Modern Klasikler Dizisi - 30

VIRGINIA WOOLF

BİR YAZARIN GÜNLÜĞÜ

İNGİLİZCE ASLINDAN ÇEVİREN:
OYA DALGIÇ

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

MODERN KLASİKLER DİZİSİ

VIRGINIA WOOLF
BİR YAZARIN GÜNLÜĞÜ

ÖZGÜN ADI
A WRITER'S DIARY

ÇEVİREN
OYA DALGIÇ

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2014
SERTİFİKA NO: 29619

EDİTÖR
GAMZE VARIM

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
MEHMET CELEP

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI'NDA
I. BASIM ŞUBAT 2014, İSTANBUL

İSBN 978-605-332-075-3 (KARTON KAPAKLI)

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
Litros Yolu Fatih Sanayi Sitesi No: 12/197-203
Topkapı Istanbul
(0212) 612 58 60
Sertifika No: 11931

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İstiklal Caddesi, Meşelik Sokak No: 2/4 Beyoğlu 34433 İstanbul
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Modern
Klasikler
Dizisi -30

Virginia Woolf

Bir Yazarın Günlüğü

İngilizce aslından
çeviren: Oya Dalgıç

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

Günlüklerde Geçen Kişi ve Mekânlar vii
1918 1
1919 8
1920 27
1921 36
1922 52
1923 69
1924 78
1925 89
1926 107
1927 130
1928 153
1929 177
1930 191
1931 207
1932 223
1933 241
1934 269
1935 296
1936 331
1937 347
1938 364
1939 392
1940 409
1941 459

Günlüklerde Geçen Kişi ve Mekânlar

Angelica	Angelica Bell, Vannessa Bell'in kızı, David Garnett'ın eşi.
Bob	R. C. Trevelyan
Bunny	David Garnett
Charleston	Clive ve Vanessa Bell'in oturduğu Lewes yakınlarındaki ev.
Clive	Clive Bell, Vanessa'nın eşi
Dadie	G. W. Rylands
Desmond	Desmond MacCarthy
Duncan	Duncan Grant
Goldie	G. Lowes Dickinson
Gordon Meydanı	Bell'lerin yaşadığı 46 numaralı ev
Harold	Harold Nicolson
Hugh	Hugh Walpole
James	James Strachey
Julian	Julian Bell, Vanessa'nın İspanya'da öldürülen oğlu
L.	Leonard Woolf
Lytton	Lytton Strachey
Maynard	John Maynard (daha sonra Lord Keynes)
Morgan	E. M. Forster
Nessa	*Vanessa Bell, Virginia Woolf'un kız kardeşi*
Ottoline ya da Ott	Lady Ottoline Morrell
Quentin	Quentin Bell, Vanessa'nın oğlu
Roger	Roger Fry
Sibyl	Lady Colefax
Sydney	Sir Sidney Waterlow
Tilton	Maynard ve Lydia Keynes'in oturduğu Lewes'teki ev.
Tom	T. S. Eliot
Vita	V. Sackville-West (Mrs. Harold Nicolson)

1918

4 Ağustos, Pazartesi

Önce Christina Rosetti, sonra Byron üzerine izlenimlerimi yazmak için defter almayı bekleyeceğime buraya yazsam daha iyi diye düşündüm. İlkin çok sayıda Leconte de Lisle kitabı aldığım için hemen hemen hiç param kalmadı. Göründüğü kadarıyla kendisinin de çok iyi bilincinde olduğu gibi Christina'nın doğuştan ozan olma ayrıcalığı var. Ama eğer Tanrı'ya dava açarsam tanıklığını isteyeceğim ilk kişilerden biri o olurdu. Karaduygulu bir şiir. Önce kendini aşktan yoksun bıraktı ki bunun anlamı hayattan da yoksun kalmaktı; sonra dininin gereği sandığı şeye duyduğu saygı yüzünden, şiirden. İki uygun koca adayı oldu. İlkinin gerçekten kendine özgü alışılmadık yanları vardı. İnançlıydı. Christina yalnızca Hıristiyanlığın belli bazı özelliklerini taşıyanlarla evlenebilirdi. Adam bu özelliklere bir kerede yalnızca birkaç aylığına ayak uydurabiliyordu. Sonunda Roma Katolik inancına kaydı ve yok oldu. Mr. Collins'in durumu daha da beterdi – gerçekten çok tatlı bir bilgeydi – dünyadan elini eteğini çekmiş biri – kendini Christina'ya adamış, asla sürüye katılmayacak biri. Bu durumda kız sevecenliğini yalnızca onun evine konuk giderek gösterebildi, bunu da hayatının sonuna kadar sürdürdü. Şiiri de kısırlaştı. İlahileri

şiire dönüştürmeye koyuldu ve bütün şiirini Hıristiyan öğretisinin kölesi yaptı. Sonuç olarak, bence, deyim yerindeyse Mrs. Browning'inkinden çok daha incelikli bir biçim edinmek için yalnızca özgürlük bekleyen o çok incelikli özgün yeteneği haşin bir açlığın ellerine bıraktı. Çok kolaylıkla yazıyordu; gerçek yeteneklerde genellikle görüldüğü gibi kendiliğinden, çocuksu bir tarzda; hâlâ oldukça ham. Doğuştan gelme şarkı söyleme yeteneği vardı. Düşünüyordu da. Hayal gücü vardı. Din konusunda tarafsız kalan birinin tahmin edebileceği gibi, ağzı bozuk ve hınzır olmayı da becerebiliyordu. Ve gösterdiği bütün özverinin ödülü olarak günahlarından arındığından emin olamadan dehşet içinde öldü. Yine de itiraf ediyorum, yönümü kaçınılmaz olarak zaten tanıdıklarıma çevirirken onun şiirine yalnızca bir göz attım.

7 Ağustos, Çarşamba

Asheham günlükleri, kılı kırk yararak gözlemlediğim çiçekleri, bulutları, böcekleri, yumurta fiyatlarını ortaya döküyor: Ve yalnız başıma olduğumdan yazacak başka olay da yok zaten. Başımıza gelen felaket bir tırtılı ezmek oldu; coşkumuz da hizmetçilerin dün gece, L.'nin savaş kitaplarıyla, benim içinse Brailsford'un Milletler Cemiyeti ve Katherine Mansfield'ın *Bliss* [Katıksız Mutluluk] adlı hikâyesi üzerine yazılar içeren İngiliz edebiyat dergisiyle elleri kolları dolu olarak Lewes'ten dönmesiydi. *Katıksız Mutluluk*'u "Hapı yutmuş!" diye bağırarak yere attım. Gerçekten, böyle bir hikâye yazdıktan sonra, ona kadın ve yazar olarak duyduğum inançtan geriye ne kalabilir, bilemiyorum. Çıplak kayanın üstüne serpilmiş bir iki parmak toprağı andıran, çok yüzeysel bir aklı olduğu gerçeğini kabullenmek zorunda kalacağım, ne yazık ki. Çünkü *Katıksız Mutluluk* daha

derinlere gitme olanağını ona verecek kadar uzun. Bunu yapmak yerine yüzeysel kurnazlıkla yetiniyor: Kavrayışı bütünüyle zavallı, ucuz ve ayrıca eksikleriyle bile ilginç olabilecek bir hayal gücünün ürünü değil. Çok da kötü yazıyor. Bende uyandırdığı etki, insan olarak onun duygusuz ve katı olduğu izlenimi yaratıyor. Kitabı yeniden okuyacağım; ama düşüncemin değişeceğini sanmıyorum. Kendini ve sevgili Murray'sini mutlu ederek bu tür şeyler yazmayı sürdürecek. Bize gelmedikleri için üstümden bir yük kalktı şimdi. Yoksa onun kişiliğine yaptığım bütün bu eleştiriyi bir hikâyeye yöneltmem saçmalık mı?

Her neyse Byron'ıma devam ettiğim için çok mutluydum. En azından onda erkekçe erdemler var. Aslında, onun kadınlar üzerindeki etkisini bu kadar kolaylıkla hayal edebilmem beni eğlendirdi – özellikle de kendisine karşı çıkamayacak biraz salak ve eğitimsiz kadınlar üzerindeki etkisini. Birçok kadın da onu evcilleştirmek istemiştir. Çocukluğumdan beri (sanki bu onu özellikle dikkate değer biri yapıyormuş havasıyla Garter'ın söylediği gibi) birinin yaşamöyküsünü baştan sona inceleme alışkanlığım ve onun üzerine toplayabildiğim her bilgi kırıntısından hayali birini yaratma isteğim vardı. Bu tutkuya kapıldığım dönemde, Cowper ya da Byron ya da artık her kimse o, sanki en ilgisiz sayfalardan çıkardı karşıma. Ve ansızın o kişi uzaklaşır, o bildik ölülerden biri olurdu. B.'nin şiirinin aşırı kötülüğü beni çok etkiledi – okuduklarımdan çoğu Moore'un hayranlıktan dilini yutarak alıntıladıklarıydı. Şu Antoloji saçmalığını ne diye şiirin en güzel alevi sandılar? L. E. L.'den ya da Ella Wheeler Wilcox'tan hiç de daha iyi değil. İyi yapabileceğini bildiği şeyden, yani taşlama yazmaktan caydırdılar onu. Doğudan vatanına çantası taşlamalarla (Horatius'un parodileriyle) ve *Childe Harold* ile dolu geldi. *Childe Harold*'ın gelmiş geçmiş en iyi şiir olduğuna inandırdılar onu. Oysa delikanlıyken o kendi şiirine hiçbir zaman inanmadı; böylesine kendine gü-

venli, inançlarına körü körüne bağlı birinde yeteneğin olmadığının kanıtı. Wordsworth'ler, Keats'ler de buna herhangi bir şeye inandıkları kadar inandı. Onun kişiliği hep benim aklıma biraz Rupert Brooke'u getirir, bu Rupert'ın zararına olsa da. Her neyse, Byron'ın olağanüstü gücü vardı; mektupları bunu kanıtlıyor. Birçok açıdan çok iyi huyluydu da; yapmacık tavırlarından ötürü kimse yüzüne karşı kahkahayı basmadığı için giderek Horace Cole'un tatsız bir yansısı oldu. Onu bir tek kadınlar alaya alabilirdi, ama tam tersine ona taptılar. Daha Lady Byron bölümüne gelmedim, ama sanırım kocasına gülmek yerine yalnızca onayını esirgedi. Ve böylece adam Byron oldu.

8 Ağustos, Cuma

İnsan ilgisinden yoksun olmak bize huzur ve mutluluk veriyor, bu yüzden de Byron'a devam edebiliyorum. Don Juan konusundaki yargım, tam bir yüzyıl sonra ona âşık olmaya hazır olduğumu belirttikten sonra sanırım taraflı olacak. O uzunluğuna göre gelmiş geçmiş en okunulası şiir, bence; bu niteliğini de, yönteminin yay gibi esnek, gelişigüzel dağınık dörtnala koşan doğasına borçlu. Bu yöntem bile başlı başına bir buluş. İnsanın boşuna bir çabayla aradığı şey bu – içine ne koymayı seçersen onu alacak esnek biçim. Böylece ruh halini içinden geldiği gibi yansıtabildi; aklına ne estiyse söyleyebildi. Şiirsel olmak saplantısına kapılmadı, bu yüzden de şeytanca dehasını sahte romantik ve sahte hayali şeylerden kurtardı. Ciddi olduğunda içten: Canının istediği her konuya el atabilir. Bir kere bile sağrısını kırbaçlamadan 16 kanto yazıyor. Belli ki babam Sir Leslie'nin tam anlamıyla erkeksi doğa diyebileceği yetenekli nükteli bir kafası vardı. Bu tür kural tanımaz kitapların, yanılsamalara boyuna bağnazca saygı duyan eli yüzü düzgün kitaplar-

dan çok daha ilginç olduğunu savunuyorum. Yine de çok kolaylıkla izini sürebileceğiniz bir örnek gibi görünmüyor; aslında bütün özgür ve kolay şeylerde olduğu gibi yalnızca yetenekli ve olgun olanlar onları başarıyla yaratabilir. Oysa Byron'ın kafası düşüncelerle doluydu – onun şiirine sertlik veren ve tam okumamın ortasında çevremdeki manzarada ya da odada beni küçük gezintilere çıkaran nitelik de bu işte. Ve bu gece onu bitirmenin mutluluğuna erişeceğim – ama her dörtlükten ayrı ayrı haz duyduğumu düşününce bitirmek niye mutluluk olsun, gerçekten bilmiyorum. Ama hep böyledir, kitap ister iyi olsun, ister kötü. Maynard Keynes açıkça söylemişti, geriye ne kadar kaldığım tam olarak bilebilmek için okurken bir yandan da tek eliyle sondaki ilanları ayırıyormuş.

19 Ağustos, Pazartesi

Öyle göz korkutacak kadar zor olmasa da ortalıkta sürüklenip duran Sophokles'in *Elektra*'sını bitirdim bu arada. Beni sanki hep ilk kez okuyormuşum gibi etkileyen şey, öykünün olağanüstü doğası. Ondan iyi bir oyun çıkartmamak mümkün değil gibi görünüyor. Belki de cam parçacıklarının denizde aşınıp pırıl pırıl pürüzsüzleşmesine benzer biçimde sayısız oyuncunun, yazarın, eleştirmenin cilasıyla yaratılan, geliştirilen, gereksiz fazlalıklardan arıtılan geleneksel olay örgüsüne sahip olmasının sonucu bu. Aynı zamanda seyirciler arasında herkes neler olacağını önceden bilirse çok daha incelikli, üstü kapalı dokunuşlarla anlatılabilecek, daha az sözcük kullanmak yetecektir. Ne olursa olsun ben her zaman insanın çok dikkatli okuyamayacağını ya da her satıra, her imaya yeterli ağırlığı veremeyeceğini düşünürüm; görünür yalınlığın yalnızca yüzeysel olduğunu. Yine de, var olmayan yanlış duyguları metnin içine yerleştirme sorunu

olduğu gibi duruyor. Jebb'in ne kadar çok şey görebildiğini anlamak genellikle benim gururumu kırıyor; tek kuşkum onun aşırı ölçüde çok şey görüp görmediği – tıpkı insanın kötü bir çağdaş İngiliz oyununu incelemeye koyulduğunda yapabileceği gibi bence. Sonuç olarak Yunanlıların özel çekiciliği, her zamanki gibi güçlü ve açıklanması zor olarak kalıyor. Metinle çeviri arasındaki ölçüye sığmaz farklılığı daha ilk sözcüklerde hissediyor insan. Kadın kahraman İngiltere ve Yunanistan'da aşağı yukarı aynı. Emily Brontë türü. Klytaimnestra ve Elektra açıkça ana kız, bu yüzden de aralarında duygudaşlık olmalı, belki de yolundan sapan duygudaşlık en vahşi nefreti doğursa bile. E. aileyi her şeyden üstün tutan kadınlardan; babayı yani. Evin erkeklerinden daha çok saygı duyuyor geleneğe; kendisini annesinin yandaşı değil de, babasının yandaşı olarak doğmuş hissediyor. Görenekler tam anlamıyla sahte ve gülünç olsalar da, bizim İngiliz göreneklerimizin hiç durmadan gösterildiği gibi anlamsız ya da aşağılık kaçmadıklarını fark etmek tuhaf. Elektra, Victoria dönemi ortalarında yaşamış kadınlardan çok daha kapalı, kısıtlanmış bir hayat yaşadı, ama onu hırçın ve hoş yapmak dışında üzerinde hiç etkisi olmadı bunun. Tek başına çıkıp dolaşamazdı; biz hizmetçi ve faytonla bunu yapabilirdik.

10 Eylül, Salı

Sussex'de Milton okuyan tek kişi ben değilim, ama elim değmişken *Paradise Lost* [Kayıp Cennet] üzerine izlenimlerimi yazmak geliyor içimden. İzlenim sözcüğü, benim kafamda kalan şeyi oldukça iyi betimliyor. Birçok gizi çözümlemeden bıraktım. Bütünün tadına varamayacak kadar dikkatim dağıldı. Yine de bu bütünün tadının, en yüksek bilginin ödülü olduğu inancına bir ölçüde katılıyor,

bunu görüyorum. Bu şiirle başkası arasındaki çok büyük farklılık bana çarpıcı geliyor. Duygunun o soylu uzaklığından, kişisel olmayışından kaynaklanıyor bence. Hiçbir zaman Cowper'ı sedirin üstünde okumadım ama sedir, *Kayıp Cennet* için aşağılayıcı bir seçenek bana göre. Meleklerin bedenlerinin, savaşlarının, kaçışlarının, yaşadıkları yerlerin görkemli, güzel, ustaca tanımları oluşturuyor Milton'ın özünü. Dehşetle, uçsuz bucaksızlıkla, sefaletle, soylulukla uğraşıyor, ama asla insan yüreğindeki tutkularla uğraşmıyor. Bunun dışında hiçbir büyük şiir, kişinin kendi sevinçleri, acıları üzerine bu kadar az ışık tutmuş mudur acaba? Hayatı sorgulama konusunda bana hiç yardımcı olmuyor; Milton'ın yaşadığını ya da kadınları, erkekleri tanıdığını pek hissedemiyorum; evlilik ve kadının görevleri konusunda hırçın kişiliklerden başka bir şey yok. Erkek yandaşlarının ilkiydi o, ama onun aşağılaması kendi kötü yazgısından kaynaklanıyor, hatta ev içi tartışmalarındaki kin dolu son sözü gibi görünüyor. Ama bütün bunların hepsi nasıl da pürüzsüz, güçlü, gösterişli! Nasıl da şiir? Bence, bundan sonra Shakespeare bile biraz sorunlu, kişisel, öfkeli, yetkinlikten uzak görünüyor. Bütün öteki şiirler bu özün sulandırılmış biçimi bana göre. Belli belirsiz ayrımların tanımlanamaz inceliği bile oluşum içindeki yüzeysel sorun sona erdikten çok sonra da insanın gözlerini ondan alamamasına neden oluyor. Daha derinlerde insan başka bileşimleri, karşı koyuşları, mutlulukları, ustalıkları yakalıyor. Dahası, Lady Macbeth'in dehşetine ya da Hamlet'in çığlığına benzer bir şey, acıma, duygudaşlık ya da sezgi hiç olmasa da kişiler görkemli; insanın, evrendeki yerimiz, Tanrı'ya, dinimize karşı görevimiz olarak düşündüğü şeylerin çoğu onlarda özetleniyor.

1919

20 Ocak, Pazartesi

Yeni defter satın aldığımda bunları oraya geçirmek niyetindeyim, bu yüzden de yeni yıla yakışacak tumturaklı sözleri bir yana bırakıyorum. Bu kez yoksunluğunu çektiğim şey para değil, on beş gün yatakta kaldıktan sonra Fleet Sokağı'na yolculuk yapabilme gücü. Sağ elimin kaslarında bile, hizmetçinin elinde bulunduğunu sandığım his var. Ne tuhaf, aslında kafa olarak şimdi bir ay öncekinden daha donanımlı olmam gerekse bile tümceleri biçimlendirmede de aynı tutukluğu yaşıyorum. Yatakta geçirdiğim on beş gün, dişimi çektirmemin, baş ağrısına yakalanacak kadar yorulmamın –tıpkı bir ocak günündeki sis gibi geri çekilip ilerleyen uzun, korkunç bir ağrı– sonucuydu. Bundan sonraki birkaç hafta boyunca günde bir saat yazmak bana verilen tek izin; bu sabahki hakkımı saklamış olduğuma göre, L. dışarı çıktığı ve ocak ayında çok geri kalmış olduğum için bir bölümünü şimdi harcayabilirim. Yine de bu arada belirtmeliyim, bu günlük yazma işi yazmak sayılmaz, çünkü daha şimdi bir yıllık günlüklerimi yeniden okudum ve bazen gerçekten de kaldırım taşları üzerinde neredeyse dayanılmaz biçimde sarsılarak, hızla, gelişigüzel dörtnala kıvrılıp koşmasından çok etkilendim. Yine de en hızlı daktilonun yazabileceğin-

den daha hızla yazılmamış olsaydı, durup düşünseydim asla yazmazdım; bu yöntemin yararlı yanı, duraksamış olsaydım çıkartıp atabileceğim, ama toz yığını içindeki pırlantalar olan bir sürü yolunu şaşırmış malzemeyi bilmeden bir araya süpürüp toplaması. Virginia Woolf elli yaşına geldiğinde, bu defterlerden anılarını oluşturmak için oturduğunda gerektiği gibi tek tümce bile çıkartamazsa yalnızca üzüntümü bildirebilirim, bu sayfaları yakarak içlerinde kızıl gözler bulunan kara incecik tabakalara dönüştürme izni verdiğim ateşin varlığını hatırlatabilirim ona. Ama ona hazırladığım bu görevden ötürü nasıl kıskanıyorum onu! Bundan daha çok hoşuma gidecek hiçbir şey yok. Daha şimdiden gelecek cumartesi günkü otuz yedinci yaş günüm, bu düşünceyle dehşetinden bir şeyler yitiriyor. Bir bakıma bu yaşlıca hanımın hatırı için (o zaman hiç kaçamak mümkün olmayacak: Onun karşı çıkmasını sezsem ve yaşlı olmadığını kabullensem de elli yaş yaşlıcadır), bir bakıma da bu yıla somut bir temel sağlamak için kişiliklerini de biraz ele alarak arkadaşlarımın, onların şimdiki durumlarının bir dökümünü yaparak harcama niyetindeyim bu tutsaklık haftamın gecelerini; çalışmalarının değerlendirmesini, gelecekteki yapıtlarına ilişkin öngörümü de ekleyip. Elli yaşına gelmiş hanım gerçeğe ne kadar yaklaştığımı söyleyebilecek; ama bu gecelik yeterince yazdım (yalnızca on beş dakikaymış).

5 Mart, Çarşamba

Asheham'da geçirdiğim dört ve Charleston'da geçirdiğim bir günden sonra yeni döndüm. Hâlâ tren rayları boyunca koşan, bu yüzden de okumaya uygun olmayan bir kafayla oturmuş, Leonard'ın gelmesini bekliyorum. Ama ah Tanrım, okumam gereken ne çok şey var! Dickens'ın ve Mrs. Gaskell'in bütün yapıtlarıyla karşılaştırabilmem için

Mr. James Joyce'un, Wyndham Lewis'in, Ezra Pound'un bütün yapıtları, bunların yanında George Eliot ve son olarak da Hardy. Ve Anny Hala* üzerine özgürce, içimden geldiği gibi yazmayı yeni bitirdim. Evet, en son yazışımdan sonra öldü, tam olarak söylemek gerekirse bundan bir hafta önce, Freshwater'da ve dün Hampstead'de, altı yedi yıl önce, sarı bir sis içinde Richmond'ın gömüldüğünü gördüğümüz yere gömüldü. Galiba benim ona karşı duygularım yarı Ay ışığı gibi; daha doğrusu yarı yarıya başka duygulardan yansıyor. Babam onu severdi; şu yaşlı 19. yüzyıl Hyde Park Gate dünyasının hemen hemen son üyesiydi. Çoğu yaşlı hanımın tersine birilerini görmeye pek hevesli değildi; bizim görüntümüzden üzüntü duyuyormuş gibi gelirdi bazen bana, sanki çok ileri gitmişiz de hiç düşünmek istemediği mutsuzlukları hatırlatmışız gibi. Aynı zamanda yaşlı halaların çoğunun tersine, güncel sorunlar konusunda nasıl keskin biçimde birbirimizden ayrıldığımızı kavrayacak zekâsı da vardı; belki bu da ona, alışılmış çevresinde pek bulunmayan bir yaşlılık, eskimişlik, sönmüşlük hissi verirdi. Kendi adıma, o hiç önemsemese bile, içtenlikle beğenirdim onu; ama yine de kuşaklar sorunlara çok farklı bakıyor kesinlikle. İki, belki de üç yıl önce L.'yle birlikte onu görmeye gittik; bedeni çok küçülmüş, boynuna tüylerden bir atkı dolamış, eski konuk odasının neredeyse küçültülmüş bir örneği olan konuk odasında tek başına otururken bulduk; 18. yüzyılın o aynı yumuşak, hoş havası, eski resimler, eski porselenler. Çayımızı hazırlatmış bekletiyordu. Tavırları biraz uzaktı, çok hüzünlüydü. Ona babamı sordum, bu genç adamların nasıl "gürültücü, hüzünlü tarzda" güldüklerini, onlarınkinin nasıl da çok mutlu ama bencil bir kuşak olduğunu anlattı; bizimkinin ona nasıl güzel ama çok korkunç göründüğünü; ama biz onlarınki gibi yazarlar çıkaramamıştık. "Bazılarında azıcık o özellik var; Bernard Shaw'da var; ama yalnızca

* Thackeray'nin kızı, Lady Ritchie.

azıcık. İşin hoş yanı, onların hepsini sıradan insanlar olarak tanımaktı, büyük adamlar olarak değil." Sonra Carlyle ve babam üzerine bir öykü geldi; Carlyle, gazete yazısı yazacağına hemen gidip yüzünü pis su birikintisinde yıkayacağını söylemiş. Ateşin yanında duran çanta ya da kutuya doğru indirdi elini, hatırlıyorum, dörtte üçünü yazdığı ama bitiremediği bir romanı olduğunu söyledi. Ben de bitirildiğini hiç sanmıyorum; ama söyleyebileceğim her şeyi ertesi günkü *The Times* gazetesinde, ufak tefek hoşluklarla süsleyerek söyledim. Hester'a yazdım ama kendi duygularının içtenliğinden nasıl kuşkuluyum!

19 Mart, Çarşamba

Hayat bir şeyleri öyle hızlı biriktiriyor ki izlenimlerin aynı hızla yükselen, yükseldikçe buraya sıkıştırmak için hep bir yana not ettiğim kümeciklerini yazacak zaman bulamıyorum. Barnett'lar üzerine, başkalarının ruhlarının derinliklerinden yarattıkları şeylere kendinden emin tavırlarla burunlarını sokanların o tuhaf iğrençlikleri üzerine yazmaya niyetliydim. Barnett'lar zaten boğazlarına kadar batmış durumdaydılar; yardımseverler için söylemek mümkünse suçüstü yakalanmışlardı ki bu da onları iyi örnekler yapıyor; sonra hiç sorgulamadan, kuramlar geliştirmeden benim eleştirel yeteneklerimi çözümlemeye koyularak kendilerini ele veriyorlar. Onlardan hoşlanmayışımın nedeni temelde bendeki aydın züppeliği mi? O hanım, "Sonra Büyük Kapı'ya yaklaştım" dediği zaman öfkeye kapılmak züppelik mi; ya da Tanrı=iyi, şeytan=kötü diye yansıttığı zaman. Bu kaba mizacın, insanın kendi türü için harcanan çabayla bir bağlantısı olması gerekli mi? Sonra da kendilerinden hoşnut olmalarının verdiği kendini beğenmiş canlılık! Yaptıklarının haklılığı üzerine hiçbir zaman tek soru bile yok – her

zaman duygusuzca ilerliyorlar, elbette doğal olarak bütün yaptıkları devasa boyutlara, uğursuz bir başarıya ulaşıncaya kadar. Dahası, zerrece mizah duygusu, derinden kavrama yetisi olan bir kadın, kendi dehası için böyle zafer şarkıları söyleyebilir mi? Belki de bütün bunların kökleri, eğitimsiz kişilerin yaltaklanmalarında, yoksullara iradelerini kolayca dayatmalarında yatıyordur. Birisinin bir başkası üzerinde herhangi bir egemenlik kurmasından gittikçe daha çok nefret ediyorum; herhangi bir önderlikten, herhangi bir irade dayatmasından. Son olarak benim edebiyat beğenim, öykünün bol bol açan şakayık çiçeği gibi pürüzsüz biçimde gelişip tam bir başarıya ulaşması karşısında hakarete uğruyor. Ama bu iki tombul cilt karşısında duyduklarımın yüzeyini kanırtıyorum yalnızca.*

27 Mart, Salı

...Leonard'ın son iki sabahı ve akşamı okuyarak geçirdiği *Night and Day* [Gece ve Gündüz]. Sonunda bu sabah dile getirdiği yargısının beni çok mutlu ettiğini açıkça söylüyorum: İnsan buna ne kadar inanmalı bilmiyorum. Benim görüşüme göre *G. & G.*, *The Voyage Out*'tan [Denizaşırı Yolculuk] çok daha olgun, tamamlanmış ve doyurucu bir kitap; böyle olması için nedenleri var elbette. Galiba, gerçekten pek önemi olmayan duyguları irdelediğim yolundaki suçlamalara maruz bırakıyorum kendimi. İki baskı bile yapabileceğini öngörmüyorum kesinlikle. Yine de, İngiliz yazınının şu anki durumunda, özgünlük ve içtenlik açısından birçok çağdaşla yarışabileceğini düşünmekten de kendimi alamıyorum. L. felsefesini çok hüzünlü buluyor. Dün söyledikleriyle çok fazla örtüşüyor. Yine de, kişi geniş bir

* *Canon S. A. Barnett; His Life, Work and Friends.* Yazan karısı Mrs. Barnett, C.B.E. (Murray).

açıdan insanları ele alacaksa ve düşündüklerini söyleyecekse, hüzünden nasıl kaçınabilir? Yine de umutsuz olduğumu kabul etmiyorum: Yalnızca sunulan manzara son derece tuhaf; genelgeçer yanıtlar işe yaramadığından, insanın el yordamıyla yeni yanıtlar araması gerekir ve yerine ne koyacağından hiç emin olamadığı zaman eskisini dışarıda bırakma süreci acıklı bir süreç. Yine de, şöyle bir düşünürseniz, örneğin, Arnold Bennett ya da Thackeray hangi yanıtları öneriyor? Mutluluk verenler –doyurucu çözümler– insanın kendi ruhuna azıcık saygısı varsa kabulleneceği yanıtlar mı? İşte şimdi daktiloya çekme işinin son tiksindirici bölümünü de tamamladım ve bu sayfayı da karaladıktan sonra Gerald'a* yazıp öğle yemeğine ona gitmek için pazartesi gününü önereceğim. Başka hiçbir yazma eyleminden *Gece ve Gündüz*'ün son yarısını yazmaktan hoşlandığım kadar hoşlandığımı sanmıyorum. Gerçekten de, onun hiçbir bölümü *Denizaşırı Yolculuk* gibi benim sabrımı zorlamadı; eğer insanın kendi dinginliği ve ilgisi iyi bir şeyler olacağının belirtisiyse, en azından bazı kişilerin ondan zevk alacağını umabilirim. Onu bir daha okuyup okuyamayacağımı merak ediyorum. Basıldıklarında kendi yazdıklarımı yüzüm kızarmadan okumaya katlanabilecegim zaman gelecek mi – titremeden, gizlemek istemeden?

2 Nisan, Çarşamba

Dün *Gece ve Gündüz*'ü Gerald'a götürdüm, işyerinde yarı aileyle ilgili, yarı mesleki konularda sohbet ettik. Kulüp üyesi erkeklerin edebiyat konusundaki görüşlerinden hoşlanmıyorum. Nedenlerinden biri, içimde böbürlenmek için yoğun bir istek uyandırması: Nessa'yla, Clive'la, Leonard'la böbürlendim; ne kadar çok para kazandıklarıyla. Sonra

* V. W.'nin üvey kardeşi, yayıncı Gerald Duckworth.

paketi açtık, başlığı beğendi ama Miss Maud Annesley'nin de *Nights and Days* [Geceler ve Gündüzler] adlı bir kitabı olduğunu gördü –bu da Mudies Kütüphanesi'nde zorluklar çıkartabilir. Ama kitabı basmak isteyeceğinden emindi; bütünüyle dostça bir havadaydık; saçının her telinin nasıl da ağardığı dikkatimi çekti, teller arasındaki açıklıklar da; çok seyrek ekilmiş bir tarla. Gordon Meydanı'nda çay içtim.

12 Nisan, Cumartesi

Dün, okumayı kesip Londra'ya gitme isteğime boyun eğdiğim için zaman çizelgem uyarınca bitirmeyi başaramadığım *Moll Flanders*'dan çalınma bu on dakika. Ama Londra'yı, özellikle de Hungerford Köprüsü'nden kentin beyaz kiliselerini ve saraylarını Defoe'nun gözüyle seyrettim. Kibrit satan yaşlı kadınları onun gözleriyle gördüm; St. James Meydanı'nın kaldırım taşları üzerinde dolaşan çamurlar içindeki kız bana *Roxana*'dan ya da *Moll Flanders*'dan fırlamış gibi göründü. Evet, büyük yazar 200 yıl sonra orada bana kendini kabul ettiriyor. Büyük yazar – ve Forster* onun kitaplarını hiç okumamış! Yaklaştığım sırada Forster bir baş işaretiyle kitaplıktan beni çağırdı. Çok samimi bir havada tokalaştık; ama yine de bir kadın, zeki bir kadın, çağdaş bir kadın olduğum için duyarlıkla karşımda gerilediğini hissediyorum hep. Yine bu duyguya kapılarak ona Defoe okuması buyruğunu verdim, yanından ayrıldım, gidip Defoe'dan birkaç kitap daha satın aldım, birini de yolumun üzerindeki Bickers'dan aldım.

* E. M. Forster.

17 Nisan, Perşembe

İnsan Strachey'leri ne kadar kötüye kullanabilse de onların kafaları sonuna kadar neşe kaynağı olmayı sürdürüyor; öylesine pırıltılı, kesin, çevik. En çok beğendiğim özellikleri, Strachey'lerden olmayan insanlar için sakladığını eklememe gerek var mı? Lytton'ı son görüşümün üstünden öyle uzun zaman geçmiş ki ona ilişkin izlenimim daha çok yazdıklarına dayanıyor ve Lady Hester Stanhope üzerine yazdığı makale en iyi eserlerinden biri değildi. Bu sayfayı, insanların *Athenaeum*'da çıkan yazıları üzerine dedikodularla doldurabilirdim; çünkü dün Katherine'le* çay içtim ve Murry** orada öylece oturdu, renksiz, dilsiz, yalnızca onun işinden söz ettiğimizde canlanarak. Daha şimdiden yarattığı eserine karşı ana babaların kıskanç düşkünlüğü var onda. Sanki dürüstlük benim felsefemin bir parçasıymış gibi dürüst olmaya çalıştım ve Grantorte'nin ıslıkçı kuşlar yazısını, Lytton'ı falan nasıl beğenmediğimi anlattım. Erkeksi hava benim huzurumu kaçırıyor. Onlar insana güvenmiyorlar mı? Aşağılıyorlar mı? Eğer öyleyse konukluk sırasında neden sonuna kadar oturuyorlar? İşin doğrusu şu ki, Murray bile örneğin, Eliot'ın benim hakkımda söylediklerini öğrenmek için duyduğum hevesi küçümseyip Eliot üzerine geleneksel erkeksi sözleri sıraladığında altta kalmıyorum; nasıl ansızın ortaya çıkan sonsuz uçurumun erkek zekâsını ayırdığını, nasıl da daha çok aptallığa benzeyen bir bakış açısıyla gurur duyduklarını düşünüyorum. Katherine'le konuşmayı çok daha kolay buluyorum; ondan beklediğimi veriyor ve direniyor; çok daha az zamanda çok daha fazla yol alıyoruz; ama Murry'ye saygı duyuyorum. Onun olumlu görüşünü almak istiyorum. Heinemann, K. M.'nin öykülerini geri çevirdi; Roger verdiği partiye çağırmadığı için K. beklenmedik biçimde incindi. O katı anlatımı fazlasıyla yüzeysel.

---

* Katherine Mansfield.

** J. Middleton Murry.

20 Nisan, Pazar, Paskalya

Her uzun makalenin arkasından gelen tembellik döneminde –ve Defoe bu ayın ikinci makalesi– bu günlüğü çıkardım, insanın kendi yazılarını okurken hep kapıldığı suçluluk dolu ilgiyle okudum. Sıklıkla yazım kurallarına uymayan, seçenek sözcük için feryat eden, kaba saba, gelişigüzel biçiminin beni kaygılandırdığını açıkça söylüyorum. Gelecekte bunu okuyacak olan hangi benliğimse ona çok daha iyi yazabildiğimi anlatmaya çalışıyorum; bununla fazla oyalanmadığımı; buna erkek gözünün değmesine izin vermesini yasaklıyorum ona. Şimdi de küçük övgümü ekleyerek savruk, canlı bir tarzı olduğunu, bazen da hiç beklenmedik biçimde can evine dokunduğunu söyleyebilirim. Ama daha da önemlisi, böylesine kendi keyfim için yazma alışkanlığının iyi bir alıştırma olduğuna inanmam. Bağları gevşetiyor. Kaçırdıklarına, tökezlediği yerlere aldırmıyor. Kendi hızımla ilerlerken, hedefime en dolaysız, en ivedi vuruşları yöneltmeli, böylece de sözcükleri ele geçirmeli, seçmeli, kalemimi mürekkebe batırmam için gerekli olandan daha uzun sürmeyecek duraklamayla fırlatmalıyım. Geçen yıl boyunca çaydan sonra gelişigüzel yazdığım yarım saatlik sürelere yorduğum artan rahatlamanın izini sürüyorum yazma uğraşımda. Dahası, herhangi bir günlüğün bürünebileceği türden bir biçimin gölgesi beliriyor önümde. Zaman geçtikçe, hayatın bu dağınık, sürekli biçim değiştiren malzemesinden insanın ne yaratabileceğini öğrenebilirim; kurguda çok daha bilinçle, titizlikle ondan yararlanmanın başka bir yolunu bulabilirim. Kendiminkinin ne tür bir günlük olmasını isterdim? Seyrekçe dokunmuş ama dağınık olmayan, aklıma geliveren ağırbaşlı, hafif ya da güzel her şeyi kucaklayacak kadar esnek. Onun eski, geniş bir masaya benzemesini isterdim ya da insanın gözden geçirmeden içine her tür ıvır zıvırı tıkacağı, her şeyi alacak kadar geniş bir yolculuk çantasına. Bir iki yıl

sonra geri dönmeyi, birikimin kendini ayıkladığını, arıttığını, bir bütün haline getirdiğini görmeyi isterdim, tıpkı böylesi tortuların gizemli biçimde kalıba dökülüşü, hayatımızın ışığını yansıtacak kadar saydam oluşu, ama yine de sanat yapıtının uzaklığıyla durağan, sabit bileşikler olarak kalışı gibi. Eskiden yazdığım defterleri yeniden okurken gördüğüm gibi en temel gereklilik, bence, denetçi rolünü üstlenmemek, tersine aklına estiği gibi çalakalem yazmak; çünkü gelişigüzel alınmış şeyleri nasıl seçtiğimi merak ettiğimde önemli olan şeyin o sıra fark etmediğim yerde olduğunu gördüm. Ama gevşeklik hemen dağınıklığa dönüşür. Yazılması gerekli kişi ya da olayla yüz yüze gelmek biraz çaba gerektirir. İnsan yazsın diye kalemi kendi başına bırakamaz; Vernon Lee gibi gevşek, düzensiz olma korkusuyla. Onun bağlarının gevşekliğini beğenmiyorum.

12 Mayıs, Pazartesi

Yayın mevsimimizin en yoğun zamanındayız; bu sabah Murray, Eliot* ve ben halkın eline geçtik. Belki de bu yüzden, hafif ama kesin bir bunalım içindeyim. *Kew Gardens*'ın ciltli baskısını baştan sona okudum; tamamlanıncaya kadar o uğursuz görevi erteleyerek. Sonuç bulanık. Bana belirsiz ve kısa görünüyor; onu okumanın nasıl olup da Leonard'ı bu kadar çok etkilediğini anlayamıyorum. Ona göre bugüne kadar yazdığım en iyi kısa parça; bu yargı *Mark on the Wall*'u [Duvardaki Leke] okumama neden oldu ve onda bir sürü yanlış buldum. Sydney Waterlow'un bir keresinde dediği gibi, yazmanın en kötü yanı insanın övgüye çok bel bağlaması. Bu öykü için hiç övgü almayacağımdan neredeyse eminim; buna pek de aldırmayacağım. Övgüsüz kaldığım için, bu sabah yazmaya başlamakta zorlanıyorum; oysa ke-

* T. S. Eliot.

yifsizliğim yalnızca yarım saat sürüyor ve bir kez başladım mı hepsini unutuyorum. Kişi inişlere çıkışlara aldırmamayı ciddi olarak amaçlamalı; oradan beğeni, buradan sessizlik; Murray ve Eliot böyle buyurdu, ben değil; temel gerçek değişmeden kalıyor, o da benim sanattan bizzat aldığım zevk. Sonra ruhun üzerine inen bu sislerin başka nedenleri var, sanırım; çok derinlere saklanmış olsalar da. Bunu açıklayan bazı gelgitler var hayatta; yine de gelgite neyin yol açtığından emin değilim.

10 Haziran, Salı

Büyük açığı kapatmak için akşam yemeğinden önceki on beş dakikayı bir kez daha çalışmaya başlayarak kullanmalıyım. Kulüpten yeni geldik; Pelican Yayınları'ndan *Duvardaki Leke*'nin yeni baskısını istemekten; James'le çay içmekten. Onun verdiği havadis, barış koşullarından iğrenen Maynard'ın istifa ettiği, işyerinin tozunu üstünden silkelediği, Cambridge'deki akademik görevine başladığıydı. Oysa gerçekten de ben kendi övgülerimi yağdırmalıyım, çünkü Asheham'dan döndüğümüz, girişteki masanın üstünü *Kew Gardens* için siparişlerle dolup çöplüğe dönmüş bulduğumuz noktada bıraktım. Sedirin üstüne yaydım onları, akşam yemeği boyunca durup durup açtık, tartıştık, bunu söylediğim için üzgünüm ama ikimiz de büyük bir coşkuya kapılmıştık ve birbirinin zıddı coşku gelgitleri kabardı içimizde, Charleston'ın eleştiri rüzgârıyla da kabarıp dalgalara dönüştü. Bütün bu siparişler –dükkânlardan, özel kişilerden gelen 150 kadar– galiba Logan'ın *Lit. Sup.* dergisinde yayımlanan ve söylemeye utanacağım kadar beni öven eleştirisinden ötürü. Ve on gün önce büyük bir sabırla tam bir başarısızlığı göğüslüyordum! Başarının hazzı büyük ölçüde bozuldu, önce bizim tartışmamızla, ikinci olarak da

90 kitabı hazırlama, paketleri kesme, etiket yazma, arkalarını zamklama, sonunda da dağıtma gerekliliğiyle; bu işler şu ana kadar bütün boş zamanımızı, biraz da boş olmayan zamanımızı aldı. Ama o günler boyunca başarı nasıl sağanak gibi yağdı üzerimize! Durup dururken New York'taki Macmillan'dan bir mektup aldım; *Denizaşırı Yolculuk*'tan o kadar etkilenmişler ki *Gece ve Gündüz*'ü de okumak istiyorlar. Bence hazzın verdiği cesaret kolayca köreliyor. Küçük yudumları seviyorum, ama şöhretin yol açtığı ruhsal durumu boş bir zamanda ele almak gerek. Bence insanın arkadaşları heves çiçeğini solduruyor. Cumartesi günü Lytton burada Webb'lerle birlikte öğle yemeği yedi, ona çeşitli zaferlerimi anlattığım zaman anında dağılan azıcık gölge bekliyordum, ama benim gül pembesi meyvemin üstünden güneş çekilmeden değil. Neyse, ben de onun zaferlerini aynı böyle karşıladım. Mr. ya da Mrs. Asquith'in yazdığı, "M" ya da "H" harflerini taşıyan *Eminent Victorians* adlı kitabı uzun uzadıya anlattığında sevinçlere boğulamıyorum. Yine de bu düşüncenin onda rahatlama ve heyecan yarattığı açık. Yemek başarılı geçti. Bahçede yedik, Lytton sohbet boyunca çok incelikle ama eskisinden daha çok özgüven sergileyerek şakalar yaptı. "Ama ben İrlanda'yla *ilgilenmiyorum*... "

19 Temmuz, Cumartesi

İnsanın Barış günü için bir şeyler söylemesi gerekli ama bu amaçla kaleme uç takmaya değer mi, bilmiyorum. Camın içine büzülmüş, böylece de yaprakların üzerinde pıtırdayan yağmurun düzenli damlaları neredeyse başıma yağacak gibi oturuyorum. Neredeyse on dakika içinde Richmond geçit töreni başlıyor. Saygın görünmek için giyinip kuşanmış, caddelerde ilerleyen belediye meclisi üyelerini alkışlamak için çok az sayıda insan olacağından korkuyo-

rum. Koltukların üzerine ince keten örtüler serilmiş gibi bir duygu içindeyim; herkes kırlara gitmişken geride kalmışım gibi. Kimsesizim, enerjimi yitirmişim, hayal kırıklığına uğramışım. Elbette, geçit törenini göremedik. Yalnızca kenar mahallelerdeki çöp kutuları dikkatimizi çekti. Yarım saat önceye kadar falan yağmur kendini erteledi. Uşakların zaferle dolu bir sabahları oldu. Vauxhall Köprüsü'nde durup her şeyi gördüler. Generallerin, askerlerin, tankların, hemşirelerin ve bandonun geçişi iki saat sürdü. Hayatlarının en hoş görünümü olduğunu söylediler. Bunun, Zeplinlerin hava akınıyla birlikte Boxall ailesinin tarihinde önemli bir yeri olacak. Ama bilmiyorum –bana biraz uşaklar bayramı gibi görünüyor; "halkı" yatıştırmak, sakinleştirmek için düzenlenmiş bir şey– ve şimdi de yağmur her şeyi bozuyor; belki de onlar için fazladan hoş bir şeyler tasarlanmalıydı. Hayal kırıklığının nedeni bu galiba. Bu barış kutlamalarında hesaplı, politik, içten olmayan bir şeyler var. Dahası, hiçbir güzellik olmadan, doğallıktan uzak biçimde yürütülüyor. Zaman zaman bayraklar görülüyor; uşakların, bence züppelikten, bizi şaşırtmak için satın almakta direttikleri şey var bizde. Dün Londra'da o her zamanki yapış yapış, ağır insan yığınları, uykulu ve sırılsıklam olmuş arı kümeleri gibi uyuşuk Trafalgar Meydam'nda yavaş yavaş ilerliyor, çevredeki kaldırımlarda bir ileri bir geri dalgalanıyordu. Gördüğüm tek hoş görüntü, süsleme becerisinden çok rüzgârın azıcık esmesiydi; Nelson heykelinin üstüne iliştirilmiş, uzun flamalar, ejderhaların devasa dilleri gibi, yılansı güzellikle havayı yaladı, sarıldı, açıldı. Yoksa tiyatrolar, müzikholler, hepsi de zamanından epeyce önce içten aydınlatılan iğne yastığı şeklindeki tombul cam lambalarla benek benekti – ama elbette ışık daha avantajlı biçimde kullanılabilirdi. Yine de gece, bu olay sürdüğü sürece sıcak ve nemliydi, görkemliydi, yattıktan sonra bir anlığına odamızı aydınlatan havai fişeklerin patlamasıyla uykuya

dalamadık bir süre. (Ve şimdi yağmurda, gri kahverengi göğün altında Richmond'ın çanları çalıyor – ama kilise çanları yalnızca düğünleri ve Hıristiyan ayinlerini hatırlatıyor). Böylesine can sıkıntısıyla yazdığım için kendimi azıcık huysuz hissettiğimi yadsıyamayacağım; çünkü hepimizin mutlu olduğumuz, eğlendiğimiz inancımızı korumamız gerekiyor. Tıpkı buna benzer biçimde bir doğum gününde, bir nedenle terslik çıktı mı, çocuk odasında numara yapmanın onur meselesi olması gibi. Yıllar sonra bunun nasıl da korkunç bir sahtekârlık gibi göründüğünü açıklayabilir kişi; eğer yıllar sonra bu uysal sürüler işin içyüzünü gördüklerini, artık bunlara katlanmayacaklarını belirtirlerse –nasıl desem– neşem daha mı çok yerine gelir? Bence 1917 Kulübü'ndeki akşam yemeği ve Mrs. Besant'ın yaptığı konuşma zencefilli çöreğin üstündeki yaldızı, eğer hâlâ birkaç damar kalmışsa, etkili biçimde söküp attı. Hobson alaycıydı. Somurtkan ve iriyarı; gür, kıvırcık ak saçlarla kaplı koca bir kafası olan yaşlı hanım, ışıklar içinde, bayram havasına bürünmüş Londra'yı Lahor'la karşılaştırmaya başladı. Arkasından, Hindistan'a kötü davrandığımız için bize saldırdı, açıkça kendisi "onlar"dı, "biz" değil. Ama yüzeysel olarak bütün söyledikleri inandırıcı olsa da ve 1917 Kulübü alkışlayıp ona katılsa da, bence davasını pek sağlam sunamadı. Konuşmasını, sanki yazı okuyormuş gibi dinledim elimde olmadan, bu yüzden de yer yer savurduğu çiçekler çok yapay göründü. Bana öyle geliyor ki yegâne dürüst insanların sanatçılar olduğu giderek daha açık seçik ortaya çıkıyor, bu toplumsal reformcular, yardımseverler öylesine çığrından çıkıyorlar, kendi türlerini sevdikleri görüntüsü altında o kadar çok utanç verici isteği gizliyorlar ki sonunda bizden daha çok yanlışlara düşüyorlar. Ama ya ben de onlardan biri olsaydım?

20 Temmuz, Pazar

Barış kutlamalarını anlatmayı keseceğim, galiba. Eninde sonunda nasıl da sürü hayvanlarıyız hepimiz – hatta en hayal kırıklığına uğramış olanlarımız bile. Her neyse, geçit töreni ve barış çanları boyunca kımıldamadan oturup akşam yemeğinden sonra, eğer bir şeyler sürüp gidiyorsa insanın içinde yer almasının daha iyi olacağını düşünmeye başladım. Zavallı L.'yi de ayaklandırdım, Walpole'umu bir yana attım. Önce bir dizi lambayı yakıp, yağmurun durduğunu görünce çaydan hemen önce dışarı çıktık. Patlamalar bir süredir şenlik ateşlerinin yakılacağını müjdeliyordu. Köşedeki meyhanenin kapıları açıktı, içerisi kalabalıktı; çiftler vals yapıyordu; ara ara avaz avaz şarkılar söyleniyordu, sanki şarkı söylemek için insanın sarhoş olması gerekiyormuş gibi. Ellerinde fenerler olan küçük oğlanlar sürüsü parkta yürüyor, sopaları birbirine vuruyordu. Elektrik parasını göze alamayan dükkânların çoğu kapalıydı. Üst sınıftan zilzurna sarhoş kadını, daha az sarhoş iki adam aralarına almış ayakta tutmaya çalışıyordu. Tepeye doğru akan kendi halinde bir sele katıldık. Yokuşun yarısında aydınlatmalar neredeyse kesildi, ama setin üstüne varıncaya kadar yürümeyi sürdürdük. Ve sonra gerçekten bir şey gördük – çok fazla değil aslında, çünkü nem kimyasalları öldürmüştü. Kırmızı, yeşil, sarı ve mavi toplar ağır ağır göğe yükseldi, patladı, daha küçük zerrecikler halinde saçılan ve sönen oval ışık çiçeklerine dönüştü. Değişik noktalarda incecik ışık pusları vardı. Thames'in üzerinden, ağaçların arasından yükselen bu havai fişekler güzeldi; kalabalığın yüzlerindeki ışık tuhaftı; yine de elbette her şeyi boğan, ateşin parıltısını alan gri sis vardı. Star and Garter'da, iyileşmeleri olanaksız olan, yataklarında uzanmış, sırtları bize dönük, sigara içen, gürültünün kesilmesini bekleyen askerleri görmek çok hüzün verici bir şeydi. Biz eğlendirilmeleri gereken çocuklardık. Böylece saat on birde

eve döndük, benim çalışma odamdan, eğlenmek için elinden geleni yapan Ealing'e baktık, gerçekten de balonlardan biri öyle yükseldi ki L. onun yıldız olduğunu sandı; ama görünürde dokuz tane vardı. Bugün yağmur, kalan bütün bayram eğlencelerini suya boğacağı konusunda hiç kuşku bırakmadı bizde.

21 Ekim, Salı

Bugün Trafalgar günü ve dün de *Gece ve Gündüz*'ün yayınıyla anılacak. Altı tane kitabım bu sabah bana ulaştı, beşi gönderildi, beş arkadaşımın gagasının şimdiden kitaba gömüldüğünü görüyorum. Sinirli miyim? Ne tuhaf, çok az; sinirli olmaktan çok coşkulu ve hoşnutum. İlk olarak, işte burada duruyor o, dünyaya çıkmış, işi bitmiş; sonra az bir şey okudum, beğendim; sonra yargılarına değer verdiğim insanların onun için iyi şeyler düşüneceklerine güvendim, beğenmeseler bile kendi içimden geldiği gibi başka öykü seçip işe koyulacağımı bilmem güvenimi pekiştirdi. Elbette Morgan, Lytton ve ötekiler coşkuya kapılırsa kendimden daha çok hoşnut olacağım. Can sıkıcı olan şey, basmakalıp sözler söyleyen insanlarla karşılaşmak. Ama bütünüyle neyi amaçladığımı görüyorum; bu kez karşıma bir başarı şansı çıktığını ve elimden geleni yaptığımı hissediyorum; böylece de işi felsefeye vurabilir, suçu Tanrı'ya atabilirim.

23 Ekim, Perşembe

Gece ve Gündüz'ün ilk meyvelerini artık yazmak gerek. "Hiç kuşkusuz en yüksek deha eseri" dedi Clive Bell. İşte, sevmemiş de olabilirdi: *Denizaşırı Yolculuk* konusunda eleştireldi. Açıkça söylüyorum hoşuma gittiğini: Yine de söyle-

diğinin doğruluğuna inanamıyorum. Bununla birlikte, hiç korkmamakta haklı olduğumu gösteren bir belirti o. Yargılarına saygı duyduğum insanlar, onun kadar coşkulu olmayacaklar, ama kararlılıkla o safta yer alacaklar, sanıyorum.

30 Ekim, Perşembe

Daha fazla yazmamak için romatizma özrüm var; romatizmadan başka elim de yazmaktan yoruldu. Yine de kendimi çözümlenecek bir konu gibi uzman gözüyle ele alabilseydim, son birkaç gündür *G. ve G.* konusunda geçirdiğim değişimlerden ilginç bir öykü çıkarabilirdim. Clive'ın mektubundan sonra Nessa'nınki geldi – hiç esirgenmemiş övgü; onun üzerine de Lytton'ınki: Coşkulu övgü; büyük bir zafer; bir klasik; vs; arkadan da Violet*'in övgü cümlesi izledi; sonra dün sabah bu kez Morgan'dan "*Denizaşırı Yolculuk* kadar sevmedim" cümlesi geldi. Büyük hayranlığını ifade etmiş, aceleyle okumuş ve yeniden okuma sözü vermiş olsa da, bu, ötekilerin verdiği bütün hazzı silip süpürdü. Evet, ama devam edelim. Öğleden sonra üç sularında onun suçlamaları, ötekilerin övgülerinden daha çok mutluluk ve rahatlık uyandırdı bende – sanki esnek bulutların, minder gibi yumuşak tepelerin arasında mutlulukla yuvarlandıktan sonra yeniden insan dünyasına inmişim gibi. Yine de sanırım Morgan'ın yargısına herhangi birininki kadar değer veriyorum. Sonra da bu sabah *The Times*'da bana bir sütun ayrılmış; müthiş övgüler; zekâ da var; başka bir sürü şeyin arasında *G. ve G.*'de yüzeysel olarak daha az pırıltı bulunsa da, ötekinden çok daha fazla derinlik olduğunu söylüyor; ki buna ben de katılıyorum. Umarım bu hafta bütün dergilerde görünürüm; arkasından da zekice mektupların gelmesi hoşuma giderdi; ama küçük öyküler yazmak istiyorum; kafamdan ağırlığın kalktığını hissediyorum yine de.

* V. W.'nin eski bir arkadaşı olan Violet Dickinson.

6 Kasım, Perşembe

Dün gece Sydney ve Morgan bizimle yemek yedi. Bir konseri feda ettiğim için mutluyum genelde. Morgan ve *G. ve G.* için duyduğum kuşku dağıldı; onu niçin *D. Y.*'dan daha az sevdiğini anlıyorum; anladığım için de onunkinin cesaret kırıcı bir eleştiri olmadığını görüyorum. Belki de zekice eleştiri hiçbir zaman cesaret kırıcı değildir. Ne olursa olsun, onu yazmaktan kaçınıyorum, çünkü çok fazla eleştiri yazıyorum. Söyledikleri kısaca şu anlama geliyordu: *G. ve G.* son derece biçimsel, klasik bir yapıt; böyle olunca da insan, ya da o, *D. Y.* gibi, belirsiz ve evrensel bir kitapta beklediğinden çok daha fazla sevilesi özellik bekliyor ondaki kişilerden. *G. ve G.*'deki kişilerden hiçbiri sevilesi değil. Kendilerini nasıl tanımladıkları önemli değildi onun için. *D. Y.*'daki kişiliklere de aldırdığı yoktu, ama orada onlarla ilgilenme gereği duymadı. Yoksa neredeyse her şeyi çok beğeniyordu; *G. ve G.*'yi öteki kadar dikkate değer bulmadığını söylemek istemiyordu. Çok sayıda güzellik var onda – aslında onun yüzünden mutsuz olmak için neden yok. Sydney, kitabın kendisini altüst ettiğini söyledi, bu kez "dört dörtlük bir iş çıkardığım" görüşündeydi. Ama nasıl da can sıkıcı oluyorum! Evet, yaşlı Virginia bile bunların çoğuna boş verecek; ama şimdilik önemli görünüyor. *Cambridge Magazine* romandaki kişilerden hoşlanmama konusunda Morgan'ın söylediklerini yineliyor; yine de çağdaş edebiyatın ön saflarındayım. Kişilerim konusunda alaycıyım, öyle diyorlar, ama hemen ayrıntılara giriyorlar, gaz ateşinin başında oturup eleştiriyi okuyan Morgan karşı çıkmaya başladı. İşte böylece bütün eleştirmenler bölünüyor ve onları denetim altında tutmaya çalışan perişan yazar paramparça oluyor. Şu birçok yıldan sonra ilk olarak saat onla on bir arasında ırmak kıyısında dolaştım. Evet, bir keresinde onu benzettiğim kapatılmış ev gibiydi; koltukların üzerine toz-

lanmasınlar diye serilmiş örtüleriyle bir oda. Balıkçılar daha bu erken saatte dışarı çıkmamışlar; boş bir keçiyolu; ama koca bir uçak iş başında. Çok az konuştuk, sessizliklere aldırmadığımızın (her nasılsa aldırmadığımın) kanıtı olarak. Morgan'da sanatçı kafası var; akıllı insanların söylemeyeceği yalın şeyleri söylüyor; bu nedenle de onu eleştirmenlerin en iyisi olarak görüyorum. İnsanın gözden kaçırdığı, apaçık olan şey ansızın çıkıyor ortaya. Kendi yazdığı romanla başı dertte, tuşlara basıyor ama şimdilik yalnızca uyumsuz sesler çıkarıyor.

5 Aralık, Cuma

Şu atlamalardan biri daha, ama bence bilinçle yapılıyorsa düzenli soluk alıp veriyor kitap. Geri döndüğümüzden beri Yunanca bir kitabın kapağını açmadığım geçiyor aklımdan; kendi kitap eleştirilerimden başka pek bir şey okumadım, bu da yazma zamanımın hiç benim olmadığını kanıtlıyor. Nasıl yoğun biçimde uzmanlaştığını anlamak beni neredeyse dehşete düşürdü. Kaygı ya da başka nedenle boş kâğıdı incelemekten uzaklaşan aklım, kayıp çocuk gibi – evin içinde dolaşan, ağlamak için alt basamağa oturan. *G. ve G.* hâlâ çevremde kanat çırpıyor, çok büyük zaman kaybına neden oluyor. George Eliot hiçbir zaman eleştirileri okumazdı, çünkü kitapları üzerine söylenenler onun yazmasını engellerdi. Ne demek istediğini anlamaya başlıyorum. Övgüyü ya da yergiyi yüreğimde çok fazla hissetmiyorum, ama onlar araya giriyor, insanın gözlerini arkaya çevirmesine neden oluyor, insanda açıklama ya da araştırma isteği uyandırıyor. Geçen hafta *Wayfarer*'dan bir paragraf kestim, sakladım; bu hafta Olive Heseltine merhem oluyor. Ama K. M.'nin dediği gibi yeni bir Jane Austen olacağıma, kendi tarzımda *Four Passionate Snails*'imi [Dört Tutkulu Salyangoz] yazayım daha iyi.

1920

26 Ocak, Pazartesi

Doğum günümün ertesi; gerçekten 38 yaşındayım, işte, 28 yaşımdakinden çok daha mutlu olduğuma hiç kuşkum yok; hem bu öğleden sonra yeni bir roman için yeni bir biçim konusunda yeni bir fikre ulaştığım için bugün dünkünden de mutluyum. Diyelim ki bir şeyin içinden öteki doğup açılıyor – tıpkı yazılmamış romanda olduğu gibi – yalnızca 10 sayfada değil 200 sayfada falan – bu bana istediğim gevşekliği, hafifliği sağlamaz mı; bu, daha yakına sokulmaz mı ama yine de biçimi, hızı korumaz, her şeyi, her şeyi kucaklamaz mı? Kuşkum, insan yüreğini nereye kadar kucaklayacağı – onu sarmalayıp oraya kapatacak kadar söyleyişime egemen miyim? Çünkü bu kez yaklaşımın bütünüyle farklı olacağını görüyorum: Bir yapı iskelesi olmayacak; binde bir tuğla görünecek; her şey alacakaranlıkta kalacak ama yürek, tutku, mizah, hepsi sis içindeki ateş kadar parlak görünecek. Sonra, öyle çok şey için yer bulacağım ki – bir şenlik – bir tutarsızlık – gönlümün istediği gibi uçarı adımlar atacağım. Her şeye yeterince egemen miyim, değil miyim –işte bundan kuşkuluyum; ama düşünelim (?) *Duvardaki Leke, K.G.* ve *Yazılmamış Roman* el ele tutuşup birlik içinde dans ediyor. Bu birlik ne olacak, daha keşfetmiş değilim; konu

büyük bir bilinmezlik benim için; ama iki hafta önce az çok rastlantı sonucu karşıma çıkan biçimde uçsuz bucaksız olasılıklar görüyorum. Galiba tehlike şu kahrolası bencil benlikte; bana göre Joyce ve Richardson'ı mahveden: Joyce ve Richardson'daki gibi kısıtlayıcı, daraltıcı kılmasın diye kitabı benliğinden koruyacak duvarı çekecek kadar bükülgen ve zengin olabilir mi insan? Şimdi benim umudum, her tür cümbüşü sunacak yetkinlikle işimi öğrenmiş olmam. Neyse, hâlâ el yordamıyla aranmam, deney yapmam gerek, ama bu öğleden sonra parlak bir ışık yakaladım. Gerçekten de, yazılmamış romanı geliştirdiğim rahatlığa bakarak benim için orada çıkış bulunması gerektiğini düşünüyorum.

4 Şubat, Çarşamba

Sabahları 12.00'den 13.00'e kadar *Denizaşırı Yolculuk*'u okuyarak geçiriyorum. 1913 Haziran'ından beri okumamıştım. Ve bana nasıl bulduğumu sorarsanız bilmediğim yanıtını veririm – göründüğü kadarıyla tam soytarılık – çeşit çeşit yamalardan oluşmuş – burada yalın ve sert – burada hoppa ve sığ – burada Tanrı'nın hakikati gibi – burada güçlü ve tıpkı isteyebileceğim gibi özgürce akıyor. Onu ne yapmalı, Tanrı bilir. Yanlışlar yanaklarımı alev alev yakacak kadar korkunç – sonra bir cümlede bir dönemeç alınıyor, önüme dümdüz bakıyorum, onlar başka türlü tutuşuyor. Bütünüyle o genç kadının aklını çok beğeniyorum. Nasıl da yiğitçe göğüslüyor çitlerini – aman Tanrım, nasıl bir yetenek kalem ve mürekkebe karşı! Düzeltmek için elimden çok az şey geliyor, ucuz zekâ gösterilerinin, parlak taşlamaların ve hatta mezarda bile acısı içinden çıkmayacak bayağılığın –daha çok da baştan savmacılığın– yazarı olarak kalacağım gelecek kuşaklara. Yine de insanların nasıl olup da onu *G. ve G.*'ye yeğlediğini görüyorum. Onu daha çok beğendiklerini söylemiyorum ama onu daha yürekli, esin verici diye değerlendiriyorlar.

9 Mart, Salı

Zaman zaman içimi ürpertse de galiba şimdilik bu günlüğü sürdüreceğim. Bazen düşünüyorum da ona uygun biçem katmanını geliştirdim – çaydan sonraki o rahat, parlak saate uygun; ve şimdi ulaştığım şey o kadar bükülgen değil. Zararı yok; 1920 Martı'm okumak için gözlüğünü takan yaşlı Virginia'nın devam etmemi kararlılıkla dileyeceği canlanıyor gözlerimin önünde. Tebrikler! Sevgili hayaletim; ve uyarırım, 50'nin pek ileri bir yaş olduğunu düşünmüyorum. Hâlâ bir sürü iyi kitap yazılabilir; işte güzel bir tanesi için tuğlalar burada duruyor. Adın şimdiki sahibine dönersek, pazar günü Schubert beşlisini dinlemek için Campden Hill'e gittim – George Booth'un evini görmeye – öyküm için notlar almaya – saygın kişilerle haşır neşir olmaya – bütün bu nedenler beni oraya götürdü, hepsi 7/6 şiline, ucuz yollu karşılandı.

Bir kez bir saatliğine böyle içeri alınsalar insanlar kendi odalarını, benim gördüğüm yıkıcı açıklıkla görebilirler mi, çok kuşkuluyum. Ürpertici yüzeysel uygunluk; ama mart ayının havuz üstündeki camsı buz tabakası gibi incecik. Bir tür ticari kendini beğenmişlik. At kılı ve maun onun gerçeği; ve beyaz kapı aynaları, Vermeer'in röprodüksiyonları, Omega masa, daha çok züppece bir gizlenmeye işaret eden alacalı bulacalı perdeler. Odaların en az ilginç olanı; uzlaşma; elbette bu da ilginç olsa bile. Ben aile düzeneğine karşı çıktım. Yaşlı Mrs. Booth, dul giysileri içinde oturağa benzer bir şeyin üstüne tahta çıkmış gibi oturtulmuş; kendilerini *ona adamış kızları etrafını kuşatmış*; bir tür simgesel melekler olan torunlarıyla. Öylesine derli toplu, donuk oğlanlar ve kızlar. İşte orada öylece oturduk hepimiz, kürklerimizin, beyaz eldivenlerimizin içinde.

10 Nisan, Cumartesi

Şansım yaver giderse gelecek hafta *Jacob's Room*'a [Jacob'ın Odası] başlamayı tasarlıyorum. (Bunu ilk olarak yazıyorum.) Kafamdaki şey, ilkbaharı tanımlamak; hemen şu notu düşeyim – bu yıl insan ağaçların yapraklandığını pek fark edemiyor çünkü hiç tümden dökülmüş gibi durmuyorlar – kestane ağaçlarının gövdeleri hiç o demir karasına bürünmedi – hep yumuşak, renkli bir şeyler var; hayatım boyunca böyle şey gördüğümü hatırlamıyorum. Gerçekten de kışı atladık; tıpkı gece yarısı güneşi gibi bir mevsim yaşadık; tam gün ışığına yeni dönüş. Böylece kestanelerin yapraklanması gözümden kaçıyor – penceremizin önündeki ağaca yayılmış küçük güneş şemsiyeleri; kilise avlusundaki çimenler, yeşil bir su gibi eski mezar taşlarının üstünden akıyor.

15 Nisan, Perşembe

El yazım gittikçe bozuluyor gibi. Belki de onu yazdığım yazılarla karıştırıyorum. Richmond*'ın James üzerine makalemden ötürü coşkuya kapıldığını söyledim mi? Neyse, iki gün önce, yaşlı küçük Walkley *The Times*'da o yazıya saldırdı, H. J.'nin en kötü yapmacıklığına düştüğümü söyledi –yürek burkan "roman kişileri"m varmış– duygusal bir hanım arkadaş olduğumu ima etti. Percy Lubbock da işin içine katıldı; ama doğru ya da yanlış, yüzüm kızararak bu makaleyi kafamdan siliyorum, bütün yazma uğraşımı en yakışıksız ışık altında görüyorum. Galiba şu eski "cafcaflı abartı" sorunu – hiç kuşkusuz doğru bir eleştiri, eğer avuntu olabilirse, bu hastalık H. J.'den kapılmış değil, benim kendi hastalığım. Yine de bir şeyler yapmalıyım. *The Times*'ın havası onu ortaya çıkartıyor. İlkin orada biçimsel olmalıyım,

* Bruce Richmond, *Times Literary Supplement*'ın editörü.

özellikle de H. J.'ye ilişkin olarak ve allayıp pullamayı özendiren süslü bir tasarım gibi bir makale oluşturmalıyım. Yine de Desmond gönüllü olarak beğenilerini yazdı. Keşke insan övgü ve yergi konusunda bazı kurallar koyabilse. Sanırım bol bol saldırı almak var benim yazgımda. Ben göze batıyorum; özellikle de yaşlıca beyler benden tedirgin oluyor. *Yazılmamış Roman*'da kesinlikle bol bol yergi toplayacak; bu kez hangi satırı seçeceklerini önceden bilemiyorum. Bir bakıma, "iyi yazmak" insanların fitilini ateşliyor – hep de ateşledi, galiba. Bence "Gösteriş düşkünü" diyorlar; hem sonra iyi yazan ve *The Times*'da yazan bir kadın – can alıcı nokta bu. *Jacob'ın Odası*'na başlamamı belli belirsiz dizginliyor bu durum. Ama ben suçlamalara değer veriyorum. İnsanı kırbaçlıyor, hatta Walkley'den gelse bile; Desmond'un bile gülüp geçtiği 65 yaşında (araştırdım), küçük ucuz dedikoducu, diye düşünmekten mutluyum onu. Ama bunda doğruluk payı olduğunu unutma sakın; *The Times*'da fena halde seçkinci olduğum eleştirisinde de bir nebzeden fazla doğruluk payı var; seçkinci ve içten; başka türlüsünün elimden geleceğini sanmıyorum; çünkü H. J. makalesine başlamadan önce yemin ettim, düşündüklerimi söyleyeceğim ve kendi tarzımda söyleyeceğim diye. İşte, bütün bu sayfayı yazdım ama *Yazılmamış Roman* piyasaya çıktığında kendimi nasıl yatıştıracağımı bulamadım.

11 Mayıs, Salı

Yeni bir kitaba başlarken öylesine hoş kabarcıklarla fikirdayan yaratıcı gücün bir süre sonra dinginleştiğini, insanın daha yatışmış biçimde devam ettiğini gelecekte başvurulmak için belirtmekte yarar var. Kuşkular sızıyor içeri. Sonra insan boyun eğiyor. Pes etmeme kararlılığı ve bir biçimin belirmeye başladığı duygusu insanı her şeyden daha çok iş başında

tutuyor. Biraz kaygılıyım. Bu kavramın nasıl üstesinden geleceğim? İnsan işe koyulur koyulmaz, kırların önünde uzandığını görüp yürüyen biri gibi oluyor. Yazmaktan hoşlanmadığım hiçbir şey yazmak istemiyorum bu kitapta. Yine de yazmak her zaman zor.

23 Haziran, Çarşamba

Şu anda Conrad'ın son kitabının bence iyi olmadığını dürüstçe söyleyebilmek için savaş veriyordum. İşte söyledim. İnsanın neredeyse saygı duyduğu yegâne yerde yanlışlar bulması acı verici (biraz). İyi yazıyı kötüden ayırabilen birileriyle asla birlikte olmadığından, sonra yabancı olduğundan, kırık dökük İngilizce konuştuğundan, kadın diye bir et yığınıyla evli olduğundan, bir zamanlar iyi yaptığı bir şeye giderek daha fazla sığındığından, yalnızca bunları üst üste yığarak daha da yükselttiğinden, böylece de sonunda insanın koyu bir melodram diyebileceği şeyi ortaya çıkarttığından kuşkulanmamak elimden gelmiyor. *The Rescue*'nun Virginia Woolf imzası taşıması hoşuma gitmezdi. Ama bu düşünceme katılan birisi olur mu? Neyse, hiçbir şey benim bir kitap konusundaki görüşümü sarsamaz. Hiçbir şey – hiçbir şey. Yalnızca belki o genç birinin kitabıysa –ya da bir dostun– hayır, o zaman bile duraksayacağımı sanmıyorum. Daha yeni Murry'nin oyununu kaldırıp atmadım mı, K.'nın öyküsüne değer biçmedim mi, Aldoux Huxley'yi tartmadım mı; Roger'ın bu şaşmaz değerleri darmadağın ettiğini duymak benim uygunluk duygumu yaralamıyor mu?

5 Ağustos, Perşembe

Akşam yemeğinden sonra *Don Quijote*'yi okurken ne düşündüğümü anlatmaya çalışayım. Esasen yazı denen şey,

bizim haz araçlarımızdan hiçbiri olmaksızın ateşin çevresinde oturan insanları eğlendirmek için anlatılan öyküydü o zamanlar. İşte orada oturuyorlar, kadınlar yün eğiriyor, erkekler dalgın, düşünüyor ve sonra neşeli, hülyalı, zevkli öykü onlara anlatılıyor, tıpkı onlar büyümüş de küçülmüş çocuklarmış gibi. İşte *D. Q.*'deki bu dürtü beni etkiliyor: Ne pahasına olursa olsun bizi eğlendirmeyi sürdürmek yani. Anladığım kadarıyla, güzellik ve düşünce farkında olunmadığında geliyor: Cervantes, ciddi anlamların pek az bilincindeydi ve *D. Q.*'yi bizim gördüğümüz gibi görmüyordu pek. Gerçekten de benim karşıma çıkan güçlük bu –hüzün, taşlama, ne ölçüde bizim, önceden tasarlanmadan– yoksa onlara bakan kuşağa göre değişsinler diye bu büyük roman kişilerinin içinde mi var o nitelik? Öykü anlatımının çoğu, kabul ediyorum, tatsız tuzsuz – yalnızca besbelli insanı hoşnut tutacak bir öykü olarak anlatılmış, ilk cildin sonunda azıcık bir yer dışında çoğu. Çok az şey dile getirilmiş, çoğu saklanmış, sanki olayın bu yanını geliştirmek istememiş gibi – kürek mahkûmlarının ilerlediği sahne demek istediğim şeye örnek. C. de, bunun bütün güzelliğini ve hüznünü benim duyduğum gibi duydu mu? İki kez söz ettim "hüzün"den.

Çağdaş görüşün temeli bu mu? Yine de ne hoş insanın yelkenlerini açması, ilk bölüm boyunca olduğu gibi yetkin öykü anlatmanın sert rüzgârıyla onları şişirip ilerlemesi. Benim için her şeye rağmen sıkıcı olsa da, Fernando-Cardino-Lucinda öyküsünün o günün modasına uygun bir saray serüveni olduğunu sanıyorum. Aynı zamanda *Ghoa le Simple*'i okuyorum – parlak, etkileyici, ilginç, ama yine de öylesine yavan, gıcır gıcır. Cervantes'de her şey var; isterseniz eriyik biçiminde; ama derin, atmosfer yaratan, tıpkı hayatta olduğu gibi somut, renkli gölgeler düşüren canlı insanlar. Çoğu Fransız yazar gibi Mısırlılar da bunun yerine çok daha keskin kokulu, etkili özün tozundan bir tutam verir size, ama öteki kadar kuşatıcı ve engin değildir. Aman

Tanrım! Neler yazıyorum! Hep bu imgeler. Şimdi her sabah *Jacob*'ı yazıyorum, engel devrilinceye kadar, temizleninceye ya da yıkılıncaya kadar yüreğim ağzımda atımı üzerine sürmem gereken bir çit gibi hissediyorum her günün işini. (Bir imge daha, hiç düşünmeden. Bir yolunu bulup Hume'un Denemelerini ele geçirmeli, kendimi arındırmalıyım.)

26 Eylül, Pazar

Ama galiba, açığa vurduğumdan çok daha fazla önemsedim; çünkü nasıl olduysa *Jacob* tıkandı, hem de çok eğlendiğim o partinin ortasında. Romanı yazdığım uzun dönemin (hiç aralıksız iki ay) hemen arkasından gelen Eliot beni tedirgin etti; üzerime gölge düşürdü; ve kurguya odaklandığında akıl bütün cesaretini, özgüvenini istiyor. O hiçbir şey söylemedi – ama ben yaptığım şeyin belki de Mr. Joyce tarafından daha iyi yapıldığını düşündüm. Sonra da ne yaptığımı sorgulamaya başladım; böyle durumlarda alışıldık olduğu gibi tasarımı yeterince açıklıkla düşünmediğim kuşkusu başladı –böylece de bozulmaya uğradığım, ayrıntılarla oynadığım, duraksadığım– ki bunun anlamı da kişinin yitip gittiği. Ama iki aylık çalışmam bunun nedeni bence, çünkü şimdi kendimi Evelyn'in çevresinde ters yönde dönerken, hatta Mr. Bennett'ın gazetelerde çıkan karşıt görüşlerine kınama olarak Kadınlar üzerine yazı yazarken buldum. İki hafta önce, yürüyüşlerim sırasında aralıksız olarak *Jacob*'ı tasarlıyordum. Ne tuhaf şey, insan aklı! Nasıl da uçarı, sadakatsiz, sürekli gölgelerin arasına sığınıyor. Belki de aklımın derinliklerinde L.'nin her açıdan beni aştığını hissediyorum.

25 Ekim, Pazartesi (Kış mevsiminin ilk günü)

Neden hayat böyle acıklı; dipsiz cehennem uçurumunun üstünde asılı incecik kaldırım şeridine neden bu kadar

benziyor. Aşağı bakıyorum; başım dönüyor; nasıl becerip de sonuna kadar yürüyeceğimi kestiremiyorum. Ama niçin böyle hissediyorum: Şimdi dile getirdiğim için artık öyle hissetmiyorum. Ateş yanıyor; *Dilenciler Operası*'nı dinleyeceğiz. Yine de benim çevremde uzanıyor o; gözlerimi kapalı tutamıyorum. Bu, yetersizlik, etkili olamama duygusu. İşte burada Richmond'da oturuyorum, tıpkı tarlanın ortasına bırakılmış fener gibi ışığını karanlıkta yol alıyor. Yazdıkça hüzün azalıyor. Peki o zaman niye daha sık yazmıyorum? İşte, insanın kibri bunu engelliyor. Kendi gözüme bile başarılı görünmek istiyorum. Yine de bunun kaynağına inmiyorum. Bunun nedeni çocuğum olmaması, arkadaşlarımdan uzakta yaşamam, iyi yazmayı beceremememem, yiyeceğe çok para harcamam, yaşlanmam. Nedenleri, niçinleri çok fazla kafama takıyorum; kendimle çok fazla uğraşıyorum. Zamanın çevremde kanat çırpmasından hoşlanmıyorum. İyi öyleyse, çalış. Evet, ama hemen sıkılıyorum çalışmaktan – ancak azıcık okuyabiliyorum, bir saat yazmak yetiyor bana. Hoşça vakit öldürmek için hiç kimse gelmiyor buralara. Gelirlerse de kızıyorum. Londra'ya gitme zahmeti gözümde büyüyor. Nessa'nın çocukları büyüyor, onları çaya çağıramıyorum, onlarla hayvanat bahçesine de gidemiyorum. Cep harçlığım pek bir şey yapmama izin vermiyor. Yine de bunların önemsiz şeyler olduğuna inanıyorum; bizim için, bizim kuşağımız için böylesine acıklı olan şey hayatın kendisi, diye düşünüyorum bazen; birilerinden yükselen acı çığlığını duymadığını tek gazete bile yok. Bu öğleden sonra McSwiney ve İrlanda'da şiddet ya da grev olacak gazetede. Mutsuzluk her yerde; tam kapının ardında; ya da daha kötüsü olan aptallık. Yine de içimdeki ısırgan otunu koparıp atmıyorum. Yeniden *Jacob'ın Odası*'nı yazmak içimdeki lifleri canlandıracak, hissediyorum. Evelyn neredeyse geldi geliyor; ama şimdi yazdıklarım hoşuma gitmiyor. Bütün bunlarla da nasıl mutluyum – şu cehennem uçurumu üzerindeki incecik kaldırım şeridine dair duygum olmasaydı.

1921

1 Mart, Salı

Bu kitabın sağlıklı biçimde ilerlediği konusunda tatmin olamıyorum. Biçemde yaptığım sayısız değişikliklerden birinin bu malzemeyle uyumlu olmadığını varsayabilir miyiz? Yoksa biçemim durağan mı kalıyor? Bence sürekli değişiyor. Ama bu kimsenin gözüne çarpmıyor. Ne de ben kendim ona bir ad takabiliyorum. Gerçek şu ki bende içsel, kendiliğinden oluşmuş bir değer ölçeği var; zamanımı en iyi nasıl kullanacağıma karar veriyor. Beni yönlendiriyor: "Bu, yarım saat Rusça için harcanmalı." "Bu, Wordsworth'e ayrılmalı." Ya da "En iyisi şimdi kahverengi çoraplarımı yamayayım." Bu değerler yasasına nasıl uyduğumu bilemiyorum. Belki de püriten dedelerimin mirasıdır. Belli belirsiz zevk aldığımdan kuşkulanıyorum. Tanrı bilir. Ve işin gerçeği aynı zamanda şu, yazmak, burada bile, beynimin vida gibi sıkıştırılmasını gerektiriyor – Rusça kadar olmasa da, ama sonra Rusça öğrenmeye ayırdığım zamanın yarısı kadar ateşe bakıyor, yarın ne yazacağımı düşünüyorum. Mrs. Flanders meyve bahçesinde. Rodmell'de olsaydımhepsinidışarılarda,ovalarda yürürken düşünürdüm. Tatlı bir yazma havasına girmem gerek. Ralph*, Carrington**, Brett*** daha şimdi gittiğinden; dağıldım; akşam yemeği yiyo-

* Ralph Partridge.
** Mrs. Partridge.
*** Dorothy Brett.

ruz, dışarı çıkıp Guild'e gidiyoruz. Aklımı toplayarak oturup meyve bahçesindeki Mrs. Flanders'i düşünemiyorum.

6 Mart, Pazar

Nessa, *Monday or Tuesday*'i [Pazartesi ya da Salı] beğeniyor – çok şükür; böylece de onu biraz kurtarıyor benim gözümde. Oysa şimdi de eleştirmenlerin nasıl değerlendireceklerini biraz merak ediyorum – gelecek ay bu zamanlar. Kehanette bulunmaya çalışayım. Neyse, *The Times* nazik, biraz temkinli olacak. Mrs. Woolf, diyecekler, ustalık sergilemekten sakınmalı. Belirsizlikten sakınmalı. Onun büyük doğal yetenekleri vs... Yalın lirik edebiyatta doruğa ulaşıyor ya da *Kew Gardens*'da. *Yazılmamış Roman*'ın başarılı olduğu pek söylenemez. *A Society*'ye gelince, canlı olsa da çok fazla tek yanlı. Yine de Mrs. Woolf her zaman zevkle okunabilir. Sonra *Westminster, Pall Mall* ve öteki ciddi akşam gazetelerinde bana kısaca, alayla değinecekler. Genel çizgi benim kendi sesimin tınısına çok fazla âşık olduğum biçiminde olacak; ne yazdığıma o kadar aldırmadığım; uygunsuz biçimde yapmacıklı; huysuz kadın. Sanırım, işin doğrusu, herhangi bir yerde çok fazla ilgi görmeyeceğim. Yine de epeyce tanınıyorum.

8 Nisan, Cuma. Sabah 11.00'e 10 var

Jacob'ın Odası'nı yazıyor olmam gerekiyor; yazamıyorum, onun yerine niçin yazamadığımı yazacağım – bu günlük, sevecen, boş sayfaları bulunan eski bir sırdaş olduğuna göre. Neyse, görüyorsunuz, yazar olarak tam başarısızlık örneğiyim. Modam geçti; yaşlıyım: Daha iyisini yazamayacağım: Beni tanımlayacak başlık yok: Her yere ilkbahar geldi: Kitabım çıktı (zamanından önce) ve üzerine kırağı

yağdı, nemli çatapat o. Şimdi katı gerçek damarı şu, Ralph kitabımı eleştiri yazılması için, basım tarihi olmadan *The Times*'a gönderdi. Böylece de, "en geç pazartesi günü" yayımlanacak diyen, pek göze çarpmayacak bir yere konan, oldukça bölük pörçük, biraz övücü, ama epey akıl yoksunu kısa bir karalama. Bununla, benim ilginç bir şeyin peşinde olduğumu anlamadıklarını söylemek istiyorum. Böylece de bu, bende ilginç olmadığım kuşkusu uyandırıyor. Bu yüzden de *Jacob*'a devam edemiyorum. Ah, Lytton'ın da kitabı çıktı, üç sütunu kapladı; övgüdür, sanırım. Bu karalamaları düzene sokma sıkıntısına katlanmıyorum; ya da yarım saatliğine en kötü bunalımlarımdan birine kapılıncaya kadar duygusal durumumun nasıl gittikçe dibe vurduğunu anlatmaya. Demek istiyorum ki, artık bir daha asla yazınamayı düşündüm – dergiler dışında. Bir de bunu iyice başıma kakan bir şölen vardı 41'de: Lytton'ı kutlamak için; tam da gerektiği gibi ama sonra benim kitabıma hiç değinmedi, ki ben okuduğunu sanıyorum ve ilk olarak onun güvenebileceğim övgülerini almadım. Şimdi eğer *Lit. Sup.* dergisi beni bir giz olarak – bir bilmece olarak selamlamış olsaydı, aldırmazdım; çünkü Lytton böyle şeylerden hoşlanmaz, ama eğer gün gibi ortadaysam ve görmezden gelinebiliyorsam?

Neyse, bu övgü ve ün sorunuyla yüzleşmek gerek. (Doran'ın kitabı Amerika'da basmaya yanaşmadığını söylemeyi unuttum.) Popülerlik ne ölçüde fark yaratır? (Lottie'nin sütü getirdiği, güneşin gölgelerden çıktığı bir duraklamadan sonra, bir sürü saçmalık yazıyorum diye açıkça belirtiyorum.) Roger'ın dün çok doğru olarak söylediği gibi insan belli bir düzeyde kalmak istiyor; başkalarının ilgisini çekmeyi, çalışmalarının izlenmesini. Beni bunalıma sürükleyen şey, insanların benimle ilgilenmekten vazgeçtikleri düşüncesi – basının da yardımıyla daha çok kendim olmaya başladığımı düşündüğüm şu sırada. Önde gelen kadın romancılardan biri olarak yerleşik bir üne kavuşmak istemiyor insan, ama

galiba öyle olmaya başlıyordum. Gerçek sınav olan bütün özel eleştirileri toplamam gerek elbette hâlâ. Bunu tarttıktan sonra "ilginç" mi, yoksa modası geçmiş mi olduğumu söyleyebileceğim. Neyse ki, modam geçmişse duracak kadar uyanık hissediyorum kendimi. Makaleleri öğüten makine olmak dışında makineleşmeyeceğim. Yazdıkça kafamın içinde bir yerlerden, yazmak istediğim şeyin o tuhaf ama çok hoş duygusu yükseliyor; benim kendi bakış açım. Yine de merak ediyorum, 1.500 kişi yerine altı kişi için yazdığım duygusu bunu değiştirecek mi? Beni ayrıksı yapacak mı; hayır, bence yapmayacak. Ama dediğim gibi, insan bütün bu ince eleyip sık dokumanın temelinde yatan aşağılık kibirle yüzleşmeli. Galiba benim için tek çare binlerce ilgi alanımın olması – birisi zarar görürse, hemen Rusçaya, Yunancaya, basına, bahçeye, insanlara, kendi yazımla bağlantısı olmayan herhangi bir eyleme enerjimi akıtabilmeliyim.

9 Nisan, Pazar

Bir dahaki sefere tanıyabilmek için hastalığın belirtilerini bir yana yazmalıyım. İlk gün insan çok perişan oluyor; ikinci gün mutlu. Her şeye karşın kendimi önemli hissettiren (ve bu insanın istediği şey) Sevimli Şahin* kondu üzerime *New Statesman* dergisinde ve Simpkin Marshall telefon edip ikinci elli kitabı istedi. Demek ki satılıyor. Şimdi hiç hoşuma gitmeyecek bütün o özel eleştirilerin çekiştirmelerine, takılmalarına katlanmam gerek. Yarın Roger gelecek. Her şey nasıl da sıkıcı!.. Hem sonra insan keşke başka öyküleri kitaba alsaydım da duygusal olabilecek *Haunted House*'u [Perili Ev] dışarıda bırakaydım, diye düşünmeye başlıyor.

---

* Desmond MacCarthy'nin müstear adı.

12 Nisan, Salı

Elimi çabuk tutup hastalığın daha başka belirtilerini de yazmalıyım, böylece bir dahaki sefere buraya dönüp kendimi iyileştirebilirim. Pekâlâ; en şiddetli dönemi aşmış, felsefi, yarı-bunalımlı, kayıtsız duruma gelmiş, bütün öğleden sonrayı dükkânlara paketler taşıyarak, cüzdanım için Scotland Yard'a giderek geçirmiştim, derken L.'yle çay içmek için buluştuk, Lytton'ın *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*'nü "harika" bulduğuna ilişkin o şaşırtıcı haberi kulağıma söyledi. Bu, hiçbir şeyi abartmayan, Lytton'ın yalan söyleme gereği duymayacağı Ralph'tan gelmişti; bir an için bütün sinirlerim öyle bir haz denizinde yüzdü ki kahvemi almayı unuttum, yaylı çalgılar gibi tıngırdayan, titreşen Hungerford Köprüsü'nde yürüdüm. Hem de masmavi, güzel bir akşamdı, ırmak da gökyüzünün rengindeydi. Sonra, kesinlikle düzmece olmayan gerçek buluşların izinde olduğumu düşünen Roger vardı. Ve şimdiye kadar satış rekorları kırmış durumdayız. Ve ben bunalımda olduğum kadar mutlu değilim; yine de güven içindeyim; yazgı bana dokunamaz; eleştirmenler beni tersleyebilir; satışlar düşebilir. Benim korktuğum şey boş verilip göz ardı edilmekti.

29 Nisan, Cuma

Lytton'la ilgili bir şeyler söylemem gerek. Şu son günlerde, belki de bütün bir yıl içinde gördüğümden daha fazla gördüm onu. Onun kitabı ve benim kitabım hakkında konuştuk. Bu özel konuşma Verreys'de geçti; yaldızlı tüyler; aynalar; mavi duvarlar ve bir köşede çayımızı içip, kurabiyemizi yiyen Lytton'la ben. Bir saatten epey fazla oturmuş olmalıyız.

"Dün gece uyandım ve seni nereye yerleştireceğimi düşündüm," dedim ben. "St. Simon ve La Bruyère var."

"Aman Tanrım," diye inledi o.

"Ve Macaulay," diye ekledim.

"Evet, Macaulay," dedi. "Macaulay'dan azıcık daha iyiyim."

"Ama senin adamın değil," diye üsteledim. "Daha çok uygarlık var, elbette. Hem sonra sen yalnızca kısa kitaplar yazdın."

"Bir sonraki kitabım IV. George olacak," dedi.

"Neyse, ama ya senin yerin," diye üsteledim.

"Ya seninki?" diye sordu.

"Ben yaşayan kadın romancıların en yeteneklisiyim," dedim. "*British Weekly* dergisi öyle söylüyor."

"Beni etkiliyorsun," dedi.

Birçok değişik tarzda yazsam bile benim yazımı hep tanıyabildiğini söyledi.

"Bu da çok çalışmanın sonucu," diye üsteledim. Sonra tarihleri tartıştık; Gibbon'ı; bir tür Henry James olduğunu ileri sürdüm, o sormadan.

"Ah, şekerim hayır – uzak yakın ilgisi yok," dedi.

"Onun bir bakış açısı var ve ona dört elle sarılıyor," dedim. "Sen de öyle. Ben bocalıyorum." Ama Gibbon nedir ki?

"Ah, o işini bilir," dedi Lytton. "Forster onun hınzır olduğunu söylüyor. Ama pek fazla görüşü yok. Belki de 'erdem'e inanıyordu."

"Güzel bir sözcük," dedim ben.

"Ama bir oku barbar sürülerinin City'yi nasıl yakıp yıktığını. Muhteşem. Doğru, ilk Hıristiyanlar konusundaki görüşü tuhaftı – onlarda hiçbir şey bulamadı. Ama oku onu. Ben önümüzdeki ekim ayında okuyacağım. Ve Floransa'ya gidiyorum, akşamları çok yalnız kalacağım."

"Fransızlar seni İngilizlerden daha çok etkilemiş, galiba," dedim.

"Evet. Bende onların kesinliği var. Son biçimimi almışım."

"Geçen gün seni Carlyle'la kıyasladım," dedim. "*Reminiscences*'ı okudum. Neyse onlar seninle karşılaştırıldıklarında dişleri dökülmüş yaşlı mezar kazıcının söylenmeleri; ancak ondan sonra sözcükleri ele geçiriyor."

"Ah, evet, sözcükleri var," dedi Lytton. "Ama geçen gün onu Norton'la James'e okudum, çığlığı bastılar – katlanamayacaklardı."

"Ama ben de 'sıradan insanlar' konusunda biraz tedirginim."

"Bu da benim tehlikeli yanım, değil mi?"

"Evet. İnce eleyip sık dokuyorsun, belki," dedim. "Ama muhteşem bir konu –IV. George– ve nasıl da eğlenceli, onun üzerinde çalışmaya başlamak."

"Ya senin romanın?"

"Ah, elimi daldırıp her şeyi karman çorman ediyorum."

"İşte, müthiş olan şey de bu. Çok da değişik şeyler çıkıyor."

"Evet, ben yirmi kişiyim."

"Ama insan bütünü dışarıdan görüyor. IV George'un en kötü yanı, hiç kimsenin benim istediğim gerçekleri belirtmemesi. Tarih yeni baştan yazılmalı. Hepsi baştan aşağı erdem..."

"Savaşlar," diye ekledim.

Sonra birlikte sokaklarda dolaştık, çünkü benim kahve almam gerekiyordu.

26 Mayıs, Perşembe

Dün bir buçuk saat Gordon Meydanı'nda oturup Maynard'la konuştum. Kimi zaman keşke insanları tanımlamak yerine onların söylediklerini yazsam, diyorum. Zorluk, çok az şey söylemelerinde. Maynard övgüden hoşlandığını söy-

* Anılar. (e.n.)

ledi; hep böbürlenmek istiyordu. Bir sürü erkeğin sırf karşılarında böbürlenecekleri birisi olsun diye evlendiğini söyledi. Ama ben hiç kimse umursamazken böbürlenmenin tuhaf olduğunu anlattım. Hem, herkes bir yana, senin övgü aranman daha da tuhaf. Sen ve Lytton böbürlenmenin çok ötesine geçmiş durumdasınız – ki bu da en üstün zaferdir. İşte sen burada oturmuş hiçbir şey söylemiyorsun. Övgüyü seviyorum, dedi. Onu kuşku duyduğum şeyler için istiyorum. Sonra basım işine ve Hogarth Yayınları'na geldik; ve romanlara. Hangi otobüse bindiğini neden açıklamaları gerektiğini sordu. Ve neden bazen Mrs. Hilbery, Katharine'in kızı olmasındı. Ah, o can sıkıcı bir kitap, biliyorum, dedim; ama görmüyor musun, bir şeyleri dışarıda bırakmadan önce her şeyi içine doldurman gerek. Senin şimdiye kadar yaptığın en iyi şey, dedi o, George üzerine incelemendi. Gerçek insanlar üzerine yazıyormuş gibi yapıp da her şeyi uydurman gerekir. Altüst olmuştum elbette (ve aman aman, ne saçmalık – eğer George benim doruk noktamsa ben paçavra bir yazarım).

13 Ağustos, Cumartesi

"Coleridge de tıpkı Lamb gibi eyleme çok az yatkındı, ama farklı bir nedenle. O yapı olarak epey boylu bosluydu, ama öteki zayıf ve kırılganken, o uyuşuk ve dayanıklıydı. Bedensel hareket yoksunluğu yüzünden belki de zamanından önce yaşlanmış gibiydi. Saçları 50 yaşında ağarmıştı; genellikle karalar giydiği, dingin tavırları olduğu için beyefendi görünümü vardı, ölümünden önce yıllarca saygıdeğer bir papazdı. Yine de yüzünde yenilmez bir gençlik vardı. Yuvarlak, canlı renkli, düzgün hatlıydı, açık, üşengeç, iyi bir mizaca işaret eden bir ağzı vardı. Bu küçük oğlan çocuğu anlatımı, gerçekten oğlan çocuğuyken onun yaptığı gibi hayaller kuran, kuramlar üreten, kitap ve çiçekleriyle dünya-

dan uzak hayatını geçiren birine çok yakışıyordu. Alnı çok genişti –koskoca donuk bir mermer parçası– ve aklının bütün eylemleri orada yoğunlaşmış gibi görünen güzel gözleri, sanki bütün bu düşünceleri taşımak onlar için eğlence aracıymış gibi alnının altında neşeli bir huzurla fel fecir okurdu.

Ve gerçekten de tam eğlence aracıydı. Coleridge'in dehasının tümden kanat ve kafadan oluşan, göksellik içinde sonsuzca yüzen bir ruh gibi göründüğünü söyledi Hazlitt. Bende farklı bir izlenim uyandırdı. Dünyayı çok seven, koltuğunda itibarla rahatça dinlenecek kadar bilinçli, ama bir göz kırpmasıyla büyü yapıp çevresini kuşatmış göksel varlıkları ortaya çıkartabilen iyi huylu büyücü olarak hayal ettim ben onu. Aynı zamanda onların binlercesini değiştirebiliyor, akşam yemeği geldiğindeyse kolayca başından savabiliyordu. Tensel hazlara düşkün bedenin üstüne yerleştirilmiş yetkin zekâydı; bu zekâyı, konuşmak, hayal kurmak dışında çok az kullanmasının nedeni başka şeyleri çok az yapmanın böyle bir bedene uygun düşmesi. C.'nin kötü anlamda tensel haz düşkünü olduğunu söylemek istemiyorum..." Leigh Hunt'ın anılarının II. cildinin 223. sayfasından alıntı yapma zahmetine katlandığım kısım bu kadar, belki başka yerde yine bununla oynamak gelir içimden. L. H. bizim ruhani dedemizdi, özgür bir adamdı. İnsan onunla Desmond'la konuşur gibi konuşabilirdi. Gamsız tasasız bir adamdı diyebilirim, ama uygardı, hayattayken dedemin olduğundan çok daha fazla uygardı. Bu özgür, dinç ruhlar dünyayı ileri götürdü, insan, geçmişin tuhaf ıssızlığında onlardan birini aydınlattığında "Ah, sen tam bana göresin" derse bu büyük övgüdür. Yüz yıl önce ölen bir sürü insan bizim için yabancıdır. İnsan onların yanında kibarlaşır, rahat edemez. Shelley elinde H.'nin *Lamia* adlı kitabının bir kopyasıyla öldü. H. onu başkasından geri almaya yanaşmadı, bu yüzden de ölü yakma ateşinde tutuşturdu. Cenaze töreninden eve dönerken mi? H. ve Byron gülmekten çatladı. İşte bu insan doğası, H. hiç aldırmadan onu kabulleniyor. Öyleyse ben onun araştıran insan duygudaşlıklarını

seviyorum: Savaşları ve yasalarından ötürü tarih çok sıkıcı; kitaplardaki deniz yolculukları da çok sıkıcı çünkü yolcu, kabinlere girip denizcilerin neye benzediklerini, ne giydiklerini, yediklerini, söylediklerini anlatacak yerde güzellikleri tanımlıyor; nasıl davrandıklarını tanımlamıyor.

Lady Carlisle öldü. Kişi zafer kazandıklarında değil de, devasa bir bahtsızlığın kuşatması altında hırpalandıklarında daha çok seviyor insanları. Yola müthiş bir umut ve yetenek birikimiyle çıkıp her şeyini yitirdi (öyle söylüyorlar), uyku hastalığından öldü, beş oğlu kendinden önce ölmüştü, savaş insanlığa beslediği umudu darmadağın etmişti.

17 Ağustos, Çarşamba

L. Londra'dan, Fergusson'ın işyerinden gelinceye kadar yalnız olduğuma göre bir şeyler karalayabilirim. Gerçekten de bir şeyler karalama isteğimin geri geldiğini hissediyorum. İşte burada bütün günü ara ara makale yazarak geçirdim – Squire için belki de, çünkü o öykü istiyor, çünkü Mrs. Hawkesford, Mrs. Thomsett'e benim İngiltere'deki en akıllı kadın değilsem bile en akıllılardan biri olduğumu söylemiş. Eksik olan şey övgüden çok sinir gücü, belki de. Dün Kutsal Kitap'ta söylendiği gibi bağırsaklarım dışarı döküldü. Dr. Vallence çağrıldı, akşam yemeğinden sonra geldi, incelemesini yaptı. Keşke konuştuklarını yazabilseydim. Yumuşak başlı, gözkapakları ağır, ufak tefek yaşlı bir adam, Lewes'li doktorun oğlu, hep burada yaşamış, yıllarca önce öğrendiği, dürüstçe uyguladığı birkaç kabataslak tıbbi gerçekle var oluyor. Besbelli Fransızca konuşabiliyor tek heceli sözcüklerle. Hem L. hem de ben ondan çok daha fazla şey bildiğimiz için genel başlıklara geçtik –yaşlı Verrall'a, nasıl bile bile kendini açlıktan öldürdüğüne. "Onu buradan uzaklaştırabilirdim," dedi Dr. V. derin düşünceler içinde. "Bir keresinde yolladım.

Kız kardeşi şu ana kadar uzaklarda –epey çılgınca, bence– kötü bir aile, çok kötü. Onunla sizin oturma odanızda oturdum. Isınmak için bacanın içine girmemiz gerekti. Onun ilgisini satranca çekmeye çalıştım. Hayır. Hiçbir şeyle ilgilenecek hali kalmamış gibiydi. Ama çok çok yaşlıydı –çok çok güçsüz. Onu buralardan yollayamadım." Böylece de kendini açlıktan öldürdü, bahçesinde oyalanarak.

Bacak bacak üstüne atıp, düşünceli bir tavırla arada bir küçük bıyığına dokunarak bir şeyler yapıp yapmadığımı sordu sonra V. (Benim süreğen bir sakat ve hoş bir hanım olduğumu düşünüyordu.) Yazdığımı söyledim. "Ne, roman mı? Hafif şeyler mi?" Evet, roman. "Hastalarım arasında romancı bir hanım daha var – Mrs. Dudeny. Onu yüreklendirmem gerekti – anlaşma yapması için, yeni romanı için anlaşma. Lewes'i çok gürültülü buluyor. Sonra Marion Crawford var... Ama Mr. Dudeny bulmaca kralıdır. Herhangi bir bulmacayı verin ona – size yanıtı söyler. Dükkânların listelerine koydukları türden bulmacalar uydurur. Gazetelerde bulmaca üstüne yazılar yazar."

"Savaşta da bulmaca çözmeye yardım etti mi?" diye sordum.

"Şey, onu bilmiyorum. Ama birçok asker ona yazdı – bulmaca kralı." Bu noktada aksi yönde bacak bacak üstüne attı. Sonunda gidip L.'yi Lewes Satranç Kulübü'ne katılmaya çağırdı, ben kendim de o kulübe katılmayı çok isterdim, değişik topluluklara bu göz atmalar beni hep dayanılmaz ölçüde büyülemiştir, zira Dr. Vallence ve bulmaca kralının topluluğuna asla katılmayacağım.

18 Ağustos, Perşembe

Yazacak hiçbir şey yok; yalnızca içimde yazıp kurtulmak için dayanılmaz huzursuz kaynaşmalar. İşte burada kaya-

ma zincirlenmişim; hiçbir şey yapmamaya zorlanmışım; her endişenin, garazın, tedirginliğin, saplantının tenimi kanırtmasına, pençelemesine, yeniden gelmesine izin vermek üzere lanetlenmişim. Bu, yürüyemeyeceğim ve çalışmamam gereken bir gün. Hangi kitabı okursam okuyayım, yazmak istediğim makalenin parçası kafamın içinde baloncuklar çıkartarak fokurduyor. Şu koca Sussex'te benim kadar acınacak durumda olan başka kimse yoktur; ya da, kullanabilsem içinde öylesine sonsuz büyüklükte haz alma yetisinin istiflenmiş durduğunun bilincinde olan. Güneş, bütün sarı tarlaların, uzun alçak ahırların üstüne çağlıyor (hayır, asla çağlamaz; daha çok sel gibi akar); ve neler vermezdim ben Firle ormanlarından dönüyor olmak için, kir pas içinde, ateş basmış, burnum eve dönük, her kasım tek tek yorgun, beynim tatlı lavanta kokuları içine uzanmış, öylesine aklı başında, soğukkanlı, yarının işi için olgunlaşmış. Nasıl da dikkat ederdim her şeye – bir an sonra gelen ve buna tıpatıp uyan tümceciğe; sonra tozlu yolda, pedallarımı çevirirken öyküm kendisini anlatmaya başlardı; sonra da güneş batardı; ev, akşam yemeğinden sonra azıcık şiir zamanı, yarısı okunarak, yarısı yaşanarak, sanki etimiz çözülmüş de onun içinden kırmızı, beyaz çiçekler fışkırmış gibi. İşte! Tedirginliğimin yarısını yazdım bile. Zavallı L.'nin çim biçme aletini aşağı yukarı sürdüğünü duyuyorum, çünkü benim gibi karısı olan biri karısının bulunduğu kafesin kapısını mandallamalı. Kadın ısırır! Ve o dün bütün günü benim için Londra'da koşuşturarak harcadı. Yine de eğer biri Prometheus ise, kaya sertse, atsinekleri iğnelerini batırıyorsa, gönül borcu, şefkat falan gibi soylu duygulardan hiçbirinin etkisi olmaz. Ve işte böylece ağustos ziyan oldu.

Yalnızca benden daha çok acı çeken insanlar bulunduğu düşüncesi biraz avutuyor ve bu da sapkın bir bencillik, bence. Bu iğrenç günleri aşmak için şimdi becerebilirsem çizelge hazırlayacağım.

Mrs. Mallory'nin kendisini yendiğini gören zavallı Mdlle. Lenglen raketini fırlatıp attı ve gözyaşlarına boğuldu. Bence onun kibri muazzam. Galiba Mdlle. Lenglen olmanın, dünyadaki en yüce şey olduğunu sanıyordu; tıpkı Napoléon gibi yenilmez olduğunu. Hazırlık maçında oynayan Armstrong kapıya karşı konumuna yerleşti, yerinden kıpırdamadı, top atanların yerlerini almasını bekledi, bütün oyun gülünçleşti, çünkü oynayacak zaman kalmamıştı. Ama Yunan oyunundaki Ajax da aynı duygusal durumdaydı – oysa biz hepimiz ona kahraman demekte birleşiyoruz. Ama zaten Yunanlılarda her şey bağışlanıyor. Ve ben geçen yıldan beri tek satır Yunanca okumadım, şimdi de. Ama daha sonra buraya döneceğim, yalnızca züppelikten olsa da; yaşlandığımda Yunanca okuyacağım; tıpkı kulübe kapısında oturan kadın gibi yaşlandığımda, saçları öylesine pamuk gibi aklaştığı, gür olduğu için bir oyunda peruk olabilecek kadın gibi. İnsanlık sevgisi nadiren içime işlediğinden, bazen Shakespeare okumayan yoksullara acıyorum ve gerçekten de Old Vic.'te *Othello*'yu oynadıkları, bütün yoksul erkeklerin, kadınların, çocukların orada ona eriştikleri zamanlar konusunda sahte bir cömertlik ve demokratlık duygusuna kapılıyorum. Böylesine görkem, böylesine yoksulluk. İçimdeki huzursuz kaynaşmaları yazıyorum, o yüzden saçmalamamın önemi yok. Gerçekten, nesnelerin normal boyutlarına burnumu sokmak benim huzurumu kaçırıyor. Bu odayı çok çok iyi tanıyorum –bu görünümü çok çok iyi tanıyorum– bütün bunları odak dışı bırakıyorum, çünkü yürüyüp ötelerine geçemiyorum.

12 Eylül, Pazartesi

The Wings of the Dove'u [Güvercin Kanatları] bitirdim, şu yorumu yapıyorum. Sonlara doğru onun kişilerini güdümü öylesine inceden inceye işleniyor ki sanatçıyı hissetmek

yerine yalnızca konuyu önüne seren adamı hissediyorsun. Sonra da bence o, bunalımı hissetme gücünü yitiriyor. Yalnızca son derece zeki biri oluyor. İşte, diye söylendiğini duyuyorsunuz sanki, bunu yapmanın yolu budur. Şimdi tam kriz beklediğiniz sırada gerçek sanatçı yan çiziyor. Asıl beklenen şeyi asla yapmazsan sanki her şey çok daha etkileyici olur. Sonunda bütün bu hokkabazlıklardan, ipek cep mendillerini dalgalandırmalardan sonra insan onun arkasındaki kişi için bir şeyler hissedemez oluyor. Böyle güdümlenen Milly gözden yitiyor. Yazar kendisinin ötesine geçiyor. Sonra da insan artık onu bir daha okuyamaz oluyor. Zihinsel kavrayış ve uzam büyüleyici. Tek bir sönük ya da gevşek tümce yok, ama çoğu şeyi bu ürkeklik, farkındalık ya da her neyse o, kuşa çevirmiş. Çok soylu bir kandan gelme kararlılığı ve soylu kanın ne olduğu konusundaki hafif kalın kafalılığıyla çok fazla Amerikalı, sanıyorum.

15 Kasım, Salı

Gerçekten, gerçekten –utanç verici– kasım ayının on beş günü harcandı, günlüğümün olanlardan haberi yok. Ama hiçbir şey yazılmadığı zaman insan pekâlâ benim kitaplar onardığımı sanabilir; ya da saat 16.00'da çay içtiğimizi, arkasından da benim yürüyüşüme çıktığımı; ya da ertesi günün yazısı için bir şeyler okumam gerektiğini, ya da geç saatlere kadar dışarıda olduğumu, şablon malzemeleriyle eve döndüğümü, birini denemek için coşkuyla oturduğumu sanabilir. Rodmell'e gittik, gün boyu üstümüze fırtınalar esti; ta kuzey kutbundan kopup gelmiş fırtınalar; bu yüzden de zamanımızı ateşe odun atmakla geçirdik. Bundan önceki gün *Jacob*'ın son sözlerini yazdım –tam olarak söylemek gerekirse 4 Kasım Cuma günü, 16 Nisan 1920'de başlamıştım: *Pazartesi ya da Salı* yüzünden ve hastalık yüzünden altı aylık

arayı çıkartırsak aşağı yukarı bir yıl eder. Daha bakmadım. *The Times* için yazdığım Henry James'in hayalet öyküleriyle boğuşuyorum; doygunluk duygusuyla elimden bırakamadım mı daha onları? Sonra da Hardy'ye başlamalıyım; arkasından Newnes'ın hayatını yazmak istiyorum; arkasından *Jacob*'ın cilasını çekmem gerekecek; ve bugünlerden birinde Paston mektuplarını ele alacak gücü bulabilirsem *Reading*'e başlamalıyım: *Reading*'e başlar başlamaz başka bir romanı düşüneceğim, galiba. Böylece de tek sorun şu gibi görünüyor – bu kadar çok karalamaya parmaklarım dayanabilecek mi?

19 Aralık, Pazartesi

Paketlerimin sarılmasını beklerken eleştirinin doğası üzerine dipnot ekleyeceğim.

"Mrs. Woolf mu? Henry James yazınız üzerine birkaç soru sormak istiyorum.

"İlk olarak (yalnızca öykülerden birinin adı doğru mu diye).

"Ve şimdi 'kösnül' sözcüğünü kullanıyorsunuz. Elbette, bunu değiştirmenizi istemiyorum ama elbette bu, Henry James'in yazdığı herhangi bir şey için kullanılmayacak kadar sert bir deyiş. Öyküyü son zamanlarda okumadım, ama yine de, benim izlenimim şu ki ..."

"Neyse, okuduğumda ben böyle düşündüm: İnsan o andaki izlenimleriyle davranmalı."

"Ama sözcüğün alışılmış anlamını biliyorsunuz? O, ah –*müstehcen*. Şimdi zavallı sevgili Henry James... Her neyse, bir daha düşünüp yirmi dakika içinde beni arayın." Böylece yeniden düşündüm, on iki buçuk dakikada istenen sonuca vardım. Ama insan bu durumda ne yapmalı? Yalnızca "kösnül"e dayanamayacağını değil, başka şeylerden de pek hoşlanmadığını açıkça ortaya koydu. Çoğunlukla işlerin bu

yola döküldüğünü hissediyorum, bir açıklamayla ilişiğimi kessem mi, yoksa bu pisliğe hizmet etsem mi, yoksa bu akıma karşı yazmayı sürdürsem mi, bilemiyorum. Bu sonuncusu belki de doğrusu ama nasılsa bunu yapma bilinci insanın kasılmasına neden oluyor. İnsan, kendiliğindenlik işin içine girmeden, kaskatı yazıyor. Neyse, şimdilik oluruna bırakacağım, beni kınamalarına sessizce katlanacağım. İnsanlar yakınacak, eminim, gazetesini tek evladı gibi bağrına basan zavallı Bruce, halkın eleştirisinden ödü patladığı için bana acımasızca davranıyor, zavallı yaşlı Henry'ye saygısızlık etmemek için değil de, *Supplement*'a (gazetenin edebiyat eki) suçlama gelmesin diye. Ve boşu boşuna ne çok zaman harcadım!

1922

15 Şubat, Çarşamba

Okuduklarımla ilgili olarak şimdi not düşmeye çalışacağım. Önce Peacock: *Nightmare Abbey* [Kâbus Manastırı] ve *Crotchet Castle* [Crotchet Şatosu]. İkisi de benim hatırladığımdan çok daha iyi. Kuşkusuz, Peacock olgunluk döneminde kazanılan bir tat. Ben gençken onu Yunanistan'da tren kompartımanında, Thoby*'nin karşısında oturup okuduğumu hatırlıyorum, Meredith'in kadınlarının Peacock'tan esinlendiğini, onların çok çekici kadınlar olduklarını belirttiğimde Thoby'nin onaylamasına çok sevinmiştim, ama coşkumu diri tutmak için körüklemem gerekmişti. Thoby onu anında sevmişti. Ben galiba gizem, aşk hikâyesi, psikoloji falan istiyordum. Şimdi de her şeyden çok güzel anlatım istiyorum. Gittikçe daha yoğun biçimde tadına varıyorum. Taşlamadan da daha çok hoşlanıyorum. Kafasının kuşkuculuğunu daha çok seviyorum. Entelektüelliğin tadını çıkarıyorum. Dahası çarpıcı hayal gücü, sahte psikolojiden çok daha fazla işe yarıyor. Onun bütün yaptığı yanağa küçük bir kırmızı renk dokundurmak, ama gerisini ben yapabiliyorum. Hem sonra onlar çok kısa; onları küçük sarımtırak, tam kendilerine uygun ilk baskılarından okuyorum.

* Thoby Stephen, Virginia Woolf'un erkek kardeşi.

Scott usta bir kez daha beni saçlarımdan kavrıyor. *Old Mortality*. Ben ortadayım; bazı sıkıcı söylevlere katlanmak zorundayım; ama onun sıkıcı olabileceğini sanmıyorum çünkü her şey çok uygunluk içinde – hatta koyu kahverengi ve yanık sarımsı kahve düz fırça darbeleriyle yapılmış o tuhaf tek renkli manzara resimleri bile. Edith ve Henry de yaşlı ustanın tam yerine yerleştirdiği özgün kişileri olabilirlerdi. Ve Cuddie ve Mause hayatın kendisi kadar kösnül, her zamanki gibi dosdoğru ilerliyorlar. Oysa, bence, aydınlatma ve öykü anlatma işi onun *Antiquary*'de olduğu gibi eğlencesiyle başı çekip gitmesine engel oluyor.

16 Şubat, Perşembe

Sürdürürsek – kesinlikle daha sonraki bölümler yalın ve kasvetli, mekanik bir biçimde kaleme alınmış; yetkililer, bence, özgün akışa burnunu sokuyor. Morton tam bir ukala; Edith de uyuşuğun teki; Evandale iyi yürekli biri; vaizin sıkıcılığına da hiç kuşku yok. Yine de, yine de, bir sonraki bölümün ne getireceğini görmek istiyorum, bu görkemli yaşlı adamlar hemen hemen her konuda bağışlanabilir.

Dün öğleden sonra iki saat boyunca gördüğüm Violet Dickinson'ın yüzünü tanımlama konusunda çektiğim zorluğu fark ettikten sonra tarihi kişilerin portrelerini yapan ressamlarımıza ne ölçüde güvenilebilir? İçeri girdiği sırada holde Lottie'yle edalı edalı gelişigüzel konuştuğunu duyuyor insan. "Benim tatlım nerede? Mrs. Woolf nasıl bakalım? Daha iyi, ha? Nerede o?" Bu arada da paltosunu şemsiyesini bırakırken tek sözcük bile dinlemiyor. Sonra da içeri girerken benim gözüme devanası gibi uzun göründü; terzi elinden çıkmış giysisiyle; kara bir kurdelenin ucundan sarkan kırmızı dilli, inciden yunusla; biraz daha şişmanlamış; beyaz

yüzü, patlak mavi gözleri; ucu çentikli burnu; küçük güzel aristokrat eller. Çok güzel; ama ya konuşması? Bizzat doğa bunları açıklayamayacağına göre – doğa bile bile birkaç tahtayı eksik bıraktığına göre, benim nasıl bir şansım olabilir? Bizim şu Ribblesdale ve Horner'ı Kurul'a almak nasıl da zırvalıktı –Ly. R. evlenmeden önce Astor'du– tek kuruşunun bile yatırılmasına karşı çıktı. Senin arkadaşın Miss Schreiner, Bangkok'a gitmiş. Onun Eaton Meydanı'ndaki çizmelerini, ayakkabılarını hatırlamıyor musun? Doğru söylemek gerekirse ne Schreiner'i hatırladım ne çizmelerini ne de Eaton Meydanı'nı. Sonra Herman Norman geri dönüyor ve Tahran'da işlerin arapsaçına döndüğünü söylüyor.

"O benim kuzenim," dedim.

"Nasıl oluyor bu?" Haydi bakalım, Normanlara geçtik. Leonard ve Ralph bu arada çay içiyorlar, arada şarapnel parçalarından bir esintiyi geçiştiriyorlardı. Şimdi bütün bunlar, gerektiği gibi bir araya dizilse, Jane Austen tarzında çok eğlenceli bir taslak oluştururdu. Ama şu bizim Jane eğer havasındaysa, bütün öteki şeyleri de eklerdi – hayır, ekleyeceğini sanmıyorum; çünkü Jane genel düşüncelere kendini kaptırmazdı; insan onun çevresinde kavis çizen, ona bir tür güzellik katan gölgeleri tanımlayamaz. Sessizleşiyor, konuşmanın kesintisiz olması gerektiği konusundaki eski öğretiye inansa da, insani ve cömert oluyor; her şeyi onun ilgi alanına sokan o mizah yüklü duygudaşlığı gösteriyor doğallıkla; bir tutam nükte ve gerçeklikle; iyi romancının kavrayışı var onda, her şeyi kendi ortamının içine daldırıyor, yalnızca her şey çok bölük pörçük ve inişli çıkışlı. İçinde hiç yaşama isteği olmadığını söyledi bana. "Çok mutluyum," dedi. "Ah, evet, çok mutluyum... Ama ne diye yaşayıp durmak isteyeyim ki? Uğruna yaşanacak ne var?" "Arkadaşların?" "Arkadaşlarımın hepsi öldü." "Ozzie?" "Ah, bensiz de pekâlâ başının çaresine bakar. İşleri yoluna koyup yok olmak istiyorum." "Ama sen ölümsüzlüğe inanırsın?" "Hayır. İnandığımı dü-

şünmüyorum. Toz ve küller, diyorum." Güldü, elbette; yine de, dediğim gibi insanın ona güvenmesini sağlayan yaratıcı hayal gücü var onda. Kesinliği seviyorum – gençlikte başlayıp bir sürü önemli şeyle karışan bu tuhaf derin eski şefkatler için uygun sözcük sevgi mi? Öylesine dürüst, cömert, içten olan, eskilere, ta Fritham ve Hyde Park Gate'e giden o kocaman, güzel, mavi gözlerine baktım durdum. Ama bu onun resmini yapmaya yetmiyor, yine de. Nasıl bilmiyorum, ama onu üstün yetenekli bir kadının taslağı gibi görüyorum. Bütün değişken yetenekler içine sızmış onun; ama kısır olanlardan eser yok.

17 Şubat, Cuma

Az önce günlük fenasetin dozumu aldım – yani *Dial*'dan Leonard'ın aktardığı *Pazartesi ya da Salı* üzerine azıcık uygunsuz inceleme, bu saygın çevreden belli belirsiz beğeni beklediğim için daha da canımı sıktı. Hiçbir yerde başarılı olamamışım gibi görünüyor. Yine de, azıcık felsefe edindiğimi görmekten mutluyum. Özgürlük duygusu yaratıyor. Yazmaktan hoşlandığım şeyi yazıyorum ve orada bir son var. Dahası, Tanrı biliyor ya, yeterince ilgi görüyorum.

18 Şubat, Cumartesi

Bir kez daha aklım ölüm düşüncesinden başka yöne sapıyor. Dün kafamda ün üzerine söyleyecek bir şey vardı. Ah, galiba şuydu, herkesçe sevilen biri olmamaya karar verdim, bunu öylesine gerçekten istiyorum ki önemsenmemeyi ve kötü sözleri bu pazarlığımın parçası olarak görüyorum. Ben canımın istediğini yazmalıyım; onlar da canlarının istediğini söylemeliler. Yazar olarak benim ilgi alanıma giren tek şey,

görmeye başlıyorum ki, tuhaf bir bireysellik; güç, tutku ya da şaşırtıcı bir şeyler değil, ama sonra kendi kendime, "tuhaf bireysellik" tam benim saygı duyduğum nitelik değil mi, diyorum. Örneğin Peacock'ta: Borrow'da; Donne'da; *Alone*'da Douglas'da bundan bir dokunuş var. Başka kim hemen akla geliyor? Fitzgerald'ın mektupları. Bu yeteneği olan kişiler, uyumlu canlı müzik bayağılaştıktan çok sonra bile tınılarını sürdürüyor. Bunun kanıtı olarak, kilise okulu ödülü diye Marie Corelli'nin kitabı armağan edilen küçük oğlan çocuğunun hemen ardından kendisini öldürdüğünü okudum; ölüm olaylarını soruşturan savcı, onun kitaplarından birinin kendi açısından da "hiç de iyi bir kitap" olmadığını belirtti. İşte belki de böylece *Mighty Atom* sönükleşiyor, *Gece ve Gündüz* ufuktan yükseliyor; şu anda *Denizaşırı Yolculuk* en çok ilgi topluyor gibi görünse bile. Bu beni yüreklendiriyor. Gelecek Nisan ayında dolacak yedi yıldan sonra *Dial* onun olağanüstü sanatsal niteliklerinden söz ediyor ilk kez. Yedi yıl içinde aynı şeyleri *G. ve G.* için de söylerlerse memnun olacağım; oysa *Pazartesi ya da Salı*'yı birisinin beğenmesi için 14 yıl beklemem gerek. Byron'ın mektuplarını okumak istiyorum ama *La Princesse de Clèves*'e devam etmeliyim. Bu başyapıt çoktandır vicdanımı sızlatıyordu. Kurgudan söz eden ben bu klasik yapıtı okumamışım! Ama klasikleri okumak genellikle zorlu iştir. Özellikle de bunun gibi klasikleri, olağanüstü tatları, biçimli oluşları, dinginlikleri, sanatsal nitelikleri yüzünden klasikleşenleri. Kafasındaki tek tel saç bile dağınık değil. Güzelliğini olağanüstü, ama takdir edilmesi zor buluyorum. Bütün kişiler soylu. Hareket görkemli. Düzenek biraz sıkıcı. Öykülerin anlatılması gerek. Harflerin kendiliğinden dökülmesi. Bizim seyrettiğimiz şey kas gücünün ya da yazgının değil, insan yüreğinin edimleri. Ama soylu insan yüreklerinin öykülerinin, başka koşullarda ulaşılamaz olan kendi kıpırdanışları var. Madame de Clèves ile annesi arasındaki ilişkilerde tuhaf, üstü kapalı geçilmiş bir derinlik var, ör-

neğin. Ben onu inceliyor olsaydım, galiba yazıma kişiliğinin güzelliğini alırdım. Neyse ki onu incelemiyorum. Son birkaç dakika içinde *New Statesman*'daki eleştirileri gözden geçirdim; kahveyle sigara arasında *Nation*'ı okudum; şimdi İngiltere'deki en iyi beyinler (metafor olarak) kimbilir kaç saat bana bu kısa alçakgönüllü eğlenceyi sağlamak için ter döktü. Eleştiri okuduğum zaman bir ya da iki cümle yakalamak için bütün yazıyı buruşturup bir araya topluyorum; bu, iyi kitap mı, yoksa kötü kitap mı? Sonra da kitap ve incelemeyi yazan konusunda bildiklerime göre, bu iki cümleyi önemsemiyorum. Ama kendim eleştiri yazarken her cümleyi sanki üç başyargıç önünde yargılanacakmışım gibi yazıyorum. Buruşturulup bir araya toplanacağıma, yazdıklarımın önemsenmeyeceğine inanamam. Eleştiriler bana gittikçe daha saçma sapan görünüyor. Öte yandan eleştiri beni daha çok sarıyor giderek. Ama altı hafta süren gripten sonra sabahları kafamdan bir esin pınarı fışkırmıyor. Defterim yatağımın yanında açılmadan duruyor. İlkin hiç istemeden kafamın içinde kaynaşan düşünceler yüzünden okuyamadım. Onları hemen yazmalıydım. Ve bu da çok eğlenceli. Azıcık hava, gelip geçen otobüslere bakmak, ırmak kıyısında aylaklık etmek, ne olur Tanrım, yine kafamda kıvılcımlar çaktıracak. Hiç alışmadığım biçimde hayatla ölüm arasında asılı duruyorum. Kitap açacağım nerede? Lord Byron'ı açmam gerek.

23 Haziran, Cuma

Dediğim gibi *Jacob*'ı Miss Green daktiloya çekiyor ve 14 Temmuz'da Atlantik'i geçmeye hazırlanıyor. Sonra da benim kuşkular, inişler çıkışlar dönemim başlayacak. Şu yolla kendime göz kulak oluyorum. Eliot için bir öykü, Squire ve *Reading* için hayat öyküleriyle işime bakacağım; böylece de yazgının gerektirdiği gibi yastığın bir o yüzünü, bir öteki yüzünü

çevirebileceğim. Bütün bunların zekice bir deneyim olduğunu söylerlerse, bitmiş ürün olarak Bond Caddesi'nde *Mrs. Dalloway*'i ortaya çıkartacağım. Senin kurgun çekilmez derlerse, ben de onlara ya Miss Ormerod'a ne buyuracaksınız, tam bir hayal ürünü, diyeceğim. "Yarattığın kişilerden hiçbiri zerrece ilgimizi çekmiyor," derlerse, öyleyse benim eleştirilerimi okuyun diyeceğim. Peki şimdi ya *Jacob* için ne diyecekler? Çılgınlık, herhalde; dağınık bir rapsodi; bilmiyorum. Yeniden okumada bu kitaba ilişkin görüşümü açıklayacağım. Romanları yeniden okuma üzerine, *Supt.* için yazdığım çok emek verilmiş, epey yetenek ürünü makalenin başlığı.

26 Temmuz, Çarşamba

Pazar günü L. *Jacob'ın Odası*'nı baştan sona okudu. Benim en iyi yapıtım olduğunu düşünüyor. Ama ilk belirttiği şey, şaşırtıcı ölçüde ustalıkla yazıldığıydı. Bu konuda tartıştık. Bunun bir deha eseri olduğunu söylüyor; başka hiçbir romana benzemediğini düşünüyor; insanların hayalet olduğunu ileri sürüyor; çok tuhaf olduğunu söylüyor: Bende hiç hayat felsefesi bulunmadığını söylüyor; kişilerim yazgının elinde gelişigüzel savrulan kuklalarmış. Yazgının böyle işlediğine katılmıyor. Bir dahaki sefere bir ya da iki karakterde yöntemimi kullanmam gerektiğini düşünüyor; ve onu çok ilginç, güzel, kaytarmalardan uzak (belki de parti bölümü dışında), oldukça anlaşılır buluyor. Pocky *aklımı* öyle karıştırdı ki bunu hak ettiği kadar ciddiyetle yazamıyorum çünkü kaygılı ve heyecanlıydım. Ama bütünüyle hoşnutum. İkimiz de halkın ne düşüneceğini bilmiyoruz. Kendi sesimle bir şeyler söylemeye nasıl başlayacağımı bulduğuma ilişkin (40 yaşımda) hiçbir kuşku yok kafamda; ve bu beni öylesine ilgilendiriyor ki övgü olmadan da yoluma devam edeceğimi hissediyorum.

16 Ağustos, Çarşamba

Ulysses'i okuyor, yandaş ve karşıt savlarımı üretiyor olmam gerekirdi. Şimdiye kadar 200 sayfa okudum –üçte biri bile değil–; ilk 2 ya da 3 bölümde eğlendim, uyarıldım, büyülendim, ilgilendim – mezarlık sahnesinin sonuna kadar; ondan sonra sivilcelerini tırnaklayan mide bulandırıcı yeniyetme beni şaşırttı, sıktı, tedirgin etti, hayal kırıklığına uğrattı. Ve Tom, yüce Tom onu *Savaş ve Barış*'la eşdeğer görüyor! Bana kara cahil, bayağı bir kitap olarak görünüyor; kendi kendini eğitmiş işçi sınıfından gelme birinin kitabı ve onların nasıl can sıkıcı, nasıl bencil, ısrarcı olduklarını hepimiz biliriz; çarpıcı ve mide bulandırıcı. İnsan pişmiş et yiyebilecekken ne diye çiğ et yesin? Ama bence eğer Tom gibi kansızlık çekiyorsan kanda bir zafer vardır. Ben kendim biraz normal olduğum için kısa sürede yine klasiklere hazır oluyorum. Buna daha sonra yeniden dönebilirim. Eleştirel zekâmdan ödün vermiyorum. Sayfa 200'ü belirlemek için toprağa bir sopa saplıyorum.

Ben kendi adıma *Mrs. Dalloway* için bıkıp yorulmadan aklımın dibini tarıyorum, içleri pek dolu olmayan hafif kovalar çıkartıyorum yüzeye. Bu duyguyu sevmiyorum. Aşırı hızlı yazıyorum. Bunları bir araya sıkıştırmalıyım. Rekor bir zamanda, 10 günde, *Reading*'in 4 bin kelimesini yazdım; oysa sonra yalnızca kitaplardan edinilmiş bilgilerle Pastons'un baştan savma bir taslağıydı o. Şimdi kendi hızlı değişim kuramıma göre *Mrs. D.*'yi (bir sürü başka kişiyi içeri buyur ettiğini anlamaya başlıyorum) yazmak için bunu bırakıyorum. Sonra da Chaucer'a geçiyorum; ilk bölümü eylül başında bitiriyorum. O zamana kadar belki de Yunancama başlamış olmak var kafamda; işte böylece gelecek tümden belirlenmiş; ve *Jacob* Amerika'da reddedildiği, İngiltere'de görmezden gelindiği zaman ben filozof gibi düşünerek sabanımla başka tarlaları sürüyor olacağım. Ülkenin her yanın-

daki tarlalarda mısırları biçiyorlar, ki bu da metaforuma gereç sağlıyor, belki de ona özür oluyor. Ama ben özüre gerek duymuyorum çünkü *Lit. Sup.* için yazmıyorum. Bir daha onlar için yazacak mıyım acaba?

22 Ağustos, Salı

İnsanın kendini sarsıp yazmaya döndürmesinin yolu şu. İlkin açık havada hafif alıştırmalar. İkinci olarak iyi edebiyat parçaları okuma. Ham olan bir şeyden edebiyat üretilebileceğini sanmak büyük yanlış. İnsan hayatın dışına çıkmalı –evet, Sydney'nin baskınlarından bu kadar rahatsız oluşumun nedeni bu– insan dışarıda kalmalı; çok çok yoğunlaşmalı tek noktada, beynin içinde yaşayarak kendi kişiliğinin darmadağın parçalarıyla uğraşmak zorunda kalmamalı. Sydney geliyor ve ben Virginia'yım; yazdığım zaman yalnızca duyarlık kesiliyorum. Bazen Virginia olmak hoşuma gidiyor, ama yalnızca darmadağın, çeşit çeşit, arkadaş canlısı olduğum zaman. Şimdi burada olduğumuz sürece, yalnızca duyarlıktan oluşmak hoşuma gidiyor. Bu arada, Thackeray'yi okumak hoş, capcanlı, dedikleri gibi, Shanks yolunda şaşırtıcı içgörü "dokunuşlarıyla".

28 Ağustos, Pazartesi

Yeniden Yunancaya başlıyorum, gerçekten de bir plan yapmalıyım: Bugün ayın 28'i: *Mrs. Dalloway* 2 Eylül Cumartesi günü bitti: 3 Cumartesi'den 8 Cuma'ya; Chaucer'a başla. Chaucer – yani o bölüm demek istiyorum 22 Eylül'e kadar bitmeli. Ya sonra? *Mrs. D.*'nin bir sonraki bölümünü mü yazsam – eğer bir sonraki bölümü olacaksa; yoksa *Prime Minister* [Başbakan] mı olacak adı? Ki o da geri dönüşümüzden bir hafta sonraya kadar bitmiş olacak – yani 12 Ekim'e kadar. Sonra da Yunan bölümüme başlamaya

hazır olmalıyım. Demek ki bugünden, 28'inden, başlayarak 12'sine kadar –bu da altı haftadan fazla eder– zamanım var, ama bazı aralara izin vermeliyim. Şimdi ne okumam gerekiyor? Biraz Homeros: bir Yunan oyunu: Biraz Platon: Zimmern: Ders kitabı olarak Sheppard: Bentley'nin Hayatı: Tam anlamıyla yapılırsa bu yeterli olur. Ama hangi Yunan oyunu? Ve ne kadar Homeros, hangi Platon? Sonra da antoloji var. Hepsi de 16. yüzyıl Elizabeth dönemi yazarları yüzünden *Odysseia*'yla bitmeli. Ve Euripides'le karşılaştırmak için biraz Ibsen okumam gerek –Sophokles'le karşılaştırmak için Racine– belki de Aiskhylos için Marlowe. Çok bilgi yüklü gibi geliyor kulağa; ama gerçekten beni eğlendirebilir; eğlendirmezse de devam etmeme hiç gerek yok.

6 Eylül, Çarşamba

Matbaa provalarım* günaşırı geliyor, hemen işe girişsem kendimi pek güzel bunalıma sokabilirdim. Şimdi şu yazdıklarım okununca yetersiz, anlamsız görünüyor; sözcükler kâğıtta pek de iz bırakmıyor; ve ben gerçek hayatla fazla ilgisi olmayan hoş bir hayal ürünü yazmış olduğumun söylenmesini bekliyorum. İnsan bilebilir mi? Her neyse, güzel şeyler yazmak üzere olduğum yanılsamasına sürüklüyor doğa beni; zengin, derin, akıcı, çivi gibi sert bir şey; aynı zamanda da elmas kadar parlak.

Ulysses'i bitirdim, bence tabanca teklemiş. Galiba onda yetenek var; ama niteliksiz türden. Kitap laf ebelikleriyle darmadağın. Tatsız tuzsuz, buruk, fazla özenti. Yalnızca görünür gerçek anlamda değil, aynı zamanda yazınsal anlamda da küstah. Demek istiyorum ki, birinci sınıf bir yazar, küçük hilelere başvurmayacak kadar saygı duyar yazmaya; şaşırtıcılığa kaçmayacak; hokkabazlıklar yapmaya kalkışmayacak

* *Jacob'ın Odası*'nın provaları.

kadar. Okuduğum süre boyunca hep, zekâ ve güçle donanmış ama çok fazla kendisiyle uğraştığı, bencil olduğu için aklı karışan, nazik kişilerde acıma duygusu uyandıran, katı kişileri yalnızca huzursuz eden, savurgan, yapmacık, gürültücü, tedirgin, tüyü bitmemiş yatılı okul çocuğu geldi aklıma; insan büyüyüp bunları aşacağını umuyor; oysa Joyce 40 yaşında olduğuna göre bu pek de olası görünmüyor. Kitabı çok dikkatle okumadım; yalnızca bir kez okudum; kitap çok bulanık; böylece de kuşkusuz ondaki erdemi hak etmediği kadar hızla geçip gözden kaçırdım. Sayısız ufacık kurşunun insanın üstüne serpildiğini, sıçradığını duyuyorum; ama insan tam suratının ortasına tek bir ölümcül yara alamıyor – Tolstoy'da olduğu gibi, örneğin; ama onu Tolstoy'la karşılaştırmak tam anlamıyla saçma.

7 Eylül, Perşembe

Bunları yazdıktan sonra L. *Ulysses* üzerine Amerika'daki *Nation*'da çıkan çok zekice bir incelemeyi elime tutuşturdu; ilk kez anlamı çözümlüyor; ve onu benim yargıladığımdan çok daha etkileyici kılıyor kesinlikle. Hâlâ ilk izlenimlerde erdem ve kalıcı hakikat bulunduğuna inanıyorum; bu yüzden de kendiminkini bir yana atmıyorum. Bazı bölümleri yeniden okumalıyım. Belki de eserin nihai güzelliğini asla çağdaşları yakalayamıyor; ama bence çağdaşları şaşırtmak gerek; ve şaşıran ben değildim. Yine, bile bile tırnaklarımı çıkardım; yine Tom'un övgüleri beni fazlasıyla kışkırttı.

26 Eylül, Perşembe

Çene çalma. Cuma günü Morgan geldi; cumartesi Tom. Tom'la konuşmam yazılmayı hak ediyor, ama ışık sönükleş-

tiği için yapamayacağım; geçen gün Charleston'da uzlaşmaya vardığımız gibi konuşmaları kâğıda dökemeyiz. Bol bol *Ulysses*'ten söz ettik. Tom dedi ki, "Katıksız edebiyat yazarı. Temellerini bir tutam Newman'la birlikte Walter Pater'dan alıyor." Ben onun erkeksi olduğunu söyledim – teke olduğunu; ama Tom'un buna katılacağını ummuyordum. Oysa katıldı; önemli birçok şeye değinmediğini söyledi. Kitap dönüm noktası olacaktı, çünkü bütün 19. yüzyılı yıkıp geçmişti. Joyce'un da elinde bir kitap daha yazacak hiçbir şey bırakmamıştı. Bütün İngiliz tarzlarının boşunalığını ortaya dökmüştü. Eserinin bazı bölümlerini güzel buluyordu. Ama hiçbir "yüce kavram" yoktu; bu, Joyce'un niyetlendiği şey değildi. Joyce'un yapmak istediği şeyi tam anlamıyla yaptığını düşünüyordu. Oysa onun insan doğasına yeni içgörü getirdiğini sanmıyordu; Tolstoy'un yaptığı gibi yepyeni şeyler söylemiyordu. Bloom tek şey söyledi. Gerçekten, dedi, insan ruhuna bu yeni yaklaşım yöntemi bana işe yaramayacakmış gibi geliyor. Dışarıdan şöyle rastgele göz atmanın söyleyeceği kadarını bile pek söylemiyor. Bu açıdan *Pendennis*'i çok daha aydınlatıcı bulduğumu söyledim ben. (Şimdi atlar penceremin yanı başında otluyor; küçük baykuş ötüyor, ben de saçma sapan şeyler yazıyorum.) Böylece yalnızca duyarlığını araştıran – Tom'a göre en ölümcül suçlardan biri – S. Sitwell'e geçtik – Dostoyevski'ye – İngiliz edebiyatının yıkımı olduğunda birleştik; Singe'in düzmece olduğunda; şu andaki durumun felaket olduğunda çünkü biçim uygun değildi; ona göre umut bile vermiyordu; şimdi birisinin ozan olabilmek için tam olarak birinci sınıf ozan olması gerektiğini söyledi: Büyük ozanlar bulunduğu zaman, küçükler bu pırıltıdan bir şeyler yakalıyorlar, böylece de değersiz olmuyorlardı. Şimdi hiç büyük ozan yok. Sonuncusu ne zamandı? diye sordum, Johnson döneminden beri kendisini ilgilendiren hiç kimsenin çıkmadığını söyledi. Browning, dediğine göre, çok tembeldi: Hepsi de tembel, dedi. Ve Macaulay İngiliz düzyazısı-

nı rezil etmişti. Şimdi insanların İngiliz dilinden korktukları konusunda birleştik. Bunun kitabi olmaktan, ama yeterince kitap okumamaktan kaynaklandığını söyledi. İnsan bütün tarzları baştan sona okumalıydı. D. H. Lawrence'ın arada bir, özellikle de son kitabı *Aaron's Rod*'da [Aaron'ın Değneği] başarılı olduğunu düşünüyordu; kimi büyük anları vardı; ama en yeteneksiz yazardı. Yine de inancına dört elle sarılıyordu. (Şimdi ışık iyice azalıyor – 19.10, yağmurlu kötü bir günden sonra.)

4 Ekim, Çarşamba

"*Jacob'ın Odası*'nın olağanüstü seçkin ve güzel bir yapıt olduğunu düşünüyoruz. Elbette sizin kendi özel yönteminiz var ve kaç tane okur bulabileceğini önceden söylemek kolay değil; mutlaka coşkulu okurları olacak, biz onu basmaktan çok mutluluk duyarız," ya da buna benzer sözcükleri dün Brace bana yazdığı için kendime güvenim yerine gelse de, biraz da burnum havalarda. Tarafsız birisinden gelen ilk tanıklık olduğu için mutluyum. İlk olarak, bütünüyle *bir* izlenim yaratmış besbelli; tümden cansız çatapatlar olamaz. 27 Ekim'de basmayı düşünüyoruz. Duckworth'ün bana biraz kırgın olduğunu söylemeliyim. Özgürlüğümü içime çekiyorum. İnsanlar ne derse desin, halkın önünde yapaylığa kaçmadan, ağırbaşlılıkla, aldırmadan yolumda ilerleyeceğim, sanıyorum. Sonunda, kendi yazdıklarımı okumaktan hoşlanıyorum. Bana öncekinden daha uygun düşüyormuş gibi görünüyor. Görevimi burada umduğumdan daha iyi yerine getirdim. *Mrs. Dalloway* ve Chaucer'ın bölümü bitti: *Odysseia*'nın beş kitabı; *Ulysses*; şimdi de Proust'a başlıyorum. Chaucer ve Pastons'ı da okudum. Demek ki iki kitabı aynı anda yan yana götürme planım besbelli uygulanabilir bir şey ve bir amaç için okumak kesinlikle hoşuma gidiyor. Üze-

rimde zorunluluk olarak yalnızca bir tane *Supt.* makalesi var –denemeler üzerine– bunu da istediğim zaman yazarım; demek ki özgürüm. Şimdi düzenli olarak Yunan edebiyatı okuyacağım, cuma sabahı da *Başbakan*'a başlayacağım. Üçleme'yi, biraz Sophokles, Euripides ve Platon'un konuşmalarını okuyacağım: Aynı zamanda da Bentley ve Jebb'in hayatlarını. Kırk yaşımda kendi beynimin işleme düzenini kavramaya başlıyorum – ondan en çok tutarda haz ve işi nasıl elde edeceğimi. Giz, bence, işi her zaman haz durumuna çevirmenin bir çaresini bulmakta.

14 Ekim, Cumartesi

Jacob'ın Odası üzerine Lytton ve Carrington'dan iki tane mektup aldım, bilmiyorum kaç tane zarf yazdım; işte burada, yayımlamanın eşiğindeyiz. Pazartesi günkü *John o'Londons* resmim için poz vermem gerek. Richmond bana yazıp perşembe günü dikkatleri çekebilmesi için yayın tarihinin ileri alınıp alınamayacağını soruyor. Benim duygularım mı? Dingin. Yine de Lytton beni bundan daha çok nasıl göklere çıkarabilirdi? Onun şiir olarak ölümsüzleşeceği kehanetinde bulunuyor; bendeki romanstan korkuyor; ama yazının güzelliği vs. Bana büyük bir zevk veremeyecek kadar göklere çıkarıyor Lytton beni; ya da belki o sinir köreliyor. Şırıldayıp sıçrayan suları aşıp yeniden dingin sularda yüzmek istiyorum. Göze çarpmadan yazmak istiyorum. *Mrs. Dalloway* dal budak salıp kitap oldu; burada bir delilik ve intihar incelemesini sezdiriyorum; aklını yitirmişlerle aklı başında olanların yan yana gördükleri dünyayı – işte böyle bir şeyler. Septimus Smith mi? Bu iyi bir isim mi? Gerçeğe *Jacob*'tan daha mı yakın: Ama bence *Jacob* özgürce çalışmam için bana gerekli adımdı. Ve şimdi çalışma düzeni oluşturmak için bu sevecen sayfayı kullanmalıyım.

Yunanca bölümü için okumamı sürdürmeliyim. Sonraki hafta içinde –diyelim 21'inde– *Başbakan*'ı bitireceğim. Sonra *The Times* için Deneme makaleme başlamaya hazır olmam gerek: Diyelim 23'ünde. Bu da, diyelim, 2 Kasım'a kadar sürecek. Demek ki şimdi ilgimi Denemeler'de yoğunlaştırmalıyım: Biraz Aiskhylos ve galiba Zimmern'e başlayacağım, pek de amacıma yönelik olmayan Bentley'i de çabucak bitirmeliyim. Galiba bu işleri rayına oturtacak – Aiskhylos'u nasıl okuyacağımı bilemiyorsam da; çabucak okumak dileğim, ama bu, görüyorum ki yanılsama.

Jacob'ın başarısına ilişkin görüşlerime gelince, onlar neler? Bence 500 kitap satacağız; sonra yavaş gidecek ve hazirana kadar 800'e ulaşacak. Bazı yerlerde "güzelliği" yüzünden bol bol övgü alacak; insan kişiliği isteyenlerin homurdanmalarına yol açacak. Beni endişelendiren tek eleştiri *Supt.*'daki: En zekicesi olacağından değil, en çok okunan olacağından, insanların beni ortalıkta maskaraya dönmüş görmesine katlanamam. *W. G.** düşmanca tavır takınacak; büyük olasılıkla *Nation* da öyle. Ama beni yoluma devam etme kararlılığımdan hiçbir şeyin saptıramayacağını ya da aldığım hazzı değiştiremeyeceğini söylerken çok ciddiyim; demek ki ne olursa olsun, yüzey bulansa da merkez güvende olacak.

17 Ekim, Salı

Bu, benim ilerleme göstergem olacağına göre buraya aceleyle giriyorum: Önce, yarısını okuyan Desmond'dan gelen mektup "Daha önce hiç böyle iyi yazmamıştın... Büyülendim, şaşırdım" ya da bu anlama gelen şeyler söylüyor: İki, Bunny** coşkuyla telefona sarılıyor; olağanüstü, şimdiye

* *Westminster Gazette.*

** David Garnett.

kadarki en iyi yapıtım olduğunu, büyük canlılık ve önem taşıdığını anlatıyor: Aynı zamanda da 36 kitap almış, insanlar şimdiden "gürültü koparıyor"muş. Ama Ralph'ın gittiği kitapçılar bunu doğrulamıyor. Bugün 50'nin altında sattım; ama kitaplıklar ve Simpkin Marshall duruyor hâlâ.

29 Ekim, Pazar

Miss Mary Butts gittiğine, okuyamayacak kadar sersemlemiş olduğuma göre pekâlâ şimdi buraya yazabilirim, belki de daha sonra okuyup eğlenmek için. Yani demek istiyorum ki, konuşmaktan şaşkına döndüm, *J. O.*'yu beğenenler ve beğenmeyenler için duyduğum o alışılmış kaygı yüzünden çok fazla tedirgin oldum, bu yüzden de ilgimi başka şeye yoğunlaştıramıyorum. Perşembe günü *The Times*'da çıkan, insanın bu biçimde roman kişisi yaratamayacağını söyleyen eleştiri vardı – uzun, biraz ılıman, bence; oldukça pohpohlayarak. Elbette, tam tersine bir mektup aldım Morgan'dan – içlerinde en çok sevdiğim mektubu. Galiba 650 tane sattık; ve ikinci baskıyı hazırlamalarını söyledim. Duygularım mı? Her zamanki gibi – karışık. Tam bir başarı olan kitabı asla yazmayacağım. Bu kez eleştirmenler bana karşı, insanlar coşkuyla destekliyor. Ben ya büyük yazarım ya da dangalağın biri. "Yaşlıca, tensel haz düşkünü biri," diyor bana *Daily News*. *Pall Mall* beni hiçe sayarak görmezden geliyor. Ben görmezden gelinmeyi, hor görülmeyi bekliyorum. Peki öyleyse, bizim ikinci binin yazgısı ne olacak? Şimdiye kadar, elbette, başarı bizim beklediğimizden çok daha fazla. Galiba şimdiye kadar hiç olmadığım gibi hoşnutum. Morgan, Lytton, Bunny, Violet, Logan*, Philip** hepsi çok coşku dolu şeyler yazdılar. Ama bunların hepsinden sıyrılmak isti-

* Logan Pearsall Smith.

** Philip Morrell.

yorum. Tıpkı Mary Butts'tan yayılan koku gibi bütün çevremde asılı duruyor. Pohpohlamaları biriktirmek, eleştirileri karşılaştırmak istemiyorum. *Mrs. Dalloway*'i düşünmek istiyorum. Bu kitabı ötekilerden daha iyi öngörmek, ondan alabileceğimin en çoğunu elde etmek istiyorum. Öngörebilmiş olsaydım *Jacob*'ı çok daha sıkı dokurdum; ama ilerledikçe yolumu açmam gerekiyordu.

1923

4 Haziran, Pazartesi

Özel hayatımda aşırı derecede huysuzum, biraz da kendimi kanıtlamak için. Ansızın kitabımla çok fazla ilgilenmeye başladım. Ott.* gibi insanların rezilliklerini ortaya çıkarmak istiyorum. Ruhun kaypaklığını vermek. Genellikle aşırı ölçüde hoşgörülü oldum. Aslında insanların birbirlerini çok da umursadığı yok. Şu çılgınca yaşama içgüdüleri var. Ama asla kendileri dışında bir şeye bağlanmıyorlar. Puff** ailesini sevdiğini, yıkıp geçmek istediği hiçbir şeyi olmadığını söyledi. Soğuk ahlaksızlıktan hoşlanmıyordu. Lord David de öyle. Bu onların arasındaki ortak dil olmalı. Puff dedi ki – ne olduğunu tam olarak pek bilmiyorum. Onunla birlikte sebze bahçesinde dolaştım, yeşil bir bankın üstünde flört eden Lytton'ın önünden geçtim; onun şimdi daha iyi olduğunu, daha iyi bir roman yazdığını söyleyen Sackville West'le kırlarda dolaştım; ve Mısırlı bir Yahudi olan, ailesini sevdiğini, onların çılgın olduklarını, kitap gibi konuştuklarını söyleyen Menasseh'le (?) göl çevresinde yürüdüm; onların benim yazılarımdan alıntılar yaptıklarını söyledi (Oxford gençliğinin), gidip onlarla konuşmamı istedi; sonra Mrs.

* Lady Ottoline Morrell. Yukarıda anlatılanlar, onun ve Philip Morrell'in oturduğu Garsington'da geçirilen bir haftasonuyla ilgili.

** Anthony Asquith.

Asquith vardı. Ondan etkilendim. Mermer gibi beyaz; yaşlı bir şahinin kahverengi, perdeli gözleri var onda; içlerinde de umduğumdan çok fazla derinlik, dikkat; dost canlılığıyla, rahatlığıyla, kararlılığıyla özgün bir kişilik. Ah, Shelley'nin şiirleri yanımızda olsaydı; ama erkek olarak Shelley değil! dedi. Shelley oldukça çekilmez biriydi, diye ilan etti; bu hanım çok katı soğuk bir püriten; giysiler için binlerce pound harcamasına karşın. İster beğenin ister beğenmeyin hayatı istediği gibi yaşıyor; benim de talan etmekten hoşlanacağım, ama asla yapamayacağım birkaç şey toplamış elinde. Lytton'ı sürükleyip götürdü, koluna asıldı, apar topar uzaklaştı – ve "insanların" peşinde olduklarını sanıyordu; yine de zorunlu kaldığında "insanlara" karşı çok cana yakındı, pencerenin içine oturup Ott.'un kibarlık edip çağırdığı, siyah, kılıksız nakışçı kadınla konuştu. Bu onda dehşet uyandıran şeylerden biri –gece kendi kendine, Ottoline yoksul küçük nakışçı kadınları partisine çağırıyor demek, böylece de kendi gözünde kendi resmini tamamlıyor diyebilmek için hep onlara nazik davranıyor. Böylesine dudak bükmenin kendi içinde verdiği fiziksel rahatsızlık var. Olağanüstü iyi göründüğümü söyledi bana, bu da hiç hoşuma gitmedi. Niçin? Merak ediyorum. Belki de başım ağrıyordu da ondan, bir bakıma. Ama iyi olmak, hayattan daha çok şey elde etmek için gücünü kullanmak, mutlaka, dünyanın en eğlenceli şeyi. Benim hoşuma gitmeyen şey, her zaman başkalarına özen gösterdiğimi ya da bana özen gösterildiğini hissetmem. Boş ver – çalış, çalış. Lytton hâlâ önümüzde yirmi yılımız olduğunu söylüyor. Mrs. Asquith, Scott'ı sevdiğini söyledi.

13 Haziran, Çarşamba

Yeşil kurdeleli şapkasıyla Lady Colefax vardı. Geçen hafta onunla öğle yemeği yediğimi söyledim mi? Derby Günü'ydü, yağmur yağıyordu, her yanda ışıklar kahverengiydi,

soğuktu, o konuştu konuştu, art arda gelen, tıpkı rendeden çıkan yongalar gibi yapay ama tek parça cümlelerle. Pek başarılı bir parti değildi; Clive, Lytton, ben. Çünkü Clive geri döndü; geçen gün Leo Myers'le burada akşam yemeği yedi; sonra da Golders Green'e gidip Mary Sheepshanks'le onun bahçesinde oturdum, konuşmanın sularını çalkaladım, hayat ziyan olmasın diye büyük bir yüreklilikle hep yaptığım gibi. Taze esinti, bahçeleri bölen bütün kalın çalı çitleri süpürdü. Nasıl olduysa olağanüstü duygular kapladı içimi. Neydi, unuttum şimdi. Şimdi sık sık coşkumu denetlemem gerekiyor – sanki perdeyi itip yolumu açıyormuşum gibi ya da sanki yakınımda bir şey azgın azgın yürek gibi çarpıyormuşçasına. Bu neyin ön belirtisi, bilmiyorum. Bana egemen olan şey varoluş şiirinin genel duygusu. Sıklıkla denizle ve St. Ives'la bağlantılı. 46'ya yaklaşmak beni hâlâ heyecanlandırıyor. Metrodaki bagaj bölümünde duran iki tabutun görünümü bütün duygularımı sıkıştırıyor, diyebilirim. Zamanın uçup gittiğini duyuyorum; bu da duygularımı körüklüyor.

19 Haziran, Salı

Kendi yazdıklarım üzerine bir şeyler söyleyebilme düşüncesiyle bu kitabı incelemeye başladım – bunu da, *The Dove's Nest*'deki [Kumru Yuvası] kendi üslubu için K. M.'nin neler söylediğine bir göz atmak getirdi aklıma. Ama yalnızca göz attım. Bir şeyleri derinden hissetmekle ilgili bir sürü şey anlatmış: Aynı zamanda da katışıksız olmakla, ki elbette pek güzel yapabilecek olmama karşın bunu eleştirmiyorum. Ama şimdi kendi yazma eylemim için neler hissediyorum? Bu kitap, yani eğer adı buysa *The Hours** [Saatler] için? İnsan derin duygularından kaynaklanan şeyleri yazmalı, dedi Dostoyevski. Ben öyle mi yapıyorum? Yoksa, sözcükleri sevdiğim için

* Başlık daha sonra *Mrs. Dalloway* olarak değiştirildi.

eserlerimi sözcüklerden mi üretiyorum? Hayır, sanmıyorum. Bu kitapta neredeyse çok fazla düşüncem var. Hayatı ve ölümü, deliliği ve aklı başındalığı vermek istiyorum; toplumsal düzeni eleştirmek, en yoğun biçimiyle onun işleyişini göstermek istiyorum. Ama burada yapmacık bir tavır takınıyor olabilirim. Bu sabah Ka*'dan *In The Orchard*'ı sevmediğini duydum. Birden kendimi tazelenmiş hissediyorum. Adsız biri, yalnızca sevdiği için yazan biri oluyorum. Bu kişi beğenilme dürtüsünü ortadan kaldırıyor, övgü olmadan devam etmenin mutluluk vereceğini hissetmeme yol açıyor. Geçen akşam resimleri için Duncan'ın söylediği de buydu. Sanki balo giysimi üzerimden atmışım da çırılçıplak duruyormuşum gibi hissettim; hatırladığım kadarıyla çok hoş bir şeydi. Ama devam edecek olursam. *Saatler*'i derin duygularımdan yola çıkarak mı yazıyorum? Elbette çılgınlık bölümü beni öylesine zorluyor, aklımın öyle kötü volkan gibi püskürmesine neden oluyor, ki önümüzdeki haftaları onunla uğraşarak geçirmeyi pek göze alamıyorum. Ama bu ondaki kişilerle ilgili bir sorun. Arnold Bennett gibi insanlar, *Jacob'ın Odası*'nda yaşayan roman kişileri yaratmadığımı ya da yaratamadığımı söylüyor. Benim yanıtım şöyle – ama bunu *Nation*'a bırakıyorum; şimdi onlarınki roman karakterinin ufak parçalara dağılıp yok olduğuna ilişkin o eski tartışma yalnızca; Dostoyevski öncesi eski tartışma. Yine de bende o "gerçeklik" yeteneğinin bulunmadığı doğru. Gerçeğe –onun ucuzluğuna– güvenmediğim için bile isteye bir ölçüye kadar hayal ürünü olmasını seçiyorum. Ama bunun ötesine geçmek. Sahici gerçekliği iletme gücüm var mı? Yoksa kendimle ilgili denemeler mi yazıyorum? Bu soruları kendimi yererek yanıtlayabilirim belki, ama hâlâ geriye bu coşku kalıyor. İşin aslı, şimdi yeniden kurgusal şeyler yazdığım için gücümün benden ışıltılar saçarak sonuna kadar fışkırdığını duyuyorum. Biraz kendimi eleştirmeyi göze aldıktan sonra, aklımın

* Mrs. Arnold-Forster.

yalnızca bir köşesini kullanarak kaçamak yazdığını hissediyorum. Bu, kendimi haklı çıkarma çabası; çünkü yeteneklerin özgürce kullanılması mutluluk demektir. O zaman daha iyi bir arkadaşım, daha çok insanım. Bununla birlikte, bence bu kitapta merkezdeki şeyleri araştırmak en önemli şey. Onlar, dilde güzelleştirmeye gerektiği gibi boyun eğmeseler de. Tıpkı pireler gibi içten etimi kemiren Murray'lere bel bağlamıyorum. Bu buruklukları içinde taşımak, gerçekten tedirgin edici, hatta küçük düşürücü. Yine de 18. yüzyılı düşün. Ama o zaman onlar açıkça ortadaydı, gizli kapaklı değildi, şimdiki gibi.

Yeniden *Saatler*'e döndüğümde, onun bir savaşım şeytanı olacağını önceden görüyorum. Tasarımı öyle tuhaf, öyle usta işi. Ona uygun hale getirmek için malzememi eğip bükmem gerekiyor hep. Tasarımı kesinlikle özgün ve beni çok fazla ilgilendiriyor. Onu yazmak, yazmak ve kurtulmak istiyorum, çok hızlı ve ateşli. Söylemeye gerek yok, yapamam. Bugünden sonra üç hafta içinde tükeneceğim.

17 Ağustos, Cuma

Burada tartışmak istediğim mesele, denemelerim; onları nasıl kitap haline getireceğim. Onları Otway konuşması içine yerleştirmek gibi parlak bir düşünce tam şimdi aklıma geldi. Bunun bana sağlayacağı başlıca avantaj, önceden dışarıda bırakmam gerekmiş olanları ya da yerleştirmeyi beceremediklerimi, örneğin kesinlikle bir sonsöz gerektiren George Eliot yazısı gibi şeyleri falan daha sonra yazıp ekleyebilmem. Hem aynı zamanda her birinin kendi sahnesinin bulunması onları "kitap yapar"; ve benim açımdan makalelerin toplanması sanatsal olmayan bir yöntem. Ama ayrıca aşırı sanatsal da olabilir; elimden kayıp gidebilir; zaman alacak. Her neyse bu işten çok hoşlanmam gerekir. Kendi bireyselliğimden

kıl payı sıyrılmam gerek. Gösterişi bırakmam, her tür ıvır zıvırı süpürüp içine almam gerek. Bence, daha rahat olmalıyım. Evet, bir denemeye değer, galiba. Yapılacak ilk şey belli sayıda denemeyi hazırlamak. Bir giriş bölümü olabilir. Bu sayfaları okuyan bir aile. Yapılacak şey, her denemeyi kendi havası içine sarmak olmalı. Onları hayatın akışına katmak, böylece de kitabı biçimlendirmek; ana çizgiye vurgu yapmak – ama çizginin ne olması gerektiğini yalnızca onları yeniden okuyarak belirleyebilirim. Hiç kuşkusuz, kurmaca baskın konu. Her neyse, kitap çağdaş yazınla bitmeli.

6	Jane Austen	*Zaman sıralamasına göre*
5	Addison	
14	Conrad	Montaigne
15	Bir Çağdaş Yazarı Nasıl Etkiliyor	Evelyn Defoe
11	Ruslar	Sheridan
4	Evelyn	Sterne
7	George Eliot	Addison
13	Çağdaş Denemeler	Jane Austen
10	Henry James Romanları yeniden okumak	Charlotte Brontë George Eliot
8	Charlotte Brontë	Ruslar
2	Defoe	Amerikalılar
12	Çağdaş Romanlar Yunanlılar	Thoreau Emerson
9	Thoreau Emerson	Henry James Çağdaş Roman
3	Sheridan(?)	Romanları yeniden okuma üzerine
2	Sterne (?)	Denemeler
1a	Eski Anılar	Bir çağdaşı nasıl etkiler

Kabaca başlıklar bunlar.

29 Ağustos Cumartesi

Benim en umut veren, en dik başlı kitaplarımdan biri olacağı ortaya çıkan *Saatler* ile sonu gelmez bir mücadele içindeyim. Kimi bölümler öylesine kötü, kimisi öylesine iyi; çok fazla ilgimi çekiyor; onu hâlâ kurgulamaktan kendimi alamıyorum – hâlâ. Ne oluyor ona? Ama kendimi öldürmek değil, tazelemek istiyorum, bu yüzden başka şey söylemeyeceğim. Yalnızca şu tuhaf belirtiyi yazmalıyım; onu yazmak ilgimi çektiği için sürdüreceğime, bittiğini göreceğime ilişkin inanç var içimde.

30 Ağustos Perşembe

Galiba beni odun kesmeye çağırdılar; soba için kütüklere biçim vermemiz gerek, çünkü her akşam kulübede oturuyoruz ve Tanrım, o rüzgâr! Dün gece otlakta savrulan ağaçlara baktık, yapraklar öylesine yoğundu ki her savruluş onların sonu gibi görünüyordu. Ama yine de, bu sabah yalnızca ıhlamur ağacının yaprakları biraz ortalığa saçılmıştı. Gece yarısı fırtınada Mrs. Gaskell'in *Wives and Daughters*'ından [Eşler ve Kız Evlatlar] beyaz hafif sütlaç gibi bölümü okudum – bence yaşlı eşlerin öyküsünden daha iyi, yine de. Görüyorsunuz, şiddetle Okumayı ve Yazmayı düşünüyorum. Tasarılarımı tanımlayacak zamanım yok. *Saatler* ve buluşum üzerine yığınla şey söylemeliyim: Roman kişilerimin arkasında nasıl güzel mağaralar kazdığımı: Bence bu tam istediğimi veriyor; insanlık, mizah, derinlik. Burada asıl düşündüğüm şey, mağaraların birbirine bağlanacağı, her birinin şimdi gün yüzüne çıkacağı an. Akşam yemeği!

5 Eylül Çarşamba

Tam anlamıyla olumsuz geçen Conrad konuşmamdan sonra verilen davette biraz sinirim bozuldu. Kimse konuşmadan söz etmedi. M. ya da B.'nin pek onayladığını sanmıyorum. Aldırma; sinirimin bozulması benim için her zaman en canlandırıcı sağaltma. Bir kitaba başlamadan önce soğuk duş alınmalı (genellikle de alınır). Bu insana zindelik verir; insana, "Ah, olsun. Kendimi eğlendirmek için yazıyorum," dedirtir, öyle de devam edilir. Bunun, aynı zamanda benim üslubumu daha belirgin, daha sakınmasız yapma gibi bir etkisi olur, ki bence böylesi daha da iyidir. Her neyse, beşinci ve son kez yemin ederim, şimdi *The Common Reader* [Sıradan Okur] adını alacak olan şeye başladım; ilk sayfayı bu sabah oldukça ortalama güzellikte bitirdim. Bütün bu endişelerden sonra, bir şeye başlar başlamaz, üzerinde iki üç yıl düşündüklerimin değil de, yeni bakış açısının hemen belirginleşmesi tuhaf; ve bütün yığına yeni bir boyut kazandırması. Kısacası, kendimiz üzerine belli soruları yanıtlamak amacını göz önünde bulundurarak edebiyatı inceleyeceğim, gerçekten. Roman kişileri sadece görüşlerden ibaret olmalı: Ne pahasına olursa olsun kişilikten kaçınmalı. Eminim, Conrad serüvenim bana bunu öğretti. Doğrudan saçı, yaşı falan filan tanımlamaya başlar başlamaz kitabın içine saçma sapan, ilgisiz şeyler de giriyor. Akşam yemeği!

15 Ekim, Pazartesi

Şimdi Regents Park'taki çılgınlık sahnesinin can alıcı noktasındayım. Elimden geldiğince sıkıca olgulara sarılarak yazdığımı ayırt ediyorum, her sabah belki de 50 sözcük yazıyorum. Bunu bir gün yeniden yazmalıyım. Bence tasarım öteki kitaplarımın herhangi birinden daha dikkat çekici. Bel-

ki de tamamlamayı başaramayacağım. Tepeden tırnağa bu konuyla ilgili düşüncelerle doluyum. Şimdiye kadar düşündüğüm her şeyi kullanabileceğimi hissediyorum. Kesinlikle, şimdiye kadar ilk kez bu kadar az zorlanıyorum. Kuşkulu nokta, bence, Mrs. Dalloway'in kişiliği. Aşırı çetin, aşırı parıltılı, aşırı süslü püslü kaçabilir. Ama zaten onu desteklemek için sayısız başka kişi katabilirim romana. Bugün yüzüncü sayfayı yazdım. Elbette, içine gireceğim yolu arıyordum yalnızca el yordamıyla – geçen ağustosa kadar, en azından. Tünel kazma sürecim adını verdiğim şeyi bulgulamak, bir yıl boyunca el yordamıyla araştırmamı gerektirdi, bununla, şimdi gerek duydukça geçmiş bölümleri anlatıyorum. Bu şimdiye kadar yaptığım en önemli buluş; ve uzun süredir onu bulgulama yolunda olmam, bence, Percy Lubbock'ın öğretisinin ne kadar yanlış olduğunu kanıtlıyor – yani bu tür bir şeyin bilinçle yapılabileceğinin yanlışlığını. İnsan bir tür sefalet içinde el yordamıyla araştırıyor –gerçekten de bir gece kitabı kaldırıp bir yana atmaya karar verdim– sonra insan ansızın gizli kaynağa dokunuyor. Aman Tanrım! Büyük buluşumu yeniden okumadım daha, beş para etmez bir şey de olabilir, pekâlâ. Aldırma. Doğrusu, bu kitaptan umutluyum. Şimdi oturup tek satır daha bile yazamaz hale gelinceye kadar yazmayı sürdüreceğim. Gazetecilik falan her şey onun yolundan çekilmeli.

1924

26 Mayıs, Pazartesi

Londra büyüleyici. Sanki tarçın rengi sihirli halının üstüne adımımı atıyorum, parmağımı bile kıpırdatmadan güzelliğin içine götürülüyorum. Bütün o beyaz sütunlu girişlerle, geniş sessiz caddelerle geceler şaşırtıcı. Ve insanlar tıpkı tavşanlar gibi dağınık, girip çıkıyorlar; fok balığının sırtı gibi nemli ya da güneş ışığıyla kırmızı, sarı renkte Southampton Row'a bakıyorum, gelip giden otobüsleri seyrediyor, o eski çılgın org seslerini dinliyorum. Bugünlerden birinde Londra'yı, onun nasıl hiç çaba göstermeden özel hayatı alıp götürdüğünü yazacağım. Önümden geçen yüzler aklımı uyarıyor; Rodmell'in durağanlığı içindeyken olduğu gibi bir yere yerleşip kalmasını önlüyor.

Oysa aklım *Saatler* ile dopdolu. Şimdi diyorum ki, dört ay boyunca, haziran, temmuz, ağustos ve eylülde onu yazacağım, sonra bitmiş olacak, üç ay için ortadan kaldıracağım, bu süre boyunca da denemelerimi bitireceğim, bu arada ekim, kasım, aralık geçmiş olacak, ocak ayı gelecek; ocak, şubat, mart, nisanda bir kez daha gözden geçireceğim; nisan ayında denemelerim yayımlanacak, mayısta da romanım. İşte düzenim böyle. Bu, şimdi kafamın içinde hızla, özgürce fır dönüyor; başlangıcı olarak saydığım geçen ağustostaki

krizden beri çok fazla kesintiye uğrasa da hızlı gidiyor. Bence daha çözümlemeci, daha insanca oluyor; daha az şiirsel; ama bana bağlantıları neredeyse tümden gevşetmişim, her şeyi içine akıtabilirmişim gibi geliyor. Eğer öyleyse – çok iyi. Geriye okumak kalıyor. Bu sefer 80.000 sözcük amaçlıyorum. Onu yazmak için Londra'yı seviyorum, çünkü bir bakıma, dediğim gibi, hayat insana arka çıkıyor burada; ve benim sincap kafesi aklımla, fır dönüp durmayı kesmek müthiş bir şey. Sonra insanları özgürce, hızla görmek, benim için sonsuz kazanç. Sağa sola hızla atılıp, durağanlığını canlandırabilirim.

2 Ağustos, Cumartesi

İşte Rodmell'deyiz, akşam yemeğinden önce doldurabileceğim yirmi dakikam var. Yaşlanmışız, her şeyin sonuna yaklaşmışız gibi bir bunalım içindeyim. Londra'dan ve aralıksız meşguliyetten sonraki değişiklik yüzünden olmalı. Arkasından kitabımla suların çekildiği yerde kalınca –Septimus'un ölümü– kendimi başarısızlık örneği gibi görmeye başlıyorum. Şimdi Yayınevi'nin amacı derin derin düşünmeyi tümden engellemek ve elime başvurabileceğim sağlam bir şeyler veriyor. Neyse, kendim yazamasam bile başkalarının yazmasını sağlayabilirim; kendime iş kurabilirim. Taşra tıpkı manastıra benziyor. İnsanın ruhu yüzüp yukarı ulaşıyor. Julian* buradaydı, daha şimdi gitti; uzun boylu bir delikanlı, içimde kökleşmiş genç olduğum inancıyla bana küçük erkek kardeşimmiş gibi geliyor; neyse, oturup rahat rahat çene çalıyoruz. Her şey öylesine tıpatıp aynı ki – onun okulu da Thoby'nin okulu. Tıpkı bir zamanlar Thoby'nin yaptığı gibi oğlanları, öğretmenleri anlatıyor bana. Aynı o zamanki gibi ilgimi çekiyor. Duyarlı, kıvrak zekâlı, epey

* Julian Bell, Vanessa'nın oğlu.

kavgacı bir çocuk; Wells'le, buluşlarla, dünyanın geleceğiyle dopdolu. Benim kendi kanımdan geldiği için onu kolayca anlıyorum. Çok uzun boylu olacak, Baro'ya girecek, sanırım. Her neyse, bu bölümün başlangıcındaki yaşlandığım homurdanmalarına karşın gerçekten kendimi yaşlı hissetmiyorum; bu yalnızca yazmak için istimi alma sorunu. Şu günlük sefil 200 sözcüğü yontmak yerine damarıma girebilsem, onu tam olarak, derinden, rahatça işleyebilsem. Sonra elyazması ilerledikçe o eski korkuya kapılıyorum. Onu okuyacağım ve renksiz bulacağım. Murray'in söylediklerinin doğruluğunu kanıtlayacağım; yani *Jacob'ın Odası*'ndan sonra devam etmenin mümkün olmadığını. Yine de eğer bu kitap bir şey kanıtlayacaksa, ancak bu tarzda yazabileceğimi, ondan asla vazgeçmeyeceğimi, daha daha çok şey keşfedeceğimi, çok şükür ki kendimi bir an bile sıkmayacağımı kanıtlayacak. Ama bu hafif bunalım – nedir bu? Sanırım Manş'ı geçip bir haftalığına hiçbir şey yazmayarak onu iyileştirebilirim. Benim hiç katkım olmadan bir şeylerin kendi başına hızla işlediğini görmek istiyorum: Bir Fransız pazar kasabasını, örneğin. Gerçekten de, eğer gücüm olsa Dieppe'ye geçerim; ya da otobüsle Sussex'i keşfe çıkarak uzlaşmaya varırım. Ağustosun sıcak geçmesi gerekiyor. Sel suları alçalıyor. Bugün saman yığınının altına sığındık. Ama ah, ruhun kırılganlığı, karmaşıklığı; onun kapısını tıklatıp soluk alıp verişini dinlemeye başlamadım mı, sonuç olarak? Ev değiştirmek beni günlerce bocalatıyor. İşte, hayat bu; işte bu sağlıklı. Asla titrememek, Mr. Allinson'ın, Mrs. Hawkesford'ın, Jack Squire'ın yazgısı. İki üç gün içinde, iklime alışarak, başlayarak, okuyarak, yazarak bunların hepsinden kurtulacağım. Bir şeyleri göze alarak, yabankeçisini sakalından yakalayarak, uçurumların kıyısında titreyerek yaşamazsak, asla bunalıma girmeyiz, hiç kuşkum yok; ama daha şimdiden rengi uçmuş, yazgıya boyun eğmiş ve yaşlanmış olurduk o zaman.

3 Ağustos, Pazar

Ama bu, yalnızca çalışma sorunu. Kitaplarıma gömülerek daha şimdiden epeyce toparlandım: önce romanının 250 sözcüğü, sonra, fırsat bulabilir de bitirebilirsem, bence göz açıp kapayıncaya kadar bitirilebilecek olan *Sıradan Okur*'a, belki de, sekseninci kez yöntemsel başlama girişimi. Ama bu konularda yapılacak yığınla iş var. Aklıma geliyor, şimdi *Pilgrim's Progress*'i [Hac Yolunda] okumalıyım: Mrs. Hutchinson'ı. Ve Richardson'ı yutmalı mıyım? Kendisini hiç okumamıştım. Evet, yağmurun altında eve koşup *Clarissa* orada mı diye bakacağım. Ama bu, günümü tıkayan bir engel ve uzun, çok uzun bir roman. Öyleyse *Medea*'yı okumam gerek. Biraz Platon çevirisi okumam gerek.

15 Ağustos, Cuma

Bütün bu hesap kitapların üstüne Conrad'ın ölüm haberi geldi, bunu da, benden onun üzerine başyazı yazmamı içtenlikle, kibarca isteyen *Lit. Sup.*'tan telgraf izledi; gururum okşanarak, sadakatle, ama içten içe kıskanarak yazdım istediklerini; yazı çıktı; ve *Lit. Sup.*'ın o sayısı benim için çürüyüp yok oldu (çünkü kendi yazdıklarımı asla okuyamıyorum, okuyamayacağım. Dahası, şimdi küçük Walkley yine savaş alanına çıktı ve gelecek çarşamba ondan bir saldırı bekliyorum.) Yine de hiç ama hiçbir zaman böylesine sıkı çalışmamıştım. Çünkü beş gün içinde bir başyazı yazmak zorunda kalınca akşam çayından sonra iki ayağım bir pabuca girdi – gecem gündüzüm birbirine karıştı. Öyleyse bu durum, eleştiri eserlerim için (Logan'ın dediği gibi) fazladan iki saat kazandırmıyor mu? İşte bunu değerlendirmeye çalışıyorum – öğle yemeğinden önce romanım, arkasından, çaydan sonra denemeler. Çünkü görüyorum, *Mrs. Dalloway* ekim

ayından öteye sarkacak. Ben bir şeyleri önceden belirlerken araya girecek en önemli sahneleri hep unutuyorum: Dosdoğru büyük şölene gidebileceğimi ve böylece bitirebileceğimi sanıyorum; çok yoğun ve özel özen isteyen bir iş olan Septimus'u unutarak, o da engel oluşturabilecek, akşam yemeğini yiyen Peter Walsh'a atlayarak. Oysa ben ışıklandırılmış bir odadan ötekine geçmeyi seviyorum, işte beynim bana böyle görünüyor; ışıklandırılmış odalar; kırlarda yürüyüşler de koridorlara benziyor; şimdi bugün uzanmış düşünüyorum. Bu arada, niçin şiir tümden yaşlılık zevki? Yirmi yaşımdayken öylesine baskıcı ve titiz olan Thoby'nin ısrarlarına rağmen Shakespeare'i taş çatlasa zevk için okuyamazdım; şimdi yürürken bu akşam *Kral John*'dan iki perde okuyacağımı, sonra arkasından *II. Richard*'ı okuyacağını düşünmek içimi sevinçle dolduruyor. Şimdi istediğim şey şiir – uzun şiirler. Gerçekten de Mevsimler'i okumayı düşünüyorum. O yoğunluğu, aşkı, birbirine sıkıca sarılmış, birbiri içinde erimiş, parıldayan sözcükleri; artık düzyazıyla yitirecek zamanım yok. Yine de bu, insanların söylediklerinin tam tersi durum olmalı. Yirmi yaşımdayken 18. yüzyıl düzyazısını severdim; Hakluyt'u, Merimée'yi severdim. Yığınla Carlyle, Scott'ın hayatını, mektuplarını, Gibbon'ı, bütün iki ciltlik biyografileri, Shelley'yi okudum. Şimdi istediğim şey, şiir, böylece de meyhanenin önündeki çakırkeyif denizci gibi pişmanlık duyuyorum... Şimdi artık mısır tarlalarını, bol mavi, kırmızı giysiler içinde hasat yapan kadın topluluklarını, sarı iş elbiseleri giymiş, gözlerini dikmiş bakan küçük kızları tanımlama sıkıntısına girmiyorum pek. Ama bu benim gözlerimin suçu değil: Geçen gece Charleston'dan dönerken yine katıksız güzellikle –şaşırtıcı, her yana yayılmış güzellikle– bütün sinirlerim ayaklandı, canlandı, elektrik çarptı (buna uygun sözcük nedir?). Öyle ki insan neredeyse öfkeye boğuluyor, onu tümüyle yakalamaya, hepsini tam o anın içinde tutmaya gücü yetmediği

için. İnsanın hayattaki ilerleyişi, önünden geçip giderken bütün bu gelişimleri yakalamaya çalışmasıyla sonsuz ilginçliğe kavuşuyor. Sanki ıvır zıvırla dolu engebeli bir tünelde el yordamıyla ilerlerken parmaklarımı sakınarak kararsızlıkla uzatıyormuşum duygusuna kapılıyorum (işte Leonard, yarın Dadie* 'yi Tilton** 'a götüreceğim at arabasını benim için çağırıyor). Ve artık Alderney sürüleriyle karşılaşmalarımı tanımlamıyorum –aslında bu birkaç yıl önce gerekli olurdu– Grizzle'ın çevresinde nasıl erkek geyikler gibi uluduklarını, çıngırdadıklarını; nasıl köşeye sıkışıp, onlara sopamı salladığımı; bana doğru dalgalanarak, dörtnala gelirlerken nasıl Homeros'u düşündüğümü; küçük bir savaş taklidiydi. Aptal aptal konuşma konusunda Grizzle giderek daha küstah, coşkulu ve kavgacı oldu. Ajax mı? O Yunanlı, bütün bilgisizliğime karşın, içime işledi.

7 Eylül, Pazar

Hiçbir şey yazmayışım, yazarsam da şimdiki zamandan başka kip kullanmadan özensizce yazmam, tam yüzkarası. *Mrs. D.*'nin son dönemecinde bu kipi çok yararlı buluyorum. İşte geldim, şimdi – sonunda, mutfaktan başlayıp yavaş yavaş üst kata tırmanması gereken şölene. Merdivenin değişik basamaklarında her biri Clarissa'yı özetlemek için bir şeyler anlatan, her şeyi bir araya ören üç söyleyişle bitecek en karmaşık, en canlı, en bütünlenmiş, sağlam bölüm olması gerekiyor. Kim söyleyecek bunları? Peter, Richard, Sally Seton, belki de: ama daha şimdiden kendimi bununla bağlamak istemiyorum. Şimdi düşünüyorum da bu benim sonlarımın en iyisi ve başarım olabilir belki. Oysa hâlâ ilk bölümleri okumam, delilikten biraz yıldığını itiraf etmem

* G. W. Rylands.

** J. M. Keynes'in kiraladığı Firle yakınlarındaki ev.

gerekiyor; ve akıllı olmaktan da. Her neyse, yalnızca burada olduğu gibi eğretilemelerim özgürce ortaya çıktığı için bile olsa eminim şimdi kazınam eteğimin altında işe koyulmalıyım. Diyelim ki insan, bitmiş, son biçimini almış çalışmada bir taslağın niteliklerini koruyabiliyor mu? İşte benim kalkıştığım şey bu. Neyse, artık hiçbiri bana yardım edemez, hiçbiri beni engelleyemez. *The Times*'dan gelen övgü yağmuru altında da kaldım, Richmond, romanının önünde candan, yürekten eğildiğini söyleyerek beni epey duygulandırdı. Keşke kurmaca yapıtlarımı okusaydı, hep okumuyormuş gibi geliyor bana.

İşte, bildiğim en yoğun eter içinde yüzüyor, perşembeye kadar bitireceğimi düşünüyordum; Lottie, Karin'e Ann'i çağırmak istediğimizi söylemiş, benim kibarca karşı çıkmamı canının istediği gibi yorumlayan Karin cumartesi günü kendiliğinden çıkageldi, her şeyi un ufak etti. Gittikçe daha da yalnızlaşıyorum; bu karmaşaların verdiği acı ölçülemez; açıklayamıyorum da... İşte darmaduman olmuş haftamla buradayım – ve birlikte olduğumuz geçen hafta nasıl da bir Laponya gecesi gibi dingindi, hoştu – içeri girip iyi teyze olmam gerektiğini hissediyordum – elbette böyle olmak doğamda yok; Daisy'ye ne istediğini sormam gerekti; aslında bu anları, yarın yazacağım Mrs. Dalloway'in şöleniyle dolu olarak geçiriyorum. Tek çözüm perşembeye kadar tek başıma kalmam ve şansımı denemem. Kötü bir gece (yine K.'nın yüzünden) bir bakıma buna neden olabilir. Ama nasıl da tümden hayal dünyamda yaşıyorum; nasıl da yürürken, otururken gelen düşünce patlamalarına bağlıyım tümden; kafamın içinde çalkalanan, benim mutluluğum olacak o kesintisiz geçit törenini oluşturan şeylere. Bu karışım ne olduğu belirsiz insanlarla bağdaşmaz. Bir bakıma görmekte zorluk çektiğime ve ellerimin titrediğine ilişkin sızlanmalar artık sona ermeli, ellerim titriyor çünkü Şato'nun bulunduğu tepede oturduğum, yaşlı bir adamın yerden yaprakları sü-

pürdüğü, bana lumbagonun nasıl iyileştirileceğini anlattığı Lewes'ten buraya bavulumu taşıdım; lumbago için bir top ipeği bedenine bağlıyorsun; ipek üç peniye patlıyor. İngiliz kanolarını, Rodmell'de bulunan 1750'de Sussex'teki en eski sabanı, Seringapatam'da giyildiği söylenen zırhı gördüm. Bütün bunlar üzerine yazmak istiyorum, galiba. Elbette çocuklar olağanüstü, çok çekici yaratıklar. Beyaz fok balığını anlatan, benden kendisine bir şeyler okumamı isteyen Ann'le birlikteydim. Karin böylesine uzak kalmayı nasıl beceriyor, aklım almıyor. Onların zekâlarında bana çok tapınılası gelen bir nitelik var; onlarla yalnız kalmak, günbegün onları görmek, olağandışı bir deneyim olurdu. Onlarda, hiçbir yetişkinde olmayan bir şey var –o doğrudanlık– durmadan sürekli çene çalıyor Ann, fok balıklarıyla, köpekleriyle bir tür kendi dünyasında; mutlu çünkü bu akşam kakao içecek, yarın böğürtlen toplamaya gidecek. Onun aklının bütün duvarlarında öylesine parıltılı, canlı şeyler asılı, bizim gördüklerimizi görmüyor.

17 Ekim, Cuma

Tam yüzkarası. O şaşkınlıktan donduracak gerçeğe giriş yapma zamanı bulacağını düşünerek yukarı koştum; *Mrs. Dalloway*'in son sayfasının son sözcüklerine, ama engellendim. Neyse, dünden bir hafta önce yazmıştım. "Çünkü işte o oradaydı," ve onu üstümden attığım için mutluydum çünkü son haftalarda üzerimde yüktü, ama yine de kafamın içinde taptazeydi; yani o her zamanki ucuz atlattığım ve o gergin ipin üstünden kayıp yuvarlanmadığım duygusundan söz ediyorum. Gerçekten de anlatmak istediğim şeyi her zamankinden fazlasıyla sırtımdan attığımı hissediyorum – ama yeniden okuduğumda bu böyle kalacak mı, belli değil. Oysa bazı açılardan bu kitap başarı; hastalıkla kesintiye uğrama-

dan bitirildi ki bu ayrıcalık; ve gerçekten bir yılda yazıldı; son olarak da gazeteye yazdığım birkaç günlük aranın dışında mart sonundan 8 Ekim'e kadar aralıksız yazıldı. Bu nedenle ötekilerden farklı olabilir. Neyse, Murry ve ötekilerin söylediği gibi, *Jacob'ın Odası*'ndan sonra kendi yüzümden üstüme çöken büyüyü şimdi bozduğumu hissediyorum. Tek zorluk, başka şeyler yazmaktan kendimi alıkoymam. Onların deyimiyle benim çıkmaz sokağım öylesine uzaklara uzanıyor, öyle görünümler sergiliyor ki. Daha şimdiden Yaşlı Adamı görüyorum.

Bu defterde yazma alıştırması yaptığım dank ediyor kafama; parmaklarımı ısıtıyorum; evet ve belli parçalar üzerinde çalışıyorum. Galiba, *Jacob*'ın alıştırmasını burada yaptım; ve *Mrs. D.*'nin ve bir sonraki kitabını da burada oluşturacağım, çünkü burada düpedüz ruhunu yakalıyorum – hem bu çok da eğlenceli, 1940'lardaki yaşlı V. de onda bir şeyler görecek. O, yani yaşlı V., her şeyi görebilen bir kadın olacak – benim görebildiğimden çok daha fazlasını, bence. Ama şimdi yoruldum.

1 Kasım, Cumartesi

Çalışma notlarımı tutmalıyım; çünkü şimdi canla başla çalışmak zorundayım. Sorun, iki kitabın birden nasıl altından kalkacağım. *Mrs. D.*'nin üstünden hızla kayacağım, ama zaman alacak. Hayır; bu konuda çok şey söyleyemem çünkü yapmam gereken şey, önümüzdeki hafta, ne kadar düzeltme gerektiğini, bunun ne kadar zaman alacağını denemek. Romanımdan önce denemelerimi çıkartmaya kararlıyım. Dün Mary'nin odasında çay içtim, kırmızı ışıklarla aydınlanmış römorkörlerin önümüzden geçişini gördüm, ırmağın hışırtısını duydum: Boynuna nilüfer yaprakları dolamış Mary siyahlar içindeydi. İnsan kadınlarla arkadaş

olabilirse büyük zevk bu – erkeklerle ilişkiyle karşılaştırıldığında öylesine gizli ve özel bir ilişki. Niçin bunun üzerine yazmıyorum? İçtenlikle? Düşündüğüm gibi, günlük yazmanın, üslubuma büyük katkısı oldu; bağlantıları gevşetti.

18 Kasım, Salı

Daha önceden diyeceğim şey, bence yazmanın kuralcı olması gerektiğiydi. Sanata saygı duyulmalı. Burada tuttuğum notlardan bazılarını okurken farkına vardım bunun, çünkü insan zihninin başıboş akmasına izin verirse akıl bencilleşiyor; kişiselleşiyor, ben de bundan nefret ediyorum. Aynı zamanda o başıbozuk ateş orada olmalı; belki de onu ortaya çıkarmak için insan karmaşaya düşerek işe başlamalı ama halkın önüne böyle çıkmamalı. *Mrs. D.*'nin çılgınlık bölümlerinde ilerliyorum. Merak ettiğim şey, acaba kitap onlarsız daha mı iyi olacaktı? Ama bu sonradan aklıma gelen düşünce, onunla nasıl başa çıkacağımı öğrendim zaten. Her zaman bence sonunda, bütünün nasıl yazılmış olması gerektiğini görüyorum.

13 Aralık, Cumartesi

En başından başlayıp bütünüyle yeniden daktiloya çekerek *Mrs. D.*'nin üstünde dörtnala koşuyorum; bu, *D. Y.*'de de üç aşağı beş yukarı yaptığım şey: İyi bir yöntem, inanıyorum, insan böylece elinde ıslak fırçayla bütünün üzerinden geçiyor, ayrı ayrı düzenlenmiş ve kurumuş bölümleri birleştiriyor. Gerçekten ve dürüstçe, romanlarımın en doyurucusu olduğunu düşünüyorum (ama daha soğukkanlılıkla okumadım). Çılgınlık sahnelerinin *Dalloway* sahneleriyle ilintisi bulunmaması yüzünden eleştirmenler onun bağlantılarının

kötü olduğunu söyleyecekler. Bence yazılış tarzında biraz yapay bir parıltı var. Ama "gerçekdışı" mı? Sadece hüner mi? Bence değil. Sanıyorum daha önce de söylediğim gibi, zihnimin en zengin katmanının derinliklerine dalmış bir durumda bırakıyor sanki beni. Şimdi yazabilirim, yazabilirim, yazabilirim: Dünyanın en büyük mutluluğu.

21 Aralık, Pazartesi

Gerçekten yüzkarası –bu defterdeki boş sayfaların sayısı. Londra'nın günlükler üzerinde etkisi kesinlikle çok kötü. Bu, içlerinde en ince olanları galiba, onu Rodmell'e götürebileceğimi sanmıyorum, ya da götürsem bile çok şey ekleyebileceğimi. Gerçekten bir sürü olayla dolu bir yıldı, önceden düşündüğüm gibi; ve 3 Ocak'ta rüya gören kişinin rüyalarından çoğu gerçekleşti; işte Londra'dayız, Nelly'yle tek başına, Dadie gitti, doğru ama onun yerini Angus aldı. Ortaya çıkan şey, ev değiştirmenin, benim sandığım kadar dehşet verici olmadığı; sonuç olarak insan bedenini ya da beynini değiştirmiyor. Yine kendimi "yazıma" kaptırdım, Rodmell'de okusun diye L.'ye *Mrs. D.*'nin bir kopyasını çıkartmak için atağa kalktım; sonra *Sıradan Okur*'a son darbeleri indirmek için ileri fırlıyorum – ardından özgür kalacağım. En azından bir yana yığdığım bir iki öyküyü yazacak kadar özgür. Onların öykü olduklarından ya da ne olduklarından giderek daha az emin oluyorum. Yalnızca kendi düşüncelerimin elden geldiğince yakınından sıyırarak geçtiğimden, onları az çok biçime sokabildiğimden belli belirsiz eminim. Bence giderek daha az fazlalık oluyor. Ama kendi içimde inişlerim, çıkışların var.

1925

6 Ocak, Çarşamba

Rodmell fırtınalar, seller içindeydi; bu sözcükler tam gerçeği anlatıyor. Irmak taştı. 10 günün 7'sinde yağmur yağdı. Çoğunlukla yürüyüşe çıkmayı göze alamadım. L. gerçek kahramanlık gerektiren ağaç budama işini yaptı. Benim kahramanlığım salt yazınsaldı. *Mrs. D.*'yi gözden geçirdim, şu bütün yazma işinin en iç ürpertici, en bunalımlı bölümü... en zorlu, yorucu kısmı. En kötüsü de başlangıçta (her zamanki gibi) uçağın birkaç sayfa boyunca tek başına egemen olduğu ve giderek silindiği bölüm. L. okudu, en iyi yapıtım olduğunu düşünüyor – ama acaba o öyle düşünmek zorunda mı? Yine de ona katılıyorum. *J. O.*'dan daha fazla sürekliliği olduğunu düşünüyor, ama iki konu arasındaki görünür bağlantı yoksunluğu yüzünden zor şey bu. Neyse, Clark'a gönderildi, provalar önümüzdeki hafta gelecek. Kitabımı görmeden kabul eden, alacağımı yüzde 15 artıran Harcourt Brace için bu.

8 Nisan, Salı

Fransa'nın güneyinden, bu geniş loş huzur dolu kişisel mahremiyete; Londra'ya (dün gece öyle görünmüştü gözü-

me) dönmenin karmaşası olan o anın etkisi altındayım; bu sabah gördüğüm kazayla, yani bir arabanın altında demir parmaklıklara çakılmış kadının usuldan, ah ah, ah, diye inlemesiyle yüreğinden vurulan Londra'ya. Gün boyu o sesi duydum. Kadının yardımına koşmadım; ama zaten bütün fırıncılar, bütün çiçek satıcıları koşmuştu. İçimde dünyanın zalimliğine, vahşetine ilişkin yoğun duygu bir kaldı –kaldırımda yürüyen o kahverengiler giymiş kadın vardı– ansızın bir filmden fırlamış kırmızı araba takla atıyor, kadının üstüne çıkıyor, insan o ah, ah, ah seslerini duyuyor. Nessa'nın yeni evini görmeye gidiyordum, meydanda Duncan'a rastladım, ama o hiçbir şey görmediği için benim hissettiklerimin hiçbirini hissetmedi; geçen ilkbaharda Angelica'nın geçirdiği kazayla ilişkilendirmeye çabaladıysa bile Nessa da hissedemedi. Ama yalnızca yoldan geçen kahverengili bir kadın olduğuna inandırdım onu; böylece de yeterince yatışmış olarak evi dolaştık.

Son yazdığımdan beri, yani şu son aylarda, Jacques Raverat ölümü özlemle bekledikten sonra öldü; daha önce de *Mrs. Dalloway* üzerine yazdığı, bana hayatımın en mutlu günlerinden birini bağışlayan mektubu yolladı. Bu kez başardım mı, merak ediyorum? Neyse, şu aralar içine gömüldüğüm Proust'la kıyaslanabilecek bir şey yok ortada. Proust'un başardığı, en yoğun duyarlılıkla, en yoğun kararlılığın bileşimi. Bu kelebek gölgelerini son zerresine kadar araştırıyor. Katgüt kadar dayanıklı, kelebeğin gençliği kadar uçucu. O, galiba, beni hem etkileyecek hem de kendi yazdığım her tümcede beni yumuşatacak. Jacques öldü, dediğim gibi; ve hemen o anda tutkuların kuşatması başladı. Buradaki bir grupla birlikte haberi aldım; Clive, Bee How, Julia Strachey, Dadie vardı. Neyse, artık ölümün önünde şapka çıkartmak içimden gelmiyor. Dudaklarımda bitmemiş gelişigüzel bir tümceyle odadan çıkmak hoşuma gidiyor. İşte üzerimde bıraktığı etki bu – vedalaşmalar, boyun eğişler yok,

yalnızca adımını dışarı, karanlığa atan biri var. Oysa karısı için kâbus korkunçtu. Şimdi elimden gelen tek şey onun yanında doğal davranmak ki bu da bence çok önemli bir şey. Montaigne'den kendi yorumumu ekleyerek yaptığım alıntıyı şimdi daha sık yineliyorum: "Önemli olan hayattır."

Sonunda Cassis'in üzerimdeki etkisi hangi biçimi alacak, görmek için bekliyorum. Kayalar var. Kahvaltıdan sonra dışarı çıkar, üstümüzde ışıyan güneşle kayalara otururduk. L. dizlerinde yazı yazarak şapkasız otururdu. Bir sabah denizkestanesi buldu – belli belirsiz titreşen dikenleriyle kırmızı renkli onlar. Arkasından, öğleden sonra tepeye, ormanın içine yürürdük, bir gün otomobil sesleri duyduk, tam altımızda La Ciotat'ya giden yolu keşfettik. Taşlı, dik ve çok sıcaktı. Kuş seslerine benzer büyük bir şakırtı duyduk, aklıma kurbağalar geldi. Tarlalarda salkım saçak kırmızı laleler vardı, bütün tarlalar, tepenin yamacına oyulmuş, sürülmüş, asmalarla çevrelenmiş küçük dikdörtgen raflardı; orasına burasına tomurcuğa durmuş meyve ağacı serpilmiş kırmızı, gül pembesi ve eflatundan oluşuyordu hepsi. Sağda solda beyaz ya da sarı, yahut mavi badanalı köşeli evler var, bütün kepenkleri sıkıca kapanmış, çevresinde yassı taşlı keçiyollarıyla, bir zamanlar da sıra sıra asma kütükleriyle; her yerde kıyaslanamaz bir temizlik, kesinlik. La Ciotat'da, küçük körfezin mavi sularından kocaman turuncu gemiler yükseliyordu. Bütün bu körfezler tam çember biçiminde ve soluk renkli, sıvalı, çok yüksek, kepenkli, yama yama, sıvaları dökülen, arada bir üzerlerinde bir saksı ve bir öbek yeşil göze çarpan, arada bir asılı çamaşırların kuruduğu evlerle saçak saçak; şimdi yaşlı bir kadın bakıyor. Çöle benzer taşlı tepenin üzerinde ağlar kuruyordu; sonra sokaklarda çocuklar, hepsi de solmuş, parlak renkli şallara, pamuklu giysilere bürünmüş kızlar dedikodu yapıyor, ortalıkta salınıyordu, bu arada da erkekler taş döşemek için köy meydanındaki toprağı taşıyorlardı. Cendrillon Oteli, döşemesi kırmızı se-

ramikten beyaz bir yapı, belki de sekiz kişiyi barındırabiliyor. Sonra otel havası aklıma bir sürü düşünce getirdi; ah öylesine soğuk, ilgisiz, yapay nezaket içinde, öyle tuhaf ilişkiler sergileniyor ki; birbirini tanımayan insanların karşılaştıkları, aynı kabilenin üyeleri olarak haklarını aradıkları o ivedi durumları karşılamak için tasarlanan bir tür şifreye indirgenmiş gibi sanki şimdi insan doğası. Aslında, herkesle ilişki kurduk; ama bizim derinliklerimizi ele geçiremediler. Oysa L. ve ben, dedikleri gibi, çok çok mutluyduk; şimdi ölecek olsa bile falan. Hiç kimse benim katıksız mutluluğu tanımadığımı söyleyemez, ama çok az insan o ana parmak basabilir ya da onu neyin yarattığını söyleyebilir. Hatta, ara sıra doyum havuzunda canlanan ben bile yalnızca, Ama bütün istediğim bu, diyebilirdim; daha iyisini düşünemezdim; yarattıkları zaman mutluluğu insanlara çok görmüş olmaları gereken tanrılara duyduğum yarı batıl inancım vardı yalnızca. Ama beklenmedik yollardan elde ederek şaşırtabilirsin de onları.

19 Nisan, Pazar

Şimdi akşam yemeğinden kalktık, ilk yaz gecemiz, yazma duygum uçup gitti, şöyle bir sıyırıp geçti beni. Daha o kutsal yarım saatime ulaşamadım. Ama aklında olsun – önümdeki zamanda Mr. Ring Lardner'ı başarıyla başından savdığımı düşünmek yerine bir şeyler okuyacağım burada. Bu yaz, yazı yazarak 300 pound kazanıp Rodmell'e banyo ve sıcak su düzeneği kurmak için yola çıktım. Ama, hişt, hişt – yayımlanmanın eşiğinde titreşiyor kitaplarım ve geleceğim belirsiz. Öngörülere gelince – *Mrs. Dalloway*'in başarılı olması (Harcourt kitabın "muhteşem" olduğunu düşünüyor) ve 2.000 satması mümkün. Ben ummuyorum. *J. O.* çıkalı beri mucize gibi gerçekleşen, yavaş yavaş ve sessiz sedasız bir ün artışını bekliyorum. Çok seyrek tek bir tane satsam bile gazeteci ola-

rak değerim de tutarlı olarak yükseliyor. Çok sinirli değilim; gözlerimin içinde ayna parlatılmadan – yani Todd, Colefax, vs.– her zamanki gibi yeni öykülerimin derinliklerine gömülmek istiyorum.

20 Nisan, Pazartesi

İçinde bulunduğum ruh hali göz önüne alındığında tek bir şey tartışma götürmez görünüyor bana; o da en azından içimdeki petrol kuyusuna indiğim, her şeyi yüzeye çıkartmak için yeterince hızla çalakalem yazamadığım. Şimdi içimde yüzeye fışkırmak için yükselen en az altı tane öykü var ve sonunda bütün düşüncelerimi sözcüklere dökebileceğimi hissediyorum. Ama geride hâlâ sonsuz sayıda sorun kalmadığından değil; ama daha önce hiç bu telaşı, ivediliği hissetmemiştim. Çok daha hızla yazabileceğime inanıyorum; eğer yazmak buysa –sözcük dizisinin kâğıda çiziktirilmesi, sonra daktiloya çekme, yeniden çekme– yeniden üzerinde çalışma; gerçek yazma işlemi şimdi bir fırça darbesi gibi; içini daha sonra dolduruyorum. Şimdi varsayalım ki ilginç –büyük demeyeceğim– romancılardan biri olabilirim. Bütün kibrime karşın ne tuhaf, şimdiye kadar romanlarıma fazla inanmadım ya da onların kendi dışavurumum olduğunu düşünmedim.

27 Nisan, Pazartesi

Sıradan Okur salı günü çıktı: Bugün pazartesi ve şimdiye kadar onun üzerine doğrudan bana söylenen ya da aleni tek söz duymadım; sanki birisi havuza taş attı da sular hiç kıpırdanmadan üzerine kapandı. Ve ben çok hoşnutum, her zamanki kadar umursamıyorum, bunları bir dahaki

sefere kitaplarımın görkemli gelişmesini hatırlatsın diye yazıyorum yalnızca. Vogue'a, yani Beck'lere poz verdim, Mr. Woolner'ın kendine atölye diye yaptırdığı, belki de evlenmeyi istediği annemi düşünerek oturduğu ahırlarda. İnsanların bir dizi değişik bilinç durumunda olduğunu düşünüyorum bu sıralar: Şölen bilincini, giyim kuşam bilincini falan incelemek istiyorum. Beck'lerdeki moda dünyası –gösteriyi denetleyen Mrs. Garland oradaydı– kesinlikle onlardan biri; orada insanlar onları birbirine bağlayan, başkalarından koruyan bir kılıf saklıyor, tıpkı kılıfın dışında bulunan, yabancı cisim olan benim gibi başkalarından. Bu durumlar çok zor (açıkçası sözcükleri el yordamıyla arıyorum) ama her zaman bu noktaya geri dönüyorum. Şölen bilinci örneğin: Sybil'in bilinci. Onu bozmaman gerek. O gerçek bir şey. Onu elinde tutmalısın – birlikte dolaplar çevirmelisin. Yine de tam olarak demek istediğimi yakalayamıyorum. O nedenle, unutmadan önce Graves'i çalakalem yazmak niyetindeydim.

1 Mayıs, Cuma

Dedikleri gibi bu, gelecekte atıfta bulunmak üzere düşülmüş bir not. *Sıradan Okur* sekiz gün önce çıktı, şimdiye kadar da tek bir eleştiri yayımlanmadı, hiç kimse de onun üzerine benimle konuşmadı, bana yazmadı, herhangi bir yolla onun var olduğu gerçeğini kabul etmedi; Maynard, Lydia ve Duncan dışında. Clive belirgin biçimde dilsiz; Mortimer nezle olmuş, inceleyemiyor; Nancy onun okuduğunu görmüş ama görüş belirtmedi; sönük, ürpertici, keder verici bir karşılamayı gösteren bütün belirtiler; ve tam fiyaskoyu. Umma, korkma aşamasını geçip, dümen suyunda eski bir şişe gibi yüzen hayal kırıklığımı görüyorum şimdi ve yepyeni serüvenlere yelken açıyorum. Aynı şey *Dalloway*'in de başına gelirse hiç şaşmamalı. Ama Gwen'e yazmalıyım.

4 Mayıs, Pazartesi

Bu bir kitabın ısı çizelgesi. Cambridge'e gittik, Goldie benim yaşayan en iyi eleştirmen olduğumu düşündüğünü söyledi; o sarsak, sevimsiz tavrıyla, "İki üç ay önce *Lit. Sup.*'ta Elizabeth dönemi üzerine o olağanüstü iyi makaleyi kim yazdı?" dedi. Parmağımla kendimi işaret ettim. Şimdi, *Country Life*'da sıradan okurun ne olduğunu anlatmaya çalışan, zayıflığı yüzünden anlaşılmaz, alaycı bir eleştiri ve Angus'un söylediğine göre, *Star*'da Nessa'nın kapağıyla alay eden bir başkası var. Buna dayanarak, benim belirsiz ve aykırı olduğuma ilişkin bir sürü eleştiri geleceğini öngörüyorum; biraz coşku; yavaş bir satış ve artan bir ün. Ah evet, ünüm artıyor.

9 Mayıs, Cumartesi

Sıradan Okur'a gelince, *The Times*'daki yazgım konusunda *Lit. Sup.*'ta iki sütun üzerine aklı başında ve mantıklı –ne şiş yansın ne kebap tarzı– bir övgü çıktı. Goldie de "bunun İngilizcedeki en iyi eleştiri olduğunu – mizah yüklü, zekice, derinlikli diye" düşündüğünü yazıyor. Tüm aşırı uçlarda, tüm sıradanlıkta değerlendirilmek olacak benim yazgım. Oysa *Lit. Sup.*'ta tek bir coşkulu eleştiri göremiyorum. Yakında çıkacak *Dalloway* için de durum aynı olacak.

14 Mayıs, Perşembe

Kitaplarımın ısı ölçümlerini biraz daha tutanağa geçirme niyetindeyim. *S. O.* satmıyor; ama övgü alıyor. Bu sabah *Manchester Guardian*'ı açıp da Mr. Fausset'ın, V. W.'nin Sanatı üzerine yazısını okumak gerçekten çok hoşuma gitti;

dürüstlükle kaynaşmış parıltı; sıradışı olduğu kadar da derinlikli. Şimdi keşke *The Times* da böyle şeyler söyleseydi, ama *The Times* ağzına çakıl taşları doldurmuş emen adam gibi homurdanıyor, mırıldanıyor. Burada benim üzerime neredeyse iki sütunluk homurdanma çıktığını söylemiş miydim? Ama tuhaf olan şey şu; açıkçası *Mrs. D.* konusunda zerrece tedirginlik yok üzerimde. Niçin böyle? Aslında bu yaz onun üzerine ne kadar çok konuşmam gerekeceğini düşünerek ilk kez biraz sıkıldım. İşin aslı şu, yazmak derin haz, okunmak yapay haz. Gazeteciliğe son verip *To the Lighthouse* [Deniz Feneri] üzerinde çalışmaya koyulmak için can atıyorum. Bu roman biraz kısa olacak; içinde baba kişiliği bütünlenmiş olacak; ve anneninki; ve St. Ives; ve çocukluk; ve içine katmaya çalışacağım bütün olağan şeyler – hayat, ölüm vs. Ama merkez, babanın kişiliği olacak, bir kayıkta oturan, ölmek üzere olan bir uskumruyu parçalarken, Her birimiz tek başına yok olduk, diye anlatan. Yine de, kendimi frenlemem gerek. İlkönce birkaç küçük öykü yazmalıyım ve *Deniz Feneri*'ni ağır ağır pişmeye bırakmalıyım, yazılmak üzere tamamlanıncaya dek çayla akşam yemeği arasında ona bir şeyler eklemeliyim.

15 Mayıs, Cuma

Mrs. D. üzerine iki tane can sıkıcı eleştiri. (*Western Mail* ve *Scotsman*'de); anlaşılmaz, sanat değil, falan filan ve Earls Court'taki bir delikanlıdan gelen mektup. "Bu kez başarmışsınız – hayatı yakalayıp kitaba koymuşsunuz..." Lütfen bu taşkınlığı bağışlayın, ama daha fazla alıntı gereksiz; ağız dalaşının içine çekilmesem bunları yazmaya kalkışacağımı sanmıyorum. Niye kalkıştım? Ansızın yükselen ısı ve hayatın gürültüsü, bence. Kendi fotoğrafımı görmek bana kötü geliyor.

19 Mayıs, Çarşamba

Neyse, Morgan beğeniyor. Kafamın içinden ağırlık kalkıyor. *Jacob*'tan daha iyi diyor; sözlerini sakınıyordu; elimi öpüyor ve devam ederek, çok beğendiğini, çok mutlu olduğunu (ya da bu anlama gelecek şeyler) söylüyordu. Düşünüyor ki – ama ayrıntılı eleştiriye girmeyeceğim; daha çok şeyler duyacağım; onunki yalnızca üslubun daha yalınkat oluşuyla, bu kez daha çok başkalarınınki gibi oluşuyla ilgili.

1 Haziran, Pazartesi

Resmi tatil günü ve biz Londra'dayız. Kitaplarımın yazgılarını tutanağa geçirmek canımı sıkıyor biraz; ama şimdi ikisi de yelkenlerini açtı ve *Mrs. D.* şaşırtıcı ölçüde iyi gidiyor; daha şimdiden 1.070 tane sattı. Morgan'ın düşündüklerini belirtmiştim; ardından Vita biraz kuşkuluydu; sonra kitabı yüzünden sık sık gördüğüm Desmond, Logan'ın *S. O.*'nun oldukça iyi olduğunu, ama hepsinin bu olduğunu söyleyerek aldığım bütün övgüleri tuz buz etti. Beni bunalıma sürükleme konusunda olağandışı bir güç var Desmond'da. Sıradışı bir yol bulup hayatın tadını kaçırıyor. Onu seviyorum; ama hepsi de kendi içinde çok görkemli olan ondaki denge, iyilik ve mizah nasıl oluyorsa parıltıyı sönükleştiriyor. Bence, bunu yalnızca yaptığım işler konusunda değil, aynı zamanda hayat konusunda da hissediyorum. Yine de, şimdi Mrs. Hardy geliyor ve Thomas'ın "büyük bir zevkle" *S. O.*'yu okuduğunu ve başkalarının da okuduğunu duyduğunu söylüyor. Gerçekten de, katıksız Amerikalı olan Logan dışında çok fazla övgü aldım. Aynı zamanda Tauchnitz de onları soruyor.

14 Haziran, Pazar

Çok tatsız bir günah çıkarma – şimdi pazar sabahı, saat onu biraz geçiyor, ben burada oturmuş ruh durumum dışında hiç özürüm olmadan öykü, inceleme yerine günlük yazıyorum. O iki kitabı bitirdikten sonra zaten insan hemen yenisi üzerinde dikkatini odaklayamaz; sonra mektuplar, konuşmalar, eleştiriler hepsi aklımı giderek daha çok karıştırıyor. Bir yere yerleşip, büzülemiyor, içime çekilemiyorum. Altı tane kısa öykü yazdım, düzensizce karaladım ve *Deniz Feneri*'ni, belki de çok fazlasıyla açıkça, kurguladım. Her iki kitap da şimdiye kadar başarılı. Bu ay *Dalloway*, *Jacob*'ın bir yılda sattığından fazla sattı. 2000 satmamızın mümkün olduğunu düşünüyorum. *Sıradan Okur*'un parası bu hafta geliyor. Ve yaşlı beyler bana uzun süredir büyük bir ağırbaşlılıkla davranıyor.

18 Haziran, Perşembe

Hayır, Lytton, *Mrs. Dalloway*'i sevmiyor ve işin tuhafı, bunu söylediği için onu yine eskisi kadar seviyorum ve pek de aldırmıyorum. Onun söylediği, süslemeyle (çok da güzel olan) olan biten arasındaki (oldukça sıradan – ya da önemsiz) uyumsuzluk. Lytton'a göre bunun nedeni Clarissa'nın kendisindeki çelişki: Ona göre o, huysuz ve dar görüşlü biri ama ben sırası geldikçe ya ona gülüyorum, ya çok dikkate değer biçimde onu kendi arkama gizliyorum. Böylece de bence bütünüyle kitap sağlam gibi görünmüyor; yine de Lytton onun bütünlenmiş olduğunu söylüyor; ve bazen yazının olağanüstü güzelliğe büründüğünü ileri sürüyor. İnsan ona deha dışında ne ad verebilir? dedi! Ne zaman ortaya çıkacağını insan asla bilemez. Şimdiye kadar bütün yaptıklarımdan daha çok deha dolu, dedi. Belki de, dedi, henüz

yönteminde ustalaşmadın. Daha vahşi, daha hayal ürünü şeyleri, *Tristram Shandy* gibi her şeyi kuşatacak çerçeveyi kullanmalısın. Ama sonra duygularla olan bağlantımı yitiririm, dedim. Evet, diye bana katıldı, senin için çıkış noktası gerçeklik olmalı. Nasıl yapacağını Tanrı bilir. Ama benim daha yolun başında olduğumu düşünüyordu, sonunda değil. Ve *S. O.*'nun muhteşem olduğunu, bir klasik olduğunu söyledi, *Mrs. D.* de, korkarım, kusurlu bir mücevher. Bu çok kişisel, dedi, belki de modası geçmiş; yine de bence içinde biraz gerçeklik var, çünkü Clarissa'yı aşırı süslü püslü bulduğum için kitaptan vazgeçmeye karar verdiğim Rodmell'deki geceyi hatırlıyorum. Sonra onun hatıralarını yarattım. Ama sanırım ona beslediğim tatsız duygu kaldı geriye. Ama yine, bu benim Kitty'ye karşı duygularım için doğruydu, insan sanatta kişilerden hoşlanmaya bilir, bunun hiç değeri olmaması gerekir, öte yandan da gerçekten başlarına gelenin önemiyle belli kişilerin üzerine gölge düştüğü gerçek. Bunların hiçbirisi beni incitmiyor, bunalıma sürüklemiyor. Clive ve ötekiler (bir sürü insan) onun başyapıt olduğunu söylediklerinde öyle çok fazla coşkuya kapılmayışım tuhaf; Lytton yanlışları ortaya çıkardığında, benim için doğal olan çalışma ve savaşma durumuna geri dönüyorum. Kendimi başarı kazanmış görmüyorum. Çabalama duygusunu daha çok seviyorum. Üç gündür satışlar tümden düştü; şimdi yeniden küçük bir kıpırdanma başlıyor. 1.500 satarsak fazlasıyla mutlu olacağım. Şimdi 1.250'deyiz.

27 Haziran, Cumartesi

Roger'ın bahçesindeki şölende bütün Çin fenerlerinin yandığı ürpertici rüzgârlı gecenin ardından zehir gibi soğuk bir gün. Ve ben kendi türdeşlerimi sevmiyorum. Onlardan iğreniyorum. Yanlarından geçip gidiyorum. Pis yağmur

damlacıkları gibi üzerimde dağılmalarına boyun eğiyorum. Bu kuru küçük biçimlerden birinin yüzerek yanından geçtiğini ya da daha doğrusu kayaya yapıştığını gördüğünde çevrelerinde dönen, onları ıslatan, akıtan, coşturan, sonunda içlerini doldurup onları yaratan o gücü artık toparlayamıyorum. Bir zamanlar bunu yapma yeteneğim vardı, tutkum vardı, şölenleri çetin ve coşku dolu yapıyordu bu. Böylece de şimdi sabah erkenden uyandığımda çoğunlukla bütün günün tadını tek başıma çıkartıyorum; rahat, doğal davranışlarla dolu, biraz basım işleriyle uğraştığım bir gün oluyor; kendi düşüncelerimin derin sularına dinginlik içinde kayarak, yeraltı dünyasında yol alarak ve sonra gece yeniden sarnıcımı Swift'le doldurarak. *Vogue* tezgâhından paraları süpürdükten sonra gönül borcu belirtisi olarak Richmond için Stella ve Swift üzerine bir yazı yazacağım. *S. O.*'nun (şimdi çok övgü toplayan bir kitap) ilk meyvesi, *Atlantic Monthly*'ye yazmam için gelen istek. Böylece de yeniden eleştiriye itiliyorum. Bu büyük bir yedek güç – Stendhal ve Swift üzerine düşüncelerimi açık seçik ifade ederek büyük tutarlarda para kazanma gücü. (Ama yazmaya çalışırken, *Deniz Feneri*'ni kurguluyorum – kitabın başından sonuna her yerde denizin sesi duyulmalı. Kitaplarım için "roman" sözcüğünün yerini tutacak bir isim bulma düşüncesi var kafamda. Virginia Woolf'tan yeni bir ... . Ama ne? Ağıt mı?)

20 Temmuz, Pazartesi

Tam bu anda kapı açıldı, Morgan içeri girip birlikte Etoile'de öğle yemeği yememizi önerdi, evde güzel bir dana etiyle jambonlu börek (gazetecilerin klasik tarzında) yememize karşın istediğini yaptık. Son sözcüklerini daha yeni yazdığım, şimdi burada zamanı doldurduğum Swift yüzün-

den belki de bu gazeteci ağzı. Şimdi çalışma çizelgemi gözden geçirmem gerek. Bir küçük öykü, belki de eleştiri düşünüyorum bu on beş günde; Monks Evi'ndeki* ilk günde *Deniz Feneri*'ne başlamak için batıl inançlara dayanan bir istek duyuyorum. Şimdi kitabı orada geçireceğim iki ayda bitireceğimi sanıyorum. "Duygusal" sözcüğü gücüme gidiyor (bir öyküde bunu yazıp dışa vuracağım –New York'tan gelen Ann Watkins, öykülerim üzerine sorular sormak için çarşamba günü burada olacak). Ama bu konunun duygusal olmasına göz yumabilirim; baba, anne ve çocuk bahçede; ölüm; deniz fenerine yelken açma. Yine de başladığımda onu her yönden zenginleştireceğimi sanıyorum; yoğunlaştıracağımı; dallandıracağımı – şimdi öngöremediğim biçimde köklendireceğimi. Bütün roman kişileri, özlerine indirgenmiş olabilir; çocukluk; ve sonra arkadaşlarımla, zamanın uçup gidişiyle, onu izleyen benim tasarınımdaki bütünlüğün parçalanmasıyla ortaya koymaya kalkıştığım o kişisellikten uzak şey. Bu geçiş (kitabı üç bölüm olarak tasarlıyorum. 1.oturma odası penceresinde; 2. yedi yıl geçmiş; 3. deniz yolculuğu) benim çok ilgimi çekiyor. Bunun gibi yeni bir sorun, insanın kafasında taze ufuklar açıyor; alışılmış tekdüzelikleri önlüyor.

Rodmell'de ne okuyacağım? Kafamın içinde sürüyle kitap var. Oburca okumak, birbiri ardından karanlıkta kalmış hayatlarla bütün İngiltere tarihini anlatacak olan *Lives of the Obscure* için malzeme toplamak istiyorum. Proust'u bitirmek istiyorum. Stendhal'i ve sonra gelişigüzel tartışmak. Rodmell'de geçireceğim bu sekiz hafta her zaman bana sonsuz sayıda olasılık barındırıyor gibi gelir. Southease'deki evi satın alacak mıyız? Galiba almayacağız.

---

* Virginia Woolf ve eşi Leonard Woolf'un 1919'da satın alıp, Bloomsbury grubundan önemli ziyaretçilerini ağırladıkları, Rodmell'deki kulübe. (e.n.)

30 Temmuz, Perşembe

Dayanılmaz ölçüde uykum var ve işi bırakıp buraya yazıyorum. Gerçekten, bir sonraki kitabımı düşünmek istiyorum ama zihnimin daha duru bir hale gelmesini bekleme eğilimindeyim. İşin doğrusu, babanın biri yalınkat, öteki yoğun iki kişiliği arasında bocalıyorum; ve çok daha geniş ve yavaş akan bir kitap arasında – Bob T.* hızımın korkunç olduğunu, çok özgün olduğunu söylüyor. Elimde kalemle yaz boyu oyalanmalarım, bence, amacıma ulaşmak için bir iki yeni kaçamak gösterdi bana. Eli piyanonun üstünde gezinen doğaçlama ustası gibi oturdum burada. Sonuç tam anlamıyla yetersiz ve neredeyse kara cahilce. Daha büyük bir dinginliği ve gücü öğrenmek istiyorum. Ama kendimi buna odaklarsam *G. & G.*'nin durgunluğuna gömülmem tehlikesi yok mu? Dinginliğin yavanlığa dönüşmemesi için gerekli olan güç var mı bende? Bu soruları şimdilik yanıtsız bırakacağım. Demek ki öykü bitti. Ama, Tanrım, yazamayacak kadar donuklaştım ve gidip Mr. Dobrée'nin romanını almalı, okumalıyım, galiba. Yine de söyleyecek binlerce şeyim var. Bence, *Deniz Feneri*'nde tutkuları daha tam olarak paylaştırmak için bir şeyler yapabilirim. Sanırım o yönde çalışıyorum.

5 Eylül, Cumartesi

Bütün bu süre boyunca biraz yıprandığımı, patlak lastik üstünde yol aldığımı niçin göremedim ya da hissedemedim? Anlaşıldığı gibi öyle yapıyormuşum; Charleston'da, Q.'nun doğum günü eğlencesinin ortasında bayılıpyere düştüm; sonra da on beş gün süreyle, o tuhaf yüzergezer baş ağrısı hayatı içinde burada uzandım. Bu durum, tıka basa doldurulması gereken sekiz haftanın içinde koca bir gedik açtı. Boş ver.

* R. C. Trevelyan.

Yolunun üstüne hangi parçalar çıkarsa onları düzene koy. Kendi tuhaf, zorlu sinir sistemim yüzünden karabasanların dehşetine kapılmış şeyin, o güvenilmez canavarın, yani hayatın, savurmasıyla yerinden yuvarlanıp gitme. 43 yaşımda bile onun nasıl işlediğini anlamış değilim, çünkü yaz boyu kendi kendime şöyle söylenip durmaktaydım, "Şimdi çelik gibi dayanıklıyım. Daha iki yıl önce beni lime lime edecek olan tutku çarpışmalarını şimdi huzur içinde aşabilirim."

Her neyse, kolları sıvayıp *Deniz Feneri*'ne çok hızlı ve başarılı biçimde girişti – on beş günden az sürede 22 sayfayı tamamladım. Hâlâ sürünüyorum, kolayca gücümü yitiriyorum, ama bir kez işe ısındım mı sonsuz hazla onu örebileceğime inanıyorum. Bir düşün, *Dalloway*'in ilk sayfaları için nasıl çaba gerekmişti! Her sözcük beynimdeki acımasız pençeyle tek tek damıtılmıştı.

13 Eylül, Pazartesi, belki

Yüzkarası bir gerçek – sabahın onunda yatakta bahçeye bakan küçük odada, güneş hiç göz kırpmadan ışıldarken, asma yaprakları saydam yeşilken, elma ağacının yaprakları öylesine parlakken, bu yüzden kahvaltımı ettiğim sıra onları elmaslara, örümcek ağlarına (şaşırtıcı biçimde şöyle bir görünüp yiten) şuna buna benzeterek şiir yazan adam üzerine öykü kurgulayarak yazıyorum bunları; bu durum beni kır hayatı içindeki Marvell'ı, Herrick'i, yazdıklarının çoğunun kente ve eğlenceye bağlı olduğunu –bir tepki olduğunu– düşünmeye götürdü. Yine de, olguları unuttum. Bunları bir bakıma da ensemdeki bir tutam zavallı sinirimi denemek için yazıyorum –dayanacaklar mı, yoksa sık sık yaptıkları gibi çözülecekler mi?– çünkü hâlâ yüzergezer durumdayım, yataktayım, yataktan çıkıyorum; bir bakıma da yazmak için duyduğum kaşıntımı gidermek için ("giderme" "kaşıntı"). Büyük avuntu ve bela.

22 Eylül, Salı

El yazım nasıl da bozuluyor! Hogarth Yayınları'na verdiğim bir başka kurban. Neyse Hogarth Yayınları'na olan borcum bütün el yazımla bile zor ödenir. Daha yeni Herbert Fisher'in, Ev Üniversitesi Dizisi için Victoria dönemi sonrası üzerine kitap yazma önerisini geri çevirmedim mi?.. Eğer istersem bizim yayınevi için kitap yazabileceğimi, çok daha iyi bir kitap, canımın istediği kitabı yazabileceğimi bilerek. Bu üniversite hocalarının avucunun içinde, onların sırtından geçindiğimi düşünmek kanımı donduruyor. Yine de, canının istediğini yazmakta özgür olan tek kadın benim İngiltere'de. Ötekiler dizileri ve yayıncıları düşünmek zorunda. Dün Harcourt Brace'den, *Mrs. D.*'nin ve *S. O.*'nun haftada 148 ve 73 tane sattığını duydum – dördüncü ay için şaşırtıcı bir hız değil mi? Ya burada ya da Southease'de bir banyoyla tuvaleti muştulamıyor mu bu? Su mavisi günbatımı içinde, yok olup giden huysuz somurtkan günün pişmanlığıyla, hiç kuşkum yok bulutlar tepelerin üzerinde altın rengi ışıldarken, orada en yukarıda yumuşak altından bir saçak bırakırken yazıyorum.

7 Aralık, Salı

Passage to India'yı [Hindistan'a Geçit] okuyorum, ama başka yerde yazmam gerektiği için burada ayrıntılara girmeyeceğim. Bu kitap H.Y.'den çıkacak. Galiba kurgu üzerine kuram geliştireceğim; altı roman okuyacağım ve bazı tavşanları ürküteceğim. Aklımda olan bir tanesi *bakış açısı* üzerine. Ama nasıl olacağını bilmiyorum. Beynim bunu sonuna kadar götürmeye yetmeyebilir. Yeterince ayrıntılı düşünemiyorum. Ama –eğer *S. O.* ölçüyse– şimdi düşünceleri geliştirebiliyor, çok fazla karmaşaya düşmeden açıklayabiliyorum.

(Bu arada, Robert Bridges *Mrs. Dalloway*'i beğeniyor; kimsenin onu okumayacağını söylüyor; ama çok güzel yazılmış, bir şeyler daha var, ama bunları Morgan'dan duyan L. daha ötesini hatırlayamıyor.)

Bunun bir "gelişme" sorunu olduğunu sanmıyorum, daha çok romanlardaki düzyazı ve şiirle ilgisi var; örneğin bir uçta Defoe var; öteki uçta E. Brontë. Gerçeklik onların farklı uzaklıklara yerleştirdikleri bir şey. İnsanın gelenekleri incelemesi gerekir; gerçek hayatı; falan filan. Bu beni sürekli uğraştırabilirdi –bu kuram– ama onu başka şeylerle desteklemem gerekirdi. Ve ölüm –her zaman hissettiğim gibi– dörtnala yaklaşıyor. Yaşım 43: Daha kaç tane kitap yazabilirim? Katie* buraya geldi; şimdi örselenmiş bedene asılı fırlatılıp atılmış bir tür güzelliğin kafesi. Etin sıkılığıyla, gözlerin mavisiyle birlikte o heybetli tavırlar da uçup gitmiş. Onu 25 yıl öncesinde, 22 yaşındaki haliyle H. P. G.'de** hatırlıyorum; küçücük bir palto ve eteklikle; çok muhteşem, gözleri yarı kapalı; sevimli alaycı bir ses; dimdik; olağanüstü, utangaç. Şimdi saçma sapan çene çalıyor.

"Ama hiçbir dük benim yanıma yanaşamadı, sevgili Virginia. Bana Buz Kraliçesi dediler. Ne diye evlendim Cromer'le? Mısır'dan tiksiniyordum; sakatlardan tiksiniyordum. Hayatımda çok mutlu iki çağım oldu –çocukluk– büyüme çağı değil, ama daha sonra oğlumun kulübünde, kendi kulübemde, Chow Chow cinsi köpeğimle – ve şimdi. Şimdi istediğim her şeyim var. Bahçem, köpeğim."

Oğlunun hayatında pek fazla yer aldığını sanmıyorum. Kendi üstün konumunun ve onun St. John's Wood'da sağladığı ayrıcalığın tadını sonuna kadar çıkaran o soğuk, aykırı büyük İngiliz hanımlarından biri, şimdi de gündelikçi kadın gibi giyinmiş, maymunlarınki gibi ellerle, pislik dolu tırnaklarla bütün tozlu deliklere, köşelere dalmakta özgür. Soluk

* Lady Cromer.

** Virginia Woolf'un 17 yaşına dek oturduğu High Park Gate.

almadan konuşuyor. Bedeni hemen hemen hiç kalmamış sanki. Neredeyse sisin içine akıp gitmiş. İçinde çok az sevgi kalmış, hiç tutkulu ilgisi kalmamış olduğunu düşünsem de hoşuma gitti. İşte şimdi derdimi döktüğüme, güneş de doğduğuna göre Yılbaşı armağanlarının listesini yapabilirim.

1926

23 Şubat, Salı

Romanımla eski bir bayrak gibi dalgalanıyorum. Bu seferki *Deniz Feneri.* Sonunda, sonunda *Jacob'ın Odası* savaşından sonra, *Mrs. Dalloway*'de çektiğim o acıdan –sonu dışındaki bütün acıdan– sonra şimdi bütün hayatımın toplamında yazdığımdan daha hızla ve özgürce yazdığını kendi adıma söylememe değer sanıyorum; şimdiye kadarki herhangi bir romandan çok daha fazla –yirmi kat fazla– hızla, özgürce. Galiba bu doğru yolda olduğumun kanıtı ve ruhumda hangi meyve asılıysa oraya uzanmak gerek. Ne hoş, verimlilik ve akıcılığın önemli olduğuna ilişkin kuramlar üretiyorum şimdi: Bir zamanlar bir tür kesin, özlü çaba için yakarırdım. Neyse, bu bütün sabah boyunca sürüyor: Bütün öğle sonrası boyunca beynimi kırbaçlamamak için şeytanlıklar sergiliyorum. Tümden onun içinde yaşıyorum, belli belirsiz yüzeye çıkıyorum, Meydan'da yürüdüğümüzde çoğunlukla ne söyleyeceğimi kestiremiyorum, bu da biliyorum ki çok kötü. Belki de kitap için iyi belirti olabilir yine de. Elbette benim için çok iyi bilinen bir şey: Ama bütün kitaplarım da öyleydi. Şimdi her şeyin süzülüp gitmesini sağlayabilirim duygusu var içimde; ve bu "her şey" daha çok kafamın içinde bir kalabalık, ağırlık ve karmaşa.

27 Şubat, Cumartesi

Galiba bir tek bu kitap için, ciddi edebiyat yazma alışkanlığında yeni bir gelenek geliştireceğim – her gün yeni bir sayfayla başlayarak. Bu yılki kitapta biraz kâğıt ziyan etme hakkım var kesinlikle. Ruha gelince; niçin ona ilişmeyeceğimi söyledim? Unutuyorum. İşin gerçeği şu, insan doğrudan doğruya ruh üzerine yazamıyor. Bakınca yok olup gidiyor; oysa tavana, Grizzle*'a, hayvanat bahçesinde, Regents Park'ta yürüyenlerin gözleri önünde sergilenen kendi halinde hayvanlara bakınca ruh süzülüp içine giriyor. Bu öğleden sonra süzülüp girdi. Bizona gözlerimi dikip, bunu yazacağım, dedim: L.'nin dediklerini dalgınlıkla yanıtlayarak: Ama ben ne yazacaktım?

Mrs. Webb'in kitabı, kendi hayatım üzerine neler söyleyebileceğimi düşünmeye itti beni biraz. Bu sabah, yine baş ağrılarım tuttuğu için tatlı sessizlik esintisine kendimi bırakarak 1923 günlüğünün birazını okudum. Ama o zaman onun hayatında amaçları vardı; duaları; ilkeleri. Benimkinde yok. Uyaranlara sonsuz açıklık ve bir araştırma. Büyük bir doyum – yapmakta olduğum şeyden hemen hemen her zaman zevk alıyorum ama ruh halim sürekli dalgalanıyor. Hiç canımın sıkıldığını sanmıyorum. Bazen azıcık bitkin oluyorum, ama iyileşme gücüm var – ki bunu da deneyip gördüm; ve şimdi de ellinci kez deniyorum. Yine de kafamı çok özenle sakınarak kullanmalıyım: Oysa sonra, bugün Leonard'a söylediğim gibi, toplumun haz düşkünü alışkanlıklarından hoşlanıyorum; hazzı yudumlayıp sonra gözlerimi kapamaktan. Hemen hemen her şeyden zevk alıyorum. Yine de içimde tedirgin bir araştırmacı var. Niçin hayatta buluş yok? İnsanın elini üzerine koyup, "İşte bu" diyebileceği şey? Benim bunalımım bitkin bir duygu. Bakıyorum: Ama bu, o değil – bu, o değil. Ne bu? Ve onu bulamadan mı

* Köpek.

öleceğim? Sonra (dün gece Russell Meydanı'nda yürürken) gökyüzünde dağları görüyorum: Kocaman bulutları; İran üzerinden doğan Ay'ı; "işte bu" olan şeyin burada olduğuna ilişkin çok büyük ve şaşırtıcı duyguya kapılıyorum. Demek istediğim şey tam olarak güzellik değil. O şeyin kendi içinde yeterli olduğu; doyurucu olduğu; elde edildiği. Bu yeryüzünde yürürken benim kendi yabancılık hissim de orada: İnsanlık durumunun o sonsuz tuhaflığı; oralarda yukarıda Ay'la ve o dağ gibi bulutlarla Russell Meydanı'nda hızla yürürken. Ben kimim, ben neyim, falan filan: Bu sorular hep içimde yüzüyor. Ve sonra tamı tamına gerçeğe çarpıyorum – bir mektuba, kişiye, sonra büyük tazelik hissiyle yine onlara dönüyorum. Böyle sürüp gidiyor. Ama gerçek olan bu gösteride oldukça sıklıkla "işte bu"na rastlıyorum; sonra da epeyce dinginleşiyorum.

9 Mart, Salı

Mary*'nin şölenine gelince, yüzümdeki pudra, boya, ayakkabı, çorap gibi konulardaki alışılmış utangaçlıkları saymazsak edebiyatın egemenliği yüzünden mutluydum. O bizi tatlı ve aklı başında tutuyor. George Moore'u – beni de demek istiyorum.

Pembe aptal bir suratı var; taş bilyeler gibi mavi gözleri; bir tutam kar beyazı saç; küçük, erkeksi olmayan eller; düşük omuzlar; koca bir göbek; düzgün, morumsu, özenle fırçalanmış giysiler; ve bence çok yetkin tavırlar. Yani demek istiyorum ki, korkusuzca, egemenlik kurmaya kalkışmadan konuşuyor; beni erdemlerimle kabulleniyor; herkesi kendi erdemleriyle kabulleniyor. Yine de her şeye karşın yıldırılmamış, yenik düşmemiş, canlı, akıllı. Hardy'ye ve Henry James'e gelince, insan ne söyleyebilir?

* Mrs. St. John Hutchinson.

"Ben epey alçakgönüllü bir adamım; ama bence *Tess*'den daha iyi bir kitap *Esther Waters*, kabul ediyorum. Ama o adam için söylenecek ne var? Yazamıyor. Öykü anlatamıyor. Bütün kurgu sanatı öykü anlatmaktan oluşur. Şimdi o bir kadına bir şeyleri itiraf ettiriyor. Nasıl yapıyor bunu? Üçüncü kişinin ağzından – dokunaklı, etkileyici olması gereken bir sahne. Tolstoy'un bunu nasıl başaracağını bir düşünün!"

"Ama" dedi Jack*, "*Savaş ve Barış* dünyanın en büyük romanıdır. Natalia'nın bıyık taktığı, Rostov'un ilk kez onu olduğu gibi görüp âşık olduğu sahneyi hatırlayın."

"Hayır, dostum, onda hiç de öyle çok müthiş bir şey yok. Bu sıradan bir gözlem kırıntısı. Ama, dostum (bana böyle derken biraz duraksayarak) Hardy için söyleyecek neyiniz var? Söyleyecek bir şey bulamazsınız. İngiliz düzyazısı, İngiliz edebiyatının en kötü kısmıdır. Fransızlarla karşılaştırın onu – Ruslarla. Henry James kendine özgü söylemini bulgulamadan önce birkaç güzel küçük öykü yazdı. Ama onlar varlıklı insanlar üzerineydi. Varlıklı insanlar üzerine öykü yazamazsınız; çünkü, dedi galiba, onlarda hiç içgüdü yoktur. Ama Henry James mermer korkuluklara âşıktı. Onun insanlarının hiçbirinde tutku yoktu. Anne Brontë, Brontë'lerin en iyisiydi ve Conrad da yazamazdı," falan filan. Ama bunların modası çoktan geçti.

20 Mart, Cumartesi

Ama bütün bu günlükler ne olacak, diye sordum kendime dün. Ölürsem Leonard ne yapacak onları? Yakmak içinden gelmez; yayımlayamaz. Neyse, kitaplaştırması gerekir, bence; sonra da aslını yakması. Bence onların içinde küçük bir kitap var; karalamalar, kırpıntılar biraz düzene sokulursa. Tanrı bilir. Şimdi zaman zaman üzerime çöken ve bana yaşlı olduğu-

* Mr. St. John Hutchinson.

mu düşündüren belli belirsiz hüzün yazdırıyor bana bunları; çirkinim. Aynı şeyleri yineliyorum. Evet, bildiğim kadarıyla, yazar olarak kafamın içindekileri ancak şimdi yazıyorum.

30 Nisan, Cuma

Paskalya'da bütün kapıların ansızın açılmasını, hep bir yerlerde gizli bir bulutla yazın ışıldayarak önümüze serilmesini saymazsak, yağışlı, rüzgârlı ayın sonu galiba. Iwerne Minster'dan hiç söz etmedim. Şimdi onu neyle hatırladığımı görmek bana eğlenceli gelecek. Cranbourne Chase: Bodur yerel orman ağaçları, özel olarak yetiştirilip bir araya öbeklenmemiş, rastgele dağılmış; anemonlar, çançiçekleri, menekşeler, hepsi de solgun, oraya buraya serpişmiş, renksiz, çok soluk çünkü hemen hemen hiç ışımıyordu güneş. Sonra Blackmore Vadisi; koskoca hava kubbesi ve dibine dökülmüş tarlalar; güneş vuruyor oraya buraya; sağanak yağmur yağıyor, gökyüzünden akan tül gibi oraya buraya; yeşil otlaklar yükseliyor, çok dik yamaçları (eğer doğru sözcük buysa) var, bu yüzden de bayırlar ve düz çıkıntı yapan kıyılar oluşmuş; sonra kilisenin birinde bir yazıt, "huzuru aradım ve ele geçirdim" tumturaklı biçimsel mezar yazıtını kim yazdı? –Iwerne köyünün bütün temizliği, mutluluğu, refahı bana bunu sorduruyor, içimizden dudak bükmek gelse de, bu hâlâ doğru yöntem, kesinlikle; sonra çay, krema – işte hatırladıklarım bunlar: Sıcak banyolar; yeni deri paltom; hayal ettiğimden çok daha alçak, daha az etkileyici Shaftesbury, sonra arabayla Bournemouth'a gidiş, kayanın arkasında köpek ve hanımefendi, Swanage manzarası, eve dönüş.

Dün *Deniz Feneri*'nin ilk bölümünü bitirdim, bugün ikincisine başladım. Tıkandım –işte karşımda en zor soyut yazı bölümü– boş evi tanımlamalıyım, hiç insan kişiliği olmadan, zamanın geçişini, tutunacak her şeyden yoksun bütün yüzler

gözsüz, organsız; neyse hızla işe girişiyorum, bir çırpıda iki sayfa karalıyorum. Saçma mı, parlak mı? Niçin sözcüklerle böyle yükseklere uçuyorum ve açıkçası tam içimden geleni yapmakta özgür oluyorum? Bir parçasını okuyunca çok canlı görünüyor; biraz sıkıştırılması gerekiyor, ama pek başka şey istemiyor. Bu atak akıcılığı *Mrs. Dalloway*'le karşılaştır (sonu dışında). Bu uydurma değil; yalın gerçek.

25 Mayıs, Salı

Bitirdim –kabataslak, kabul ediyorum– *Deniz Feneri*'nin ikinci bölümünü – sonra da temmuz sonuna kadar hepsini bitirebilirim. Bir rekor. Gerçekleşirse 7 ay.

25 Temmuz, Pazar

Önce Hardy sandım, meğer hizmetçiymiş, ufak tefek zayıf, düzgün bir başlık takmış bir kız. Elinde gümüş pasta tepsileriyle falan girdi içeri. Mrs. Hardy bize köpeğini anlattı. Ne kadar kalmamız gerekiyor? Mr. Hardy fazla yürüyebilir mi vs. Laf olsun diye, öyle gerektiğini bildiğim için sordum. Onda çocuksuz bir kadının kocaman hüzünlü ölgün gözleri var; kendi rolünü iyice öğrenmiş gibi büyük bir uysallık ve çabukluk; daha fazla konuk ağırlamaya pek hevesli değil, daha çok teslimiyet içinde; küçük dal desenli vual elbise, siyah ayakkabılar giymiş, bir gerdanlık takmış. Şimdi her gün yürüsek de pek uzağa gidemiyoruz, dedi, çünkü köpeğimiz uzun yol yürüyemiyor. Isırıyor, dedi bize. Açıkça görüldüğü gibi düşüncelerinin gerçek merkezi olan köpek konusunda konuşurken daha doğallaştı, canlandı – sonra hizmetçi girdi içeri. Sonra yeniden kapı açıldı, daha zarafetle ve sekip girdi içeri biraz tombul yanaklı neşeli bir yaşlı adam, bizimle to-

kalaşıp konuşurken, "Eee şimdi," falan deyişinde daha çok yaşlı bir doktoru ya da avukatı andıran şen bir işadamı havası vardı. Çizgili boyunbağı takmış, kaba gri kumaştan takım giymişti. Burnu kemerli, ucu aşağı kıvrık. Yuvarlak beyazımsı yüz, gözler şimdi solgun, sulu ama bütün görünümü şen ve canlı. Üç köşeli bir koltuğa oturdu (bütün bu geliş gidişlerle ben, olguları toparlamak dışında bir şey yapamayacak kadar bitkin düşüyorum) üzerinde pasta tabakları falan bulunan yuvarlak masada; bir rulo çikolata; şu iyi çay denen şeyden; ama o yalnızca bir fincan içti, üç köşeli koltuğunda oturarak. Son derece cana yakındı, görevlerinin bilincindeydi. Konuşmanın duraklamasına izin vermedi, konu açmaktan kaçınmadı. Babamdan söz etti; beni, ya da belki kız kardeşim de olabilirdi ama ben olduğumu sanıyordu, beşiğimde bebekken görmüştü. Hyde Park Place'e –ah, hayır, Gate'e– gelmişti. Çok sessiz bir cadde. İşte bu yüzden babam orasını severdi. Düşünmesi tuhaf ama bütün bu yıllar boyunca oraya bir daha gelmemişti. O sıralar çok sık gelir giderdi. Senin babana romanımı verdim – *Far from the Madding Crowd* [Çılgın Kalabalıktan Uzak]. O romanda uğraşılan bazı sorunlar için İngiliz kamuoyuna karşı babanla omuz omuza durduk. Duymuş olmalısın. Sonra başka bir romanın tam çıkacağı sıra nasıl suya düştüğünü anlattı – Fransa'dan gelirken paket kaybolmuştu – babanın da dediği gibi pek olacak şey gibi görünmüyordu ama – içinde elyazmasının olduğu koca bir paket; ve ona öykümü göndermemi istedi. Galiba bütün Cornhill kurallarına karşı geldi – kitabın bütününü görmemekle; böylece de onu bölüm bölüm gönderdim, hiç geç kalmadım. Nasıl da görkemli gençlik! Tümü kuşkusuz kafamın içindeydi ama onu hiç ikinci kez düşünmedim. Her ay çıktı. Miss Thackeray yüzünden huzurları kaçtı, sanırım. Baskı makinelerinin çalışmasını duyar duymaz felç olduğunu, tek sözcük bile yazamadığını söylüyordu. Bir romanın böyle çıkması kötüydü bence. İnsan roman için neyin iyi ol-

duğunu değil de, dergi için neyin iyi olduğunu düşünmeye başlıyor.

"Güçlü bir sonun nasıl olduğunu düşünüyorsun," diye Mrs. Hardy araya girdi şakalaşırcasına. Çay masasına eğilmişti, yemiyordu – gözlerini dışarıya dikmişti.

Sonra elyazmalarından söz ettik. Savaş sırasında Mrs. Smith *Çılgın Kalabalıktan Uzak*'ın elyazmalarını bir çekmecede bulmuş, Kızılhaç'a yardım için satmıştı. Şimdi yazmaları geri almıştı, yayıncı bütün işaretleri siliyordu. Ama özgün olduğununun kanıtı oldukları için onları öylece bırakmalarını istiyordu.

Yaşlı bir güvercin gibi başını öne eğiyor. Çok uzun bir kafası var; sorgulayan parlak gözleri var, zira konuşurken parlıyorlar. Altı yıl önce Strand'deyken nerede olduğunu pek kestirememişti, bir zamanlar oraları yakından tanırdı. Elden düşme kitaplar aldığını söyledi bize –öyle değerli şeyler değil– Wyck Caddesi'nde. Sonra da niçin Great James Caddesi'nin öyle dar, Bedford Row'un öylesine geniş olduğunu merak ediyordu. Hep merak etmişti bunu. Bu hızla yakında Londra'yı tanımak mümkün olmayacaktı. Ama bir daha asla gitmeyeceğim oraya. Mrs. Hardy kolay bir araba yolculuğu olduğuna onu inandırmaya çalıştı – yalnızca altı saat falan. Karısına Londra'yı sevip sevmediğini sordum, dediğine göre Granville Barker ona anaokulundayken "hayatının en mutlu günlerini" yaşadığını söylemiş. Karısı Dorchester'daki herkesi tanıyordu, ama Londra'da çok daha ilginç insanlar bulunduğunu sanıyordu. Ben sık sık Siegfried'in* dairesine gidiyor muydum? Hayır, dedim. Sonra onu ve Morgan'ı sordu, onun anlaşılması zor biri olduğunu söyledi, sanki onu konuk etmekten hoşlanıyormuş gibi bir izlenim uyandırdı. Mr. Hardy'nin hava akını görmek için Londra'ya geldiğini duyduğumu anlattım Wells'den. "Neler söylüyorlar öyle!" dedi. "O karımdı. Barrie'lerde kaldığı-

* Siegfried Sassoon.

mız bir gece hava akını oldu. Yalnızca uzaklarda küçük bir patlama duyduk. Işıldaklar çok güzeldi. Şu anda bu eve bir bomba düşse kaç tane yazarın yitirileceğini düşündüm." Ve o, taze yine de azıcık alaycı tuhaf tavrıyla gülümsedi; biraz kurnaz tavrıyla. Gerçekten, benim onu basit bir köylü gibi düşünmemi haklı çıkartan hiçbir şey yoktu. Her şeyin tümden farkında gibiydi; hiç kuşkusu, duraksaması yoktu; kararını vermişti; ve bütün çalışmalarını gerçekleştirdiği için o konuda da kuşkusu yoktu. Kendi romanlarıyla fazla ilgilenmiyordu, hiç kimsenin romanlarıyla ilgilenmiyordu; her şeyi sakince, doğallıkla karşılıyordu. "Onlara hiç uzun zaman ayırmadım," dedi. "En uzun süren *The Dinnasts**'tı." (Öyle telaffuz ediyordu.) "Ama aslında o üç kitaptı," dedi Mrs. Hardy. "Evet; ve benim altı yılımı aldı; ama sürekli çalışmadım." "Düzenli olarak şiir yazabilir misiniz?" diye sordum ben (kitapları üzerine bir şeyler söylediğini duyma isteğiyle onu sıkıştırarak; ama köpek araya girip durdu. Nasıl da ısırmıştı; nasıl polis gelmişti; nasıl hastalanmıştı; ve o konuda ellerinden hiçbir şey gelmiyordu.) "Onu içeri almama izin verir misiniz?" diye sordu Mrs. Hardy ve daldı odaya tüyleri karmakarışık, kaba kahverengi beyaz kırma köpek Wessex; eve bekçilik yapması gerekiyordu, bu yüzden insanları ısırması doğal, dedi Mrs. H. "Neyse, orasını bilmem," dedi Hardy, son derece doğallıkla ve göründüğü kadarıyla şiirlerini de pek önemsemeden. "Romanlarınızla aynı anda şiir de yazdınız mı?" diye sordum ben. "Hayır," dedi. "Bir sürü şiir yazdım. Onları önüme gelen yere yollardım, ama hep geri çevrilirlerdi," diye kıkırdadı. "Ve ben o günlerde editörlere inanırdım. Çoğu kaybolup gitti –bütün temiz kopyalar kayboldu. Ama notları buldum, onlara göre yeniden yazdım. Boyuna buluyordum onları. Daha geçen gün bir tane daha buldum; ama artık başka bulacağımı sanmıyorum.

* *The Dynasts* [Hükümdarlar].

"Siegfried buralarda ev kiraladı, çok çalışacağını söyledi ama kısa sürede gitti.

"E. M. Forster'ın bir şeyler üretmesi uzun zaman alır – 7 yıl," diye kıkır kıkır güldü. Bütün bunlar, onun bir şeyler yaparkenki büyük rahatlığını sergiliyordu. "Bence, *Çılgın Kalabalıktan Uzak*'ı başka türlü yazsaydım çok daha iyi olurdu," dedi. Ama sanki elden bir şey gelmezmiş, pek de önemi yokmuş gibi.

Bir zamanlar Kensington Meydanı'nda Lushington'lara gider, annemi orada görürmüş. "Ben babanla konuşurken içeri dışarı girer çıkardı."

Ayrılmadan önce yazıları üzerine bir söz daha söylemesini istedim ve benim gibi trende okumak için seçmesi gerekse kitaplarından hangisini seçeceğini sorabildim yalnızca. *Mayor of Casterbridge*'i [Casterbridge Belediye Başkanı] almıştım ben. "O şimdi sahneleniyor," diye araya girdi Mrs. Hardy, sonra da *Life's Little Ironies*'i [Hayatın Küçük Cilveleri] getirdi.

"Eee, ilginizi çekti mi?" diye sordu Mr. Hardy. Kekeleyerek bir türlü elimden bırakamadığımı söyledim ki bu doğruydu ama yanlış anlaşıldı. Neyse, pek de aldırmadı, genç bir hanıma düğün armağanı vermekten falan söz etmeye başladı. "Kitaplarımdan hiçbirisi düğün armağanı olmaya elverişli değil," dedi. "Mrs. Woolf'a kitaplarından birini vermen gerek," dedi Mrs. Hardy, çaresizlik içinde. "Evet, vereceğim. Ama ne yazık ki yalnızca ince kâğıt kapaklısından," dedi. Yalnızca adını yazarsa yeterli olacağını söyleyerek karşı çıktım (ondan sonra belli belirsiz rahatladı).

Sonra da la Mare'a atladı. Son öykü kitabına onlara göre çok yazık olmuştu. Hardy onun şiirlerinden bazılarını çok sevmişti. Böyle öyküler yazdığı için insanlar onun kötü ruhlu biri olması gerektiğini söylüyordu. Oysa o çok hoş bir adam – gerçekten çok hoş bir adam. Şiirden vazgeçmemesi için yalvaran bir arkadaşına, "Korkarım şiir benden vazgeçi-

yor," demiş. Doğrusu o çok nazik biri, kendisini görmek isteyen herkesle görüşür. Bazen günde on altı kişi ağırlar. "İnsan birileriyle görüşürse şiir yazamaz mı diye düşünüyorsunuz?" diye sordum. "Yazabilirdi – niçin yazamasın, anlamıyorum. Bu bedensel güç sorunu," dedi Hardy. Ama açıkçası o kendi adına yalnızlığı yeğliyordu. Yine de her zaman akla yatkın ve içten bir şeyler söylüyor, böylece de o bariz övgü sıralama işini oldukça tatsızlaştırıyordu. Bunların hepsinden kurtulmuş görünüyordu; çok canlı kıvrak bir zekâsı vardı; insanları tanımlamak hoşuna gidiyordu; soyut biçimde konuşmuyordu, örneğin "böyle tuttuğu" kırık kolla bisiklete binen Albay Lawrence, Lincoln'den Hardy'ye gelmiş, içeride birisi var mı diye kapıyı dinlemişti. "Umarım, canına kıymaz," dedi Mrs. Hardy düşünceli bir halde, hâlâ çay fincanlarının üzerine eğilerek, umutsuzca gözlerini dikerek. "Belki de asla tam olarak bunu söylemese de buna benzer şeyleri sık sık söylüyor. Ama gözlerinin çevresinde mor halkalar var. Orduda kendisine Shaw diyor. Nerede olduğunu kimsenin bilmesini istemiyor. Oysa gazetelerde çıktı." "Uçmayacağı konusunda bana söz verdi," dedi Mr. Hardy. "Kocam uçmakla ilgili hiçbir şeyden hoşlanmaz," dedi Mrs. Hardy.

Şimdi köşedeki ayaklı büyük saate bakmaya başlamıştık. Gitmemiz gerektiğini söyledik – yalnızca günübirlik geldiğimizi anlatmaya çalıştık. L.'ye viski ve su ikram ettiğini söylemeyi unuttum, konuk ağırlamakta her açıdan çok becerikli olması bana çok çarpıcı geldi. Böylece ayağa kalktık, Mrs. Hardy'nin konuk defterini imzaladık; Hardy elimdeki *Hayatın Küçük Cilveleri* kopyasını aldı, gerisin geriye seğirtti, imzaladı; Woolf yerine Wolff yazmıştı, bu da bence onu biraz tedirgin etti. Sonra Wessex yeniden içeri girdi. Hardy onu okşar mı diye sordum. Böylece de eğilip onu okşadı, tıpkı evin efendisi gibi. Wessex hırıldayarak uzaklaştı.

Hiçbir yerde editörlere boyun eğişin, koltuk saygısının ya da aşırı yalınlığın izi yoktu. Beni etkileyen şey onun özgür-

lüğü, rahatlığı, canlılığıydı. Her şeyi elini şöyle bir savurarak yapışıyla (onlar sıradan küçük, kıvrık ellerdi), edebiyatı çok fazla önemsemeyişiyle "Büyük Victoria döneminden kalma" görünüyordu; oysa olgularla aşırı ölçüde ilgileniyordu; olaylarla; ve nasılsa yaptığının zor ya da ilgiye değer olduğunu hiç aklına getirmeden, doğallık içinde hayaller kurmaya ve yaratmaya sürüklendiğini düşünüyordu insan; saplantılı olduğunu; kendi hayallerinin içinde yaşadığını. Mrs. Hardy, eski gri şapkasını eline tutuşturdu onun, bizim yanımızda yola kadar seğirtti. "Orası neresi?" diye sordum, karşı tepedeki bir ağaç kümesini göstererek çünkü evi kasabanın dışındaydı, açık kırların ortasında (yuvarlanan kocaman tepeler, önde arkada küçük ağaçlarla taçlanmış) ve o ilgiyle dedi ki, "Orası Weymouth. Geceleri ışıklarını görüyoruz – ışıkların kendilerini değil, ama yansımalarını." Böylece yanından ayrıldık, o da geri seğirtti yine.

Aynı zamanda Morgan'ın anlattığı Tess'in o eski resmini görüp göremeyeceğimi sordum ona; bunun üzerine beni Tess'in, Herkomer'in bir resminden çıkmış gibi görünen bir odadaki korkunç gravürüne götürdü. "Bu, daha çok kafamın içindeki kadındı," dedi. Ama bana onda kadının eski resminin olduğunu söylediklerini dile getirdim. "Bu uydurma," dedi, "ara sıra onu andıran birilerini görürdüm."

Aynı zamanda Mrs. Hardy, "Aldous Huxley'yi tanıyor musunuz?" diye sordu, tanıdığımı söyledim. Onun kitabını okuyorlarmış, "çok zekice" olduğunu düşünüyordu. Oysa Hardy hatırlayamıyordu: Karısının ona okuması gerektiğini söyledi – şimdi gözleri çok kötüydü. "Şimdi her şeyi değiştirdiler," dedi. "Biz kitabın başı, ortası, sonu olduğunu düşünürdük. Aristoteles kuramına inanırdık. Şimdi o öykülerden biri kadının odadan çıkışıyla bitti." Kıkır kıkır güldü. Ama artık roman okuyamıyordu. Hepsi – edebiyat, romanlar vs. hepsi ona eğlence gibi geliyordu, hem de çok uzaklarda, pek de ciddiye alınmayacak şeylerdi. Yine de hâlâ onunla uğra-

şanlara karşı duygudaşlık ve acıma besliyordu. Ama onun gizli ilgilerinin ve uğraşılarının ne olduğunu –biz yanından ayrıldığımızda hangi işe doğru seğirttiğini– bilmiyorum. Yeni Zelanda'dan küçük oğlan çocukları ona yazıyordu ve onlara yanıt verilmesi gerekiyordu. Bir Japon gazetesinin "Hardy sayısı" çıkıyordu, bize gösterdi. Blunden üzerine de konuştu. Galiba Mrs. Hardy genç ozanların yaptıklarını ona yazıp gönderiyor.

RODMELL *1926*

Bir hafta boyunca beynimi sömüremeyeceğime göre dünyadaki en büyük kitabın ilk sayfalarını yazacağım buraya. Tümden yalnızca ve bütünsellikle insanın düşüncelerinden oluşmuş kitap işte böyle olacak. Diyelim ki insan onları "sanat yapıtları" olmadan önce yakalayabiliyor. Beyninin içinde yükseldikleri sırada –örneğin Asheham tepesine tırmanırken– onları sıcağı sıcağına, ansızın yakalıyor. Elbette yapamaz insan bunu; çünkü dil süreci yavaştır, yanıltıcıdır. İnsanın bir sözcüğü bulmak için durması gerekir. Sonra, insandan içinin doldurulmasını isteyen tümcenin biçimi var.

Sanat ve düşünce

Düşündüğüm şuydu: Eğer sanat düşünceye dayanıyorsa, dönüşüm süreci nasıldır? Hardy'lere yaptığımız ziyaretin öyküsünü anlatıyordum kendime ve öyküyü oluşturmaya başladım; yani masanın üstüne eğilen, kayıtsızca, belirsizce dışarı bakan Mrs. Hardy üzerinde düşünmeye başladım, böylece de her şeyi başat konu olan bununla uyum içine sokacaktım hemen. Oysa gerçek olay farklıydı.

Sonraki *Yaşayan insanların yazdıkları*

Hemen hemen hiç okumuyorum onları. Oysa bana kitaplarını vermesi yüzünden M. Baring'in C.'sini okuyorum. Böylesine iyi bulduğuma şaşıyorum. Ama ne kadar iyi? Çok büyük bir kitap olmadığını söylemek kolay. Ama hangi nitelikleri eksik? Belki de insanın hayat görüşüne hiçbir şey katmayışı. Yine de ciddi bir kusur bulmak zor. Benim şaştığım şey, belki de en azından yılda yirmi kişinin güldür güldür yazdığı bunun gibi tümden ikinci sınıf bir yapıtın içinde bu kadar çok erdem barındırması. Onu hiç okumasam yok sayardım. En sert biçimiyle ortaya koyarsak durum budur da. Yani 2026'da o var olmayacak; ama şimdi bir varlığı var, bu da beni biraz şaşırtıyor. Şimdi *Clarissa* canımı sıkıyor; yine de onun önemli olduğunu hissediyorum. Peki, neden?

Kendi beynim

İşte burada, küçük çapta tam bir sinir krizi. Salı günü geldik. Bir koltuğa çöktüm, hemen hiç ayağa kalkamadım; her şey yavan; tatsız, renksiz. Korkunç bir dinlenme isteği. Çarşamba – yalnızca açık havada tek başıma olma dileği. Hava nefis – konuşmaktan kaçındım; okuyamadım. Kendi yazma gücümü bir başkasınınmış gibi saygıyla, inanılmaz bir şey olarak düşündüm; bir daha asla benim tadını çıkaramayacağım bir şey olarak. Kafam büyük bir boşluk. Koltuğumda uyudum. Perşembe. Hayatın hiç mi hiç tadı yok; ama belki de varoluşa daha iyi ayak uydurduğumu hissettim. Virginia Woolf olarak karakter ve ayrıksılık tümden dibe batıp gitti. Alçakgönüllü ve gösterişsiz. Ne söyleyeceğini düşünmede zorluk. Geviş getiren inek gibi kendiliğinden okudum. Koltukta uyudum. Cuma: Bedensel yorgunluk hissi; ama beynin belli belirsiz çalışması. Bir şeylere dikkat etmeye başlama. Bir iki

plan yapma. Hiç tümce kurma gücü yok. Lady Colefax'a yazmada zorluk. Cumartesi (bugün) çok daha berrak, aydınlık. Yazabileceğimi sandım ama direndim ya da mümkün olmadığını gördüm. Cuma günü şiir okuma isteği belirdi. Bu da bana kendi bireysellik duygumu geri getirdi. Anlama zahmetine katlanmadan biraz Dante ve Bridges okudum, ama hoşuma gitti. Şimdi küçük notlar yazma isteği duymaya başlıyorum, ama henüz roman değil. Oysa bugün duyumlar hızlanıyor. Henüz "yaratma" gücü yok: Kitabımda sahneler yazma isteği yok. Edebiyata duyduğum merak geri dönüyor; Dante'nin, Havelock Ellis'in, Berlioz'un otobiyografilerini okumak istiyorum; aynı zamanda da deniz kabuğundan ayna çerçevesi yapmayı. Bu süreçler bazen birkaç haftaya yayılıyor.

Orantılar değişti

Yani, akşamları ya da renksiz günlerde manzaranın orantıları ansızın değişiyor. Çayırda kriket oynayanları gördüm; yassı bir tahtanın üzerinde ta uzaklarda dibe batmış gibi görünüyorlardı; yamaçlar yükseliyordu, etrafları dağlıktı. Ayrıntı silinmişti. Bu son derece güzel bir etkiydi: Bu neredeyse renksiz ortamda kadınların giysilerinin renkleri de çok parlak, katışıksız görünüyordu. Aynı zamanda da orantıların olağandışı olduğunu biliyordum – sanki bacaklarımın arasından bakıyormuşum gibi.

İkinci sınıf sanat

Örneğin, Maurice Baring'in *C.*'si. Kendi sınırları içinde ikinci sınıf değil, ya da buna ilişkin bir belirti yok, ilk bakışta. Sınırları, varolmayışının kanıtı. Yalnızca tek bir şey becerebiliyor; kendisi olmayı yani; çekici, temiz, alçakgönüllü, duyarlı İngiliz erkeği. Ne pek uzaklara götüren ne de pek fazla şey aydınlatan yarıçapın dışında her şey –olması gerek-

tiği gibi– hafif, kesin, orantılı, hatta etkili; öylesini kibar biçimde anlatılıyor ki hiçbir şey abartılmıyor, her şey birbiriyle bağlantılı, orantılı. Bunu sonsuza kadar okuyabilirdim, dedim. L. kısa sürede insanın sıkıntıdan patlayacağını söyledi.

*Wandervögeln** (göçmen kuşlar)

serçe kabilesinden. Kararlı, güneş yanığı, toz içinde, kısa etek, kazak giymiş, sırtlarında torbalarıyla iki kız, yazman ya da sekreter, Ripe'da kızgın güneş altında yolda taban tepiyor. Hemen onları lanetleyen bir perde fırlatıyor içgüdüm: Onların her açıdan sevimsiz, zarafetten yoksun ve ısrarcı olduklarını düşünüyorum. Ama bunların hepsi büyük bir yanlış. Bu perdeler beni dışarıda bırakıyor. Hiç perde olmasın, çünkü perdeler bizim kendi kabuğumuzdan yapılmış; perdeyle hiç ilgisi olmayan o şeyin kendisine ulaş. Bu perde yaratma huyu, yine de öylesine evrensel ki belki de bizim akıl sağlığımızı koruyor. İnsanları duygudaşlığımızın dışında tutan bu aygıt olmasaydı, belki de tümden çözünüp giderdik; ayrı ayrı kalmak olanaksızlaşırdı. Oysa perdeler bol bol var; duygudaşlık değil.

Sağlığa dönüş

Bu, imgeler yaratma gücüyle kendisini gösteriyor; her görünümün, her sözcüğün anlamlı gücü inanılmaz ölçüde artıyor. Shakespeare'de bol bol vardı, benim doğal durumum onunla karşılaştırıldığında, kör, sağır, dilsiz, taş gibi kalın kafalı, balık gibi ruhsuz kalıyor olmalıyım. Ve ben o zavallı Mrs. Bartholomew'le karşılaştırıldığımda, onun yanında Shakespeare gibi kalıyorum.

* Wandervögeln; 1890'larda Almanya'da başlayan, devlet baskısına karşı çıkarak doğaya dönen gençlik eylemi. (ç.n.)

Resmi Tatil

Çok şişman bir kadın, bir kız, bir erkek resmi tatili geçirdi –tam bir güneş ışığı ve keyif gününü– kilise avlusunda aile mezarlarını ziyaret ederek. 23 tane genççe erkek ve kadın, kollarında, omuzlarında çirkin kara kutularla resim çekip taban teperek geçirdi. Erkek kadına diyor ki, "Şu sessiz köylerden bazıları resmi tatil olduğunun hiç farkında değil sanki," bir üstünlük ve belli belirsiz küçümseme tınısıyla.

Evlilik ilişkisi

Arnold Bennett, evlilik dehşetinin, onun "gündelik oluşunda" yattığını söylüyor. İlişkinin bütün yoğunluğunu törpüleyip atan şey bu. Gerçek aşağı yukarı şöyle: Hayat –diyelim ki 7 günden 4'ünde– kendi kendine akıyor; ama beşinci günde bir his damlacığı (kocayla karısı arasında) oluşuyor, bu, her iki tarafın da kendiliğinden akan, alışılagelmiş, bilinçsiz günleri yüzünden çok daha dolu ve daha duyarlı. Yani, yıla damgasını vuran şey, o büyük yoğunluk anları. Hardy'nin "hayal görme anları". Bu koşullar altında olmasa, bir ilişki nasıl herhangi bir süre dayanabilir?

3 Eylül, Cuma

Bramber'da çay bahçesinde kadınlar – bunaltıcı sıcak bir gün: Sarmaşık gülleri sarılı kafesler; beyaz boyalı masalar; alt orta sınıf; sürekli geçen otobüsler; üzerine kâğıt parçaları atılmış yeşil çimlerde yer yer serpilmiş gri taş parçaları, işte Şato'dan kalanların hepsi bu.

Masanın üzerinden eğilen kadın, ısmarlama işini üstlenerek yanındaki daha yaşlıca iki kadının da parasını garson kıza ödüyor (ya da marmelat rengi, şişman, en yumuşak

domuz yağına benzeyen bedeni olan, kısa sürede evlenmeye yazgılı ama daha yalnızca on altı yaşında falan olan kıza).

KADIN: Çayla birlikte ne yiyebiliriz?

KIZ. (*canı çok sıkkın, kollar belde*): Kek, tereyağı, ekmek, çay. Reçel?

KADIN. Eşekarıları çok rahatsız ediyor mu? Reçelin içine girerler – (sanki reçel istemeye değmeyeceğinden kuşkulanıyormuş gibi.)

Kız ona katılıyor.

KADIN. Ah, eşekarıları bu yıl her yeri sardı.

KIZ. Doğru.

Böylece reçel almıyor.

Bu, eğlendirdi beni, galiba.

Geriye kalanıysa, Charles, Tilton*, *Deniz Feneri*, Vita, yolculuklar: Yaza egemen olan şey, sınırsız, ılık taze havanın içinde yıkandığım duygusu – böylesine bir ağustosla yıllardır karşılaşmamıştım; bisikletle dolaşma; hiç önceden belirlenmiş iş yapılmıyor, ama ırmak kıyısına inmek ya da tepelere tırmanmak için havadan yararlanılıyor. Romanın şimdi kolayca sonu görünüyor ama bu son gizemli, nedense hiç yaklaşmıyor. Çayırdaki Lily'yi yazıyorum: ama bu onun son bölümü mü bilmiyorum. Ne de iyi olduğundan eminim; tek kesin şey şu, her sabah bir saat süreyle duyargalarımla belli belirsiz havayı taradıktan sonra genellikle 12.30'a kadar tutkuyla, rahatça yazıyorum; ve böylece iki sayfamı tamamlıyorum. Bu yolla tamamlanmış olacak, yani yazılıp bitirilecek üç hafta içinde. Bugünden öngörüyorum. Ortaya ne çıkıyor? Şu anda bir son tasarlıyorum. Sorun Lily'yle Mr. R.'yi nasıl bir araya getireceğim ve sonunda ikisinin ilgilerini nasıl birleştireceğim. Kafamın içinde çeşitli düşünceler uçuşuyor. Yarın başlayacağım son bölüm Sandalda: R.'nin kayaya tırmanmasıyla bitirmeyi tasarlamıştım. Öyle biterse

* Keynes'in evi.

Lily ve onun resmi ne olacak? Onun ve Carmichael'ın birlikte resme baktıkları ve R.'nin kişiliğini özetledikleri sayfa son olsun mu? Bu durumda o anın yoğunluğunu yitiririm. Eğer R.'yle deniz fenerinin arasına bu girerse çok fazla kesme biçme ve değişiklik olacak, bence. Ayraçlarla bunu çözümleyebilir miyim? Böylece de insanda aynı anda iki şeyi birden okuduğu duygusu uyanır.

Bunu nasılsa çözerim, sanıyorum. Sonra da nitelik sorununa geçmeliyim. Bence çok hızla, özgürce akabilir, böylece de epey seyrek olabilir. Öte yandan, onun *Jacob'ın Odası*'ndan ve *Mrs. Dalloway*'den daha incelikli, üstü örtülü ve daha insanca olduğunu düşünüyorum. Ve yazdıkça kendi verimliliğimden yürekleniyorum. Söylemek istediğim şeylerin bu tarzda söylenmesi gerektiği kanıtlandı bence. Her zamanki gibi bunu sonuca bağlarken her taraftan bir sürü çeşit çeşit yan öykü filizleniyor: Bir kişilikler kitabı; tıpkı Clara Peter'ın, "Barker'ın topluiğnelerinin hiç başları yok, biliyor musun?" gibi basit bir tümcesiyle bütün ip çekiliyor. Sanırım bu yolla onların bütün bağırsaklarını dışarı çekip eğirebilirim; ama bu umutsuzca coşku yoksunu bir şey olur. Bunların hepsi *oratio obliqua**. Tam anlamıyla hepsi değil, çünkü birkaç dolaysız tümcem var. *Deniz Feneri*'nin şiirsel bölümleri, on yıllık zaman aşımında toplanıyor ve metnin bütününe her zamanki kadar çok karışmıyor. Bu kez kendi çemberini tamı tamına oluşturdu duygusuna kapılıyorum; ve basmakalıp eleştirinin ne olacağını kestiremiyorum. Duygusal mı? Victoria tarzı mı?

Sonra da bizim matbaa için, edebiyat üzerine kitabımı tasarlamaya başlamalıyım. Altı bölüm. Niçin kabataslak başlıklar altında düşünce kümeleri olmasın – örneğin: Sembolizm. Tanrı. Doğa. Olay örgüsü. Karşılıklı konuşma. Bir romanı al ele, bileşenlerinin ne olduğunu gör. Ayrıştır, bütün kitapların bunları en iyi sergileyen örneklerini topla başlık-

* Lat. Dolaylı söylem. (e.n.)

ların altında. Belki de bu tarihsel olarak yazılabilir. Bölümleri bir araya toplayacak bir kuram geliştirebilir insan. Ciddi olarak ve tam bu amaçla okuyabileceğimi sanmıyorum. Daha çok içimde birikmiş olan bütün düşünceleri düzene sokmak istiyorum.

Sonra da para kazanmak için bir demet "Ana hat" yazmak istiyorum (çünkü yaptığımız yeni bir anlaşmaya göre kazandığım 200 pound üzeri bütün parayı paylaşmamız gerekiyor); yolumun üzerine hangi kitapların çıkacağına göre bunu biraz rastlantıya bırakmalıyım. Bu arada, şu son birkaç gündür, ürkütücü ölçüde mutluyum. Pek de anlayamıyorum bunu. Belki de mantığın biraz etkisi vardır.

13 Eylül, Pazartesi

İçime su serpen şey, sona ulaşmak diyorum kendi kendime inleyerek. Bu sürüncemede kalmış oldukça acılı ama yine de coşku veren, insanın bitmesini anlatılamaz ölçüde istediği bir sürecine benziyor doğanın. Ah, uyanıp bittiğini düşünmenin avuntusu – avuntusu ve hayal kırıklığı, sanırım. *Deniz Feneri*'nden söz ediyorum. Haziran ayından beri önümde serili duran de Quincey'yi işleyip biçim vermek için geçen haftamın dört gününü harcamış olduğum gerçeği beni daha beter ediyor; bu yüzden de Willa Cather üzerine yazmak için 30 poundu geri çevirmiş olmam; ve şimdi de bir hafta içinde umarım bu kazanç getirmeyen öyküden kurtulacağım ve geri dönmeden önce Willa'yı araya sıkıştırabileceğim. Böylece de yıllık 200 poundumun 70 poundunu ekime kadar hazırlamalarını sağlayacağım. (Açgözlülüğüm aşırı boyutlarda; İran halıları, çanaklar, koltuklar falan almak için kendi adıma kullanabileceğim 50 poundum olsun istiyorum bankada.) Lanet olsun Richmond'a, Lanet olsun *Times*'a, Lanet olsun benim kendi ağırdan almalarıma, si-

nirime. Neyse Cobden Sanderson'ı ve Mrs. Hemans'ı yazacağım ve onlardan bir şeyler kazanacağım. Kitaba gelince –*Hindistan'a Bir Geçit*'i bitiren Morgan, "Fiyasko," olduğunu söyledi – Ne? Durmadan yazmaktan bu son bir iki hafta biraz yıprandım. Ama aynı zamanda da biraz zafer doluyum. Eğer duygumda yanılmıyorsam, içine yöntemimi koyduğum en büyük bölüm bu ve bence işe yarıyor. Bununla demek istiyorum ki, dibi tarayıp daha çok duyguyu ve kişiliği yüzeye çıkartıyorum, galiba. Ama ağırından çıkanlara bakıncaya kadar Tanrı bilir. Bu yalnızca oluşum içindeki benim kendi duygum. Şu Janet Case'in kahrolasıca eleştirisinin aklımdan çıkmaması da tuhaf; "hepsi baştan aşağı süsleme... teknik. (*Mrs. Dalloway*). *Sıradan Okur*'un sağlam bir özü var." Oysa, zaten insanın bitkinlik durumunda her sinek arsızca gelip konmakta özgür ve konan da daima atsineği oluyor. Beni zekice öven Muir'in görece olarak daha az yüreklendirme gücü var –yani, çalışırken demek istiyorum– düşünceler durduğunda. Şu kayıktaki son sahne zor, çünkü elimdeki malzeme, çimenlikteki Lily'de olduğu kadar zengin değil. Daha doğrudan, daha yoğun olmak zorunda kalıyorum. Simgecilikten daha çok yararlanıyorum, gördüğüm kadarıyla ve "aşırı duygusallık" dehşetine kapılıyorum. Bütün konu bu suçlamaya açık mı? Ama herhangi bir konunun kendi başına iyi ya da kötü olduğundan kuşkuluyum. İnsanın kendi olağandışı niteliklerine bir şans tanıyor – hepsi bu.

30 Eylül, Perşembe

Bu kaygının gizemci yanıyla ilgili birkaç nokta daha eklemek istedim buna; nasıl oluyor da insanın baş başa bırakıldığı şey kendisi değil de, bu evrende başka bir şey. Benim derin hüznümün, bunalımımın, sıkıntımın, işte artık her neyse onun ortasında ürkütücü olan, heyecan veren şey de

bu. İnsan ta uzaklarda bir yüzgecin geçip gittiğini görüyor. Demek istediğimi aktarmak için hangi imgeye erişebilirim? Gerçekten tek bir tane bile yok, bence. İlginç olan, daha önce hiçbir düşüncemde, duygumda böyle bir şeyle karşılaşmamış olmam. Hayat, aklı başındalıkla, tamlıkla, en tuhaf olay; içinde gerçekliğin özünü barındırıyor. Çocukken de hissederdim bunu –bir keresinde bir su birikintisinin üzerinden geçememiştim, hatırlıyorum da, ne tuhaf olduğunu düşündüğüm için– ben neyim, falan filan. Ama yazarak da hiçbir şeye ulaşamıyorum. Bütün yapmayı hedeflediğim, tuhaf ruh halini not etmek. Bir başka kitabın* arkasındaki itki olabileceği sanısını göze alıyorum. Şimdilik kafamın içi tümden bomboş ve kitap açısından el değmemiş. Düşüncenin ilkin nasıl ortaya çıktığına bakıp izlemek istiyorum. Kendi sürecimin izini sürmek istiyorum.

23 Kasım, Salı

Her gün *Deniz Feneri*'nin altı sayfasını yeniden yazıyorum. Bence *Mrs. D.* kadar hızlı değil: Ama zaten büyük bölümünün kabataslak olduğunu görüyorum ve daktiloya çekerken doğaçlamadan yazmak zorunda kalıyorum. Bu, kalem ve mürekkeple yeniden yazmaktan çok daha kolayıma gidiyor. Şu andaki görüşüm, kitaplarımın en iyisi olduğu: *J. O.*'dan daha dolu, *Mrs. D.*'den daha az kopuk kopuk, daha çok ilginç şey içeriyor ve bütün o çılgınlığın umutsuz eşliğiyle karmaşıklaştırılmamış. Bence daha özgür ve daha üstü örtülü, incelikli. Yine de, arkasından ne geleceğine ilişkin hiçbir düşüncem yok henüz; bunun anlamı da, yöntemimi yetkinleştirdiğim, artık böyle kalacağı ve hangi amaca istersem ona hizmet edeceği olabilir. Daha önceleri, bazı yöntem gelişmeleri, taze konuları önüme getirirdi, çünkü

* Belki *The Waves* [Dalgalar], belki de *Moths* [Pervaneler] (Ekim, 1929).

onları söyleyebilme olanağını yakaladığımı fark ettim. Yine de her şeyin tek bir durum içinde anlatılacağı, bir kadının yarı gizemli, çok derin hayatı aklımı kurcalıyor boyuna; ve zaman bütünüyle silinip gidecek; bir yolla gelecek, geçmişten çiçeklenecek. Bir olgu, diyelim ki bir çiçeğin düşüşü – bunu içerebilir. Benim kuramım şu, gerçek olay aslında yok – zaman da yok. Ama bunu zorlamak istemiyorum. Kitap dizimi oluşturmalıyım.

1927

14 Ocak, Cuma

Bu defter karmakarışık, ama yenisi yok, bu yüzden de buraya yazmam gerek (işte, *Deniz Feneri*'nin başlangıcını da buraya yazdım), sonunu da buraya yazmam gerek. Şu anda son yükü de sırtımdan atmış bulunuyorum. Şimdi pazartesi günü Leonard'ın okumasına hazır. Demek ki bu yıla sarkıtmadan tamamlamış durumdayım ve bir kez daha bu işten sıyrıldığım için çok şükür diyorum. 25 Ekim'den beri yeniden gözden geçirip yeniden daktiloya çekmekle uğraşıyorum (kimi bölümleri üçüncü kez baştan) ve hiç kuşkusuz üzerinde yeniden çalışınam gerekir, oysa yapamayacağım. Zorlu, güçlü bir kitap olduğu duygusu içindeyim, bu yaşta bende bir şeyler bulunduğunu kanıtlıyor bu. Tükenmedi, sönükleşmedi: En azından, yeni baştan okumadan önce benim duygularım böyle.

23 Ocak, Pazar

İşte, Leonard *Deniz Feneri*'ni okudu, büyük ölçüde en iyi kitabım olduğunu, "başyapıt" olduğunu söylüyor. Daha ben sormadan söyledi bunu. Knole'den döndüm ve ona

bir şey sormadan oturdum. Tümden yeni diyor, "psikolojik şiir" onun taktığı isim. *Dalloway*'in üzerine bir gelişme, hem de daha ilginç. Bu büyük iç rahatlamasına kavuştuktan sonra kafam hepsini bir yana atıyor, her zamanki gibi, onu unutuyorum, yalnızca uyanacağım ve provalar, sonra da ne zaman çıkacağı konusunda kaygılanacağım.

12 Şubat, Cumartesi

X'in yazısı çok akıcı. Okuyordum ve kalemimi kâğıt üzerine kaydırmaya başladı yazı. Ben klasiklerden birini okuduğumda dizginleniyorum ve – iğdiş edilmiyorum, hayır, tam tersine, şu anda uygun sözcük aklıma gelmiyor. Eğer "Y –" yazsaydım bu rengârenk suyun bütün havuzcuklarını boşaltmam gerekirdi, sonra da kendi saldırı yötemimi bulmam (sanırım). Galiba yazar olarak benim ayırıcı özelliğim bunu bütün berraklığıyla belirtmek ve anlatımımı tamlıkla yakalamak. Eğer yolculuk üzerine yazıyorsam bir açı ortaya çıkıncaya kadar beklemeli ve ona yönelmeliyim. Dümdüz anlatımla yazma yöntemi doğru olamaz; bir şeyler insanın aklının içinde böyle oluşmuyor. Ama bu hanım çok hünerli ve sesi altın pırıltılı. Bu da bana yarın ve pazartesi günü *Deniz Feneri*'ni baştan sona basılmış biçimiyle okumam gerektiğini düşündürüyor; baştan sona, benim o olağandışı yöntemlerim yüzünden, ilk kez. Bir kereliğine bütünü içinde ve özgürce okumak istiyorum, sonra ayrıntıları ince eleyip sık dokumak. *Deniz Feneri*'nin ilk belirtilerinin pek de hoş olmadığını söyleyebilirim. Açıkça görülüyor ki Roger "Zaman Geçiyor"u sevmedi; Harpers ve Forum sürekli yayın haklarını almak istemedi; Brace, *Mrs. D.*'yi yazdığından çok daha az coşkuyla yazıyor, bence. Ama bu görüşler yeniden gözden geçirilmemiş, kabataslak kopya için geçerli. Her neyse ben kayıtsızım. L'nin görüşü benim dengemi sağlıyor; ben ne biriyim ne de öteki.

21 Şubat, Pazartesi

Neden yeni tür bir oyun bulgulamayayım, örneğin şöyle:

Kadın düşünüyor...
Erkek yapıyor.
Org çalıyor.
Kadın yazıyor.
Onlar diyorlar:
Kadın şarkı söylüyor.
Gece konuşuyor
Onlar özlüyor

Bence bu çizgide bir şey olmalı – ama şimdi ne olduğunu göremiyorum. Olgulardan uzak, özgür, yine de yoğun; düzyazı ama şiir, hem roman, hem oyun.

28 Şubat, Pazartesi

Ama daha çok, daha çok çalışmaya niyetliyim. Eğer onlar – saygıdeğer olanlar, dostlarım, *Deniz Feneri*'ne karşı beni uyarırlarsa hatıralar yazacağım; daha şimdiden tarihsel metinleri bulup *Lives of the Obscure*'u [Karanlıkta Kalmış Kişilerin Hayatları] yazma tasarım var; ama sanki ne diye öğütlere kulak asacakmışım gibi yapıyorum ki? Bir tatilin arkasından her zamanki gibi eski düşünceler doluşacak kafamın içine; şimdiye kadar olduklarından daha taze, daha önemli görünerek; ve ben yine dört elle işe sarılacağım, o olağanüstü canlılığa, o yaratma ateşine, şehvetine kapılarak – ki bu çok tuhaf, eğer yarattığım şey, pekâlâ da olabileceği gibi, düpedüz kötüyse.

14 Mart, Pazartesi

Faith Henderson* çaya geldi; karşılıklı sohbetin sularını kahramanca döverek, çekici olmayan, beş parasız, yapayalnız bir kadının hâlâ hayata geçirebileceği olasılıkları kabataslak çizdim. Önce durumu hayal ederek işe başladım – Dover yolunda bir araba durdurup binebilir, Dover'a ulaşabilir; Manş'ı geçebilir falan. Sırf eğlence olsun diye Defoe tarzı anlatımla yazabileceğim geldi aklıma, belli belirsiz. Ansızın, on ikiyle bir arasında "Jessamy Gelinleri" diye adlandırılacak tam bir fantezi tasarladım – niçin, merak ediyorum. Onun çevresinde bir sürü sahne aydınlandı. İki kadın, yoksul, yalnız, bir evin üst katında. İnsan canının istediğini görebilir (çünkü hepsi fantezi), Tower Köprüsü'nü, bulutları, uçakları. Aynı zamanda yolun üstündeki odada onları dinleyen yaşlı adamları. Her şey karmakarışık paldır küldür yuvarlanmalı. Bütün hızımla mektup yazdığım gibi yazılmalı; Llangollen hanımları üzerine yazdığım gibi; Mrs. Fladgate üzerine; yoldan gelip geçen insanlar üzerine. Kişiliği kavramaya kalkışılmamalı. Lezbiyenlik belirtilmeli. Taşlama, asıl vurgu olmalı – taşlama ve yabanıllık. Hanımlar İstanbul'u hayal etmeli. Altın kubbelerin rüyaları. Benim kendi şiirsel damarım da taşlanmalı. Her şeyle alay edilmeli. Ve üç noktayla bitmeli... falan. Çünkü aslında, biçimleri her zaman öylesine özenle düşünülen o ciddi şiirsel deneysel kitaplardan sonra çılgınlık yapma gereği duyuyorum. Topuklarımı yere vurarak havalanmak, uçup gitmek istiyorum. Her an kafamın içinde çakan bütün o sayısız küçük düşünceleri, ufacık öyküleri somutlaştırmak istiyorum. Bence bunu yazmak çok eğlenceli olacak; bunun arkasından gelmesini istediğim o çok ciddi, gizemli şiirsel çalışmaya başlamadan önce kafamı dinlendirecek. Bu arada da, *Jessamy Gelinleri*'ne elimi sürmeden önce kurgu üzerine kitabımı yazmam gerek,

* Hubert Henderson'ın (daha sonra Sir unvanı aldı) karısı.

bu da bence ocak ayına kadar olmayacak. Arada bir deneme olsun diye bir iki sayfa karalayabilirim. Hem düşüncenin uçup gitmesi de mümkün pekâlâ. Neyse, o tuhaf, korkunç beklenmedik yolla bir şeylerin ansızın kendilerini yaratmasını kayda geçiriyor bu – neredeyse bir saat içinde bir şeylerin birbirinin üstüne binmesini. İşte *Jacob'ın Odası*'nı, Hogarth Konutu'ndaki ateşe bakarak böyle oluşturdum; işte, *Deniz Feneri*'ni bir öğle sonrasında, burada Meydan'da böyle oluşturdum.

21 Mart, Pazartesi

Beynim yırtıcı bir etkinlik içinde. Sanki zamanın geçişinin; yaşlılığın ve ölümün bilincindeymişim gibi kitaplarıma sarılmak istiyorum. Aman Tanrım, nasıl da güzel *Deniz Feneri*'nin kimi bölümleri! Yumuşak ve esnek, bence derin, bazı bazı bir sayfa boyunca tek yanlış sözcük yok. Akşam yemeği ve kayıktaki çocuklar için duygularım böyle; ama çimenlikteki Lily için değil. Onu çok fazla sevmiyorum. Ama sonunu seviyorum.

1 Mayıs, Pazar

Ve sonra kitabımın nasıl çıkacağım hatırlıyorum. İnsanlar benim saygısız olduğumu söyleyecekler – insanlar binlerce şey söyleyecek. Ama düşünüyorum da, dürüst olarak, bu kez pek aldırmıyorum – hatta arkadaşlarımın görüşlerine bile. Bunun iyi bir şey olduğundan emin değilim; ilk kez baştan sona okuduğumda ben de hayal kırıklığına uğramıştım. Sonradan sevdim. Her neyse, elimden gelen bu. Ama iyi bir şey mi basıldıkları zaman kendi yapıtlarımı okumam, eleştirel gözle? Belirsizliğe, yapmacıklığa falan rağmen satışları-

mın düzenli olarak artması yüreklendirici. Daha şimdiden, yayımlanmadan önce 1.220 sattık ve sanırım aşağı yukarı 1.500'e çıkacak ki bu da benim gibi bir yazar için hiç kötü değil. Yine de, kendimi vererek başka şeyler düşündüğümü, perşembe günü çıkacağını unuttuğumu fark ediyorum, bu da benim içtenliğimi gösteriyor.

5 Mayıs, Perşembe

Kitap çıktı. Çıkmadan önce (galiba) 1.690 tane sattık – *Dalloway*'in iki katı. Bununla birlikte, *J. O.*'nun, *Mrs. Dalloway*'in eleştirisinin tam bir kopyası olan, yani kibar, incelikli, çekingen, güzelliği öven, kişilikten kuşku duyan ve beni biraz bunalıma sokan bir eleştiri olan *The Times Lit. Sup.*'ta çıkan yazının nemli bulutunun gölgesinde yazıyorum bunları. "Zaman Geçiyor" konusunda kaygılıyım. Galiba hepsi yumuşakça, sığlıkla, yavanca, duygusallıkla anlatıldı. Yine de, gerçekten, pek aldırmıyorum; üzerinde düşüneyim diye başımdan gitsinler istiyorum.

11 Mayıs, Çarşamba

Benim kitabım. Olumlu övgüler, birazcık suçlamayla karışmış bile olsa insanı böylesine harekete geçirirken, insan içinin kuruduğunu duyumsamak yerine, tam tersine düşüncelerle dolup taşarsa eleştirilere kayıtsız olduğunu söylemenin yararı ne? Margery Joad'un, Clive'ın belli belirsiz çıtlatmalarından anladığım kadarıyla bazı insanlar bunun en iyi kitabım olduğunu söylüyor. Şimdiye kadar Vita beğeniyor; Dotty* hayranlık duyuyor; tanınmamış bir eşek yazıyor. Daha hiç kimse sonuna kadar okumadı, galiba; ve ben bun-

* Dorothy Wellesley, daha sonra Wellington Düşesi oldu.

lar bitinceye kadar iki hafta daha, hevesle değil, daha çok kaygıyla, havada asılı bekleyeceğim.

16 Mayıs, Pazartesi

Kitap. Övgüler göz önünde bulundurulduğunda ayakları üzerinde dimdik duruyor. Çıkalı on gün oldu. Bir hafta önceki perşembe günü çıktı. Nessa coşku içinde – çok etkileyici, neredeyse insanı altüst eden bir görünüm. Müthiş bir anne portresi çizdiğini söylüyor; inanılınaz bir portre ressamı olduğunu; onun içinde yaşadığını; ölülerin ayağa dikildiğini görmekten neredeyse acı duymuş. Sonra Ottoline, sonra Vita, Charlie, derken Lord Oliver, Tommie, Clive.

18 Haziran, Cumartesi

Bazı nedenlerden ötürü bu korkunç derecede ince bir günlük. Yılın yarısı harcandı ve geriye yalnızca bu birkaç sayfa kaldı. Belki, aynı anda buraya da yazamayacağım kadar çok yazıyorum sabahları. Üç haftam baş ağrısıyla silinip süpürüldü. Bir haftayı Rodmell'de geçirdik, önümde kendiliğinden ansızın açılıveren çeşitli görünümler hatırlıyorum ondan (örneğin, haziran gecesinde denize doğru uzanmış duran köy, gemiler gibi görünen evler; bataklık kızgın bir köpük) ve orada huzurla kuşatılmış uzanmanın korkunç rahatlığı. Terası olan yeni bahçede gün boyu uzanıyorum. Hâlâ yapılıyor. Benim Venüs'ün boyun boşluğuna yuva yapmış mavi baştankaralar vardı. Çok sıcak bir öğle sonrasında Vita uğradı, onunla birlikte ırmağa yürüdük. Pinker* şimdi Leonard'ın sopasının arkasından yüzüyor. Ben okuyorum – elime geçen her süprüntüyü; Maurice Baring;

* Spanyel cinsi köpek.

hayat öyküleriyle oyalanıyorum. Yavaş yavaş düşünceler gelmeye başlıyor; sonra ansızın coştum (L.'nin Apostles'le yemek yediği akşam) ve belki de kurgu üzerine o uzun, yakında gerçekleşecek kitabın bölümleri arasına sıkıştırarak çok hızla yazacağımı düşündüğüm Pervaneler'in öyküsünü anlattım. Şimdi, sanırım buraya karaladığım iskeletin içini Pervaneler dolduracak; şu oyun-şiir düşüncesini; sürekli bir akış düşüncesini, yalnızca insan düşüncesi değil, hepsi birlikte akıp giden gemi, gece falan: Pırıl pırıl pervanelerin gelişiyle birbiriyle kesişen. Bir adamla bir kadın masaya oturmuş, konuşuyor olmalı. Yoksa sessiz mi kalırlar? Aşk öyküsü olmalı; en sonunda kadın kocaman son pervaneyi içeri almalı. Çelişkiler bu türden bir şey olabilir, kadın dünyanın yaşı üzerine konuşabilir ya da düşünebilir; insanlığın ölümü üzerine, sonra pervaneler boyuna doluşur içeri. Belki de adam tümden belirsiz bırakılabilir. Fransa: Denizi duy; geceleyin; pencerenin altında bir bahçe. Ama olgunlaşması gerek. Pikapta Beethoven'in son sonatları çalarken akşamları azıcık çalışıyorum bunun üzerinde. (Sanki denizin üzerindeymişiz gibi pencereler bağlantı yerlerinden kıpırdanıyor.)

Vita'nın Hawthornden ödülünü almasını seyrettik. İğrenç bir yapmacık, diye düşündüm: Sahneye çıkmış aristokratların gösterisi yüzünden değil –Squire, Drinkwater, Binyon değil yalnızca– hepimizin gösterisi; biz çalçene yazarların hepsinin. Aman Tanrım! Nasıl da beş para etmez görünüyorduk hepimiz! Biz kendimiz ilginçmişiz, kitaplarımızın önemi varmış numarasını nasıl yapabiliriz? Şu yazma işi son derece tatsızlaştı. "Benim yazdıklarımı" okumasını, sevmesini, sevmemesini önemsediğim tek kişi bile yoktu. Kimsenin de benim eleştirilerime aldırdığı yoktu; hepsinin ılımlılığı, basmakalıp sözleri çok çarpıcı geldi bana. Ama görünüşlerinin –öylesine ılımlı, süslü, üstlerine oturan giysiler giymişler– sergilediğinden çok daha önemli bir mürekkep ırmağı vardır onların içinde. Aramızda bir tane bile tam an-

lamıyla olgunlaşmış akıl olmadığını gördüm. Gerçekten, bir araya gelmiş olan aristokrasi değil, kalın kafalı, yavan, orta sınıf mürekkep yalamışlardı.

22 Haziran, Çarşamba

Kadınlardan nefret edenler beni bunalıma sürüklüyor ve hem Tolstoy hem de Mrs. Asquith kadınlardan nefret ediyor. Galiba benim bunalımım bir kendini beğenmişlik biçimi. Ama zaten her iki tarafın bütün sert görüşleri de öyle. Mrs. A.'nın katı, dogmatik, içi boş tarzından nefret ediyorum. Ama yeter: Onun hakkında yarın yazacağım. Her gün bir konuda yazıyorum ve birkaç haftayı bilinçli olarak para kazanmaya ayırdım, böylece eylül geldiğinde her ikimizin de cebine 50 pound koyabileceğim. Evlendiğimden beri kendi adıma ilk param olacak bu. Son zamanlara kadar buna hiç gereksinim duymadım. Ve kazanabilirim, istersem, ama para için yazmaya yan çiziyorum.

23 Haziran, Perşembe

Bu günlük, toplumsal hayatının cılızlığından beslenerek tombullaşacak. Hiç bu kadar sessiz bir Londra yazı geçirmemiştim. Göze batmadan koca kalabalıkların içinden kayıp gitmek son derece kolay. Adımı özürlüye çıkardım ve hiç kimse bana ilişmiyor. Kimse benden bir şey yapmamı istemiyor. Onların değil de benim seçimim olduğu duygusuna kapılıyorum, kibirle; ve karmaşanın yüreğinde sessizlik içinde olmak bir lüks. Konuşup zekâmı gözler önüne serme çabasına girer girmez sıkıcı nemli, biraz baş ağrılı bir gün kalıyor elimde. Yürüyüş yaptığımda bir sürü iş çıkarttığım, beynimi havaya savurduğum serin berrak hızlı sabahları ge-

tiriyor sessizlik bana. Bu yaz baş ağrısının kıyısından sıyrılırsam zafer kazanmış hissedeceğim.

30 Haziran, Perşembe

Şimdi Güneş Tutulması'nı kabataslak anlatmalıyım.

Salı gecesi aşağı yukarı saat 22.00'de bir sürü upuzun tren ağzına kadar dolu olarak (bizimki devlet memurlarıyla) Kings Cross istasyonundan ayrıldı. Bizim kompartımanda Vita, Harold, Quentin, L. ve ben vardık. Burası Hatfield galiba, dedim. Puro içiyordum. Sonra yine, burası Peterborough, dedi L. Hava kararmadan önce gökyüzüne bakıp durduk; yumuşak, yünsü, ama Alexandra Park'ın üstünde tek bir yıldız vardı. Bak, Vita, burası Alexandra Park, dedi Harold. Nicolson'ların uykusu geldi; H. başı V.'nin dizlerinde kıvrıldı. Uykusu gelmişken Leighton'ın Safo'suna benziyordu V.; işte böyle, ülkenin içine daldık; York'ta uzun süre kaldık. Sonra saat üçte sandviçlerimizi çıkardık, ben tuvaletten döndüğümde Harold'ın üstüne dökülen kremayı sildiklerini gördüm. Sonra o da porselen sandviç kabını kırdı. Bu noktada L. kendini tutamayıp güldü. Sonra biraz daha kestirdik ya da N.'ler öyle yaptı; derken hemzemin geçide geldik, orada hepsi de solgun sarı ışıklarını yakmış uzun bir dizi araba ve otobüs vardı. Ortalık griye dönüyordu – hâlâ yünsü, benek benek bir gökyüzü. Aşağı yukarı 3.30'da Richmond'a vardık; hava soğuktu, N.'ler tartıştı, dedi, Eddie, V.'nin bavulları konusunda. Otobüse bindik, kocaman bir şato gördük (kimin bu, dedi şatolara ilgi duyan Vita). Bir ön pencere eklenmişti ve galiba içeride ışık yanıyordu. Bütün tarlalar haziran çimleriyle ışıyordu, kırmızı püsküllü bitkilerin daha hiçbiri renklenmemişti, hepsi solgundu. Küçük, içine kapalı Yorkshire çiftlikleri de solgundu, griydi. Birinin önünden geçerken çiftçi, karısı, kız

kardeşi dışarı çıktı, sanki kiliseye gidiyorlarmış gibi hepsi de üstlerine oturan, düzgün siyah giysiler içindeydi. Bir başka kare biçimli çirkin çiftlikte iki kadın üst kat pencerelerinden bakıyordu. Bunların yarısına kadar beyaz güneşlikler indirilmişti. Biz peş peşe 3 çok büyük arabadan oluşmuş diziydik, biri durup ötekilere yol veriyordu; arabaların hepsi de çok alçaktı, güçlüydü; dimdik tepelere tırmanıyordu. Bir keresinde sürücü dışarı çıkıp tekerleğimize küçük bir taş koydu – yetmedi. Kaza doğal kaçacaktı sanki; aynı zamanda bir sürü motorlu taşıt da vardı. Bardon Fell'in tepesine tırmanırken bunların sayısı ansızın çoğaldı. Burada araçlarının yanında kamp yapan insanlar vardı. Arabadan indik, kendimizi çok yükseklerde, fundalıkta, bataklık içinde, süpürge otlarının arasında, yaban tavuğu avlamak için desteklerin arasında bulduk. Orada burada çimenli keçiyolları vardı, insanlar şimdiden yerlerini almıştı. Onlara katılıp Richmond'a bakan en yüksek nokta gibi görünen yere doğru yürüdük biz de. Aşağıda tek bir ışık yanıyordu. Çevremizde birbiri ardından yamaçlarda vadiler, fundalıklar uzanıyordu. Haworth kırları gibiydi. Ama Richmond'ın üstünde, güneşin doğduğu yerde çok yumuşak gri bir bulut vardı. Altın bir lekeden güneşin nerede olduğunu görebildik. Ama daha erkendi. Beklememiz gerekiyordu, ısınmak için ayaklarımızı yere vurarak. Ray çift kişilik yataktan alınmış mavi çizgili bir battaniyeye sarınmıştı. İnanılmaz ölçüde iriyarı ve yatak odası havasında görünüyordu. Saxon çok yaşlı duruyordu. Leonard boyuna saatine bakıyordu. Dört kocaman kızıl av köpeği zıplayarak fundalıklardan geldi. Arkamızda otlayan koyunlar vardı. Vita bir zamanlar kobay fare almaya kalkışmıştı –Quentin evcil olmayanı salık vermişti– bu yüzden de zaman zaman hayvanları gözlemlerdi. Bulutların içinde incecik açıklıklar ve bazı tam delikler vardı. Sorun, zamanı gelince güneşin bir bulutun arkasından mı, yoksa bu deliklerden birinden mi doğacağıydı. Huzursuz olmaya başladık. Bulutların dibin-

den süzülen ışık demetlerini gördük. Sonra, bir an, güneşi gördük, hızla tararken –sanki son hızla yelkenlerini açmıştı ve bir boşlukta apaçıktı; isli camlarımızı çıkardık; yeniay biçiminde, kıpkırmızı yanarken gördük; bir sonraki an son hızla bulutun arkasına süzülmüştü yine; yalnızca kırmızı şeritler yayılıyordu ondan; sonra yalnızca altın bir pus, insanın sık sık gördüğü türden. Bu anlar uçup gidiyordu. Kendimizi aldatılmış hissediyorduk; koyunlara baktık; hiç korku belirtisi göstermiyorlardı; av köpekleri çevremizde yarışıyordu; herkes, biraz ağırbaşlılıkla, bakınarak uzun kuyruklarda bekliyordu. Nasıl da çok çok tarihöncesi insanlara benzediğimizi düşündüm, dünyanın yeni doğduğu zamanlardaki – Stonehenge'deki Kelt papazları gibi; (bu düşünceye daha canlı olarak ilk solgun ışıkta kapıldım ama). Arkamızda, bulutların içinde büyük mavi boşluklar vardı. Bunlar hâlâ maviydi. Ama şimdi renk uçuyordu. Bulutlar solgunlaşıyordu; kızılımsı siyah renk. Aşağıda vadide olağanüstü bir karmaşa içindeydi kızılla siyah; yanan o tek ışık vardı; aşağıda her şey buluttu ve çok güzeldi, öylesine hafifçe boyanmış. Bulutun içinden hiçbir şey görülemiyordu. 24 saniye geçiyordu. Sonra insanın gözü yine arkasına maviye kaydı; ve hızla, göz açıp kapayıncaya kadar bütün renkler soldu; hava karardı, karardı, korkunç bir fırtınanın başlangıcındaki gibi; ışık battı, battı; bunun gölge olduğunu söyleyip durduk; ve şimdi bittiğini sandık – bu gölgesi; sonra ansızın ışık yok olunca. Düşmüştük. Her şey sönmüştü. Hiç renk yoktu. Yeryüzü ölüydü. Şaşırtıcı an buydu; bir sonrakinde sanki top buluttan geri sekmiş, top yine kendinde rengi toplamıştı, yalnızca kıvılcımlar saçan göksel bir rengi ve böylece de ışık geri döndü. Işık sönüp giderken derin saygıyla bir şeyin önünde eğilme duygusu uyandırdı içimde büyük bir güçle; yere diz çöken bir şey ve renkler geri dönünce ansızın ayağa kalktı. Vadide, tepelerde, şaşırtıcı ölçüde hafifçe, çabucak ve güzellikle geri geldiler – önce mucize gibi bir parıltıyla,

göksellikle, sonra neredeyse doğallıkla ama büyük bir huzur duygusuyla. Beklediğimizden çok daha kötü durumdaydık. Dünyanın öldüğünü görmüştük. Bu, doğanın elindeydi. Bizim büyüklüğümüz de ortaya çıkmıştı. Şimdi battaniyeye sarınmış Ray, şapkalı Saxon falan olduk yine. Soğuk içimize işliyordu. Işık sönerken soğuğun arttığını söyleyebilirim. İnsan morarıyordu. Sonra da –1999'a kadar bitmişti. Geriye kalan şeyse, bol bol ışığın, rengin sağladığı alışkın olduğumuz rahatlık hissiydi. Bir süre için bu kesinlikle çok hoş bir şey gibi göründü. Yine de bütün her yere yerleşince, bir zamanlar karanlığın ardından geldiğinde içini saran o huzur, soluklanma hissini özlüyordu kişi. Nasıl dile getirebilirim karanlığı? İnsanın beklemediği andaki ansızın içine dalışıydı; gökyüzünün acımasına kalmaktı; bizim kendi soyluluğumuz; Kelt papazları; Stonehenge; ve koşturan kızıl köpekler; bunların hepsi insanın kafasının içindeydi. Aynı zamanda da insanın Londra'daki odasından alınıp İngiltere'nin en yabanıl fundalıklarına bırakılması etkileyiciydi. Geriye kalanındaysa, Eddie konuşup dururken York'taki bahçelerde uyanık kalmaya kendimi zorladığımı, uykuya daldığımı hatırlıyorum. Trende yine uyudum. Sıcaktı, biz pislik içindeydik. Vagonun içi eşya doluydu. Harold çok kibardı, özenliydi. Eddy huzursuz. Sığır eti ve ananas insanın boğazına tıkanıyor, dedi. Belki de 8.30'da eve vardık.

18 Eylül, Salı

Zamanım olsa yazacak binlerce şey var: Gücüm olsa. Azıcık yazmak, yazma sınırımı zorluyor.

Laughton Evi ve Philip Ritchie*'nin ölümü.

Bu ikisi eşzamanlı oldu. 10 gün önce Vita buradayken arabayla Laughton'a gittik, ben içeri dalıp evi kolaçan et-

* Lord Ritchie'nin oğlu.

tim. O güneşli sabahta öylesine güzel, huzurlu göründü ki; ve sanki sonu gelmez eski odaları vardı. Böylece de orasını satın almak düşüncesiyle içim içime sığmaz durumda eve geldim; ve L.'yi öylesine ateşledim ki hemen oturup çiftçiye, Mr. Russell'a yazdık, diken üstünde, gergin, heyecanla yanıt bekledik. Kendisi geldi, birkaç gün sonra; ve gidip görmemiz gerekti. Bunu ayarladık, umut içinde *Morning Post*'u açtım, Philip Ritchie'nin ölümünü okudum. "O artık ev alamaz, zavallı Philip" diye düşündüm. Sonra da imgelerin o her zamanki geçidi başladı kafamda. Aynı zamanda da, ilk olarak düşünüyorum, bu ölüm yaşlı uyuşuk biri olduğum duygusu uyandırdı içimde; yaşamaya hiç hakkım olmadığını hissettirdi; sanki benim hayatım onunkinin pahasına sürüyormuş gibi. Ve ona karşı hiç de kibar olmamıştım; onu akşam yemeğine çağırmamıştım, falan filan. Böylece de iki duygu –evi satın almak ve onun ölümü– birbiriyle çarpıştı, bazen ev bazen de ölüm kazanıyordu ve evi görmeye gittik, anlatılamaz ölçüde kasvetli göründü; her yanı dökülüyordu, pislik içindeydi; damarlı meşe tahtası, gri duvar kâğıdı vardı; ıslak bir bahçe, arkada göz kamaştıran kırmızı kulübe. Ansızın parçalanıp köpük gibi eriyen duygunun gücünü ve canlılığını hatırlıyorum. Şimdi Philip Ritchie'yi düşünmeyi unutuyorum.

Bu günlerden birinde, ama kocaman tarihsel bir resim gibi buraya karalayacağım, bütün arkadaşlarımın ana çizgilerini. Dün gece yatakta bunu düşünüyordum, nedense Gerald Brenan'ın taslağıyla başlayacağımı düşündüm. Bu düşüncenin içinde ilginç bir şeyler olabilir. Yaşadıkları zaman dilimi içinde kendi çağdaşlarının hayat hikâyelerini anlatmanın bir yolu olabilir. Çok eğlenceli bir kitap çıkabilir. Sorun, nasıl yapacağım. Vita, Orlando olmalı, soylu bir delikanlı. Lytton bulunmalı; ve gerçeğe dayanmalı ama hayal ürünü olmalı. Roger. Duncan. Clive. Adrian. Hayatları birbiriyle bağlantılı olmalı. Ama hayatım boyunca yazabileceğimden daha fazla

kitap düşünüyorum. Kaç tane küçük öykü doluşuyor kafamın içine! Örneğin: Mektuplarını açmayan Ethel Sands. Bunun neyi gösterdiği. İnsan, kısa, belirgin ayrı ayrı sahnelerden oluşmuş bir kitap yazabilir. Mektuplarını açmadı.

25 Eylül, Salı

Karşı sayfaya Shelley üzerine notlar yazdım, galiba yanlışlıkla defterleri karıştırarak.

Şimdi Rodmell tarihi yazarı olayım.

Otuz beş yıl önce burada yaşayan 160 aile vardı, şimdiyse sayıları 80'den çok değil. Burası çürüyen bir köy, oğlan çocuklarını kentlere kaptırıyor. İçlerinden tek bir oğlana bile, dedi Rahip Mr. Hawkesford*, çift sürmek öğretilmedi. Hafta sonu kulübeleri isteyen zengin insanlar, yaşlı köylülerin evlerini inanılmaz paralar ödeyerek alıyor. Monks Evi'ni Mr. H.'ye 400 pounda satmayı önermişler; biz 700 verdik. Kır kulübeleri istemediğini söyleyerek onları geri çevirmiş. Şimdi Mr. Allison bir çift için 1200 pound ödeyecek ve onun dediğine göre biz 2000 pounda satabiliriz. O, (Hawkesford) yaşlı, çürüyen bir adam, tohuma kaçmış. Onun alaycılığı, basit, yıpranmış deyişlere kattığı o hoş yeni anlam beni eğlendiriyor. Yaşlılığın içine batıyor, çok kılıksız, kemikleri gevşek, siyah yün tek parmak eldiven takıyor. Hayatı gelgit gibi usulca çekiliyor; ya da az sonra fitili sıcak yağın içine batıp yok olacak sönen bir mum gibi düşünüyor insan onu. Bakınca yaşlı bir kuş sanki; ufak, küçük hatlı bir yüz, ağır gözkapaklı, dumanlı parlak gözler; teni hâlâ kırmızı; ama sakalı yaban otlar olmayan bahçe gibi. Yanaklarının her yanında küçük kıllar zayıf zayıf uzuyor ve iki tel saç, tıpkı kalem izi gibi, kel kafasında duruyor. Koltuğa çöküyor, sanki kendisi tümden hırslarından arınmış, hiç ba-

* 1927'de Rodmell'in rahibi.

şarılı olamamış da daha canlı, çalışkan olanların mizahına sinsice gülerek bu açığını kapatıyormuşçasına belli belirsiz alaycı hava verdiği o eski köy öykülerini anlatıyor. Bu yeni gelen gösterişli insanların tarlalarına, çiftliklerine yaptıkları harcamalar onu bıyık altından güldürüyor. Ama ne yaparlarsa yapsınlar parmağını bile kıpırdatmayacak; Çin çayına yeğlediği bir fincan Hint çayını seviyor, kimin ne düşündüğü hiç umurunda değil. Sonsuz sigaralar içiyor, parmakları pek temiz değil. Kuyusundan söz ederken, "İnsan yıkanmak isterse o başka," dedi – neredeyse, belki de 70 yıldır o yıkanmadan idare etmişti. Sonra da, örneğin Alaaddin'in lambası üzerine, Iford'daki papazın nasıl daha ucuza Veritas lambasının şişesini yapan bir gereci olduğu ve işe yaradığı üzerine ufak tefek uygulamalardan söz etmeyi seviyor. Göründüğü kadarıyla Alaaddin 10,5'a çıkıyor. Ama birden kararıyor ve işe yaramıyor. Çitlerin üstünden eğilerek iki papazın konuştuğu şey işte bu lamba fitilleri. Ya da size garaj yapımı konusunda öğütler verecektir: Percy'nin nasıl hendek açması, sonra da yaşlı Frears'ın çimentoyla duvarı örmesi gerektiğini. İşte onun öğütlediği budur; bence hayatının bir sürü bir sürü saati, Percy'ler ve Frears'lerle çimento, hendek üzerine çene çalarak geçmiştir. Onun ruhani kişiliğinin pek görünür yanı yok. Bowen* için binicilik okulu satın almayacağını söyledi; kadının kız kardeşi almıştı. O böyle şeylere inanmıyordu. Kadının Rottingdean'de okulu var, 12 at barındırıyor, tımarcılar tutuyor, gün boyu uğraşması gerekiyor, pazar günleri de dahil. Ama düşüncelerini aile toplantısında açıkladıktan sonra işin peşini bırakacaktı. Bowen'ı Mrs. H. destekleyecekti. Kadın başının çaresine bakacaktı. Papaz da tembel tembel işinin başına dönecekti, nerede, ne yaptığını ancak Tanrı bilir. Yapacak işi olup olmadığını sordum ona: Bu soru onu biraz eğlendirdi. İş değil, dedi, ama göreceği genç bir kadın vardı. Sonra da ye-

* Miss Hawkesford.

niden koltuğa yerleşti, böylece de konukluğunu bir buçuk saatten fazla uzattı.

5 Ekim, Çarşamba

Yaklaşan ayrılığın yarattığı o iğrenç uykulu ev havasında yazıyorum. Pinker koltuğun birinde uyuyor; Leonard lamba ışığının altında küçük bir yazı masasında çekleri imzalıyor. Gün boyu yaktığımız ve Mrs. B. asla temizlemediği için ateş küllerle kaplı. Zarflar ızgaranın üstünde duruyor. Ben bozulmuş, incecik bir kalemle yazıyorum; güneşin batımıyla keskin güzel bir akşam, bence.

Dün Amberley'ye gittik, oradan ev almayı düşünüyoruz. Çünkü orası sulak otlaklarla, alçak tepelerin arasında çok şaşırtıcı unutulmuş güzel bir yer. Yaşımıza karşın ikimiz de öylesine içimizden geldiği gibi davranıyoruz ki.

Ama elmalarımız için bize teşekküre gelen Mrs. Gray kadar yaşlı değiliz. Asla para almayacağımız için, dilenmek gibi görüneceğini düşünerek birisini yollayıp satın alamayacaktı. Yüzü kırışıklıklarla kesilmiş; boydan boya izler bırakıyor çizgiler. 86 yaşında ve böyle bir yaz hiç hatırlamıyor. Onun gençliğinde nisan ayında sık sık hava öyle sıcak olurdu ki üzerlerinde bir çarşafa bile katlanamazlardı. Onun gençliği aşağı yukarı benim babamınkine denk gelmiş olmalı. Onun dokuz yaş daha genç olduğunu hesaplıyorum; 1841'de doğmuş. Ve Victoria dönemi İngiltere'sinden ne gördüğünü merak ediyorum.

Kafamın içinde durumları uydurabiliyorum, ama olay örgüsünü uyduramıyorum. Yani: Topal bir kızın yanından geçersem, bilmeden hemen o anda bir sahne uyduruyorum: (şimdi aklıma bir tanesi gelmiyor). İşte bende olan kurgulama yeteneğinin özü bu. Bu arada kitaplarım konusunda birbiri ardından mektuplar alıyorum ama beni pek hoşnut etmiyorlar.

Eğer kalemim elverseydi *Tribune* için son makalemi bitirdiğim, artık yine özgür olduğum için bir çalışma düzeneği oluşturmayı denerdim şimdi. Ve hemen anında o her zamanki coşku verici tasarılar doluşuyor kafama; 1500 yılında başlayan, günümüze kadar gelen, *Orlando* adında birinin hayat hikâyesi: Vita; yalnızca bir cinsiyetten ötekine dönüşecek. Galiba, kendime hoşluk olsun diye, bir haftalığına bunu hızla araya sıkıştıracağım, bu arada da...

22 Ekim, Cumartesi

Bu, galiba daha önceden de söyledim, çaydan sonra yazdığım defter. Ve kafamın içi düşüncelerle doluydu, ama onların hepsini, ateşli hayranlarım olan Mr. Ashcroft ve Miss Findlater için harcadım.

"Bir haftalığına bunu hızla araya sıkıştıracağım" – başka hiçbir şey hiçbir şey hiçbir şey yapmadım on beş gündür; ve biraz sinsice ama daha da büyük bir tutkuyla *Orlando*'ya giriştim: Bir hayat hikâyesi. Küçük bir kitap olacak, Noel'e kadar bitecek. Onu Kurgu'yla birlikte götürebileceğimi sandım ama insanın kafası bir kez istim alınca duramıyor: Tümceler uydurarak yürüyorum; sahneler bularak oturuyorum; kısacası kendimde bildiğim en büyük esrikliğin doruğundayım; geçen şubattan, belki de daha önceden beri kendimi bundan alıkoyuyordum. Bir kitap tasarlamaktan söz ediyorsun ya da bir düşünceyi bekliyorsun! Sonra birisi yıldırım gibi geliyor; canı sıkkın, eleştiriden içi bayılmış, o dayanılmaz ölçüde renksiz Kurgu'yla yüz yüzeyken kendimi yatıştırmak için dedim ki, "Kendine bir hoşluk yapmak için bir öyküden tek sayfa yazacaksın; tam 11.30'da keseceksin, sonra da Romantikler'i sürdüreceksin." Öykünün konusu hakkında hemen hemen hiçbir düşüncem yoktu. Ama aklımı o yöne çevirmenin verdiği rahatlama, beni aylardır oldu-

ğumdan daha çok mutlu etti; sanki güneşe çıkarılmıştım ya da bir yastığın üzerine uzanmıştım; ve iki gün sonra zaman çizelgemi bütünüyle bir yana attım, kendimi bu güldürünün katıksız hazzına bıraktım; ki bundan da şimdiye kadar hiçbir şeyden almadığım tadı alıyorum; ve neredeyse yarım baş ağrılarımı azdıracak kadar yazıp yorgun bir at gibi durmak, dün gece ufak bir uyku hapı almak zorunda kaldım; o da bizim kahvaltıyı barut fıçısına döndürdü. Yumurtamı bitirmedim. *Orlando*'yu yarı alaylı biçimde, insanlar her sözcüğü anlayabilsinler diye çok açık seçik, yalın yazıyorum. Oysa gerçekle hayal arasındaki denge çok dikkatli olmalı. Bu, Vita, Violet Trefusis, Lord Lascelles, Knole falan üzerine kurulu.

20 Kasım, Pazar

Apar topar bir not düşmek için Morgan'ın "hayat" dediği şeyden bir an kapacağım. Notlarım çok az sayıda; hayat bir çağlayan, bir akış, bir sel; hepsi birden. Genel olarak, sanıyorum bu bizim en mutlu sonbaharımız. Öyle çok iş çıkıyor ki; ve şimdi başarı ve hayat su gibi akıp gidiyor; Tanrı bilir ne olduğunu. Sabahım, 10.00'dan 13.00'e kadar paldır küldür, hızla geçiyor. Öyle hızla yazıyorum ki öğle yemeğinden önce daktiloya çekemiyorum. Galiba benim son baharının belkemiğini bu oluşturuyor –*Orlando*. Bunu hiç hissetmiyorum, eleştiri yazdığım bir iki sabah dışında. Bugün üçüncü bölüme başladım. Bir şeyler öğreniyor muyum? Çok fazla şaka galiba; yine de bu yalın tümceleri seviyorum; ve bir değişiklik olsun diye onun dışadönüklüğü. Çok ince elbette; tuvalin orasına burasına sıçramış; ama 7 Ocak'a kadar zemini kaplayacağım (galiba) ve sonra da yeniden yazacağım.

30 Kasım, Çarşamba

L.'nin Cranium'daki akşam yemeği toplantısı üzerine acele bir not. Hafif konuşma sanatı; insanlar üzerine. Bogey Harris; Maurice Baring. B. H. herkesi "tanıyor": yani hiç kimseyi. Freddy Fossle mı? Ah, evet onu tanıyorum; Lady falan-filanı tanıyor. Herkesi tanıyor: tanımamayı kabullenemiyor. Cilalanmış, parlatılmış bir yemek – Katolik Roma. Tam ortada M. Baring diyor ki: "Ama Lady B. bu sabah öldü." Sibyl diyor ki: "Bir daha söyle, bakayım." "Oysa R. M. daha dün onunla öğle yemeği yiyordu," diyor Bogey. "İşte öldüğü gazetelerde yazıyor," diyor M. B. Sibyl diyor ki: "Ama epey gençti. Lord Ivor, kızının evleneceği delikanlıyla tanışmamı istedi." "Lord Ivor'u tanıyorum," diyor ya da derdi Bogey. "Neyse, tuhaf," diyor Sibyl, öğle yemeği toplantısında gençlerin ölümüyle güreşme girişimini bir yana bırakarak. Hop oradan geçiyoruz peruklara: "Lady Charlie, yataktan kalkmadan önce kendisininkini güvertede bir denizciye kıvırttırırdı," diyor Bogey. "Ah, hayatım boyunca tanırım onu. Onlarla yat yolculuğuna çıktım. Lady... kirpikleri çorbanın içine düştü. Sir John Cook öyle şişmandı ki onu yürüyüşe çıkarmak zorunda kaldılar. Bir keresinde gecenin yarısı yataktan kalktı, yere yuvarlandı, tam 5 saat orada yattı – kımıldayamadı. B. M. uzun bir mektupla birlikte bana garsonla armut gönderdi." Evler, dönemler üzerine konuşma. Hepsi de çok pürüzsüz, yüzeysel konuşma; insanları tanımaya bağlı; ilginç bir şeyler söylemeye değil. Bogey'in yanakları her gün parlatılıyor.

20 Aralık, Salı

Bu, neredeyse en kısa gün ve belki de yılın en soğuk gecesi. Korkunç bir donun kapkara yüreğindeyiz. Açık havadaki

o kara atomlar gözüme ilişiyor, nedense onları istediğim gibi tanımlayamıyorum. Geçen gece Roger ve Helen'le birlikte yürüyerek dönerken kaldırım, büyük pudramsı tabakalarla bembeyazdı; geçen pazar Nessa'lardan dönerkendi bu –korkarım aylar boyunca da son olacak. Ama benim her zamanki gibi "hiç zamanım yok": Leonard son konferansına gitmişken, Pinker koltuğunda uyurken bu derin kış gecesinde yapmam gereken şeyleri bir sayayım. Bagenal'in öyküsünü okumalıydım; Julian'ın oyununu; Lord Chesterfield'ın mektuplarını; ve Hubert'e yazmalıydım (*Nation*'dan gelen çek konusunda). Bu görevleri yalnızca karalamanın azıcık üstünde bir yerlere koyan mantıksız bir değerler yelpazesi var kafamın içinde.

Bu, dün gece Nessa'nın çocuklarının eğlentisinde şimşek gibi çaktı kafamın içinde. Oynayan küçük yaratıklar benim sonsuz ölçüde duygulu damarıma dokundu. Angelina öylesine olgun, dingin; tepeden tırnağa griler, gümüş rengi içinde; öylesine tam kadınsılığın somutlaşmış örneği; ve öylesine duyunun, duyarlılığın açmamış tomurcuğu; gri peruk takmış, deniz rengi elbise giymiş. Yine de ne tuhaf, kendi çocuğum olsun hiç istemiyorum. Bu, ölmeden bir şeyler yazmak konusundaki doymak bilmez tutku, bu, kasıp kavuran hayatın kısalığı ve humması duygusu, tıpkı kayaya yapışmış bir adam gibi o tek can simidime sarılmama neden oluyor. İnsanın kendi çocuğu olmasının bedenselliğinden hoşlanmıyorum. Bu, Rodmell'de ansızın aklıma geldi; ama hiç yazmadım. Kendimi çocuk sahibi olarak tiyatro sahnesinde görebiliyorum, bu doğru. Belki de içgüdüsel olarak bu duyguyu öldürdüm; ya da belki bunu doğa yapıyor.

Hâlâ *Orlando*'nun üçüncü bölümünü yazıyorum. Elbette şubata kadar bitirip bu ilkbaharda basma hayalini bir yana bıraktım. Niyetlendiğimden daha uzun sürecek. O.'nun parkta bir kızla (Nell) buluştuğu, onunla Gerrard Caddesi'nde derli toplu bir odaya gittiği sahneyi yeniden

düşünüyordum. Orada kız içini açacak. Konuşacaklar. Bu, kadınların aşkı konusuna sapmalarına yol açacak. O.'nun gece hayatı işin içine karışacak; ve kızın müşterileri (işte sözcük bu). Sonra kız Dr. Johnson'ı görecek, belki de yazacak (ondan alıntı yapmak istiyorum, bir yolla) Siz bütün Hanımlara. İşte böyle yılların geçtiği etkisini yaratacağım; sonra da 18. yüzyılın ışıklarının yanması tanımlanacak; ve 19. yüzyılın bulutlarının doğması. Oradan 19. yüzyıla geçeceğim. Ama daha bunun üstünde düşünmedim. Hepsini baştan sona bir çırpıda yazmak, böylece de bu kitapta çok önemli olan üslubun bütünlüğünü korumak istiyorum. Yarı gülüyor, yarı ciddi olmalı; kocaman abartılar sıçramış olmalı orasına burasına. Belki de *The Times*'dan zam isteyecek cesareti toplayacağım. Oysa benim Yıllık için yazabilsem, başka hiçbir gazeteye yazmazdım. Nasıl da ben öyle olağanüstü isteksizken kendi başına güçlü, etkiliydi *Orlando*, bu arada! Sanki var olmak için her şeyi bir kenara süpürdü. Yine de şimdi geriye dönüp mart ayına bakınca o zamanlar bir hınzırlık olarak tasarladığım kitabın şimdi gerçek olgular açısından olmasa da neredeyse tam anlamıyla sahici ruhunu bulduğunu görüyorum; hiciv ruhunu, vahşi yapısını. Tam olarak.

Evet, yineliyorum, çok mutlu, düpedüz mutlu bir sonbahar.

22 Aralık, Perşembe

Kafam sersemlemiş olduğu için bunu yalnızca bir anlığına açıyorum, kendimden kendime ciddi bir kınama olsun diye. Çevrendekilerin değerli yanı, seni hiçe saymaları. Ben cafcaflıyım, ortalamayım, sahtekârım; gösterişli konuşmalar yapma alışkanlığı ediniyorum. Dün gece Keynes'lerde gümüşten gelin telleri gibi duruyordu söylediklerim. Bende hiç

mizah yoktu, böylece de kendi deyişlerimin saydamlığını görebildim. Dadie de gerçek bir şey söyledi; V. tarzının kendisini geride bırakmasına izin verdiğinde, insan yalnızca bunu düşünüyor; basmakalıp laflar kullandığında insan ne demek istediğini düşünüyor. Ama o hiç mantık gücüm olmadığını, afyon yutmuş bir rüyada yaşayıp yazdığımı söylüyor. Rüya da genellikle kendim hakkında.

Şimdi ilerleyen orta yaşla ve önümde yaşlılıkla böyle yanlışlar konusunda ciddi olmak önemli. Öyle kolaylıkla kuş beyinli bencil bir kadın olabilirim ki, iltifat aranan, kibirli, dar, kurumuş. Nessa'nın çocukları (kendime ölçü olarak hep onu alıyorum ve bana kıyasla onun çok daha oturaklı, çok daha insanca olduğunu görüyorum), şimdi hiç kıskançlık karışmamış bir hayranlıkla düşünüyorum onu; biz ikimizin dünyaya karşı birlik olduğumuz zamanki o çocuksu duygunun izleriyle; ve bizim bütün savaşlarımızı onun zaferle kazanmasından ötürü nasıl da gururlanıyorum; o, çevresinde çocukları, umursamazlıkla, alçakgönüllülükle, neredeyse adsız, amacının yanından geçip giderken; yalnızca ona eklenmiş azıcık bir sevecenlik (ondaki dokunaklı bir şey), bunca dehşetten, acıdan sağsalim çıkmanın ona da mucize gibi geldiğini, onu da hayrete düşürdüğünü bana gösteriyor...

Rüyamda genellikle kendimi görüyorum. Bunu düzeltmek için; kendi keskin saçma küçük kimliğini, ünü, geriye kalan her şeyi unutabilmesi için insan okumalı; başkalarını görebilmeli; daha çok düşünmeli; daha mantıklıca yazmalı; hepsinin ötesinde işle kuşatılmış olmalı; adsızlığı hayata geçirmeli. Birisiyle birlikteyken sessizlik olmalı; ya da en sessiz deyiş olmalı, en gösterişlisi değil; aynı zamanda doktorların dediği gibi "ilaç verilmeli". Dün geceki oldukça boş bir eğlentiydi. Ama burası çok hoş.

1928

17 Ocak, Salı

Dün Hardy'nin cenazesine gittik. Ne düşündüm? Daha yeni okumuş olduğum Max Beerbohm'un mektubunu; ya da kadınların yazması konusunda Newnhamite'lere verdiğim konferansı. Ara ara biraz duygu girdi. Ama insan biçimine bürünmüş hayvanın, cenaze törenlerinde vakur kalabilme yeteneğinden kuşkuluyum. Kişi piskoposun kaş çatmasını, göz seğirmesini yakalıyor, pırıl pırıl parlayan burnunu görüyor; boynunda asılı haça gözlerini dikmiş, dalgın gözlüklü genç papazın sahtekâr olduğundan kuşkulanıyor; Robert Lynd'in şaşkın, bezgin gözlerini yakalıyor, sonra ardından X'in sıradanlığını düşünüyor; sonra işte tabut var, çok büyük bir tabut; beyaz saten kumaşla kaplı tıpkı sahne tabutu gibi; taşıyıcılar, yaşlıca, yüzleri kızarmış, kazık gibi beyler, köşelerinden tutuyor; dışarıda uçuşan güvercinler, yetersiz, yapay ışık; ozanlar köşesine doğru geçit töreni; "Ölümsüzlüğün kesin ve mutlak umuduyla" dramatik, belki de melodramatik. Clive'lardaki akşam yemeğinden sonra Lytton, büyük yazarın romanları için kötünün de kötüsü diyerek karşı çıktı; ve onları okuyamadığını söyledi. Gözleri kapalı uyuşukluk içinde oturan ya da uzanan, veya gözleri açık çileden çıkmış Lytton. Usul usul sönen Lady Strachey, ama

bu yıllar alabilir. Bütün bunların üzerinde benim için tedirgin bir değişim ve ölümlülük hissi, nasıl da ayrılıkların ölüm olduğu içime işliyor, sonra benim kendi ün hissim –niçin bu çöksün benim üzerime? Hem sonra bunun uzaklığı; sonra Meredith üzerine iki makale yazmanın, Hardy'nin pasını silmenin baskısı. Evde oturmuş okuyan Leonard. Max'in mektubu; bunların hepsinin boşunalığı hissi.

11 Şubat, Cumartesi

Öylesine üşüyorum ki kalemi elimde zor tutuyorum. Bunların hepsinin boşunalığı – işte böyle kestim yazmayı; gerçekten de inatla bu duyguyu taşıyordum ya da belki buraya yazsam daha iyiydi. Hardy ve Meredith birlikte, beni baş ağrısıyla uyuşmuş bir halde, yatağa yolladılar. Tek bir tümce bile öremediğim, mırıldanarak, dönerek oturduğum zamanki o duyguyu şimdi tanıyorum; hiçbir şey uçuşmuyor bomboş bir pencere olan kafamın içinde. Böylece çalışma odamın kapısını kapatıyorum, pamukla kulaklarımı tıkayıp yatağa giriyorum; orada bir iki gün yatıyorum. Zaman içinde ne uzlaşmalara doğru yolculuk yapıyorum! Böyle "duygular" ben onlara fırsat verir vermez doğrudan belkemiğime, kafama yayılıyor; öylesine abartılmış bir yorgunluk; öylesine acılar, umutsuzluklar; göksel huzur ve dinlenme; sonra yine ıstırap. Bence hiç kimse kendi bedeni tarafından böylesine bir havaya bir yere savrulmamıştır. Ama bitti; bir kenara kaldırıldı...

Nedense, en iyisi olması gereken *Orlando*'nun son bölümü üzerinde kayıtsızca kesintiler yapıyorum. Her zaman, her zaman son bölüm ellerimden kayıyor. İnsan sıkılıyor. İnsan kendini kışkırtıyor. Hâlâ taze bir esinti geleceğini umuyorum, pek de canımı sıkmıyorum, yalnızca bütün ekim, kasım, aralık ayları boyunca öylesine muhteşem canlılıkta

yaşadığım eğlenceyi özlüyorum. İçi kof mu, diye kuşkulanıyorum; bu uzunlukta yazılmayı kaldırmayacak kadar fantastik.

18 Şubat, Cumartesi

Tam şu anda Lord Chesterfield'ı yeniden gözden geçiriyor olmam gerekirdi ama geçirmiyorum. Mayıs ayında Newnham'da okumam gereken *Kadınlar ve Yazın* konusundaki incelemenin hayallerine dalıyor kafam. İnsanın kafası, böceklerin en ele avuca sığmazı – oradan oraya uçuşuyor, kanat çırpıyor. Dün *Orlando*'nun en hızlı, en parlak sayfalarını yazmayı düşünmüştüm – tek bir damla bile çıkmadı, gerçekten hepsi de bugün ortaya dökülen o her zamanki bedensel nedenlerden ötürü. Bu çok tuhaf bir duygu; sanki beynimin içinde bir parmak düşüncelerin akışını durduruyordu; sonra mühür sökülüyor, her yan kanla kaplanıyor. Yine, O.'yu yazmak yerine vereceğim konferansın kırlarında koşuşup duruyordum. Ve Tanrım, yarın arabayla yola çıkıyoruz; çünkü kitabıma dönmeliyim – şu son birkaç günümü pırıl pırıl aydınlatan. Bendeki yazma hissinin şaşmaz bir rehber oluşundan değil.

18 Mart, Pazar

Yazma çizelgemi kaybettim; bu defterin kansızlık durumuna bir bahane. Gerçekten de yalnızca şimdi, iki mektup arasında, dün saat biri çalarken *Orlando*'nun bitirildiğini söylemek için yazıyorum. Neyse, tuval dolduruldu. Basılmadan önce üç aylık zorunlu çalışma olacak; çünkü karıştırdım, oraya buraya boya sıçrattım, binlerce yerden tuvalin altı görünüyor. Ama geçici olsa bile Son'u yazmaktan kay-

naklanan bu, dingin, üstesinden gelmişlik duygusu ve kafam yatıştırılmış olarak cumartesi günü gidiyoruz.

Bu kitabı ötekilerin hepsinden daha hızla yazdım; baştan aşağı bir şaka, yine de neşeyle, hızla okunuyor, bence; yazarın tatili. Giderek çok emin oluyorum bir daha asla roman yazmayacağıma. Küçük uyak parçacıkları geliyor aklıma. Cumartesi günü Fransa'yı arabayla dolaşmak için yola çıkıyoruz, 17 Nisan'da yaz için geri döneceğiz. Zaman uçup gidiyor – ah evet; yaz yine burada geçecek, ben de ona hayran olma yeteneği taşıyorum. Çevrede salınıp duran dünya yine, mavilerini, yeşillerini insanın gözünün içine sokan.

22 Mart, Perşembe

Bunlar *Orlando*'yu bitiren son sayfalar, saat bire yirmi beş var; yazınam gereken her şeyi yazdım, cumartesi günü yurtdışına çıkıyoruz.

Evet, bitti –*Orlando*– 8 Ekim'de tıpkı şaka gibi başladı; şimdi de canımı sıkacak kadar uzun oldu. Şaka için çok uzun, ciddi bir kitap için çok saçma sapan olduğu için iki arada bir derede kalabilir. Yalnızca yeşil kırlara, güneşe, şaraba istekli bir kafadan bunları silip atıyorum; hiçbir şey yapmadan oturmaya istekli. Son altı haftadır çeşmeden çok kovaya benziyordum; birbiri ardından insanlar ateş edip vursunlar diye oturuyordum. Atış alanından geçen tavşan gibiydim ve insanın arkadaşları pat-pat vuruyor. Neyse Sibyl bugün bizi atlatıyor; geriye yalnızca Dadie ve yarınki bütün bir günlük yalnızlık kalıyor, çok şükür. Ama geri döndüğümde şu tavşan vurma işine el atmak niyetindeyim. Ve para kazanmaya. Her ay oturup 25 pounda bir tane güzel küçük sağduyulu makale yazmayı umuyorum; böylece de hayatımı kazanmayı; gerilime kapılmadan; ve okumayı – canım ne okumak isterse. 46 yaşında insan cimrileşmeli; yalnızca hayati şeylere

zaman ayırmalı. Ama galiba bu kadar ahlaki düşünce yeter, şimdi insanları anlatmalıyım, ama yalnızca böylesine renksiz görüldüklerinde, isteyerek değil, görev gibi olunca, insanın aklı not düşmeye pek heves etmiyor.

Yağışlı rüzgârlı hava; önümüzdeki hafta bu zamanlar Fransa'nın ortasında olacağız.

17 Nisan, Salı

Eve döndük yine, önceden belirlendiği gibi, dün gece, kafamdaki toz dumanı çökertmek için buraya yazacağım. Bütün Fransa'yı dolaşıp döndüm – o pek hoş Singer'la bir uçtan öteki uca geçtiğimiz o verimli toprakların her santimini. Ve şimdi geriye kalan her şey dibe batarken kentler, kuleler, manzaralar kafamın içinde yükselmeye başlıyor. Özellikle de Chartres'ı görüyorum, salyangoz gibi dimdik başıyla, o dümdüz kırlarda ilerlerken kiliselerin en seçkinini. Gül şeklinde bezemeli camlı penceresi siyah kadifenin üstündeki mücevhere benziyor. Dışı çok girift ama yine de yalın; ince uzun; nasılsa aşırıya kaçmaktan ve cafcaflı olmaktan korunmuş. Bütün bunları boz rengi hava kuşatıyordu; geceleyin sık sık sırılsıklam, yağmuru işiterek otellere döndüğümüzü hatırlıyorum. Genellikle iki bardak *vin du pays** içmiş, gemide gibi sendeliyor oluyordum. Daha çok koşuşturma ve yiyip içmeydi – bu darmadağın notların da tanıklık ettiği gibi. Bir keresinde kar fırtınasında bir dağın tepesindeydik; uzun tünelden de epey korkmuştuk. Genellikle bizi uygarlıktan yirmi mil uzaklık ayırıyordu. Yağmurlu bir öğle sonrasında bir dağ köyünde lastiğimiz patladı, içeri girip aileyle birlikte oturdum – tatlı özenli kibar bir kadınla, güzel, utangaç, Earlsfield'de Daisy adında bir arkadaşı olan kızı vardı. Alabalık ve vahşi domuz yakalıyorlardı. Sonra

* (Fr.) Yerel şarap. (e.n.)

Florac'a geçtik, orada bir kitap buldum – evle birlikte satılmış olan eski kitaplıkta Girardin'in biyografisini. Akşamları her zaman biraz güzel yiyecek ve sıcak şişeler. Ah, ve benim ödülüm – Fransızlardan 40 pound. Ve Julian. Sonra Pont du Garde'da, güneşte bir iki sıcak gün; ve Les Beaux (işte Dante Cehennem düşüncesine orada kapılmıştı, Duncan'ın söylediğine göre) ve bütün bu zaman boyunca benim sözcüklere duyduğum tutku sürekli artıyordu, sonunda gözlerimin önünde bir sayfa kâğıt, kalem, mürekkep canlandı, sanki mucize dolu çekiciliği olan bir şey gibi – benim için kutsal bir erinçmiş gibi cızırtının tadını bile çıkartabiliyordum. Sonra S. Remy ve güneş altındaki yıkıntılar vardı. Şimdi hepsinin nasıl sürüp gittiğini unutuyorum – bir şeyin bir başka şeye nasıl uyduğunu; ama şimdi saygınlıklar, ünler ortaya çıkıyor, bu öğleden sonra *Nation*'da Raymond'la konuşurken nasıl daha şimdiden en önemli noktalara fırladığımız dikkatimi çekiyor. Ondan önce insanın iliklerine işleyen rüzgârlı yağmurda mezarlığı* geçerken Hope'u** ve esmer, zarif bir kadını gördük. Ama göz ucuyla bakıp bocalayarak yanımızdan geçtiler. Bir an sonra "Virginia" sesini duydum, arkama döndüm, Hope geri geliyordu– "Jane*** dün öldü," diye mırıldandı, yarı uykulu, çılgına dönmüş gibi konuşarak. Bir zamanlar Shelley'nin yürüdüğü Cromwell'in kızının mezarı yanında Jane'in ölümü için öpüştük. Mezarlığın dışında, son zamanlarda onu yastıklarına dayanarak doğrulmuş, hayatın yazı tura atıp bıraktığı çok yaşlı biri olarak gördüğümüz o arka odada ölü uzanıyordu; yüceltilmiş, doyum bulmuş, bitkin düşmüş. Hope pis kahverengi kâğıt rengindeydi. Sonra işyerine gittik, arkasından eve buraya çalışmaya; şimdi de elimden geldiğince sıkı çalışmak, çalışmak.

---

* Brunswick Meydanı'nın arkasındaki mezarlık. Jane Harrison ve Hope Mirrlees yakınlarda bir evde oturuyordu.

** Hope Mirrlees.

*** Jane Harrison.

21 Nisan, Cumartesi

Ve yine kendimi zamana karşı yazmanın o eski yaklaşan hortum kasırgası içinde buluyorum. Hiç onunla birlikte yazmış mıydım? Ama yemin ediyorum bir garabet örneği olan *Orlando* için artık zaman harcamayacağım; eylülde çıkacak, gerçek sanatçı onu geri çeker, yeniden yazar, cilalardı oysa – sınırsızca. Ama gelişigüzel okuyarak doldurulacak saatler önümde duruyor – ne okuyacağımı bilmiyorum. Ne tür bir yaz mevsimi istiyorum? Şimdi 1 Temmuz'dan önce harcayabileceğim 16 poundum olduğu için (yeni sistemimiz nedeniyle) kendimi daha özgür hissediyorum; eğer canım isterse bir elbise ve şapka satın alıp ortalıkta salınmaya param yeter mi? Yine de insanı coşkuya sürükleyen tek hayat, hayal olanı. Bir kez tekerlekler kafamın içinde fırıl fırıl dönmeye başladı mı, ne para istiyorum öyle çok fazla ne elbise, hatta ne de Rodmell'de dolap, yatak ya da divan.

24 Nisan, Salı

İşte, çok tatlı, ışıldayarak göğe süzülen bir yaz günü; kış yuvasına kutuplara yollandı uğultularla. Dün gece *Othello*'yu okuyordum, sözcüklerinin yaylım ateşinden, oylumundan, yuvarlanışından etkilendim; *The Times* için inceliyor olsaydım çok fazla sözcük kullanmış derdim. Gerilim düştüğü zaman yararlanıyor onlardan. Büyük sahnelerde her şey kalıp gibi oturuyor. Akıl vurgulanmadığında, sözcüklerin arasında yuvarlanıyor, sıçrıyor; yani, bir çırpıda yazıveren çok büyük sözcük ustasının aklı demek istiyorum. O çoğalıyor. Daha yeteneksiz yazarlarınsa eli kolu bağlanıyor. Her zamanki gibi Shakespeare'den etkilendim. Ama şu anda aklım sözcüklere –İngilizce sözcüklere– çok açık; çarpıyorlar bana, sertçe, zıplayıp sıçramalarını izliyorum. 4 hafta bo-

yunca yalnızca Fransızca okudum. Fransızca üzerine bir makale düşüncesi takılıyor aklıma; onun üzerine ne biliyoruz.

4 Mayıs, Cuma

Bu pırıl pırıl yaz gününde, Doughty Sokağı'ndaki Miss Jenkins'e çaya gitmeden önce yazınam gereken Femina ödülü var şimdi. Görev sorumluluğuyla gidiyorum, genç kadınlara tepeden bakmak için değil. Ama baskın olacağımdan hiç kuşkum yok. Oysa harika bir gün.

Ödül, can sıkıcı, aptal saatler boyunca sürdü; bir yükümlülük; ürkütücü değil; bunaltıcı. Benim kitaplarımı nasıl da hiç sevmediğini söyleyen Hugh Walpole; daha çok kendi kitapları için nasıl korkuya kapıldığını sergiliyordu. Usulca süzülüp ortaya çıkan kızılgerdankuşu gibi ufak tefek Miss Robins. "Anneni hatırlıyorum – en güzel Meryem Ana, aynı zamanda da dünyanın en yetkin kadını. Evimde bana konuk olurdu" (Bunu sıcak bir günde bir yaz konukluğu olarak hatırlıyorum). "Hiç sır vermezdi. Ansızın o Meryem Ana yüzünden hiç beklenmeyen bir şey söylerdi, insan onun *şeytan* olduğunu düşünürdü." Bu hoşuma gitti; başka hiçbir şey böylesine etkilemedi. Arkasından da ucuz kara giysiler içinde çirkin görünmenin dehşeti vardı. Bu aşağılık duygusundan kurtulamıyorum. Tan ağarırken sıçrayarak uyanıyorum. Aynı zamanda "ün" bayağı ve baş belası bir şeye dönüşüyor. Hiç anlamı yok; yine de insanın zamanını alıyor. Amerikalılar durmadan. Croly; Gaige; öneriler.

31 Mayıs, Perşembe

Güneş açtı yine; L. okuduğu, bu yüzden yarı yarıya benim olmaktan çıktığı için daha şimdiden *Orlando*'yu yarı

yarıya unuttum bile; daha uzun süre üzerinde çalışsaydım gerçekleştireceğim çekiçle dövme işleminden yoksun kaldı bence; fazlasıyla garabet örneği, dengesiz, ara ara da çok parıltılı. Bütünün etkisine gelince, işte onu yargılayamam. Benim yapıtların arasında, bence, "önemli" değil. L. taşlama olduğunu söylüyor.

L. *Orlando*'yu beklediğimden daha ciddiye alıyor. Bazı açılardan *Deniz Feneri*'nden daha iyi olduğunu düşünüyor; daha ilginç şeylerden söz ettiğini, hayatla daha sıkı bağı olduğunu, daha kapsamlı olduğunu. İşin doğrusu, galiba, bu kitaba şaka gibi başladım, ciddiyet içinde sürdürdüm. Bu nedenle de bütünlüğü yok. L. onun çok özgün olduğunu söylüyor. Her neyse bu seferlik "roman" yazmaktan kaytardığım için seviniyorum; ve bir daha asla bununla suçlanamayacağımı umuyorum. Şimdi çok sağlam mantığa oturmuş bir eleştiri yazmak istiyorum; kurgu üzerine kitap; bir tür deneme (ama *The Times* için Tolstoy değil). Sanırım Desmond için *Dr. Burney's Evening Party*. Peki sonra? Ambar kapağını kapalı tutmaya can atıyorum; çok fazla tasarının içeri girmesine izin vermemeye. Bir dahaki sefere soyut şiirsel bir şey olacak – bilmiyorum. Şu yaşayan kişilerin Hayat Hikâyeleri düşüncesi hoşuma gidiyor. Ottoline kendisini yazmamı öneriyor, ama hayır. Bütün taslak yazıları yırtmalı, bir sürü not tutmalı, dünyaya çıkıp serüvene atılmalıyım.

Haziran havası. Durgun, pırıl pırıl, taze. Deniz feneri yüzünden her zamanki gibi Londra'ya kapanıp kalmış hissetmiyorum kendimi, Londra'da güzel bir gecede hep kapıldığım kıskançlık duygusu olmaksızın şimdi kırlarda ya da Fransa'daki geceyi hayal edebiliyorum. Aynı zamanda Londra sürekli beni kendine çekiyor, uyarıyor, sokaklarda ayaklarımı sürümek dışında hiç sıkıntı vermeden bana oyun, öykü, şiir sunuyor. Bu öğleden sonra Pinker'ı Grays Inn Parkı'nda yürüyüşe çıkardım – Red Lion Meydanı'nı gördüm; Morris'in evini; 50'lerde kış akşamlarında düşündüm on-

ları; bizim de en az onlar kadar ilginç olduğumuzu düşündüm; dün bir kızın ölü bulunduğu Great Osmond Caddesi'ni gördüm; Kurtuluş Ordusu'nun Hıristiyanlığı insanlara neşeyle sunduğunu gördüm, işittim; bir grup sevimsiz genç kızın, delikanlının bir hayli itişmesini, şakalaşmasını; olaya canlılık katmasını, galiba; yine de, doğru söylemek gerekirse onları izlerken asla gülmüyorum ya da eleştirmiyorum, yalnızca bunun nasıl da tuhaf, ilginç olduğunu hissediyorum; "Tanrı'ya Gel" derken ne demek istediklerini merak ediyorum. Galiba işin içine biraz teşhircilik karışıyor; halkın alkışı; bu, erkek çocukları ilahi söylemeye özendiriyor; tezgâhtar oğlanları bağırarak ruhlarının kurtulduğunu ilan etmeye kışkırtıyor. *Evening Standard* için yazmak da böyle bir şey –ve– kendi kendime diyordum ki; şimdiye kadar ben bunu yapmadım.

20 Haziran Çarşamba

Orlando'dan öylesine bıktım usandım ki başka hiçbir şey yazamıyorum. Bir haftada provaları düzelttim; başka tek tümce bile öremiyorum. Kendi gevezeliğimden iğreniyorum. Ne diye sürekli hararetli sözler etmeli? Aynı zamanda okuma gücümü neredeyse bütünüyle yitirdim. Günde 5, 6, 7 saat prova düzelterek, kılı kırk yararak şunu bunu ekleyerek okuma yeteneğimi ciddi biçimde yaraladım. Akşam yemeğinden sonra Proust'u eline al, geri bırak. Geçirdiğim zamanların en kötüsü bu. İçimden kendimi öldürmek geliyor. Geriye yapacak hiçbir şey kalmamış gibi geliyor. Her şey yavanlaşıyor, değersizleşiyor. Şimdi nasıl yeniden dirileceğim, izleyip göreceğim. Galiba bir şeyler okuyacağım – diyelim ki Goethe'nin hayatını.

9 Ağustos, Çarşamba

... Örneğin on beş gün önce buraya* geldiğimiz zamandan beri sırtımda bir yük olan anlatı yazma işinden kaytarmak için yazıyorum buraya bir bakıma. Charleston'da öğle yemeği yedik, Vita geldi, tarlayı almamız önerildi, Limekiln'deki çiftliği görmeye gittik. Yine de hiç kuşkusuz, diyelim ki aradan on yıl geçse, çok daha fazla ilgileneceğim olgularla; tıpkı okurken yaptığım gibi ayrıntıların, ayrıntıların anlatılmasını isteyeceğim, böylece de sayfadan başımı kaldırabilecek, onları da şu kurmacalardan birini oluşturacak biçimde düzene sokabileceğim, bu işlemden geçtiklerinde türlerine göre sınıflanmamış, karmakarışık olgular yığınından, yani şimdi tam gözlerimin önüne serilmiş oldukları zamankinden çok daha gerçek görünecekler. Geçen pazartesi güzel bir gündü, diye düşünüyorum daha çok; arabayla Ripe'tan geçtik orada, dar yolda, bahçe kapısında bir kızla erkek arkadaşı vardı; arabayla dönmek için onların konuşmasını kesmek zorunda kaldık. Bizim araya girmemizle söyledikleri şeyin nasıl da bir ırmak gibi kirlendiğini düşündüm, bize sola dönmemizi, yolun yokuş olduğunu söyleyip, orada öylece yarı eğlenerek ama yine de sabırsız durdular. Uzaklaştığımızda mutluydular; yine de bir ışık çakımı kadar ilgilendiler bizimle. Bu arabalarındaki insanlar kim: Nereye gidiyorlar? Sonra da bu akıllarından çıktı, bizi tümden unuttular. Biz yolumuza devam ettik. Sonra çiftliğe vardık. Tepelerinde şemsiye telleri dışarı fırlamış kurutma fırınları vardı; her şey öylesine yıkık döküktü, rengi atmıştı. Tudor çiftlik evi neredeyse kördü; üzerlerinde kaşları olan çok küçük pencereler; yaşlı Stuart çiftçileri, kenar mahallelerdeki insanlar gibi pislik içinde, kötü kaba kıl giysileriyle dümdüz toprağa gözlerini dikip bakmış olmalıydılar. Ama onların saygınlığı vardı; en azın-

* Rodmell'deki Monks Evi.

dan kalın duvarları; şömineleri; sağlamlıkları; oysa şimdi evde bir tek yaşlı, bir deri bir kemik, pembe suratlı, koltuğunda kendini oradan oraya savuran adam yaşıyordu –nereye isterseniz gidin– neresi olursa, dedi, eklemleri gevşek, ot kurutma fırınları gibi neredeyse çürümüş; ve küflü halılar gibi nemli, altlarından oturakların fırladığı yataklar kadar iğrenç. Duvarlar yapış yapıştı; eşyalar Victoria dönemi ortalarından kalma; azıcık ışık sızıyordu içeri. Hepsi ölüyordu çürüyordu; ve o adam elli yıldır oradaydı, birilerinin onarmasına yeterli güzellik ve güçten yoksun olduğu için yapı paramparça olup gidecekti.

12 Ağustos, Cumartesi

Bu kendi kendine söylenmeleri sürdürecek miyim, yoksa bana bir şeyleri tanımlatacak olan dinleyiciler mi hayal edeceğim? Bu cümlenin nedeni, şimdi yazmakta olduğum kurgu üzerine kitap – bir kere daha, ah bir kere daha. Aklıma gelen her şeyi yazdığım bir kitap. Romantizm, Dickens falan üzerine düşünebildiğim her şeyi karalıyorum, bu akşam alelacele Jane Austen tıkınmalı, yarın tabağa bir yemek koymalıyım. Yine de bütün bu eleştiriler yerini öykü yazma isteğine bırakabilir pekâlâ. *Pervaneler** beynimin arkasında bir yerlerde asılı bekliyor. Ama Clive dün Charleston'da hiç sınıf ayrımı olmadığını söyledi. Dev gibi bir gülhatmi ağacının pembe ışığı altında, parlak mavi fincanlardan çay içtik. Hepimiz kırlarda olmaktan ötürü biraz uyuşmuştuk; azıcık köy havasına kapılmıştık, bence. Epey hoştu – kırların huzurunu kıskandım; ağaçların hepsi güvenlik içinde dimdik duruyordu – ne diye gözüm takıldı ağaçlara? Nesnelerin görünümünün benim üzerimde çok büyük gücü var. Şimdi

* *The Waves* [Dalgalar] oldu.

bile yükseklerdeki rüzgârı döven ekinkargalarını izlemek gereği duyuyorum, hâlâ içgüdüsel olarak kendime, "Bunu karşılayan cümlecik nedir?" diye soruyorum, hava akımının sertliğini, sanki hava dağ silsileleriyle, tepeciklerle ve engebelerle doluymuş gibi onu ortadan bölen ekinkargasının kanadının titreyişini daha da canlı çizmeye çalışıyorum. Yükseliyorlar, dalıyorlar, yukarı, aşağı, hırçın sulardaki yüzücüler gibi, sanki beden hareketleri onları ovup parlatmış, güçlendirmişçesine. Ama gözlerimin önünde öylesine canlı olan şeyin ne kadar azını kalemime yansıtabiliyorum, hem yalnızca gözlerimin değil; aynı zamanda sinir telimin de, ya da benim türüme özgü yelpaze gibi zarların önünde.

31 Ağustos, Cuma

Bu, ağustosun son günü, neredeyse bütün günleri gibi olağanüstü güzellikte. Tek tek her gün dışarıda oturacak kadar hoş, sıcak; ama aynı zamanda da gök dolaşan bulutlarla dolu; çayırlarda beni öylesine coşkuya boğan ışığın bu sönükleşip ışıldaması; hep mermertaşı bir kabın dibindeki ışıkla karşılaştırdığım. Mısır şimdi gözeneksiz sarı kek dilimi gibi üç dört beş sıra dizi dizi duruyor – yumurtalarla, baharatlarla zengin gibi duruyor; lezzetli. Bazen de derelerde Dostoyevski'nin dediği gibi "delirmişçesine" dörtnala koşan sığırları görüyorum. Bulutlar – onları tanımlarsam derdim ki; dün birinin üstünde, tıpkı yaşlı bir adamın çok incecik beyaz saçları gibi uçuşan saçlar vardı. Şu anda onlar kurşuni gökyüzünde bembeyazlar; ama evin arkasındaki güneş çimleri yeşertiyor. Bugün koşu alanına yürüdüm, bir gelincik gördüm.

10 Eylül, Pazartesi

... Rebecca West, "Erkekler züppedir" dediği zaman, Desmond'un anında kızdığını görerek eğlendim: *Life and Letters*'da kadın romancıların "sınırları" için kullanılan tepeden bakan deyişle sert bir yanıt verdim ona. Ama hiç hırçınlık yapmadık. Verimli bir konuşmaydı; hiçbir damarı kurutmadık. Şimdi sizce yuvalarına gelen ekinkargaları gibi ağaçlarımızın tepelerine geri mi dönüyoruz? Ve bütün gaklamalar geceyi geçirmek için yerlerimize yerleşmeye başlamamızdan ötürü mü? Arkadaşlarımın çoğunda sanki sevimli, dokunaklı bir içtenlik gözüme çarpıyor; yakınlıktan duyulan haz; güneş batıyormuş gibi. Bu imge şimdi bana sık sık bedensel olarak soğuduğum hissiyle birlikte geliyor, insanın içinde güneş yeni batmış gibi; insanın varlığının o eski yuvarlağı soğuyor – ama daha yalnızca yeni başlıyor; ve insan tıpkı Ay gibi gümüşe kesecek, soğuyacak. Çok canlı bir yazdı; neredeyse haddinden fazla insan içinde yaşanmış bir yaz. Sık sık buraya inip tapınağa girdim; manastıra; dinsel inzivaya çekildim; bir keresinde korkunç acıyla; ve hep biraz dehşet içinde; insan öylesine korkuyor ki yalnızlıktan; fıçının dibini görmekten. Kimi ağustoslarda burada yaşadığım deneyimlerden biri bu; sonra da "gerçeklik" dediğim bilince ulaştım: Önümde gördüğüm bir şey: Soyut bir şey; ama çimenliklerde ya da gökyüzünde bulunan bir şey; yanında hiçbir şeyin önem taşımadığı; içinde dinleneceğim ve var olmayı sürdüreceğim. Gerçeklik diyorum ben ona. Bazen bunun bana en gerekli şey olduğunu düşünüyorum: Aradığım şey olduğunu. Oysa kim bilir – insan bir kez kalemi eline alıp yazdı mı? "Gerçekliği" şuna buna dönüştürmemek ne kadar zor, o yalnızca tek bir şeyken. Şimdi belki de bu benim yeteneğim: Bu belki de beni başka insanlardan ayıran şey: Böylesine bir şeyin bu kadar keskin duyumunu yaşamak az bulunan bir şey olabilir, bence – ama yine, kim bilir? Bunu da dile getirmek isterim.

22 Eylül, Cumartesi

Bu dünyadaki en güzel, yalnızca en güzel değil en hoş yaz. Esintili olsa da durgun, nasıl da açık, pırıl pırıl gökyüzü; bulutlar yanardöner; ufkumdaki uzun ambarlar fare-rengi; saman yığınları uçuk altın sarısı. Bu tarlaya sahip olmak benim Rodmell ile ilgili duygularıma değişik bir yön verdi. Kendimi buraya gömmeye, buranın bir parçası olmaya başlıyorum. Eğer para kazanırsam eve bir kat daha çıkacağım. Ama *Orlando*'dan gelen haberler kara. Baskıdan önce *Deniz Feneri*'nin ancak üçte biri kadar satabiliriz – bir dükkân bile altışarlı, on ikişerli paketler dışında almıyor. Bunun kaçınılmaz olduğunu söylüyorlar. Hiç kimse biyografi okumak istemiyor. Oysa o roman, diyor Miss Ritchie.

Ama ilk sayfasında biyografi yazıyor, diyorlar. Biyografi rafına konması gerek. Bu yüzden harcamalarımızı çıkartmaktan fazlasını kazanacağımızdan kuşkuluyum – ona biyografi demek eğlencesi yüzünden ödenecek çok yüksek bir bedel. Ben de nasıl emindim onun çok tutulan bir kitap olacağından. Aynı zamanda da 10,6 ya da 12,6'ya satılmalıydı, 9'a değil – aman Tanrım, Tanrım! Böylece de bu kış bazı makaleler yazmam gerek, eğer bankaya biraz para yatıracaksak. Burada dişimle tırnağımla kurgu kitabıma sarıldım, ilk taslağı bitirmiş olmam gerekti, son hızla atağa kalkınam Dorothy Osborne için. Baştan sona yeniden yazılması gerekecek ama işin angarya kısmı bitti – birbiri ardından kitapların arasında koşturma ve şimdi ne okuyacağım? Bu romanlar çok uzun süredir kafamı kurcalayıp duruyordu. Onlardan kurtulduğuma şükürler olsun; İngiliz şiiri okuyacağım, Fransız hayat hikâyeleri – şimdi "Karanlıkta Kalmışların Hayatları" adını alacak kitap için okusam mı? Ve merak ediyorum, ne zaman *Pervaneler*'e başlayacağım? Bizzat bu böcekler beni buna zorlamadan değil. Ne de nasıl bir şey olacağına ilişkin bir düşünce var kafamda

– tam anlamıyla yeni bir girişim bence. Hep böyle düşünüyorum işte.

27 Ekim, Cumartesi

Rezalet, rezalet, bu kadar çok zamanın kayıp gitmesine kayıtsız kalmak, köprünün üstünden sarkarak geçip gitmesini seyretmek. Yalnızca sarkmak, takındığım tek tavır değildi; tedirginlikle, heyecanla, huzursuzlukla aşağı yukarı koşup duruyordum. Ve akıntı gaddarca anaforlar yapıyordu. Niçin bu eğretilemeleri yazıyorum? Çünkü asırlardır hiçbir şey yazmadım. *Orlando* basıldı. Vita'yla Burgundy'ye gittim. Yıldırım gibi geçti. Nasıl da kopuk kopuk! Tam şu andan başlayarak, yani cumartesi akşamı 18.00'e 8 kaladan başlayarak tek emelim yeniden tam dikkatimi toplamak. Buraya yazdıktan sonra, Fanny Burney'nin günlüklerini açacağım, zavallı Miss McKay'in telgrafla istediği o makale üzerinde çalışacağım aralıksız. Okuyacağım, düşüneceğim. 26 Eylül'de Fransa'ya gittiğim zaman okumayı, düşünmeyi bir yana bıraktım. Geri dönder dönmez Londra'ya ve basım işlerine balıklama daldım. Biraz bıktım *Orlando*'dan. Şimdi galiba artık başkalarının ne düşündüğüyle fazla ilgilenmiyorum. Nerede hareket, orada bereket –her zamanki gibi bir alıntıyı katlediyorum; demek istiyorum ki bana coşku veren şey yazmak, okunmak değil. Ve okunduğum sırada yazamadığıma göre hep biraz içtenliksiz oluyorum; çalkantılar içinde; ama yalnızken olduğum kadar mutlu değil. Deyim yerindeyse, elde edilen şey, umulanı geride bıraktı. İlk haftada satışlar rekorumuzu kırdı. Squire, *Observer*'da havladığı zaman övgülerin içinde tembel tembel yüzüyordum, ama geçen pazar günü sağanak gibi üzerime yağan kızıl yaprakların ve onların ışığı içinde Backs'de oturup okurken içimdeki özsaygı kayasına dokunamadık-

larını hissettim. "Bu gerçekten canımı yakmıyor," dedim, kendi kendime; şimdi bile; ve eminim akşam olmadan önce dinginleşmiştim, etkilenmemiştim. Ve işte şimdi de yeniden *Morning Post*'ta yağ çeken Hugh var ve Rebecca West – öylesine övgü davulu çalıyor – bu da onun tarzı –ki kendimi azıcık utangaç ve salak hissediyorum. Umarım artık arkası gelmez.

Çok şükür, kadın konferansındaki konuşma metni üzerine uzun çabalarımın sonu şu anda geldi. Şakır şakır yağan yağmur altında Girton'da konuşmaktan döndüm. Açlıktan ölen ama yürekli genç kadınlar – işte edindiğim izlenim bu. Akıllı, hevesli, yoksul; sürüler halinde okullarda öğretmen olmaya yazgılı. Şarap içmelerini, kendi odaları olmasını incelikle söyledim onlara. Niçin hayatın bütün görkemi, lüksü Julian'lara, Francise'lere savurganca verilsin de, Phare'lere, Thomas'lara zırnık kalmasın? İşte belki de Julian pek de tadını çıkartamıyor. Bazen dünyanın değiştiğini hayal ediyorum. Mantığın yaygınlaştığını görüyorum sanıyorum. Ama hayat konusunda daha yakından edinilmiş, daha yoğun bilgim olsun isterdim. Bazen gerçek şeylerle uğraşmayı isterdim. Bir akşam yapılan böyle bir konuşmadan öylesine ürpertici, canlı bir duyum ediniyorum ki; insanın sivrilikleri, bulanıklıkları düzeliyor, aydınlanıyor. İnsanın ne kadar az önemi var, bence: Ne kadar az önemi var herhangi birinin; nasıl da hızlı, öfkeli, ustalıklı hayat; ve nasıl da bütün bu binlerce kişi sevgili hayata ulaşmak için yüzüyor. Kendimi yaşlı, olgun hissediyorum. Ve hiç kimse bana saygı duymadı. Onlar çok hevesli, bencildiler ya da daha çok yaşlılıktan, ünden fazla etkilenmiyorlardı. Ortalıkta çok az saygı ya da o tür şey vardı. Girton'un koridorları, ürkütücü, yüksek bir katedralin altındaki mezarlar gibiydi – birbiri ardından dizilmişlerdi, soğuk, parlak, yanan bir ışıkla. Yüksek Gotik odalar; hektarlarca parlak kahverengi ağaç; orada burada bir fotoğraf.

7 Kasım, Çarşamba

Ve bu benim kendi keyfim için yazılacak. Oysa bu tümce beni dizginliyor; çünkü insan yalnızca kendi keyfi için yazarsa ortaya ne çıkacağını bilmiyorum. Galiba yazma geleneği yıkılır: Böylece de insan hiç yazamaz. Uyku hapları yüzünden biraz başım ağrıyor, kafam bulanık. Bu, *Orlando*'nun yan etkisi (bu da ne demek? Tembel tembel kapağını açtığım Hendek bu konuda açıkçası hiçbir şey söylemiyor). Evet, evet: Buraya yazdığımdan beri kamuoyunun gözünde birkaç santim daha yükseldim. Sanırım şimdi en çok tanınan yazarlar arasında olduğumu söyleyebilirim. Lady Cunard'la çay içtim – hangi gün istersem öğle ya da akşam yemeği yiyebilirdim. Küçük bir başlık takmış, telefonda konuşurken buldum onu. Onun doğal ortamı değildi – bu tek başına konuşma. Fazla açılıp saçılmayacak kadar açıkgöz biri, amaçladığı gibi atak ve gelişigüzel olabilmek için topluma gerek duyuyor. Gülünç, küçük, papağan suratlı kadın; ama tam da yeterince gülünç değil. Sıfatların en son derecelerini aklıma getirmeye çalışıp durdum; hayalin kanatlarını çırpmasını sağlayamadım. Uşaklar, evet; ama biraz iç karartıcı ve dostça. Mermer zemin, evet; ama hiç ışıltı, hiç çınlayan ezgi yok, benim için en azından. Ve orada oturan ikimizin neredeyse geleneklere uygun ve donuk olmamız gerekiyordu – bana Sir Thomas Browne'ı hatırlatıyor – zamanımızın en büyük kitabını – biraz bir iş kadınının sıkıcı tarzıyla söyledi bunu bana, şampanya ve çelenklerle açılışı yapılınadıkça bu tür şeylere inanmayan bana. Sonra girdi içeri Lord Donegall, rahat tavırlı, esmer, solgun, yapmacık, Ordu mensubu. "Size köpek muamelesi yapıyorlar, değil mi?" dedim. "Hayır, hiç değil," diye yanıtladı, birinin, markiye köpek muamelesi yapabilecek olmasına şaşırarak. Sonra merdivenlerdeki, balo salonlarındaki resimleri görmek için yukarı çıktık, sonunda da Lady C.'nin her tarafına çiçek resimleri asılmış olan ya-

tak odasına girdik. Karyolanın üstü kırmızı ipek güllerden yapılma üçgen biçiminde cibinlikle kaplı; Meydan'a bakan pencerelerde yeşil sırmalı perdeler asılı. Tuvalet kutusu –benimki gibi, yalnızca boyalı ve yaldızlı– içinde altın saç fırçalarıyla, aynalarla kapağı açık duruyordu, orada, dore terliklerinin üstünde, düzgün katlanmış dore çorapları vardı. Bütün bu takım taklavatın hepsi, sıska yaşlı bir bastıbacak içindi. Koskoca iki müzik kutusu çalıyordu, yatağına uzanıp onları dinliyor mu, diye sordum. Ama hayır. Onda böyle şaşırtıcı olağanüstü hiçbir şey olamaz. Para önemli. Lady Sackville'in her konuk olduğunda kendisini kazıklamaya kalkıştığına ilişkin iğrenç öyküler anlattı –işte 5 poundluk bir büste 100 pound ödemişti: sonra bir pirinç kapı tokmağına. "Sonra bir de konuşması var – hiç umursamadım ..." Nasılsa bu iğrenç bayağı konuşmaların içyüzünü gördüm, havaya altın tozlarını kolayca serpemedim. Ama hiç kuşkusuz onun kendi keskin duyarlılığı, hayata sapladığı keskin gagası var; yalnızca nasıl da tapınılası bir şey, diye düşündüm, ayağını sıkan pabuçlarımla, sisin içinden, ürpertici havanın içinden parmak uçlarıma basarak eve yürürken, bu kapılardan birini, benim hâlâ öylesine gözü peklikle açtığım gibi açmak, içerde kanlı canlı ilginç gerçek bir insan bulmak, bir Nessa, bir Duncan, bir Roger bulmak. Aklı hemen titreşimler salacak yepyeni bir insan. Bu Cunard'lar, Colefax'lar kaba saba, sıradan, renksiz – hayattaki sosyal ilişkilerindeki bütün o şaşırtıcı becerikliliklerine karşın.

Ve bir sonra ne yazacağını bilemiyorum. Yani durum şu ki, *Orlando*, elbette çok hızlı, parlak bir kitap. Evet, ama incelemeye kalkışmadım. Yani her zaman incelemeli miyim? Evet, hâlâ öyle düşünüyorum. Çünkü benim tepkim alışılmış türden değil. Hem bunca yıldan sonra bile kaygısızca yazamam. *Orlando* bana nasıl dolaysız cümle yazılacağını öğretti; bana sürekliliği, öykü anlatmayı, gerçeklerden nasıl uzak duracağımı öğretti. Oysa elbette, başka bütün öteki

güçlüklerden bile bile kaçındım. *Deniz Feneri*'nde yaptığım gibi asla kendi derinliklerime inmedim, biçimleri düzene sokmadım.

Neyse, ama *Orlando* tam anlamıyla belirli, gerçekten egemen bir dürtünün ürünüydü. Eğlence istiyorum. Fantezi istiyorum. Nesnelere, onların karikatür değerlerini vermek (ki bu ciddiydi) istiyorum. Ve hâlâ bu ruh hali içindeyim. Tarih yazmak istiyorum, diyelim ki Newnham'ı ya da kadın hareketini, aynı anlayışla. O anlayış derinlerde benim içimde – hiç olmazsa ışıklar saçıyor, zorluyor. Ama alkışlarla uyarılmadı mı? Fazlasıyla uyarılmadı mı? Dehanın rahatça ortaya çıkabilmesi için yeteneğin yerine getirmesi gereken bazı görevler var gibi geliyor bana: Yani, işin bir oyun tarafı var; yetenek, yalnızca katışıksız yetenek olduğu zaman uygulanmamış yetenektir; ve yetenek ciddi olduğunda işe koyulur. Ve biri ötekinin önünü açar.

Evet, ama ya *Pervaneler*? O, soyut, gizemli, kör bir kitap olmalıydı: Bir oyun-şiir. Fazla gizemli, fazla soyut olmasında yapmacık bir yan bulunabilir; yani Nessa, Roger, Duncan, Ethel Sands buna hayran olur; bu benim uzlaşmasız yanım; öyleyse onların beğenilerini kazansam daha iyi olacak.

Yine, eleştirmenlerden biri, biçem konusunda darboğaza girdiğimi söylüyor: Şimdi öylesine akıcıymış, pürüzsüzce akıyormuş ki akıldan su gibi kayıp gidiyormuş.

Bu hastalık *Deniz Feneri*'nde başladı. İlk bölüm pürüzsüzce akıyordu – nasıl da yazdıkça yazdım!

Şimdi denetim altına alıp sağlamlaştırmalı mıyım; daha çok *Dalloway* ve *Jacob'ın Odası*'nda olduğu gibi?

Bence bunun sonunda vardığı nokta başka kitapların önünü açan kitaplar olacaktır: Çeşit çeşit biçemler, konular: Çünkü her şey bir yana bu benim yaradılışım, bence, bir şeyin hakikatine çok az inanmak – kendi söylediklerimin, insanların söylediklerinin – hep uçurumdan atladığın hissiyle kör kör, içgüdüsel olarak izlemek – çağrısını – çağ-

rısını – şimdi *Pervaneler*'i yazarsam bu gizemli duygularla uzlaşmam gerek.

X cumartesi yürüyüşümüzü rezil etti: Şimdi o küf tutmuş, iç karartıcı biri benim için. Tam anlamıyla mantıklı, çekici. Hiçbir şey onu şaşırtmıyor, şaşkınlıktan dondurmuyor. Bunların hepsini görüp geçirmiş duygusu uyandırıyor insanda. İşlenmiş, düzeltilmiş, biraz hamurumsu, bütün gece boyunca üçüncü sınıf tren kompartımanında uyanık oturmuş bir adam gibi biraz buruşuk, dağınık. Parmakları sigaradan sapsarı lekeli. Alt çenede tek dişi eksik. Saçları nemli. Gözleri her zamankinden daha kuşkulu. Mavi çorabında delik var. Yine de dirençli ve kararlı – işte benim öylesine iç karartıcı bulduğum yan bu. Doğru olanın kendi görüşü olduğundan kesinlikle emin gibi görünüyor: Bizimkiler kuruntu, sapma. Eğer onun görüşü doğru olansa, Tanrı biliyor ya, uğruna yaşanacak hiçbir şey yok demektir: Yağlı bir çörek bile. Erkeklerin bencilliği şimdi bile beni şaşkınlıktan donduruyor. Benim yapacak çok işim olabileceğinden, yorgun, canı sıkkın olabileceğimden kuşkuya benzer bir şey duymadan saat 15.00'ten 18.30'a kadar benim koltuğumda oturabilecek bir kadın var mı tanıdıklarım arasında; ve böylece oturup kendi sıkıntılarından, kaygılarından yakınarak, homurdanabilen; sonra da çikolata yiyen, sonra kitap okuyan, sonunda da açıkça kendinden hoşnut, müphem bir kendini selamlamanın bir nevi allak bullaklığına sarmalanmış olarak çekip giden? Newnham ya da Girton'daki kızlar yapmaz bunu. Onlar çok çok canlılar; çok çok disiplinli. Bu tip özgüven onların tarzı değil.

28 Kasım, Çarşamba

Babamın doğum günü. 96 yaşında olacaktı, 96, evet, bugün; insanın tanıdığı öteki kişiler gibi 96 yaşında olacak-

tı: ama neyse ki olmadı. Onun hayatı benimkini tamamen sonlandırırdı. Başıma neler gelirdi? Hiç yazamazdım, okuyamazdım; akıl almaz bir şey.

Bir zamanlar her gün onu ve annemi düşünürdüm; ama *Deniz Feneri*'ni yazmak onları kafamın içine iyice yerleştirdi. Şimdi bazen babam bana geri geliyor, ama değişik biçimde. (Bunun doğru olduğuna inanıyorum – her ikisini de sağlıksızca takıntı durumuna getirdiğime; onları yazmak gerekli bir davranıştı.) Şimdi babam daha çok bir çağdaşım gibi bana geri geliyor. Günün birinde onu okumam gerekiyor. Merak ediyorum yeniden hissedebilir miyim, sesini duyabilir miyim, ezbere bilebilir miyim?

İşte böyle günler geçiyor, bazen kendime soruyorum acaba insan çocukken bir gümüş küreyle, hayatla büyülenmedi mi diye; bu yaşamak mı diye. Çok hızlı, parıltılı, heyecan verici. Ama yapay belki de. O küreyi ellerime almak, dinginlikle, yuvarlaklığını, pürüzsüzlüğünü, ağırlığını hissetmek, onu öylece günbegün ellerimde tutmak isterdim. Galiba Proust okuyacağım. Bir geri, bir ileri gideceğim.

Bir sonraki kitabıma gelince, içimde iyice oluşuncaya kadar onu yazmaktan kaçınacağım: Olgunlaşmış armut gibi kafamın içinde ağırlaşıncaya kadar; sarkık, gebe, kesilmesi gereken, yoksa düşecek duruma gelinceye dek. *Pervaneler* hâlâ bana dadanıyor, her zaman yaptıkları gibi davetsizce, çayla akşam yemeği arasında, L. gramofon çalarken geliyor. Bir iki sayfa biçimlendiriyorum ve kendimi durduruyorum. Gerçekten bazı güçlüklerle karşı karşıyayım. En başında ün. *Orlando* çok iyi iş yaptı. Şimdi öyle yazmayı sürdürebilirim – bunu yapmam için her şey hazır. İnsanlar bunun çok kendiliğinden, çok doğal olduğunu söylüyor. Ben de ötekileri yitirmeden bu nitelikleri korumak isterdim. Ama o nitelikler büyük ölçüde ötekileri bir yana bırakmanın sonucuydu. Dıştan görünenleri yazarak ortaya çıktılar; eğer kazarsam, onları yitirmek zorunda kalmayacak mıyım? İçsel ve dışsal

olana karşı benim tavrım ne? Bence bir tür rahatlık ve atılım iyi; evet: Hatta bence dışsallık bile iyi; onların bir tür karışımı mümkün olmalı. Şimdi yapmak istediğim şeyin, her atomu içime sindirmek olduğu geldi aklıma. Yani bütün atıkları, ölü şeyleri, fazlalıkları ayıklamak; bu ana bütünlüğünü kazandırmak; içerdiği her şeyi. Diyelim ki bu an düşüncenin; duyumun; denizin sesinin bir bileşimi. Atıklar, ölü şeyler, bu ana ait olmayan şeyleri katmaktan kaynaklanıyor; gerçekçilerin şu dehşet verici öykü anlatma işinden; öğlen yemeğinden akşam yemeğine ilerlemekten: Sahte bu, gerçekdışı, düpedüz basmakalıp. Şiir olmayan şeylerin edebiyata girmesine niçin göz yumulsun – yani doygunluğa ulaşılmışlıktan söz ediyorum? Bu, romancılara karşı benim hınç duyduğum şey değil mi? Yani onların hiçbir şeyi seçmemeleri? Ozanlar yalınlaştırarak başarırlar: Hemen her şey dışarıda bırakılır. Ben hemen her şeyi içine almak istiyorum: Yine de doygunluğa ulaştırarak. İşte, *Pervaneler*'de yapmak istediğim şey bu. Saçmalığı, olguyu, iğrençliği kapsamalı: Ama saydamlaşmalı. Galiba Ibsen, Shakespeare, Racine okumalıyım. Onlar üzerine bir şeyler de yazacağım; kafamın şu işleyiş biçiminde en iyi uyaran bu çünkü; sonra öfkeyle ve hiçbir şey kaçırmadan okuyorum; yoksa oradan oraya atlıyorum. Tembel bir okurum. Ama hayır: Aklımın acımasız katılığı karşısında şaşkınlığa düşüyorum, biraz huzursuz oluyorum: Okumayı, yazmayı hiç bırakmıyor; bana Geraldine Jewsbury üzerine, Hardy üzerine, Kadınlar üzerine yazılar yazdırıyor – iş yapar gibi, artık hayaller kuran bir toy gibi değil.

18 Aralık, Salı

Orlando'nun üçüncü baskısını danışmak için şimdi L. içeri girdi. Daha önceden sipariş verilmişti; 6.000'den fazla sattık; satışlar hâlâ şaşırtıcı ölçüde canlı – örneğin bugün

150 tane; çoğu günler 50-60 arası; bu beni hep şaşırtıyor. Böyle sürecek mi, yoksa duracak mı? Neyse ki odam güvenli. Evlendiğimden beri ilk kez, 1912-1928 arası – 16 yıldır ilk kez para harcıyorum. Ama para harcayan kasım hâlâ doğallıkla çalışmıyor. Kendimi suçlu hissediyorum; almam gerektiğini bildiğim zaman bile almayı erteliyorum; yine de hep çabucak bitiveren ya da haksız yere elimden alınan 13 penilik haftalığımın dışında kalan cebimdeki bozuklukların verdiği lüks duygusu içindeyim.

1929

4 Ocak, Cuma

Şimdi hayat çok mu katı, yoksa çok mu değişken? Bu iki çelişki peşimi bırakmıyor. Bu hep böyle olmuştu; sonsuza kadar da sürecek; dünyanın dibine ulaşıncaya kadar derinlere iniyor – üzerinde durduğum şu an. Aynı zamanda da geçici, uçucu, yarı saydam. Tıpkı dalgaların üstündeki bulut gibi geçip gideceğim. Belki de durum şöyledir, bizim değişmemize, birbiri ardından öylesine hızla, öylesine hızla uçuvermemize karşın bir bakıma da ardışığız, sürekliyiz, biz insanlar ve ışık karşısında geçirgeniz. Ama ışık nedir ki? İnsan hayatının geçiciliğinden öylesine etkileniyorum ki sıklıkla vedalaşıyorum onunla – örneğin Roger'la akşam yemeği yedikten sonra; ya da daha kaç kez Nessa'yı göreceğimi kestirmeye çalışıyorum.

28 Mart, Perşembe

Çok utanç verici şey gerçekten; hiçbir günlük yıl içinde böylesine geciktirilmemiştir. İşin aslı şuydu, 16 Ocak'ta Berlin'e gittik, sonra üç hafta yataktaydım, arkasından belki de bir üç hafta daha yazamadım, ondan beri de bütün gücümü

o benim coşkulu yazma patlamalarımdan biri içinde harcadım – yatakta uydurduğum şeyleri, *Kadınlar ve Kurmaca*'nın son biçimini yazarak.

Her zamanki gibi anlatı yazmaktan sıkıldım. Yalnızca bu akşamüstü Tottenham Court Road'da nasıl Nessa'yla buluştuğumuzu, ikimizin de içinde yüzdüğü o hayal sularında kulaçlarca derine battığımızı söylemek istiyorum. Çarşamba günü dört aylığına gidiyor. Çok tuhaf, hayat bizi ayırmak yerine nasıl da birleştiriyor. Ama koltuğumun altında çaydanlığımı, gramofonumu, plaklarımı, çoraplarımı taşırken binlerce şey düşünüyordum. Richmond'da otururken "etkili" dediğim o günlerden biriydi.

Belki de ilkbahar üzerine hep söylediğim şeyleri yinelemeyi kesmem gerekiyor. Hayat geçip gittiğine göre belki de insan durmadan söyleyecek yeni şeyler bulmak zorunda. Hoş bir anlatım biçemi bulgulamak zorunda. Kafamın içinde her zaman oluşan bir sürü yeni düşünce var elbette. Örneğin biri, önümüzdeki aylarda manastıra kapanacak olmam; kendimi zihnimin derinliklerine bırakacağım; Bloomsbury'nin işi bittiğine göre. Belli şeyleri zorlayacağım. Serüven ve saldırı zamanı olacak, oldukça yalnız ve acılı, bence. Ama yeni bir kitap için yalnızlık iyi olacak. Elbette, arkadaşlar edineceğim. Görünüşte dışadönük olacağım. İyi giysiler alacağım, yeni evlere gireceğim. Sürekli kafamın içindeki bu köşeli biçime saldıracağım. Bence *Pervaneler* (eğer bu adı verirsem) çok keskin köşeli olacak. Ancak çerçevesi bana doyurucu gelmiyor. Yalnızca akıcılık olabilecek bu ani verimlilik var. Eskiden kitaplar, tamamen baltayla kristalden kesilmiş bir sürü tümceden oluşurdu: Şimdi zihnim öylesine sabırsız, öylesine hızlı, bazı açılardan öylesine çaresiz ki.

12 Mayıs, Pazar

İşte, L.'nin çaydan sonra okuyabilmesi için *Kadınlar ve Kurmaca**'nın son biçimi dediğim şeyi bitirdikten sonra duruyorum; boğazına kadar dolmuş olarak. Çalışmayı kestiğini düşünecek kadar iyimser olduğum tulumba yeniden başlıyor. *Kadınlar ve Kurmaca* konusunda emin değilim – parlak bir deneme mi? – sanırım: İçinde pek çok emek var, birçok görüş var, kaynatılıp bir tür pelteye dönüştürülmüş, elimden geldiğince kırmızıyla lekelediğim. Oysa kurtulmayı dört gözle bekliyorum – insanın gözlerini boyayan perde olmadan yazmayı: Burada okurlarım bana çok fazla yaklaştı; olgular; onları uysallaştırarak, kolayca birbirlerine boyun eğdirerek.

28 Mayıs, Salı

Şimdi şu kitaba gelelim, *Pervaneler*'e. Nasıl başlamalıyım? Ve o ne olmalı? Hiç büyük bir dürtü hissetmiyorum; hiç ateş yok; yalnızca zorluğun büyük baskısı var. Niçin yazayım onu öyleyse? Niçin herhangi bir şey yazayım? Her sabah kendimi eğlendirmek için küçük bir taslak yazıyorum. Bu taslakların herhangi bir özelliği olduğunu söylemiyorum, denebilir. Öykü anlatmaya çalışmıyorum. Yine de belki öyle yapmalıyım. Düşünen bir akıl. Işık adacıkları olabilir – benim aktarmaya çalıştığım akıştaki adalar; akıp giden hayatın kendisi. Buraya doğru böyle güçle uçan pervanelerin akımı. Merkezde bir lamba ve çiçek saksısı. Çiçek sürekli değişiyor olabilir. Ama her sahne arasında benim şimdi bulabildiğimden çok daha fazla bütünlük olmalı. Ona özyaşamöyküsü denebilir. Pervanelerin gelişleri arasında yer alan bir katmanı ya da perdeyi nasıl ötekinden daha yoğun yapacağım; eğer

* *A Room of One's Own* [Kendine Ait Bir Oda].

yalnızca sahneler varsa? İnsan bunun başlangıç, şunun orta olduğu duygusunu edinmeli; şunun da doruk noktası – kadın pencereyi açıp da pervane içeri girince. İki değişik akım olacak elimde – uçan pervaneler; merkezde dimdik duran çiçek; çiçeğin sürekli yapraklarını dökmesi, yenilenmesi. Yapraklarında bir şeyler olup bittiğini görebilir kadın. Ama kim o kadın? Onun hiç adı olmasın istiyorum. Bir Lavinia ya da Penelope istemiyorum: "o"nu istiyorum. Oysa bu da sanatkârane ve özgürlük meraklısı bir çığırtkanlığa dönüşür; ipleri gevşek bir simgeciliğe. Elbette onu ileri geri düşündürebilirim; öyküler anlatabilirim. Ama mesele bu değil. Aynı zamanda tam yeri ve zamanı da ortadan kaldıracağım. Pencerenin dışında herhangi bir şey olabilir – bir gemi – bir çöl – Londra.

23 Haziran, Pazar

O gün hava çok sıcaktı, Leonard'ın annesini görmek için arabayla Worthing'e giderken boğazım ağrıyordu. Ertesi sabah başım ağrıyordu – bu yüzden de bugüne kadar Rodmell'de kaldık. Rodmell'de *Sıradan Okur*'u baştan sona okudum; burası çok önemli – daha az ve öz yazmayı öğrenmeliyim. Özellikle sonuncusu olan, "Çağdaşımızı Nasıl Etkiliyor," gibi genel görüşleri yansıtan denemelerde kendi gevşekliğim karşısında dehşete kapılıyorum. Bunun bir bakıma nedeni bir şeyleri başlangıçta tasarlamamam; bir bakıma da anlam parçacıklarını *içine* alacak biçimde üslubumu yaymam. Ama sonuç o nefret ettiğim bocalama, dağınıklık, soluksuzluk oluyor. *Kendine Ait Bir Oda* basımdan önce özenle düzeltmeli. İşte böyle o kendi koca melankoli gölüme daldım. Tanrım, nasıl da derin! Nasıl da doğuştan melankolik biriyim ben! Oradan uzak durmamın tek yolu çalışmak. Yaz için bir not – bitirebileceğimden çok

daha fazla iş götürmeliyim yanımda... Hayır, bu durumun nereden kaynaklandığını bilmiyorum. Çalışmayı keser kesmez aşağılara, aşağılara battığımı hissediyorum. Ve her zamanki gibi daha da dibe batarsam gerçeğe ulaşacağımı hissediyorum. Acıyı azaltan tek şey bu; bir tür soyluluk. Ağırbaşlılık. Hiçbir şey bulunmadığı gerçeğiyle yüzleştireceğim kendimi – herhangi birimiz için hiçbir şey yok. Çalışma, okuma, yazma hepsi kılık değiştirip kendimizi gizleme çabası ve insanlarla ilişkiler. Evet, hatta çocuk sahibi olmak bile işe yaramazdı.

Yine de, şimdi *Pervaneler*'i daha açıkça ya da en azından gayretle görmeye başlamanın rahatlığı içindeyim. Sanırım şöyle başlayacak: Şafak söküyor; kumsalda midye kabukları; bilmiyorum –horoz ve bülbül sesleri; ve sonra uzun masanın çevresinde bütün çocuklar–dersler. Başlangıç. Neyse, her tür kişilik orada bulunmalı. Sonra da masada bulunan kişi her an içlerinden birine seslenebilir; o insan aracılığıyla bir atmosfer oluşturulabilir, öykü anlatılabilir; örneğin köpekler üzerine ya da çocuk bakıcıları üzerine; ya da çocuklara özgü bir serüven; hepsi Arap binbir gece masalları türünden; vs.; bu çocukluk olacak; ama *benim* çocukluğum olmamalı; gölde gemiler; çocukların duyguları; gerçekdışılık; nesnelerin boyutları alışılmadık. Sonra bir başka kişi ya da biçim seçilmeli. Gerçekdışı dünya tüm bunları sarmalı – hayalet dalgalar. Pervane içeri girmeli; o güzelim, tek pervane. İnsan baştan sona dalgaların sesinin duyulmasını sağlayamaz mı? Ya da çiftlik avlusu gürültülerinin? Bazı tuhaf, ilgisiz gürültülerin. Kadının elinde kitap bulunabilir – okunacak bir kitap – yazılacak bir defter – eski mektuplar. Sabahın erken saatlerinin ışığı –ama bunun üzerinde ısrar edilmemeli; çünkü "gerçeklik"ten büyük ölçüde azade olunmalı. Yine de her şey birbiriyle ilişki içinde bulunmalı.

İşte, bunların hepsi elbette "gerçek" hayat; hiçlik ancak bunun yokluğunda ortaya çıkıyor. Geçen yarım saat içinde

bunu kesinlikle kanıtladım. *Pervaneler*'i düşünmeye başladığımda içimdeki her şey yeşile kesiyor, canlanıyor. Aynı zamanda, galiba, insan başkalarının içine girmeyi daha iyi başarıyor...

19 Ağustos, Pazartesi

Galiba akşam yemeği araya girdi. Ve başka bir düşünce silsilesi içinde bu defteri açtım – iyi ya da kötü *Kadınlar ve Kurmaca* ya da *Kendine Ait Bir Oda*'nın son düzeltmelerini şimdi yapmış bulunduğuma ilişkin mutlu gerçeği yazmak için. Artık bir daha hiç okumayacağını sanırım. İyi ya da kötü mü? Bence içinde tedirgin bir hayat var: Her zamanki gibi çoğu şey cıvık, derme çatma, çok tiz bir sesle dile getirilmiş olsa da, yaratığın sırtını kamburlaştırdığını, dörtnala atıldığını hissediyorsunuz.

10 Eylül, Pazartesi

Leonard, Charleston'da kır gezisinde, ben de burada "yorgunum". Ama neden yorgunum? İşte, hiç yalnız kalamıyorum. Yakınmalarının başlangıcı bu. Benimki bedensel olmaktan çok psikolojik yorgunluk. Gazetelere yazmaktan, provaları düzeltmekten zorlandım, suyum çıktı; alttan alta da pervaneler kitabını oluşturmaktaydım. Evet, ama çok yavaş biçimleniyor; benim istediğim şey yazmak değil, diyelim ki iki üç hafta onun üzerine düşünmek – aynı düşünce akımına girmek ve onun her şeyi içine batırmasını sağlamak. Belki de burada, penceremin önünde sabahları birkaç cümle yazmak. (Onlar çok güzel bir yere gittiler – Hurstmonceux'ya belki de, bu tuhaf sisli akşamda; yine de gitme zamanı geldiğinde bütün istediğim tek başıma tepele-

re doğru yürümekti. Şimdi kendimi biraz yalnız, bırakılmış, aldatılmış hissediyorum, kaçınılmaz olarak.) Ve ne zaman kendi düşünce akışıma kapılsam, silkinerek dışarı atılıyorum. Keynes'ler bizdeydi; sonra Vita geldi; sonra Angelica ve Eve; sonra Worthington'e gittik, sonra başım zonklamaya başlıyor – işte buradayım, yazamıyorum – önemi yok, ama düşünmeden, duymadan ya da görmeden – ve tek başıma bir akşamüstünü hazine gibi yakalayarak – tam bu anda Leonard cam kapıda belirdi; ne Hurstmonceux'ya ne de başka bir yere gittiler; Sprott oradaydı ve bir madenci, bir şey kaçırmadım yani – insanın ilk bencil hazzı.

Gerçekten bir kitabın bu önsezileri –yaratı içindeki ruh durumları– çok tuhaf, kavranması zor...

Hem sonra 47 yaşındayım: Evet; yetersizliklerim artacak elbette. İlk olarak gözlerim. Geçen yıl, galiba, gözlüksüz okuyabiliyordum; gazete alıp metroda okuyabiliyordum, giderek yatakta gözlük gereği duyduğumu anladım, şimdi de gözlüğüm olmadan tek satır okuyamıyorum (kitabı, gazeteyi çok garip bir açıda tutmadıkça). Yeni gözlüğüm eskisinden çok daha yüksek dereceli, çıkarttığım zaman bir an kör oluyorum. Başka hangi yetersizlikler? İşitebiliyorum, düşünebiliyorum, kusursuzca: Her zamanki kadar iyi yürüyebiliyorum, sanırım. Ama sonra hayat değişikliği olmayacak mı? Zor, hatta tehlikeli bir zaman gelmeyecek mi? Açıkçası insan sağduyuyla yaklaşarak bunun üstesinden gelebilir – doğal bir süreç olduğunu kabullenerek; insanın uzanıp okuyabileceğini; sonra yeteneklerinin aynı kalacağını; bir açıdan kaygılanacak bir şey olmadığını – kimi ilginç kitaplar yazdım, para kazanabilirim, tatile çıkacak param var – ah, hayır; insanın kaygılanmasını gerektiren hiçbir şey yok; ve hayatta verilen bu tuhaf aralar – bende çok fazla oldu – sanatsal açıdan en verimli zamanlar – insan verimli oluyor – Hogarth'daki deliliğimi düşünün – ve bütün o küçük hastalıkları – örneğin *Deniz Feneri*'ni yazmadan önceki-

ni. Şimdi yatakta geçirdiğim altı hafta *Pervaneler*'i başyapıt yapacak. Ama adı bu olmayacak. Pervaneler, şimdi ansızın hatırlıyorum da, gündüz uçmaz. Ve yanan bir mum da olamaz. Bütünüyle, kitabın biçimi üzerinde düşünülmesi gerek – zamanla bunu yapabilirim. Burada kesiyorum.

25 Eylül, Çarşamba

Dün sabah *Pervaneler*'e yeni bir başlangıç daha yaptım, ama başlık bu olmayacak; hemen çözülmesi gereken bir sürü sorun avaz avaz bağırıyor. Olay kimin kafasında geçiyor? Ben düşünen kişinin dışında mıyım? İnsan hile barındırmayan bir yöntem istiyor.

11 Ekim, Cuma

Dalgalar ya da *Pervaneler* ya da adı artık ne olacaksa onu yazmamak için buraya yazdığım düşüncesine kapılıyorum. İnsan hızla yazmayı öğrendiğini sanıyor; ama öğrenmiyor. Ve işin tuhafı hevesle ya da zevkle yazmıyorum; çünkü dikkatimi yoğunlaştırıyorum. Su gibi akıp gitmiyorum; tersine saplanıp kalıyorum. Aynı zamanda, daha önce hayatım boyunca hiç böyle belirsiz ama girift bir projeye kalkışmamıştım; ne zaman bir şey belirtsem onun bir düzine başka şeyle ilişkisini düşünmem gerekiyor. Kolayca ilerleyebilsem de, bütünün etkisini göz önünde bulundurmak için duruyorum hep. Özellikle taslağımda kökten bir yanlış var mı? Odanın içinden gelişigüzel bir şeyler toparlayıp onlar aracılığıyla başka şeyler hatırladığım bu yöntemi pek doyurucu bulmuyorum. Yine de şimdilik özgün tasarıma böylesine yakın duran ve hareket olanağı veren bir şeyler sezemiyorum. Belki de bu yüzden, benim için bu ekim günleri biraz

zorlama ve sessizlikle kuşatılmış. Şu son söylediğim sözcükle ne demek istediğimi tam da bilimiyorum çünkü insanları "görmekten" hiç vazgeçmedim –Nessa ve Roger'ı, Jeffers'ı, Charles Buxton'ı ve Lord David'i görmem gerek, Eliot'ları görmek zorundayım– ah, bir de Vita vardı. Hayır, söz konusu olan somut sessizlik değil; bir tür içsel yalnızlık –insan çözümleyebilse ilginç olurdu. Örnek vermek gerekirse – tam da Bedford Meydanı'nda yürürken – bu öğleden sonra bütün o pansiyonlarıyla dümdüz cadde – durduk yerde kendiliğinden şöyle bir şeyler söyledim. Nasıl da acı çekiyorum. Ve hiç kimse bilmiyor nasıl acı çektiğimi, bu caddede yürürken, kendi acıma gömülmüş, tıpkı Thoby* öldükten sonra olduğum gibi – tek başıma; yapayalnız bir şeyle savaşarak. Ama o zamanlar savaşacağım şeytan vardı, şimdi hiçbir şey yok. Eve girdiğimde her şey öylesine sessiz ki – kafamın içinde hızla dönen tekerlekleri taşımıyorum – yine de yazıyorum – ah çok başarılıyız – işte önümüzde duruyor – en sevdiğim şey – değişim. Evet, Rodmell'deki o son gece Leonard istemeye istemeye beni almaya geldiğinde Keynes'ler uğradı. Maynard, *Nation*'ı bırakıyor, Hubert** da, böylece hiç kuşkusuz biz de bırakacağız. Şimdi sonbahar; ışıklar yanıyor; Nessa, Fitzroy Caddesi'nde – alev alev yanan gaz ateşiyle puslu koca bir odada, yerde darmadağın tabaklar, bardaklarla – Yayınevi patlama yapıyor – şu ünlü olma durumu süreğenleşti – hiç olmadığım kadar zenginim – daha bugün küpe aldım – bütün bunların yanında, makinenin bir yerinde boşluk ve sessizlik var. Genel olarak, pek de aldırmıyorum; çünkü sevdiğim şey gerçeklik dediğim şeyin kışkırtmasıyla bir o yana bir bu yana atılmak, savrulmak. Bu olağanüstü yayılan gerginlikleri –tedirginlik ya da dinginliğin, mutluluk ya da huzursuzluğun gerginliklerini– hiç hissetmemiş olsaydım, boyun eğmenin sularında derinlere batardım. İşte şimdi

* J. T. Stephen, V. W.'nin erkek kardeşi. 1906'da öldü.

** Hubert Henderson, editör.

savaşacak bir şeyim var; erken uyandığımda kendi kendime, Savaş, savaş, diyorum. Elimden gelse o duyguyu yakalardım; yalnızlık ve sessizlik insanı yaşanabilir dünyadan uzaklaştırırken, gerçek dünyanın şarkısını söyleme duygusunu; bana gelen, bir serüvene bağlı olduğum hissini; şimdi artık param falan olduğuna göre her şeyi yapmak için tuhaf bir özgürlüğüm olduğunu. Tiyatro bileti almaya gidiyorum (Aile Reisi Kadın) orada asılı ucuz yolculuklar listesini görüyorum, hemen aklıma yarın Stradford on Avon Festivali'ne gitmek geliyor –niye olmasın?– ya da bir hafta sonu için İrlanda'ya ya da Edinburg'a. Elbette gitmeyeceğim. Ama her şey mümkün. Ve bu tuhaf küheylan, yani hayat, gerçek. Bunlardan herhangi biri anlatmak istediğim şeyi aktarıyor mu? Ama yine de gerçekten ellerimi boşluğun üzerine koymadım. Şimdi düşünüyorum da, tuhaf – Clive'ı özlüyorum.

23 Ekim, Çarşamba

İşte işin doğrusu şu –yalnızca bir saat yazıyorum, sonra beynimi artık bu fırıldak gibi sarmalın üzerinde tutamayacağımı hissederek telaşla geri geliyorum– sonra daktiloya çekiyorum, saat 12.00'de posam çıkmış oluyor. *Kendine Ait Bir Oda*'yı basmadan önce izlenimlerimi burada özetleyeceğim. Morgan'ın onu incelemeyecek olması biraz uğursuzluk habercisi. Yakın arkadaşlarının hoşuna gitmeyecek tiz bir kadınsı tınısı olduğu kuşkusuna kapılıyorum. Bu nedenle de Lytton'dan, Roger'dan, Morgan'dan gelecek kaçamaklı, şaka yollu eleştiriler dışında eleştiri almayacağımı öngörüyorum; basın bana karşı kibar olacak, kitabın çekiciliğinden, canlılığından söz edecek; aynı zamanda bana feminist olduğum için saldıracaklar, eşcinsel olduğumu üstü kapalı ileri sürecekler; Sybil beni öğle yemeğine çağıracak; genç kadınlardan bir sürü mektup alacağım. Korkarım ciddiye alınmayacak. Mrs.

Woolf öylesine usta bir yazar ki yazdıkları kolayca okunuyor... bu çokça kadınsı mantık... kızların eline verilecek kitap. Çok fazla önemseyeceğimi sanmıyorum. Pervaneler; ama galiba dalgalar olması gerekecek, ağır aksak ilerliyor; öteki beni yavaşlatırsa, buna başvurabilirim. Önemsiz olduğunu söyleyebilirim; öyle de; ama onu şevkle, inançla yazdım.

Dün gece Webb'lerle yemek yedik, çaya da Eddy* ve Dotty geldi. Bu iyi hazırlanmış akşam yemeği toplantılarına gelince, insan tek bir adamla –Hugh Macmillan**– Buchan'lar ve onun kendi uğraşı üzerine dostça rahatça konuşabilir; Webb'ler dost canlısı ama Kenya konusunda onları etkilemek mümkün değil; iki kiralık odada oturuyoruz (yemek odasında bir perdenin arkasında pirinç yatak vardı) koca koca kırmızı et parçaları yiyoruz; viski sunuluyor. Hep o aynı aydınlanmış, kişisellikten uzak, kendinin tam farkında olma havası. "Küçük oğlumun oyuncakları olacak elinde" –ama çok ileri gitmesine izin verme– "işte karım Kabine'de olmam konusunda böyle konuşuyor." Hayır, onların yanılsamaları yok. Onları kendimle, L.'yle karşılaştırdım ve çocuksuz bir çiftin acınası simgesel niteliğini hissettim; bir şey adına duran, birleşmiş.

2 Kasım, Cumartesi

Ah, ama şimdiye kadar *Kendine Ait Bir Oda*'da çok iyi iş çıkardım; satıyor, galiba; beklenmedik mektuplar alıyorum. Oysa aklım daha *Dalgalar*'da. Sabah çalışmamı daha yeni daktiloya çektim; tam anlamıyla emin olamıyorum. Orada *bir şey* var (tıpkı *Mrs. Dalloway*'de kapıldığım duygu) ama yakalayamıyorum, tam olarak. *Deniz Feneri*'nin hızına ve kesinliğine benzer yanı hiç yok: *Orlando* düpedüz çocuk

* E. Sackville-West.

** Daha sonra Lord Macmillan oldu.

oyuncağıydı. Yöntemin bir sahteliği mi var, bir yerlerde? Hileli bir şey? – ki bu yüzden ilginç şeyler sağlam bir temele oturmuyor? Tuhaf bir durumdayım; bölündüğümü hissediyorum; işte ilginç şeyim burada ve onu üzerine koyacak sağlam bir masam yok. Çakan bir şimşekle bana gelebilir, yeniden okurken – bir tür çözücü. Zamana ve denize karşı insanlarımı yerleştirebileceğim bir konum arama hakkım olduğuna inanıyorum – ama Tanrım, insanın inançla kazıp kendini oraya yerleştirmesinin zorluğu. Dün inancım vardı; bugün uçup gitti.

30 Kasım, Cumartesi

Bu sayfayı alçakça dolduruyorum; sabah çalışmasının sonunda. *Dalgalar*'ın ikinci bölümüne başladım – bilmiyorum. Bilmiyorum. Bir kitap için notlar biriktirdiğimi hissediyorum yalnızca – onu yazma çabasına girişebilecek miyim hiç, Tanrı bilir. Biraz daha yüksek bir konumdan onu bir araya toplamayı başarabilirdim – Rodmell'de, yeni odamda. *Deniz Feneri*'ni okumak, yazmayı kolaylaştırmıyor...

8 Aralık, Pazar

Okudum, okudum, diyebilirim ki doksan santim kalınlıkta taslak okudum, hem de dikkatlice; çoğu kenara yazılmış düzeltmeydi, bu yüzden de üzerinde düşünmeyi gerektiriyordu. Şimdi bu yükü sırtımdan attığıma göre, Elizabeth çağı yazarlarını okumaya başlamakta özgürüm – çok bilgisiz olduğum için adını duymadığım küçük tanınmamış yazarları, Pullenham'ı, Webb'i, Harvey'yi. Bu düşünce içimi sevinçle dolduruyor – abartmıyorum. Elimde kalemle, zemin yeniyken, keşfederek, üzerine atılarak, cümleleri düşünerek

okumaya başlamak, hâlâ benim en büyük coşkularımdan biri. Ah, ama L. elmaları ayıracak ve gürültü sinirime dokunuyor; söyleyeceğim şey aklıma gelmiyor.

İşte yazmayı kestim, çok büyük zarara neden olmadan ve Elizabeth dönemi ozanlarının listesini çıkardım. Rhoda Broughton* ve Ouida for de la Mare** üzerine yazmayı büyük bir mutlulukla reddettim. Görüldüğü gibi yaygın olan, Jane ve Geraldine'de tanık olduğumuz bu üslup bende kısa sürede sonuçlanıyor. Eleştiri yazmak istiyorum. Evet, insan bir iki belirsiz kişiyi seçebilir. İlkin ve en tutkuyla sevdiklerim Elizabeth döneminin nesir yazarlarıydı, ilgimi uyandıran da babamın benim için taşıyıp eve getirdiği Hakluyt'tu –bunu duygulanarak düşünüyorum– H. P. G.***'de oturan küçük kızını düşünerek babamın Kitaplığın merdivenlerini tırmanışı. 65 yaşında olmalıydı; ben de 15 ya da 16 o zamanlar; ve neden bilmiyorum ama, tam olarak ilgimi çekmediyse de kendimden geçtim, kocaman sarı sayfanın görünümü beni büyüledi. Onu okurdum, o belirsiz serüven düşkünlerini hayal ederdim, hiç kuşkusuz defterime onların tarzlarında yazmaya çalışırdım. Galiba o sıralar Hıristiyan dini üzerine uzun uzun düşündüğüm bir deneme yazıyordum; başlığı da Religio Laici'ydi galiba, insanın Tanrı'ya gerek duyduğunu kanıtlıyordu; ama Tanrı değişim sürecinde tanımlanmıştı; aynı zamanda kadınların tarihini de yazdım; ve kendi ailemin tarihini – hepsi de kabak tadı verecek kadar uzun, Elizabeth dönemi tarzında.

RODMELL – *Noel ertesi*

Neredeyse dayanılmaz ölçüde dinlendirici buluyorum –tek başıma bir on beş gün– insanın elde etmesi neredeyse

---

* İngiliz kadın romancı. (ç.n.)

** Melodramatik romanlar yazan kadın romancı Maria Louise Ramé (ç.n.).

*** V. W. çocukken, ailesinin oturduğu Hyde Park Gate.

olanaksız. Hiç aralıksız konukları püskürttük. Bir kereliğine olsun yalnız kalacağız, diyoruz; ve gerçekten mümkün görünüyor. Sonra Annie bana karşı çok anlayışlı. İşlerim yolunda. Her şey oldukça esrik, yalın, hızlı, etkin – *Dalgalar* konusunda tökezleyip durmamı saymazsak. Kendimi zorlaya zorlaya iki sayfalık tam bir saçmalık yazıyorum; her cümlenin çeşitlemelerini yazıyorum; uzlaşmalar, yanlış varsayımlar; olasılıklar; ta defterim bir delinin rüyalarına dönünceye kadar. Sonra ikinci kez okumada bir esin var gibi geliyor; onları anlamlı sözcüklere döküyorum. Hâlâ doyurucu bulmuyorum. Eksik bir şeyler var, sanıyorum. Hiçbir şeyi uygun düştüğü için kurban etmiyorum. Odak noktama baskı yapıyorum. Her şeyi silip atacak olmaya aldırmıyorum. Ve orada bir şey var. Şimdi vahşi atışlar denemeye yöneliyorum – Londra'da – konuşurken – acımasızca omuz atıp yolumu açarken – ve sonra ondan hiçbir şey çıkmazsa – hiç değilse olasılıkları incelemiş oluyorum. Ama keşke daha çok zevk alabilseydim. *Deniz Feneri* ya da *Orlando* gibi onu bütün gün kafamın içinde taşımıyorum.

1930

12 Ocak, Pazar

Günlerden pazar. Tam şu anda çığlığı basmış bulunuyorum: "Artık başka hiçbir şey düşünemiyorum." Kararlılığım ve çalışkanlığım sayesinde şimdi *Dalgalar*'ı oluşturmaktan kendimi alamıyorum. Bu duyguyu, aşağı yukarı bir hafta önce *Hayalet Eğlencesi*'ni yazmaya başladığımda bütün keskinliğiyle yakaladım: Şimdi altı aylık yontup biçmeden sonra hızla yazıp bitirebileceğimi hissediyorum: Ama kesinliğin kırıntısı bile olmadan nasıl biçim kazanacak? Çoğu şeyin atılması gerekecek: Esas olan hızla yazmak, içinde bulunduğum ruh halini kesintiye uğratmamak – tatil yok, mümkünse ara vermek yok, bitinceye kadar. Sonra dinlenme. Sonra yeniden yazma.

26 Ocak, Pazar

48 yaşındayım: Rodmell'deydik – yine yağmurlu, rüzgârlı bir gün; ama gri kuşların üst üste binmiş kanatları gibi duran tepelerin arasında dolaştık benim doğum günümde; önce bir tilki gördüm, dümdüz uzattığı fırça kuyruğuyla upuzun; sonra ikincisi; uluyordu çünkü üzerimizde parlayan

güneş sıcaktı; usulca bir çitin üzerinden sıçradı, çalılıklara daldı – çok ender rastlanan bir görüntü. İngiltere'de kaç tane tilki var? Geceleri Lord Chaplin'in hayatını okuyorum. Yeni odamda doğallıkla yazamıyorum daha, çünkü masa doğru yükseklikte değil, ellerimi ısıtmak için eğilmem gerekiyor. Her şey tam anlamıyla alıştığım gibi olmak zorunda.

Söylemeyi unuttum, altı aylık hesaplarımızı çıkarttığımızda geçen yıl aşağı yukarı 3.020 pound kazandığını gördük – bir devlet memurunun geliri: Bunca yıldır 200 poundla yetinmiş benim için şaşırtıcı şey. Ama gelirim çok fazla düşecek, bence. *Dalgalar* 2.000'den fazla satmayacak. Bu kitaba saplanıp kaldım – demek istiyorum ki, yapıştım, zamklı kağıttaki sinek gibi. Bazen uzaklaşıyorum; ama sürdürüyorum; sonra yine, sonunda zorlu önlemlerle –karaçalıların arasında ilerler gibi– esasa dair bir şeye el attığını hissediyorum. Belki de şimdi bir şeyi dosdoğru söyleyebilirim; enine boyuna; kitabıma doğru biçimi vermek için her zaman olta atma gereği duymadan. Ama onu nasıl bir araya toplayacağım, nasıl bağdaştıracağım –tek bir bütün olmaya zorlayacağım– bilmiyorum; ne de sonucu kestirebiliyorum – devasa boyutta bir konuşma olabilir. Ara bölümler çok zor, ancak temel niteliğinde; hem köprü oluşturacak hem de fon işlevi görecek –deniz; duygusuz doğa– bilmiyorum. Ama bence bu ansızın doğrudanlığı hissettiğimde doğru yolda olmalıyım: Her neyse şimdilik yinelenme dışında başka hiçbir kurgu biçimi kendini göstermiyor.

16 Şubat, Pazar

Bir hafta sedirde uzanmak. Bugün o her zamanki dengesiz coşku içinde dimdik oturuyorum. Olağanın altında, yazmak için duyduğum o kesik kesik istekle, sonra da uyuklamak için. Güzel soğuk bir gün, gücüm ve görev duygum ka-

lıcı olursa arabayla Hampstead'a gideceğim. Ama bir amaca yönelik olarak yazabileceğimden kuşkuluyum. Kafamın içinde bir bulut yüzüyor. İnsan kurguya geri dönemeyecek kadar fazla bilincinde bedeninin ve hayatın tekdüzeliğinin dışına sürüklenmiş durumda. Bir iki kere, kafamın içinde o tuhaf kanat hışırtılarını duydum, böylesine sık hastalandığımda geliyorlar – geçen yıl örneğin bu zamanlar yatağa uzanmış *Kendine Ait Bir Oda*'yı oluşturuyordum (iki gün önce 10.000 sattı). Bir on beş gün daha yatakta kalabilirsem (ama bunu yapma olasılığım hiç yok) inanıyorum *Dalgalar*'ın bütününü görebileceğim. Ya da elbette başka bir şeye kayabilirim. Göründüğü gibi Cassis'ye bir kaçamak yapmak için üstelemek de geliyor içimden biraz; ama belki bunun için bende olandan daha çok kararlılık gerekli; ve burada ziyan olup gideceğiz. Pinker güneşli bir yer arayarak odada dolaşıyor – ilkbahardan bir işaret. Bence benim durumumda bu hastalıklar –nasıl anlatsam?– bir bakıma gizemli. Beynimin içinde bir şeyler oluyor. İzlenimleri kaydetmeye karşı çıkıyor. Kendisini kapatıyor. Kozasına çekiliyor. Sıklıkla keskin bir acıyla uyuşuk uyuşuk uzanıyorum... geçen yıl olduğu gibi. Sonra ansızın bir şey fışkırıyor. İki gece önce Vita buradaydı; o gittiğinde gecenin özelliklerini hissetmeye başladım –nasıl da ilkbaharın yaklaştığını: gümüşsü ışığı; ilk lambalarla karışan; hepsi caddelerde koşuşturan arabalar; hayatın başladığına ilişkin olağanüstü bir his vardı içimde; duygularımın özü olan, ama tarife sığmayan o duyguyla karışmış (*Dalgalar*'daki Hampton Sarayı sahnesini oluşturmayı sürdürüyorum –Tanrım, bu kitabı toparlayıp toparlayamayacağımı nasıl da merak ediyorum! Şimdiye kadar bölük pörçük parçacıklar çöplüğü). Neyse, dediğim gibi kafamın içinde yüzdüğümden, doğru cümle kurmak yerine kendimi dengelemek için yazdığımdan bu uzun duraklamaların arasında – ilkbaharın geldiğini hissettim; Vita'nın hayatı öylesine doluydu, canlıydı ki; ve bütün kapılar açılıyordu;

bence bu içimde kanatlarını çırpan pervane. Sonra da artık her neyse öykümü oluşturmaya başlıyorum; düşünceler kıpır kıpır içimde; yine de bu aklımı ya da kalemimi denetim altına almamdan önce oluyor. Bu aşamada yazmaya kalkışmanın yararı yok. Bu beyaz canavarı doyurabileceğimden kuşkuluyum. Yatıp uyumak isterdim, ama utanıyorum. Leonard bir günde nezlesini süpürüp attı, hasta hasta işine döndü. İşte ben burada hâlâ kaytarıyorum, giyinmemiş, Elly* yarın gelecekken. Ama dediğim gibi kafam tembellik durumunda çalışıyor. Hiçbir şey yapmamak genellikle benim en verimli tarzım. Byron okuyorum: Maurois: Beni *Childe Harold*'a yolluyor; kuramlar üretmeme neden oluyor. Nasıl da tuhaf bir karışım: Zayıfın zayıfı duygusal Mrs. Hemans keskin yalın güçle birleşmiş. Bunlar nasıl birleşiyor? Bazen *C. H.*'deki tanımlar "güzel"; büyük bir ozan gibi. Byron'da üç unsur var:

1. Gitar eşliğinde salon şarkıları söyleyen duygusal siyah saçlı kadın.

"Davulcu! Davulcu! Senin tehlike habercisi sesin uzaklarda
Yiğitlere umut veriyor ve savaş vaat ediyor,"

"Ah! Kim esmer Suliote'den daha yürekli
Karlı mintanı, tarazlanmış pelerini içindeki"

–hazır yapım bir şey; yapmacık; aptallık.

2. Sonra onun düzyazısı gibi ve düzyazı kadar iyi canlı söz sanatı var.

"Siz köle doğanlar! Bilmiyor musunuz
Özgürlük isteyenler vurmalı darbeyi?
Onların sağ kollarıyla kazanılmalı zafer?
Fransızlar Moskovalılar yaralarını sarar mı senin? Hayır!"

---

* Virginia Woolf'un doktoru Elly Rendel.

3. Sonra bana daha gerçek gelen, neredeyse şiir olan şey var.

'Sevgili Doğa hâlâ anaların en seveceni!
Her zaman değişse de hep yumuşak;
Onun çıplak göğsünden bırak besleneyim,
En sevdiği çocuğu olmasam da hiç sütten kesmediği.

Gündüz gece gösterdi bana sonsuz güler yüzünü
Başka kimse değil de ben onu imlesem de,
Ve arasam onu daha daha çok sevsem en büyük öfkesinde'

4. Sonra da pazar günü Londra betimlemesindeki gibi katıksız hiciv var; ve

5. Son olarak da (ama bununla üçten fazla etti) kaçınılmaz olan, ölüm ve dostların yitirilmesi üzerine nakarat gibi ortaya çıkan yarı hayali yarı gerçek trajik not.

Benim olan ne varsa alabilirsin, acımasız Ölüm! Senin elinde;
Ana baba, Dost ve şimdi Dosttan fazlası:
Daha benim için okların fırlamadı öyle hızla
Ve acı üzerine acı hâlâ karışıp duruyor birbirine,
Kapıp götürdü ufacık neşeyi hayatın hâlâ bana ödünç verdiği.

Bence bunlar onu oluşturuyor; düzmece, anlamsız, yine de çok değişken, zengin olan şeylerin çoğunu da ortaya koyuyor, öteki ozanlardan çok daha geniş çapta, bütünü düzene sokabiliyor. Romancı olabilirdi. Yine de mektuplarında düzyazı anlatımını ve Atina konusundaki gerçek duygularını okumak tuhaf: Ve onu dizelerinde benimsediği uzlaşımla karşılaştırmak. (Akropolis'le biraz alay ediyor.) Ama sonra alay da yapmacık olabilir. İşin gerçeği o kadar yüksek voltajda elektrikle dolarsanız sıradan insan duygularından hiçbi-

risine uymayabilirsiniz; yapmacık olmak zorunda kalırsınız; coşkuya kapılmak zorunda; bir yere uymazsınız. Eğlence Albümü'nde 100 yaşında olduğunu yazdı. Hayatı duygularla ölçtüğümüzde, bu doğru.

17 Şubat, Pazartesi

Bu ısı derecesi yüksek: Ama şimdi düştü; ve şimdi

20 Şubat, Perşembe

Elimden gelirse ince zekâmı harekete geçirmeliyim. Belki de bir karakter taslağı ortaya çıkar.

17 Mart, Pazartesi

Kitabı sınamanın yolu (yazar için) elbette söylemek istediğin şeyi doğallıkla söyleyebileceğin boşluğu sana bırakıp bırakmadığıdır. Tıpkı bu sabah Rhoda'nın söylediğini benim söyleyebildiğim gibi. Bu da kitabın kendisinin canlı olduğunu kanıtlıyor: Çünkü söylemek istediğim şeyi paramparça etmedi, tersine hiç basınç uygulamadan, değişiklik yapmadan içeri kaydırmama izin verdi.

28 Mart, Cuma

Evet, ama bu kitap çok garip iş. "Bununla karşılaştırıldığında çocuk doğurmak solda sıfır" dediğimde bütün günü esriklik içinde geçirdim: Oturup kitabı bütün olarak gözden geçirdiğim sıra L.'yle tartıştım (Ethel Smyth konusunda), yü-

rüyüp gittim, biçimin baskısını hissettim –onun görkemini, yüceliğini– belki de hiç hissetmediğim gibi. Ancak esriklik içinde aceleye getirmeyeceğim. Sabırla üzerinde duruyorum; bütün kitaplarımın en karmaşığı, en zoru olduğunu düşünüyorum. İçinde her hayatın kendi sesini bulacağı devasa bir tartışma dışında –mozaik– nasıl bir sonu olacak, bilmiyorum. İşin zor yanı her şeyin yüksek gerilim altında olması. Konuşan ses konusunda ustalaşmadım daha. Yine de bir şeyin orada olduğunu biliyorum; yılmadan sabırla üzerinde durarak sürüdürmeyi, sonra çoğunu şiir gibi yüksek sesle okuyarak yeniden yazmayı tasarlıyorum. Genleşmeye elverişli olacak. Bence sıkıştırılmış. O –ona ne biçim verirsem vereyim– büyük, içinde gizilgüç barındıran bir konu – belki *Orlando* öyle değildi. Her neyse, ben önlemimi aldım.

9 Nisan, Çarşamba

Şimdi düşündüğüm şey (*Dalgalar* konusunda), bir iki fırça darbesiyle bir insanın kişiliğine temel özelliklerini kazandırabileceğim. Yüreklilikle yapılmalı bu, neredeyse karikatür gibi. Dün, belki de son aşama olabilecek şeye başladım. Kitabın her parçası gibi düzensizlik içinde, gelişigüzel ilerliyor. Bundan asla kurtulamıyorum; geri çekiliyorum. Umarım bu durum sağlamlığı getirir; cümlelerime özen göstermeliyim. *Orlando* ve *Deniz Feneri*'nin savsaklanmasını, biçimin olağanüstü güçlüğü denetim altında tuttu – *Jacob'ın Odası*'nda da öyleydi. Bence bu, şimdiye kadar ulaştığın en uç gelişme; ama elbette bir yerlerde fitil ateşlenmeyebilir. Bence özgün kavrama sabırla bağlı kaldım. Korktuğum şey, yeniden yazmanın çok zorlayıcı olması, böylece de bütünüyle onu elime yüzüme bulaştırmam. Çok kusurlu olacağı kesin. Ama bence heykellerimi gökyüzüne karşı yükseltmiş olmam da mümkün.

13 Nisan, Pazar

Yazmayı *keser kesmez* Shakespeare okudum. Kafam afallamışken, ateş püskürürken. Sonra şaşılacak şey. Eşitmişiz gibi başlamış görünüp, sonra da benim en başa çıkılmaz karmaşamın içinde, en baskın hayal gücümde bile yapamayacağın şeyleri yaptığını, alıp başını gittiğini görerek beni yarış dışı bıraktığını, silip geçtiğini hissedinceye kadar onun genişliğinin, hızının, sözcük bulgulama gücünün nasıl da şaşkınlık verici olduğunu asla anlamamış olmam tuhaf. Hatta en az tanınmış oyunları bile bir başkasının en hızla yaptığından bile daha büyük bir hızla yazılmış; sözcükler öylesine hızla düşüyor ki insan onları toplamaya yetişemiyor. Şuna bakın. "Neredeyse solmuş kopartılmış zambak üstüne." (Bu tümden rastlantı. Gelişigüzel gözüme çarptı.) Açıkçası kafasının esnekliği öylesine yetkindi ki herhangi bir düşünce dizisini pırıl pırıl ortaya çıkartabilirdi; hiç göze batmayan çiçekleri sağanak gibi yağdırırdı, dinginlik içinde. O halde neden bir başkası yazmaya kalkışsın ki? Bu hiç de "yazmak" değil. Gerçekten, Shakespeare'in bütün edebiyatı aştığını söyleyebilirdim, ne demek istediğimi bilsem.

23 Nisan, Çarşamba

Bu, *Dalgalar*'ın tarihinde çok önemli bir sabah, çünkü galiba köşeyi döndüm ve tam önümde son aşamayı gördüm. Galiba Bernard'ı son adımı atacak duruma getirdim. Şimdi dümdüz ilerleyecek, sonra da kapıda duracak: Ardından dalgaların son resmi gelecek. Rodmell'deyiz, sanırım bu cereyanı kesmemek ve bitirmek için bir iki gün daha kalacağım (yapabilirsem). Ah Tanrım, sonra da dinlenme; sonra bir makale; ardından yine bu iğrenç biçimlendirme, kalıba dökme işi. Yine de içinde biraz haz olabilir.

29 Nisan, Salı

Şu elimdeki kalem ucu dolusu mürekkeple *Dalgalar*'ın son cümlesini yazdım şimdi. Galiba bunu kendime bildirmek için yazıyorum. Evet, şimdiye kadar zihnimi hiç bu kadar zorlamamıştım; kesinlikle son sayfalar; her zamanki kadar çok fiyaskoyla sonuçlanacaklarını sanmıyorum. Ve tümden, ısrarla tasarıma bağlı kaldığımı düşünüyorum. Kendimi kutlamak için söyleyeceğim öyle çok şey var ki. Ama böylesine deliklerle, yamalarla dolu bir kitap da yazmamıştım; yalnızca yeniden kalıba dökülmesi değil, yeniden yapılandırılması da gerekecek. Yapısının yanlış olduğundan kuşku duyuyorum. Boş ver. Kolay ve akıcı bir şey yapabilirdim; o gördüğüm hayalden, o mutsuz yazdan sonra –ya da üç haftadan– Rodmell'de, *Deniz Feneri*'ni bitirdikten sonra bu eriştiğim bir şey. (Ve bu aklıma getiriyor da –hemen zihnimi oyalayacak başka bir şey bulmalıyım yoksa yine gagalamaya başlayacak, sefil edecek– hayal gücünü çalıştıran bir şey, mümkünse, hafif; çünkü ilk ilahi dinginlikten sonra Hazlitt ve eleştiriden usanacağım; aklımın bir köşesindeki çeşitli anıştırmaların farkında olduğumu hazla hissediyorum; Duncan'ın hayatı; hayır, bir stüdyoda parıldayan tuvaller; ama bu bekleyebilir.)

Öğleden sonra. Şimdi Southampton Row'da yürürken kendi kendime düşünüyorum, "İşte size yeni bir kitap verdim."

1 Mayıs, Perşembe

Sabahımı tümden rezil ettim. Evet, bu, sözcüğün gerçek anlamıyla doğru. Sanki Tanrı özgür olduğumu bildirmiş gibi *The Times*'dan bir kitap yolladılar; özgürlüğüm yüzünden coşarak telgraf çekmeye koştum, Van Doren'e

Scott üzerine yazacağımı söyledim. Şimdi Scott'ı okuduktan ya da Hugh'nun önerdiği editörden sonra yazmayacağım bunu, yazamayacağım; onu okumaya çalışırken, yapamayacağımı söylemek için Richmond'a yazarken bütün keyfim kaçtı: Çatı penceremi maviye, altın rengine boyayan o pırıl pırıl 1 Mayıs'ı ziyan ettim; zihnimde yalnızca çöplük yığını kaldı; okuyamıyorum, yazamıyorum, düşünemiyorum. İşin doğrusu, elbette, *Dalgalar*'a geri dönmek istiyorum. Evet, işin doğrusu bu. Her açıdan benim öteki kitaplarımın tam tersi olduğu gibi bu konuda da onlara benzemiyor, onu yeniden yazmaya ya da şevkle yeniden düşünmeye başlıyorum ve doğrudan bitiriyorum. O sırada kafamda neyin bulunduğunu görmeye başlıyorum; bir sürü ilgisiz şeyi kesmeye, temizlemeye, sivriltmeye, iyi cümlelerin parıldamasını sağlamaya başlamak istiyorum. Birbiri ardından dalgalar. Hiç yer yok. Falan filan. Ama sonra pazar günü Devon'u, Cornwall'u dolaşmaya gidiyoruz, bu da bir hafta boşluk demek; ardından belki de alıştırma olsun diye eleştirel beynime bir aylık iş yaptıracağım. Hangi işe koyulacak? Yoksa bir öykü mü?.. Hayır, şimdi başka öykü istemiyorum...

20 Ağustos, Çarşamba

Bence *Dalgalar*'a (100. sayfadayım) kendini bir dizi dramatik iç konuşmaya ayrıştırıyor. Yapılması gereken şey, onların dalgaların ritminde bağdaşık olarak akmasını sağlamak. Ardı ardına okunabilirler mi? Bu konuda hiçbir şey bilmiyorum. Bugüne kadar kendime verebildiğim en büyük fırsat olduğunu düşünüyorum; öyleyse bence en eksiksiz başarısızlık da. Yine de bu kitabı yazdığım için kendime saygı duyuyorum –evet– benim doğuştan yanlışlarımı sergilese bile.

8 Eylül, Pazartesi

Hayata dönüşümün işaretini vereceğim –yani yazacağım– yeni bir deftere başlayarak ve farkına varıyorum da Thoby'nin doğum gününe denk düşüyor. Galiba 50 yaşında olacaktı bugün. Buraya geldikten sonra o alışılmış –ah nasıl da alışılmış– baş ağrısına yakalandım; oturma odasındaki yatağımda düne kadar yorgun bir kas lifi gibi serildim kaldım. Şimdi yine kalktım, işe koyuldum; kafamda yeni bir resimle; bahçede ölüme karşı koyuşum.

Oysa bu defterin başlangıç cümlesi, "Bugüne kadar hiç kimse benim kadar çok çalışmamıştır," olmalıydı –tam şu anda benim Hazlitt'in 14 sayfasını ataşlarken çığlığı attığım gibi. Bütün bunların hepsini bir günlük çalışmanın içine sıkıştırdığım zamandı. Şimdi bir bakıma bunları Amerika için yazdığım ve ilerisi için düzenlemeler zorunlu olduğu için, galiba, çoğu da can sıkıcı, gülünç ölçüde fazla zamanı bunlara harcıyorum. Sanırım Hazlitt'e ocak ayında başladım. İnsanın eleştiriyle amaçladığı şeyi yaptığıma, yani tam ortada duran yılanbalığına iliğe– zıpkını sapladığıma da emin değilim. Bütün bu denemelerde onu bulmak hiç kuşkusuz çok zor iş; öylesine çok sayıda; öylesine kısa; ve her konuda. Boş ver; bugün gidecek; benim eleştiri aşkım ne tuhaf, bilendi. İşin içine öğütme, sıkıştırma, işkence karışmasa o konuda biraz yeteneğim var.

2 Aralık, Salı

Hayır, bu sabah *Dalgalar*'daki o çok zor bölümü yazamıyorum (Saray'a karşı nasıl da aydınlanmış olduğunu hayatlarının), bütün bunların nedeni de Arnold Bennett'la Ethel*'in düzenlediği toplantı. Sözcükleri birbiri ardına dizemiyorum.

* Ethel Sands.

Ethel'in küçük arka odasında bana iki saat gelen bir süre geçirdim tek başıma B.'yle. Bu toplantı sanki, "Mrs.Woolf'la iyi ilişkiler geliştirmek için" B.'nin başının altından çıkan bir şeydi, bence – B.'yle ilişki geliştirip geliştirmemek benim zerre kadar umurumda değilken. Ona B. diyorum çünkü o B. diyemiyor. Duraklıyor; gözlerini kapatıyor; arkasına yaslanıyor; insan bekliyor. "Başla" sözcüğü dökülüyor ağzından sonunda, usulca, telaşsız. Ama epeyce esinden yoksun söylevle dayanılmaz biçimde uzuyor yöntem. Eğlenceli. Bu yaşlı yaratıktan hoşlanıyorum. Dumanlı kahverengi gözünde dehanın izini sürebilmek için yazar olarak elimden geleni yapıyorum: Belli bir duyarlılık, güç görüyorum, galiba; ama kıkır kıkır gülerken, "Nasıl da çam deviren bir salağım –nasıl da bebeğim– Desmond MacCarthy'yle karşılaştırıldığımda –nasıl sarsağım– profesörlere nasıl saldırabildim?" Bu masumiyet sevimli; ama kendisinin ileri sürdüğü gibi "yaratıcı bir sanatçı" olarak görseydim onu daha da sevimli olurdu. *The Mummer's Wife*'da George Moor'un ona *The Five Towns*'ı gösterdiğini söyledi: Orada neyi görmesi gerektiğini öğrettiğini: G. M.'ye karşı derin bir saygı besliyor; ama cinsel zaferleriyle övündüğü için onu hor görüyor. "Genç bir kızın kendisini görmeye gittiğini söyledi bana. Sedire oturunca soyunmasını söylemiş kıza. Kızın bütün giysilerini çıkardığını, ona bakmasına izin verdiğini söyledi... Şimdi buna inanmıyorum işte... Ama olağanüstü bir yazar – sözcükler için yaşıyor. Bir bakıyorsun hasta. Bir bakıyorsun korkunç can sıkıcı – aynı hikâyeleri bir daha bir daha anlatıyor. Yakında insanlar benim için 'Öldü' diyecek." Lafını esirgemedim: "Kitaplarınız için mi?" "Benim için," diye yanıtladı, kitaplarına benim biçtiğimden daha uzun bir ömür biçerek, galiba.

"Tek hayat bu," dedi (bu, dur durak bilmeden çalakalem karalama, birbiri ardınca sözcükleri, günde bin sözcüğü). "Başka hiçbir şey istemiyorum. Yazmaktan başka şey düşünemiyorum. Bazıları sıkılıyor." "İstediğiniz bütün giysilere

sahipsiniz, herhalde," dedim. "Ve banyoya. Yataklara. Ve bir de yata." "Ah, evet, giysilerimin kesimi kusursuzdur."

Ve sonunda Lord David*'i de konuşmanın içine çektim. Kendimizi pek seçkin havalara sokarak sataştık yaşlı yaratığa. Hatfield'ın kapılarının kapalı olduğunu söyledi – "hayatın yüzüne kapanmış olduğunu." "Ama perşembe günleri açılıyor," dedi Lord D. "Ben perşembe günleri gitmek istemiyorum," dedi B. "Ve siz bile bile kenar mahalle ağzı kullanıyorsunuz," dedim ben, "bizden daha çok 'hayatın' içinde olduğunuzu sanarak." "Bazen size takılıyorum," dedi B. "ama sizden daha çok hayatın içinde olduğumu düşünmüyorum. Şimdi eve gitmem gerek. Yarın bin sözcük yazmak zorundayım." Bu da gecenin tadını tuzunu kaçırdı; kalemi sayfanın üstünde zar zor gezdirir durumda bıraktı beni.

Aklıma geldi: Belki de kötü bir şey insanın kendi adını bulmak için makaleleri, incelemeleri taraması. Yine de boyuna yapıyorum bunu.

4 Aralık, Perşembe

Lit. Sup.'da tek sözcükle belli belirsiz küçümsenmem bugün karar vermeme yol açıyor, önce, *Dalgalar*'ın tamamını değiştirmeye; ikinci olarak da, kamuoyu karşısında dikenlerimi çıkarmaya – yalnızca tek sözcükle belli belirsiz küçümsenmem.

12 Aralık Cuma

Bu, galiba, *Dalgalar*'ın son aşamasına girişmeden önce soluk almak için kendime tanıdığım boşluğun son günü. Bir hafta ara vermiştim – yani üç küçük taslak karalamıştım; oyalanmıştım, bir sabahı alışveriş yaparak, bir sabahı, bu

* David Cecil.

sabahı, yeni masamı düzene sokarak, ıvır zıvırla uğraşarak harcamıştım – ama galiba yeniden kendime geldim, üç belki de dört haftalığına daha işe koyulma zamanı. Sonra, düşündüğüm gibi, *Dalgalar*'ı tek kerede kesintisiz yazacağım vs. – aralar – tek bir bütünde toplamak için – ve sonra, aman, bazı kısımlarının yeniden yazılması gerekecek; derken, düzeltmeler;sonra Mabel'a gönderilecek; sonra daktiloya çekilenlerin düzeltmeleri; ardından Leonard'a verilecek. Belki de Leonard'ın eline mart sonunda bir zamanda geçecek. Sonra kaldıracak; derken basacak, belki haziran ayında.

22 Aralık, Pazartesi

Dün gece Beethoven dörtlüsünü dinlerken aklıma geldi, araya sokuşturduğum bütün bölümleri Bernard'ın son konuşmasının içinde eriteceğim ve şu sözcüklerle bitireceğim: Ah yalnızlık: Böylece de bütün o sahneleri içine çekmesini, artık ara vermemesini sağlayacağım. Bu aynı zamanda konunun gücünün, gücün egemen olduğunu gösterecek: dalgaların değil: Ve kişiliğin: Ve meydan okumanın: Ama sanatsal etkisinden emin değilim; denge kurabilmek için en son dalgaların araya girmesi gerekebilir, böylelikle de sonuca bağlamak.

RODMELL. *27 Aralık, Cumartesi*

Ama Bernard'ın son konuşması üzerine söylenip durmanın yararı ne? Salı günü geldik, ertesi gün soğuk algınlığım her zamanki gribe döndü, her zamanki ateşle yatağa düştüm, ne aklımı kullanabiliyorum ne de açıkça göründüğü gibi harflerimi biçimledirebiliyorum. Sanırım iki gün içinde düzeleceğim; ama sonra alnımın içindeki sünger kupkuru, pörsümüş olacak – böylece de benim o pek değerli on beş

günlük büyük coşkum, kendimi işime kaptırma hevesim elimden uçup gidecek; tek bir şey yapamadan geri döneceğim gürültü patırtının içine ve Nelly'ye. Bazı düşünceler geliştirebileceğimi düşünerek kendimi temize çıkarıyorum. Bu arada yağmur yağıyor; Annie'nin çocuğu hasta; komşunun köpeği boyuna kesik kesik havlıyor; bütün renkler ölgün, hayatın nabzı sönük. Ben kitapları birbiri ardından uyuşuk uyuşuk amaçsızca karıştırıyorum: Defeo'nun *Tour*'unu [Gezi]; Rowan'ın özyaşamöyküsünü; Benson'ın hatıralarını; Jeans'ı: alışıldık tarzımda. Papaz –Skinner– şu kendini vuran, sis içindeki kanlı güneş gibi çıkıyor ortaya: Bu kitap daha açık bir kafayla tekrar bakılmayı hak ediyor, belki. Evinin yukarısındaki kayın ormanında vuruyor kendini; antik kazılarla taş çıkartarak, her yeri Camelodunum*'a indirgeyerek geçiriyor bütün hayatını; kavga ediyor; ağız dalaşı yapıyor; yine de oğullarını seviyor, yine de onları kapı dışarı ediyor –bir tür insan hayatının çok açık, acımasız resmi– huzursuz, mutsuz, savaşan, dayanılmaz ölçüde acılı. Ah, ve K. V.**'nin mektuplarını okudum: Merak ediyorum acaba neler olurdu Ellen Terry kraliçe olarak doğsaydı. İmparatorluk için tam bir felaket? K. V. bütünüyle güzellik duygusundan yoksun; bir tür Prusyalı yetkinliği ve kendine güveni tek göze çarpan yanları; maddeci; Gladstone'a karşı acımasız; namussuz uşağın efendisi gibi. Ne istediğini iyi biliyor. Ama kafası büyük ölçüde sıradan, yalnızca miras olarak aldığı gücü ve birikmiş iktidar duygusu onu dikkate değer kılıyor.

30 Aralık, Salı

İstediği şey galiba bütünlük; ama, bence, bu gayet iyi (ateşin başına oturmuş kendi kendime konuşuyorum *Dal-*

* Roma döneminden kalma, geçmişi MÖ. 3000 yıllarına dayanan kent.

** Kraliçe Victoria.

galar konusunda). Tut ki, bütün o sahnelerin bir arada akıp gitmesini daha fazla sağlayabildim – esasen ritimlerle. O kesintilerden sakınmak amacıyla; kanın bir uçtan ötekine sel gibi akmasını sağlamak amacıyla – kesintilerin yol açtığı atıkları istemiyorum; bölümlerden kaçınmak istiyorum; bu gerçekten benim başarım, eğer varsa, burada: Doygun, kırpılmamış bütünlük; sahnelerin, zihnin, kişinin değişimleri, tek bir damla bile yere düşmeden sağlanmış. Şimdi eğer ateşle ve güncelleştirerek bir kez daha üzerinden geçilebilse, bütün gereken bu olacak. Ve kanımın ısısı yükseliyor (ateşim 37,2). Ama yine de Lewes'e gittim, Keynes çaya geldi; atımın semerine çıktığım anda bütün dünya biçime kavuşuyor; bana orantılarımı kazandıran şey işte bu tür yazı.

1931

7 Ocak, Çarşamba

Kafam hiç de öyle ilk canlılık fışkırması içinde değil; şu on beş gün bana birbiri üstüne binen tepelerin görünümünü getirmedi hiç –hiç tarla, hendek yok– çok fazla ateş ışığıyla aydınlanmış ev, aydınlanmış sayfa, kalem, mürekkep getirdi – lanet gribim yüzünden. Burası çok sessiz – gazın tıslamasından başka çıt yok. Ama Rodmell aşırı soğuktu. Küçücük bir serçe gibi donup kaldım. Ve birkaç sarsıcı cümle yazdım. Yazılışı *Dalgalar* kadar ilgimi çeken çok az kitap var. İşte şimdi bile, sonuna gelmişken, bir iki şeyi tersyüz ediyorum; hiç akıcılık yok, hiç özgüven yok; belki de B'nin iç konuşmalarını, aralar verecek, kazıp daha derinlere inecek, yazıya ivme katacak biçimde yazabilirim –evet yemin ediyorum– düzyazının daha önce hiç hareket etmediği biçimde; boğuk gülüşmeleri, mırıldanmaları rapsodiye dönüştürebilirim. Her gün yeni bir şey ekleniyor kabıma – daha önce hiç olmayan bir şey. Sert rüzgârlar esemiyor, çünkü ben boyuna yontuyorum, ekliyorum. Ve makale yazmak için birkaç düşünce biriktirdim: Bir tane Gosse üzerine – konuşmacı olarak eleştirmen; Koltuk eleştirmeni; bir tane Mektuplar üzerine – bir tane de Kraliçeler üzerine.

İşte bu doğru: *Dalgalar* öyle büyük baskı altında yazıldı ki çay zamanıyla akşam yemeği arasında elime alıp üstünden geçemiyorum; yalnızca bir saat kadar yazabiliyorum, 10.00'dan 11.30'a kadar. Ve daktiloya çekmek neredeyse işin en zor bölümü. Gelecekte bütün 80.000 sözcüklük küçücük kitaplarının yazılması iki yılıma patlarsa Tanrı yardımcım olsun! Ama hızla yazacağım, tıpkı yana yatmış filika gibi, daha hızlı, daha hafif bir serüvene yaslanmış gibi – bir başka *Orlando* belki de.

20 Ocak Salı

Tam şu anda, yıkanırken, bütün bir kitap canlandı gözlerimin önünde* –*Kendine Ait Bir Oda*'nın bir devam kitabı– kadınların cinsel hayatları üzerine: Adı Kadınlar İçin Meslekler olacak, belki de – Tanrım, ne coşku verici! Çarşamba günü Pippa'nın topluluğuna okunmak için kâğıdımdan fırlayıp çıktı. Şimdi *Dalgalar*'a gelirsek. Çok şükür – ama çok coşkuluyum.

23 Ocak, Cuma

Fazla coşkuluyum, Tanrım, *Dalgalar*'a girişemeyecek kadar. Uydurup duruyorum aklımdan, "Açık Kapı" falan, ne dersen onu. Öğretici açıklayıcı tarz dramatik olanla çelişiyor: Yeniden Bernard'ın içine girmekte zorlanıyorum.

26 Ocak, Pazartesi

Şükürler olsun, 49 yaşımın şu ilk gününde *Opening the Door* [Kapıyı Açmak] saplantısını üzerimden silkip attığımı,

* *Three Guineas* [Üç Gine] oldu sonunda.

yeniden *Dalgalar*'a geri döndüğümü dosdoğru söyleyebilirim. Ve tam şu anda kitabın hepsini bütün olarak gördüm ve şimdi bitirebilirim – diyelim ki üç haftadan az sürede. Bu beni 16 Şubat'a götürür; derken Gosse'yi ya da bir makaleyi tamamladıktan sonra belki *Açık Kapı*'nın kabaca taslağına girişip 1 Nisan'a kadar bitirmeye niyetleniyorum. (Paskalya Nisan'ın 3'ünde). Sonra umuyorum, İtalya yolculuğuna çıkacağız; Mayıs'ın 1'inde, diyelim, döneceğiz ve *Dalgalar*'ı bitireceğim, böylece de müsvedde haziran ayında baskıya girebilecek ve eylül ayında çıkacak. Bunlar olası tarihler yine de. Dün Rodmell'de saksağan gördük, ilkbaharın ilk kuşlarının cıvıltısını duyduk: Bariz bencil, tıpkı insan gibi. Kızgın güneş; Caburn'da yürüdük; Horley üzerinden eve döndük, mavi bir arabadan fırlayıp başlarında şapkaları olmadan tarlada son hızla koşan üç adam gördük. Bir tarlanın ortasında gümüş rengi mavi bir uçak gördük, ağaçların, ineklerin arasında besbelli sapasağlam duruyordu. Bu sabah üç adamın öldüğünü yazıyor gazeteler – uçağın yere saplandığını. Ama biz yolumuza gittik, şu Yunan antolojisindeki mezar yazıtını aklıma getirerek: Ben dibe battığımda, öteki gemiler yüzüp gitti.

2 Şubat, Pazartesi

Galiba *Dalgalar*'ı bitirmek üzereyim. Galiba cumartesi günü bitirebilirim.

Bu yalnızca yazarın notu: Bir kitap üzerine beynimi hiç bu kadar zorlamamıştım. Bunun kanıtı da neredeyse başka hiçbir şey okuyamayacak ya da yazamayacak durumda oluşum. Sabah sona erdi mi, pestil gibi serilip kalıyorum. Ah Tanrım, bu hafta bittiğinde, ne pahasına olursa olsun o uzun çabanın üstesinden geldiğimi, bitirdiğimi hissetmenin rahatlığı: O hayali sonlandırdığımın. Galiba aklımdakini gerçek-

leştirmiş durumdayım; elbette ilk tasarıyı belirgin biçimde değiştirdim; ama söylemeyi kafama koyduğum belli şeyleri ne yapıp edip söylemekte direndiğimi hissediyorum. Belki de takıntılarım öyle büyük ki okur açısından tam bir başarısızlık olacak. Neyse, boş ver: Çok yürekli bir girişim. Galiba bir şeyler için savaş verdim. Ah sonra, yeniden özgürlük için çarpışmanın hazzı – tembellik etmenin, ne olduğunu umursamamanın hazzı; sonra yeniden okuyabileceğim, bütün kafamı vererek – şu dört aydır yapamadığım şey, diyebilirim. Yazmak tam on sekiz ayımı almış olacak: Sonbahara kadar basamayacağız, galiba.

4 Şubat, Çarşamba

Berbat olmuş bir gün, ikimiz için de. L. her sabah 10:15'te mahkemeye gitmek zorunda, jüri hâlâ toplantıya çağrılıyor, ama boyuna ertesi gün 10:15'e erteliyorlar; *Dalgalar*'a o korkunç darbenin indirilmesi gereken bu sabahı –galiba B.'nin Ah, Ölüm demesine iki gün kalmışken– tam 9:30'da gelmesi gereken, ama 11.00'e kadar gelmeyen Elly rezil etti. Ve şimdi saat 12:30, stetoskoplarla falan yüksek ateşimin nedenini boşu boşuna arayan o alışıldık törenden sonra oturmuş bu dönemden, meslek sahibi kadınlardan söz ediyoruz. 7 gine harcamak içimizden gelse belirsiz bir hastalığa yakalanabilirdik – ama gelmiyor. Böylece de benim Bemax* yemem gerekiyor – her zamanki bildik süreç.

Dalgalar'ın bu son azgınlıkları nasıl da tuhaf ve dikbaşlı. Noelde bitirmiş olmam gerekiyordu.

Bugün Ethel** geliyor. Pazartesi günü onun provasını dinlemeye gittim. Portland Place'de soğuk düğün pastası görü-

* Vitaminler ve bazı elementler açısından zengin bir buğday tohumu preparatı. (e.n.)

** Ethel Smyth.

mümlü Adams sıvası kaplı koskoca bir ev: Eski püskü kırmızı halılar; sönük yeşillerle yıkanmış düz zeminler. Kemerli pencereleri aslında, öteki evlere bakan uzun bir odadaydı prova –demir merdivenler, bacalar, çatılar– dışı çıplak tuğla. Adams ocağında gümbürdeyerek yanan ateş vardı. Şimdi çarpık çurpuk sosis *Lady L.*, satenlere sarınmış sosis Mrs. Hunter'la* yan yana sedirde oturuyordu. Lime lime şapkası, kazağı, kısa eteğiyle, elindeki kurşunkalemle yöneterek camın içindeki piyanonun başında duruyordu Ethel.

Burnunun ucunda bir damlacık vardı. Miss Suddaby'nin şarkısı ruhundan kopup geliyordu sanki, gözüme çarptı da tıpkı salonda olduğu gibi aynı kendinden geçme ve esin durumundaydı odada da: İki tane genç ya da genççe erkek vardı. Ethel'in kelebek gözlüğü burnunun ucuna doğru kaydı da kaydı. Arada sırada şarkı söylüyordu; ve bir keresinde en pes perdeye geçerek kedi ciyaklaması gibi bir ses çıkardı –ama yaptığı her şeyde öylesine içtenlik, doğrudanlık var ki hiç gülünç kaçmıyor. Bütünüyle kendinden geçiyor. Dipdiri canlanmış görünüyor; üzerinden güç fışkırıyor. Şapkasını iki yana savuruyor. Bunun Yunan ezgisi olduğunu Elizabeth'e belirtmek için uzun adımlarla, müzikle uyum içinde odanın öbür ucuna gidiyor; geri geliyor. Şimdi dediğine göre, tutuklunun kaçışı ya da meydan okuması ya da ölümüyle ilintili bazı doğaüstü sıçramalara atıfta bulunarak, eşyaların yerinden oynaması başlıyor. Korkarım ezgi benim beğenime göre fazla yazınsal – fazla vurgulu – fazla öğretici. Ama her zaman bunun müzik olduğu gerçeği beni etkiler –yani demek istiyorum ki bu uyumlu notaları, ahenkleri, ezgileri dokuyup öylesine elverişli, canlı öğrenci zihninden çıkarıyor. Ya büyük bir besteci olursa ne olur? Bu olağanüstü düşünce onun için en sıradan şey: Onun varoluşunun dokusunda var bu. Yönetirken Beethoven'inki gibi ezgiler duyuyor. Uzun adımlarla dolaşır, döner, sessiz sedasız koltuklara tünemiş

* Ethel Smyth'in kız kardeşi.

bizlere yönelirken şu anda Londra'da gerçekleşen en önemli olay olduğunu düşünüyor bunun. Ve belki de öyle. Neyse – ses karşısında tuhaf biçimde duyarlı, kelebeğin duyargası gibi titreşen, kavrayışlı, yaşlı Yahudi yüzünü seyrediyorum Lady L.'nin. Nasıl da duyarlılar müziğe karşı yaşlı Yahudiler – nasıl da yumuşaklar, esnekler. Balmumu heykel gibi oturuyordu Mrs. Hunter, altın zincirden cüzdanıyla dingin, donanmış, yerine mıhlanmış.

7 Şubat, Cumartesi

Burada, kalan birkaç dakikada, ne mutlu ki, *Dalgalar*'ın bittiğini bildirebilirim. Tam on beş dakika önce Ah Ölüm sözcüklerini yazdım, son on sayfada öylesine yoğunluk, kendinden geçiş anları içinde düşe kalka hızla ilerledim ki sanki kendi sesimin arkasından sendeleyerek koşuyordum, ya da neredeyse bir konuşmacının arkasından (tıpkı çıldırdığım zamanlarda olduğum gibi) korktum sanki, o önümden uçup giden sesleri hatırlayarak. Neyse, iş tamamlandı, işte şu on beş dakikadır zafer içinde oturuyorum ve dinginlikle, gözlerime yaşlar doluyor Thoby'yi düşününce, ilk sayfaya Julian Thoby Stephen 1881-1906 yazsam mı diye. Yazmayacağım herhalde. Nasıl da somut olarak hissediliyor zafer ve rahatlama hissi! İster iyi olsun, ister kötü, bitti; sonunda hep kesinlikle hissettiğim gibi yalnızca bitmedi, çember kapandı, tamamlandı, o şey anlatımını buldu – nasıl da telaşla, nasıl da bölük pörçük biliyorum; yani demek istiyorum ki Rodmell'de, *Deniz Feneri*'nin sonuna gelirken penceremden gördüğüm bataklıkların üzerinde gözüme çarpan ıssız sularda ağıma takıldı o yüzgeç.

Son aşamada ilgimi çeken şey, daha önceden hazırlamış olduğum bütün imgeleri, simgeleri toplayan, kullanan ve bir tarafa fırlatıp atan hayal gücümün özgürlüğü ve cesareti.

Bunları kullanmanın doğru yolu bu, eminim – başlangıçta denediğim gibi tutarlılıkla düzene sokulmuş bağdaşık parçalar halinde değil, ama yalnızca imgeler olarak, onları hiç geliştirmeden; yalnızca ileri sürerek. Böylece de umuyorum, denizin sesini korumuşumdur ve kuşların, şafağın, bahçenin seslerini, bilinçaltında var olan, yeraltında işlevlerini yerine getiren sesleri.

28 Mart, Cumartesi

Dün gece Arnold Bennett öldü; sandığımdan daha büyük acılar içinde bıraktı beni. Gerçekten sevilesi, içten bir adam; hayatta ket vurulmuş, nedense biraz zarafetten yoksun kalmış bir adam; iyi niyetli; ağır; sevecen; kaba saba; kaba saba olduğunun bilincinde; belli belirsiz bocalayarak, el yordamıyla başka bir şey arayarak; boğazına kadar başarıya boğulmuş; duyguları yaralanmış; hırslı; kalın dudaklı; dayanılmaz ölçüde yavan; oldukça vakur; yazmaya gönül vermiş; yine de her zaman oyuna getirilmiş; tantana ve başarıyla kandırılmış; ama naif; yaşlı baş belası; bencil; bütün yetkinliğine karşın hayatın içinde savrulup gitmiş; yazın konusunda esnaf görüşlü; yine de içyağıyla, bollukla, iğrenç imparatorluk eşyalarına karşı tutkuyla kaplanmış olsa bile ilkeleri olan; duyarlıklı. Gerçek bir kavrayış gücünün yanı sıra muazzam bir özümseme gücü. Bu sabah oturmuş günlüğümü yazarken gelizigüzel düşündüğüm şeyler bunlar; günde 1000 sözcük yazma kararlılığını hatırlıyorum ve o gece bunu yapmak için nasıl koşup gittiğini ve içimi hüzün kaplıyor artık oturamayacağı, bir işçininkini andıran güzel ama hantal eliyle kurala bağlanmış sayıda sayfasını doldurmak üzere yöntemle yazmaya başlamayacağı için. Ne tuhaf, nasıl da insan hayıflanıyor dağılıp gitmesine birinin –dediğim gibi– içten görünen birinin: Hayatla dolaysız ilişki içinde

olan birinin – çünkü o beni istismar etti; yine de beni istismar etmeyi sürdürmesini isterdim; ve ben de onu istismar etmeyi. Hayatta varolan bir öge –hatta öylesine dışta kalmış benimkinde bile– koparılıp alındı. Umursanması gereken bu.*

11 Nisan, Cumartesi

Ah, kendi yazdıklarımı düzeltmekten öyle yorgun düştüm ki –şu 8 makaleyi– ama neyse ki sanırım hızlı olmayı öğrendim: Mızmızlanmamayı. Yani, yazım yeterince özgür; benim midemi bulandıran şey düzeltmenin iğrençliği. Bir şeyleri içeri tıkıştırmak, bir şeyleri kesip atmak. Ve boyuna daha daha makale isteyip duruyorlar. Sonsuza kadar makale yazabilirdim.

Ama mürekkepkalemim yok – neyse, bu yalnızca noktayı koyacak. Ve söylenecek pek bir şey yok ya da çok var da o havada değilim.

13 Mayıs, Çarşamba

Zaman zaman buraya birkaç tümce yazmadıkça, nasıl derler, mürekkepkalemimi kullanmayı unutacağım. Şimdi o çok yoğunlaştırılmış *Dalgalar* kitabının 332 sayfasını tamamlamak için en baştan daktiloya çekme işine girişmiş durumdayım. Günde 7-8 sayfa yapıyorum; bu da, 16 Haziran'da ya da o sıralarda bitirmeyi umuyorum demektir. Bunun için biraz kararlılık gerekli; ama bütün düzeltmeleri yapmanın, kıvraklığı korumanın, bir şeyler katıp genişlet-

* Arnold Bennett'ın günlüğünde, 1930 yılında gittiği, V. W.'nin de konuklardan biri olduğu akşam yemeğine ilişkin bir bölüm var. Şunu ekliyor: "Virginia tam havasında; öteki konuklar bizi dinlerken soluklarını tuttu."

menin, bütün öteki son süreçleri yerine getirmenin başka yolunu göremiyorum. Yeni bitmiş bütün resmin üstünden nemli fırçayla geçmeye benziyor bu.

30 Mayıs, Cumartesi

Hayır, daha şimdi söyledim, 12:45 olduğunu saatin, artık yazamıyorum daha fazla ve gerçekten yazamıyorum: Ölüm bölümünü temize çekiyorum; iki kere baştan yazdım. Bir kere daha üstünden geçeceğim, umuyorum bu öğleden sonra bitireceğim. Ama beynimdeki kasları nasıl da yuvarlayıp sert bir topa dönüştürüyor! Bugüne kadar yaptığım en yoğunlaştırılmış iş – ve ah, bittiğindeki rahatlama duygusu. Ama aynı zamanda da en ilginç.

23 Haziran, Salı

Ve dün, 22 Haziran'da, galiba günler kısalmaya başlarken, *Dalgalar*'ın yeniden daktiloya çekilme işini bitirdim. Sona ermiş de değil – ah, Tanrım hayır. Çünkü ardından yeniden daktiloya çektiklerimi düzeltmem gerek. Bu iş 5 Mayıs'ta başladı ve bu kez işi aceleye getirdiğimi ya da dikkatsiz davrandığımı kimse söyleyemez; yine de yanlışların, özensizliklerin sayısız olduğuna kuşkum yok.

7 Temmuz, Salı

Ah, şu bitmez tükenmez düzeltmelerden kurtulup (ara bölümleri yapıyorum) çalakalem birkaç sözcük karalamanın rahatlığı. Ama daha iyisi hiçbir şey yazmamak; kırlarda taban tepmek, rüzgârla devedikeni gibi havalanıp sürüklen-

mek, o kadar sorumsuzca. Beynimin öylesine sımsıkı sarıldığı o sert düğümden kurtulmak – yani *Dalgalar*'dan. İşte 7 Temmuz Salı günü saat yarımda benim duygularım bunlar –bence güzel bir gün– ve her şey, çevremizdeki her şey hoş, şeklindeki o basmakalıp söz geçiyor aklımdan.

14 Temmuz, Salı

Şimdi 14 Temmuz sabahı, saat on iki –ve Bob* içeri girdi, Palmer'a emekli aylığı bağlanabilmesi için kâğıt imzalamamı istedi. Bob diyor ki... daha çok yeni evi için konuşuyor, lavaboları anlatıyor, yatarken hâlâ yanına mum alabilir miymiş; Bessy bugün taşınıyormuş; bir aylığına İtalya'ya gidecekmiş; yeni kitabımdan bir tane gönderebilir miymişim Kont Moira'ya, bütün İtalyanlar kont, bir keresinde Cambridge yakınlarında tam dört tane kont gösterdi bana; Palmer... falan filan: Boyuna ayak değiştirerek, şapkasını bir çıkarıp bir yeniden takarak, kapıya yönelip geri gelerek.

Hampton Court sahnesini düzeltmeyi daha yeni bitirmiş olduğumu söylemek geldi içimden. (Bu son düzeltme, ne olur Tanrım.)

Ama benim *Dalgalar* hesabım şöyle akıp gidiyor, sanırım:

Yazmaya ciddi olarak 10 Eylül 1929'da başladım.

İlk biçimini 10 Nisan 1930'da bitirdim.

İkincisine 1 Mayıs 1930'da başladım.

7 Şubat 1931'de ikincisini tamamladım.

1 Mayıs 1931'de ikinciyi düzeltmeye başladım, 22 Haziran 1931'de bitirdim.

Daktiloya çekilenleri düzeltmeye 25 Haziran 1931'de başladım.

18 Temmuz 1931'de bitireceğim (umarım).

Sonra yalnızca provalar kalacak.

---

* R. C. Trevelyan.

17 Temmuz, Cuma

Evet, bu sabah galiba bitirdiğimi söyleyebilirim. Yani, bir kere daha, 18. kere, açış tümcesini yazdım, demektir bu. Yarın L. okuyacak; ve onun yargısını yazıya dökmek için açacağım bu defteri. Benim kendi görüşüme gelince –ah Tanrım– zor bir kitap. Daha önce kendimi hiç bu kadar gergin hissettiğimi hatırlamıyorum. Ve sinirliyim, açıkça söylüyorum, L. ne diyecek diye. Bir şey kesin, her zamankinden de dürüst olacak. Ve tam bir fiyasko da olabilir. Elimden başka şey gelmiyor. İyi ama bölük pörçük, fazlasıyla yoğunlaştırılmış olduğunu düşünme eğilimindeyim; ansızın çıkışların birbirini izlediği. Ama yine de yoğun emek var, derli toplu. Her neyse gözümün önünde görüntü şimşek gibi çaktı – bir şey yakalanmadıysa bile, doğru yönde olta atıldı. Ama sinirliyim. Genel olarak bıraktığı etki önemsiz ve mızmız olabilir. Tanrı bilir. Dediğim gibi, yüreğimdeki pek de hoş olmayan azıcık neşeyi güçlendirmek için yinelersem, belki yarın gece, belki de cumartesi sabahı L.'nin bahçedeki odama, elinde müsveddeyle çıkagelip, yerine oturup, "Eee!" diye başlayarak söyleyeceklerini duyma konusunda huzursuz olacağım.

19 Temmuz, Pazar

"Bu bir başyapıt," dedi L., bu sabah benim bahçe odama girerek. "Ve kitaplarının en iyisi." Şu notu düşüyorum; ilk yüz sayfanın son derece zor olduğunu, sıradan okurun ne kadarını izleyebileceği konusunda kuşkuları bulunduğunu da ekleyerek. Ama Tanrım! Ne büyük rahatlama! Rat Çiftliği'ne uzanmak için zafer şenliği içinde yağmurda paldır küldür yürüdüm, Northease Yokuşu'nda yeni yapılacak bir binayla keçi çiftliğinin kurulmakta olduğunu fark ettim.

10 Ağustos, Pazartesi

Şu anda –10.45– *Dalgalar*'ın ilk bölümünü okudum, 2 sözcük ve 3 virgül dışında hiç değişiklik yapmadım. Evet, neyse, bu tam ve hedefi ortasından vuruyor. Hoşuma gitti. Ve ilk olarak provalarımın birkaç kurşunkalem dokunuşuyla gönderileceğini görüyorum. Şimdi karamsar düşüncelerim yükseliyor: Düşünüyorum "önlemimi alıyorum... Raymond'dan istedik. Denize açılıyorum, baş ağrıma karşın, içimdeki acıya karşın. Aynı zamanda ... .* Şimdi *Flush*'tan birkaç sayfa yazacağım.

15 Ağustos, Cumartesi

Telaş içindeyim – provaları okuyorum. Bir kerede yalnızca birkaç sayfa okuyabiliyorum. Yazarken de böyleydi ve Tanrı bilir ne gibi bir üstünlüğü var, bu coşkudan çıldırtan kitabın.

16 Ağustos, Pazar

Gerçekten bu defterden özür dilemeliyim, şimdi yaptığım gibi kendi amaçsızlığımı ortaya dökmek için onu kullanıyorum diye; demek istiyorum ki provaların üstünden geçiyorum –son bölümü bu sabah yaptım– o yoğun dikkat anlarından sonra yarım saat durup kafamı dağıtmam gerek. Hayat hikâyesini anlattığım *Flush*'ı yazamıyorum çünkü ritim yanlış. Bence *Dalgalar* sımsıkı ve derli toplu; beynimi böyle vida gibi burup büktüğüne göre. Ve eleştirmenler ne söyleyecek? Ya arkadaşlarım? Elbette söyleyecek çok yeni şeyler bulamayacaklar.

---

* Sözcük okunmuyor.

17 Ağustos, Pazartesi

İşte neyse, 12.30 oldu bile, *Dalgalar*'ın son düzeltmelerini de yaptım: Provaları tamamladım; ve yarın gidecekler – bir daha asla asla benim tarafımdan bakılmadan, sanırım.

22 Eylül, Salı

Ve Miss Holtby diyor ki, "Şiir bu, senin bütün öteki kitaplarından daha bütünsel, elbette. Fazlasıyla inceden inceye işlenmiş. İnsan yüreğinin çok daha derinliklerine iniyor, belki de, hatta *Deniz Feneri*'nden bile daha derinlere..." Bu tümceyi olduğu gibi buraya alsam da, çünkü ateşimi ölçüp yazdığımız çizelgede, Tanrım, dediğim gibi, geçen hafta bu zamanlar ölümcül ölçüde düşük olan ateşim sonra yükseldi, artık çıkmıyor: Normal. Galiba güvendeyim; galiba insanlar artık yalnızca bunları yineleyebilir, başka şey söyleyemez. Ve öyle çok şeyi unuttum ki. İstediğim, bunun sağlam bir şey olduğunun, bir anlamı bulunduğunun bana söylenmesi. Bunun ne anlama geldiğini ben kendim bir başka kitap yazmadan bilemeyeceğim. Ve yaban tavşanıyım, tazılarımın, eleştirmenlerimin çok önündeyim.

52 TAVISTOCK MEYDANI. *5 Ekim Pazartesi*

Tepeden tırnağa hazdan titrediğimi belirten birkaç satır –mektubumu sürdüremiyorum– çünkü Harold Nicolson *Dalgalar*'ın başyapıt olduğunu söylemek için telefon etti. Hah haa – anlaşılan, her şey boşa gitmedi. Demek istiyorum ki, burada benim gözlerimin önünde canlanan şeyin başka zihinler üzerinde gücü varmış. Şimdi bir sigara yakıp sonra yeniden oturaklı yazılara döneyim.

Neyse, şu bencil günlüğü sürdürürsek; öyle müthiş heyecanlı da değilim; hayır; her zamankinden de fazla uzak duruyorum; bütün bu çene çalmaların dışında çünkü *D.* bir şeyse, o benim tek başıma çıktığım bir serüven; ve gözleri ışıldayan, gülümseyen, üstünlük taslayan sevgili eski dost *Lit. Sup.* beni pek de heyecanlandırmıyor, o uzun ve *The Times*'a göre incelikli, dobra dobra olan eleştirisi yüzünden. Ne de *Action*'da Harold heyecanlandırıyor. Evet; bir ölçüde; saldırsalardı mutsuz olurdum, ama Tanrım, nasıl da uzaklaştım bütün bunlardan; bir de insanlardan, paketleri hazırlamaktan bitkin düştük. Bilmem bu uzaklığı hissetmem iyi şey mi – yani *Dalgalar*'ın onların söyledikleri şey olmaması. Tuhaf, yarattığım kişilere övgüler yağdırıyorlar (*The Times*) ama ben karakter yaratmamayı amaçlamıştım. Ama bitkin düştüm: Bataklığımı istiyorum, kırlarımı, havadar odamda usulca uyanmayı. Bu gece radyo yayını; yarın Rodmell'e doğru yola çıkıyoruz. Gelecek hafta gürültü patırtıya katlanmam gerekecek.

9 Ekim, Cuma

Gerçekten bu anlaşılmaz kitap ötekilerin hepsinden daha iyi "karşılandı". *The Times*'da doğru yorumlanmış bir yazı çıktı – bu ilk kez başıma geliyor. Ve kitap satıyor – nasıl da umulmadık şey, nasıl tuhaf insanların bu zor, ömür törpüsü şeyi okuyabilmeleri!

17 Ekim, Cumartesi

Dalgalar üzerine birkaç sözcük daha. Satışlar, şu son üç gündür, 50'ye falan düştü; bir günde 500 sattığımız o büyük tutuşup parlamadan sonra saman alevi söndü, öngördüğüm

gibi. (3 binden fazla satacağımız da pek aklıma gelmemişti.) Olan biten şu, kitaplıklardan alıp okuyanlar sonunu getiremiyorlar, kitaplarını geri yolluyorlar. Şöyle bir öngörüde bulunuyorum; 6000 tane satıncaya kadar satışlar usul usul düşecek, sonra neredeyse sonu gelecek ama tam da bitmeyecek. Çünkü kibre kapılmadan, basmakalıp sözleri aktarırsak alkışlarla karşılandı diyebilirim. Bütün taşra büyük coşkuyla okuyor. Ben bir bakıma, M.'nin kullanacağı deyişle, çok duygulandım. Bütün taşralı eleştirmenler neredeyse ağız birliğiyle Mrs. Woolf'un burada en iyi yapıtını verdiğini söylüyor; kitap çok satmaz; ama bunu yazdığı için ona saygı duyuyoruz; ve *Dalgalar*'ı gerçekten heyecan verici buluyoruz. Gerçekten de önde gelen romancımız olma tehlikesiye yüz yüzeyim, hem yalnızca kibirli aydınlar arasında da değil.

16 Kasım, Pazartesi

Burada Morgan'ın *Dalgalar* ile ilgili hiç *de* yaltaklanmayan mektubundan bir iki tümce yazma hazzını bağışlayacağım kendime – bağışlasam mı?

"Umarım *Dalgalar*'ı yeniden okuduğumda sana bir daha yazarım. Cambridge'de sürekli ona göz atıyor, üzerine konuşuyorum. İnsanın çok çok önemli olduğunu düşündüğü bir yapıt hakkında görüşlerini açıklayabilmesi çok zor, ama bir klasikle karşı karşıya olduğumuza inanmamdan kaynaklanan bir coşku içindeyim."

Herhangi bir kitabım üzerine aldığım herhangi bir mektuptan çok daha derin bir haz verdiğini söyleyebilirim. Evet, galiba öyle, Morgan'dan geldiği için. Öncelikle bu çok ıssız yolda ilerlemekte haklı olduğumu düşünmek için neden veriyor bana. Yani demek istiyorum ki bugün kent merkezinde başka bir kitap takılmıştı aklıma – hayatlarında öyle parlak sahneler olmayan esnaf ve meyhaneciler üzerine: Bu

taslağı, Morgan'ın yargısıyla onayladım. Dadie de katılıyor. Ah evet, 50'yle 60 yaşım arasında, sanırım çok eşsiz kitaplar yazacağım, eğer yaşarsam elbette. Yani demek istiyorum ki, işte sonunda beynimin içinde saklı olgunlaşmış biçimleri somutlaştırmak üzereyim. Bu başlangıca ulaşmak için nasıl da eziyetli bir yolculuğa katlandım – eğer *Dalgalar* benim kendi tarzımda ilk kitabımsa! Şimdi yazın tarihimin tuhaflıkları olarak belirtmem gerek: *Dalgalar*'ı sevmediklerinden kuşkulandığım Roger ve Lytton'la karşılaşmaktan kaçınmaya büyük özen gösteriyorum.

Çok çalışıyorum – kendi tarzımda, yeni *Sıradan Okur*'un başına koymak için Elizabeth dönemi konusunda yeniden iki uzun makale yazmaya girişiyorum: Sonra bu makalelerden oluşma uzun bir diziyi tamamlamam gerek. Aklımın bir köşesinde bir yerlerde yeni bir eleştiri yöntemi geliştirebileceğim düşüncesi de var; şu *Times* makaleleri kadar katı ve formel olmayan bir şeyler. Ama bu kitapta eski tarzıma sadık kalmalıyım. Ve merak ediyorum nasıl nasıl yapabileceğim bunu? Can alıcı noktayı bulabilirsem tıpkı insanlar üzerine olduğu gibi kitaplar üzerine yazmanın da daha yalın, incelikli, içtenlikli bir yolu olmalı, diye düşünüyorum. (*Dalgalar* 7000'den fazla sattı.)

1932

13 Ocak, Çarşamba

Ah, işte her zaman dediğim gibi, bugün yılın ilk günü olmadığı için kendimden özür dilemem gerek. On üçü geldi bile, tek bir sözcük bile karalayacak mecalimin olmadığı, hayat sularının çekildiği o bitkinlik durumlarından birinin içindeyim. Aman Tanrım, nasıl da bir ağırlıktı *Dalgalar* üzerimde, hâlâ onun gerginliğini taşıyorum!

Bir yirmi yılım daha olduğunu varsayabilir miyiz? Ayın 25'inde, yani önümüzdeki pazartesi elli yaşımda olacağım: Bazen daha şimdiden 250 yıl yaşamış olduğumu hissediyorum, bazen de otobüsteki en genç insan olduğumu. (Nessa, yerine otururken hâlâ hep öyle sandığını söyledi.) Ve dört roman daha yazmak istiyorum: *Dalgalar* gibi demek istiyorum; ve *Tap on the Door* [Kapıdaki Tıkırtı]; İngiliz edebiyatını taramak, tıpkı peyniri kesen alet gibi ya da daha çok kitaptan kitaba, Chaucer'dan Lawrence'a kemire kemire yol alan çalışkan böcek gibi. Benim yavaşlığım, nasıl da giderek daha yavaşladığım, daha kalın kafalı, savrulmalara, telaşa karşı daha hoşgörüsüz olduğum göz önünde bulundurularak yapılmış bir düzenek bu, önümdeki yirmi yılı doldurmak için, eğer varsa.

31 Ocak, Pazar

Benim taktığım adla *Letter to a Young Poet*'in [Genç Bir Şaire Mektup] son çeşitlemesini de şimdi bitirdikten sonra bir anlığına özgürlüğün tadını çıkarabilirim. Bu tümcenin kinik tınısından bu sona erişin pek de güvende olmadığını hissediyorum. Yazmak giderek zorlaşıyor. Gelişigüzel savurduğum şeyleri şimdi sıkıştırıyorum, yeniden ifade ediyorum. Ve buraya yazmama gerek olmayan nedenler yüzünden, bir süreliğine bu sayfaları karşılıklı konuşma biçiminde kullanacağım.

8 Şubat, Pazartesi

Sırdan Okur'un bir cildini daha yazacağımı neden söyledim ki? Birbiri ardından haftalarımı, aylarımı alacak. Neyse İngiliz edebiyatı okuyarak geçirilecek bir yıl –Yunanistan ve Rusya'da oyalanacağım zamanları saymazsak– benim kurmacalarla uğraşan beynime çok iyi gelecek kuşkusuz. Ne olursa olsun dinlenmesi gerek. Bütün bu koşturmalardan sonra bir gün, kurmacalar doluşacak içine. Bir kez daha üzerinden geçmem gereken Donne'la uğraşarak geçirdiğim uzun sabahın sonunda karalıyorum bu düşünceleri ve Donne buna değer mi? Boş bir salonda bulunduğum hissiyle uyanıyorum geceleri: Lytton öldü ve bütün o fabrikalar yükseliyor. Anlamı ne o zaman – hayatım – çalışmadığımda – ansızın sönükleşiyor, ilgisizleşiyor. Lytton öldü, parmak basılacak belirli hiçbir iz yok. Hem bir de onun hakkında uyduruk makaleler yazıyorlar.

11 Şubat, Perşembe

Kafamın içinde dört dönüyor *A Knock in the Door** [Kapının Çalınması] (adı ne bu kitabın?) büyük ölçüde *Wells on Women*'ı okuduğum için – on yıldır eline fırsatlar verilip denendiği ama bir şey kanıtlayamadığı için kadın geleceğin dünyasında ikincil işler yapan süs eşyası olmalıymış.

16 Şubat, Salı

Tam şu anda "bitirdim" –ironi olsun diye tırnak işareti kullanıyorum– çok büyük ama sanırım iyi niyetli bir angarya olan şu benim Donne'ı. Şimdi titriyorum, kaşınıyorum şu benim şeyi yazmak için –adı ne olsa acaba?– "Böyledir Erkekler"? – hayır, bu düpedüz çok fazla feminist. St. Paul'ü havaya uçuracak kadar barut topladığım devam kitabım öyleyse. İçinde dört resim olmalı. Ve *Sıradan Okur*'u sürdürmeliyim – öncelikle bana duyulan güveni boşa çıkarmamak için.

17 Mayıs, Salı

Eleştiriye karşı takınılacak doğru tavır nedir? Saldırmak için *Scrutiny*'de bütün bir makaleyi bana adarsa Miss B. neler hissetmem gerek? Genç biri, hevesli Cambridge'li. Ve benim çok kötü bir yazar olduğumu söylüyor. Şimdi düşünüyorum da, yapılması gereken şey, söylenenlerin özünü –katılmasam da– bir yana not almak, sonra karşı çıkanların sağladığı o azıcık coşkunun gücünü daha dinamik bir biçimde kendim olmak için kullanmak. Belki de şimdi ünümün eriyip gideceği doğru. Beni parmakla gösterip gülecek-

* Daha sonra *Üç Gine* oldu.

ler. Takınacağım tavır ne olmalı – açıkçası Arnold Bennett ve Wells, kendilerinden daha genç olanların eleştirilerine hatalı yaklaştılar. Doğru yaklaşım kızmak değil; ne de sabırla katlanmak ve dindar bir teslimiyete kapılmak. Elbette, o benim aşırı gözü karalığımın ve alçakgönüllülüğümün tuhaf karışımıyla (kabaca çözümlersek) çok kısa sürede üzerimden atacağım hem övgüleri hem yergileri. Ama takınılacak tavrı belirlemem gerek. En önemli şey kendini çok fazla düşünmemek. Suçlamaları içtenlikle araştırmak; ama telaşlanmamak, çok fazla endişeye kapılmamak. Ne olursa olsun öbür uca savrularak –çok fazla düşünerek– misilleme yapmamak. Ve içimdeki dertten kurtuldum – belki de fazla kolay oldu.

25 Mayıs, Çarşamba

Şimdi *David Copperfield*'ı "bitirdim" ve kendi kendime diyorum ki havası daha iç açıcı olan bir yere kaçamaz mıyım? Genleşemez, çürümeden kaçınamaz, canlı, algı gücü yüksek bir yaratığa dönüşemez miyim? Tanrım, nasıl da acı çekiyorum! Bütün yoğunluğuyla hissetme konusunda nasıl korkunç bir yetim var – şimdi, geri döndüğümüzden beri sıkıştırılıp topak oldum; ayak uyduramıyorum; bir şeyleri uyumla dans ettiremiyorum; kendimi korkunç derecede bağlantısız hissediyorum; gençliği görüyorum; kendimi yaşlı hissediyorum; hayır, tam öyle değil: Belki de bir yıl kadar daha nasıl dayanacağımı bilemiyorum. Düşünüyorum da yine insanlar yaşıyor; o yüzlerin arkasında neler olup bitiyor hayal edemiyorum. Her şey yüzey katılığında. Ben kendim birbiri ardınca darbeler alan aracım yalnızca; dün çiçek gösterisinde katı, yıpranmış yüzlerin dehşeti: Bütün bu varoluşun aptalca amaçsızlığı: Kendi beyinsizliğime, kararsızlığıma duyduğum nefret; o eski hiç nedensiz dö-

nüp duran değirmen hissi: Lytton'm ölümü; Carrington'ın; onunla konuşmaya duyduğum özlem; hepsi bunların kesilip atıldı, uçup gitti: ... kadınlar: Meslekler üzerine kitabım: Bir roman daha yazacak mıyım; aydın olma yetersizliğim yüzünden duyduğum iğrenme; anlamadan Wells okumam;... toplum; giysiler satın almak; Rodmell berbat oldu; bütün İngiltere berbat oldu; genel olarak evrende yanlış giden bir şeyler karşısında geceleri kapıldığım dehşet; giysiler satın almak; nasıl da nefret ediyorum Bond Caddesi'nden, giysilere para harcamaktan: Hepsinden de kötüsü bu hüzünlü kısırlık. Ve gözlerim acıyor: Ellerim titriyor.

Bu katışıksız anlamsızlık ve iç sıkıntısı dönemlerinde Leonard'ın bir deyişi kafama takılıyor. "Hem nasılsa işler ters gitti." C.'nin kendini öldürdüğü geceydi. Yapı iskeleleri kurulmuş o sessiz, mavi caddede yürüyorduk. Havayı yarıp geçen bütün o vahşeti, mantıksızlığı gördüm: Bizler küçücüktük; dışarıda karmaşa: Dehşet verici bir şey: Mantıksızlık – bunun kitabını yazsam mı? Benim dünyama yeniden düzen ve hız getirmenin yolu olabilir bu.

26 Mayıs, Perşembe

Ve bugün ansızın başımdaki ağırlık kalktı, düşünebiliyorum, mantık yürütebiliyorum, bir şeye sadık kalabiliyorum, yoğunlaşabiliyorum. Belki de bu bir başka hamlenin başlangıcı. Belki de bunu dün akşam L.'yle yaptığım konuşmaya borçluyum. Bunalımımı çözümlemeye çalıştım, iki tür düşüncenin, eleştirel ve yaratıcı düşünce çelişkisiyle beynimin nasıl bitkin düştüğünü anlattım; çekişmelerle, sarsıntılarla, belirsizliklerle nasıl yıprandığımı. Bu sabah kafamın içi gergin ve çalkantılı değil, tersine yatışmış ve dingin.

28 Haziran, Salı

Tam şu anda "de Quincey'yi bitirdim." Dehşet içinde perşembeye denk düştüğünü gördüğüm haziranın son günü, günlerin akışına ayak uydurarak *S.O.*'nun ikincisini bitirip teslim etmeye çalışıyorum. Geçen yaz aylarını da aynı böyle *Dalgalar* üzerine deli gibi çalışarak geçirmiştim. Şimdiki işim fersah fersah daha kolay (bunun kaynağı nedir? Kriket sahası mı? Bilardo mu?). Her neyse alev alev yanıyor, baygınlık veriyor; şu sıcak. Muhteşem, çok görkemli sözcükleriyle oynuyorum. Dün de korkunç sıcaktı – korkunç, Prens Mirsky o akıcı konuşan Rus hanımla çıkageldi: Demek istediğim şu ki kadın hayat doluydu: Slav ırkının aldırışsız davranışları vardı onda; ama Mirsky'nin dişleri bozuktu: ağzını her açışında lafı uzattı: Sararmış dişleri çarpıktı; alnını kırıştırıyordu; umutsuzluk, acı çok belirgindi yüzünde. 12 yıldır İngiltere'de kiralık evlerde barınıyordu; şimdi Rusya'ya dönüyordu "sonsuza kadar". Gözlerinde ansızın bir ışıltının parıldayıp söndüğünü izlerken düşündüm – çok yakında bir mermi kafanı delip geçecek. Savaşın sonuçlarından biri de bu: Bu tuzağa düşürülmüş kıstırılmış adam. Ama bu durum çayımızı pek de zevkli kılmadı.

29 Haziran, Çarşamba

Ne zaman kalemimi emsem dudaklarım mürekkep içinde kalıyor. Ve hokkamı dolduracak mürekkebim yok; saat de 12.00'yi 10 geçiyor ve ben Hardy'yi yeni bitirdim: Kendi kendime söz verdim, gelecek çarşamba *S. O.*'yu bitireceğim sonunda. Bugün pazar. Dün gece saat 10.00'da göbeğinden sarkan ışık kordonuyla Zeplin çıkageldi. Balenin son gecesine gitmemenin yarattığı üzüntüyü dağıttı gelişi. Ben yokken John'a miras kalan masamı temizledim şimdi. Ve Ch. Ro-

setti'ye karşı saldırıya geçmem gerek. Ama, Tanrım, insan kendi yazılarından nasıl da bıkıp usanıyor.

Bugün çarşamba, itiraf ediyorum *S.O.* daha bitmiş sayılmaz. Ama sonra – neyse bütünüyle çok iyi olduğunu düşündüğüm son makaleyi yeniden yazınam gerekti. Uzun yıllar bir makale dizisi daha toplamayacağım.

11 Temmuz, Pazartesi

Şimdi *Sıradan Okur*'un ikinci cildine yeşil lastik şeridi geçirdiğim ve onun işte orada, saat tam 13.00'e 10 kala yukarıya götürülmeye hazır beklediği gerçeğini belirtmek için elime yeni bir kalem alıp, yeni bir sayfa açacağım. Hiç de öyle zafer duygusu doldurmuyor içimi; yalnızca yavan bir işin bittiği duygusu var. Ama yine de okunması oldukça hoş bir kitap olduğunu söyleyebilirim – ama ne olursa olsun bunun gibi bir tane daha yazacağımı sanmıyorum. Kitap yaratmanın bundan daha kestirme yolunu bulmalıyım. Ama Tanrı aşkına, şimdi değil. Şimdi tatile çıkıyorum. Yani, yarın ne yazacağımı tasarlamaya mı demek istiyorum? Oturup düşünebilirim.

13 Temmuz, Çarşamba

Kafamın içinde gelecek vaat eden bir romanla uyuyorum. Yazmanın yolu bu. Talihimi nasıl iyileştirebileceğim üzerine derin düşüncelere dalıyorum, her zamanki gibi, bu öğleden sonra Regents Park'ta tek başıma yürüyerek başlayacağım. Camnın istemediği tek bir şeyi bile neden yapsın ki insan, demek istiyorum – örneğin neden şapka satın alsın ya da kitap okusun. Yaşlı Joseph Wright ve yaşlı Lizzie Wright benim saygı duyduğum kişiler. Gerçekten

ikinci cildin bu sabah geleceğini umuyorum. Lehçeler üzerine sözlük yapıyordu: Yoksullar yurdunda büyümüş bir çocuktu – annesi temizlikçilik yapıyordu. Bir papazın kızı olan Miss Lea'yla evlendi. Daha yeni saygıyla okudum onların aşk mektuplarını. Ve adam diyordu ki: "Her zaman canının istediğini yap – o zaman insan her durumda mutlu olur." Ve kadın da ayrıntıları bütünün parçası kılmaktan söz ediyordu –orantıları doğru tutturmaktan– Joe'yla evliliği düşünerek. Bizim kendimizin de söyleyebileceği şeyleri dile getiren insanlar bulmanın böylesine ender olması, şaşılası şey. Hayata karşı tavırları çokça bizimkine benzeyen insanlar. Tıknaz, güçlü kuvvetli bir adam olan Joe –"belli açılardan ben eşine rastlanmaz biriyim," diyordu. "Joe ve Lizzie'den bir şeyler bırakmamız gerek gelecek kuşaklara." Yaşlı işçi annesini Oxford'a aldırdı. All Souls'un iyi hapishane olacağını düşündü kadın. Yumruğunu sıktı, oğlanlara savurdu. Onun öğrenme kavramı buydu. Nedir o? Bazen ben de bir şeyler öğrenmiş olmayı isterim. Sesler, lehçeler konusunda bir şeyler. Yine de ne yararı var? Yani, bu türden kafan varsa neden *güzel* bir şeyler yapmayasın? Evet, ama sonra eğitimin zaferi de bir şeyleri sonsuza kadar somut olarak başarılmış kılması. Şimdi onun sözlüğü sayesinde herkes lehçeler üzerine bilgilendi. Sidney Webb'le Walter Leaf'in kaba saba, güçlü kuvvetli bir çeşitlemesi – iriyarı, kıllı, ikisinden daha çok mizah duygusu var onda, daha güçlü. Gece boyu çalışabilirdi, ertesi gün yıkanıp yine gün boyu çalışabilirdi. Tovey'in karısı, Miss Weisse onları bir araya getirdi – papaz evinde çiçekleri düzenleme işini bıraktırdı Lizzie'ye, Oxford'a gitmesini sağladı. Güçlü kişiliği olan bir kadındı. Joe'nun önerdiği işe yanaşmadı, çünkü burnuna halka takılmış bir ayı gibi hissetmesine neden oluyordu kendini. Ama onunla evlendi. 1896 yılında Virginia Water'da ormanlarda kayboldular: Bir sıraya oturdu, bir saat kadar acılar içinde kıvrandıktan sonra adamın önerisini kabul etti – fırıncının at arabasına bindiler,

Miss Weisse'ın yanına döndüler. Sürükleyici bir öykü. Joe uşakları iyi tanırdı. 14 yaşındayken kendi kendine okuma yazma öğrenmişti: Yatakhanede öteki fabrika işçisi çocuklara haftada iki peniye ders verdi. Açıkçası nemrut ama çok duyarlı bir adam. Joe ve Lizzie'yi tanısam nasıl mutlu olacağımın kanıtı bunlar – şimdi oturup o kadına yazmak nasıl hoşuma giderdi. Pırıl pırıl kocaman gözleri olan güzel bir yüz. Evet, ama ikinci ciltte neler olacak?

RODMELL. *5 Ağustos, Cuma*

Dün kahvaltıda L. odama girip, "Goldie* öldü," dedi. Onu hiç yakından tanımadım ama şu güven veren Oxford'lu çocuklarla aramızdaki ortak duyguyu ona karşı da besliyordum: Ve elbette *Dalgalar* üzerine yazdıkları hoşuma gitmişti: Böylece daha da yakınlaşmıştık. Bütün varlığımızın engin bir sürecin ortasında olduğuna ilişkin çok tuhaf bir duygu içindeyim: Bu girişimdeki –hayattaki– görkemin; ölme yetisine sahip oluşumuzun: Uçsuz bucaksızlık kuşatıyor beni. Hayır –yakalayamıyorum– kendi kendine mayalanıp hiç kuşkusuz "roman"a dönüşmesini bekleyeceğim. (Bir kitabın yoğunlaştığı kavrayışına işte böyle ulaşıyorum.) Geceleyin L.'yle ölümden konuştuk yine, bu yıl ikinci kez: Nasıl da araba tekerleği altında ezilmiş kurtçuklara benzediğimizden: Ne bilebilir kurtçuk araba konusunda – nasıl yapıldığı konusunda? Bir nedeni olabilir: Öyleyse bile bizler – insanlar kavrayamayız bunu. Goldie'nin mistik inançları vardı.

Lewes yarışlarına gittik, o koca cüssesiyle öylesine iğreti iliştiği tabureye pörtlek etlerini yaymış karalar içindeki şişko hanımı gördük: Spor meraklısı sosyetenin ayaktakımı, şoför mahalleri piknik sepetleriyle dolmuş arabalarında sıraya di-

* G. Lowes Dickinson.

zilmişlerdi: Destekçilerin çığlıklarını duyduk: Kırmızı suratlı jokeylerin kırbaçlarla dövdüğü zorlanan atları gördük bir an. Nasıl da gürültü patırtı yapıyorlardı –katı ve kasılmış kasların uyandırdığı duygu– tepelerin ötesinde bu rüzgârlı güneşli gün nasıl da vahşi, hepsinden uzak duruyordu; yeniden gözümün önünde canlandı onların işlenmemiş topraklardaki halleri.

17 Ağustos, Çarşamba

Artık daha fazla düzeltemeyeceğim noktaya kadar düzelttim *S.O'*yu. Provaları L.'ye götürmeden önce birkaç dakikalık dinlenme sürem var. Sonra nasıl yeniden bayıldığımı anlatsam mı? Geçen perşembe gecesi verandada L.'yle otururken dörtnala koşan at nalları azdı kafamın içinde. O kavurucu sıcaktan sonra nasıl da serin! dedim. Gün boyu lekesiz som zümrüt gibi yandıktan sonra o güzelim karanlığa gömülmesini seyrediyorduk kırların. Şimdi usul usul inceden perdeleniyordu. Ve beyaz baykuş fare yakalamak için bataklığın üstünde uçuyordu. Sonra kalbim çırpındı: Durdu: Yeniden çırpındı: Ve boğazımda o tuhaf acılığı duydum; nabzım da başımı dövüyordu, dövüyordu, dövüyordu, daha vahşice, daha hızlı. Bayılacağım, dedim, koltuğumdan kaydım, çimenlere uzandım. Ah hayır, bilincimi yitirmedim. Canlıydım: Ama kafamın içinde itişen sürünün etkisindeydim: Dörtnala koşan, ezip un ufak eden. Bu böyle sürerse beynimin içinde bir şey patlayacak sandım. Yavaş yavaş kendiliğinden boğuklaştı. Kendimi toparladım, sendeleyerek kalktım, nasıl da sonsuz güçlükle, dehşet içinde, şimdi gerçekten bayılarak, önümde uzadıkça uzayan, biçimsizleşen, geriye doğru yatan bahçeyi görürken, geriye, geriye, geriye –ne kadar sürekendimi böyle sürükleyebilir miydim? –eve kadar: Odama ulaştım, kendimi yatağıma attım. Sonra sancı, sanki çocuk

doğurur gibi; ardından o da usul usul dindi; duruma egemen olmuş bir halde uzandım, titreşen ışık gibi, bedenimin paramparça, darmadağın olmuş kalıntılarının üzerine eğilmiş kaygılı bir anne gibi. Çok keskin, tatsız bir deneyim.

20 Ağustos, Cumartesi

Dün Londra'da tuhaf bir gündü. L.'nin penceresinde durmuş kendi kendime dedim ki, İçinde bulunduğun şu ana iyi bak, çünkü 21 yıldır böyle sıcak görmedik. Sıcak bir rüzgâr vardı, stüdyodan matbaaya giderken insan sanki mutfaktan geçiyordu. Dışarıda beyazlara bürünmüş kızlarla delikanlılar alanın çimlerine uzanmıştı. Öyle sıcaktı ki yemek odasında oturamadık. L. her şeyi getirdi, taşıdı, kendi bedenimi üst kata çıkarmama bile izin vermedi neredeyse. Geri dönerken arabanın üstünü kapadık, ön camı açık bıraktık – böylece de kır yollarına, ormanlara yaklaşırken çok tatlı bir serinliğe, yeşile bürünen sıcak sert esintinin içinde oturduk. En serin yer, ön cam açıkken 70-80 kilometre hızla giden arabanın ön koltuğu. Bugün 12.30'da rüzgâr çıktı: bulutlar alçaldı; şimdi 15:45'te neredeyse mevsim normallerinde sıcak bir yaz günü. Bu kavurucu sıcak 10 gün sürdü. Bayılmamdan sonra beynim zonkluyor ya da bana öyle geliyor. Ansızın ölüvermek takılıyor aklıma biraz, düşünüyorum, İyi o zaman, durmadan ye, iç, gül, balıkları besle. Tuhaf –insanın ölüme yaklaşımındaki salaklık– insanın onu azımsama isteği, Montaigne'in dediği gibi kızlarla, iyi insanlarla gülerken ölümün eline düşme isteği. Ve L. küçük gölü kazıklarla çeviriyor, ben de resim çektireceğim: Mrs. Woolf üzerine üç kitap daha çıkıyor: Bu da, bir ara çalışmalarım üzerine not almam gerektiğini hatırlatıyor.

Çok güzel bir yaz, bu sabahki bütün ansızın ürkmeme, bezginliklerime, sarsıntılarıma karşın. Çok hoş, dingin, ha-

vadar, güçlü. Bu çok daha sevecen varoluşu istiyorum, galiba, bir dahaki sefere – aldırmasızca dostlarımın arasında yayılmak – insan hayatının genişliğini, eğlencesini hissetmek – bir kalıba dökmek amacıyla zorlamadan – daha esnek olmak, alışıldık şeylerin, konuşmanın, kişiliğin sıvı gibi usuldan içime akmasını sağlamak, sessizce, doğal akışı içinde: Yeter, deyip, kalemimi çıkarmadan önce. Evet, şimdi kalça kaslarım gevşemeye başlıyor: Artık her bir sinir diken gibi değil. Dün yaşlı Mrs. Grey'e erik götürdük. Büzüşüp küçülmüş, köşedeki sert bir koltukta oturuyor. Kapı açık. Seğiriyor, titriyor. Yaşlıların o yabanıl, donuk dik bakışı var onda. L. onun umutsuzluğunu sevdi: "Gündüz olsun umuduyla yatağa tırmanıyorum; gece olsun umuduyla yataktan aşağı sürükleniyorum. Ben cahil bir yaşlı kadınım – okuma yazmam yok. Ama canımı alsın diye her gece Tanrı'ya yakarıyorum – ah dinlenmeye çekileyim diye. Ne acılar çektiğimi kimseler bilemez. Omzumu elle de bak." Sonra da çengelliğneyle oynamaya başladı. Elimle dokundum. "Demir kadar sert; içi su dolu, bacaklarımın da." Çorabını çıkardı. "Ödem. Doksan iki yaşındayım; bütün kardeşlerim öldü; kızım öldü; kocam öldü..." Sayıp döktü çektiği acıları, tek tek hastalıklarını; başka hiçbir şey görmüyordu gözü, yalnızca aynı şeylere baştan başlıyordu ve benim elimi öptü, verdiğimiz para için teşekkür ederek. İşte, hayatlarımızı buna döndürüyoruz –hiç okumadan, yazmadan– o ölmeyi dilerken onu canlı tutuyoruz ...* doktorlarla. İnsanın işkence çektirme becerisi müthiş.

LONDRA *2 Ekim, Pazar*

Evet, yeni kalem ucu alma izni vereceğim kendime. Ne tuhaf, buraya dönmek yazma duygumu nasıl da bozuyor.

* Sözcük okunmuyor.

Daha da tuhafı, artık onlar her neyse bütün oklarımı özgürce düpedüz hiç hedeften sapmadan fırlatmaya şimdi, 50 yaşımda hazır olduğum duygusunu taşımam. Bu yüzden haftalık gazetelerin bütün o yaygaraları hiç mi hiç ilgimi çekmiyor. Ruhtaki değişimler bunlar. Yaşlanmaya inanmıyorum. İnsanın güneşe karşı durumunu sonsuza dek değiştirmesine inanıyorum. İşte bu benim iyimserliğim. Ve şimdi tertemiz, aklı başında değişikliği yapıp bu gevşek yaşamanın gelişigüzelliğinden usulca uzaklaşmak istiyorum: İnsanlardan, eleştirilerden; ünden; bütün o ışıltılı pullardan: Geri çekilmek, yoğunlaşmak. Böylece de şimdiden giysiler satın alarak, insanlarla buluşarak koşuşturup durmayacağım ortalıkta. Leicester'e doğru yola çıkıyoruz yarın, İşçi Partisi kongresine. Sonra yeniden basım telaşına döneceğiz. Şu benim *S. O.* tek bir irkilmeye neden olmuyor bende. Ne de Holtby'nin kitabı.* Şu anda içinde yer almak için en küçük istek duymaksızın olan biteni izliyorum – insan gücünün bilincinde olduğunda hoş bir ruh hali. Hem kırlar da yandaşım şimdi: Taşra: L. ve ben Rodmell'de ne kadar mutluyuz: Oradaki hayatın özgürlüğü – 50-60 kilometrelik bir alanı önümüze katmak; ne zaman nasıl istersek içeri girmek; boş evde uyumak; aksaklıklarla zafer duygusu içinde uğraşmak; ve günbegün o kutsal yalnızlığın içine dalmak – hep biraz yürümek; eflatun sabanın üstündeki martılar: ya da Tarring Neville'e gitmek – şimdi en çok sevdiğim kaçışlar bunlar – o uçsuz bucaksız, o aldırışsız havanın içinde. Hiç kimse çekiştirmeden, sataşmadan, asılmadan. Ve insanlar özgürce, çiçeklenerek giriyor odamın mahremiyetine. Ama bu ya geçmiş ya da gelecek zaman. Bir yandan da o alışıldık hayal kırıklığı duygusuyla D. H. L.** okuyorum: Benim onunla çok fazla ortak yönüm var – kendimiz olmak için duyduğumuz o aynı baskı: Bu yüzden de onu okurken kaçıp kurtulanı-

* Winifred Holtby'nin *Virginia Woolf* adlı kitabı.

** D. H. Lawrence.

yorum: Havada asılı kalıyorum: İstediğim şey bir başka dünyadan özgür bırakılmak. Bunu Proust başarıyor. Benim için Lawrence havasız, kapalı, boğucu: Bunu istemiyorum, deyip duruyorum. Ve tek bir düşüncenin yinelenmesi. Bunu da istemiyorum. "Felsefenin" kırıntısını istemiyorum: Başka insanların gizleri okumasına inanmıyorum. Hoşuma giden şey (Mektuplar'da) ansızın gözümün önünde canlananlar: Dalganın (Cornwall'daki serpintinin) üzerinden fırlayan o büyük hortlak, ama onun gördüklerini tanımlaması bana hiç doyurucu gelmiyor. Hem sonra bir de üzücü. Bir şeyin peşinden soluk soluğa sürüklenme: "Yalnızca 6.10 poundum kaldı," sonra hükümet kurbağaymış gibi tekmeyi basıp atıyor evden: Kitabını yasaklıyor. Bu soluğu kesilmiş, acılar içindeki adama karşı uygar toplumun acımasızlığı. Ve bütün bunların boşunalığı. Bunların hepsi mektuplarında bir tür soluk kesilmesine yol açıyor. Ve hiçbiri de çok önemli görünmüyor. İşte böyle tıkanıyor, sarsılıyor. Hem bir de, iki parmakla acemice tıngırdatılan şeyleri sevmiyorum – kibir. Hepsi bir yana İngilizcede bir milyon sözcük var: Niçin kendimizi altı tanesiyle sınırlayalım? Ve bunu yaptığımız için kendimizi ödüllendirelim. Ama içimi kurutan şey vaaz vermesi. Elinde gerçeklerin yalnızca yarısı varken karar veren biri gibi: Demir parmaklıklara yapışıp ateşli nutuklar atarak. Çıkın dışarı da bir bakın neler oluyor burada – demek geliyor içimden. Yani bütün bunlar çok kısır: Çok kolay: Bir düzen adına öğüt vermek. Yardım etmek istiyorsan yapılacak en dürüst şey asla bir düzen önermemek – en azından yetmişine dayanıncaya kadar, esnek, duygudaş, yaratıcı biri olup, bütün gücünü, cesaretini ve fırsatlarını sonuna kadar kullanana kadar. O 45'inde öldü ama. Niçin Aldoux "sanatçı" olduğunu söylüyor. Sanat bütün vaazlardan, öğütlerden kurtulmaktır: Başlı başına şeylerdir: Başlı başına güzel cümledir: Denizlerin çokluğu: Kırlangıç dalışa geçmeden önce açan nergisler: Oysa Lawrence yalnızca bir şeyin kanıt-

larını anlatıyor. Okumadım onu elbette. Ama mektuplarda bir noktadan ötesini dinleyemiyor, öğüt vermesi gerekiyor; seni de düzenin içine çekmesi. Bir şeye uyum sağlamak isteyenlere çekici geliyor bu yüzden, ben istemiyorum; aslında Carswell'leri Lawrence düzenine uydurmak bana sövgü gibi geliyor. Onları kendi başlarına bırakmak çok daha saygılı bir tutum olurdu. Carswellcilik ya da Carswell'ler dışında saygı duyulacak bir şey yok. Onun önüne geleni okul çocuğu tavrıyla çekiştirmeleri, şaplak atmaları: Lytton, Bertie, Squire – hepsi de banliyö tarzı, temiz olmaktan uzak. Cetveli iniyor aşağı, onları ölçüyor. Nedeni ne bütün öteki insanları eleştirmenin? İyiyi içeren bir düzen neden varolmasın? Ne büyük bulgu olurdu – birilerini dışlamayan bir düzen.

2 Kasım, Çarşamba

Uçarı, fıldır fıldır gözlü bir delikanlı, bir deri bir kemik, eklemleri gevşek, gelmiş geçmiş en büyük ozan sanıyor kendini. Bence de öyle – bu beni öyle pek fazla ilgilendiren bir konu da değil. Ne ilgilendiriyor? Kendi yazma eylemim elbette. Daha yeni son kat cilasını çektim *The Times* için yazdığım *L. S.*'nin –iyi oldu, galiba, bütün gazeteler arasından *The Times*'da bu konu çevresinde dolanan girdapları düşünürsek. Ve "Denemelerimi" baştan sona yeniden biçimlendirdim. *Pargiterlar** adını vereceğim bir Deneme-Roman olacak – her şeyi kapsayacak, cinsellik, eğitim, hayat, vs.: Ve dağkeçisi gibi en güçlü, atak sıçramalarla, 1880'den şimdiye, bugüne kadar uçurumları aşacak. Kafamdaki düşünce bu en azından ve Southampton Row'da dolaşırken aklıma doluşan tümcelerle, gözümde canlanan görünümlerle öylesine incecik bir sis, hayal, büyülenme içindeydim ki 10 Ekim'den beri yaşamakta olduğumu bile söyleyemiyorum.

* Daha sonra *The Years* [Yıllar] adını aldı.

Her şey tıpkı *Orlando*'da olduğu gibi uyum içinde kendiliğinden ırmağa karışıyor. Elbette olan biten şöyle, yıllardır olgu temeline dayalı romandan kaçındıktan sonra – 1919'dan beri – *G. Ve G.* ölü – değişiklik olsun diye olguların tadını çıkardığımı, elimde sayılamayacak çoklukta nicelikler olduğunu görüyorum: Şimdi arada sırada hayallerin içine çekildiğimi hissetsem de direniyorum. Bu doğru çizgi, eminim, *Dalgalar*'dan sonra – *Pargiterlar* – bir sonraki aşamalara doğallıkla götüren şey – deneme-roman.

19 Aralık, Pazartesi

Evet, bugün kendimi tümden yok etme sınırına varıncaya kadar yazdım. Neyse ki durabiliyorum, serinliğin, kırların içine yuvarlanabiliyorum, kafamdaki çarkları serinletebiliyor, yavaşlatabiliyor, bütünüyle durdurabiliyorum – bunun için nasıl yalvarıyorum onlara. Yeniden *Flush*'a girişeceğim, kendimi yatıştırmak için. Aman Tanrım, 11 Ekim'den beri 60.320 sözcük yazmışım. Galiba bu kitaplarım içinde en hızla ilerleyeni: *Orlando*'nun ya da *Deniz Feneri*'nin çok önünde. Ama sonra bu 60 bin üzerinde kan ter içinde çalışmak, kurutup 30-40 bine indirmek gerekecek – önümde bitmez tükenmez sıkıcı iş var. Aldırma. Geri kalanı için ana çizgileri saptadım, biçimi belirledim. İlk olarak hissediyorum, Hayır, kitap bitinceye kadar karşıdan karşıya geçerken kendimi tehlikeye atmamalıyım...

Evet, 1 Ekim 1933 günü özgür, bütünlenmiş, yetkin, kendi hayatımın efendisi olacağım. Hiç kimse aklına estiği gibi gelemeyecek buraya; ya da canları istediği gibi beni sürükleyip götüremeyecek. Ah evet, bundan sonra şiir kitabı yazacağım. Ama bu, içimde varolduğunu bilmediğim öyle bir olgular selini açığa çıkarıyor ki. Yirmi yıldır –*Jacob'ın Odası*'ndan beri– gözlemliyor, biriktiriyor olmalıyım bun-

ları. Öylesine zenginlikler dökülüyor ki ortaya seçim yapamıyorum – bu nedenle yalnızca bir paragraf 60.000 sözcük. Yapmam gereken şey denetimi elden bırakmamak ve çok alaycı olmamak; doğru ölçüde özgürlüğü ve kaynağı korumak. Ah ama *Dalgalar*'la karşılaştırıldığında nasıl da kolay böyle yazmak! Her iki kitap kaç karat-altın değerinde, merak ediyorum. Elbette bu dışta kalan yanı: Ama çok bol altın var –sandığımdan da çok– dışsal olarak. Neyse, "kaz tüyü yatağım çok mu umurunda? Rengârenk çingelere katılmak için yola düzülüyorum!" Çingeneler, diyorum: Hugh Walpole ve Priestley değil – hayır. Gerçekten *Pargiterlar, Orlando*'nun ilk kuşaktan kuzenleri, kan bağıyla kuzen olsalar bile: *Orlando* bana işin püf noktasını öğretti. Şimdi – ama ah en azından 10 günlüğüne ara vermem gerek – hayır 14 – 21 gün değilse bile – şimdi 1880-1900 bölümünü kurgulamalıyım, bunun için hüner gerekli. Ama bende var olan hüneri uygulamak hoşuma gidiyor. Yaptığım işlerin üstüne cila çekeceğim: Ve yarın gidiyoruz. Çok verimli, çeşitlilik dolu ve sanırım başarılı bir sonbahar – bir bakıma da şu benim yorgun kalbime şükran borçluyum: Böylece koşullar öne sürebiliyorum: Ve hiç böyle bir yarışın, böyle bir rüyanın, böylesinç azgın itici gücün, dürtünün içinde yaşamamıştım – *Pargiterlar*'dan başka hemen hemen hiçbir şey görmeden.

RODMELL *23 Aralık, Cuma*

Yeni yılın ilk günü değil bu: Ama bu tutarsızlık bağışlanabilir.* Hüzünlü, darmadağın acımı yazmam gerek – daha yeni *Flush*'tan 30.000 sözcük okuduktan sonra hiçbirisinin işe yaramayacağı sonucuna vardım. Ah, nasıl bir boşu boşuna savurganlık – ne can sıkıntısı! Dört aylık çalışmadan,

* Virginia Woolf her yılı ayrı bir deftere yazdı. Bu ve izleyen bölümler 1933 yılını yazdığı defterin başında.

Tanrı bilir ne kadar çok okumadan sonra –öyle pek ahım şahım şeyler de değil ayrıca– bunun ne işe yarayacağını kestiremiyorum. Bu uzunluk için doğru konu değil: Çok önemsiz, çok ciddi. Epeyce iyi şey de var içinde, ama daha iyi olması gerekirdi. İşte şimdi buradayım, Noel'e iki gün kala o kasvetli keşmekeşlerimden birinin içine saplanmış durumdayım. Doğru, bir bakıma bunun nedeni *Pargiterlar*'ı çok aşırı yazmam. Ama bir daha asla *Flush*'a geri dönemeyeceğimi hissediyorum: Ve L. hayal kırıklığına uğrayacak; bir de para kaybedeceğiz – bu da can sıkıcı. Değişiklik olsun diye *Dalgalar*'ın hemen arkasından büyük bir tezcanlılıkla hemen giriştim: İçimde hiç öngörü olmadan: İşte bu noktaya vardım: Bir aylık sıkı çalışma gerektirecek – ondan sonrasından bile kuşkuluyum. O sürede Dryden ve Pope üzerine çalışmış olabilirdim. Böylece de hüzünlü yakınmalarla başlıyorum yıla – yılı bitirmiyorum. Cayır cayır yanan bir sıcak var; ilkbahar gibi, çiçeklerin üzerinde arılarla. Boş ver; Tanrı kelamını çiğnemiyorum – hiç de değil.

1933

Bu aslında 1932'nin son günü ama ***Flush***'ın son cilasını çekmekten öylesine bitkin düştüm ki –beynimin içindeki bütün bu baskıya günde on sayfa yazmak yol açtı– bu sabah işe ara veriyorum, zamanımı burada, tembel tembel, hayatın bütününü özetlemek için kullanacağım.. yapay havuz doluyor: Süs balıkları öldü; pırıl pırıl açık mavi gözlü bir kış günü; ve ve – ve düşüncelerim coşkuyla *Pargiterlar*'a doğru çevriliyor, çünkü şimdi yelkenlerimin şişmesini, Elvira'yla, Maggie'yle, bütün insan hayatı boyunca geri kalanlarla uzaklara açılmayı özlüyorum. Ve aslında bu durumu kısaca toparlayamıyorum, beynim çok yorgun.

3 Ocak 1933

Bu yazdıklarımın yeri pek burası değil* ama benim de yerim değil. Angela'nın dün geceki toplantısı için buradayız ve yeni Lanchester arabaya atlayıp (bizim değil – ödünç aldık) son hızla Rodmell'e doğru fırlayıp yola düzülmeden önce yarım saatim var. Yaklaşık iki haftadır oradayız, basım işleri ve yalnızlığa sonuna kadar kaptırdım kendimi – baş ağrımı perdeleyeyim diye. Sonrasında özgür kalmak için şu tiksinç

* Bu giriş 1932 defterinin sonunda.

köpek *Flush*'ı 13 günde yeniden yazma çabası yüzünden içine girdiğim dikkat yoğunlaşmasını süpürüp atsın diye –ah o kutsal özgürlük– *Pargiterlar*'ı yazmak. Çene çalarak geçirilecek bir gece istedim inatla.

5 Ocak, Perşembe

Yalnızca on yıl falan geçtikten sonra, beş dakika içinde, mükemmel yazı takımımı ve yanına iliştirilmiş kalemliğimi edinmede gösterdiğim becerim yüzünden böylesine derin mutluluk içindeyim, çünkü bir yazarın hayatındaki en önemli anda mürekkep ve kalem yoksunluğu yüzünden şimdi artık bir daha asla öfkelere sürüklenmeyeceğim, elimin altında kalem bulamama nedeniyle ansızın yakaladığım tümcemin çarçur olup gittiğini görmeyeceğim –ve ayrıca *Flush*'ın 100 sayfasını ardımda bırakmanın mutluluğunu da yaşıyorum– şu Whitechapel sahnesini üçüncü yazışım oldu, buna ne kadar değdiğinden de kuşkuluyum, Tanrı'ya şükür yeniden yazılması gerekmeyen şu boş mavi sayfanın önünde oyalanmaktan kendimi alamıyorum. Nemli puslu bir gün: Buradaki camlarımın hepsi sis içinde... şu yüce okuma eylemine kendimi kaptırmış olsam da; gerçekten *Dalgalar*'ın zorlaması aylarca dikkatimi toplamama engel oldu – sonra da *S.O.* için makaleleri derleyip toparlama. Şimdi o doğrultuda gücümün doruğundayım ve buraya geldiğimden beri büyük bir dikkat yoğunlaşmasıyla 12-15 kadar kitap okudum. Ne keyif – bir kere daha saatte 110 kilometre hızla giden bir Rolls Royce beynimin içinde mırıldanıyormuş hissi... Aynı zamanda *Pargiterlar*'da yaratıcılık akımına kapılmışım duygusuyla okuma konusunda yürekleniyorum – bu nasıl da özgürlük tanıyor insana – sanki her şey bu akıntıya ekleniyormuş gibi – bütün kitaplar akıcılaşıyor, akıntıyı besliyor. Ama yalnızca biraz yüzeysel, acele-

ci, sabırsız bir şey yapıyor olduğumun belirtisi, diyebilirim. Bilmiyorum. Burada *Flush*'la uğraşarak geçireceğim bir haftam daha var, ardından yirmi yılımı tek bölümde çözme sorunuyla uğraşacağım. Şimdi bu kitap gözümün önünde tuhaf düzensiz zaman dizini olarak canlanıyor – koca koca balon dizileri, düz dar anlatı parçalarıyla birbirine bağlanıyor. *Gece ve Gündüz*'ü –kötü bile olsa bana çok şey öğreten kitap– yazarken cesaret edemediğim anlatım biçimini kullanma cüretini gösterebilirim.

15 Ocak, Pazar

Bu son sabahımızda, mektup yazmaya geldim buraya, işte, elbette bu deftere yazıyorum. Zaten şu üç haftadır da tek satır yazmamıştım – neyse ki neredeyse hiç tırnak işareti kullanmadan dün "tamamladığım" *Flush*'ı daktiloya çektim yalnızca. Ah, ama *Flush* tıpkı dünyaya gözünü açtığı yuvasından yavaş yavaş atılan guguk kuşu gibi yerini *Pargiterlar*'a bırakıyor. Ne tuhaf aklın işlevleri! Neredeyse bir hafta önce sahneler yaratmaya başladım – bilinçsizce: Kendi kendime tümcecikler söyleyerek; böylece de bir hafta burada oturdum, gözlerimi daktiloya diktim, yüksek sesle *Pargiterlar*'dan tümcecikler dile getirdim. Bu giderek daha da çıldırtıcı oluyor. Birkaç gün içinde yeniden yazabilme durumuna gelince uçup gidecek. Parnell okuyorum. Evet: Ama bu sahneler yaratma işi kalbimin atışlarını rahatsızlık verecek ölçüde hızlandırıyor. Kendimi *Flush*'ı yazmaya zorlarken eski baş ağrılarım yeniden başladı – bu sonbahardan beri ilk olarak. Niçin *Ps.* kalbimi yerinden oynatıyor; niçin *Flush* yüzünden ensem sertleşiyor? Beynin bedenle nasıl bir ilişkisi var? Harley Caddesi'ndeki hiçbir doktor açıklayamıyor ama yine de belirtiler, tıpkı bir kitabın ötekinden farkı gibi son derece somut, kesin.

19 Ocak, Perşembe

Pargiterlar'ın tıpkı benim yuvamdaki –ki o yuvada *Flush* olmalıydı– guguk kuşlarına benzediğini itiraf etmeliyim. Düzeltip Mabel'a yollayacak 50 sayfam var yalnızca; bu lanet sahneler ve karşılıklı konuşmalar kafamdan fışkırıp duracak; bir sayfa düzelttikten sonra 20 dakika dalgın dalgın oturuyorum. Yazmaya koyulduğumda tansiyonumu çıkartacağını söyleyebilirim. Ama bıktırıcı, sersemletici bir zihin dağıtma biçimi şimdilik.

21 Ocak, Cumartesi

Neyse, *Flush* sürüklenip duruyor, onu başımdan atamıyorum. Acıklı gerçek bu işte. Boyuna daha sıkı sıkıya bir araya toplayabileceğim ya da daha tamı tamına sarmalayabileceğim bir şeyler görüyorum. Sözcüklerle oynamak yok – bunu yapamam: "Sonsuza kadar" orada kalmaları gerekirken olmaz. Bu yüzden de *Pargiterlar*'ın üstünü örtüp güvenli bir yere kaldırıyorum, diyelim ki çarşambaya kadar – daha geç kalmayacağım, yemin ederim. Şimdi o kişiliklerin değerinden de kuşkuya düşmeye başladım. Öğretici olmaktan korkuyorum: Belki de Noel'den önce öyle dörtnala yazmama neden olan şey o aldatıcı tutkuydu yalnızca. Neyse, son derece haz duydum, yine duyacağım –ah özgür olmak, kurmacada, yeniden sahnelerimi oluşturmak– sağduyuyu elden bırakmadan olsa da. İşte bu benim çığlığım, bu çok güzel soğuk ocak sabahında.

26 Ocak, Perşembe

İşte, yemin ederim, *Flush* gönderildi. Küçük öykülerime özen göstermediğimi kimse söyleyemez. Ve şimdi, tam 5 haf-

tadır beynimi hiç acımadan bu yönde eğip büktükten sonra şimdi de tersi yöne –*Pargiterlar*'a çevirmeliyim. Hiçbir eleştirmen değişiklik olsun diye zihnin tutkulu isteklerine hak ettikleri önemi veremez asla. Çok yönlü olmak konusundaki konuşmalara gelince – elbette insan öteki yöne de gitmeli. Şimdi Shakespeare işine girişecek aklım olsaydı eminim aynı kuralı orada da bulabilirdim – tragedya komedi falan filan. *Pargiterlar*'ın arkasında beni çağıran katışıksız şiirini ancak şimdi belli belirsiz görebiliyorum. Ama *Pargiterlar* tadını yarın çıkaracağım hoş somut bir varlık. Nasıl kötü durumda bulacağım onu.

2 Şubat, Perşembe

Elimde *Pargiterlar* varken mart ayında çok fazla yolculuk istemiyorum. Bu kitap üzerinde bol bol, rahatça, verimli biçimde çalışacağım. Bugün –her zamankinden de daha derli toplu– bitirdim ilk bölümün gözden geçirilmesini. Araya girecek bölümlere şimdilik dokunmuyorum – onları bütünün içine yerleştireceğim: Bir tarih eki de tasarlıyorum. İyi fikir mi? Ve tam şimdi burada, Mrs. W.'yi (ölüyordu – şimdi iyileşiyor) ziyaretten döndüğüm sıra Serpentine kıyısında yürürken, martılar kanatlarını enli palalar gibi açarken –yığınla martı– iki gün önce Galsworthy'nin öldüğü ansızın kafama dank etti. Galsworthy öldü: Galsworthy'ye tahammül edemediğini söylemişti A. Bennett bana. Jack'in kitaplarını Mrs. G'ye övmek zorunda kalmış. Ama ben onda olumsuz olarak görülen şeyi sevdiğimi söyleyebilirim. O haşin adam şimdi kaskatı yatıyor.

25 Mart, Cumartesi

Şimdi Elvira Pargiter'ın ağzından konuşarak içinde yaşadığımız toplumun iliklerine kadar çürümüş olduğunu,

onun bana verebileceği hiçbir şeyi istemediğimi falan filan dile getirdim: Şimdi Virginia Woolf olarak Manchester Üniversitesi Rektör Yardımcısına yazmam, –ah, Tanrım ne sıkıcı iş– Edebiyat Doktoru olmayı reddettiğimi söylemem gerek. Bu konuda iki ayağımı bir pabuca sokan ve orada kalmamızı isteyen Lady Simon'a yazacağım. Elvira'nın sözcüklerini kibar gazete diline nasıl çevireceğimi Tanrı bilir. Ne şaşılası rastlantı! Gerçek hayatın da yazmakta olduğum durumu karşıma çıkarması. Hangisi olduğumu, nerede bulunduğumu kestiremiyorum: Virginia mıyım, Elvira mı: Pargiter'ların içinde miyim, dışında mı? İki gece önce Susan Lawrence'la akşam yemeği yedik. Manchester Üniversitesi'nden Mrs. Stocks da oradaydı. Temmuz ayında size unvanınızı vermekten nasıl da mutlu olacak kocam! diye başladı. Bu payeyi aldığımı görmekten Manchester'ın nasıl da, haz duyacağını geveledikten sonra, bütün cesaretimi toplayıp konuştum: "Ama ben almayacağım." Bundan sonra Nevinson'larla, (Evelyn Sharp) Susan Lawrence'la falan genel bir tartışma başladı. Devlettten onur madalyası değilse bile, Üniversiteden bir dereceyi alacaklarını söyledi hepsi. Kendimi salak, çok bilmiş, belki de uçta hissetmeme neden oldular: Ama yalnızca yüzeysel olarak. Bu aldatmacaya ortak olmam gerektiğine hiçbir şey inandıramaz beni. Ne de, gizliden gizliye bile olsa, bana haz verir. Nessa'da da, bende de hiç ün duygusu bulunmadığına gerçekten inanıyorum – o da bana katılıp kadınlara onur ödülü verilmesinin salaklığını savundu. Şimdi kibar mektuba gelince. Sayın Rektör Yardımcısı...

28 Mart, Salı

Kibar mektuplar gönderildi. Şu ana kadar herhangi bir yanıt almadım, alamadım. Hayır, çok şükür, temmuzda ka-

fama bir kürk öbeğinin geçirilmesi için kurmaca eserimden uzaklaşmam gerekmiyor. Gelmiş geçmiş en güzel ilkbahar bu – yumuşacık, sıcak, mavi, sisli.

6 Nisan, Perşembe

Ah, çok yorgunum! *Pargiterlar*'ın şu son aşamasında yazmaktan bitkin düştüm. Elvira'nın yatakta yatışına kadar getirdim – aylardır kafamın içindeki bu görüntüyü şimdi yazamıyorum. Kitabın dönüm noktası o. Kendi kendine dönebilmesi için iyice itmek gerekli. Her zamanki gibi kuşkular doluşuyor kafama. Her şeyi çok mu aceleye getiriyorum, çok cılız, çok yüzeysel parıltılar saçan bir şey mi oluyor? Öyleyse bile, onu ufalayıp öğütemeyecek kadar yorgunum; bu yüzden de bir aylığına rafa kaldıracağım – belki de İtalya'dan dönüşümüze kadar; bu arada da Goldsmith falan üzerine yazacağım. Sonra taptaze bir güçle yeniden girişeceğim, haziran, temmuz, ağustos, eylül aylarında son hızla yazacağım. Dört ayda ilk taslak bitmeli – 100.000 sözcük, galiba. 50.000 sözcüğü 5 ayda yazdım – benim rekorum.

13 Nisan, Perşembe

Hayır, bu sefer iliğim kemiğim kuruyuncaya kadar yazdım. Kafamda tek bir düşünce bile kalmadı. Ama bugün gidiyoruz, yalnızca birkaç kitap alıp güneşleneceğim. Hayır, *yazmayacağım*; hiç kimseyi *görmeyeceğim*. *T. L. S.*'de yanıtlamam gereken Gissing'in iğneli sözleri var. Ama gerçekten sözcükleri bulamıyorum –yanlış sözcükleri kullanıyorum– şu durumdayım: Üç aylık yazma sürecinden sonra bildik durum – nasıl da eğlendiriyor bu kitap beni!

25 Nisan, Salı

Bitti gitti – on günümüz: ve gün gün yazıyorum, neredeyse, Goldsmith'i – şu benim Goldsmith'lerin neye yarayacağını da pek kestiremiyorum falan – ve Goldsmith okuyorum, falan. Evet: şimdi *Flush*'ın provalarını düzeltiyor olmalıyım – bir yere kadar o küçük kitap konusunda kuşkularım var: ama zaten kuşkucu duygular içindeyim: Geçiciliğin karmaşık duyguları içinde, çünkü ayın 5'inde, cuma günü Siena'ya gidiyoruz; ve bir yere yerleşip içinde süreklilik barındıran öykümü oluşturamıyorum. Ve her zamanki gibi yeni bir şeyle kendimi coşturmak istiyorum – alışkanlık kalıbını tümüyle kırmak, İtalya'nın, güneşin, tembel tembel yayılmanın, ilgisizliğin getirdiklerinin içine kaçıp kurtulmak istiyorum. Yükseliyorum, tıpkı şişeden çıkmak isteyen hava kabarcığı gibi...

Ama *Pargiterlar*. Bence bu korkunç bir olay olacak. Yürekli ve serüven düşkünü olmalıyım. İçinde yaşadığımız toplumun tamamını vermek istiyorum – daha azıyla yetinemem: Hayal kadar gerçekleri de. Ve ikisini kaynaştırmak. Yani *Gece ve Gündüz*'le eşzamanlı giden *Dalgalar*. Mümkün mü? Daha şimdiden "gerçek" hayattan 50.000 sözcük toparladım: Şimdi bir sonraki 50'de yorum yapmalıyım; Tanrı bilir nasıl – olayların akışına ayak uydururken. Bütün zorluk Elvira tipinde. Aşırı baskın olabilir. Yalnızca başka şeylerle ilişki içinde görülmeli. Bu bence her iki gerçekliğe de –bu karşıtlığa– keskin bir sınır kazandırmalı. Şimdilik galiba olayların gidişi çok akışkan, çok özgür. Okunması rahat: Ama canlı. Durağan olmadan derinliği nasıl verebilirim? Ama bu sorunlardan hoşlanıyorum, hem bu doğallıkta bir rüzgâr, canlılık var zaten. Sonsuz bir soluğu, sonsuz yoğunluğu amaçlamalı. Hicvi, güldürüyü, şiiri, düz anlatıyı kapsamalı; ve onları hangi biçim bir arada tutmalı? İşin içine tiyatroyu, mektupları, şiirleri de katsam mı? Galiba bütünü

yakalamaya başlıyorum. Süregiden doğal gündelik hayatın baskısıyla bitmeli. Ve milyonlarca değişik düşünce olmalı ama hiç öğüt bulunmamalı –tarih, politika, feminizm, sanat, edebiyat– kısacası bütün bildiklerimin, duygularımın, güldüklerimin, iğrendiklerimin, beğendiklerimin, nefret ettiklerimin falan özeti.

28 Nisan, Cuma

Küçük bir not. Dün gece arabadan inip Serpentine kıyısında yürümeye başladık. Bir yaz akşamı. Kabarık kabuklarının içinde kestaneler, ince mumlar taşıyor gibi parlıyor. Gri yeşil su falan. Ansızın L. yana döndü; işte oradaydı Shaw, kısa bacaklar, beyaz sakal; arşınlıyor. Demir parmaklığın yanında 15 dakika kadar konuştuk. Kollarını kavuşturmuş, dimdik, arkaya kaykılarak konuşuyordu: Dişlerinin ucu altın. Dişçiden yeni çıkmış, su kıyısında yürümek istemiş "canı". Çok dostçaydı. Bu da onun sanatı, yani karşısındakini onu sevdiğine inandırmak. Çeşit çeşit düşünceler saçıyor. "Uçağın araba gibi olduğunu unutuyorsun – sarsıyor. Çin Seddi'nin üstünden geçtik – uzakta küçük belli belirsiz bir nesne gördük. Elbette asıl gidilecek yer tropik ülkeler. Oradakiler insan ırkının gerçek örnekleri. Bizler pis kopyalarıyız. Çinlilerin bize dehşet içinde bakışlarını yakaladım – bizim de insan oluşumuzdan ötürü! Elbette yolculuk binlerce pounda patladı. Yine de bizi görsen Hampton Court'a girecek paramız yok sanırdın. Bir sürü kız kurusu buraya gelebilmek için yıllarca para biriktirmiş. Ama ben ne çok tanınıyorum! Korkunç. Her limanda bir saat topa tutuldum. ...* davetini kabul etme yanlışını yaptım. Bütün üniversite çevreme toplanmış, sahnede dururken buldum kendimi. Bağrışmaya başladılar Bernard Shaw'ı isteriz diye.

* Burada boşluk var.

Ben de onlara 21 yaşındaki herkesin devrimci olması gerektiğini söyledim. Ondan sonra elbette polis onlarca kişiyi tutukladı. Parlamentonun aptallığı üzerine Dickens'ın yıllarca önce söylediklerine değinen bir makale yazmak istiyorum *Herald*'a. Ah, bu yolculuğa yalnızca yazarak katlanabildim. 3 ya da 4 kitap yazdım. Halka çok çok önem vermek istiyorum. Kitaplar tartıyla satılmalı. Ne tatlı bir küçük köpek. Ama sizi yolunuzdan alıkoyuyor, üşütüyor muyum?" benim koluma dokunarak. İki adam bize bakmak için durdu. Yine yürüyüp gitti güdük bacaklarının üstünde. Shaw'un bizden hoşlandığını söyledim. L. onun kimseden hoşlanmadığını düşünüyor. 50 yıl sonra Shaw için neler diyecekler. Söylediğine göre 76 yaşında: Tropik ülkelere gitmek için fazla yaşlı.

Şu salak kitap *Flush*'ı düzeltmekten –ah ne büyük zaman ziyanı– bir an için kendimi kurtarıp dün gece gördüğüm Bruno Walter'ı anlatayım. Esmer, tombulca bir adam; hiç de akıllı değil. Hiç de "büyük şef" değil. Biraz Slav, biraz Sami ırkından. Neredeyse zırdeli: yani Hitler'e taktığı adla "zehir"den kendini kurtaramıyor. "Yahudileri düşünmemelisiniz," deyip duruyordu. "O korkunç hoşgörüsüzlük saltanatını aklınızdan çıkarmayın. Dünyanın içinde bulunduğu durumun tamamını düşünmelisiniz. Korkunç – korkunç. Bu alçaklığın, bu yozluğun varolması korkunç. Geleneğimizle, kültürümüzle sevdiğim Almanya'mız. Biz şimdi yüzkarasıyız." Sonra bize nasıl ancak fısıltıyla konuşabildiklerini anlattı. Her yerde casuslar var. Leipzig'de otelinde bütün gün camın içine oturup telefonda konuşmak zorunda kalmış. Gün boyu askerler uygun adım geçiyormuş. Hiç durmadan geçiyorlarmış. Ve radyoda, aralarda marşlar çalınıyormuş. Korkunç, korkunç! Tek umut olarak kraliyeti dört gözle bekliyor. Asla oraya dönmeyecek. Orkestrası 150 yıldır hayatta: Ama korkunç olan şey bütünün ruhu. Bir araya kenetlenmeliyiz. Herhangi bir Alman'la karşılaşmaktan kaçınmalıyız. Onların uygar olmadıklarını söylemeliyiz. Onlarla ne

ticaret yapmalı, ne de birlikte çalmalıyız. Onlara kendilerini toplumdan dışlanmış hissettirmeliyiz – onlarla savaşarak değil; onları yok sayarak. Sonra yine müziğe sürüklendi. Onda o yoğunluk var –deha mı?– hissettiği her şeyi yaşamasına yol açıyor. Orkestra yönetmeyi tanımladı: Her çalgıcıyı tanımak zorundasın.

JUAN LES PINS. *9 Mayıs, Salı*

Evet, o yüzü aklımda tutacağım, diye düşündüm – Viyana'da öğle yemeği yediğimiz lokantada bir masada incecik pırıltılı yeşil ipeği teyelleyen kadının yüzünü. Alınyazısı gibiydi –bütün öz savunma sanatlarının kusursuz sahibi; ışıl ışıl saçlar tepesinde toplanmış; gözler umursamaz; hiçbir şey onu şaşırtamaz, sürekli giren çıkan insanların ortasında orada oturmuş yeşil ipeğini teyelliyor; bakmadan biliyor, hiçbir şeyden korkmuyor: hiçbir şey ummuyor– baştan ayağa donanmış orta sınıf Fransız kadını.

Dün gece Carpentra'larda, dürüst bakışlı, saçları fırçalanıp sırtına dökülmüş, dişinin biri azıcık kararmış bir hizmetçi kız vardı. Hayatın kaçınılmaz olarak onu ezip geçeceğini hissettim. Belki 18'indeydi, daha fazla olamaz, yine de çarka kapılmış, hiç umudu yok; yoksul ama güçsüz değil, üstesinden gelmiş – yine de bir an için bile olsa arabayla yolculuk yapmak için yanıp tutuşmayacak kadar üstesinden gelememiş. Ah, ama ben varlıklı değilim, dedi bana – zaten ucuz küçük çorapları, ayakkabıları da belli ediyordu. Ah, nasıl kıskanıyorum, sizin yolculuğa çıkabilmenizi. Carpentra'ları seviyor musunuz? Ama rüzgâr çok sert esiyor. Yine gelecek misiniz? İşte çan çalıyor. Aldırmayın. Gelin buraya, bunlara bakın. Hayır, hiç böyle şey görmemiştim. Ah, evet İngilizleri hep sever o. ("O" saçları diken diken kaktüse benzeyen öteki hizmetçiydi.) Evet, ben İngilizleri severim her zaman,

dedi. Kararmış dişiyle o küçük tuhaf dürüst yüz, sanırım Carpentra'larda kalacak hep; evlenecek mi? Örgüsü elinde kapı eşiğinde oturan o iriyarı siyahi kadınlardan biri mi olacak? Hayır, öngördüğüm kadarıyla trajedi yaşayacak: Bizim Lanchester'ı kıskanacak kadar kafası çalıştığı için.

PISA. *12 Mayıs,Cuma*

Evet, Shelley'nin seçimi Max Beerbohm'dan daha iyiydi. O limanı seçti: Körfezi; Mary'nin durup denize baktığı balkonu olan evi. Bu sabah yan yatmış tekneler geliyordu – rüzgârlı küçük kasaba, bence çok fazla değişikliğe uğramamış yüksek pembe sarı evleri olan: Her yanında kırılan dalgalar ve olduğu gibi denize açık, tam önde denizle baş başa duran ıssız ev. Bence Shelley buradaki kıyıda yüzdü, yürüdü, oturdu; ve Mary'yle Mrs. Williams balkonda kahvelerini içti. Giysilerin, insanların neredeyse aynı olduklarını söyleyebilirim. Her neyse, çok iyi bir büyük adamın evi, kendi tarzında. Denizle dolu olmayı karşılayacak sözcük nedir? Bu gece düşünemiyorum, daha çok Fransız gezginlerin kaldığı Pisa'daki Nettano'da gökyüzüne yükselen yatak odasında. O her zamanki kahverengi köpüğüyle önümüzden akıp giden Arno. Manastırlarda yürüdük: O eski toz kokusuyla gerçek İtalya bu; sokaklarda arı gibi kaynaşan insanlar; şeyin altında –doğru sözcük ne– sütunları olan sokağa galiba kemeraltı deniyor. Deniz kıyısında bekleyen Shelley'nin evi ve Shelley gelmiyor, Mary'yle Mrs. Williams balkonda, gözleri denizde, sonra Pisa'dan Trelawney geliyor, cansız bedeni kıyıda yakıyor – bunlar kafamın içindekiler. Çok yumuşak doymuş gökyüzüne karşı mavimsi beyaz mermer rengi her şey. Görkemle eğilen kule. Sahte tuhaf deri şapkasıyla kilise dilencisi kapıda. Rahipler yürüyor. Bu manastırlarda –Campo Santo– tam 21 yıl önce L.'yle yürüdük, Palgrave'lerle

karşılaştık, ben sütunların arkasına saklanmaya kalkıştım. Ve şimdi kendi arabamızla geliyoruz; ya Palgrave'ler – öldüler mi, yoksa çok mu yaşlılar? Şimdi ne olursa olsun o duman karası yerden ayrıldık: Her yanına kırmızı çatılı evler serpişmiş çıplak boyunlu akbaba ülkeden. Burası insanın Violet Dickinson'la birlikte trenle geldiği İtalya – sonra da otel otobüsüne bindiği.

SIENA. *13 Mayıs, Cumartesi*

Bugün manzaraların en güzelini ve hüzünlü adamı gördük. Manzara kendini yazan dize gibiydi; kırmızılarla yeşillerle çakmak çakmak yanan biçimli tepe; her santimi işlenmiş upuzun çizgi çizgi toprak; eski, vahşi, kusursuzca dile gelmiş, ilk ve son olarak; ve ben bir topluluğa yaklaştım, Bu köy neresi? diye sordum. Adı ..*; ve mavi gözlü kadın dedi ki, "Evime gelip bir şeyler içmez misiniz?" Konuşmaya can atıyordu. Dört beş tanesi arı gibi çevremize doluştu ve ben ülkenin güzelliği üzerine Cicero'vari bir söylev çektim. Ama benim yolculuk yapacak param yok, dedi kadın, ellerini ovuşturarak. Evine gitmedik – tepenin kıyısındaki kulübeye: Tokalaştık; onun elleri tozluydu; benden saklamak istiyordu; ama hepimiz tokalaştık, manzaraların en güzeline konumlanmış onun evine gidebilmeyi diledim. Sonra, ırmak kıyısında, karıncaların ortasında öğle yemeği yiyip o hüzünlü adamla tanıştık. Elinde beş altı tane küçük balık vardı, kendi elleriyle yakalamıştı. Çok güzel kırlar olduğunu söyledik; o hayır dedi, o kenti yeğlerdi. Floransa'ya gitmişti: Hayır, kırları sevmiyordu. Yolculuk yapmak istiyordu ama parası yoktu: Köyün birinde çalışıyordu: Hayır, kırları sevmiyordu, diye yineledi, o incelikli nazik sesiyle: Tiyatro yoktu, sinema yoktu, yalnızca kusursuz güzellik vardı. Ona

* Elyazmasında da boşluk var.

iki sigara verdim; önce karşı çıktı, sonra bize altı ya da yedi küçük balığını sundu. Siena'da onları pişiremeyiz, dedik. Pişiremezsiniz, diye bize katıldı, ayrıldık.

İnsanın ufak tefek bir şeyler karalayacağını söylemesi pek hoş ama yazmak çok zor sanat. Yani insan her zaman seçim yapmak zorunda: Ve benim çok uykum var, bu yüzden de yalnızca parmaklarımdan kum gibi kayıp gidiyor yazdıklarım. Yazmak hiç de kolay bir sanat değil. Ne yazacağını düşündüğünde, kolaymış gibi geliyor; ama düşünce buharlaşıyor, oraya buraya dağılıyor. İşte yine Siena'nın patırtısı içindeyiz – koskoca taştan kent, tünellerle, kemerle, arı kovanı gibi çene çalan bağrışan çocuklarla dolu.

14 Mayıs, Pazar

Evet, *Kutsal Çeşme*'yi okuyorum – atlayarak – bu gürültü patırtının ortasında okunması en uygunsuz kitabı – açık pencerenin önünde oturuyorum – kafaların kafaların kafaların üstünden bakıyorum – bütün Siena griler pembeler içinde geçit töreni yapıyor, arabalar korna çalıyor. Bu karman çorman iplikler boyunca nasıl da su gibi akıyorlar? Ben beceremiyorum. –yanıt bu işte. Kopmalarına göz yumuyorum. Usta yazarlık belirtisinin, kalıbını acımasızca kırma gücü olduğunu saptıyorum yalnızca. H. J.'nin o ürkek taklitçilerinden hiçbirinde, cümlelerini bir kez ördüler mi paramparça etme gücü yok. Onda içten gelme bir özsu var – hayalinde canlandırma yetisi: Kendi yaptığı yahniye daldırıyor kaşığını – arı gibi kaynaşan karışıma. Bu – yani onun canlılığı – kendi dili – çullanması, kavraması, asılması, her zaman taptaze çarpıyor yüzüme, aynı zamanda soruyorum, herhangi biri, seradaki orkide bitkisinden uzak biri, böylesi bir orkide çiçeğinin rüyasını nasıl örebilir? Ah, şu sarışın Edward dönemi hanımları, o aynı tornadan çıkma "dostum beyefendiler"!

Yine de şu kaba saba yaşlı canavar Creevey'le karşılaştırıldığında – L.'yi burada sivrisinek ısırdı– H. J. erkeksi, kaslı. Hiç kuşkusuz, Regent çevresi –konyak kokusu ve oyun zarları, desenli kadifeler içinde Lawrence kadınları– genel boş vermişlik, gösteriş, bayağılık burada doruk noktasında. Elbette Shelley'ler, Wordsworth'ler, Coleridge'ler çitin öteki yanında varoluyordu. Ama sıra Creevey'in sayfasından sel gibi fışkırmaya gelince ortaya şöyle bir durum çıkıyor –Buckingham Sarayı, Brighton ve Kraliçe'nin kendi yatık yazı tarzı arası bir şeyler– alabildiğine başıboş, alabildiğine zayıf: Tek birey için tedaviyi nasıl umabilir insan? Şehvetle bakan, sürekli tıkınan bütün o iğrenç Lord'lar ve Lady'ler var; püsküller, yaldızlar; Prenses ve Prens – bence kokuşma ve aşırı yiyip çatlama 18. yüzyıla egemen oluyor, onu kibirli balolarla çiçeklendiriyor. 1860 demek istediğimi daha iyi anlatıyor.

15 Mayıs, Pazartesi

Burası baştan sona betimleme olmalı –yani küçük sivri yeşil tepelerin betimlemesi; beyaz sığırlar, kavaklar, selviler, ta buradan Abbazia'ya kadar heykel gibi yontulmuşa benzeyen ve sonsuz ezgileri olan, ışık çakımları saçan yeşil topraklar– yani bugün gittiğimiz yerler; ama orasını bulamadık, o çok sevimli yorgun köylülere birbiri ardınca sorduk ama hiçbiri kendi bölgelerinin 6 kilometre ötesine geçmemişti ve sonunda taş kıran adama sorduk, o biliyordu. İşini bırakıp bizimle gelemedi çünkü yarın denetçi geliyordu. Ve tek başınaydı, tek başına, gün boyu, yanında konuşacak kimsesi olmadan. Abbazia'daki yaşlı Maria da onun gibiydi. Koskoca çıplak taş yapıya bizi sokarken dili dolaşıyor, sözcükleri yutuyordu; İngilizler için bir şeyler geveleyip durdu – nasıl da güzellermiş. Siz Kontes misiniz?

diye sordu bana. Ama o da İtalya kırlarını sevmiyordu. Kapanık, kupkuru görünüyorlar; çekirgelere benziyorlar, yoksul düşmüş soyluların davranışları var onlarda; hüzünlü, bilge, hoşgörülü, mizaha yatkın. Şu katırlı adam vardı. Yoldan aşağı dörtnala saldı katırı. Başının üstünde yerimiz vardı, çünkü biz konuşabilirdik; biz gittikten sonra bir araya toplaşıp tartıştılar. Sürüyle tatlı terbiyeli oğlan, kız hep çevremize toplanıyor, el sallıyor, şapkalarına dokunuyor. Ve hiç kimse manzaraya bakmıyor –bizden başka– kemik beyazı Euganean'da, bu gece; sonra bir iki tane parlak kırmızı çiftlik var; ve gölgeler denizinde orada burada yüzen ışık adacıkları –çünkü şakır şakır yağmur yağıyordu– sonra çiftliklerin çevresinde siyah selvi şeritleri, kürklü palto etekleri gibi; kavaklar, dereler, şakıyan bülbüller, ansızın rüzgârla savrulan portakal çiçekleri; sallanan çeneleriyle kaymaktaşı beyazı öküzler –burunlarının altından sarkan koskoca beyaz deri parçaları– sonsuz boşluk, yalnızlık, sessizlik: Asla yeni bir ev ya da köy yok; yalnızca üzüm bağları, zeytin ağaçları, hep var oldukları yerde. Tepeler, gökyüzünde keskin çizgilerle yumuşacık yıkanıp uçuk maviye bürünüyor; birbiri ardınca tepe.

PIACENZA, *19 Mayıs, Cuma*

Tarih koymam tuhaf şey. Belki de bu yörüngesinden sapmış hayatta insan şöyle düşünüyor, bugün günlerden ne olduğunu söyleyebilirsem, o zaman... Şu üç nokta ne demek istediğimi kestiremediğim anlamına geliyor. Ama bütün gün Apennin Dağları arasında Lerici'den beri araba kullandıktan sonra şimdi koca koca koridorları olan soğuk, manastır gibi, çok rahatsız İtalyan hanındayız, oturacak yerler o kadar kısıtlı ki aramızda yanan tek ışıktan yararlanmak için şu an L. yatağının yanındaki iskemleye, ben yatağın üstüne

tünemiş durumdayız. L. matbaaya talimatlar yazıyor. Ben Goldoni okumak üzereyim.

Lerici sıcak, maviydi, balkonlu odamız vardı. Dadılar ve Anneler vardı – bütün hayat şanslarını çok önce kaybetmiş dadılar, usuldan kaş çatmasıyla, yumuşacık hüzünlü kaş çatmasıyla bütün bir yemeğe –İngilizler için düzenlenmiş– göğüs gerebiliyorlardı, tam sessizlik içinde, sanki Wimbledon'da soğuk pazar yemeği için dikilmiş giysileriyle. Sonra şu emekli Anglo-Hintli var, diyelim ki şu Miss Toutchet'i yürüyüşe götüren, şen şakrak kırmızı suratlı, Abbey'deki ayinleri çok seven adam. Kız Temple'a gidiyor; orada "erkek kardeşimin" kiralık odaları var. Falan filan. Apennin Dağları konusunda söyleyeceğim hiçbir şey yok – en tepede yeşil bir şemsiyenin içine benzedikleri dışında: Birbiri ardınca eğimli sırtlar ve sapın ucunda yakalanmış bulutlar. İşte böyle, aşağı Parma'ya; sıcak, taşlı, gürültülü; harita satmayan dükkânlar; derken kentler arası yoldan, şimdi 9.00'a 6 kala kendimizi içinde bulduğumuz Piacenza'ya. Bu elbette yolculuğun zorluklarından – özgürlük ve gezip görmenin bedeli – ayakkabılarımızın tozunu alıp yarın hızla yola koyulmak – derin soğuk derenin kıyısındaki yeşillikte öğle yemeği yemek. Haftaya bugün hepsi sona ermiş olacak –rahatlık– rahatsızlık; hiçbir düzenlemenin, saatin, alışkanlığın veremeyeceği tat ve telaş. Sonra yolculuk tadından daha büyük hazla yeniden yeniden başlayacağız ötekilere.

21 Mayıs, Pazar

Uyumamak için yazmak –bu gece yüce görev– bu bu gece Draguignan'da ikinci sınıf hanın açık penceresinde oturmak – dışarıda çınar ağaçları, o her zamanki tek notalı ötüşüyle kuş, o her zamanki hoparlör. Fransa'da herkes Pazar günleri arabayla geziyor; sonra da bitkin düşüp uyuyor. Otel görev-

lileri sürekli tıkınıyorlar, kâğıt oynamaktan hiç vazgeçmiyorlar. Ama Grasse çok gereksiz oldu – geç geldik buraya. Erkenden de gideceğiz. Ben Creevey'e dalıyorum; L. *Golden Bough*'a [Altın Dal]. Yatağımızı özlüyoruz. Yolculuğa kesilen vergi cezası bu –bu uykulu tedirgin otel geceleri– ışığın altında sert iskemlelerde oturmak. Ama yola koyulur koyulmaz hemen baştan çıkıyoruz –yarın Aix'e doğru– ardından eve. Ve "ev" çekim merkezi oluyor, P'leri yaratmaktan kendimi alamadığım için: Bu esriklik olmadan yaşayamıyorum – içinde bulunduğumuz durum en sevimli, en dikkat dağıtıcı seçenek olsa bile. Ama tatil ruhuyla doluyum, çalışmak istiyorum –nankör müyüm, neyim!– ama aynı zamanda Fabbria dolaylarındaki tepeleri, Siena dolaylarındaki tepeleri de istiyorum –ama başka tepeleri değil– o tekdüze siyah-yeşil vahşi güney tepelerini değil. Bugün Vence'da bütün o yıpranmış, dantel gibi işlenmiş mezar taşlarının arasında zavallı Lawrence'ın renkli çakıl taşlarından yapılmış Anka Kuşu'nu gördük.

23 Mayıs, Salı

Tam şu anda kendi kendime, eğer yazmak mümkün olsaydı bu beyaz sayfaların tam aradığım şey olacağını söyledim, aşırı büyük de değil, küçük de. Ama içimden yazmak gelmiyor, yalnızca kendimi tedirgin ediyorum. Durumumuz şöyle. Ben L.'nin yatağında oturuyorum; o da tek koltukta. İnsanlar kaldırımda pıtır pıtır yürüyor. Burası Viyana. Fırın gibi sıcak –gittikçe de daha daha sıcak oluyor– ve Fransa'yı geçiyoruz arabayla; bugün salı, cuma günü Manş'ı aşacağız, bu tuhaf yolculuk arası, kendi ortamımızdan, alışkanlıklarımızdan uzak kalma durumu sona erecek. Gidiyoruz da gidiyoruz – Aix'den, Avignon'dan, hiç durmadan, ağaçlı yollardan, kemerlerin altından, çıplak kumlu yollardan,

üzüm bağlarının yanında şatolar olan gri siyah tepelerin altından geçiyoruz: Ve ben Pargiter'ları düşünüyorum: L. araba kullanıyor; kavaklara varınca inip ırmak kıyısında yemek yiyoruz; sonra yine yola koyuluyoruz, ırmak kıyısında bir fincan çay içiyoruz; mektuplarımızı alıyoruz, Lady Cynthia Mosley'in öldüğünü öğreniyoruz; o görüntü gözümüzün önüne geliyor; ölüme şaşıyoruz; sıcakta uyukluyor, kestiriyoruz ve burada yatmaya karar veriyoruz – la Poste otelinde; bir mektup daha okuyup öğreniyoruz ki Book Society büyük olasılıkla *Flush*'ı alacak ve harcayacak 1000 ya da 2000 poundumuz varsa neler yapacağımızı tartışacağız. Şimdi kahvelerini içen Viyana'nın küçük kasabalıları bu kadar parayla ne yaparlardı, diye soruyorum. Şu kız yazman; delikanlılar satıcı. Nedense Lyon'daki otelleri tartışmaya başlıyorlar, galiba; hiçbirinin beş parası yok; ve bütün erkekler helaya giriyor, insan bacaklarını görüyor; Faslı askerler koskoca pelerinleriyle giriyor; çocuklar top oynuyor, insanlar aylak aylak duruyor, her şey tam da resim gibi, bütünleniyor, özellikle de bacaklar – oluşturdukları tuhaf açılar; ve otelde akşam yemeği yiyen insanlar; hepsini sarmalayan yabansı hava, yarın buradan ayrılacağımıza göre, kafamın içinde özellikle Viyana'yı belirleyen şeye dönüşüyor. Şimdi evin çekiciliği, özgürlük ve bavul toplamanın usancı olmadan – ah koltukta oturmak; okumak, dişimizi fırçalamak için soda istemek zorunda kalmamak!

52 TAVISTOCK MEYDANI, *30 Mayıs, Salı*

Tatilden eve dönmek hiç kuşkusuz hepsinin içinde en berbat olanı. Hiç böylesine amaçsız, böylesine ruhsal çöküntü içinde kalmamıştık. Ne okuyup yazabiliyorum, ne düşünebiliyorum. Burada hiç doruk noktası yok. Rahatlık, evet var ama kahve umduğum kadar da iyi değil. Ve beynim

tükenmiş durumda – gerçekten kalemi kaldıracak gücüm yok. İnsanın yapması gereken şey onu kurmak –yani benim makineyi demek istiyorum– raylarda ve arkasından itmek. Tanrım – dün yine Goldsmith boyunca yol alsın diye nasıl ittim. Şu yarım kalmış makale var. Tabağa konmuş sözlerin, bir gece öncesinin soğuk artık yemeklerine benzediğini söyledi Lord Salisbury. Makalemin sayfalarında beyaz yağ bulaşıkları görüyorum. Bugün azıcık daha sıcak – ılık et: Bir dilim soğuk koyun eti. Burası soğukça, iç karartıcı. Evet, ama saatin tik taklarını duyuyorum, bakmama gerek olmadan tekerleklerin raylarda dönmeye başladığını sanıyorum. Monks Evi'ne gidiyoruz, Hamsin yortusu için, bu da pazartesiye denk düşüyor – o kırsal, o küçülmüş Monks Evi. *Pargiterlar*'a bakamıyorum. İçi boşalmış salyangoz kabuğu o. Ve ben de içinde beyin yerine bir dilim soğuk et olan kafamla bomboşum. Aldırma. Tepeüstü dalacağım *Pargiterlar*'ın içine. Şimdi kafamı şu İtalyan –neydi adı– Goldoni ile meşgul edeyim. Bir iki fiil geliyor aklıma.

Bana öyle geliyor ki bu durum, yani benim ruhsal çöküntü içindeki durumum, bir sürü insanın yaşadığı bir şey.

31 Mayıs, Çarşamba

Dört ay boyunca hiç aralıksız *Pargiterlar*'ı yazabilecek noktaya geldiğimi sanıyorum. Ah ne kurtuluş – bedensel rahatlık! Artık kendimi tutmak elimden gelmeyecek gibi hissediyorum –boş duvara sürekli toslamaktan beynim işkenceler içinde– yani *Flush*'a toslamaktan söz ediyorum, Goldsmith'e, arabayla İtalya'yı dolaşmaktan. Şimdi, yarın onu yeniden yazmaya başlayacağım. Ya tutalım ki bir de yalnızca saçma sapan şeyler doluştu? Yapılacak şey tehlikeleri göze almak, yürekli davranmak, olası her türlü savunmaya başvurmak. Oyunlar, şiirler, mektuplar, karşılıklı konuşma-

lar kullanılabilir; yalnızca dümdüz olanı değil, yuvarlağı da ele geçirmeli. Yalnızca kuramı değil. Ve konuşma: Tartışma. Sorunlardan biri, bunun nasıl yapılacağı olacak. Yani sanat biçimine bürünmüş aydın tartışmalarının nasıl olacağı, demek istiyorum: Yani, Arnold Bennett'ın sıradan uyanık hayatına sanatsal biçim nasıl verilecek? Bunlar önümdeki dört ayımı dolduracak yoğun, zorlu sorunlar. Ve şu anda kendi yeteneklerimi bilmiyorum. Tamamen yörüngemden çıkmış durumdayım, dört haftalık tatilden sonra –hayır üç– ama yarın yeniden Rodmell'e gidiyoruz. Çatlakları okuyarak doldurmalıyım –ve kendimi kitaplara kaptırmak istemiyorum– Neyse, şimdi giysim için Murray'ye gitmem gerek; ve köşeyi dönünce Ethel var; ama mektup yok; yine Hamsin yortusundan dönüşün karmaşası. Dün akşam arabayla Richmod'dan geçerken varlığımın bileşimi üzerine çok belirleyici bir şey düşündüm: Nasıl da yalnızca yazmanın onu oluşturduğunu: Nasıl yazmadıkça hiçbir şeyin onu bütünleyemediğini: Şimdi neyin öylesine belirleyici gözüktüğünü unuttum. Kew'da orman gülleri renk renk cam kümeciklerine benziyordu. Ah bu kışkırtılmışlık, ah bu duygusal rahatsızlık.

Pekâlâ: Bizim yaşlı Pargiterlar dörtnala yol almaya başlıyor: Ve ben ah sonu gelse, diyorum. Yani, yazmak için çaba harcamak gerek: Yazmak umutsuzluk; yine de elbette geçen gün Rodmell'in kavurucu sıcağında bakış açısının –bu galiba benim Richmond'da derinden kavradığım bir düşünceydi– odağının değiştiğini kabul ediyorum: Evet: Oran doğru: Ben aslında en üstte aşırı zorlansam da; acı çeksem, bu sabahki gibi, kasvetli bir umutsuzluk içine düşsem ve aman Tanrım, iş yeniden yazmaya gelip dayanınca öyle yoğun ıstıraplara gömülüyorum ki tanımsız (bu sözcük yalnızca insan anlatamaz demek); o şeyi tutmak; – var olan her şeyi – sayısız çoklukta şeyi – bir arada tutmak.

10 Temmuz, Pazartesi

Bella* geldi ve kafasını arabanın camına çarptı. Burnunu kesti, sersemledi. Sonra da ben "o durumlarımdan birinin" içine düştüm –nasıl da zorlu, nasıl keskin– kapkara bir mutsuzluk içinde Regents Park'ta yürüdüm, eskisi gibi beni buradan çıkarıp götürsünler diye işbirlikçilerimi yardıma çağırdım, görevlerini de yaptılar az çok. İniş çıkışlarıma tanıklık etsin diye bir şeyler karaladım: Çoğu eskisinden daha az şiddetli olsa bile yazmadan geçip gidiyor. Ama nasıl da bildikti – kara duygular, acı yüreğimi sıkıştırırken yolda küt küt yürümek: ve ölüm isteği, eskisi gibi, hepsi de diyebilirim ki iki özensiz sözcük yüzünden.

20 Temmuz, Perşembe

Bir hafta boyunca ancak birkaç sayfa yazabildikten sonra *Pargiterlar* seline kapıldım yine. Sorun, işlemin nasıl olacağı: Yani hem ritmi tutturmak hem de anlamı vermek. Bence giderek daha çok tiyatroya yöneliyor –en azından E. M. sahneleri. Bir sonraki aşama nesnel, gerçekçi, Jane Austen tarzı olmalı: Sürekli öyküyü ileriye taşımalı.

12 Ağustos, Cumartesi

İşte, Mrs. Nef gittikten sonra öyle bitkin düşmüştüm ki – ürperdim, titredim. 2 gün yatağıma girdim, günde 7 saat uyudum, o sessiz alanlara konuk oldum yine. Bana çok çarpıcı geliyor: Ansızın üstüme çöken bu tam bitkinlik durumları nedir? Yazmak için giriyorum buraya; tek bir tümceyi bile bitiremiyorum; aşağılara çekiyor bir şeyler; şimdi bu tuhaf

* Lady Southorn, Leonard Woolf'un ablası.

bir çaba mı; bilinçaltım beni aşağılara kendine mi çekiyor? Newman üzerine Faber'in yazdıklarını okuyordum; onun yazdığı sinir krizlerini kendimle karşılaştırdım; düzeneğin bir bölümüne karşı çıkma: Bana olan da bu mu? Tam değil. Çünkü ben hiçbir şeyden yan çizmiyorum. *Pargiterlar*'ı yazmaya can atıyorum. Hayır, bence bu iki ayrı alanda yaşama çabası yüzünden; romanda; gerçek hayatta; bu, gerginlik yaratıyor. Nef'ler beni paramparça ediyor, çünkü beni öteki dünyadan zorla çekip koparıyor: Ben yalnızca yürümeyi, L.'yle o müthiş kendiliğinden ve çocuksu hayatı istiyorum, son hızla yazarken alışkın olduğum hayatı istiyorum: Yabancılara karşı özenli, kararlı davranma zorunluluğu beni başka bir alana sürüklüyor; böylece de çöküntüye uğruyorum.

16 Ağustos, Çarşamba

Ve Sir Alan Cobham'ın uçuşu, Angelica'yla Julian, onları gemiden almak yüzünden yeniden baş ağrım tuttu, yatağa düştüm, Ethel'i görmedim ama sesini duydum, bu konuda 6 sayfa yazdım bu sabah, Woolf'ları görmedim, işte yine buradayım,* *Pargiterlar*'ı kurcalıyorum ve düşünüyorum, aman Tanrım, bütün bunlara nasıl yeniden biçim vereceğim? Ne korkunç bir savaşım olacak! Aldırma. Şimdi Turgenyev'i okuyup bitirdiğime göre Biçim konusunu tartışmak istiyorum. (Ama şu baş ağrılarından sonra nasıl ellerim titriyor –ne sözcükleri kavrayabiliyorum tam olarak ne de kalemi– alışkanlığım kesintiye uğradı.)

Öyleyse Biçim bir şeyi bir başka şeyin izlediği duygusu. Bu bir bakıma mantık. T. yazdı, yeniden yazdı. Hakikati öze ait olmayandankurtarmak için. Oysa Dostoyevski her şeyin önemli olduğunu söylüyor. Ama insan D.'yi yeniden okuyamıyor. İşte, Shakespeare biçim konusunda sahneyle kısıtlan-

* Monks Evi'nde bahçenin ucundaki çalışma odasında.

mıştı. (İnsanın eski konu için yeni biçim bulması gerektiğini söylüyor T.: Ama burada galiba sözcüğü değişik anlamda kullamyor.) Bir sahnedeki öz korunmalı. Bunun ne olduğunu nasıl biliyoruz? D. biçiminin T. biçiminden daha iyi ya da daha kötü olduğunu nereden biliyoruz? Çok daha az kalıcı görünüyor. T.'nin düşüncesine göre yazar özü saptar, gerisini okura bırakır, D.'ye göre de okura olası bütün yardımı ve görüşleri sunar. T. olasılıkları kısıtlıyor. Eleştirinin zorluğu çok yüzeysel olmasından kaynaklanıyor. Yazar çok daha derinlere inmiştir. Bozarov için günlük tuttu T: Her şeyi onun bakış açısından yazdı. Bizim elimizde yalnızca kısacık 250 sayfa var. Bizim eleştirimiz yalnızca buzdağının doruğuna kuşbakışı bakmakla kısıtlı. Gerisi suyun altında. İnsan işe bununla başlayabilir. Makale alışılmıştan daha kesintili, daha yarım yamalak olabilir.

24 Ağustos, Perşembe

Bir hafta önce, tam olarak söylemek gerekirse Cuma günü, yeniden kafamı toplayıp *Pargiterlar*'ın içine daldım, daha fazla sahneyi bir araya toplayarak yoluma koyulmadan önce ıcığını cıcığını çıkarmaya kararlıyım. Aynı zamanda her şeyi bir araya toparlamak için birinci bölümün tamamını yeniden düzenliyorum. Ölüm şimdi birinci bölümde yer alıyor. Galiba boyutu yarıya indireceğim: Şimdilik biraz kuru ve inişli çıkışlı. Dahası çok telaş ve gerginlik yaratıyor. Mrs. P.'yi yeni öldürdüm: Öne fırlayıp Oxford'a atlayamıyorum. Aslına bakarsan, tıpkı hayatta olduğu gibi bu küçük sahneler insanı sarıp sarmalıyor: Bir anda değişik bir ruhsal duruma kayamıyorsun. Başlangıcın gerçekliği tamamlanmış gibi görünüyor bana. Yapabilirsem ikinci bölümde şiir için iyi bir özürüm var. Oldukça ilginç bir deneyim – aynı şeyi iki değişik açıdan görmeyi başarabilirsem. Dün Clive'ın burada

bıraktığı Arséne Houssaye'ın İtirafları'nı okuyarak geçirdim sabahı. Ne bereketli bir haz kaynağı kitaplar benim için! İçeri girip üstü kitapla dolu masayı buldum. Hepsini karıştırdım, kokladım. Bu kitabı alıp götürme ve ondan söz etme arzusuna karşı koyamadım. Sonsuza kadar burada mutluluk içinde kalabilir, okuyabilirim.

2 Eylül, Cumartesi

Geceleyin ansızın Pargiterlar için *Burada ve Şimdi* başlığını düşündüm. Bunun daha iyi olduğunu sanıyorum. Neyin peşinde olduğumu gösteriyor, Herries Saga ve Forsyte Saga'yla yarışa girişmiyor, falan filan. Şimdi birinci bölümü bitirdim; yani, sıkıştırdım, sanırım Eleanor'un gününü de sıkıştıracağım, sonra ne? Gerisi pek fazla sıkıştırmayı kaldırmayacak. Galiba 80.000 sözcüğe indirdim: Ama 40.000 tane daha eksiltmeli gibi görünüyor. 80 artı 40, 120.000 eder. Öyleyse benim yavrularım içinde en uzunu olacak – *Gece ve Gündüz*'den de uzun, galiba.

26 Eylül, Salı

Bugünlerden birinde neden Crabbe üzerine hayal ürünü bir şeyler yazmayayım? –hayal ürünü yaşamöyküsü– bir yaşamöyküsü denemesi.

Buraya yazmak için çok derin bir ilgi duyuyordum –ruhun ruhla karşılıklı konuşması– ama parmaklarımın arasından kayıp gitmesine izin verdim – neden? Süs balıklarını beslemek yüzünden, yeni havuza bakmak, dokuz kuka oyunu oynamak yüzünden. Şimdi aklımda hiçbir şey kalmadı. Konu neydi unuttum gitti. Mutluluk. O muhteşem gün, yani dün. Falan filan. Şimdi güne telefonda *N. S.'ye Twelfth Night*'ın [On İkinci Gece] düzeltmelerini yaparak başladım:

Virgül koy, noktalı virgülü çıkar falan. Derken, sazan balığını seyrettikten sonra buraya geldim, Turgenyev yazmaya.

2 Ekim, Pazartesi

Şimdi ekim: Yarın Hastings Konferansı'na, çarşamba Vita'ya gitmemiz, sonra da Londra'ya dönmemiz gerek. Bir kitabımın çıkmasından önceki o kendi kendimin kulağını bükmelerimden biri için açtım defterimi. *Flush* perşembe günü çıkmış olacak ve ben ağır bir ruhsal bunalama düşüceğim, galiba, alacağım övgülerin türü nedeniyle. "Pek tatlı" olduğunu söyleyecekler, narin, hanımefendilere yaraşır. Ve çok tutulacak. Evet, şimdi hiç aldırmadan bunların üzerimden kayıp gitmesini sağlamalıyım. Bütün ilgimi *Pargiterlar* –ya da *Burada ve Şimdi*– üzerinde yoğunlaştırmalıyım. Yalnızca zırvalayan kadınsı bir yazar olduğum duygusuna kaptırmamalıyım kendimi: Çünkü öncelikle hiç doğru değil bu. Ama öyle söyleyecekler. Ve ben *Flush*'ın yaygın başarısından hiç hoşlanmayacağım. Hayır, yalnızca kendime bunun basit bir yanılgı, sudan bir perde olduğunu söylemeliyim; ve yaratmalıyım, dört elle sarılarak, tutkuyla çünkü daha önce hiç hissetmediğim kadar bunu yapacak güçte hissediyorum kendimi.

29 Ekim, Pazar

Hayır, Bobby ve Elvira'ya devam edemeyecek kadar yorgun kafam –St. Paul'de buluşmaları gerekiyor– bu sabah. Keşke dolu dolu, dingin, bilincimi işe karıştırmadan yazabilsem. Ama bu sonuncusu zor, *Flush* yüzünden, beni bilinçli tutan sürekli küçük yorum sağanağı yüzünden. Dün *Granta*'da şimdi benim ölü olduğumu söylediler. *Orlanda, Dalgalar, Flush* umut vaat eden büyük yazarın öldüğünü simgeliyormuş. Bu yalnızca bir yağmur damlası, ufak, sivilceli

öğrencinin bayıla bayıla yaptığı bir aşağılama, tıpkı insanın yatağına kurbağa koyması gibi bir şey: Ama sonra bütün o mektuplar, resim isteyenler de var –öylesine çok ki, belki de aptalca davranarak *N. S.*'ye alaylı bir mektup yazdım– böylece de daha çok yağmur damlası kışkırttım. Bu eğretileme de, insan yazarken bilinci işe karıştırmamanın nasıl da muazzam önemde olduğunu gösteriyor. Öte yandan edebiyatta güncel beğeninin kaçınılmazlığını da unutmamalıyım: Aynı zamanda insanın büyümesi, gelişmesi gerektiğini; ve neyse ki sonunda yazarın adsızlığı felsefeme de el attım. *N. S.*'ye yazdığım mektup, bunun bir bölümünün üstünkörü açıklanması. Geçen kış birden kafamda aydınlanan şey ne tuhaftı! Özgürlük; şimdi anlıyorum, Sibyl'in çağrısını geri çevirmemi kolaylaştıran, hayata çok daha güçle, tutarlılıkla sarılmamı sağlayan şey bu. "Ünlü", "büyük" olmayacağım. Serüvenlere atılmayı, değişmeyi, hem aklımı, gözlerimi açmayı sürdüreceğim, damgalanmaya, basmakalıplaşmaya karşı duracağım hep. Yapılması gereken şey insanın benliğini özgürleştirmesi: Kendi boyutlarını kazanmasına, ket vurulmamasına olanak sağlamak. Bu her zamanki gibi gelişigüzel söylenmiş bir şey olsa da içinde çokça cevher var. Ekim kötü bir ay oldu; ama şu felsefem olmasa çok daha kötü geçebilirdi.

7 Aralık, Perşembe

Leicester Meydanı'nda yürüyordum –Çin'den ne kadar uzakta– sokak ilanlarında "Ünlü Romancının Ölümü"nü okuduğumda şimdi. Ve aklıma Hugh Walpole geldi. Ama Stella Benson'mış. Öyleyse neden apar topar bir şeyler yazıyorum? Onu tanımıyordum; ama içimde o güzelim sabırlı gözlerin yarattığı duygu kalmış: O güçsüz sesin; öksürüğünün; uğradığı zalimliğin yarattığı duygunun. Rodmell'de terasta oturdu benimle birlikte. Ve şimdi çabucak uçup gitti, arka-

daşlığa dönüşebilecek olan bir şeyler. Güven verici, sabırlı ve çok içtendi – onun için böyle düşünüyorum; o çok zorlu akşamüstlerinden birinde daha derin bir katmana ulaşmak için yarıp geçmeye çalışırken – ulaşırdık da mutlaka, olanak verilseydi. O küçük arabasına bindiği sıra kapıda durdurduğum, bana Virginia demesini istediğim için mutluyum şimdi – bana yazmasını istediğim için. Ve o dedi ki, "Hiçbir şey daha çok hoşuma gitmezdi." Ama bir şeyin sönüp gitmesi gibi bu – onun ta oralarda Çin'de ölümü; ve ben burada oturmuş onu yazıyorum, öylesine uçucu ama yine de öylesine gerçek; artık geri gelmeyecek. Nasıl da yaslı görünüyor bu akşamüstü, Kingsway'de savrularak giden gazete arabalarıyla (?), ilan tahtalarında "Ünlü Romancının Ölümü"yle. Çok güzel, tutarlı bir akıl: Çok acı çekmiş; sindirilmiş; sanki bir tür bana serzeniş var onun ölümünde, tıpkı K. M.'ninkinde olduğu gibi; ben yola devam ediyorum; onlar yok oluyor. Neden? O ilanlarda neden benim adım yok? İkisine de yakışacak bir karşı çıkış yükseliyor içimde: İşlerini bitiremeden gittiler – ikisi de öylesine ansızın. Stella 41'indeydi. "Size kitabını yollayacağım" falan filan. Kasvetli bir adada yaşadı, albaylarla konuşarak. S. B. gibi bir yazar ölünce insanın tepkilerinin azalması tuhaf şey: *Burada ve Şimdi* onun ışığıyla aydınlanmayacak: Onun da hayatı kısaldı. Benden fışkıranlar –benim yaydıklarım– daha az geçirgen, daha az ışıltılı –sanki düşüncenin malzemesi bir ağ da, yalnızca başkalarının (burada onun) da onu düşünmesiyle bereketleniyor– hayattan yoksun şimdi.

17 Aralık, Pazar

Dün *Burada ve Şimdi*'nin 4. bölümünü bitirdim, böylece de düşünmekle geçecek bir sabaha bırakıyorum kendimi. Savaş hatıralarımı tazelemek için eski günlükleri okuyorum.

1934

16 Ocak, Salı

Bütün bu süreyi –Monks'ta üç haftayı– bıraktım kayıp gitsin çünkü öylesine tanrısal mutluluk içindeydim, öylesine düşüncelerle tıka basa doluydum –*Pargiterlar*'ın ya da *Burada ve Şimdi*'nin bir başka seline öylesine kapılmıştım (ne tuhaf Goldie yazmış mektubunda –*Dalgalar* da aynı zamanda şimdi ve burada– ben unutmuştum). Bu yüzden de tek sözcükle bile yıla veda etmedim; Keynes'i ve Jones'u tanımlayan tek sözcük bile yazmadım; kırlara açıldığım uzun yürüyüşlere ilişkin tek bir şey; ya da okuduklarıma –bir akşam Marvell ve o alışıldık çerçöp.

18 Şubat, Pazar

Ve bu sabah, bu pazar yeniden *Burada ve Şimdi*'de, üç hafta önce baş ağrım yüzünden bıraktığım noktadan başladım. İki üç haftanın ara vermek için doğru bir süre olduğunu da burada belirteyim. Altı hafta sonrasında olduğu gibi soğumamış daha: Hâlâ kafamın içinde taşıyorum, nasıl düzelteceğimi görüyorum. Uçup gitmiş ama –Hava Akını sırasındaki konuşma– her yana savrulmuş çünkü yorgun-

dum; şimdi yeniden bir araya sıkıştırmalıyım; havaya girip yeniden başlamalıyım. O büyülü dünyayı dört bir yanımda yükseltmek, güçle, dinginlik içinde orada altı hafta yaşamak istiyorum. Zorluk her zamanki zorluk – iki dünyayı nasıl uyum içine sokacağım. Çılgınca coşkuya kapılarak yazmanın yararı yok: İnsan kaynaştırmalı.

17 Nisan, Salı

Dün geceden sonra öyle bitkinim ki şu benim *Sickert*'e tek sözcük bile ekleyemiyorum, *Burada ve Şimdi*'nin son bölümlerinin taslağını yapamıyorum. Hutches'larda yenen alelacele yemek için çok ağır bir bedel: *Macbeth*'e koşturmak; Dodo Macnaghten'le konuşmak; sonra Sadlers Wells'in sahnesi üzerine Sir Fred Pollock'la çene çalmak.

Shakespeare üzerine bir düşünce.

Oyun yüzeye çıkmak için zorluyor – böylece de romanda bulunması gerekmeyen, ama belki de yukarı süzülerek yüzeyle ilişki içinde olması zorunlu bir gerçeklik konusunda üsteliyor. Bu, yazıda değişik katmanlar bulunduğu ve onların nasıl kaynaştırılacağına ilişkin benim kuramımın geliştirilmesi: Çünkü kaynaştırmanın gerekli olduğunu düşünmeye başlıyorum. Yüzeyle bu özel ilişki oyun yazarına bir gereklilik olarak dayatılıyor: Bu durum Shakespeare'i ne kadar etkiledi? İnsanın kurmaca kuramı geliştirebileceği düşüncesi falan var bu satırlarda; gerçekleşsin, gerçekleşmesin kaç katmana kalkışılmış.

9 Mayıs, Çarşamba

Bu, 9 Mayıs, son günümüzdü ve güzel bir gündü. Warwickshire'ı gördük, en güzel biçiminde –ama ben Mono-

log'u okuyorum ve bir başka tarzın insana nasıl tuhaf bulaştığı dikkatimi çekiyor–: yoğun yeşil, yoğun yapraklar, alçak geniş sarı taş yapılar ve Elizabeth dönemi kulübelerinin her yana çok hoş serpişmesi. Bütün bunlar büyük bir uyum içinde bizi Stratford on Avon'a götürdü; ve bütün dırdırcılara lanet olsun – çok hoş, kendini öne çıkarmayan, 18. yüzyılla öteki çağların birbirleriyle sarmaş dolaş yan yana durduğu karışık bir kent. Shakespeare'in bahçesinde bütün çiçekler açmıştı. "*The Tempest*'ı [Fırtına] yazarken çalışma odasının penceresi buraya bakıyordu," dedi adam. Belki de doğruydu söylediği. Her neyse, koskoca bir evdi, dosdoğru okul kilisesinin büyük camlarına, gri taşlarına bakıyordu ve saat çaldığında işte bu Shakespeare'in duyduğu sesti. Dörtnala koşan aklımın sınırlarını sonuna kadar zorlamadan bu neşeli gayrişahsiliğin yarattığı tuhaf izlenimi tanımlamam mümkün değil. Evet, her şey sanki bu Shakespeare'indi der gibiydi, burada oturdu, yürüdü; ama beni tam olarak ete kemiğe bürünmüş durumda bulamayacaksınız. Dinginlik içinde hem var – hem de yok; aynı anda ikisi birden; insanın çevresinde ışıldıyor; evet, çiçeklerde, eski salonda, bahçede; ama asla somut olarak belirlenemiyor. Ve kiliseye gittik, o cafcaflı aptal büst vardı ama üzerinde "İyi Kalpli Dost İsa aşkına sabır gösteriyor" yazısı olan o yıpranmış basit plakanın tersinden asılması hiç hesapta yoktu – sanki yine dinginlikle gülümsüyordu, neşe içinde, ferah; oysa bir adım önümde dünyaya bu engin ışıltı selini yayan ufacık kemikler yatıyordu. Evet, ve kilise çevresini dolaştığımızda her şey sadeydi, biraz yıpranmıştı; çiçek açmış bir ağaçtan yansımış kızıllıkla taş duvarı yalayarak akan ırmak, çimenliğin bozulmamış, yumuşacık, yeşil ve çamurlu kıyısı, iki sıradan kayıtsız kuğu. Kilise, okul, ev, hepsi de geniş, ferah yerler, yankı yapan, bugün güneşli ve içeri dışarı ...* – evet, etkileyici bir yer; hâlâ yaşıyor, sonra eserler yaratmış olan ve orada uzanan küçük kemikler: O

* Sözcük okunmuyor.

bahçeye bakan camın önünde *Fırtına*'nın yazılışını düşününce: Nasıl da coşku ve düşünce fırtınaları patlamış olmalı bir kafanın içinde; bu mekândaki dayanıklılığın rahatlık sağladığı kuşkusuz. Hiç kuşkusuz bu mahzenleri dinginlik içinde gördü. Ve onun doğduğu yerde hoş kokular sürünmüş birkaç Amerikalı kızla eski gramofon plaklarından dökülen saçma sapan papağan söylenmeleri lafı birbirinin ağzından kaparak hikâyeyi anlatıyor. Ama çok tuhaf New Place'deki kapıcı, Shakespeare'in bilinen yalnızca bir tek imzası bulunduğunu ileri sürdü: Geri kalan her şey, kitaplar, eşyalar, resimler falan bütünüyle yok olup gitmiş. Şimdi düşünüyorum da Shakespeare bu konuda çok mutluydu, önünde ünün oluşturduğu engel yoktu, dehası kendisinden fışkırıp gitti ve hâlâ burada, Stratford'da. Galiba tiyatroda *As You Like It*'i [Nasıl Hoşunuza Giderse] oynuyorlardı.

New Place'in önünde yaygaracılar ve yaşamöyküsü yazarları çok vızıldamasalar iyi olacaktı. Bence de. Çünkü bakıcı adamın dediğine göre kız torunun torunu öldükten sonra satış yapılmıştı ve neden eşyalarından bazıları kaybolup gitmiş, bir yerlere kaldırılmış, belki de yeniden gün ışığına çıkacak olmasındı? Aynı zamanda Kral I. Charles'ın kraliçesi olan Kraliçe H. Maria, kız torunla (?) birlikte New Place'de kalmıştı, bu da bize konunun ne kadar önemli olduğunu gösteriyordu, dediğine göre. Bize anlattıklarını daha önce hiç duymamıştım. Rahip Gaskell'in, ta kiliseye kadar bütün bahçeye yayılan ilk özgün evi satın aldığını ve gelen geçenin Shakespeare'in evini görmek için onu tedirgin etmesi yüzünden evi yıktığını anlattı. Ve burada (pencereyle duvar arasında) içinde öldüğü oda bulunuyordu. Ve buradaki dut ağacının da, Shakespeare'in camı dibinde büyüyen ağacın yavrusu olduğu söylentisi yaygındı. Kocaman mavi, sarı, beyaz çiçek yatakları olan bahçe açıktı, yaşayanlar yürümeyi, oturmayı sürdürsün diye.

18 Mayıs, Cuma

İrlanda yazılarımı eski defterin arasına sokuşturduktan sonra işe ara verdim ve galiba biraz ürperdiğimi hissettim, bütün o tatilin ardından ciddi bir şey olamaz dedim içimden; ama oldu – nezle. Böylece de bütün düşündüklerimi rafa kaldırmam gerekti –bütün *Pargiterlar* selini, kitabın muhteşem ve zorlu sonunu: Nemli süngerle silindi gitti; şimdi yatağa düşeli tam bir hafta oluyor ve Hamsin yortusu için işte burada Monks'tayız. Daha da şaşırtıcı olanı, bunları altın Waterman'la yazmam, çelik Woolworth yerine bunu kullanmayı aklımdan geçirmem. Güneşli haz dolu bir gün, kuşlar yuvalarında kulak tırmalayıcı sesler çıkarıyor, galiba, ağaçlarda gaklıyor, sabahın erken saatlerinde yatağımda uzanmış dinlediğim yüksek sesli, kesintisiz şakımalarını sürdürüyor. Percy'yle bahçede dolaşıyor L. Arka planda homurdanıp duran Nelly'nin sonsuza kadar ortadan yok olması ve onun yerini dengeli sessiz, bencil olmayan Mabel'ın alması yüzünden her şeyde dinginlik ve derin bir rahatlık var. Evet, temizlikçi olmadan da başımızın çaresine bakıyoruz; özgürüz; huzurluyuz, aslında kurtulduk! İşte böyle, kafamı bu bataktan çıkarabilirsem salı günü geri dönüp üç aylığına daha işime gömülebilirim. Ama dinlenmek için bir iki gün daha ayıracağım kendime. Nasıl da sonsuz alçakgönüllü, hayal kırıklığı içinde, hiçbir hırsım olmadan öylece kalakaldım, hepsi de nezle yüzünden. Bir düzine sözcüğü yan yana getirmek şöyle dursun, birilerinin beni görmeye geleceğini bile sanmıyorum. Şimdi kendine güven, kibir, yaşamamızı sağlayan o kutsal yanılsama geri gelmeye başlıyor; çok usulca. Yazarak kesintiye uğratamayacağım ilk aşama o rahatlatıcı huzur.

22 Mayıs, Salı

Sonunda bugün, salı günü, umutsuzca çaktığım kibriti yakmayı başaramadıktan sonra –ah öylesine yenik düşmüştüm katılığa, hiçliğe– azıcık alev çıktı ortaya. Belki de kurtuldum. Nezleden sonra 7. bölüme yeniden başlamanın müthiş zorluğundan söz ediyorum. Elvira'yla George ya da John kızın odasında konuşuyor. Ben onlardan hâlâ kilometrelerce uzaktayım, ama galiba bu sabah doğru ses tınısını buldum. Bu yazıyı uyarı olsun diye yazıyorum. Şimdi önemli olan çok yavaş yol almak; akıntının ortasında durmak; asla ısrar etmemek; arkaya yaslanmak, yumuşacık bilinçaltı dünyasının kalabalıklaşmasına olanak vermek; zorlayarak dudaklarımdan köpük saçmamak. Telaşa gerek yok. Bir yıl yetecek kadar param var. Bu kitap önümüzdeki yıl haziran ayında çıksa yeterli. Son bölümler öylesine zengin olmalı, her şeyi derleyip toparlamalı, bir arada dokumalı ki ben yalnızca her sabah kitabın bütünü üzerinde düşüncelere dalarak devam edebileyim. Şimdi öykü anlatma bölümü bittiğine göre son hızla ileri atılmaya gerek yok. Yapmak istediğim şey, zenginleştirmek, dengelemek. Bu son bölüm, uzunluk, önem ve oylum açısından ilk kitaba denk düşmeli: ve aslında öteki yanını, suyun altında kalan yanını vermeliyim; galiba yeniden okumayacağım; çaylı toplantıyı, ölümü, Oxford'u falan aklımda kalanlardan yazacağım. Kitabın bütünü bunun başarısına bağlı olduğu için telaşa kapılmamalı, sabırlı olmalı, çatırdayan kafamı iyileştirmeli, elden geldiğince kurnazca, Fransızcayla falan oyalamalıyım onu.

11 Haziran, Pazartesi

Şu umut dolu sayfa şimdi okuyunca çok safça geliyor çünkü geri döndüm, cuma günü yine ürpermeler, ağrılar

başladı, değnek gibi kaskatı kesildim, Elizabeth Bowen'la konuşurken; 38 derece ateş; yatak; nezle; derken bütün hafta yattım, pazara kadar tam söylemek gerekirse; sonra Rodmell'e gittim; orada bölüme yeniden başladım, ansızın kafamdaki düşünceler alevlendi, opera, çobanpüskülü ağacında şakıyan bülbül, Kraliçe ve Prens üzerine hikâyeler anlatan Cristabel* ve Mr. Olaf Hambro; ve dün çok hararetli bir konser, bu yüzden de bugün yazamıyorum. Carlyle'ın diyeceği gibi (İtalyanca olarak) sabır. Ama düşün –bu sona doğru bütün düzenek öylesine gerginleşti ki minicik bir kum tanesi, bir gece geç yatmak, çok yorucu bir gün– bütün atılımı, bütün alevlenmeyi alıp götürüyor. Ve tam önümde apaçık gördüğüm gibi; iç içe geçmiş karmaşık sahneler; hepsi birbiriyle çelişiyor; gelişiyor; öyleyse yarına kadar bekle.

18 Haziran, Pazartesi

Çok çok sıcak: Çaydan sonra dışarı çıkmak üzere değiştirdik günü. Bütün dünyayı kuraklık sarmış. Neyse ki *Burada ve Şimdi* seli var. Yine de gözleri dört açmalı: Daha yeni Ray ve Maggie'nin sahnesini oluşturdum: Üretkenleştiğimin belirtisi çünkü 5'te gelecek olan Janie için Fransızca dersi hazırlamam gerekiyordu.

27 Temmuz, Cuma

Hah – ha ama şimdi bu bütünüyle tatsız günü, akşam yemeğinden sonra bir saat kalan Rodmell İşçi Partisi temsilcileri Mr. Frears'la Worthing'i başımdan savdığıma göre son bölüme başlamakta özgürüm; Tanrı'ya şükür kuyu

* Lady Aberconway.

dolu, düşünceler yükseliyor, bütün genişliğiyle, özgürce, güçle işe sarılabilirsem iki aylığına bütünüyle içine gömüleceğim. Yaratıcı gücün hemen bütün evrene düzen getirmesi çok tuhaf. Günü görebiliyorum, bütünlenmiş, oranlarına kavuşmuş –bu sabah başıma geldiği gibi beynin uzun uzun çırpınmasından sonra bedensel, ahlaksal, zihinsel bir gereklilik olmalı bu, tıpkı motorun kurulması gibi. Azgın rüzgârların estiği sıcak bir gün –bahçede yer yerinden oynuyor rüzgârdan; bütün temmuz elmaları çimlerde. Ben de bir dizi keskin hızlı çelişkinin içine dalacağım: Canımın istediği gibi, istediği kadar kıracağım kalıplarımı. Her türlü şeyi deneyeceğim. Şimdi elbette günlük tutup mektup yazamam ya da okuyamam, sürekli yaratıyor olacağım için. Belki de beni her şeyin ötesinde şanslı diye nitelerken haklıydı Bob T. o şiirinde – yani kendini açıklayabilen bir kafam olduğu için – hayır, benliğimi akışkanlaştırdığım için –ona eksiksiz sonuçları sağlamayı öğrendiğim için– yani bir yere kadar her kalıbı kırmaya, taptaze varoluş biçimi bulmaya, yani hissettiğim, düşündüğüm her şeye yeni, taze anlatım getirmeye zorladım kendimi. Böylece bunlar işlerlik kazandığında baştan ayağa güçle dolu olduğumu hissediyorum. Ama aralıksız çaba, kaygı, telaş gerektiriyor. İşte burada *Burada ve Şimdi*'de *Dalgalar*'la oluşturduğum kalıbı kırıyorum.

2 Ağustos, Perşembe

Şu son bölümler beni endişelendiriyor. Hepsi çok cırtlak, çok geveze mi? Sonra da o inanılmaz uzunluk, dur durak bilmez buluş gelgitleri, akıntıları. Bir gün tanrısal mutluluk içinde, ertesi gün bıkkın.

7 Ağustos, Pazartesi

Oldukça yağışlı bir resmi tatil günü. Keynes'le kahvaltı. Maynard dişlerini çektirmiş ama çok üretkendi. Örneğin: Evet, Amerika'da üç hafta kaldım. Dayanılmaz bir iklim. Aslında bütün iklimlerin bütün kusurlarını kendinde toplamış. Bu da benim iklimler konusundaki kuramımı doğruluyor. Hiç kimse Amerika'da büyük iş çıkartamaz. İnsan gün boyu terliyor, pislik yüzüne yapışıyor. Geceler de gündüzler kadar sıcak. Kimse uyuyamıyor. İklim yüzünden herkes diken üstünde gün boyu. Ben kalkar kalkmaz makaleler kaleme aldırırdım. Ayrılıncaya kadar hiç sıkıntım yoktu. "Gelelim Alman politikasına." Paralarını çok tuhaf kullanıyorlar. Ne olduğunu tam kavrayamıyorum. Yahudilerin anaparalarını çekmesi yüzünden olabilir. Bakın şimdi, eğer 2.000 Yahudinin her biri 2.000 pound çekse – neyse Lancashire faturalarını ödeyemezler. Almanlar hep pamuğu Mısır'dan aldılar, Lancashire'da dokuttular; küçük bir fatura, yalnızca ½ milyon ama ödeyemezler. Hâlâ da boyuna bakır satın alıyorlar. Ne için? Silahlanmak için kuşkusuz. Uluslararası ticaretin alışılmış örneklerinden biri. 20.000 insan işsiz. Ama elbette bunun arkasında bir şeyler var. Mali krizin nedeni ne? Aptalca bir şeyler yapıyorlar. Askerler üzerinde hiç hazine denetimi yok.

(Ama ben *Burada ve Şimdi*'yi nasıl bitireceğimi düşünüyorum sürekli. Koro istiyorum, genel bir anlatım, dört ses için şarkı. Nasıl başaracağım bunu? Neredeyse görüş alanıma girdi bitiş, sona doğru yarışıyorum: Giderek daha da çarpıcı oluyor. Ve konuşma dilinden coşkulu dile, özelden genele nasıl geçiş yapacağım?)

17 Ağustos, Cuma

Neredeyse sabaha karşı yattığım iki uykusuz gecede ansızın hızla yazdığım için galiba *Burada ve Şimdi*'nin (ya

da *Müzik ya da Şafak,* artık ne isim takacaksam) sonunu görüyorum: Elvira'nın evden çıkıp, Mendilime bu düğümü neden atmıştım? diye sormasıyla bitecek ve bütün bozuk paraların yere yuvarlanmasıyla...

Hepsi konuşma biçiminde olmalı – oyun olmamalı. Şimdi herkesin söyleyeceklerini tasarladım: Alt kattaki odada akşam yemeğiyle bitecek. Galiba en zor bölümü tamamladım. Benim kabataslak sayfalarımla 850 sayfa falan olacak galiba: Bu da 200'den, 170.000 kelime eder, kısaltıp 130.000'e indireceğim.

21 Ağustos, Salı

Burada ve Şimdi'den çıkartılacak ders şu, insan bütün "biçimleri" tek kitapta kullanabilir. Demek ki bir sonraki kitap şiir, gerçek, güldürü, oyun, hepsi olabilir; anlatı, ruhbilim, hepsi aynı yerde. Çok kısa. Bunun üzerinde de düşünmek gerek, Parnell'lar üzerine bir oyun ya da Mrs. P.'nin yaşamöyküsü.

30 Ağustos, Perşembe

Son sahneleri oluşturmak yüzünden buraya bile yazamazken, nasıl olur da Dante okuyabilirim? Olanaksız. Üç gün deli gibi çalıştıktan sonra geri dönüp dingin suyun üstünde yüzüyorum yine, galiba. Bugün Robson çaya geliyor; ve yarın da Woolf'lar; ve... . Elvira'nın konuşmasını oluşturduğum bir başka dönemeç... "Biliyor musun bütün gece elimde sımsıkı tuttuğum neydi? Bozuk paralar."

İşte, neyse, bu bölüme yetecek kadar birikim var elimde; iki üç hafta daha yetecek kadar, diyebilirim. Dün Asheham'la Tarring Neville arasındaki kıvrımda yeni bir yürüyüş

yolu, yeni çiftlik buldum. Çok hoş, ıssız, arkasında yükselen çimenlikle. Sonra da hırçın, geniş, taşmış, gri ırmak boyunca yürüyerek geri döndüm. İrice bir balık yüzeye çıkıp ağzını açtı kapadı. Yağmur yağdı. Bütün çirkinlik çözüldü. Müthiş bir 18. yüzyıl manzarası, ne mutlu ki Wilmington'ı daha az düşünmeme neden oluyor.

Korkunç bir dolu fırtınası çaydan sonra; tıpkı beyaz buz gibi; kırık kırık; mızrak gibi kırbaçlıyor; sanki yeryüzü kamçılanıyor. Birkaç kez oldu bu; biz Brahms çalarken kara bulutlar. Yaz boyunca hiç mektup almadık. Ama önümüzdeki yıl bir sürü alacağımız doğuyor içime. Ve aldırmıyorum; o gün, tam olarak söylemek gerekirse dün, zafer kazanmış gibiydim; yazdığım için; yürüdüğüm; okuduğum. Leeson, ... *Saint Simon, *P.of a Lady*'ye [Bir Hanımefendinin Portresi] Henry James'in önsözü – çok zekice, ... **ama bir iki şey bildik geliyor; sonra Gide'in günlükleri, yine ürkünç hatıralarla dolu – benim de söylemiş olabileceğim şeyler.

Şu sonunu yazdığım zamankinden –*Dawn* [Şafak] olsun mu adı– daha çok beni coşkuya sürükleyen bir kitabım olduğunu hiç sanmıyorum. Yoksa çok aşırı duygudaş, aşırı duygusal mı? Tıpkı şey gibi yazdım –sözcüğü unuttum– dün; yanaklarım alev alev; ellerim titriyor. Peggy'nin onların konuşmasını dinlediği, ansızın patladığı sahneyi yazıyorum. Beni böylesine coşkuya kaptıran bu patlayıştı. Çok fazla geldi belki de. E'nin konuşmasına kolayca geçiş yapamıyorum.

12 Eylül, Çarşamba

Pazar günü Roger öldü. İç sesimizi dinleyip yarın cenazeye gidiyoruz. Sersemlemiş durumdayım; odun gibiyim.

---

* Okunmuyor.

** Okunmuyor.

Kadınlar ağlar, diyor L.: Ama ben neden ağladığımı bilmiyorum – daha çok da Nessa'yla birlikteyken. Bir şeyler yazamayacak kadar aptallaştım. Kafam kaskatı. Şu anda kavradığım şey hayatın yoksulluğu, sanıyorum: ve bu her şeyi örten karamsı tül. Sıcak hava; rüzgâr esiyor. Her şeyin özü çekildi. Abartı olduğunu sanmıyorum. Geri gelecek, herhalde. Aslında ara sıra, her yerde birden daha çok yaşamak, insanlar görmek, yaratmak için büyük bir istek duyuyorum, yalnızca şimdilik insan bu çabayı gösteremiyor. Ve Helen'a yazamıyorum, ama şimdi şu defteri kapatıp denemeliyim.

Maupassant, yazarlar konusunda diyor ki (bence doğru) "En lui aucun sentiment simple n'existe plus. Tout ce qu'il voit, ses joies, ses plaisirs, ses souffrances, ses désespoirs, deviennent instantanément des sujets d'observation. Il analyse malgré tout, malgré lui, sans fin, les coeurs, les visages, les gestes, les intonations."*

Şimdi hatırlıyorum, öldüğünde annemin yatağı başında yana dönmüştüm, Stella** bizi içeri almıştı, ağlayan hemşireye gülelim diye, gizlice. Numara yapıyor, dedim, 13 yaşımdayken ve yeterince duygulanmadığım için korkmuştum. İşte şimdi de.

Yazarın yaradılışı.

"Ne jamais souffrir, penser, aimer, sentir, comme tout le monde, bonnement, franchement, simplement, sans s'analyser soi-même après chaque joie et après chaque sanglot."***

---

* Onda artık hiçbir basit duygudan eser yoktur. Gördüğü her şey, sevinçleri, hazları, ıstırapları, umutsuzlukları, derhal gözlem konuları haline gelir. Her şeye rağmen, kendisine rağmen, hiç durmadan, kalpleri, yüzleri, hareketleri, ses tonlarını çözümler. (e.n.)

** V. W.'nin üvey kardeşi, Stella Duckworth.

*** Her sevincin ve her hıçkırığın ardından kendinizi çözümlemeden, asla herkes gibi, safça, içtenlikle ve açıkça acı çekmeyin, düşünmeyin, sevmeyin, hissetmeyin." (e.n.)

15 Eylül, Cumartesi

Perşembe günü törene gittiğim için mutluydum. Çok sıcak bir yaz günüydü. Ve her şey çok yalındı, vakurdu. Müzik. Tek sözcük konuşulmadı. Bahçeye açılan büyük kapıların önünde oturduk. Roger'ın hoşuna gidecek çiçekler, dolaşan insanlar vardı. Üzerinde iki dal çok canlı rengârenk çiçekle eski kırmızı brokar kumaşın altında yatıyordu. İnsanın dostlarıyla birlikte olma isteği güçlü bir içgüdü. Onu da düşündüm, ara ara. Vakur, dürüst, iriyarı – "büyük tatlı ruh" – onda olgun, ezgi dolu bir şeyler vardı – sonra eğlenceliydi; öylesine çeşitlilikle, cömertçe, merakla yaşadığı gerçeği. Bunlar geldi aklıma.

18 Eylül, Salı

Bu sabah yazmak hoşuma gidiyor, çünkü konuşma zorunluluğunu ortadan kaldırıyor. Bütün o alev alev sıcaktan sonra soğuk, iç karartıcı bir gün. Şimdi yanımızda Graham ve Mrs. W. var, ama sonra belki dinginliğe kavuşacağız: Ve kitabın da sonu gelecek? Ah bir gerçekleşebilse! Ama daha on mil uzakta olduğumu hissediyorum –çok uzak– kayıtsız, çok bitkinim şimdi.

R.'nin cenazesindeki o müthiş duyguyu tanımlayabileceğim geldi aklıma. Ama elbette tanımlayamıyorum. Yani evrensel duyguyu, demek istiyorum; hepimizin de nasıl beyinlerimizle, aşklarımızla falan savaştığımızı ve yenik düşmeye yazgılı olduğumuzu. Sonra bu bizi yenik düşüren şey, bu dış güç açıklığa kavuştu; o kayıtsız ve biz öylesine küçücük, ince, kırılgan. Sonra içimi korku kapladı, ölüm korkusu. Elbette ben de orada, o kapının önünde yatacağım, sessizce içeri kayacağım; bu beni korkuttu. Ama neden? Yani, beyinlerimizle yaptığımız bu sürekli savaşın, başka şeylere karşı

birbirimizi sevişimizin boşunalığını hissettim; eğer Roger ölebildiyse.

Ama sonra, ertesi gün, perşembeye denk düşen bugün, bir hafta sonra, öteki şey işlemeye başlıyor –yeniden yazma duygusunu yakalamakla birlikte gelen zamanın ve ölümün üstüne çıkmanın yüce hissi. Ve bu yanılsama değil, bu kadarını söyleyebilirim. Bu coşkuda Roger'ın da bizim yanımızda yer alacağını güçle hissediyorum ve bu yüzden de o görünmez güç ne yaparsa yapsın biz onun dışına çıkarız. Helen'dan güzel bir mektup. Bugün Worthing'e gidiyoruz...

30 Eylül, Pazar

Adsız kitabın son sözcükleri 10 dakika önce yazıldı, hem de huzur içinde. 900 sayfa: L. 200.000 sözcük olduğunu söylüyor. Aman Tanrım, ne çok yeniden yazma anlamına geliyor bu! Ama aynı zamanda, şimdi satırların çoğu silinip atılacak da olsa, son satırın üstünde kalemi durdurmak nasıl da muhteşem bir duyguydu. Neyse, tasarım orada. Ve iki yıldan biraz az zaman aldı: Birkaç ay az aslında, *Flush* araya girdiği için; demek ki birçok kitabımdan çok daha doludizgin yazıldı. Akıcılığı sağlayan şey anlatımsal bölümler. Ve söylemeliyim ki –ama hep bunu mu diyorum?– çok daha büyük coşkuyla anlattım: Bence tam da aynı türden değil. Çünkü çok daha genel, daha az kişisel oldum. Hiç "güzel yazı" yok; çok daha rahat karşılıklı konuşmalar; ama büyük gerginlik yarattı, hiçbirisine fazla vurgu yapılmasa da aynı anda o kadar çok yeteneğin atbaşı gitmesi gerektiği için. Sonunda hiç gözyaşı, coşku yok; ama huzur, ferahlık var, umarım. Neyse, yarın ölecek olsam o satır orada. Ve ben dinçim, sonu yarın yeniden yazacağım. Yine de "yaratmayı" sürdürecek kadar dinç olduğumu

sanmıyorum. Gerginlik oydu – yeni bir buluş yapmak: Son 20 sayfanın belli belirsiz tavsadığından kuşkulanıyorum. Süpürülecek bir sürü çerçöp var. Ama bütünü konusunda hiçbir görüşüm yok...

2 Ekim, Salı

Evet, asla zafere doğru su gibi akınama izin vermeyecek kafam, hep bir karmaşa çıkartacak. Dün sabah yine o eski ışık çakımları başladı, ardından gözlerimin üstünde keskin, çok keskin sancı; bu yüzden de çay zamanına kadar oturup kaldım, uzandım; adım atamadım, tek bir zafer, rahatlama düşüncesi geçmedi aklımdan. Kutlama amacıyla L. bana ufak bir yolculuk mürekkep hokkası getirdi. Hiç değilse bir ad bulabilsem keşke. *Kızlar ve Oğullar* mı? Büyük olasılıkla kullanılmıştır. Son bölümde yapılması gereken bir yığın şey var, umarım, sanırım, hâlâ yarın başlarım bazı çevrelerde dedikleri gibi *Deo volente**: Cam macunu hâlâ ıslakken.

İşte böylece yaz bitti. Eylülün dokuzuna, Nessa terasa çıkıp –nasıl da hâlâ duyuyorum o çığlığı, Öldü o– deyinceye kadar çok canlı, mutlu bir yazdı. Ah, o yürüyüşlerin verdiği sevinç! Hiç böylesine güçle hissetmemiştim içimde. Ne tuhaf, Cowper Powys de aynı şeyi dile getiriyor: Esrikliğe benzer biçimde, yüzer gibi, havada uçar gibi; hislerin, düşüncelerin akımı; kırların, yolun, renklerin yavaştan ama taptaze değişimi; bunların hepsi bir arada çalkalanıp yetkin dingin incecik mutluluk zarına dönüştürülmüş. Doğru, bu zarın üstüne sık sık en parlak resimleri boyadım, bağıra çağıra konuştum. Tanrım, kimbilir kaç sayfasını yazdım *Sons and Daughters*'a [Oğullar ve Kızlar] –belki de *Daughters and Sons* [Kızlar ve Oğullar], ses tınısı açısından *Sons and*

* Tanrı isterse. (e.n.)

Lovers'a [Oğullar ve Sevgililer] ya da *Wives and Daughters*'a [Eşler ve Kız Evlatlar] daha az benzeyecek– çimenliğin tepesinde, ağılda coşku içinde onlara çene çaldırarak. Tanrım ne çok yapı var ve üzerinde yapılar yükseltmek için Christie ve Ringmer İnşaat Şirketi'nin Botten Çiftliği'ni satın aldığı dedikodusu yayılıyor. Pazar günü Lewes'e yürürken kaygılandım villalar, arabalar yüzünden. Ama yine de o hayalet gibi çiftlik yolunu, Piddighoe yolunu buldum ve öylesine çeşit çeşit güzellikler – kurşun rengi, gümüş rengi akan ırmak; Londra Nehir Hizmetleri'nin ırmaktan aşağı giden gemisi: Açılmış köprü. Geceleyin mantarlar ve bahçe: Ölmekte olan yunus balığının gözüne benzeyen Ay; ya da kırmızı portakala, hasat zamanı Ay'ı; ya da çelik çakı gibi cilalı; ya da yalım gibi; bazen gökyüzünde koşturuyor; bazen dalların arasında asılı kalıyor. Şimdi ekim ayında nemli ağır sis çöktü, koyulaştırarak, lekeleyerek. Pazar günü Bunny'yle Julian bize geldi.

Okunmuş ya da okunan kitaplar.

Shakespeare: *Troilus*
Perikles
Hırçın Kız
Cymbeline

Maupassant
de Vigny,
St. Simon
Gide
} yalnızca parçalar

Kitaplıktan alınanlar: Powys
Wells
Lady Brooke
Dobree'nin düzyazıları
Alice James

Bir sürü elyazması
hiçbirisi de saklamaya değmez

4 Ekim, Perşembe

Havuzun üstünde şiddetli yağmur fırtınası. Havuz küçük beyaz dikenlerle kaplandı; batıp çıkıyorlar; tıpkı ufacık kirpininkilere benzer dikenlerle, zıplayan beyaz dikenlerle kabarcıklar içinde havuz; dikenler; sonra kara dalgalar; kesiyor onu; kara ürpertiler; ve küçük su dikenleri beyaz; yağmur ve karaağaçlar silkiyor onları gelişigüzel; havuz bir kenarından taşıyor; nilüfer yaprakları aşağı çekiliyor; kırmızı çiçek bir oraya bir buraya yüzüyor; bir yaprak çırpınıyor; sonra bir an hiç kıpırtısız kalıyor; sonra iğne iğne oluyor; cam gibi dikenler; ama hiç durmadan sıçrıyorlar; ansızın gölge lekesi. Şimdi güneş ışığı; yeşil kırmızı; ışıltılı; havuz adaçayı yeşili; çimenler parlak yeşil; çitlerde kırmızı böğürtlenler; inekler bembeyaz; Asheham'ın üstünde mor.

11 Ekim, Perşembe

Kısa bir not. Bugünkü *Lit. Sup*'ta Wyndham Lewis'in, *Men Without Art*'ı [Sanatsız İnsanlar] üzerine tanıtım yazısı var: Eliot, Faulkner, Hemingway, Virginia Woolf... üzerine bölümler. Şimdi hem mantığım hem içgüdülerim bunun saldırı olduğunu söylüyor; açıkça yok ediliyorum; Oxford'da, Cambridge'de, gençlerin Wyndham Lewis okuduğu her yerde benden geriye hiçbir şey kalmadı. İçgüdülerimi dinleyip okumamam gerekiyor. Ve bu nedenle de: işte Keats'ı açıp buluyorum: "Övgü ya da suçlama, soyut güzellik aşkı sayesinde kendi yapıtlarının en acımasız eleştirmeni haline gelen insanı ancak bir anlığına etkileyebilir. Benim özeleştirimin verdiği acı yanında Blackwood ya da Quarterly'nin verdiği acının lafı bile edilemez... Bu yalnızca bir dönem meselesi – galiba ölümümden sonra İngiliz ozanları arasında yerimi alacağım. Şimdilik bugünün meselesi olarak Quarterly'de

beni ezip geçme girişimi yalnızca daha çok göz önüne çıkmamı sağladı."

İşte: Ölümümden sonra İngiliz romancıları arasında yerimi alacağıma inanıyor muyum? Bu konu aklıma bile gelmemişti. O zaman neden W. L. okumaktan kaçınıyorum? Niçin duyarlıyım? Kibirden galiba: Bana gülünmesi düşüncesi hoşuma gitmiyor; V. W.'nin yok edilişini duymaktan aldıkları hazla A., B. ve C.'nin gözlerinin parlaması düşüncesi: Hem bu başka saldırıları da yüreklendirecek; belki de kendi yeteneklerimden emin değilim: Zaten ben yeteneklerimi W. L.'den daha iyi tanıyorum: Neyse yazmayı sürdürmek niyetindeyim. Yapacağım şey şu, konuşmalardan, incelemelerden suçlamaların doğasını kurnazca bir araya toplayacağım; belki bir yıl içinde, kitabım çıktığında okuyacağım. Daha şimdiden her zaman aşağılamayla birlikte üstüme çöken dinginliği hissediyorum: Sırtımı duvara verdim; yazma uğruna yazıyorum, falan; sonra aşağılanmanın –göze batmanın, şehit düşmenin– verdiği o tuhaf rezil haz var.

14 Ekim, Pazar

Sorun şu, yaratıcı yazma zekâmın her zerresini *Pargiterlar*'da kullandım. Hiç başım ağrımıyor (yalnızca Elly'nin, bildik migren dediği şey dışında – L.'nin içinde bulunduğu gerginlik yüzünden onu görmeye geldi dün). Bir türlü mahmuzları böğrüme batırıp harekete geçemiyorum. Doğru, romantik bölümleri tasarladım ama işe koyulamıyorum. Bu sabah W. L.'nin oku beni yüreğimden vurdu: B. ve B.'yle* müthiş keyifli alay ediyor: Benim gözetleyen olduğumu söylüyor, bakan biri değil; temelde erdem kumkuması olduğumu: Öte yandan yaşayan dört beş sanatçıdan (görün-

* Mr. Bennett ve Mrs. Brown.

düğü kadarıyla) biri olduğumu. Bütün o kırbaç darbelerinden anladığım bu: (Ah, küçümseniyorum, diyor Edith Sitwell). Neyse: İşte sivrisinek kondu ve ısırdı: Ve galiba (12.30) acı bitti. Evet, galiba şimdi dalga dalga uzaklaşıyor. Yalnızca yazamıyorum. Beynim ne zaman canlanacak? 10 gün içinde sanırım. Ve takdir edilecek biçimde okuyabiliyorum: Dün gece *The Seasons*'a [Mevsimler] başladım... Neyse: Şunu söyleyecektim, yazmama gerek olmadığı ve yazamadığım için mutluyum, çünkü saldırıya uğramanın bir tehlikesi de insanı karşılık vermeye zorlaması – yapılacak en ölümcül şey. Yani, o eleştirileri karşılayacak biçimde *P.s*'yi düzenlemek ölümcül olur. Bence iki yıl önce içime doğanlar beni çok yüce bir yere taşıdı: Serüvene atılmaya, bulgulamaya, kasılıp kalmamaya: Gerçek karşısında esnek ve çırılçıplak olmaya. Eğer W. L.'nin söylediklerinde gerçeklik payı varsa, onunla yüzleşmeliyim: Hiç kuşkum yok, erdem kumkumasıyım, gözetliyorum. İyi öyleyse daha yürekli yaşa, ama Tanrı aşkına yazımı oraya buraya bükmeye kalkışmasınlar. Zaten bunu kimse yapamaz. Aşağılanmada tuhaf bir tat var ve belirsizliğin içine itilme duygusu da hoş ve yararlı.

16 Ekim, Salı

Bugün epeyce iyileştim. Demek W. L. hastalığı iki gün sürdü. Şu bizim Ethel'in gösterdiği yapmacık sevginin ve dün bir bluz satın almanın getirdiği canlılığın da yardımı oldu; akşam yemeğinden sonra anında uykuya dalmamın da.

Bu sabah yazıp duruyorum.

Çok uykum var. Yaşlılık bu mu? Silkinip atamıyorum. Ve içim kararıyor. Defterin sonu bu. Eski günlüklerime baktım –onları tutmamın bir nedeni de bu ve *Dalgalar*'ın ardından aynı acıları çektiğimi gördüm– *Deniz Feneri*'nin ardın-

dan. Hatırlıyorum da intihara çok yaklaşmıştım, gerçekten, 1913'ten beri ilk kez çok daha yakındım. Neyse bunlar çok doğal. Şimdi tam üç aydır dörtnala koşuyorum – öylesine coşku içindeyim ki kâğıdıma balıklama daldım – neyse boş ver hepsine – o ilk tanrısal rahatlamadan sonra elbette o korkunç boşluk çökecek. Yarışıp duran bütün o insanlardan, düşüncelerden, gerginlikten, kısacası bütün hayattan geriye hiçbir şey kalmadı beynimin içinde: Yalnızca beynimde de değil; bütün boş zamanlarımı da ele geçirdi; o aynı demiryolu raylarının üstünde nasıl kıpırtısız oturduğumu düşünüyorum da –kitabımda koşarken. Önümdeki iki üç, hatta dört hafta boyunca kendimi pışpışlamak dışında yapılacak hiçbir şey yok; onunla yüzleşmeye yanaşmayacağım; onu düşünmeye. Bu kez Roger işleri daha da zorlaştırıyor. Dün Nessa'yla çay içtik. Evet, onun ölümü Lytton'dan daha kötü etkiledi. Neden, anlamıyorum? Öylesine çırılçıplak bir duvar. Öylesine sessizlik: Öylesine yoksulluk. Nasıl da yankılanıyordu Roger!

29 Ekim, Pazartesi

Antigone okumak. Nasıl da güçlü hâlâ o büyü – Yunanlı, başka hepsinden farklı bir tutku. Plotinus okuyacağım: Heredotos: Homeros, sanırım.

1 Kasım, Perşembe

Dün gece Clive'la yemek yerken kafama doluşan düşünceler. Aldous'la* ve Kenneth Clarks'la konuşurken.

Roger'ın hayatı üzerine: Değişik aşamaları tanımlamak için değişik kişiler tarafından yazılması gerekiyor.

---

* Aldous Huxley.

Gençlik, Margery*
Cambridge, Weed?
Londra'daki hayatının ilk günleri...
Clive
Sickert
Bloomsbury, Desmond
V. W.
Sonraki hayatı, Julian
Blunt
Heard falan.

Hepsini de ben ve Desmond derleyeceğiz. Romanlara gelince: Varoluşun değişik katmanları: Üstteki, alttaki. Bu tanıdık bir düşünce, bir bakıma Pargiterlar'da denedim. Ama daha ayrıntılı yazmayı düşünüyorum; ve şimdi, özellikle o dönüm noktası olacak kitabımda; düşünürken aklın nasıl doğal olarak o düzeni izlediğini göstererek: Onun edebiyatla nasıl tanımlandığını.

Şimdi yaşamöyküsü ya da özyaşamöyküsü yazmam gerek.

2 Kasım, Cuma

Yeni uyuşturucuyla iki dişimi çektirdim: Demek ki bu yazdıklarım ciddiyetten uzak. Hem bu da başka bir kalem. Ve beynim de belli belirsiz donmuş, dişetlerim gibi. İnsanın topraktan söktüğü yaşlı köklere benziyor dişler zamanla. Dişçi çekti, ben hemen hemen hiçbir şey hissetmedim. Donmuş beynim Aldous ve Clarks'ı düşünüyor: Hayal meyal yaşam öyküsünü düşünüyor; benim üzerime bir yerlerde bir şeyler yazıldığını düşünüyor –bakamam– güzel soğuk bir gün olduğunu düşünüyor.

* Margery Fry.

Kanayan dişetlerimi çalkalamak için yukarı çıktım – uyuşturucunun etkisi yarım saat sürüyor; sonra sinirler yeniden hissetmeye başlıyor –ve *Spectator*'ı açtım, W. L.'nin yine benim için yazdıklarını okudum. Spender'a verdiği yanıt. "Kötü niyetli değilim. Bir sürü insan Mrs. W.'ya, Felicia Hemans diyor." Bence bu kedinin attığı bir tırmık daha: Araya sokuşturuyor – "ben demiyorum – başkaları diyor." Ve işte bir sonraki sayfada Sickert'a tepeden bakıyorlar; L. bunlara aldırırsam alçalacağımı söylüyor. Evet: Aldırıyorum ama on dakikalığına; yeniden ışığa çıkmaya aldırıyorum, tam da o kalabalık belirsizliğimin içine batmak üzereyken. Kendimi çekip kurtarmalıyım. Bu saldırının iki günden fazla süreceğini sanmıyorum. Sanırım pazartesiye kadar bu bulaşıcı hastalıktan kurtulmuş olacağım. Ama ne can sıkıntısı hepsi. Ve ansızın boşluğun içinden kaç tane filiz açıyor önümde. Ama bekle bir dakika. En kötüsü, görmezden gelinecek bir yazar olsam bile yazmak hoşuma gidiyor. Sanırım dürüst bir gözlemciyim. Öyleyse ister kullanayım, ister kullanmayayım dünya bana coşku sunmaya devam edecek. Aynı zamanda W. L.'nin eleştirisini Yeats'le nasıl dengeleyeceğim –Goldie ve Morgan bir yana dursun? Ben görmezden gelinebilir olsaydım onlar bir şeyler hissedebilir miydi? Ve neredeyse sabahın ikisinde bütün benliğimi olağanüstü bir güçlülük hissi (kör sürücü) sarıyor. İşte benim L.'ım var, onun kitapları var: Birlikte hayatımız var. Ve özgürlüğümüz, şimdi, para kısıntısı yapmaktan kurtulduk. Ve... yalnızca bir süreliğine tümden kendimi, eleştirileri, ünümü, toplumdaki yerimi kaybettiğimi –nasıl olsa başıma gelecek şimdi ve 8-9 yıl sürecek– unutabilsem ondan sonra gerçek benliğime kavuşabileceğim: Çok hızlı, coşkulu, eğlenceli, yoğun yaşayacağım. Tuhaf bu bol keseden ün iniş çıkışları; *Mercury*'deki Amerikalılarla karşılaştır... Hayır, Tanrı aşkına, karşılaştırma: Bırak bütün övgü ve suçlamalar dibe batsın ya da yüzeyde yüzsün, bırak ben kayıtsızlık

içinde yoluma gideyim. Ve insanları önemseyeyim. Bırakın uçayım, hayatın içinde, her yerde.

Bunlar çok duygulu deyişler, galiba. İşte hepsi bitti, unutuldu.

Şimdi en önemli olan R*'nin hayatını yazma sorunu. Helen** geldi. Hem kendisinin hem M.'nin*** bunu istediğini söylüyor. Demek ki bekliyorum. Neler hissediyorum? Özgür olsam yaşamöyküsü deneme seçeneğim var; çok hoş, zor bir seçenek – konu bulmaya çalışmaktan iyi – yani – eğer özgür *olsam.*

14 Kasım, Çarşamba

Şimdi ben, perşembe sabahı 10.30'da, Kasım'ın 15'inde *Pargiterlar*'ı yeniden yazma, okuma uğraşına dalmak üzereyim: Korkunç bir an.

12.45. Neyse, o korkunç dalış yapıldı ve ben *Ps.*'yi yeniden yazmaya başladım. Tanrım! Tanrım! 90 gün boyunca günde on sayfa. Tam üç ay. Önemli olan kısaltmak; her sahne bağımsız bir sahne olmalı: Büyük ölçüde dramlaştırılmalı: Zıtlıklar vurgulanmalı: Her birine özenle tek bir ilgi alanı egemen olmalı: Bazıları genellenmeli. Her neyse, bu o alışılmış akışı özgür bırakıyor ve yalnızca yaratmanın oran kazandırabildiğini kanıtlıyor: Şimdi fena halde aykırı kaçacağını görüyorum –o koskoca kütleyi sıkıştırmanın– yine yeteneklerimi kullanıyorum, bütün sinekleri pireleri unutuyorum.

Bir not: Kitabın kötülüğü yüzünden hayal kırıklığı. Böyle şeyler yazabildiğime inanamıyorum – hem de öyle coşkuyla. Yani bu dündü: Bugün yine iyi olduğunu düşünüyorum.

---

* Roger Fry.

** Helen Anrep.

*** Margery Fry.

Başka Virginia'lara, başka kitaplar için öğüt verme amacıyla bir not, işte işler böyle yürüyor: Batıp çıkarak batıp çıkarak – ve gerçeği Tanrı bilir.

21 Kasım, Çarşamba

Margery Fry çaya geldi pazar günü. Roger üzerine yazılacak kitabı uzun uzun tartıştık: Pek de sonuç alamadık. Başka yönleri anlatan bölümlerle güçlendirilmiş bir inceleme istediğini söylüyor benden. Ben de, evet ama o kitaplar hiç okunmaz, diyorum. Ah, elbette ben de senin özgür olmanı istiyorum, diyor. Onun hayatı üzerine bir şeyler söylemem gerek, diyorum ben. Ailesi – korkarım burada özenli davranmanı istemek zorundayım senden, diyor. Hepsinden sonra vardığımız sonuç, N. S.'ye yazıp mektupları istemesi gerektiği; ben de onları elden geçirmeliyim; sonra da tartışacağız – böylece de bir sürü ay boyunca sürüklenip duracak, galiba. Ben de *Ps.* üzerinde çalışmayı tasarlıyordum: Okuma zamanımı da Roger'ın yazılarına ayırmak, böylece de gelecek ekim ayına yazabilmek, karar buysa. Ama ne?

2 Aralık, Pazartesi

Ne tuhaf, değil mi? Bazı günler *Ps.*'leri elden geçirdikten sonra asla Dante okuyamıyorum: Başka günler onu çok yüce ve çok yararlı buluyorum. İnsanı laf kalabalığının üstüne çıkarıyor. Oysa bugün (küçük evdeki sahneyi yazarken) çok coşkuluyum. Bugün onun iyi kitap olduğunu düşünüyorum. İşin en civcivli anındayım. Ama cenaze töreni sahnesinden sonra durup beynimi yatıştıracağım. Yani yılbaşı için oyun yazacağım: *Freshwater* –bir kaba güldürü– şaka olsun diye. Ve çağdaş Eleştiri makalemi tamamlayacağım:

Çevreme bakacağım. David Cecil'in kurmaca konusunda yazdıkları: Okurlar için iyi kitap, yazarlar için değil – baştan sona temel; ama bazı iyi noktaları yakalamış, dıştan. Bu tür eleştiriye doydum. Hem de bayağı yanılıyor: W. H.'yi yanlış anlıyor, bence; derin bir kuram geliştirmek istiyor. Biz –Bloomsbury– ölüyüz; Joad böyle diyor. Ben ona dönüp parmaklarımı çıtlatıyorum. Lytton ve ben iki çılgınız. Zavallı Francis* bu yağmurlu sabahta Russell Meydanı'nda bir otelde yatıyor. Gidip onunla oturdum. Alnında bir yumru vardı, ama kendindeydi. Ve her şeyin farkında. Bir kez daha ameliyat olsa ölebilir ya da yavaş yavaş kaskatı kesilip bütün bedeni felç olabilir. Beyni gidebilir. Bunların hepsini biliyor. Ve biz şakalaşırken orada aramızda duruyordu bu. Bir iki kere eşiğine kadar geldi. Ama şu anda daha fazla bir şey hissedemiyorum – Roger'ın ardından hissedemiyorum. Bir kere daha bunları yaşayamam. Duyguların böyle. Öptüm onu. "İlk oluyor bu – bu saf öpücük," dedi. Bu yüzden bir kere daha öptüm. Ama ağlamamalıyım, diye düşündüm, dışarı çıktım.

18 Aralık, Çarşamba

Dün Francis'le konuştum. Ölüyor: Ama durumu olduğu gibi kabulleniyor. Yalnızca yüzündeki anlatım biraz değişti. Hiç umudu yok. Bakıcısının dediğine göre, saat başı bunun daha ne kadar süreceğini soruyormuş, sonun gelmesini istiyormuş. Tamı tamına her zamanki gibiydi; hiç bocalama, tutarsızlık yoktu. Atina'ya bir puan daha. L.'nin dediği gibi ruh ölümsüzlüğü hak ediyor. Yürüyerek geri döndük, hayatta olduğumuz için mutluyduk, nasılsa uyuşmuştuk. O konuda hayal gücümü kullanamıyorum. Ölümü bekleyerek orada yatmak nasıl bir duygu? Ve ne tuhaf, anlaşılmaz bir

* Francis Birrell.

ölüm. Bu güzel yumuşacık günde Angelica'nın konserine gitmek için alelacele yazıyorum.

30 Aralık, Pazar

Defterimi getirmeyi unuttuğum için buraya, bu dağınık sayfalara yazıyorum. Yıl bitti: Bu lanet köpek havlamalarıyla: Ve ben yeni evimde oturuyorum; ve saat, ne yazık ki, 15.10; yağmur yağıyor, inek siyatik olmuş; Londra trenini yakalayalım diye onu Lewes'e götüreceğiz; ondan sonra Charleston'da çay içeceğiz, oyunda yerimizi alacağız, akşam yemeğini orada yiyeceğiz. Boş atıp dolu tutarsam, hatırladığım en yağışlı Noel'di bu diye yazabilirim. O hayalet yürüyüş yoluma ancak dün çıkabildim; ama Tanrı'ya şükür, Noel bittiğine göre yağmur kesilecek, Miss Emery'nin köpeklerinin havlaması da.

Buraya deftersiz gelmek büyük aptallıktı, her sabah kafam *Pargiterlar*'a ilişkin düşüncelerle dolup taşıyor çünkü. Yazmak çok ilginç. Büyük ölçüde yeniden yazıyorum. Düşündüğüm şey sahneleri kısaltmak; yoğunlaştırmak, daha az yoğunlaştırmak; sonra drama, sonra anlatı. Hepsinde baştan sona bir tür canlılığı, ritmi tutturmak. Neyse, çok fazla çeşitlilik kaldırıyor – bu kitap. Galiba adını *Ordinary People* [Sıradan İnsanlar] koyacağım. Maggie'yi, Sarah'yı, yatak odasındaki ilk sahneyi bitirdim sayılır: Nasıl da coşkuyla yazdım! Ve nasıl da ilk halinden neredeyse tek satır bile kalmadı. Evet, ama ruhunu yakaladım galiba. Bunu yakalayıncaya kadar belki 60 sayfa yazdım. Ve geri döndüğümde, tüneğindeki sarı kanarya gibi sıçradığını görüyorum. Karakterler arasında karşılıklı konuşmalar yoluyla hem S.'yi, hem M.'yi gözü pek kişilikler yapmak istiyorum. Sonra Martin'in Eleanor'u görmeye gittiği bölüme geçeceğiz: Sonra da Kralın ölümüyle biten uzun güne. Çoğu da sayfa numarası yanlışından kaynaklanan 80-90 sayfa kısalttım.

Yılın sonu: Francis Collingham Place'teki şu bakımevinde öldü. Gördüğüm şey yüzündeki anlatım: Sanki tuhaf yapayalnız bir acıyla yüzleşiyordu. İnsanın kendi ölümü – orada tek başıma yattığımı, ölüme baktığını düşünüyorum, 45 yaşımda falan: Büyük bir yaşama tutkusuyla. "Demek ki *New Statesman* bugüne kadarki en iyi gazete olacak, öyle mi?" "Ama öldü o." Bir tür acıyla konuşuyor (Brimley Johnson için). Bu sözlerin hiçbirisi tam olarak doğru değil.

İşte buradayız, ineğin topal bacağına, köpeklere sinir oluyoruz: Yine de her zamanki gibi çok mutluyuz, galiba: Hiç olmadığı kadar düşüncelerle dolu. L. bu sabahlık *Vak Vak*'ını yazıp bitiriyor. Zet* kafasındaki saçları çekiştirerek koltuktan koltuğa sürünüyor.

Ve Roger öldü. Onun üzerine yazmam mı gerek? Ve korları karıştırıyorum – elimden geldiğince çok ateş tutuşturmak istiyorum. Yağmur altında araba yolculuğuna hazırlanmalı. Köpekler hâlâ havlıyor.

* İpek maymunu.

1935

1 Ocak, Salı

Oyun çok saçma sapan;* ama oyun yazarı olarak iyi bir izlenim bırakmak uğruna canımı sıkacak değilim. Yeni bir yolu kullanarak fare çiftliği vadisinde çok hoş bir eski yıl yürüyüşü yaptım, Mr. Freeth'le karşılaşıp yol yapımı üzerine konuştum: Sonra arabayı Martin'e götürmek için Lewes'e gittim, ardından eve dönüp gazeteleri ve Aziz Pavlus'u okudum. Tevrat satın almalıyım. Elçilerin İşleri'ni okuyorum. Okuduklarımdaki o karanlık noktayı aydınlığa kavuşturuyorum sonunda. Roma'da neler oldu? Ve yedicilt de Renan var. Lytton ona "bal gibi tatlı" diyor. Geçen gün Yeats ve Aldous yazmadaki amaçlarının "edebilikten" kaçınma olduğu konusunda düşünce birliğine vardı. Victoria dönemi yazarları arasında "edebiliğin" nasıl olağanüstü putlaştırıldığını anlattı Aldous. Yeats yalnızca gerçek insanların dile getirdiği sözcükleri kullanmak istediğini söyledi. Yazdığı oyunlarla düşüncelerinin değiştiğini anlattı. Ve ben biraz patavatsızlık edip, yine de onu anlamanın çok zor olduğunu söyledim. Ve "edebilik" nedir? Bu oldukça ilginç bir sorun. O dönüm

* *Freshwater. A Comedy.* Bu oyunu Virginia Woolf, 18 Ocak günü bir toplantıda oynansın diye yazdı. Vanessa Bell, Julian ve Angelica Bell, Adrian Stephen ve Leonard Woolf rol aldı.

noktası olacak kitabımı yazarsam bu konuya girebilirim. Ama şimdilik Aşağılanmak üzerine yazmak istiyorum. Beynim bu konuda düşünceler pompalayıp duracak. Ve *Stradan İnsanlar*'ı bitirmeliyim. Sonra Roger ve aşağılanan yazı var. 1935 Ekim ayında Roger'a başlayacağım. Mümkün mü? *S. İ.*'yi ekimde yayımlayacağım: 1936 boyunca bu ikisi üzerinde çalışacağım. Tanrı bilir! Ama araya bir sürü iş sıkıştırmam gerek – 53 – 54 – 55'in sırada olduğunu unutmadan. Düşüncelerim nasıl da coşturuyor beni! Hem görülecek insanlar da var.

11 Ocak, Cuma

Bu ilkbahar hepimizin suratında patlayan bir tokat olacak. Bugün hava çok rüzgârlı. İki gün önce Piddinghoe'ya sisler içinde sessiz sedasız bir yürüyüş. Şimdi erkekler harman dövüyor. Dün Nessa, Angelica, Eve geldi. Bol bol oyun üzerine konuştuk. Eğlenceli bir olay. Konuklarımı karşılamak için eşek kafası kiralayacağım – bunun eşek gibi çalışmak olduğunu belirtmek amacıyla. *The Caravan*'ı (ansızın bu adı taktım) 150.000 sözcüğe indireceğim: Yeniden daktiloya çekmeyi mayısta bitireceğim. Merak ediyorum. Yeterince sıkıştırıldı bence. Bazen içine sığdırabileceğimi sandığım bütün o anlamla paramparça olup dağılacak gibi oluyor beynim, korkuyorum. Anladığım kadarıyla bu kitapta yaptığım buluş, içsel olanla dışsal olanın kaynaştırılması. İkisini de özgürce kullanıyorum. Gözüm zamanında pek çok dışsal şey topladı.

19 Ocak, Cumartesi

Oyun dün akşam oynandı, sonucu da beynimin suyu sıkılıp bu sabah kupkuru kalması, bu defteri yalnızca yastık

olarak kullanabiliyorum o yüzden. Büyük başarı olduğu söylendi kaçınılmaz olarak; ve hoşuma gitti – dur bakalım ne? Bunny'nin övgüsü; Oliver'ın* ama Cristabel'inki pek değil, ortalıkta durup David, Cory, Elizabeth Bowen'la neşe pompalamak da pek değil: Yine de bütünüyle ara sıra aldırışsız kahkahalı bir gece yaşamak güzel. Roger'ın ruhu kapımızı çaldı – onun Charlie Sanger portresi yoğun provalar sırasında geldi. Francis'in nasıl hoşuna giderdi bu, dedi L. Şimdi onlar bizim hayaletlerimiz. Ama bu girişimimizi alkışlarlardı. Böylece uyuyakaldık: Şimdi de, Tanrı ruhumu kutsasın, Tennyson'ın dediği gibi, zihnimi arındırıp tazelemeli, zor bir konuda mantıklı çalışır duruma getirmeliyim. İşte benim Dante; ve Renan. Ve o korkunç kış aşaması başlıyor; solgun çirkin günler, tıpkı saat 11.00'de yaşlı bir kadının görünüşü gibi. Neyse L.'yle ben bu öğleden sonra yürüyüşe çıkacağız; bu da bana bankada şişkin bir hesap duygusu veriyor! Elle tutulur mutluluk.

Aklımda bir "oyun" var. Yaz gecesi. Sırada biri oturuyor. Ve çiçeklerden konuşan sesler.

23 Ocak, Çarşamba

Evet, neden Sickert'i yazdığımı açıklamak zorundaydım. Bir şeyler hep çok geç geliyor aklıma. *The Faery Queen*'i okuyorum – büyük hazla. Onun üzerine yazacağım. Angelica'yı alışverişe götürdüm. Çay içerken, "*The Heir of Redcliffe*'i okumamda sakınca var mı?" diyerek beni eğlendirdi. Ne tuhaf bir his, giysilerin verdiği his! Ona palto almak, kendime, yarış atlarından söz eder gibi yeni etekliklerden söz etmelerini duymak kadınların. Yürek çarpıntıları içindeyim, çünkü yarın yeni paltomu giyip Clive'la öğle yemeği yiyeceğim. Ve *kavram*'la ne demek istediğimi

* Oliver Strachey.

bilemiyorum: *F.Q*'in arkasındaki düşüncenin ne olduğunu. Bir durumdan bir başka duruma bir tür doğal geçişi nasıl dile getireceğimi. Ve doğal güzellik havasını. Özgün olanları okumak daha iyi. Neyse, Clive'ın öğle yemeği bunların dışına çıkmamı sağlayacak. Şimdi artık oyun bittiğine göre burada da insanlarla görüşmeye başlayabiliriz: *Hamlet*'e gidebilir, ilkbahar yolculuğumuzu tasarlayabiliriz. On beş günlüğüne romanlardan uzaklaşacağım. Kafam düğümlendi. Theresa'ya şarkı söyletmeyi düşünüyorum; böylece de tartışmayı şiirselleştirmeyi. T'den elden geldiğince uzaklaşmayı (benim şu Sarah ve Elvira'dan sonra geçici olarak bu adı verdim). Ama Tanrım, o cıvık pelte ördek – bu bir zamanlar Jack'in bize verdiği ördek ezmesinin artıkları; sırf su; sulu güvercin yavrusu. *Point Counterpoint*'u [Ses Sese Karşı] okuyorum. İyi bir roman değil. Ham, pişmemiş, her şeye karşı çıkıyor. Tuhaf ama Mrs. H. Ward'la aynı soydan: Düşüncelerle ilgileniyor; insanları düşünceye dönüştürüyor. Amerikalı bir adam mektuplarımı geri gönderiyor ve beni olduğum gibi görmekten mutlu olduğunu söylüyor.

1 Şubat, Cuma

Ve yine bu sabah, cuma sabahı, *Ps.*'e devam edemeyecek kadar yorgunum. Neden? Galiba çok fazla konuşmaktan. Ama yine de "topluluk" istediğimi düşünüp Helen, Mary, Gilett'le görüştüm. Ann'i bu gece göreceğim. Bence *Ps.* umut veren bir çalışma. Yalnızca sinir gücü gerekli. Bugünlük ara veriyorum.

20 Şubat, Çarşamba

Gerçek zorluk Sara: Onu genel akışın içine sokamıyorum, yine de o olmazsa olmaz: Çok zor bir sorun; şu geçiş işi. Pro-

paganda diyemeyeceğim bir şeyin ağırlığı. Aldous'un romanının verdiği dehşet içindeyim: Ondan kaçınmalıyım. Ama düşünceler insanın üstüne yapışan şeyler: Bütünleşmiyorlar: Yaratıcı, bilinçaltı yeteneği desteklemeli; bence gereken bu. O ucuzcu lokanta sahnesini bilmiyorum kaç kere yazdım.

26 Şubat, Salı

Çok güzel, gökyüzü mavisi bir gün, camlarım baştan aşağı maviye büründü ansızın. Mr. Riley daha yeni onardı. Ve Yuvarlak Havuz başındaki sahneyi yeniden yeniden yeniden yazıp duruyorum. Yapmak istediğim şey, son derece doğal bir karşılıklı konuşma olsa bile her cümlenin arkasında büyük bir anlam yükü bulunacak biçimde kısaltmak. Ve en özenli uyum ve sahnelerin çelişmesi –çarpışan tekneler– falan – da sağlanmalı. İşte muazzam zorluk bu. Ama belki de yarın başarabileceğimi umuyorum, sonra da akşam yemeği ve taşradaki Kitty daha hızla ilerleyecek. En azından fırtına sahnelerini çok daha kolay buluyorum; onları böyle korumanın doğru olduğunu düşünüyorum. Ama Tanrım, hâlâ yapılacak ne çok iş var! Ağustostan önce bitmeyecek. Ve işte ansızın içimden gelen faşizm karşıtı bildiri yazma belasıyla boğuşmak zorundayım.

27 Şubat, Çarşamba

Hepsini yeni baştan yazdım. Ama bu kez tamam olmalı, diyorum kendime. Yine de biliyorum kendimi zorlamalı, kimi sayfaları yeniden yazmalıyım. Çok sarsak: Çok ...* Bes-belli bir kişi bir şey görüyor, başkası başka şey; ve bunların bir araya getirilmesi gerek. Kimdi şunu söyleyen, bilinçaltı

* Sözcük atlanmış.

yoluyla insan bilince çıkar, sonra yeniden bilinçaltına gömülür diye?

Şimdi *F.Q.*'yu okumayı kesmek için güçlü bir istek var içimde; Cicero'nun mektuplarını okumak için ve Chateaubriand'ın Hatıralar'ını. Görebildiğim kadarıyla, sarkacın doğal salınımı bu. Romantik şiirin genellemesinden sonra, yeniden özgül ayrıntılara dönme.

11 Mart, Pazartesi

Bu öğleden sonra arabayla gezerken yine bir cümle yazmanın nasıl hoşuma gideceğini düşündüm bir ara! Parmaklarımın altında oluşup kıvrıldığını hissetmek nasıl da zevkli! 16 Ekim'den beri yeni cümle yazmadım, yalnızca eskileri yeniden yazıp daktiloya çektim. Daktiloya çekilen cümle farklılaşıyor; öncelikle zaten orada bulunan şeyden oluşturuluyor: Akıldan taptaze fışkırmıyor. Ama göründüğü kadarıyla bu yeniden yazma işi ağustosa kadar sürmek zorunda. Şimdi yalnızca Birinci Dünya Savaşı sahnesindeyim: Şansım yardım ederse mayısta yola çıkmadan önce Oxford Caddesi'nde E.'nin sahnesine kadar geleceğim: Sonra da haziran ve temmuzda o büyük orkestra finaliyle uğraşacağım. Sonra ağustosta yeniden yazacağım.

16 Mart, Cumartesi

Üç ağır tokat yedim son zamanlarda: Wyndham Lewis; Mirsky; şimdi de Swinnerton. Bloomsbury'yle alay ediyorlar; beni de onunla birlikte çöpe atıyorlar. W. L.'yi okumadım; ancak bülbülün gergedanı tedirgin edişi kadar etkiledi beni Swinnerton – gecenin derinlikleri dışında. Nasıl da etkilere açığım; ve nasıl kaderciyim şimdi; ve ne az umursuyo-

rum, hem de ne çok: Ve nasıl da iyi romanım; ve ben nasıl da yorgunum bu sabah; nasıl hoşuma gidiyor övülmek; nasıl düşüncelerle doluyum; Tom ve Stephen* çaya geldi, Ray**'le William*** akşam yemeğine; Nessa'yla yaptığım ve çocuklarını eleştirdiğim o ilginç konuşmayı anlatmayı da unuttum; ve hiç değinmedim – neye değinmedim unutmuşum. Kafam kazan gibi, Brighton üzerine Osbert'in yazdıklarım bile okuyamıyorum, nerede kaldı Dante.

Geçen haftaki *Time and Tide*'da St. John Ervine "şu aşağılık kafalı adam... şu pezevenk" falan ya da o anlama gelecek bir şeyler söyledi Lytton için. Şimdi düşünüyorum, Roger üzerine bir şeyler yazarsam, Bloomsbury'ye çamur atanlar için birkaç satır, alaycı birkaç satır sıkıştırsam mı araya. Hayır, yapmasam daha iyi. Onlar üzerine yazayım – tek çıkış bu.

18 Mart, Pazartesi

Bu kitapta yapılmaya değer tek şey kitabın kendisini öne çıkarmak: Temel düşünceye bağlı kalmak ve birinin suyuna gitmek uğruna bir milim bile aşağı çekmemek. Tuhaf olan, her şeyin hep birlikte çözülüşü, sonra yeniden alelacele bir araya gelmesi; Swinnerton'ın, Mirsky'nin alayları –benden nefret edildiğini, küçümsendiğimi, alay edildiğimi hissettirmeleri– neyse, tek yanıt bu: Düşüncelerime bağlı kalmak. Keşke benim için yazılanları hiç okumasam, kendimi hiç düşünmesem; işim bitinceye kadar gözümü kırpmadan amacıma baksam, yalnızca onu dile getirmenin yollarını arasam. Bütün o düşüncelere biçim vermek, yaratmanın ateşiyle yoğunlaşmış, açılmış aklımı sürekli dış dünyanın yıkıcılığıyla

* Stephen Spender.
** Ray Strachey.
*** William Plomer.

yüz yüze bırakmak zorunda kalmak, nasıl da tüketici bir çaba. Bu kadar yoğunlukla hissetmesem, sürdürmek nasıl da kolaylaşırdı.

Az önce Bloomsbury üzerine bir mektup yazdığım için, *Ps.*'ye devam edecek kadar kafamı denetim altında tutamıyorum. Gecenin bir yarısı uyanıp bu konuyu düşündüm. Ama yollasam mı yollamasam mı, bilemiyorum. Ama başka bir şey *düşünmeliyim.* Dün gece Julian'la Helen geldi.

L.'ye göre mektubu yollamamak daha iyi ve iki saniye sonra haklı olduğunu görüyorum. Karşılık vermeme gücünde olduğumuzu göstermek daha iyi, diyor. Ama Morgan'a gülünç bir Bloomsbury rehberi hazırlatmayı düşünüyoruz, o da ilgileniyor.

21 Mart, Perşembe

O çok çok zor, çok kalabalık hava akını sahnesiyle uğraşamayacak kadar bitkinim yine. Gerçekten de o bildik baş ağrılarının eşiğindeyim – öncelikle dün öylesine kargaşa yaşadığımız için.

O kahrolasıca bölümü burada bırakıp Rodmell'de hiçbir şey yapmamaya karar verdim. Yine de, hiçbir şey okuyamadığını görüyorum: Sicim topağı gibi sımsıkı kafam. En tatsız baş ağrısı türü; ama kısa sürede geçeceğini sanıyorum. Yalnızca biraz değişiklik gerekli. Gerçekten kötü bir baş ağrısı değil. Niçin bunu belirtiyorum? Çünkü okumak beni aşıyor, yazmak da şarkı mırıldanmak gibi. Ama nasıl da beş para etmez bir şarkı! Ve ilkbahar şimdi.

25 Mart, Pazartesi

Ve bu sabah, öfke içinde olmama karşın, bütün o bölümü yeniden yazdım, umutsuzluk kasılmaları içinde ve galiba

parçalara ayırarak, düşünceden düşünceye atlayıp, parantezleri kullanarak doğru biçimi verdim. Neyse, en iyisi bu. 20-30 sayfayı attım.

27 Mart, Çarşamba

Düzenli günlük tutan biri oluyorum, gördüğüm kadarıyla. Bunun nedeni de, arada köprü olmadan *Pargiterlar*'dan Dante'ye geçiş yapamayışım. Bu da kafamı serinletiyor. Şu hava akını bölümü beni çok kaygılandırıyor: Çok sıkıştırırsam diye korkuyorum, berbat edeceğimden endişeleniyorum. Aldırma. Sağlam adımlarla ilerle, sonra neler olacağını gör.

Dün Kule'ye gittik, etkileyici cinayet dolu kanlı gri kuzgun perili asker kışlası hapishane zindan bir yer; İngiliz debdebesinin hapishanesi gibi; tarihin arkasındaki ıslahevi; insanları vurup öldürdüğümüz, işkence ettiğimiz, hapsettiğimiz yer. Tutuklular çok güzel yazılarla adlarını kazımışlar duvarlara. Ve saray mücevherleri parıldıyordu, çok bayağıydı, Spinks ya da Regents Caddesi mücevherleri gibi nişanlar da vardı. İskoç Muhafız Alayı'nın talimini izledik, subayın biri kaplan adımlarıyla gidip geliyordu – balmumu suratlı, fazlasıyla şık ve resmi giyimli bir subay talim sonucu belli bir ruhsuz denge tutturmuş. Başçavuş uluyor, sövüyordu. Hepsi boğuk boğuk uluma tutturmuş: Adamlar ayaklarını vurarak yürüyor, dönüyordu –kurulu makine gibi: Sonra subay da uludu: Hepsi hatasız, robot gibi, gösteriş budalası. Aşağılayıcı, sersemletici bir görüntü. Ama gri duvarlara, kaldırım taşlarına, idamlara uygun düşüyor. İnsanlar ırmak kıyısında eski topların arasında oturuyor. Merdivenler falan çok romantik: Zindansı bir duygu.

1 Nisan, Pazartesi

Bu hızla asla bitiremeyeceğim *Purgatorio*'yu. Ama insanın aklının yarısı Eleanor ve Kitty'deyken okumanın yararı ne. Ah o sahnenin pekiştirilmesi gerekiyor. Çok zayıf. Ama gitmeden önce bitireceğim. Üç haftalığına Hollanda ve Fransa'ya gitmeyi düşünüyoruz; Roma'da bir hafta, oraya uçacağız. Dün Kew'a gittik ve eğer bitkilerle ilgili bir şey yazmak gerekirse, dün kiraz çiçekleri, armut ağaçları, manolyalar için bulunmaz bir gündü. Beyaz çiçekleri çevreleyen siyah çanaklarla çok güzel bir tane vardı; bir başkası mordu, dökülmek üzere. Bir tane daha, bir tane daha. Ve sarı çalılar, çimlerin arasında nergisler. Ardından Richmond'ın içinden geçerek yürüdük – havuzların kenarından uzun bir yürüyüş. Belli ayrıntıları doğruladım.

9 Nisan, Salı

Dün Londra Kitaplığı'nda Morgan'a rastladım ve öfkeden çıldırdım.

"Virginia hayatım," dedi. O küçük, sevgi dolu, bildik beylik söz beni çok mutlu etti.

"Uslu bir oğlan çocuğu gibi Bloomsbury üzerine kitaplar mı alıyorsun?" dedim.

"Evet. Dinle. Benim kitap geldi mi?" diye Mr. Mannering'e sordu.

"Tam yollamak üzereydik," dedi Mr. M.

"Bak Virginia, biliyorsun ben burada kuruldayım," dedi Morgan. "Hanımları da aramıza alsak mı diye tartışıyorduk" – Birden beni kurula alacaklarını düşündüm: ve karşı çıkmak zorunda kaldım: "Ah, ama zaten almışlardı," dedim. "Mrs. Green girmişti."

"Evet, evet, Mrs. Green vardı. Ama Sir Leslie Stephen bir daha asla almayacaklarını söyledi. Çok sorunluydu o hanım. Ben de ama hanımlar gelişme göstermedi mi, dedim? Ama hepsi de oldukça kararlıydı. Hayır, hayır, hayır, hanımlar hiç çekilmez. Duymak bile istemiyorlardı."

Nasıl ellerim titriyordu, görseniz. Öfke içinde (hem de çok yorgun) ayakta duruyordum. Ve bütün aday listesinin lekelendiğini gördüm. M.'nin nasıl benim adımı belirttiği ve onların, hayır hayır hayır dedikleri geldi gözümün önüne: Hanımlar hiç çekilmez. Neyse, sakinleştim, hiçbir şey söylemedim ve bu sabah yıkanırken kitabıma koyacağım bir cümle buldum. *On Being Despised* [Aşağılanmak Üzerine] şöyle gelişecek: Arkadaşlarımdan birine verilecek... şu ödüllerden biri – onun uğruna büyük bir ayrıcalık yapılmış olacak – kısacası ona bir onur belgesi verilecek – ne olduğunu unuttum... Ve arkadaşım diyor ki, gerçekten alacağımı sandılar. Benim çok hafifçe çok alçakgönüllü geri çevirişim karşısında benim adıma şaşkınlığa düştüler. O çöp kovasına burnunu sürteceğini sanma cüretini göstermeleri karşısında onlar için neler düşündüğünü bile söylemedin mi onlara? diye sordum. Yüzyıl da geçse söylemem, dedi. Ve M. Pattison'ı da işe karıştıracağım: Duygudaşlığın da 700 tuğla döşemekle aynı kapıya çıktığını söyleyeceğim. Eğer çayını da kendin koyuyorsan kurullarda oturamayacağını göstereceğim – bu arada da şunu belirteyim, Sir L. S. bütün gecelerini dul Green'le geçiriyor: Evet bu parlamalar kitabım için çok iyi: Çünkü zamanla içten içe kaynıyor, saydamlaşıyorlar: Onları güzel, açık seçik, mantıklı, alaylı yazıya nasıl dönüştürebileceğimi görüyorum. Bunu kabulleneceğimi düşündüğü için lanet olsun Morgan'a... ve sevgili dost Morgan bugün çaya geliyor, gözüne perde inen Berry'nin yanında kalacak sonra.

Tapınağın perdesi –ister üniversite, ister katedral, akademik ya da dinsel olsun, hangisi unutuyorum– kaldırılıyor ve bir ayrıcalık yapılarak kadın içeri alınıyor. Ama nerede

kaldı benim uygarlığım? Çünkü 2.000 yıldır karşılığında bize para ödenmeyen işlerde çalışıyoruz. Şimdi bana sus payı veremezsiniz. Çöp kovası mı? Hayır: Dedim ki çok derinden duyarak bu onuru ... Kısacası insan yalan söylemek zorunda, erkek kardeşlerimizin öylesine korkunç irin bağlamış kibirlerinin şişkin derisine bulabildiği her tür merhemi sürmek zorunda. Gerçeği yalnızca babaları domuz kasabı olan ve onlara domuz fabrikasında hisse bırakan kadınlar dile getirebilir.

12 Nisan, Cuma

Bu küçük laf ebeliği, bir yıl içinde anlamlı olmaktan çıkacak. Ama yine de içinde kimi yararlı deyişler, gerçekler var. O kitaba başlama konusunda içim içime sığmıyor. Ama baş ağrısıyla boğuşuyorum ve sabah sabah kendimi toparlayamıyorum.

13 Nisan, Cumartesi

Bu arada şunu da belirteyim, *Ps.* bitinceye kadar *Aşağılanmak Üzerine* ya da adı artık ne olacaksa ona ilişkin bir taslak yapmaya kalkışmamak çok daha akıllıca olacak. Bu sabah serserilik edip ansızın işe girişince, insanın aynı anda hem roman yazıp hem de propaganda yapamayacağını ilginç biçimde keşfettim. Ve bu roman tehlike ölçüsünde propagandaya yatkın olduğu için şimdilik ellerimi çekmem gerek.

Evet doğru, hayvanat bahçesi ve Willy'den sonra uyuklar durumdayım. Ama o da ateşimi körükledi: Hukuk mesleğinin korkunçluğu: Getirdiği inanılmaz servet: Gelenekleri: Kraliyet Kurulu toplanıyor şimdi; geri kafalı kocamışlığı falan: Bu sıralar ilgilenmeye değer: Tıp mesleği ve kırık çı-

kıkçılar – kahkaha tufanına değer. Ama, lütfen daha sonra. Şimdi Alfieri, Nash ve öteki seçkinlerin sırası: Dün gece tek başıma okurken çok mutluydum. Hayvanat bahçesinde koskoca aptal balıkları ve gorilleri gördük: Yağmur fırtınası, bulutlar: Büyük bir saygıyla Annie S. Swan'ın hayatını okudum. Özyaşamöyküsü okurken neredeyse hep böyle oluyor: Hoşlanma, en azından hayal gücümde bir canlanma; çünkü hem sayısını bilmediği hem de onlar için yanılsamalara düşmediği ama öykü anlatmaktan da kendini alamadığı kitapları hiç kuşkusuz palavra yığını, domuz yemi, yabandomuzu yemi, falan – hangi yemi seçersen o. Ama kumaz, yetenekli bir yaşlı kadın.

20 Nisan, Cumartesi

Manzara değişti, Rodmell'deyiz ve ben L.'nin yaptığı masada (yastığa yaslanmış) yazıyorum, yağmur yağıyor. Kutsal Cuma tam anlamıyla yanıltıcı oldu – yağmur, daha daha yağmur. Irmak kıyısında yürümeyi denedim, otlakta koşan köstebek gördüm –daha çok kayar gibiydi– uzamış bir kobay faresine benziyordu. Pinka* gidip koklayınca bir deliğin içine kaymayı başardı. Aynı anda yağmurun içinden gugukkuşunun şakımasını da duydum. Ardından eve gelip okudum okudum – Stephen Spender: Durup düşünemeyecek kadar hızla: Durup düşünsem mi? Yeniden mi okusam? Büyük ölçüde akıcı ve canlı; ve bazı genellenmiş düşünceler; ama üniversite öğrencisinin masasının alışılmış çerçöpü arasında tavsıyor: Her şeyi ele almaya, değinmeye, her söyleneni yanıtlamaya çalışıyor. Ama ben belli soruları araştırmak istiyorum: Neden hep çağdaşlarından uzak duruyorum? Gerçekte kadının görüş açısı nedir? Neden bu bana büyük ölçüde havada gibi geliyor? Ama kendi

* Spanyel cinsi bir köpek.

sınırlarımı tanıyorum: Mantık yürütemiyorum, Lytton'ın söylediği gibi. Acaba yaratıcılığı bozulmasın diye içgüdüsel olarak mı aklımı çözümlemeleren uzak tutuyorum? Galiba doğruluk payı var. Hiçbir yaratıcı yazar başka bir çağdaşını kabullenemez. Sen kendin de aynı işi yapıyorsan, yaşayan eserlere hoyratlıkla ve yan tutarak yaklaşıyorsun. Ama bu sorunlarla boğuşmaya kalkıştığı için Stephen'e hayranlık duyuyorum. Yalnızca elbette bazı aksaklıklar kaçınılmaz oluyor – kendi açmazını mıknatıs gibi kullanıyor, bu yüzden sen de onunla aynı açmazı paylaşınıyorsan biçim çok gelişigüzel kaçıyor. Ama dediğim gibi, bir çırpıda okudum, tartışılan konuya çok fazla kafa yormadan. Bu çok yararlı bulduğum bir yöntem: Sonradan geri dönüp üzerinde enine boyuna düşünüyorum.

27 Nisan, Cumartesi

Yazarlık sanatını uygulamak için duyduğum bütün istek uçup gitti. Nasıl bir şey olacağını hayal edemiyorum: Yani, daha açık söylersem, aklımı kitaba veremiyorum; hayır, makaleye de. Beni zora koşan yazmak değil, mimar gibi tasarlamak. Bu paragrafı yazarsam, arkasından bir sonraki gelecek, derken bir sonraki daha. Oysa bir haftalık tatilden sonra sapasağlam ve zıpkın gibi olacağım; tıpkı süpürgeotu kökü gibi: ve kemerler, kubbeler, çelik kadar dayanıklı, bulut kadar hafif havaya fırlayacak – ama bütün sözcükler ana noktayı atlıyor. Bir eleştiri mektubu almak Stephen Spender'ın hakkı; yazamıyorum. Aynı biçimde L.'yle dün tanıştığımız ve âşık olduğumuz Mrs. Colett'i de tanımlamayı beceremiyorum. Tazı gibi bir kadın; çelik mavisi gözler; gri benekli bir kazak; tam anlamıyla özgür, sivri, dobra dobra, belediye başkanının oğlu olan ve uçarken gözlerinin önünde ölen delikanlının dul eşi. Bu olaydan sonra dar-

madağın olmuş ve tek iyileşme yolu Hong Kong'a gidip Bella'yla kalmakmış. Doğruyu söylemek gerekirse, bundan çok fazla bir şey beklemiyorduk ama o yıldönümüyle, başkanla alay etti ve bize belediye başkanının resmi konutundaki hayatın ayrıntılarını anlattı. Başkan görevli olduğu yıl kendi cebinden 20.000 pound harcıyormuş; 10.000 kendi yasal görevlerini yerine getirebilmek için, sonra da Kralı Temple Bar'da karşılarken giymek için aldığı ermin kürk paltoya 1.000 pound daha vermiş. Yağmur yağıyormuş; Kral önünden yıldırım gibi geçmiş, kürk paltonun rezili çıkmış. Kaynanası elinde torbayla balık almaya giden son derece doğal, sağduyulu bir kadınmış. Kraliçe ona saygı belirtisi olarak üzerine George ve Ejderha'nın öyküsünün kazındığı iki kocaman deniz kabuğu vermiş. Bunları insaflı davranarak belediye başkanının konutunda bırakmışlar. Belediye başkanı altınlarla ağırlaşmış bir giysi giyermiş. Korkunç bir gösteriş ve çirkinlik abidesi –ama Mrs. Colette öylesine tatlı ve beklenmedikti ki gerçekten gelip bizi görmesini istedim– ki bir bilse, aslında bu kraliyet ailesine bile asla asla tanımayacağımız bir ayrıcalık.

HOLLANDA, ALMANYA, İTALYA VE FRANSA'YA YOLCULUK

ZUTPHEN. *6 Mayıs, Pazartesi*

Aklıma geliveren düşünceler.

Hayal ne kadar karmaşıksa taşlamaya o kadar elverişsiz oluyor: Ne kadar çok şey anlarsa o kadar az özetleyebiliyor ve özetleyebildiklerini o kadar az doğrusal kılabiliyor. Örneğin: Shakespeare ve Dostoyevski, ikisinde de taşlama yok. Anlama çağı; yok etme çağı – falan.

Belchamber.

Kendi yolunda bir kıpırdanış öyküyü tamamladı. Ama sığ. Yüzeysel bir kitap. Ama aynı zamanda tamamlanmış. Bütünlenmiş. Bunu başarmak yalnızca bir parmak aşağıda kalınakla mümkün: Çünkü Sainty gibi insanlar derinlere dalmadan bir şeyler yapmak zorunda; bu da akıntıya ayak uydurmak oluyor; bu da bütünselliğe elverişli olmak anlamına geliyor. Yani demek istiyorum ki, eğer yazar gelenekleri kabullenir, yarattığı kişileri geleneklerin yönlendirmesine izin verirse, onlarla çelişmezse, simetri duygusu yaratabilir: Çok hoş, anlamlı olabilir; ama yalnızca yüzeyde. Yani, neler olduğu umurumda bile olamaz; yine de tasarım hoşuma gider. Aynı zamanda sonuna kadar sadık kaldığı birilerini kullanma psikolojisi beni iğrendiriyor. Duyarlı, içten bir zekâ – yine de nakış gibi işliyor, keskin gözlemleri var. Züppe de değil.

9 Mayıs, Perşembe

Alman gümrüğünün önünde güneşte oturuyorum. Arka camında gamalı haç bulunan bir araba korkuluğu geçip Almanya'ya girdi. L. gümrükte. Ben *Aaron'ın Çubuğu*'nu karıştırıyorum. İçeri girip neler oluyor baksam mı? Güzel kuru esintili bir gün. Hollanda gümrüğü 10 saniye sürdü. Bu daha şimdiden on dakika aldı. Camlar demirli. Burada dışarı çıktılar, suratsız adam Mitzi*'ye güldü. Ama L.'nin anlattığına göre köylünün biri içeri girip şapkası başında durduğu zaman adam burasının kilise gibi olduğunu söyleyip şapkasını çıkarttırmış. Küçük çelimsiz oğlan belki de içinde yalnızca bir tek elma olan çantasını korkuluğun önünde açarkan Heil Hitler dedi. Biz yaltaklanmaya baş-

* İpek maymunu.

lıyoruz –subay Mitzi'ye gülümseyince hoşumuza gidiyor– sırtımızdaki ilk kambur.

Belki de sanat eserinin anlamı bir bölümün ötekinden güç almasıdır.

BRENNER. *13 Mayıs, Pazartesi*

Ülkelerin yerini birbirine bıraktığını görmek tuhaf. Şimdi üst üste şiltelerden yapılmış yataklar. Çarşaf yok. Evler yapım halinde. Avusturyalılar vakur. Innsbruck'da kış hazirana kadar sürüyor. Hiç ilkbahar yok. İtalya mavi bir çubuk gibi karşımda. Çekoslovaklar önde, gümrük binalarına giriyor.

PERUGIA

Bugün Floransa üzerinden geldik. Yeşil beyaz katedrali, ağır ağır sığlıklara akan sarı Arno Irmağı'nı gördük. Fırtınaya denk geldik. Bulutlara karşı süsenler mor mor. Sonra dosdoğru Arezzo'ya. Gövdesi alçak muhteşem bir kilise.

Trasimeno Gölü: Kırmızı mor yonca tarlasında uzanıyor; yağmurkuşları göl kıyısına yumurtluyor: Gri zeytinler, çok güzel, çok zarif; deniz gibi soğuk, deniz kabuğu yeşili. Bu yüzden de Perugia'da kalmadığımıza pişman olduk. 1908'de kaldığımız Brafani'de. Şimdi hepsi aynı. Güneşten yanmış aynı ateşli kadınlar. Ama dantel falan satıyorlar. Keşke Trasimeno'da kalsaydık. Dün çörek almak için Albergo'ya gittim, taştan yontulmuş bir ocak buldum, çok eski ve saygın –uşaklar, efendiler. Ateşin üstünde bir kazan. Belki de 16. yüzyıldan beri çok şey değişmedi: İnsanlar içinde sıvı saklıyor. Kadınlar, erkekler ekinlerini tırpanla biçiyor. Oturduğumuz yerde bir bülbül şakıyor. Küçük kurbağalar dereye zıplıyor.

Brafani: Üç kişi kapının açılıp kapanmasını seyrediyor. Konuklar üzerine yorumlar yapıyorlar alınyazısı gibi – özet-

liyor, yerine yerleştiriyorlar. Keskin çizgili, kartalınki gibi kavisli yüzlü bir kadın –kırmızı dudaklar– kuş gibi – tam olarak halinden hoşnut. Sallanan Fransız erkekleri, oldukça yoksul kız kardeş. Şimdi hepsi oturmuş insan doğası üzerine bir şeyler geveliyorlar. Bizi kurtaran şey bavullarımızın kusursuzluğu.

Roma: Çay. Kafede çay. Pırıl pırıl renkli paltolar, beyaz şapkalar içinde hanımlar. Müzik. Dışarı bakıp tıpkı filmlerdekiler gibi insanları seyret. Habeş. Sürüklenen çocuklar. Kafelerden çıkmayanlar. Dondurmalar. Greco'dan çıkmayan yaşlı adam.

Pazar kafesi: N. ve A. resim çiziyor. Çok soğuk. Roma, sakinleşmiş, ama kavranabilir bir pazar. Öfkeli koca çeneli yaşlı hanımlar. Monaco üzerine konuşan Q. Talleyrand. Çok yoksul siyahi ufacık kadınlar. Ufacık bir tutam saçın yarattığı kılıksızlık. Onur listesine beni önermeyi düşündüğünü söyleyen başbakanın mektubu. Hayır.

21 Mayıs, Salı

İnsan beyninin tuhaflıkları: Çok erkenden uyandım ve şu son 7-8 gündür zerre kadar aklıma gelmeyen Meslekler üzerine kitabıma yine dört elle sarılmayı düşündüm. Neden? Romanımla onun arasında kararsız kalıyorum – aynı anda nasıl bir arada çıkacaklar. Ama yeniden kalemi kâğıdın üstüne koymam gerektiğini belirten bir işaret bu. Yine de şu anda N. ve A.'yla çul çaput almaya gidiyorum.

26 Mayıs, Pazar

Pazar akşamının altısında yazıyorum, dışarıda bando çalıyor, susuyor, çocuklar bağrışıyor, garsonların insanla-

ra yemek listesi getirdikleri çok lüks otelde oturuyorum, güç bela bulabildiğim tuhaf İtalyanca kırıntılarıyla utanç verici biçimde karıştırıyorum Fransızcamı. Ama yine de yatağıma uzanıp sırf tadını çıkarmak için Gli Indifferenti'yi ezbere söyleyebilirim. Ah, buraların güzelliği hâlâ yer yer göze çarpıyor –örneğin o ilk sabah arabayla Roma'dan uzaklaşışımız– deniz, o kirlenmemiş toprak parçası: ve Civita Vecchia'dan sonra fıstıkçamları: Ardından elbette, dimdik inen, insanı tepeyle denizin arasına sıkıştıran, akbaba boynu tepelerin arasında dönecek yer bırakmadan göz kamaştırıcı ışığın içine kapatan, sardunyalı, begonvilli Cenova'nın, Riviera'nın yarattığı, insanın üstüne çöken yoğun iç sıkıntısı. Ama ilk gece, körfezi, kabaran denizi, yeşil yelkenli gemileri, adayı, ışıltılar saçan solgun kırmızı sarı gece lambalarını kusursuzluğa ulaştıran Lerici'de uyuduk. Ama o tür kusursuzluk artık benim kaleme sarılmama neden olmuyor. Çok kolay bu. Oysa bugün arabayla giderken Roger'ı düşünüyordum – Bringolles – Corges – aman Tanrım, zeytinler, pas kızılı toprak, dümdüz yeşillikler, ağaçlar. Ama şimdi bando yeniden başladı, aşağı inip o pahalı yerel alabalıktan oluşan görkemli akşam yemeğini yemeliyiz. Yarın yola çıkıp cuma günü evde olacağız. Ama beynim için yeniden yemek yemeye sabırsızlansam da bazen şu son günlerde daha çok eğlenebilirim. Neden? Neden? Sorup duruyorum kendime. Ve şu son sahnelere yakında son biçimini verebileceğimi hissediyorum: İlk paragrafın daha ayrıntılı açıklanması geldi aklıma. Ama ıkına sıkına "yazarak" kendimi cendereye sokmak istemiyorum. Ağımı açarak her yana yaymak. Arabada giderken benden nasıl hoşlanmadıkları, bana nasıl güldükleri geliyor aklıma. Saldırıları yüreklilikle karşılama niyetimden ötürü gurur duyuyorum. Ama yeniden yazmak!

5 Haziran, Çarşamba

Yine buraya* döndüm işte ve döndüğümüzden beri kendimi ölü hissetmeme neden olan o amansız, kaskatı duygu belli belirsiz yumuşuyor. Şu lanet kupkuru el o bölümü yine yer yer boşaltmaya başlıyor. Her seferinde bunun iblis işi olacağını söylüyorum! Ama asla inanmıyorum. Ardından o bildik bunalımlar geliyor. Ve ölümü diliyorum. Oysa şimdi son 200 sayfanın kendini dayatacağını ve beni az çok oyun yazmaya zorlayacağını görüyorum: Hepsi paramparça; ve yazmaya başlamak için duruyorum; aynı zamanda o tuhaf aradan sonra hemen hayat –yani telefonun çalması– başlıyor. Böylece insan zorla tedirgin ediliyor. (Kendini bana zorla kabul ettirmeye çalışan dramatik biçim üzerine bir şeyler karalama niyetindeydim.)

10 Haziran, Pazartesi. Hamsin yortusunun ertesi günü

Monks Evi'ndeyiz. Çok çalışıyorum. Bu sahneleri son hızla yazacağım sanırım. Yine de bu sabah yazamıyorum (salı). Gülün ve Yıldızın bana miras kaldığını nasıl söyleyebilirim, doğallıkla!

13 Haziran, Perşembe

Bazı açılardan tıpkı *Dalgalar*'ı yazmaya benziyor – şu son sahneler. Beynimi bir yoğunluk, tıkanıklık içine sokuyorum, durmam gerekiyor; yukarı çıkmam, kanguruya benzeyen Mrs. Brewster'a rastlamam, geri gelmem; bir ağız kalabalığına maruz kalmam. Aşırı derecede yoğunlaşma yüzünden; zıtlıklar; hepsini bir arada tutma. Bu iyi bir şey demek mi?

* Londra.

Dikmem gereken bir sürü koskoca sütun bulunduğunu, ancak kan ter içinde ağırdan almaktan başka bir şey yapamadığını hissediyorum. İşte böyle bir şey. Giderek yalınlaşıyor ve yoğunlaşıyor. Ve sonra havanın üst katmanlarına yükselen sahnelere gelmek nasıl da kurtuluş – Eleanor'la olan gibi! Yalnızca onların da yoğunlaştırılması gerekiyor. Beni gerginleştiren şey, hepsini yerli yerine yerleştirme.

16 Temmuz, Salı

Tuhaf bir kesin başarısızlık duygusu. Margery yaptığım konuşma üzerine bana hiçbir şey yazmadı*: Janie'nin dediğine göre Pamela her şeyin baştan aşağı fiyasko olduğunu düşünüyormuş. İşte bunun yüzünden de son sayfalarımı mahvettim! Bu sabah yazamıyorum, ritmi tutturamıyorum. Sayısız kaygı, insanlara akşam yemeği vermek konusu falan gibi kaygılar canımı sıkıyor. Kafam kazan gibi. Ve şu ..... konuşmayı ya bastırmalıyım ya da karşı çıkmalıyım basılmasına. Müdür yazmış. Bir daha asla, ah, asla!

Yine de, yeniden kendimi onların içinde hayal edebilirsem son sayfaları doğru dürüst tamamlayabileceğimi sanıyorum. Evet, ama nasıl hayal edeceğim, Susie'yi, Ethel'i, Miss Belsher'in evini görmem gerekirken, telefon etmem, notlar yazmam, şunu bunu ısmarlamam gerekirken? Neyse, sakin ol, enine boyuna düşün; daha ayın 16'sı: Ağustosa iki hafta var. Ve eminim bir yerlere gizlenmiş bekleyen çok çarpıcı bir biçim var. Bu yalnızca laf kalabalığı değil, bence. Gerekseydi bir yana bırakabilirdim. Ama olmadığını düşünüyorum: Yalnızca devam et ve belki çok hızla kısa bir taslak yaz, mürekkeple –bu iyi bir tasarı. Geri dön, merkezdeki düşünceyi yakala, sonra onu hızla geliştir. Ve denetimi elden bırakma, kendine hâkim ol. Belki de azıcık Shakespeare oku. Evet,

* Roger Fry'ın sergisinin açılışında Bristol'de yaptığı konuşma.

son oyunlarından birini: Galiba yapacağım bunu, kaslarımı gevşetmek için. Ama ah şu kaygılar, boyuna fincanı elimden düşürmem.

17 Temmuz, Çarşamba

Tam şimdi ilk yeniden daktiloya çekme işlemini çılgın gibi bitirdim ve kitabın 740 sayfaya ulaştığını gördüm. Bu da 148.000 sözcük eder; ama sanırım kısaltabilirim: Bütün son bölüm hâlâ ilk durumunda ve biçime sokulması gerekiyor: Ama şu anda bunu ciddi ciddi yapamayacak kadar yorgun kafam. Ne olursa olsun kısaltabileceğimi sanıyorum: Ve sonra?.. Aman Tanrım. *Dalgalar*'ın hemen arkasından niçin kaçıp *Flush*'a sığındığını şimdi anlıyorum. İnsan yalnızca bir sıraya oturup taş atmak istiyor. Aynı zamanda özgür bir kafayla okumak da istiyorum. Alnımdaki kırışıklıkların yatışmasını. Susie Buchan, Ethel, sonra Julian – böylece de yalnızca akşam yemeği ve sessizlik için iki saat ara vererek 16.30'dan 1.00'e kadar konuştum.

Son bölümün N.'nin konuşması çevresinde oluşması gerektiğini görüyorum galiba: Çok daha biçimsel olmalı; ve galiba araları nasıl yerleştireceğimi görüyorum – yani sessizlik alanlarını, şiiri, zıtlıkları.

19 Temmuz, Cuma

Hayır. Sürekli haberci baş ağrılarım tutuyor. Daha çok ağır karaağaçlar arasında dolaşan esinti gibi olması gereken son atağa kalkışmanın yararı yok, buradaki son günlerde: Evet, yeşil yapraklarla yoğunlaşmış ağaçların arasındaki esinti gibi. Çünkü ağırlık kadar, esintinin havalandıracağı bir şeyler kadar kıpırtı da bulunmalı.

16 Ağustos, Cuma

Buraya tek satır yazamıyorum çünkü temize çekme işine felaket kaptırmış durumdayım kendimi – evet, mümkünse haftada 100 sayfa yazacak hızla yeniden daktiloya çekiyorum, bu imkânsız, sonsuz kitabı. Saat bire kadar başımı kaldırmadan çalışıyorum; şimdi saat bir, öyleyse içeri geçmem gerekiyor dağ gibi bir yığın şeyi söylenmemiş bırakıp: Öyle çok insanı, öyle çok sahneyi, güzelliği, tilkiyi, ansızın gelen düşünceleri.

21 Ağustos, Çarşamba

Dün Londra'ya indim. Ve *The Times*'da, bir kitapta kendim hakkında şunu gördüm –sanatçıların en sabırlısı, en özenlisi– ki ben de bunun doğru olduğunu düşünüyorum, o kitabın her sözcüğü için nasıl köle gibi çalıştığım göz önünde bulundurulursa. Kafam şey gibi, şey gibi –pelte gibi mi– usul usul zonkluyor ve sabahın sonunda tek sözcük üretemiyor. Epey dinç başlıyorum. İlk yirmi sayfayı falan dün Mabel'a yolladım.

Dediğine göre elleri kâğıtlarla dolu olarak Margery Fry geliyor cuma günü. Bir kitap daha. Bir tanesine daha başlayacak yılmaz cesaret var mı bende? Yazmayı, temize çekmeyi düşün. Ama aynı zamanda hazlar, mutluluktan kendinden geçmeler de olacak. Yine çok sıcak. Bu odayı yeniden boyayacağım. Dün Carpenter'lara gittim, basma kumaşlar seçtim. Bu yazmaya değer bir şey mi? Belki.

5 Eylül, Perşembe

Yıllar'ı yazmaktan vazgeçmek zorunda kaldım –adının bu olması gerekiyor– bu sabah. Tam anlamıyla kafam

dumura uğramış durumda. Tulumbanın koluna basıp tek sözcük çıkartamıyorum. Ama yine de bir şeylerin orada olduğunu görebiliyorum; öyleyse bekleyeceğim, bir iki gün, kuyu dolsun diye. Bu sefer kuyunun korkunç derin olması gerekiyor. İçinde 740 sayfa var. Serüvenlerim içinde en tuhafı olduğunu düşünüyorum bunun, psikolojik açıdan. Beynimin yarısı kupkuru kesiliyor; ama yalnızca şöyle bir dönüversem öteki yarı orada işte, galiba, mutluluk içinde bir makale yazmaya hazır. Ah keşke birileri şu beyin üzerine bir şeyler bilebilse. Ve, bugün bile, ben böylesine çaresizken, neredeyse gözlerimde yaşlarla bu bölüme bakarken, tek sözcük bile ekleyemezken, yalnızca birazcık kurcalamam, yün yumağının ucunu bulmam gerektiğini hissediyorum – buradan bir çıkış bulmam, bakılacak bir insan ... * belki de –hayır, bilmiyorum– ve sonra kafamın içi dolacak, yorgunluğum uçup gidecek. Ama uyanıp uyanıp kaygılanıyorum boyuna.

6 Eylül, Cuma

Karabuğday otunun yeşil yapraklarına saracağım beynimi birkaç günlüğüne: Dayanabilirsem 5 günlüğüne: Çocuklar, yani L.'nin yeğenleri gidinceye kadar. Elimden gelirse – çünkü galiba o sahne biçimleniyor. Niçin daha kolay bir geçiş yapmayayım: Serpentine'e bakan Maggie konuşsun: Böylece de bu beklenmedik haşin çıkıştan kaçınayım? Ne tuhaf değil mi, kendimi yazmaktan alıkoymak için neredeyse kriz geçirdiğim sahneydi bu. Yazdığım en coşku verici şey bu olacak deyip duruyorum. İşte şimdi de ayak bağım oluyor. Nedenini merak ediyorum. Sorun, fazla kişisel olması mı? Uyumsuz sesler mi çıkarıyor? Ama üzerinde durmayacağım.

---

* Okunmuyor.

7 Eylül, Cumartesi

Açık pencerenin önünde sigara içmeden Alfieri okuduğum muhteşem dingin bir sabah. İnsanın yazınazsa o eski okuma coşkusuna kavuşabileceğine inanıyorum. Güçlük şurada, yazmak insanın beynini öyle kaynatıyor ki oturup okumaya veremiyorsunuz kendinizi; sonra ısı dağılınca kafam öyle bitkin düşmüş oluyor ki yalnızca küçük tartışmalara girebiliyorum. Ama iki günlüğüne *Yıllar*'ı bir yana bıraktım şimdi: Gelen kitapların başına dinginlikle, kararlılıkla oturacak gücü buluyorum. John Bailey'nin hayatı geldi bugün, ama kuşkularım var. Neler? Her şey. Şiltenin altından ciyaklayan fareninkine benzer sesler. Ama yalnızca şöyle bir göz atıp Lit. akşam yemeğinin*, *Lit. Sup.*'ın, lit şunun lit bunun kokusunu aldım – bir de şu anlama gelen bir şeyler vardı, güya Cowper'ı Virginia Woolf'a tanıtan o kadar insanın içinden Desmond'muş ve ben de sevmişim! Yani ben, Cowper'ı on beş yaşında okumuş olan ben – ... saçmalık.

12 Eylül Perşembe

Ne dingin ne de muhteşem olan sabahlar, tersine cehenneme, esrikliğe batmış: *Yıllar*'ı yeniden yazdığım zamanki kadar kızgın hava dolu bir balonu kafamın içinde taşımamıştım hiç: Nedeni de çok uzun olması: Ve basınç da korkunç. Ama aklımı başımda tutmak için bütün hünerimi kullanacağım. Saat 11.30'da yazmayı keseceğim, İtalyanca ya da Dryden okuyup kendimi yatıştıracağım. Dün Miss Hudson'larda Ethel vardı. Tam bir İngiliz beyefendisinin evinde otururken insanın bütün bu donanımlara na-

* *Sup.* aynı zamanda akşam yemeği anlamına gelen "supper"ın da kısaltılması olarak alaya alınmış. (ç.n.)

sıl katlanabildiğini merak ettim; ve evin de tıpkı salyangoz kabuğu gibi gezer dolaşır olması gerektiğini düşündüm. Belki de gelecekte insanlar küçük yelpazelere benzeyen evlerde ortalıkta uçuşacaklar. Duvarların arasına kapanmış hayatlar olmayacak. Bitmek tükenmek bilmez temiz, iyi onarılmış odalar vardı. Başlıklı bir hizmetçi. Uzun tepsilerde pastalar. Korkunç diziler halinde parlak kahverengi eşyalar, kitaplar –kırmızı yapay deriler. Bir sürü eski güzel oda da vardı ama asıl malikâne şıklaştırılmış, bile bile süslü püslü, gösterişli hale getirilmişti. Balo salonu; kitaplık – bomboş. Ve Miss Hudson Pekinez köpeğiyle birlikte fırçalanmış, Eastbourne'ün yetenekli eski belediye başkanı, dalgalı kır saçlarıyla; her şey öylesine derli toplu ve sağlam; ve yan duran gümüş çerçeveler; düzen, saygınlık, bayağılık havası. "Papazın eşine uğrayacağım." Kıpkırmızı kesilmiş, iriyarı Ethel: Kurulmuş gibi hareket ediyor, zavallı yaşlı kadın, sağırlığı ve ayinleri konusunda o her zamanki sonu gelmez bencilliğiyle. Her altı ayda bir olay çıkarıyordur herhalde. Hayır. Ama elbette sağır olmak, 76 yaşına gelmek – neyse, Eve ve Angelica'yla birlikte Charleston'a döndük.

13 Eylül, Cuma

Batıl inançlar için nasıl da bir bileşim! Dorking'de Margaret ve Lilian'ı görmek için araba yolculuğu. Ve galiba *Yıllar* konusunda dingin bir akıntıya bıraktım kendimi. Her zaman zorluk hep, yepyeni bir havanın yakalanıp merkeze yerleştirilmesi gereken bölümlerin en başında. Richmond benim Marryat'ımı* alıyor ve onun küçük şövalyeliği için teşekkür ediyor.

* Frederick Marryat: İngiliz denizci ve romancı. (ç.n.)

2 Ekim, Çarşamba

Dün Brighton'daki İşçi Partisi toplantısına gittik, bu sabah yeniden gitmeye karşı koyduysam da elbette ilgim öylesine dağıldı ki kendimi yeniden *Yıllar*'a kaptıramıyorum. Neden? Bütün o çabaların içine gömülmek, öylesine uzak olduğum şeyler için uğraşıp durmak; bana uzak olduklarını ta içimde hissettirmeleri. Hayır, tam bu değil. Çok çarpıcıydı. Bevin'in Lansbury'ye saldırması. L. konuşurken gözlerime yaşlar doldu. Yine de numara yaptığını hissettim, bilincine varmaksızın hırpalanmış Hıristiyan erkeği oynadığını. Bence Bevin de numara yapıyordu. O çok geniş omuzlarının arasına kafasını gömdükçe gömdü, tıpkı kaplumbağaya benzedi. Ortalıkta ciyak ciyak vicdan sömürüsü yapmamasını söyledi L.'ye. Ve insan olarak benim görevim ne? Kadın delegeler çok cılız sesli ve önemsizdiler. Pazartesi günü artık bulaşık yıkamayı bir yana bırakma zamanı geldiğini söyledi bir tanesi. Zayıf, yetersiz bir karşı çıkıştı, ama içtendi. Cızırdayan küçük kamış parçası, ama bütün bu kızarmış etlerin ve biraların ağırlığı karşısında ne kadar şansı vardı – hem bunları da onun pişirmesi gerekirken? Her şey çok canlı, çok ilginçti; ama iç içe birbirine karışıyordu; çok fazla süslü püslü konuşma ve ne dar görüşler: Toplumun yapısını değiştirmek; evet, ama ya değiştirilince ne olacak? Eşit haklarına kavuşunca Bevin'in daha iyi bir dünya yaratacağına güveniyor muyum? Ya dük olarak doğmuş olsaydı... Direnmemeyi savunan Salter'ı kendime daha yakın buldum. Son derece haklı. Bizim görüşümüz bu olmalı. Ama sonra ya toplum şimdiki yapısını korursa? Çok şükür, eğitimsiz ve oy kullanma hakkından yoksun biri olarak toplumun yapısından sorumlu değilim. İşte kafamın içinde dönüp duran ve hepsi bir yana, benim işim olan şeye karşı ilgimi dağıtan söylenmelerden bazıları bunlar. Huzurumun kaçtığı bir gün –hatta iki gün– yaşa-

mak iyi bir şey, ama üç gün değil. Bu yüzden de gitmedim; gerçekten de yazamıyorum. Neyse bunu tamamladığımda kendimi toparlayacağım. Aklımın yüzeysel izlenimlere bu kadar duyarlı olması tuhaf: Onları nasıl da içime emiyorum ve girdaplar yapmasına izin veriyorum. Ve tek insanın aklının ya da çalışmalarının önemi nedir? Hepimiz kendimizi toplum yapısını değiştirmeye mi adamalıyız? Bu sabah Louie* bizim işlerimizi yapmaktan çok hoşlandığını, gidişimize üzüldüğünü söyledi. Bu da kendi çapında bir iş işte. Ama yine de cümleler kurma aşkımı inkâr edemiyorum. Ama yine de... L. gitti oraya, galiba bunu onunla tartışacağım. Politikanın sanattan ayrı bir şey olması gerektiğini söylüyor. Soğukta bataklıkta yürüyüp bunu tartıştık. İşin gerçeği kafamın çok kolay yorulması. Evet, yazamayacak kadar yorgunum.

15 Ekim, Salı

Geri döndüğümüzden beri dur durak bilmeden bütün sabah *Yıllar* üzerinde çalışıyorum, çayla akşam yemeği arasında Roger üzerine yazıyorum, yürüyorum, birileri geliyor, işte ancak boşluk buldum. Bu akşamlık Roger'ı geçiştiriyorum çünkü dün sırtımı incittim: Bu sabah yazamıyorum; yukarı çıkıp Miss Grueber'i karşılamam gerek on dakika içinde (kadınlar ve faşizm üzerine bir kitabı tartışmak için –Lottie'nin deyişiyle tam başına angarya). Evet, katıksız mutlulukla dolu on günlük dinginlikti. Nasıl da nefret edeceğimi düşünmüştüm. Zerrece etmedim. Londra sessiz, yağışsız, rahat. Yemeğim önüme geliyor. Bağrışan çocuklar yok. Kolayca, güçle, (bugünlük tavsadı bu) ağır ağır *Yıllar* üzerinde ilerlediğim duygusu. Üç gün süreyle *The Next War* konusunda aklımı kaçırıyordum heyecandan. Brighton'daki İşçi

* Ev işlerini yapan yardımcı Mrs. Everest.

Partisi toplantısının yeni kitapla aramdaki engeli yıktığını, böylece de apar topar bir bölüm karalamaktan kendimi alamadığımı söylemiş miydim; kendimi durdurduğumu; ama geliştirmeye hazır olduğumu –biçim iyi bence– zaman bulur bulmaz? Ve önümüzdeki ilkbaharda bir zaman yapmayı tasarlıyorum bunu, bir yandan da Roger üzerine yazılar yığarken. Bu bölünme bu arada harika ve daha önce hiç yakalayamadığımı sanıyorum – bu iki süreç arasında beynin öteki yarısında olan kitap için yapılan çalışma. Tekerlekleri durdurup öteki yöne dönmelerini sağlamanın tek yolu bu, kendimi tazelemem ve umarım geliştirmem için. Tanrım, işte şimdi Grueber için.

16 Ekim, Çarşamba

Yıllar'ı yazarken keşfettiğim şey, üst katmanları kullanarak yalnızca gülmeceye ulaşılabileceği – örneğin, terastaki sahne. Sorun şu, insanların belli biçimde bir araya toplanmaları yanında işin içine müziği, resmi de katarak değişik katmanlara varabilir miyim? Hava akını sahnesinde denemek istediğim şey bu: Bir yandan yol alırken bir yandan birbirini etkilemek; resim; müzik; ve hareket (hava akını sırasında duyguların değişmesi) süredururken öteki yön – olup bitenler – bir karakteri anlatan karakter demek istiyorum – kendi yolunda ilerliyor. Neyse, zıtlıkların bulunması gerektiğini keşfettim bu kitapta; ötekilere zarar vermeden bir ya da birkaç katman yoğun biçimde geliştirilemiyor, ama umarım *Dalgalar*'da başardım bunu. Böylece, insan varlığının boyutlarına denk düşen bir tür biçim, umarım, kendini dayatıyor; bütün dış etkilerin yarattığı duvarın varlığını hissedebilmeli kişi; ve bu duvar son bölümde akşam eğlencesinde onların çevresinde kapanmalı, böylece de tek tek çıkıp giderlerken onun kendini tamam-

ladığını hissedebilmelisiniz. Ama daha oraya varamadım. Crosby üzerinde çalışıyorum, yerçekimsiz ortam sahneleri, bu sabah. Geriye kalan bütün birinden ötekine geçişler, ne olursa olsun benim için bunun doğru dizilim olduğunu kanıtlıyor. Dizilimin tadını çıkarıyorum, *Dalgalar*'daki o gerginliği yaşamadan.

22 Ekim, Salı

Şu kahrolası laf ebeliği aşkım yüzünden *Yıllar* yine sekteye uğradı. Yani Rose Macaulay'le 16.00-18.30 arası konuşursam; Elizabeth Bowen'la 20.00-24.00 arası konuşursam ertesi gün beynimim içine tuhaf ağır sıcak bir yer bezi yerleşiyor, her pireye, karıncaya, tatarcığa yem oluyorum. İşte böylece kitabı kapadım –Hyde Park'ta Sal ve Martin'in bölümünü– sabahı Roger'ın anılarını daktiloya çekerek geçirdim. Bu en etkin yatıştırıcı ve canlandırıcı. Keşke hep elimin altında bulunsa. Bu siniri iki gün dinlenmeye bırakmak benim reçetem; ama dinlenmek zor bulunan bir şey. Galiba bitirinceye kadar bütün gevezelik toplantılarına çağrıları geri çevireceğim. Yalnızca Noel'e kadar olabilir! Örneğin bu gece Ethel Sitwell'in kokteyline gidersem yalnızca beni daha da kötüleştirecek resimlerle karşılaşacağım; saçma sapan laflarla dağılacağım; ve bütün o yatıştırmalara, tazelenmelere yeniden başlamam gerekecek. Ama *Yıllar* bittikten sonra ***hemen*** her yere gideceğim: Bütün kuytuları gün ışığına çıkaracağım. İşte, görüldüğü gibi kim gelmiyor ki zaten buraya? Bu hafta her gün konuşmam gerek. Ama galiba en mutlu olduğum yer kendi odam. Demek ki Bridges'ın mektupları üzerinden sessizce geçip Helen'in bütün o arapsaçı karmaşasını düzenlemeye başlayacağım.

27 Ekim, Pazar

Adrian'ın doğum günü, şimdi aklıma geldi. Akşam yemeğine bize çağırmıştık. Hayır, bu kitabı aceleye getirmeyeceğim. Bir yıl daha beklemesi gerekse bile onu daktiloya çekilmek üzere göndermeden önce bütün sahnelerin elimde tam olarak, kolayca biçimlenmesini sağlayacağım. Merak ediyorum, neden hep zamanın insana eziyet etmesine göz yumuluyor? Bu sabah çok iyi olduğunu düşünüyorum kitabımın. Kitty'nin partisini yazıyorum. Ve sabırsızlığımı fena halde dizginlesem bile –kendimi hiç böylesine felaket geri çekmemiştim– bu yazma eyleminden giderek daha çok keyif alıyor, daha az gerginlik duyuyorum ve –doğru sözcük nedir– yani demek istiyorum ki bana ötekilerden daha çok doğal haz veriyor. Ama koridorda topuklarını yere vuran öteki kitapların baskısını öyle yoğunlukla hissediyorum ki yavaş yavaş ilerlemek çok zor. Dün Ken Ormanı'ndan Highgate'e yürüdük ve Fry'ların iki küçük eski evine baktık. Burası Roger'ın doğduğu, gelincik çiçeğini gördüğü yerdi. Bu sahneyle başlamayı düşünüyorum. Evet, o kitap kendini biçimlendiriyor. Derken benim bir sonraki savaşım var – köpekbalığına koşulmuş gibi her an son derece vahşileşen; ve birbiri ardından sahneler fışkırıyor. Galiba *Yıllar* bittikten hemen sonra yazmalıyım onu. Diyelim ki *Yıllar*'ı ocak ayında bitirdim: Sonra *Savaş* (ya da adı ne olacaksa) çıktı aradan altı haftada: Ve Roger'ı da gelecek yaz yazıyorum?

18 Kasım, Pazartesi

Yazarlık gelişimimde şimdi bir ileri aşamaya ulaşmış olduğum geliverdi aklıma. Dört tane aşama olduğunu görüyorum? Yani dört boyut: Hepsine de insan hayatı boyunca ulaşılması gerekiyor; bu da çok daha zengin bir kümelenmeye

ve orana götürüyor. Demek istediğim şu: Ben; ben olmayan; ve dıştaki ve içteki – hayır anlatamayacak kadar yorgunum: Ama görüyorum: Bu da Roger üzerine yazacağım kitabı etkileyecek. Çok coşku verici böyle el yordamıyla araştırmak. Ruhbilim ve bedenin yeni bileşimi – daha çok resim yapmak gibi. Bir sonraki roman bu olacak, *Yıllar*'dan sonra.

21 Kasım, Perşembe

Evet, yerçekimsiz ortam sahneleri çok zayıf kaçıyor. Richmond'da Kitty ve Edward'la geçirilen bir sabahın ardından aklıma geliveren düşünce bu. İlk başta, insanın içini öyle rahatlatıyorlar ki biri ötekinin ardından rüzgâra kapılıyor – uçup gidiyor. Yapılması gereken usulca ele almak: Geri dönmek: Ayrıntıları silmek; çok fazla "noktaya" değinilmiş; aşırı kesik kesik, sanki "orada" konuşuyor. Bireysel olanı, bir şeylerin bir daha bir daha yinelendiği, ama yine de değiştiği duygusunu korumak istiyorum. İşte öylesine zor olan da bu, ikisini kaynaştırmak yani.

27 Kasım, Çarşamba

Çok fazla tuhaf gün geçirdim – bu yüzden de yazamıyorum. Yine de, Tanrı yardım etsin, o peşine düştüğüm tekinsiz bölgeye ulaştığımı hissediyorum; dışsal olandan içsel olana geçebileceğimi, sonsuzluğa yerleşebileceğimi. Tuhaf, çok mutlu bir özgürlük duygusu, hiçbir kitabı bitirirken yaşamadığım bir duygu. Ve bu da olağanüstü uzun bir kitap. Öyleyse anlamı ne? Bu sabah bir engel daha; son bölümün başlangıcına doğru dürüst girişemiyorum. Sorun nedir, bilmiyorum. Ama acele etmeme gerek yok. Esas yapılması gereken, düşüncelerin rahatça rüzgâra kapılıp uçmasını sağ-

lamak; usulca dökülerek gelmesini. Ve çok aşırı vurgu yapmamak. Elbette yeni bir kişiliğin orta yerine doğrudan adım atmak zor: North: Biraz da sinirim bozuldu; sakin bir hafta geçirmek niyetindeydim ve işte Nelly C. ve Nan Hudson, ikisi de bana gelmek istiyor; telefon etsem mi, bir de Türk arkadaşı var Nan'ın. Ama beni telaşa kaptırmalarına izin *vermeyeceğim*. Hayır.

28 Aralık, Cumartesi

Bu yeni defterin başlangıcı olduğu için tarihi güzel okunaklı el yazısıyla yazmak pek hoş ama tükendiğimi, temizlikçi kadının toz bezine döndüğümü gizleyemeyeceğim; yani beynimin; *Yıllar*'ın son halinin son sayfaları yüzünden. Ve son hali mi? Ve neden bu küçük esrik dönüşle günlerin dansını yönledirmem gerekiyor? Aslında gerinip tutulmuş kaslarımı açmam gerekirken: Yağışlı kasvetli bir günün yalnızca on bir buçuğu, bir saatliğine dingin bir uğraş istiyorum. Bu da bana hatırlatıyor – sona ulaşıldığında çok da gafil avlanmamak için hayal kırıklığına hazırlamalıyım kendimi. Gray üzerine bir inceleme, bence. Bu çabanın ardından rahatladığımda, bütün bu girişim nasıl değişik boyutlar kazanacak oysa. Bir daha uzun kitap yazacak mıyım –bütün genişliğiyle akılda tutulması gereken uzun kitap– en az üç yıllığına? Hatta değip değmeyeceğini bile sorgulamaya kalkışacak mıyım? Roger'ı temize bile çekemeyeceğim kadar tıkanmış sabahlar oluyor. Anlatamayacağım kadar bunalıma sürüklüyor beni Goldie. Hayat üzerine kuramlar türeterek, kendine nasıl yaşamak gerektiğini sorarak ama hiç yaşamadan yapayalnız hep bir dağın tepesinde. Roger hep ilginç, güzelim vadilerin dibinde canlı. Ama Goldie'nin ön dişleri arasından koyverdiği ıslık nasıl da incecik sıcak hava yalmzca. Hep bütünün içinde yaşa, hayatı tek şeyde; hep Shelley ve Goethe, sonra

da sıcak su şişesini kaybediyor; evrensel akışın dışında asla bir yüz, kedi, köpek, çiçek çarpmıyor gözüne. Bu da onun yüce düşüncelerle dolu kitaplarının neden hiç okunmadığını açıklıyor. Yine de çok çekiciydi, ara ara.

29 Aralık, Pazar

Gerçekten de *Yıllar*'ın son sözcüklerini tam şu anda yazdım – yalnızca pazar olmasına, kendime çarşambaya kadar süre tanımış olmama karşın gümbür gümbür yazarak. Ve o her zamanki yürek çarpıntılarına kapılmadım. Ama zaten kitabın da dinginlik içinde bitmesini istiyordum – düzyazı örneği olmasını. İyi mi, peki? Bunu söylemem mümkün değil. Bütünlüğü var mı? Bir bölüm ötekini destekliyor mu? Uyum içinde derli toplu oluşuyla övünebilir miyim; bütünlenmiş oluşuyla? Neyse, hâlâ yapılması gereken yığınla şey var. Hâlâ kısaltıp yoğunlaştırmam, bir noktaya yöneltmem gerek: Duraklamalara yaratacakları etkiyi kazandırmam ve tekrarlara, akışa. Bu halinde 797 sayfaya ulaşıyor; her bir sayfada 200 sözcük olduğunu varsayalım (ama bu cömert bir yaklaşım): Kabaca 157.000 eder – 140.000 diyelim mi? Evet, bilenmesi gerekiyor; bazı yürekli kesintiler ve vurgular gerekiyor. Bu da zamanımı alacak – bilmiyorum ne kadar. Ve sonunda bilinçaltımı ondan kurtarmalıyım yakında, başka bir yaratıcı ruh durumuna girmeliyim yoksa şiddetli bunalıma gömüleceğim. Ne tuhaf – bu durum sönüp gidecek, yerini bir başkası alacak. Ve seneye bu zamanlar elimde bir yığın gazete kesiğiyle burada oturuyor olacağım – hayır; umarım etimde kesikle değil: Ama bu karalanmış daktilo sayfası yığını için insanların ne dediklerini, benim neler diyeceğimi sayıp döken koronun karmaşık sesleri olacak kafamın içinde. Bu konuda küçük bir girişimdi bu; şimdi değişik bir şey yapmalıyım. Ve bütün eski ya da yeni, sorunlar

önüme serilecek. Yine de bu kitap için ana duygum, canlılık, verimlilik, güç dolu olduğu. Yazmanın bundan çok hoşuma gittiği bir kitabım olmamıştı hiç, galiba: Yalnızca bütün aklımı kullanarak: *Dalgalar* kadar yoğunlaşmadan.

30 Aralık, Pazartesi

Ve bugün, hayır, yararı yok. Tek sözcük yazamıyorum: Başım çatlıyor. Yalnızca arkama bakıp *Yıllar*'ın ulaşılmaz Kayalık bir Ada olduğunu görüyorum; keşfetmem mümkün değil, hatta düşünmem bile. Dün Charleston'daydık. Üzerinde çok az yer kalmış büyük sarı masa. Roger'ı okurken kendimi bütünüyle ona kaptırdım. Ne tuhaf bir ölüm sonrası dostluğu – bir sürü açıdan hayattaki arkadaşlıklarımın çoğundan daha yakın. Belli belirsiz sezdiğim şeyler kendini ele verdi; gerçek ses yitip gitti.

Aklıma bir şey geldi – keşke şunlar uyusa – giyinirken – savaş kitabımı nasıl oluşturacağım üzerine*– şu son birkaç yıldır dergi yöneticilerinin yazmamı istediği bütün makaleler bunlarmış gibi yapacağım –her tür konuda– Kadınlar sigara içebilir mi: Kısa etekler. Savaş vs. Bu bana konudan konuya atlama hakkı verecek; aynı zamanda da beni kendisinden bir şeyler istenen biri konumuna getirecek. Ve yöntemin hoş görülmesini sağlayacak: Bir yandan da süreklilik sağlayacak. Ve bunu dile getiren önsöz olabilir, doğru tınıyı vermek için. Çılgın gibi yağışlı bir gece –dışarısını seller götürüyor: Yatarken şakır şakır yağıyor: Köpekler havlıyor: Rüzgâr ortalığı dövüyor. Şimdi kapalı bir yere süzüleceğim, önemsiz bir kitap okuyacağım.

* *Üç Gine* adını aldı.

1936

3 Ocak, Cuma

Tam anlamıyla bahtsız üç günle başladım bu yıla, baş ağrısı, başım çatlıyor, kafam içinde cirit atan düşüncelerle tıka basa dolu; ve şakır şakır yağmur yağıyor; dışarısını sel götürüyor; dün tökezleye tökezleye dışarıda dolaştığımızda koca lastik çizmelerim çamura gömüldü; ayak tabanlarım ıslandı; en azından taşra düşünüldüğünde bu yılbaşı tam bir felaket oldu; insanı tedirgin etmek, can sıkmak konusunda Londra da buradan aşağı kalmasa bile, bir hafta daha kalmayayım diye utana sıkıla yalvardım ve geri döneceğim için mutluyum. Bugün sarı gri sisli bir gün; bu yüzden de yalnızca tümseği, ıslak bir parıltıyı görebiliyorum, Cabum'ü göremiyorum. Yine de pazartesi günü *Yıllar*'a başlayacak kadar, yani son halini verecek kadar kafamı toparladığımı sandığım için rahatım. Bu durum ansızın biraz öncelik kazandı çünkü yıllardır ilk kez L. evin harcamalarından payıma düşeni yapmadığımı, birikimlerimden 70 pound ayırmam gerektiğini söylüyor. Şimdi birikimim 700 pounda düştü ve üstünü tamamlamalıyım. Bu yolla yeniden parasal durumu düşünmek eğlenceli, bir yandan. Ama ciddi ciddi düşünmek gerginlik yaratacak; daha da kötüsü –canavarca araya girip ilgimi dağıtacak– gazetecilikle para kazanmak zorunda kalmam. Bir sonraki kitabıma *Bana Yazanlara Yanıtlar* adını

vermeyi düşünüyorum... Ama hemen durup yazınam şart değil. Hayır. Bu heyecan içindeki siniri yatıştırmanın sabırlı ve dingin yöntemini bulmalıyım, *Yıllar* tamamlanmış olarak masanın üzerinde duruncaya kadar onu uyutmalıyım. Şubatta mı bitecek? Ah o rahatlama – sanki şey gibi – koskoca – nasıl desem – kemikli ur – kas torbası – beynimden kesilip alınmış gibi. Yine de bunu yazmak ötekini yazmaktan iyi. Ruhsal durumum üzerine tuhaf bir ışık. Artık gazeteler için yazamıyorum. Kendi kitabım için yazmalıyım. Yani aklıma gazete gelirse söyleyeceklerimi hemen ona uyarlıyorum.

4 Ocak, Cumartesi

Hava düzeldi, biz de çarşambaya kadar kalmaya karar verdik. Elbette şimdi yağmur yağacak. Ama bazı iyi kararların var: Şu *Yıllar* bitinceye kadar elimden geldiğince beni dürtüp kendimi hatırlatacak haftalık gazeteleri okumaktan kaçınmak: Beynimi ilgisiz kitaplarla, alışkanlıklarla doldurmak; *Bana Yazanlara Yanıtlar*'ı düşünmemek: Bütünüyle temel ve öze ilişkin olana bağlı kalıp, elden geldiği ölçüde, biraz yüzeysel, biraz fiziksel, biraz da vesveseli olmalı. Ve şimdi de Roger'ı yazmak; sonra da dinlenmek. Çünkü gerçeği söylemek gerekirse, kafamda bütün sinir uçları uyanık; bir yanlış kıpırtının anlamı dörtnala üstüme saldıran umutsuzluklar, heyecanlar, o bildik sıkıntıların hepsi olacak: O uzun süreli mutsuzluk. Bu yüzden de sığır filetosu ısmarladım, arabayla gezmeye gideceğiz.

5 Ocak, Pazar

O eski musibetle uğraştığım bir sabah daha. Demek istediğim şeyi söylediğimi, daha ötesini yazmanın işi yalnızca arapsaçına döndüreceğini sanıyorum. Yalnızca düzene so-

kup fazlalıkları atmak için çalışılabilir. Bunu yapmak mümkün görünüyor çünkü çok dinginim. İş kotarıldı, diye düşünüyorum. Bir başka şeye geçmek istiyorum. İyi mi kötü mü, orasını henüz bilemiyorum. Dün gece *The Trumpet Major*'ı [Baş Borazancı] okumak, arabayla su taşkınlarını görmeye gitmek yatıştırdığı için kafam dingin bugün. Bulutlar, olağanüstü tropik kuş kanatları rengindeydi; lekeli mor; göllerde yansıyordu, yağmurkuşu sürüleri vardı, siyah beyaz; hepsi de tek çizgide sıraya girmiş, lekesiz, rengi belirsiz. Nasıl da uyumuşum!

7 Ocak, Salı

Son sayfaları yeniden yazdım ve galiba boşluklar yerine daha iyi oturdu. Bir sürü ayrıntı ve birkaç ana nokta duruyor hâlâ. Kar sahnesi örneğin, bir sürü yüzü belirsiz bölüm kaldı, galiba. Ama demek istediğimi söylediğim duygusu içimde hâlâ; yalnızca ustalığımı kullanmam gerekiyor, yaratıcılığımı değil.

16 Ocak, Perşembe

Dün gece 18.30 sıralarında *Yıllar*'ın son bölümünü okuduğum zamankinden daha yoğun acılar içinde olmamıştım pek. Nasıl da güçsüz boş laflar – nasıl da alacakaranlık dedikodusu gibi göründü gözüme; benim kendi köhnemişliğimin sergilenmesi gibi, hem de öylesine bitmez tükenmezlikle uzun uzadıya. Elimden gelen tek şey onu masanın üstüne çarpıp alev alev yanan yanaklarımla alt kata, L.'ye koşmak oldu. Dedi ki: "Hep böyle oluyor." Ama ben, hayır, hiç bu kadar kötüsü olmamıştı, diye hissettim. Bir başka kitaptan sonra da bu duruma düşersem diye karalıyorum bunları.

Oysa bu sabah, içine girdiğimde, gözüme tam tersine, dopdolu, kıpır kıpır canlı bir kitap gibi görünüyor. İlk sayfalarına baktım. Bence bunda bir şeyler var. Ama şimdi kendimi zorlayıp düzenli olarak Mabel'a yollamaya başlamalıyım. Bu gece 100 sayfa yollayacağıma yemin ederim.

25 Şubat, Salı

Ve nasıl çok çalıştığımı gösterecek bu. Buraya yazmak için bulduğum ilk zaman bu – öğle yemeğinden önce beş dakika. Sabah boyunca çalışıyorum: Çoğu günler 5'ten 7'ye kadar çalışıyorum. Sonra baş ağrılarım tutuyor: Kıpırtısız yatarak, kitap ciltleyerek, *David Copperfield*'i okuyarak yatıştırıyorum. Yemin ederim 10 Mart'a kadar kitap daktiloya çekilmiş, düzeltilmiş, hazır olacak. Sonra da L. okuyacak. Hâlâ bütün Richmond ve El. sahnelerinin daktiloya çekilmesi gerekiyor; şu uğursuz hava akını sahnesinde de yapılacak bir sürü düzeltme var: Bütün bunların daktiloya çekilmesi: Ayın 1'ine denk gelen pazar gününe kadar yapabilsem: Sonra da en başından başlayıp sonuna kadar okumalıyım. İşte böyle, ne buraya yazabiliyorum ne de Roger'a el atabiliyorum. Bütünüyle hoşuma gidiyor –tuhaf bu– iniş çıkışlarla, genel bir kanım olmadan da olsa.

4 Mart, Çarşamba

Eh işte, hava akını sahnesini yeniden yazmayı bitirdim sayılır, galiba 13. kere. Yarın gidecek; ve galiba bir günlüğüne kesintisiz tatil yapacağım –yapabilirsem– yeniden okumadan önce. Böylece son görünmüş oldu: Ve hiç acımadan kapıyı yumruklayıp duran bir başka kitap görüş alanıma giriyor. Ah, bir kere daha her sabah özgürce yazabilmek,

kendi sözcüklerimi taptaze örebilmek – ne nimet – nasıl da somut kurtuluş, dinlenme, haz, şu son ayların ardından – ekim ayından beri aşağı yukarı – dur durak bilmeden hep o tek kitabı yoğunlaştırdıktan, yeniden yazdıktan sonra.

11 Mart Çarşamba

Neyse, dün Clark'a* 132 sayfa yolladım. Bu alışılmadık sırayı izlemeye karar verdik – yani L. görmeden önce dizgi tablasında basıp Amerika'ya yollamaya.

13 Mart, Cuma

Böylesi daha iyi ilerliyor. Bu yüzden de öğle yemeğinden önce 10 dakika çalıyorum. Hiç başka kitap üzerinde bu kadar yoğunlukla çalışmamıştım. Provalarda hiçbir şey değiştirmemeyi amaçlıyorum. Ve orada bir şey olduğundan kuşkulanmaya başlıyorum – daha cup diye düşmedi ama. Bu kadar *Yıllar* yeter. Dün Kensington Bahçeleri'nde yürüyüp politika tartıştık. Yasaları uymama cezasını onayladığı için son bildiriyi imzalamaya yanaşmıyor Aldous. Savaş karşıtı o. Ben de öyleyim. İstifa mı etmeliyim? L.'ye göre Avrupa'nın şimdi 600 yıldır en büyük yıkımın kıyısında olduğu göz önünde bulundurulursa insan kişisel görüş ayrılıklarını göz ardı edip Birlik'i desteklemek zorunda. Bu sabah özel bir İşçi Partisi toplantısına gitti. Bugüne kadar yaşadığımız en ateşli yoğun politik hafta bu. Hitler ordusunu Ren'e getirdi. Londra'da toplantılar yapılıyor. Fransızlar o kadar ciddi ki burada görüşmeler yapmak için adam yolluyor – küçük bir haber alma topluluğu: İngiliz aydınlarına duyulan dokunaklı güven. Yarın bir toplantı daha. Bence her zamanki gibi bu

* R.& R. Clark Ltd., matbaacılar.

da tavsayıp gidecek. Ama çok tuhaf, silahlar nasıl da özel hayatlarımızın burnunun dibine kadar sokuldu yine. Ölüme mahkûm bir fare gibi günlük sayfamı kemirmeyi sürdürsem de onları açık seçik görüyorum, kükremelerini duyuyorum. Yapacak başka ne var ki – susmak bilmeyen telefonları yanıtlamaktan, L.'nin dediklerini dinlemekten başka. Her şey unutulup gidiyor. Neyse ki *Yıllar* yüzünden bütün akşam yemeklerini falan iptal ettik. Çok yoğun, çabalamalarla geçen bir ilkbahar bu: Belki de iki güzel gün oldu; çiğdemler açtı; sonra acı bir karanlık ve soğuk. Her şey uyum içinde görünüyor: Omuzlarımdaki angarya: Bizim köşemize çekilmemiz: Bunalım: Toplantılar: Karanlık – ve bütün bunların anlamı ne, kimse bilmiyor. Kişisel olarak ... hayır, hiç kimseyi görmediğimi, hiçbir şey yapmadığımı sanıyorum, yalnızca yürüyorum, yürüyorum –öğle yemeğinden sonra bir saat yürüyorum– falan.

16 Mart, Pazartesi

Bunu yapıyor olmamalıydım: Ama artık o acı veren sayfalar için daha fazla kaygılanmayı sürdüremem. Saat 15.00'te eve gelip biraz daha çalışacağım: Çaydan sonra yine. Kendi adıma, *Denizaşırı Yolculuk*'tan beri hiçbir yeniden okuma sırasında bu seferki kadar keskin umutsuzluğa kapılmamıştım. Cumartesi günü örneğin: İşte kalakalmıştım tam bir başarısızlıkla yüz yüze. Yine de kitap basılıyor. Sonra başına oturdum yine: Umutsuzluk içinde; fırlatıp atmak geçti aklımdan: Ama daktiloya çekmeyi sürdürdüm. Bir saat sonra satır kendini toparlamaya başladı. Dün yeniden okudum: Bence en iyi kitabım olabilir.

Yine de... yalnızca Kralın ölümündeyim. Beni böylesine bitirip tüketen şey galiba sahnenin değişmesi; ortasından dalıp kurşun gibi insanları yakalamak: Sonra çekip çıkar-

mak. Her başlangıç cansız görünüyor – ardından yeniden daktiloya çekmem gerekiyor. Aşağı yukarı 250 sayfa yaptım: ve daha yapılacak 700 sayfa var. Irmak kıyısından ve Richmond Park'ta yürümek, yeniden kan pompalamak için her şeyden çok işe yaradı.

18 Mart, Çarşamba

Şimdi de gözüme o kadar iyi görünüyor ki –hâlâ *Yıllar*'dan söz ediyorum– düzeltmeleri sürdüremiyorum. Aslında Witterings'deki sahnenin, bu çizgide yazdıklarımın en iyisi olduğunu düşünüyorum. İlk provalar yeni geldi: Demek ki orada beni bekleyen soğuk duş var. Ve bu sabah aklımı veremiyorum – İngiliz'e Mektubu yazmalıyım. Bir kere daha sanıyorum ki alacağı son biçim bu.

24 Mart, Salı

Çok güzel bir hafta sonu. Ağaçlar yapraklanıyor: Sümbüller; çiğdemler. Sıcak. İlkbaharın ilk hafta sonu. Sonra Fare Çiftliği'ne yürüdük – menekşe aradık. Burada hâlâ ilkbahar. Onarım işleri yapıyorum – uyuşuk uyuşuk. Kendimi fena halde *Üç Gine*'ye kaptırdım – adı bu olacak. Cinnetin kıyılarında dolaşıyorum galiba, bu kitabın derinliklerine öylesine daldım ki ne yaptığımı bilemiyorum. Kendimi Strand'da yürür, yüksek sesle konuşur buluyorum.

29 Mart, Pazar

İşte pazar, ben hâlâ ağır ağır ilerliyorum. Eleanor'un Oxford Caddesi'ndeki sahnesini yazdım, bu sabah belki de yir-

minci kere. Şimdilik taslağı belli oldu, 7 Nisan Salı gününe kadar bitireceğimi söylüyorum kendime. Oldukça iyi olduğunu düşünmemek elimden gelmiyor. Ama artık bu kadar yeter. Bu hafta bir kere başım tuttu, serilip yattım.

9 Nisan, Perşembe

Şimdi yoğunluktan, boğuntudan sonra çöküntü mevsimi gelecek. Dün Brighton'a Clark'a son paket de gönderildi. L. okuma sürecine girdi. Galiba kötümserim ama şimdiye kadar vereceği yargıda belli bir ılımlılık da umuyorum: Ama zaten kesin değil. Her neyse bunlar iğrenç, sinir bozucu, aynı zamanda da cesaret kırıcı günler, hepsini de toplayıp şenlik ateşine atmak gerek. Dehşet verici olan şu, yarın, bu tek rüzgârlı erteleme gününden sonra –ah, geldiğimizden beri yıkıp devirerek esip duran soğuk kuzey rüzgârı ama benim ne kulaklarım vardı, ne gözlerim, ne burnum; yalnızca evden odaya hızlı geçişlerimi yapıyordum, sıklıkla da umutsuzluk içinde– bu tek günlük nefretten sonra, 600 sayfalık provalara ta başından başlamalı, sonuna kadar gelmeliyim. Neden ama, ah neden? Bir daha asla, asla. Bunu yazar yazmaz da *İki Gine*'nin ilk sayfalarını yazacağım, Roger üzerine sevimli söylenmelerime başlayacağım. Ama cidden, bu benim son "romanım" olacak sanıyorum. Ama sonra eleştiriye de el atmak istiyorum.

11 Haziran, Perşembe

İki ay süren umutsuz, daha da kötüsü neredeyse ölümcül hastalıktan sonra –1913'ten beri kendi duygularımın kör uçurumuna hiç bu kadar yaklaşmamıştım– yeniden yüzeye çıktım, iki ay sonra yalnızca bu kısa satırları yazabiliyorum.

Yıllar'ı provalarda yeniden yazmam, yani çoğunu çıkarıp atmam, araya yeni şeyler sıkıştırmam gerek. Ama buna girişemiyorum. Yalnızca bir saat falan çalışabiliyorum. Ama yeniden kendi aklımın efendisi olmanın kutsal hazzı. Dün Monks Evi'nden döndük. Şimdi şu 600 sayfamı bitirinceye kadar yumurtaların üstünde dolaşan kedi gibi yaşayacağım. Galiba yapabilirim bunu –galiba yapabilirim– ama üstesinden gelebilmem için müthiş bir gözü peklik ve ataklık gerek. Dediğim gibi ardından yatağa çakıldığım 9 Nisan'dan beri içimden gelerek ilk yazışım: Sonra Cornwall'a gittik – buna değinmiyorum: Sonra döndük: Elly'yi gördük: Ardından Monks Evi'ne: Dün de iki haftalık çile için eve döndük. Ve kan beynime yükseldi. Bu sabah 1880 bölümünü yazdım.

21 Haziran, Pazar

Bir haftadır çektiğim yoğun acılardan sonra – gerçekten de işkence sabahları – ve abartmıyorum – başımda ağrılar – tam bir umutsuzluk, işe yaramazlık duygusu – saman nezlesinin ardından burun deliklerine benzeyen bir kafa – işte serin, dingin bir sabah yine, kurtuluş, dinlenme, umut duygusu. Robson'ı yeni bitirdim: İyi olduğunu sanıyorum. Öylesine eli kolu bağlı, öylesine baskı altında yaşıyorum ki hayat üzerine yazamıyorum. Her şey tasarlanmış, sıkı sıkıya kapatılmış. Yarım saat burada aşağıda çalışıyorum: Yukarı çıkıyorum, genellikle umutsuzluk içinde: Uzanıyorum: Meydanın etrafında dolaşıyorum: Geri geliyorum, on satır daha yazıyorum. Sonra dün Lord'lara gittik. Hep bir bastırma, denetleme zorunluluğu içinde. Çayla akşam yemeği arasında sedire uzanarak görüyorum birilerini. Rose M., Elizabeth Bowen, Nessa. Dün gece meydanda oturduk. Üzerlerinde su damlacıkları olan yeşil yapraklar gördük. Gök gürültüsü, şimşek. Mor gökyüzü. N. ve A. 4/8 zamanı tartışıyor. Kedi-

ler ortalıkta usulca dolaşıyor. Tom ve Bella'yla akşam yemeği yiyor L. Çok tuhaf, çok olağanüstü bir yaz. Yeni duygular: Aşağılanma; kişisel olmayan haz; edebi açıdan umutsuzluk. En acımasız koşullarda öğreniyorum hünerimi. Gerçekten de Flaubert'in mektuplarını okurken kendi haykıran sesimi duyuyorum, Ah sanat! Sabır: Onu teselli verici, uyarıcı buluyorum. Bu kitabı, sessizce, güçle, gözü peklikle biçime sokmalıyım. Ama önümüzdeki yıla kadar çıkmayacak. Yine de olasılıklar barındırdığını sanıyorum, eğer onları yakalayabilirsem. Kişilikleri bir cümle içine derinlikle kıstırmaya çalışıyorum: Sahneleri yontmaya, pekiştirmeye: Bütünü bir çevre içine kapatmaya.

23 Haziran, Salı

Bir iyi gün –bir kötü gün– işte böyle sürüp gidiyor. Çok az insan yazarken benim kadar işkence çeker. Belki yalnızca Flaubert. Yine de şimdi bütünlenmiş olarak görüyorum kitabı. Yalnızca cesaretim ve sabrım olsa üstesinden gelebileceğimi düşünüyorum: Her sahneyi dinginlikle ele alabilsem; düzenleyebilsem; bence iyi bir kitap olabilir. Ve sonra – ya bittiği zaman!

Bugün çok belirgin değil çünkü önce dişçiye, sonra alışverişe gittim. Beynim hassas tartı gibi: Tek bir zerre kefeyi aşağı çekiyor. Dün dengedeydi: Bugün aşağı eğiliyor.

30 Ekim, Cuma

Buraya son sözcüğü yazdığımdan beri geçen ayların öyküsünü anlatmak istemiyorum şimdilik. Şimdi sıralayamayacağım nedenlerden ötürü bu olağanüstü yazı çözümlemek istemiyorum. Bazı sahneleri yazmak benim için çok

daha sağlıklı ve yardımcı olacak; kalemi elime almak, gerçek olayları tanımlamak: Benim sendeleyen, kuşkular içindeki kalemim için de iyi bir alıştırma. Hâlâ "yazabilir" miyim? Görüyorsunuz, sorun bu. Şimdi yeteneğimin öldüğünü mü, yoksa uykuya mı daldığını kanıtlamaya çalışacağım.

3 Kasım, Salı

Mucizelerin sonu gelmeyecek – L. gerçekten sevdi *Yıllar*'ı! Şu ana kadar –rüzgâr bölümüne kadar– herhangi bir kitabım kadar iyi olduğunu düşünüyor. Gerçek olayları yazacağım. Pazar günü provaları okumaya başladım. İlk bölümün sonuna kadar okuduktan sonra kederlere boğuldum: Taş gibi ama inandığım bir kedere. Dün kendimi zorlayıp Şimdiki Zaman'a kadar okudum. O belirleyici noktaya ulaştığımda dedim ki, "Ne mutlu ki hiç soruya gerek bırakmayacak kadar kötü. Tıpkı ölü bir kedi gibi provaları L.'ye götüreyim, okumadan yakmasını isteyeyim." Yaptım da bunu. Ve omuzlarımdan bir yük kalktı. Gerçekten. Büyük bir ağırlıktan kurtulduğumu hissettim. Hava soğuktu, kuruydu, kurşuniydi, dışarı çıktım, mezarlıkta yürüdüm, Cromwell'in kızının mezar taşının yanından Grays Inn'den geçerek Holborn boyunca gittim, geri döndüm. Şimdi artık Virginia değildim, o deha değildim, yalnızca tam anlamıyla muhteşem, ama doyum bulmuş şeydim – adına ruh mu diyelim? Yoksa beden mi? Ve çok yorgundum. Çok yaşlı. Ama aynı zamanda da bu 100 yıla Leonard'la katıldığım için mutlu. Derken sıkıntı içinde öğle yemeği yedik: Kurşuni bir kabulleniş: Richmond'a yazıp incelemek için kitaplar istesem mi, diye sordum L.'ye. Provalar 200'le 300 pound arasında tutacak ve bunu da birikimimden ödemem gerekecek. 700 poundum olduğuna göre geriye 400 kalacak. Mutsuz değildim. Ve L. kitap konusunda yanılabileceğimi

sandığını söyledi. Sonra bir sürü tuhaf adam geldi: Maun rengi, bir deri bir kemik, taş gibi sert melon şapkası, bastonu olan Mr. Mumford; eline sigara tutuşturup konuk odasına soktum: Affedersiniz, deyip kapıyı tıklatan çok iriyarı Mr. ... Sonra Lord ve Lady Cecil telefon edip İspanyol büyükelçisiyle birlikte öğle yemeğine çağırdı bizi. (Ben *Üç Gine*'yi yazıyorum.) Ardından, çaydan sonra *Sunday Times* kitap sergisine gittik. Ah nasıl da boğucuydu! Nasıl da ölü gibi hissettim kendimi – ah, nasıl da sonu gelmez bir bitkinlik! Ve Miss White uğradı, sert ufak tefek kadın, neşeli, alık suratlı, kitabından, eleştirilerden söz etti. Sonra Duckworth'lerden dönen Ursula Strachey uğradı, Beni tanıdın mı? dedi. Ve Ay ışığıyla aydınlanmış ırmağı hatırladım. Sonra Roger Senhouse omzuma dokundu. Eve döndük, L. okudu da okudu, hiç sesini çıkarmadı: Benim moralim fena halde bozulmaya başladım: Yine de *Yıllar*'ı başka türlü yazabilirdim –başka bir kitap tasarladım– birinci tekil şahsın ağzından anlatılması gerek. Bu biçim Roger'a da uyar mı?.. Ve o korkunç ateşlerimden, derin uyuşukluklarımdan birinin içine yuvarlandım, sanki kafama giden kan kesilmiş gibiydi. Ansızın L. elindeki provayı bıraktı, bunun olağanüstü güzel olduğunu söyledi – bütün kitaplarım kadar güzel. Ve şimdi yine okuyor, ben de bu sayfaları yazma çabasıyla öyle bitkin düştüm ki yukarı çıkıp İtalyanca kitabı okuyacağım.

4 Kasım, Çarşamba

Şimdi 1914'ün sonuna kadar okuyan L. hâlâ onun olağanüstü güzel olduğunu düşünüyor; çok tuhaf; çok ilginç; çok acıklı. Hüznümü tartıştık. Ama benim güçlüğüm şu: Onun haklı olduğuna inandıramıyorum kendimi. Nedeni belki de basitçe şudur: Ben romanın kötülüğünü o kadar abarttım ki, o da şimdi o kadar da kötü bulmadığı için iyiliğini abartıyor.

Eğer basılacaksa bir an önce oturup düzeltmem gerek: Nasıl yapabilirim? Her bir tümce kötü görünüyor gözüme. Ama L. bitirinceye kadar, ki bu gece bitirmesi gerek, sorunu rafa kaldırıyorum.

5 Kasım, Perşembe

Mucize başarıldı. Dün gece aşağı yukarı 12 sıralarında L. son sayfayı elinden bıraktı. Ve konuşamadı. Gözyaşlarına boğulmuştu. "En dikkate değer kitap" olduğunu söylüyor –*Dalgalar*'dan daha çok sevdi– ve yayımlanması gerektiği konusunda en küçük kuşkusu yok. Ve ben de yalnızca tutkularına değil, aynı zamanda nasıl kendini kaptırdığına, elinden bırakmadan okuduğuna tanık olduğuma göre düşüncesinden kuşkuya düşemem. Ya benim kendi düşüncem? Her neyse rahatlama anı tanrısaldı. Salı sabahından beri her şeyin ters yüz oluşu o kadar şaşırtıcı ki ayaklarımın üstünde mi duruyorum, yoksa kafamın üstünde mi pek bilemiyorum. Daha önce hiç böylesi bir deneyim yaşamamıştım.

9 Kasım, Pazartesi

Bu kitap konusunda bazı kararlar alınam gerek. Son derece zor buluyorum onu. Umutsuzluğa kapılıyorum. Öyle kötü görünüyor ki gözüme. Elimden gelen tek şey L.'nin yargısına sarılmak. Sonra ilgim dağılıyor: Ağrı kesici olarak bir makaleye başlamayı denedim; inceleme yazmayı; *The Listener* için kitap eleştirisi yazmayı. Aklımı son hızla çalıştırıyor bunlar. *Yıllar* üzerine odaklanmalıyım. Provaları bitirmem – yollamam gerek. Bütün sabah boyunca aklımı buna *odaklamalıyım*. Tek yol bunu yapmak sanıyorum, sonra da çayla akşam yemeği arasında kendime başka şey yapmak için izin vermek.

Ama sabah boyunca *Yıllar*'ın içine dalmak – başka hiçbir şey. Eğer zor bir bölümse, kısa bir süre için yoğunlaşmak. Sonra buraya yazmak. Ama çaydan önce başka şeyler yazma telaşına düşmemek. Bu iş bitince her zaman Morgan'a sorabiliriz.

10 Kasım, Salı

Genel olarak bu sabah işler daha iyi gitti. Bu iş yüzünden beynimin çok yorgun olduğu, bir saat ya da daha kısa süre sonra başımın ağrıdığı gerçek. Bu yüzden de başımı avutmam, usulca kitabın içine batırmam gerek. Evet, galiba kendince, zar zor, iyi sayılır.

Merak ediyorum, benim *Yıllar*'ın elinden çektiğim acıları acaba başka hiç kimse bir kitaptan çekmiş midir? Bir kurtulsam bir daha yüzüne bakmayacağım. Uzun sürmüş bir çocuk doğurma sürecine benziyor. O yaz aylarını düşününce, her sabah baş ağrısı, üzerimde sabahlığımla kendimi zorla o odaya sokmam: Bir sayfa yazdıktan sonra uzanıp yatmam; hep de başarısız olduğumu kesinlikle bilerek. Neyse ki şimdi o kesinlik bir ölçüye kadar ortadan kalktı. Şimdi de ben ondan kurtulduğum sürece kimin ne dediği hiç umurumda değil. Ve nedense bana saygı duyulduğunu, sevildiğimi hissediyorum. Ama bu yalnızca yanılsamanın puslu raksı, sürekli değişiyor. Bir daha asla uzun kitap yazmayacağım. Yine de daha fazla kurmaca yazacağını hissediyorum –sahneler biçimlenecek. Ama bu sabah yorgunum: Dün çok fazla gerilim yaşadım, çok koşturdum.

30 Kasım, Pazartesi

Bence *Yıllar* konusunda mutsuzluğa kapılmaya hiç mi hiç gerek yok. Sonunda bitmiş gibi görünüyor gözüme. Her

neyse, eli yüzü düzgün, gerçek, yoğun bir kitap. Şimdi bitirdim ve belli belirsiz bir coşku içindeyim. Ötekilerden farklı elbette: İçinde daha fazla "gerçek" hayat bulunduğunu sanıyorum; daha fazla ete kemiğe büründüğünü. Ama nasılsa, dehşet verici zayıf parçalar ve başlangıçta bir gıcırtı varsa bile geceleri titreyerek yatmam gerektiğini sanmıyorum. Kendimden emin hissedebilirim, galiba. Bunu içtenlikle söylüyorum kendime; o boğuntulu önsezi haftalarında kendime hâkim olmak için. İnsanların söylediklerine de pek aldırmaya gerek yok. Aslında şu korkunç bunalıma kapılmış kadına, kendime, başı ikide bir çatlayacak gibi ağrıyana övgülerimi sunuyorum: Öylesine bütünüyle başarısızlığına inanmış olana; çünkü her şeye rağmen bunu o ortaya çıkardı ve kutlamayı hak ediyor. Nasıl başardı, eski bir toz bezine dönmüş kafasıyla, bilmiyorum. Ama şimdi dinlenmeli: Ve Gibbon.

31 Aralık, Perşembe

İşte önümde duruyor, provalar –dizgi tablası– bugün gidecek, üzerini örttüğüm o diken diken batan ısırganotu. Onun hakkında buraya bir şeyler yazmak bile gelmiyor içimden.

Beni tanrısal bir rahatlama duygusu sardı şu son günlerde –bundan kurtulduğum için– iyi ya da kötü. Ve şubat ayından beri ilk kez, silkinip yükünü atan bir ağaç gibi yükseliyor, fışkırıyor kafam. Gibbon'ın içine daldım, okudum, okudum, şubat ayından beri ilk olarak, galiba. Şimdi yeniden eylem, keyif alma, gezip dolaşma. Belki de işimin benim için nasıl kaçınılmaz bir gereklilik olduğu üzerine bazı ilginç, belki de değerli şeyler karalayabilirim. Hep bir şeylerin peşine düşmek üzerine. Uzun bir kitap yazmanın gerektirdiği yoğunluk ve kişisellik olası bir durum mu, pek emin değilim: Yani demek istiyorum ki, olur da gelecekte bir daha böyle

bir şey yaparsam –ve bundan çok kuşkuluyum– onu küçük makalelerle çeşitlendirmeye zorlayacağım kendimi. Neyse, şimdi, Yazabilir miyim? diye düşünmeyeceğim. Hızla kendi benlik bilincimden çıkıp çalışacağım: Önce Gibbon üzerinde; sonra Amerika için birkaç küçük makale; ardından Roger ve *Üç Gine*. İkisinden hangisinin önceliği olacak, nasıl birlikte yürüteceğim, bilmiyorum. *Yıllar* başarısız olsa bile, enine boyuna düşünüp küçük bir düşünceler hazinesi toparladım. Belki de şimdi hızla bir iki küçük kitap yazabileceğim o doruklardan birindeyim yine; sonra bir ara daha vereceğim. En azından yoluma devam edebilecek kadar hünerle donatılmış olduğumu sanıyorum. Hiç boşluk yok. Ve bunun kanıtı olarak içeri gireceğim, Gibbon notlarımı toparlayacağım, makalenin özenli bir taslağına başlayacağım.

1937

28 Ocak, Perşembe

Bir kere daha o mutlu, çalkantılı rüyanın içine daldım: Yani bu sabah *Üç Gine*'ye başladım, onu düşünmekten kendimi alamıyorum. Şimdi fazla boş laf üretmeden yazmayı, belki de Paskalya'ya kadar kabataslak bitirmeyi tasarlıyorum: Ama aralarda bir iki küçük makale karalama izni vereceğim kendime. Böylece o korkunç 15 Mart gününün üzerinden kayıp geçeceğimi umuyorum: *Yıllar*'ın Amerika'ya ulaşmadığını söyleyen bir telgraf aldım bugün. Bu dibe batmaya, çamura karşı kendimi zırhla kaplamalıyım. Görebildiğim kadarıyla bu yöntem fazlasıyla etkili.

18 Şubat, Perşembe

Şimdi üç haftadır *Üç Gine*'yi yazıyorum ve 38 sayfa bitirdim. Bir an için o tarzı kullanıp tükettim, birkaç günlük değişiklik istiyorum. Ne yani? Şu anda aklıma gelmiyor.

20 Şubat, Cumartesi

Yukarı çıkarken bakışlarımı Matbaa'dan kaçırıyorum çünkü *Yıllar*'ın bütün okuma baskıları ya paketlenmiş ya

paketleniyor. Gelecek hafta satışa çıkacak: Görece bir huzur içinde geçirebileceğim son hafta sonum bu. Hangi önseziyle böyle yapış yapış buz kesiyorum? Başlıca düşüncem arkadaşlarımın buna hiç değinmeyecekleri; beceriksizce konuyu değiştirecekler. Dostça eleştirilerin belirgin biçimde suya sabuna dokunmaktan kaçınacağını öngörüyorum – saygılı ılımlılık; ve sevinçle, bağıra bağıra bunun aşırı biçimci, iffet kumkuması burjuva kafanın çeke çeke uzatılmış zırvaları olduğunu bildirecek olan Grig'lerin Kızılderili sevinç çığlıklarını duyuyorum ve artık bir daha Mrs. W.'yi kimsenin ciddiye almayacağını söyleyecekler. Ama bu vahşete pek fazla aldırmıyorum. Benim en çok önemsediğim galiba, diyelim ki Tilton'a ya da Charleston'a gittiğimde, onların ne diyeceklerini şaşırdıkları zamanki bocalamalar. Ve haziran ayına kadar buradan uzaklaşmayacağımıza göre bu nemli havai fişek ortamıyla yüz yüze gelmem gerekecek. Bunun yorgun bir kitap olduğunu söyleyecekler; son bir çaba... Neyse şimdi bunu yazdığım için öyle bile olsa bu gölgeler içinde varolabileceğimi hissediyorum. Yani çok çalışmayı sürdürürsem. Dün Nessa'yla resimli bir olaylar kitabı yapmayı tartıştık; Noel için kendi yaptığımız 12 taşbaskıyı çoğaltacağız. Biz konuşurken Margery Fry telefon edip Roger konusunda Julian Fry'ı görmemi istedi. Şimdi bu üzerimde baskı yapmaya başlıyor. Sonra da L. eğer mümkünse sonbahara kadar *Üç Gine*'yi bitirmemi istiyor: Ve benim Gibbon var, radyo yayınım ve çatlakları doldursun diye Biyografi'de başı çekmesi mümkün biri. Bu ılımlı gümbürtüler bitinceye kadar edebiyat çevrelerinin dışında kalmayı tasarlıyorum. Ve bu, yani birileri benim üzerime düşünürken beklemek en kötüsü. Önümüzdeki ay bu sıralar daha rahatlamış olacağım. Şimdi bile ara sıra aklım takılıyor.

21 Şubat, Pazar

Yine *Üç Gine*'ye kaptırdım gidiyorum, beş günlük aradan sonra (*Yüzler ve Sesler*'i yazarak geçen): Umutsuzca birkaç sipariş yazısı yazdıktan sonra tırısa kalktım ve şimdi ileri atılabileceğimi umuyorum. İnsanın kimi zaman böyle hızla geçiş yapabilmesi tuhaf. Şaşılası şey ama sessiz bir gün – dün kimse görünmedi: Caledoninan Pazarı'na gittim, kaşıkçı dükkânını bulamadım: Üçe sarı eldivenler, bire çoraplar aldım, eve döndüm. Yine Fransızca okumaya başladım: *Misanthrope* ve Janie'nin geçen yaz verdiği Colette'in hatıraları: Umutsuz bir uyuşukluk içinde olduğum, ne buna ne başka şeye odaklanabildiğim sıralar. Bugün eleştirmenler (ah, lanet, şu salakça düşünce) dişlerini etime geçirdi: Benim önem verdiğim kaz tüyü yatakmış, falan. Aslında bir kere *Üç Gine*'de tırısa kalktım mı, yalnızca beyaz rayların ışık çakımlarını göreceğim ve amacıma doğru dörtnala yol alacağım.

28 Şubat, Pazar

Üç Gine'nin içine öyle gömüldüm ki buraya yazmak için bile kendimi çekip çıkartamıyorum. (İşte yine gerçekten kalemi elimden bıraktım, bir sonraki paragrafımı düşünmek için –üniversiteleri) – bunun nasıl mesleklere yol açacağını falan. Kötü bir alışkanlık bu.

7 Mart, Pazar

Son sayfada da görülebileceği gibi ruhsal ateşim hızla yükseldi; nedenini bilemiyorum, *Üç Gine*'de iyi bir dörtnala ilerleyiş tutturduğum dışında bir şey bilmiyorum. O ölümcül

haftaya başladığıma göre ansızın bir düşüş şaşırtıcı olmaz. Çok kötü olacağına eminim; ama aynı zamanda da düşüşün ölümcül olması gerekmediğine inanıyorum: Yani kitap belli belirsiz övgü alsa bile lanetlenebilir: Ama asıl nokta şu, ben kendim neden başarısız olduğunu ve başarısızlığının kör kör parmağım gözüne tavrıyla hazırlandığını biliyorum. Aynı zamanda kendi bakış açıma ulaştığımı da biliyorum, yazar olarak, insan olarak. Yazar olarak başka iki kitaba hazırım –*Üç Gine* ve Roger'a (makaleler dışında): İnsan olarak şu andaki hayatımın çıkarları ve güvenliği kaldırılıp bir yana atılamaz. Bunu, kanıtladım bu kış, gerçekten. Laf olsun diye söylemiyorum. Ve sahiden, ünümün azalması, yani insanların artık coşku içinde olmaması bana dingince gözlemleme olanağı veriyor. Aynı zamanda da kendimi uzak tutabilecek konumdayım. Asla kimseyi arama gereği duymuyorum. Kısacası, önümüzdeki on günün kaçınılmaz sarsıntılarından, düşüşlerinden sonra, her iki durumda da güvendeyim, yavaş, karanlık, verimli bir ilkbaharı, yazı, sonbaharı dört gözle bekliyorum. Umarım bu durum ilk ve son olarak yazılmıştır. Ve ne olur eleştirilerin çıkacağı cuma günü de bunu unutmayayım.

12 Mart, Cuma

Ah, nasıl içime su serpildi! L. bana, yatağıma *Lit. Sup.*'ı getirdi, oldukça iyi olduğunu söyledi. Ve gerçekten de öyle; *Time and Tide*'da benim birinci sınıf romancı ve büyük bir lirik ozan olduğumu söylüyorlar. Daha şimdiden eleştirileri okumakta güçlük çekiyorum; azıcık başım dönüyor, bütün bunların zırva *olmadığını* düşününce; etkiliyor. Yine de benim amaçladığım etki hiç değil, elbette. Ama şimdi, Tanrım, bütün o acılardan sonra özgürüm, bütünlendim; çember tamamlandı: Hızla yoluma koyulabilirim. Ve şu hoşnutluk

çığlıklarına, ağırbaşlı sevince de bir son ver. Doğru Monks Evi'ne. Julian bugün dönüyor. Öğle yemeğinden önceki beş dakikamı, şu son haftaların acılarını, kaygılarını, umutsuzluklarını bütünüyle üzerimden attığımı yazmak için kullanacağım, onlara yeniden kapılacağımı sanmıyorum. Bir kere daha zorlukla, çalışa didine yazdığım *Üç Gine*'nin gerilimi çöktü üzerime. İşte böyle bu at arabasını taşlı yolda sürmek için kendimi zorluyorum şimdi. Bana hiç rahat yüzü yok gibi görünüyor; bir şeylerin bittiği duygusunu hiç yaşamayacağım. İnsan hep içgüdüsel olarak kendini zora koşuyor; o gerilim olmadan yaşamıyor. Şimdi *Yıllar* bütünüyle silinip gidecek kafamdan.

Araba onarıldı. Ama şakır şakır yağmur yağıyor.

14 Mart, Pazar

Observer'da iki sütun çıkan *Yıllar* üzerine övgü yüzünden öylesine yürek çarpıntıları içindeyim ki daha önceden belirttiğim gibi *Üç Gine*'yi sürdüremiyorum. Neden acaba, şu anda bile arkama yaslanıp insanların bunu okuduklarını keyifle düşünüyorum. Ve bir yıldan uzun bir süre önce bu odada yaşadığım acıları düşününce... üç yıllık çalışmalarımın tam bir başarısızlık olduğu kafama dank eder etmez; ve sendeleye sendeleye dışarı çıktığım, o provaları parçaladığım, üç satır yazdığım, geri gelip yatağıma uzandığım o sabahları düşününce –hayatımın en berbat yaz ayları ama aynı zamanda da en aydınlatıcı olanları– ellerimin titremesine şaşmamalı. Yine de en çok hoşuma giden şey, şimdi onu Selincourt da gördüğüne göre, *Yıllar*'da başarmaya çalıştığım şeyin korktuğum gibi bütünüyle dilsiz ve muğlak olmadığı, belirgin bir şans taşıdığı. Sanki bu düpedüz orta sınıfların ölüm şarkısıymış gibi söz etti ondan *T. L. S.*: İncelikli izlenimler dizisiymiş gibi: Ama onun yaratıcı olumlu bir

kitap olduğunu da görüyor. Daha yazdıklarının tamamını okumuş da değilim: Ama bazı anahtar cümleler gözünden kaçmamış. Bunun anlamı da üzerinde tartışılacak bir yazı olduğu: Onun da anlamı şu, *Üç Gine* kaçınılmaz olarak eleştirinin en kızgın demirinde dövülecek: Demek ki benim o inceden inceye özenle tasarladıklarım, kesinleştirdiğim üzere, ömür falan gibi şeylere takılmayacak. Bunu kesinleştirmek benim için büyük bir buluştu.

19 Mart, Cuma

Şimdi bu, yaşadığım deneyimlerin en tuhaflarından biri – "onlar" neredeyse evrensel olarak *Yıllar*'ın başyapıt olduğunu söylüyorlar. *The Times* öyle diyor. Bunny falan: Howard Spring. Birisi bunları yazacağımı, bırak altı ay öncesini bir yana, bir hafta önce söyleseydi, kurşun yemiş tavşan gibi havaya zıplardım. Nasıl da bütünüyle ve tam anlamıyla inanılmaz olurdu! Övgü korosu dün başladı: Bu arada Covent Garden'da yürüyordum, St. Paul Katedrali'nin giriş salonunda iskemleleri silerken şarkı söyleyen yaşlı temizlikçi kadının sesini duydum ilk olarak: Sonra Burnett'e gittim: Bir şeyler seçtim; *Evening Standart* aldım, metroda okurken beni göklere çıkardıklarını gördüm. Dingin tuhaf bir duygu, göklere çıkarılmak: Şimdi o kadar katılaşmış durumdayım ki yürek çarpıntılarının beni pek tasalandıracağını sanmıyorum. Şimdi yine *Üç Gine*'ye başlamalıyım.

27 Mart, Cumartesi

Gibbon'ı süslemeyeceğim – yani bin sözcük içinde yoğunlaştıracağım. Çok fazla sıkıştırmak gerekecek, benim beynimse çok tedirgin. Gelişigüzel karalıyorum buraya

düpedüz: Kütük alevlerinin karşısında, soğuk ama parlak Paskalya sabahında; ansızın güneş okları, erken saatlerde tepelerde yer yer kar; ansızın fırtınalar, mürekkep karası; ahtapot yağıyor sanki, yüzeye çıkıp; karaağaçlarda kargalar kaynaşıyor, gagalıyor. Güzelliğe gelince, kahvaltıdan sonra terasta dolaşırken hep dediğim gibi, bir çift göz için çok fazla. Bir bakıverseler bütün insanları mutluluğun içinde yüzdürmeye yeterli. Tuhaf bir karışım, kiliseyle ve Asheham Tepesi'ne karşı kapkara duran kilise haçıyla bu bahçe. Sanki İngiliz olan bütün öğeler rastlantı sonucu bir araya toplanmış gibi. Londra'nın koşturmacası içine sıkışmış durumda geldik buraya perşembe günü; bütün yollarda dört dönen arabalar: Sonunda dün telefonlardan, eleştirilerden kurtulup özgürlüğü yakaladım, kimse aramadı. *Lord Ormont and his Aminta*'ya [Lord Ormont ve Aminta'sı] başladım, alışkın olduğum bütün o solgun küçük romanlardan sonra öylesine zengin, çetrefilli, capcanlı, güçlü geldi ki bana, Tanrım, yeniden roman yazma isteği uyandırdı. Meredith'in değeri küçümsenmiş. Sade düzyazıdan kaçma çabası hoşuma gidiyor. Hem onda mizah ve içgörü de var – şimdi onda kabullendiklerinden çok fazlası. Aynı zamanda Gibbon'da da. Ben bu işe çok uygunum; oysa ensemde o eski gerginlik ve zonklama olmaksızın bundan ötesini yazamıyorum.

2 Nisan, Cuma

Nasıl da ilgimi canlı tutuyorum! Bugün tepeleme dolu bir kafayla oldukça kararlı ve hayat doluyum, çünkü dün öylesine kahrolasıca mutsuzluğa batmıştım ve cuma günü *Listener*'da Edwin Muir'in, *Life and Letters*'da Scott James'in tokatları yanağında patlamıştı. İkisi de beni yerin dibine batırdı: E. M. *Yıllar*'ın ölü olduğunu ve hayal kırıklığı yarattığını söylüyor. S. James'in söyledikleri de o anlama gelen

şeyler. Bütün ışıklar söndü; rüzgâr altındaki sazlar gibi yere eğildim. Ölü ve hayal kırıklığı yaratıyor –demek ki suçüstü yakalandım, o iğrenç pelte bozması kitap tam düşündüğüm gibi– küf kokulu bir başarısızlık. İçinde hiç hayat yok. Miss Compton Burnett'teki acı gerçekliğin ve yoğun özgünlüğün yanında solda sıfır. Şimdi bu acı beni sabahın dördünde uyandırdı, keskin bir ıstırap duydum. Arabayla Janet'a gidip döndüğüm gün boyu o bulutun altındaydım. Ama saat 7 sıralarında dağıldı; *Empire Review*'da dört satırlık iyi bir eleştiri vardı. Kitaplarımın en iyisi: Bunun yardımı oldu mu? Çok fazla olduğunu sanmıyorum, ama yerden yere vurulmanın tadı oldukça gerçek. İnsan nedense canlandığını hissediyor; eğleniyor; bütünleniyor; savaşçı ruhla doluyor; övgülerin başardığından fazlasıyla.

3 Nisan, Cumartesi

Ayın 29'unda radyoda konuşmam gerek. Şöyle gelişecek: Söz ustalığı olamaz. Ben bu başlığa aldırmayacağım, sözcükler üzerinde duracağım: Niçin sözcüklerin hile yapmaya yatkın olmadıklarını anlatacağım. Onlar gerçeği dile getirir: Onlardan yararlanılamaz. İki ayrı dil olması gerektiğini söyleyeceğim: Kurmaca dili, olgu dili. Sözcükler insan dünyasına uzaktır... para kazandırmaz – mahremiyet ister. Neden? Kucaklamaları için, soyu sürdürmek için. Ölü bir sözcük. Dilde yalınlık yanlısı olanlar, dilde yalınlığa karşı olanlar. Bunlar yalnızca izlenimler, saptamalar değil. Ben de sözcüklere saygı duyuyorum. Sözcüklerin işbirliklerine. Yerinde kullanılan sözcükler seni alıp götürür. Kolaylıkla yeni sözcükler türetebiliriz. Hışır hışır: Çıtır çıtır. Ama bunları yazıda kullanamayız.

4 Nisan, Pazar

Bir tuhaf özgün düşünce daha. Maynard *Yıllar*'ın en iyi kitabım olduğunu düşünüyor. Bir tek sahnenin, E.'nin ve Crosby'nin sahnesinin, Çehov'un *Vişne Bahçesi*'ni kat kat aştığını düşünüyor – ve ta içinden, çok donanımlı bir kafadan gelse de onun görüşü, Muir'in saldırısı kadar yüreğimi çarptırmıyor; ağır ağır derinlere batıyor. İçi boş bir kendini beğenmişlik değil; öteki öyle; bu haftaki *Listener* satıştan kalkar kalkmaz yok olup gidecek. L., Tilton'a gitti, iki eski dost olarak uzun uzun konuştular. Maynard *Yıllar*'ı çok etkileyici bulduğunu söyledi: Kitaplarımın hepsinden daha dokunaklı olduğunu; *Dalgalar* gibi onu şaşırtmadığını; sembolizmin sorun olmadığını; çok güzel olduğunu; gereğinden fazla tek sözcük edilmediğini; daha bitirmediğini. Ama bu iki görüş nasıl bağdaşıyor, benim en insanca kitabım. Ve insanı en dışlayanı mı? Ah, bütün bunları unutmak ve yazmak –tıpkı yarın yapmam gerektiği gibi.

9 Nisan, Cuma

"Nerede karşımıza çıkarsa çıksın böylesi mutluluğa acımak gerek çünkü onun gözü kördür." Evet, ama benim mutluluğum kör değil. İşte sabaha karşı saat 3.00'le 4.00 arasında düşünüyordum da, 55 yıllık hayatımda elde ettiğim başarı bu benim. Sanki fırıl fırıl dönen dünyanın dışına çıkmış, derin mavi sessiz boşluğa adım atmışım, orada kimsenin bana zarar veremeyeceği yerde gözlerim açık varoluyormuşum gibi dinginlikle, doyumla uyanık uzanıyordum: Olabilecek her şeye karşı silahlanmıştım. Hayatım boyunca buna benzer bir duygu yaşamamıştım hiç: Ama geçen yazdan beri birkaç kere başıma geldi: En kötü bunalımımın ortasında o duyguya ulaştığımda sanki bunalımdan dışarı

adım atmışım gibi olur, perdeyi hızla yana çeker, yatağımda uzanır, yıldızlara bakardım, Monks Evi'ndeki o gecelerde. Elbette gün içinde etkisi dağılıyor ama orada duruyor. Dün bizim Hugh gelip de *Yıllar* üzerine hiçbir şey söylemediğinde oradaydı işte.

1 Haziran, Pazartesi, MONKS EVİ

Sonunda *Üç Gine*'de ilerlemeye başladım – beş günlük zorlu çalışmadan, temize çekmeden, bir noktaya kadar yeniden yazmadan sonra; zavallı yaşlı beynim canlanıyor yine – büyük ölçüde de dün bir güzel uzun uzun yürüdüğüm, böylece de uyuşukluğu üzerimden attığım için – hava çok sıcaktı. Neyse, bu sayfayı koşu yolu olarak kullanacağım – çünkü o üç saatin tamamında cendereye giremem; son saatte gevşemeli ve burada yarışmalıyım. Yazmanın en kötü bölümü bu – boşa harcanması. Sabahımın son saatinde ne yapabilirim? Dante'ye dönebilirim. Bir daha asla uzun kitap boyunduruğuna girmeyeceğimi düşünmek nasıl da yürek çarpıntılarına sürüklüyor. Hayır, gelecekte hep kısa kitaplar yazacağım.Yine de uzun kitap bütünüyle saf dışı bırakılmamalı, yankıları mırıldanıyor. Söyledim mi –hayır, Londra günleri buraya yazamayacağım kadar gergin, aşırı sıcak, dikkat dağıtıcı– H. Brace yazıp *Yıllar*'ın Amerika'da en çok satan kitap olmasından duydukları mutluluğu dile getirdi? *Herald Tribune*'de liste başı olmam da bunu doğruluyor. 25.000 satmışlar – benim rekorum, rahat rahat. (Şimdi *Üç Gine* için hayaller kuruyorum.) Para kazanırsak hayat sigortası yaptırmayı düşünüyoruz. Aslında en çok istediğim şey yazarak para kazanmak zorunda kalmamak. Bir roman daha yazacağımdan kuşkuluyum. *Yıllar*'ın içimde uyandırdığı esin gibi büyük bir istek duymadıkça en azından. Bir başkası olsam kendi kendime, Lütfen eleştiri yaz, derdim;

biyografi yaz; her ikisi için de yeni bir biçim bul; aynı zamanda da bütünüyle biçimsellikten uzak kurmaca yaz: Kısa: Ve şiir. Kaderin cilvesi bu, çünkü *Üç Gine*'yi bitirdiğimde –çünkü daha basılmaya hazır olmasa da ağustosta bitirmeyi umuyorum– onu bir yana bırakıp Roger'ı yazmak niyetindeyim. Bence en iyisi bir ay boyunca *Üç Gine* üzerinde sıkı çalışmak – haziranda diyelim ki: Sonra da Roger üzerine karaladıklarımı okumak, yeniden okumak. Bu arada L.'nin dediğine göre *Dalgalar*'da ve *Yıllar*'da sahtekârlık yaptığımı ileri süren *Scrutiny*'de fena halde saldırıya uğradım: Amerika'daysa Faulkner'dan en zekice övgüler geldi – hepsi bu. (Yani şimdilik eleştirileri bu kadar yazmak yeter: Galiba zeki delikanlı beni aşağılamaktan haz alıyor – bırak alsın: Ama başbaşa kaldığımızda Sally Graves ve Stephen Spender onaylıyor: İşte, toparlarsak, durduğum yer neresi bilmiyorum, bunu içtenlikle söylüyorum, ama artık bunu düşünmek gelmiyor içimden. *N. Republic* Gibbon'ı geri çevirdi, artık Amerika'ya bir şey yollamayacağım. Şimdi Congreve üzerine yazma sözü verdiğim *Lit. Sup.* dışında hiçbir yere makale yazmayacağım.)

22 Haziran, Salı

Congreve'e girişmek yerine ilk iş olarak buraya yazmak utanç verici değil mi? Ama akşam yemeğinin ardından Miss Sarton'la, Murray'le, Ann'le konuştuktan sonra beynim bitkin düştüğünden *Love for Love*'ı [Aşk Uğruna Aşk] okuyamadım. Ve pazartesiye kadar *Üç Gine*'yi yazmayacağım – dingin bir mola verinceye kadar. Sonra da Prof. Bölümü: Ardından da son bölüm. Şimdi beynimdeki kanı oradan çekip başka yere akıtayım – H. Nicolson'ın doğruluğu kanıtlanan reçetesi uyarınca. Bir dağ zirvesini konu alan hayali bir hikâye yazmak geliyor içimden. Neden şimdi? Karlarda

uzanmak üzerine; renk renk halkalar üzerine; sessizlik; ve yalnızlık. Ama yapamam. Oysa bugünlerden birinde kısa kısa kaçışlarla da olsa o dünyanın içine dalamaz mıyım? Şimdi sonsuza kadar kısa olacak yazdıklarım. Uzun yazılarla cendereye girmeyeceğim. Yalnızca ansızın yoğunlaşmalar olacak. Bir serüven daha aklıma gelirse. Ne tuhaf değil mi, şimdi önümde görüyorum onu –dün Charring Cross Road'da– kitaplarla ilgili olarak: Yeni bir bileşim. Brighton mı? Limanda yuvarlak bir oda –insanlar alışveriş yapıyor, birbirini kaybediyor– yazın Angelica'nın anlattığı öykü. Ama eleştiriyle nasıl bağdaşır? Aklın dört boyutunu yakalamaya çalışıyorum... edebiyattan gelen tutkularla bağlantı içindeki hayat. Bir günlük yürüyüş – bir aklın serüveni; bunun gibi bir şeyler. Eski deneyimlerimi yinelemenin yararı yok: Deneyim olabilmeleri için yeni olmaları gerekli.

23 Haziran, Çarşamba

Aşk Uğruna Aşk'ı okuduktan sonra beş para etmez yazılar bunlar –bir başyapıt. Bu kadar iyi olduğunu bilmiyordum hiç. Bu başyapıtları *okumak* nasıl da *coşku veriyor*. Bu olağanüstü zor ingilizce! Evet, boşuna debelenmeyi önlemek için klasikler hep el altında bulunmalı. Duygularımı tam olarak dile getiremiyorum yine de; yarın bir makalede aktarmalıyım. Bu gece bir şeyler yapabilmeyi umarak zavallı Rosemary'nin şiirlerinin başına da oturamıyorum, ama yazmam gerek. C.'nin acı çektiğini L. S. nasıl görmezden gelebildi D.N.B.'de – Thackeray'nin bütün yazdıkları içinde daha çok o tek oyunda: Ve ahlaksızlık sıkça içtenlik gibi görülüyor. Neyse bu kadar yeter – dün alışverişe çıktım, küçük balık aradım, Selfridges'a gittim, hava fırın gibi ısındı, ben karalar giymiştim – bu yaz işte böyle şaşırtıcı değişiklikler, dalgalanmalar oluyor – insan sık sık ya fırtınaya yakalanıyor, do-

nuyor ya da kavruluyor. 52 numaraya vardığımda uzun bir kaçak göçmenler kuyruğu vardı –çölde kervan gibi– meydan boyunca uzuyordu; düşmüş Bilbao'dan kaçan İspanyollar, galiba. Hiç kimse şaşırmış görünmese de benim gözlerim yaşardı. Sürüklenen çocuklar, başlarına parlak renkli örtüler bağlamış, ucuz ceketli kadınlar Londra'da, delikanlılar, hepsinin ellerinde ucuz bavullar, parlak mavi emaye çok büyük güğümler, bir hayır kurumunun verdiği armağanlarla dolu metal kaplar herhalde –ayaklarını sürüyen, zahmetle ilerleyen kafile, kaçıyor– İspanyol kırlarından makineli tüfek ateşiyle Tavistock Meydanı'na sürülmüş, Gordon Meydanı'na, sonra nereye? Emaye güğümlerine sıkı sıkı sarılmış. Çok tuhaf manzara. Yürüyüp durdular, nereye gittiklerini biliyorlardı: Galiba birisi onlara yol gösteriyordu. Oğlanın biri çene çalıyordu, ötekiler düşüncelere dalmıştı, tıpkı zorlu yürüyüşe çıkmış insanlar gibi. Congreve gibi yazmayı beceremeyişimizin bir nedeni de bu, bence.

11 Temmuz, Pazar

Bir boşluk: Hayatta değil, açıklamalarda. Her sabah dur durak bilmeden *Üç Gine*'yi yazıyorum. Ağustosa kadar bitireceğim kuşkulu. Ama o büyülü hayalimin ortasındayım. Zamanım olsa dünyanın o meraklı bakışını tanımlamak isterdim – o solgun, hayal kırıklığına uğramış dünyayı – ara sıra duvar inceldikçe o kadar acımasızca gözüme çarpan – ya çok yorgunum ya da araya bir şeyler giriyor. Sonra Madrid yakınlarındaki Julian geliyor aklıma: Falan. Janet'ın* ölmekte olduğunu yazıyor Margaret Ll. Davies, *The Times*'da onun için yazar mıyım – oldukça tuhaf bir düşünce: Sanki kimin yazdığının, kimin yazmadığının önemi varmış gibi. Ama bu yüzden içime sel gibi aktı dün Janet'ın düşüncesi.

* Janet Case, Virginia Woolf'a Yunanca öğreten eski bir arkadaşı.

Sanırım yazmak, benim yazmam, medyumluk örneği olacak. Ben o kişiye dönüşüyorum.

19 Temmuz, Pazartesi

M. E.'den yeni döndük ama bir şeyler yazamıyorum, yazmayacağım – aşırı kaygılıyım, tedirginim. Aynı zamanda, Janet için *The Times*'a yazacağım o küçük ölüm yazısını toparlama çabasıyla beynim sımsıkı burkulmuş durumda – aşırı sıkı. Pek de yerli yerine oturtamadım: Çok aşırı biçimsel ve yapmacık kaçtı. Öldü. Emphie*'den üç not geldi bu sabah. Perşembe günü öldü, gözlerini kapadı ve "öyle güzel görünüyor ki." Bugün onu yakıyorlar, önceden küçük bir caneze töreninin ayrıntılarım yazıp bastırmış – ölüm günü boş bırakılmış. Hiç konuşma olmayacak: Beethoven'dan bir *adagio*, nezaket ve sadakat üzerine bir yazı, bilsem ben de katkıda bulunurdum. Ama benim yazmamın ne önemi var? Böylesine bütünlenmesinde, onun hatırasına uyan, tamamlayan bir şey var. Bizim sevgili emektar zırzop Emphie yalnızlık anlarını kendine saklayacak. Bizim gözümüzde o hep kafası dağınık biri olacak: Yine de benim için çok dokunaklı kalacak ve mektubundaki o cümleyi hatırlıyorum, nasıl gece yarısı Janet'ın odasına daldığını, birlikte kısacık, çok hoş bir zaman geçirdiklerini. Hep bir yerlere pat diye dalardı. Tutarlı, düşünceli olan Janet'tı, dünyada karşılığı bulunmayan çok özel bir inanca demir atmıştı. Ama tuhaf biçimde tutuktu kendini tanımlama konusunda. Sözcüklere hiç yatkınlığı yoktu, "Benim Sevgili Virginia'm" diye başlayan sonuncusu dışında bütün mektupları soğuktu, gelişigüzeldi. Ve nasıl sevdim onu, Hyde Park Gate'te: Nasıl bir ateş bastı, bir buz kestim Windmill Tepesi'ne giderken: Ve benim hayatımda ne büyük bir hayal alanı kapladı, ta

* Janet'ın kız kardeşi.

ki hayal, kurmacanın bir bölümü oluncaya kadar, gerçek hayatın bir bölümü değil.

6 Ağustos, Cuma

Bir başka roman yüzüp yüzeye çıkacak mı bir daha? Çıkacaksa nasıl? Bu konuda elimdeki tek belirti karşılıklı konuşma biçiminde olması gerektiği: Ve şiir; ve düzyazı; hepsi de belirgin biçimde birbirinden ayrı. Artık uzun sık yazılmış kitaplar istemiyorum. Ama içimde o dürtüyü hissetmiyorum hiç; bekleyeceğim; o dürtü hiç oluşmazsa da pek aldırmayacağım; yine de önümüzdeki günlerin birinde o eski esrikliği yakalayacağımı sanıyorum. Artık daha fazla kurmaca yazmak istemiyorum. Yeni bir eleştiri keşfetmek istiyorum. Galiba tek bir şey kanıtlandı, "birilerinin gönlünü yapmak için", birilerini değiştirmek için yazmayacağım asla; şimdi artık sonsuza kadar ve bütünüyle kendi kendimin efendisiyim.

17 Ağustos, Salı

Söylenecek fazla bir şey yok. Bu yaz var olan tek hayat beynin içinde, bu doğru. Yazarken coşkuya kapılıyorum. Üç saat sanki on dakikaymış gibi geçiyor. Bu sabah o eski esrikliği yakaladım bir anlığına –bir düşün!– N.Y.'de Chambrun için *The Duchess and the Jeweller*'ı temize çekerken. Özet göndermem gerekiyordu. Bence özet istediğine pişman olacak. Şu küçücük savurgan ışık çakımında bile o eski coşku vardı – bence eleştiride bulduğumdan daha fazla.

Neyse ki – doğru sözcük buysa – şu elektrik şoklarıyla yüz yüze geliyorum – yazmamı isteyen telgraflarla. 9.000 sözcüklük bir öyküye 500 pound öneriyor Chamburn. Ben

de hemen kolları sıvayıp serüvenler uydurmaya başlıyorum – on günlük serüven – kollarına siyah yünden el örgüsü çoraplar geçirmiş bir adam kürek çekiyor. Bir daha, buraya bile, yalnızca kendi gözlerim görsün diye yazacak mıyım? Yazmayacaksam, kimin gözleri için? İlginç bir soru, oldukça.

LONDRA *12 Ekim, Salı*

Evet, Tavistock Meydanı'na döndük işte; ve ben 27 Eylül'den beri buraya tek satır yazmadım. Her sabahının nasıl tepeleme *Üç Gine*'yle dolu olduğunu gösteriyor bu da. Yazdığım ilk sabah bu, çünkü saat 12.00'de on dakika önce yani, kendimce *Üç Gine*'nin son sayfası olacak şeyi yazdım. Ah bu sabahlar boyunca nasıl da çılgın gibi dörtnala koşuyordum! İçimde sıkışıp fışkırdı. Erdem göstergesi sayılırsa şöyle; tıpkı bedensel volkan gibi. Ve patlamadan sonra beynim serin, dingin. Cızır cızır yanıyordu şeyden beri – şey, hatırlıyorum, Delphi'de onu düşünüyordum. Sonra ilk olarak onu kurmaca biçiminde yazmaya zorladım kendimi. Hayır, kurmaca kendiliğinden geldi önce. *Yıllar*. Ve nasıl da geri çektim kendimi, bütün o korkunç bunalımlardan geçerken, nasıl da karşı çıktım, bir iki küçük çılgın karalama dışında – onu dışarı akıtmaya, taa *Yıllar*'ı – o korkunç yükü – yazıp içimden boşaltıncaya kadar. Böylece de bu dörtnala koşturmayı hak ettim. Aynı zamanda da aceleye getirmedim, uzun uzun düşündüm. Ama iyi mi, yoksa kötü mü, nasıl söyleyebilirim? Şimdi kaynakçayı ve notları eklemeliyim. Ardından da bir hafta dinlenmeli.

19 Ekim, Salı

Av Partisi'ni –Amerika'ya, H.B.'ye göndermem gereken öyküyü– okurken ansızın bir ışık çaktı, yeni romanın biçimi canlandı gözlerimin önünde, dün gece. İlkönce konu ortaya konmalı; sonra yeniden ele alınmalı: Falan filan: Aynı öykü yinelenmeli, bir şunu bir bunu öne çıkartarak, ana düşünce açıkça anlatılıncaya kadar.

Bunu aynı zamanda eleştiri kitabımda da kullanabilirim. Ama nasıl, bilmiyorum, bulup ortaya çıkartamayacak kadar bitkin beynim. Olan biten şuydu: *A. P.*'yi bitirdiğimde, şimdi kadının taksi çağırdığını düşündüm; diyelim ki T. Meydanı'nda hikâyeyi yeniden anlatan Christabel'le buluşmaya gideceğim: Ya da hikâyeyi anlatma konusundaki kendi düşüncelerimi sayıp dökeceğim; ya da hayatını anlatacağım bir başka kişi bulacağım *A. P.*'de: Ama bütün sahneler denetim altında olmalı, bir merkeze ışık tutmalı. Bunun olası bir düşünce olduğunu sanıyorum; kısa patlamalarla başarılabileceğini; çok yoğun bir kısa kitap olabilir: Birçok değişik ruhsal durumu kapsayabilir. Ve belki de eleştiri olur. Roger falan üzerine çalışırken, bir iki yıl boyunca bu düşünceyi aklımın bir köşesinde saklamalıyım.

1938

9 Ocak, Pazar

Evet, şu lanet yıla başlamaya zorlayacağım kendimi. Öncelikle *Üç Gine*'nin son bölümünü "bitirdim", bilmiyorum ne zamandan beri ilk olarak sabahın ortasında yazmayı bıraktım.

4 Şubat, Cuma

Burada on dakikalık bir ara. L. ciddi ciddi onaylıyor *Üç Gine*'yi. Çok berrak bir çözümleme olduğunu düşünüyor. Bütünüyle hoşnutum. Hiç kimse duygu bekleyemez, onun dediğine göre çünkü romanlarla aynı kulvarda değil. Yine de ben daha çok gerçekçi değeri olduğunu sanıyorum. Ama oldukça kayıtsızım, orası doğru: İyi bir yoğun çalışma ürünü olduğunu hissediyorum ama hiçbir açıdan beni romanlar gibi etkilediğini sanmıyorum.

11 Nisan, Salı

Neyse, galiba 1 Nisan günü *Roger*'a başladım: Onun hatıralarının da yardımıyla Clifton'a kadar geçen zamanı

bitirdim. Çoğu yoğun çalışmaydı. Galiba yeniden yazılması gerekecek. Bu kadar uzun süre erteledikten sonra yazılmış 20 sayfa var ancak. *Üç Gine*'nin korkunç hayal kırıklığı dalgasının hemen ardından bu ölçülü angaryaya el atmak, böylece onu aşmak büyük avuntu oldu. L.'den de umduğum kadar övgü almadım. Ama bir dikişte yutması gerekti notları. Ve korkarım provalar (yarın geliyor) soğuk bir hayal kırıklığı duşu olacak benim için. Ama nasıl da istedim – nasıl çılgınca – inatla – direterek – zorlanarak anlatamam – bu kitabı yazmayı: Şimdi dinginim, dengeliyim. Sanki diyeceğimi demişim gibi: Neyse o: Kurtuldum ondan: Yeni serüvenler için özgürüm – 56 yaşımda. Dün gece yeniden bir şeyler uydurmaya başladım: Yaz gecesi: Bütünlenmiş bir şey. Roger kuşatıyor beni: Sonra perşembe günü M.E.'ye gidiyoruz ve o sinir bozucu prova desteleri. Acaba bir görüş açısı taşıması yönünden önemi olduğunu düşünmekte haklı mıyım –*Üç Gine*'nin; çaba, verimlilik sergilediğini; ara ara en azından benim o zirva kitaplarımdan herhangi biri kadar "iyi yazıldığını" (teknik sorunlar – alıntılar, savlar falan düşünüldüğünde.) Bir kere daha okuduğumda bana azıcık bencilce, gösterişçi, kabataslak görünen ama bir pırıltısı –hızı– olan *Kendine Ait Bir Oda*'dan daha iyi. Notların bayağılığından kuşkulanıyorum: Belli bir ayak diremeden.

26 Nisan, Salı

Paskalyaya M.E.'de girdik: Ama güneşe gelince, hiç yüzünü göstermedi; Noel'den daha soğuktu; iç karartıcı kurşun rengi gökyüzü; jilet gibi rüzgâr; kışlık giysiler; provalar; çok daha keskin umutsuzluk; neyse ki tanrısal felsefenin yardımıyla dizginlenmiş; Mandeville'in *Arılar*'ını (bu gerçekten bereketli bir kitap; tam da istediğim kitap) keşfetmenin sevinci. Sonra Q telefon ediyor; uyarmak için: Pipsy'den*

* Philip Morrell.

mektup aldın mı? Ottoline öldü. Ona P.'nin ölebileceğini söylediler ve bunun şoku onu öldürdü. Ve P. senden onun için yazmanı istiyor (Mr. Wicks ve Mr. Mussell yeni oda için tavanarasını incelerken). İşte böylece yazmam gerekti: O korkunç küçük yumak beynimi burktu: Sersemlemiş olarak bıraktı. Yine de buna rağmen burada yeni kitabın taslağını hazırlıyorum: Yalnızca lütfen bir daha omuzlarıma o ağır yükü yüklemesinler, yalvarırım. Bırakın gelişigüzel, belirsiz olsun: Kendimi Roger'dan kurtarmak için bir sabah çırpıştırıvereceğim bir şey olsun; önüme bir düzenek sermeyin, yalvarırım; bütün evrensel sonsuzlukları başıma sardırmayın; benim yorgun, çekingen beynimi bir bütünü daha kucaklamaya zorlamayın –beynimin bütün bölümlerini katkıda bulunmaya zorlamayın– hiç değilse bir süre daha. Ama kendimi eğlendirmek için yazayım: Niçin kitap *Poyntzet Hall** adını almasın; bir merkez olmasın: Bütün edebiyat, gerçek küçük aykırı canlı mizahla tartışılmasın; ve aklıma geliveren her şeyi içine almasın; ama "ben"e karşı çıktım; "Biz" aldı yerini; sonunda ona bir yakarış olacak mı? "Biz"... bir sürü değişik şeyin bir araya toplanmasından oluşmuş... biz bütün hayat, bütün sanat, bütün kimsesizler, kaybolmuşlar –içinden geldiği gibi başıboş dolaşanlar, ama yine de nasılsa birleşip bütünlenmiş olanlar– tam aklımın şu andaki durumu mu? Ve İngiliz taşrası; o eski görülesi ev – çocuk bakıcılarının dolaştığı teras – gelip geçenler – ardı arkası gelmeyen çeşitlilik, yoğunluğun düzyazıya, olgulara dönüşümü – ve notlar ve – ama yeter! *Roger*'ı okumalıyım: Ott'un cenaze törenine gitmeli, o saçma buyruğunu yerine getirip T. S. Eliot'ı da temsil etmeliyim. Martin's in the Fields'de, 14.30'da.

Ottoline'ın cenaze töreni. Aman Tanrım, aman Tanrım nasıl da yüzeysel; iniltiler, mırıltılar; çantaları karıştırmalar; ayak sürümeler; saygıdeğer yaşlı Güney Kensington hanım-

* *Between the Acts* [Perde Araları] adını verdi.

larının o koskoca kahverengi yığını. Sonra ilahiler; cüppesinin üstünde madalya dizisiyle papaz; turuncu, mavi camlar: Bir aralıktan dışarı çıkmış oyuncak bayrak. Bütün bunların ne ilgisi vardı Ottoline'la ya da bizim duygularımızla? Bir tek yapılan konuşma yerli yerindeydi: Galiba Philip'in yazdığı ve oyuncu Mr. Speaight'ın çın çın çınlayan sesiyle okuduğu eleştirel bir incelemeydi; aklı başında, dünyasal bir konuşmaydı, Ott'un güzel sesine değinmesi o tuhaf genizden gelen iniltiyi düşündürse de en azından akla bir insanı getiriyordu; yine de bu bile o ölçüsüzlükleri sınırlaması açısından işe yaradı. P'nin sekreteri yakama yapıştı ve yukarıda oturmamı söyledi. Kürklere bürünmüş iriyarı bir hanım kilise sırasını tıkamıştı, "Korkarım kımıldayamayacağım" dedi – sahiden de kımıldayamayacak gibiydi. Böylece kendime arkalarda bir yer ayarladım: Yine de kalın paltosu içindeki P.'nin düzgün sırtını görecek kadar yakındım; onun kızıl saçlı koç kafası ara ara dönüyor, sıraları inceliyordu: Ve galiba bana konuşmayı beğenip beğenmediğimi sorduğu zaman korkarım hissettiğimden daha fazla tutkuya kapılmışım gibi numara yaparak elini sıktım; çok yavaş dışarı merdivenlere çıktım – Jack'in, Mary'nin, Sturge Moores'ın, Molly'nin falan önünden geçtim: Gertler'ın gözlerinde yaşlar vardı; çeşit çeşit ev hizmetlileri: Sonra Lady Oxford üzerime çullamp olduğum yere mıhladı; kırbaç kadar sertti, dimdik; parlamasına yol açan makyajına karşın gözleri biraz boş bakıyordu. Ott'la birlikte ses konusunda uyardıklarını söyledi; tepeden tırnağa gösterişti. Ama muhteşem bir kadın. Yine de söyle bana, neden arkadaşları onunla kavga ediyordu? Duraklama. *Kılı kırk yarardı*, diye Duncan söze girdi sonunda. Böylece de Margot başka soru sormaktan kaçındı: Yazdığı ölüm yazısı konusunda ben ona takılınca sesini tatlılaştırarak Symonds ve Jowett üzerine hikâyelere geçti. *The Times*'da basılması için Ott üzerine yazdığım yazı daha çıkmadı, pek de aldırdığım yok...

Dün Dulwich'te yürüdüm ve daha bugün de (26 Nisan'da) son provalarla yüz yüze gelince kafamı dağıtmak için yaka iğnemi kaybettim: Bu öğleden sonra provaların yollanması gerekiyor: Bir daha yüzüne bakmayacağım bir kitap bu. Ama şimdi tümden özgür hissediyorum. Neden? Kararlı olduğum, hiçbir şeyden korkmadığım için. Canım ne isterse yapabilirim. Artık ünlü değilim, artık bir kaidenin üstünde değilim; dernekler atmaca gibi üstüme saldırmıyor artık: Sonsuza kadar kendi başımayım. İşte duygularım böyle: Genleşme duyumu, tıpkı ayağına terliklerini geçirirmiş gibi. Niçin böyle oluyor, kitabım iyi değilken, ılımlı küçümsemeler dışında hiçbir şey uyandıramayacakken niçin ölümüme kadar azat edilmiş, yalan dolandan sıyrılmış hissediyorum kendimi; ve nasıl da tutarsız, nasıl bencil V. W. – neden, neden çözümleyemiyorum: Bu sabah telaşla çırpındıktan sonra.

İşin zorluğu şurada, şu masalsı *Pointz Hall*'a kendimi öylesine kaptırdım ki *Roger*'ı düşünemiyorum. Peki ne yapacağım? Hem de bu benim ilk özgürlük günüm; *Üç Gine* üzerine yeni şişkin *T. L. S.*'nin ön sayfasındaki küçük not yüzünden kendimle uğraşmaya başladım yine. Neyse yapacak bir şey yok; "özgürlüğüme" sıkı sıkı sarılmalıyım – neredeyse dört yıl önce bana uzanan o gizemli ele.

5 Mayıs, Perşembe

Bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyor şimdi; kuraklığın sonu geldi; üzerine yazı yazdığım en kötü ilkbahar; kalemlerim illetli, yeni kutu bile; *Roger* yüzünden gözlerim ağrıyor, bu kitabın nasıl yıpratıcı bir çaba olacağım gördüğüm için biraz dehşete kapılıyorum. Bir yolunu bulup kısaltmam, gevşetmem gerek; çekip çekip uzun emek isteyen edebi bir kitaba *dönüştüremem* (unutma): Daha sonra genelleştirme-

li, uçup gitmeye bırakmalıyım. Ya sonra, bütün o mektupları ne yapacağım? Orada durmuş benim kuramlarımı çürütürken insan olgulardan nasıl kurtarabilir kendini? Sorun bu. Ama R. A. portresinden sonra, fiziksel olarak, gerilime giremeyeceğime inanıyorum. Bu illetli kalem ucuyla ne söyleyecektim?

17 Mayıs, Salı

Bu sabah mutluyum çünkü *Üç Gine*'nin onu derinden etkilediğini, coşkuya sürüklediğini yazıyor Lady Rhondda. İnceleme kopyasını gönderdiğim Theo Bosanquet ona bazı bölümleri okumuş. Lady Rhondda büyük bir etki yaratabileceğini düşünüyor ve kendisinin bana gönül borcu duyan bir yabancı olduğunu bildiriyor. Güzel bir belirti; çünkü bu belli kişilerin coşkuya kapılacağını gösteriyor: Üzerinde düşüneceğini; tartışacağını; bütünüyle ziyan olup gitmeyeceğini. Elbette Lady R. şimdiden bir bakıma benim yanımda; ama çok vatansever ve iyi bir yurttaş olduğu için kışkırtmalara kapılıp karşıma da dikilebilir. Olmayacak şey değil, mürekkep hokkalarından sandığımdan fazla leke sıçrayabilir – şu son haftalarda kendimi çok donuk, soğuk ve ilgisiz hissediyorum: Yazarken hissettiğim o büyük coşkudan, yoğunluktan eser kalmadı. Ama Avrupa'nın tamamı alevler içinde kalabilecekken – olmayacak şey değil. Biri polise bir el daha ateş ederse Almanlar, Çekler, Fransızlar o dehşeti yeniden başlatacak. 4 Ağustos önümüzdeki hafta gelebilir. Şu anda geçici bir sessizlik var. L.'nin dediğine göre K. Martin bu sefer savaşacağımızı söylüyor. İşte Hitler diken diken bıyığını çiğniyor. Ama bütün yeryüzü titriyor. Kitabım şenlik ateşi üstünde çırpınan kelebeğe benzeyebilir – bir saniyeden kısa sürede yanıp gidecek bir kelebeğe.

20 Mayıs, Cuma

Zaman geçti, *Üç Gine'nin* basımını beklerken –galiba 2 Haziran'da– yine umutlarımı, korkularımı yazmak geliyordu içimden: Ama yazmadım çünkü *Roger'ın* ayağı yere basan dünyasında, ardından (yine bu sabah) *Pointz Hall'un* hayallerle dolu dünyasında yaşamaktan içimde çok az duygu kaldı. Ve duygularımı ayaklandırmak da istemiyorum. Korktuğum şey o alaylı albeni ve boşluk. O korkunç baskıyı kaldırmak için öylesine şiddetli duygularla yazdığım kitap yüzeyde bir kıpırtı oluşturmayacak. Korkum bu. Halkın gözünde bu role bürünmekten de tedirginim – özyaşamöykümü halkın önüne sermekten korkuyorum. Ama elde ettiğim ve şu anda tadını çıkardığım müthiş rahatlama ve dinginlik korkularımı tümden silip götürüyor. Şimdi o zehirden, yürek çırpıntısından kurtuldum. Hepsi bu da değil. Onu tükürüp attığım için kararlılığıma kavuştum. Bir daha ortaya çıkarmam, yinelemem gerekmiyor onu. Yabancıyım. Kendi yoluma gidebilirim: Kendi tarzımda, kendi hayal gücümle yaşayabilirim. O sürü arkamdan uluyabilir ama beni asla yakalayamaz. O sürü –yani eleştirmenler, arkadaşlar, düşmanlar– bana hiç aldırmaz ya da alay ederse bile ben özgür olacağım hâlâ. O ruhsal dönüşümün gerçek sonucu bu (doğru sözcükleri bulmak için kendimi zorlayamıyorum) 1933 ya da 34 sonbaharıydı – hatırlıyorum da Blackfriars yakınlarında büyük bir coşkuyla koskoca bir büyüteç satın alıp Londra'da koşturup durduğum zamandı: Metro istasyonunda bana hayatını anlattığı için harp çalan adama iki buçuk şilin verdiğim zamandı. Belirtiler karmaşık. Umduğum kadar heyecanlı değil L.: Nessa'nın duyguları çok belirsiz: Miss Hepworth ve Mrs. Nicholls, "Kadınlar Mrs. Woolf'a çok şey borçlu," diyor ve Pippa'ya kitap gönderme sözü verdim. R'nin mektuplarına gelince. Monks Evi şu anda soğuk, rüzgârlı.

27 Mayıs, Cuma

Yoğun baskı altında geçen bütün o aylardan sonra ön hazırlık yapmadan çalışmak tuhaf. Bunun sonucu da her gün yarım saat buraya yazmam. *Roger*'ı temize çekiyorum: Sonra da Walpole'un taslağını hazırlayacağım. Daha az önce parlak yeşil mürekkeple o el ilanlarını imzalıyordum. İnsanın zorunlu olarak yaptığı işlerin korkunçluğunu ayrıntılarıyla sayıp dökmeyeceğim. Benim onunla –*Lit. Sup.*'la– 30 yıllık ilişkimi sonlandıran bir teşekkür mektubu Bruce Richmond'dan. L. bana seslenip, "Dergi Başkanı seni istiyor!" dediğinde nasıl da mutlu olur, Hogarth Yayınevi'nde neredeyse haftalık buyruklarımı almak için nasıl aşağı, telefona koşardım! Ustalığımın çoğunu onun için yazarken edindim. Nasıl kısaltacağımı; nasıl canlılık katacağımı; aynı zamanda elimde kalemle defterle ciddi ciddi okumaya da o alıştırdı. Şimdi haftaya bugünün gelmesini bekliyorum – o bitince içimdeki dalgalanmalar da yatışacak. Öngörüde bulunamaz mıyım? Bütünüyle sevinçten çok acı yaşayacağım; Lady Rhondda'nın coşkusundan hoşlandığımdan daha yoğun olarak beni hor görenler yüzünden tedirgin olacağım. Bir sürü insan hor görecek – çok öfkeli mektuplar da alacağım. Bazıları sessiz kalacak. Ve sonra –dünden başlayarak üç hafta içinde– çekip gideceğiz. 7 Temmuz'da geri döndüğümüzde –ya da daha önce çünkü çok sayıda otelden korkuyoruz– her şey bitmiş olacak, neredeyse bütünüyle; ve sonra sanırım iki yıl boyunca hiçbir şey yayımlamayacağım, Amerika için makaleler dışında. Ve bu haftaki bekleyiş en kötüsü, ama o kadar da kötü değil – *Yıllar*'ın dehşetiyle karşılaştırıldığında çocuk oyuncağı: (Başarısızlığından öylesine emindim ki duygularım körelmiş, ilgisizliğe dönüşmüştü.)

31 Mayıs, Salı

Pippa'dan mektup. Coşku içinde. İşte kafamdaki son yük de kalktı – oldukça da ağırdı çünkü bütün bunları yazarsam, yazdıklarım hoşuna gitmezse özsaygımı kaybetmemek için ciddi çaba harcamak zorunda kalacağını hissediyordum. Oysa özlemini çektikleri şeyin tam bu olduğunu söylüyor: Ve şimdi zehir akıtıldı. Şimdi Eleştirilerin müziğini ya da eşek anırmalarını ya da kaz gaklamalarını öylesine ilgisizlikle karşılayabilirim ki hepsinin de bu hafta sonu çıkacağını unuttup gittiğimi görüyorum (gerçekten). Eleştirileri hiç böyle dinginlikle karşılamamıştım. Hem şu Cambridge'li dostlarım da pek umurumda değil. Maynard alay edebilir; ama vız gelir.

RODMELL. *3 Haziran, Cuma*

Bugün *Üç Gine*'nin çıkacağı gün. *Lit. Sup.*'ta iki sütun yazı, bir de başyazı var: Ve *Referee*'de kocaman siyah çerçeve içinde, Kadınlar cinsiyet savaşı açtı ya da ona benzer bir başlık. Piyasaya çıktığı gün, bütün öteki zevzekliklerden çok daha az etkilediği için beni sakin sakin *Poyntz Hall*'u yazdım: R. Lynd'i okumak zahmetine bile katlanmadım, *Ref.*'e bakmadım, *The Times*'da çıkan makalenin hepsini okumadım. İçim dinginlik ve rahatlık duygusuyla dolu. Eleştirileri okumak, görüşleri duymak için en küçük istek yok.

Niçin böyle olduğunu merak ediyorum? Nedeni bunun şiir değil, aktarmak istediğim bir olgu oluşu mu? Buna benzer şeyler söyleyebilirim. Neyse ki şamatayla aramızda elli millik ses geçirmez keçe var. Güneşli, ılık, kuru bir gün, tam haziran günü ama daha sonra yağmur yağacak. Ah, *Lit. Sup.*'ın benim için İngiltere'nin en parlak el ilanı yazarı de-

mesi çok hoşuma gitti. Aynı zamanda ciddi olarak yaklaşılırsa bu kitabın yeni bir çığır açacağını söylüyor. Aynı zamanda *Listener* da benim vicdanlı, adil olduğumu, katı kurallar koyarak kaçışlardan sakındığını söylüyor. Ama hepsi bu neredeyse.

Neyse, altı yıl süren bocalamanın, çabanın, çekilen bir sürü acının, biraz esrikliğin sonu bu: *Yıllar*'ı ve *Üç Gine*'yi tek kitap gibi yan yana yığmak – ki gerçekten de öyleler. Ve şimdi yine alıp başımı gidebilirim, gerçekten özlemini çektiğim gibi. Ah, özel hayatımın gizliliğine çekilmek, tek başıma, gözlerden uzak olmak.

5 Haziran, Pazar

Yaptığım en acısız doğum bu. Bir de *Yıllar*'la karşılaştırsana! Boş gevezeliklerin başlayacağını bilerek uyanıyorum, hiç kafama takmıyorum. Dün *Time and Tide* ve Londra'nın çeşitli belirsiz kişilerinin yazdıkları elime geçti: Bugün *Observer*: Selincourt. Korkunç bir suçlama. Gelecek haftanın *Sunday Times, New Statesman, Spectator* dergileri şimdiden ayırtılmıştır, herhalde. Demek ki ateş değişmeden kalıyor. Salı gecesi bir sürü mektup alacağını öngörüyorum: bazıları imzasız ve ağzı bozuk olacak. Ama ben şimdiden istediğimi elde ettim; ciddiye alınıyorum, korktuğum gibi tatlı bir zevzek olarak göz ardı edilmiyorum. Dün *The Times*'da "Mrs. Woolf'un kadınlara çağrısı" başlığını taşıyan ve bütün düşünürlerin yanıtlaması gereken ciddi bir meydan okuma olduğunu söyleyen yazı vardı – ya da işte ona benzer bir şey; *Lit. Sup.*'taki ilana önsöz gibi: Daha önce böyle şeyle karşılaşılmamıştı bence; ardında ciddi bir kasıt olmalı.

BALDOCK. *16 Haziran, Perşembe*

Sarı evlerin sıralandığı ufak bir sokak olan Icknield Way'de pipo yakmak için durduk. Şimdi St. James Deeping. Croyland'dan sonra büyüleyici küf bağlamış kilise. Şimdi çok sıcak; dümdüz; yaşlı bir beyefendi balık tutuyor. Kasaba yayılıyor, önümüze seriliyor. Yol düzeyinin üstünde ırmak. Şimdi doğru Gainsborough'ya. Peterborough'da öğle yemeği; fabrika bacaları. Demiryolu korkuluğu açıldı; yola koyulduk yine. Gainsborough. Kulübelerin arasından yükselen kırmızı Venedik sarayı: Bakımsız bir çimenlik alanda. Uzun pencereler, eğik duvarlar. Daracık sokakların labirenti. Tuhaf unutulmuş bir kent. Pazar günü Housesteads. Dikenli ağaçlar: Koyunlar. Önümüzde duvar ve beyaz kafalı oğlanlar. Millerce millerce lavanta rengi kırlar. Uçsuz bucaksız el değmemiş yapayalnız toprakları geçen ip rengi incecik bir yol. Bugün hepsi bulutlu, mavi, rüzgârlı. Tıpkı kırılmadan önce geri çekilen dalga gibi duvar da keskin bir sorgucu olan dalgaya benziyor. Sonra dümdüz oluyor. Sorguçların altı balçık. Şimdi yağmurun dinmesini bekliyoruz, o gün duvarın üstüne yağmur yağdı, rüzgâr esti. Şimdi Corbridge'den birkaç mil ötede, bozkırın ortasında bekliyoruz. Ortalık kapkara. Tarla kuşları şakıyor. Öğle yemeğini ağırdan alıyoruz. Piercebridge'de Han'da doksan kişilik bir topluluk öğle yemeği yiyor. Bir yarışmayı kutlayan yerel 18. yüzyıl han müşterileri duygusu uyandırıyorlar. Sonra bir bahçe içindeki papaz evine gidiyoruz doğru: Odalarını kiralayan çok güvenli özel bir ev. Sıcak domuz budu, meyve, gerçek kaymak; çirkin bir otlağa bakıyor. Bugün erken saatlerde kırlar bataklık Wash kırları gibiydi. Sonra Pennine Dağları. Bütün bunlar ısı buğusuna sarmalanmış. Tarlakuşları şakıyor. L. şimdi Sally* için su arıyor (ama bu duvardan önce olmalı). Pazar günü. L. kıvılcımlar saçan bujileri temizlerken Roma

* Spanyel cinsi bir köpek.

döneminden kalma duvarın altında yolun kıyısında oturuyoruz. Ve ben Yunan şiiri çevirileri okuyor, tembel tembel düşünüyorum. İnsan okuduğu zaman kafası uçak pervanesini andırıyor, gözle görülemeyecek kadar hızlı ve bilinçsiz – çok ender yakalanan bir durum. İlişki kurmaya, güncel olmaya çalışan, hiç de kötü kaçmamış bir Oxford önsözü: Bilgince ama Oxford havasında. Eşzamanlı duygudaşlıkla tepenin zirvesine yöneliyor inekler. Biri başı çekiyor. Rüzgâr arabayı sarsıyor. Yukarı tırmanıp göle bakamayacağımız kadar sert esiyor rüzgâr. Bu tepelerin hâlâ Roma dönemi görünümünü korumalarının nedeni bu olmalı – manzara ölümsüz... onların gördüğünü ben de görüyorum. Rüzgâr, haziran rüzgârı, su ve kar. Uzun çimenlerin içine inci taneleri gibi serpilmiş koyunlar. Hiç gölge, sığınacak yer yok. Sınırın üstünden bakan Romalılar. Şimdi hiçbir şey gelmiyor.

Salı. Şimdi Midlothian'dayız. Benzin almak için durduk. Stirling'e gidiyoruz. İskoç sisi ağaçları yalıyor. Alışılmış İskoç havası. Koca koca tepeler. Çirkin bağnaz evler. Hydro 90 yıl önce yapılmış. Kadının biri seslenip cumartesi günü Melrose'da dolaşan Mrs. Woolf'u gördüğünü söyledi. Ben orada olmadığıma göre kehanette bulunuyor. Galashiels bir sanayi kenti. İğrenç. Hydro Melrose'da kulağa çalınan konuşma kırıntıları. Pencerenin dibinde, ateşin yanı başında kendi adlarına ayrılmış yerlerinde oturup yumuşak seslerle konuşan yaşlı İskoç hanımlar. "Niçin elinde şemsiyeyle dolaştığını merak ediyordum." Örgü ören biri, "Acaba yıkayıp baştan mı başlasam? Pis bir iplikle uğraşıyorum." Burada araya giriyorum: Scott'ın mezarını görmek için Dryburgh'de durduk. Yıkık dökük kilisenin kırılmış revakı altında mezar. Çatı üstünü zar zor kapatıyor. Ve işte orada yatıyor – Sir Walter Scott, Baronet. Kapağına bu sözcükler kocaman yalın harflerle kazınmış çikolatalı pelteden bir kutucukta. Yanı başına gömülmüş olan Dame Charlotte'un üstü de aynı çikolata dilimiyle kaplanmış olduğuna göre

kocasının zevki bu demek ki. Ve duruma uyan bir şey var bunda. Çünkü manastır çok etkileyici, tarlanın dibinde akan ırmak da. Ve bütün İskoç harabeleri çevresini kuşatmış. Hatıra olsun diye beyaz bir leylak kopardım, ama kaybettim. Havadar bir yer, ama Scott çok fazla sıkışmış. Albay yanı başında, damadı Lockhart ayakucunda. Sonra Haig'ın mezarı var, her tarafına koyu kırmızı gelincikler sıkıştırılmış. Ama yaşlı hanımlar, erkek kardeşi Melrose'da doktor olan Dr. John Brown'dan söz ediyorlar. Yakında birinin başı ağrır, sersemler. İnsan çay zamanı pastayı biraz fazla kaçırır ve 19.00'da ağır bir akşam yemeği yenir. "Bence çok hoş biri – kocası. Kendine özgü bir kişiliği var karısının. Çok hoş bir çevre. Nerede oturuyorlar? Emekli olup Pertshire'a çekildiler... üç ilmek atlamışım... Miss Peace arkadaşıyla okuma odasına geldi, ateşin yanmasını istedi. Çanı falan çalabilirdi. Sökülsün bakalım! (örgüyü sökerek). İşte şimdi çok fazla boşluk kaldı. İki yıl önce Yüzüncü Yıldönümüydü (Dryburgh'ün mü?) Toplantıya gittim. Ayin vardı – çok ilginçti. Bütün papazlar. Beş tanesi platformda. Galiba bir de başkan. Her neyse çok hoştu, güzel bir gündü, içerisi tıklım tıklım kalabalıktı. Kuşlar da müziğe katıldı. Alan Haig'in doğum günü. Dryburgh'de ayin vardı. D.'yi seviyorum, Jedburgh'e gitmedim hiç – müthiş güzel." Hayır, konuştuklarının hepsini yazınam mümkün değil galiba. Benden çok da fazla yaşlı olmayan o ihtiyar yaratıklar sedire oturmuşlar. Evet, aşağı yukarı 65'lerindeler. "Edinburg hoş – seviyorum. Tadını çıkaramadan ayrılmamız gerekiyor. Doğduğun yerden uzaklaşmak zorunda kalıyorsun. Ve geri döndüğünde de her şey değişmiş oluyor. Bir yıl şöyle böyle – iki yıl şöyle böyle. Bırakayım artık (işi) daha sonra bakarım ne olmuş. Hangi kiliseye gidiyorsunuz? İskoç Kilisesi'ne mi? –demek St. Giles'e değil. Bir zamanlar Tron'du. Biz St. Giles'e gidiyoruz. St. George'un cemaatiydi – benim kocam Charlotte Meydanı'ndaki St. George papaz bölgesinin eskilerindendir.

Waugh'u sever misiniz? Severim ama söylediklerini pek duyamıyorum, herkes bundan yakınıyor. Çok zor vaazlar veriyor – hiçbir şey çıkaramazsınız. Koro güzel. Söylenenleri duyabileceğim bir sıra bulamıyorum. Kalabalıkla birlikte içeri doluşmayı yakışıksız buluyorum. Kalabalıklara henüz ulaşamadı – kımıldamadan oturmak zorunda kalıyorum – ayine katılıyorum – duaları duyuyorum, delikanlıları, müziği. Şu geldikleri Thistle Kilisesi'nde doğal böyle şeyler. Önümden geçerken bana çarptılar. Ayağa kalkıp yerimi değiştirdim. İnsanların adlarına yer ayrılıyor, ama onlar hiç gelmiyor o sıralara, hem de onlar en iyi sıralar. St. Giles'ı seviyorum, çok sevimli eski bir yer. Sırasına oturduğum yaşlı hanım bana kilisenin yenilendiğini söyledi. Chambers yenilenmiş ve açılış günü Chambers ailesi için tek yer bile ayrılmamış olduğunu görmüşler. Çok kötü bir düzenleme. Birisi onlara yer bulmuş. Aptalca bir şey. Hep bir üst kilise seçeneği var. Ben episkopal kilisesini seviyorum. Episkopalse öyle kalsın; İskoç Kilisesi'yse de öyle olsun. Dr. Waugh'un kardeşi Dundee'de. Roseneath onun hoşuna gider. Roseneath'teki papazın çok hoş olduğunu söyledi birisi."

Rüzgâr kuduruyor: Ağaçlar yapraksız: Yulaf pidesiyle mavi kâğıt para tek değişiklik. Glencoe. Menaching. Yaprak yeşili tepeler, yüzen adalar. İp gibi dizilmiş giden arabalar; hiç yerel halk yok, yalnızca gezginler... üzerinde kar şeritleriyle Ben Nevis. Deniz. Küçük kayıklar: Yunanistan ve Cornwall duygusu. Sarı bayraklar, harika boruçiçekleri: Hiç çiftlik, köy, kulübe yok: Böceklerle dolu ölü topraklar. İskemlesinden kalkamayan bir yaşlı adam. Bacaklarındaki deriler pabuçlarının üstüne sarkan iki kadın daha. Herkes akşam yemeği için giyiniyor, konuk odasında oturuyor. Burası Crianlarich'te iyi bir handı. Üzerinde sarkıtlar, ortasında yeşil ağaçlık olan göl. Tepelerden oluşmuş çanak. Kadifemsi yaprak yeşili tepeler. Kadının biri, botanikçi olan kayınpederi için keklik üzümü bulmuş. Saat 11.00'de çatı camı. G. M.

Young *Üç Gine* için kötü bir eleştiri yazmış. Acı on dakika sürdü; sonra dindi. Loch Ness Mrs. Hambro'yu yuttu. Boynunda incileriyle.

Sonra da temize çekmekten içim sıkıldı, geriye kalanı yırtıp attım – bu ders olsun, bir daha yolculukta, temize çekilmesi gerekecek bitmez tükenmez kurşunkalem notları tutmayacağım. Bazılarını yırttığıma pişmanım. Bazı hanlarda Boswell'le ilgili duyduklarımı. Bir de şu ninesi Wordsworth'lerin yanında çalışan ve onu kırmızı astarlı pelerini içinde şiir mırıldanan bir ihtiyar olarak hatırlayan kadını. Bazen çocukların başlarını okşarmış, ama onlarla hiç konuşmazmış. Öte yandan H. Coleridge sürekli içkievlerinde erkeklerle içermiş.

7 Temmuz, Perşembe

Ah, o şiddetli kararsızlıklardan sonra, *Üç Gine* ve *P. H.*'den sonra *Roger*'a geri dönüp o dehşet verici zorlu çalışmaya başlamak. Mektuplardaki önemsiz olgulara nasıl kendimi verebilirim? Bu sabah 1888 yılına, Fainland'a dönmeye zorladım kendimi. Ama dün gece hayatları olmayan kişilerin hayat hikâyelerini yazma düşüncesini işleyip yerden yere vurdu Jumbo*. Ona göre Roger'ın yazılabilecek bir hayatı yok. Belki de doğru bu. Ve işte ben de oturmuş önemsiz olgular için ter döküyorum. Hepsi de çok önemsiz ve kısıtlanmış – belgelenmiş. Bu ölçekte mi ele alınmalı? Bu ışık altında başkalarına ilginç gelir mi? Onunla tanıştığım zamana –1909'a– kadar inatla çalışacağım, sonra da daha kurgusal bir biçim deneyeceğim. Ama o zamana kadar bütün bu mektupların üstünde inceden inceye durmalıyım. Bu ikisi hep birbiriyle çelişecek galiba. Benim görüş açım: Onunki – ve başkalarınınki. Sonra da sıra kitaplarına gelecek.

* Marjorie Strachey.

7 Ağustos, Cumartesi

P. H.'yi yazmak epey hoşuma gidiyor. Bu da bir şey, çünkü kimsenin hoşuna gitmeyecek, hani olur da birileri okursa. Bu arada Ann Watkins, *Atlantic* okurlarının benim makalemi anlayacak kadar Walpole okumadıklarını söylüyor. Geri çevrildi.

17 Ağustos, Çarşamba

Hayır, *Roger*'ı yazmayı sürdürmeyeceğim –kan ter içinde eski makalelerden özetler çıkartarak– ta öğle yemeğine kadar. 25 dakika çalacağım. Aslında kendimi *Roger*'a çok fazla kaptırıyorum. Kaptırmayacağımı söylememiş miydim? Aceleye gerek olmadığını söylemedi mi L.? Tek sorun 56 yaşına gelmem; düşünüyorum da, Gibbon kendine 12 yıllık süre tanıdı ve hemen öldü. Yine de niçin yıpranmalı, inatlaşmalı, tasmayı çekiştirmeli? Tek istediğim dingin bir mevsim geçirmekken. Düşüncelere dalmakken. Bazen bunu yaşıyorum, her zaman olduğu gibi saat 3.00'te uyandığımda, penceremi açıp elma ağaçlarının üstünden gökyüzüne baktığımda. Kırbaç gibi rüzgâr esiyordu dün gece. Her tür değişik görünüm –günbatımından sonra öylesine olağanüstü yuvarlanmalar, açılmalar, kümeleşmeler oldu, öyle inanılmazdı ki banyo penceresinden seyredeyim diye beni çağırdı L.– karmakarışık kırmızı bulutlar; katı; morun, karanın suluboyayla boyanmış yığını, meyveli dondurma kadar yumuşak; ardından yoğun taş yeşili katı dilimler; taş mavisi ve şarap kırmızısı ışık dalgası. Hayır: Tam anlatamıyor bu sözcükler: Sonra bir de bahçedeki ağaçlar vardı; ve yansıyan ışık: Sarp kayalığın kıyısında yanan kızgın demir çubuklar. Böylece de, akşam yemeğinde, bizim kuşaktan söz ettik; ve savaş olasılığından. Hitler şimdi 1 milyon

adamını silahlandırmış. Yalnızca yaz tatbikatı mı yoksa?.. O görmüş geçirmiş adam tavrıyla Harold radyoda savaş çıkabileceğini ima ediyor. Bu tam bir yıkım olur, yalnızca Avrupa uygarlığının yıkımı değil, aynı zamanda bizim son evremizin de yıkımı. Quentin askere alınsa falan. İnsan düşünmek istemiyor – hepsi bu. Yeni odayı, yeni koltuğu, yeni kitapları tartışmayı sürdürüyor. Çimen yaprağının üstündeki tatarcığın elinden başka ne gelir? Ben de *P. H.*'yi yazmak istiyorum: Ve başka şeyleri.

28 Ağustos, Pazar

Bu yazın belirleyici özelliği aşırı kuraklık. Dereler kuru. Tek mantar bile bitmedi daha. Pazar günü M.E.'de şeytanın bayram günü; çocuklar, köpekler, çanlar... şimdi de akşam duasına gidiyorlar işte. Kendime yer bulamıyorum. Dokuz kuka oyununda üç zorlu karşılaşmadan sonra yenildim. Dokuz kuka oyunu hastalık oldu bizde. Okumayı tavsattık. *Roger*'a iyice kendimi kaptırıp onunla kördüğüm oldum: Onu Amerika'nın kıyısına kadar getirdim, bütün yoğunluğuyla. Şimdi kurmacaya atlayacağım: Sonra değişime götüren bölümü oluşturacağım. Ama okunması mümkün bir kitap mı – ve Tanrım biraz daha pekiştirdiğimi, mayalandırdığımı düşününce. Ding dong çalıyor çanlar... ding dong – ne demeye köye yerleştik ki? Ve nasıl da bile bile kök salıyoruz buraya! Ve her an silahlar ateş alıp bizi havaya uçurabilir. L. çok umutsuz. Hitler av köpeklerini salmak üzere. Tek bir adım – işte Çekoslovakya'da – tıpkı 1914'te Avusturya Arşidükü gibi – yine 1914'e döneceğiz. Ding dong ding dong. İnsanlar tarlalarda dolaşıyor. Kurşuni, kasvetli bir akşam.

1 Eylül, Perşembe

Çok güzel berrak bir eylül günü. Sybil'in akşam yemeğine çağırması tehlikesi var ama belki bizi erteler – Kabineden Bakan boy gösterirse. Zamanı politika belirliyor. Q. Leavis, *Scrutiny*'de *Üç Gine*'ye acımasızca saldırmış. Ama kılım kıpırdamadı. Sonuna kadar okumadım bile. Daha ne öfkeli saldırıların yolda olduğunu gösteren bir gelişme. Ama hepsinin kendi kişisel düşüncesi olduğunu görecek kadar okudum – benim küçümsemelerime Queenie'nin kendi karşılıkları ve yakınmaları. Niçin övgüleri ya da yergileri daha çok önemsemediğimi bilmiyorum. Ama işin aslı bu. Bu sabah Roger biyografim pek hoşuma gitmiyor: Çok fazla ayrıntıya boğulmuş, tatsız. Ama yarın ele alıp korkarım *P. H.*'yi bir yana koymam gerekecek. Masasını bitirmek için Quentin çıkageldi. Çatıyı krem rengi bırakmaya karar verdik. Dün Telscombe Koyağı'ndan ırınağa inen yeni bir yürüyüş yolu buldum.

Jane Walker'dan gelen mektup Queenie'yi silip götürdü anında – binlerce teşekkür... *Üç Gine* İngilizce bilen her erkeğin, her kadının elinden düşmemeli falan.

5 Eylül, Pazartesi

Bu güzel eylül sabahında, serçenin biri çatını gagalarken burada oturup Roger üzerine, New York'ta M. M. üzerine küçük ayrıntılarla uğraşmak çok tuhaf, bugün 3 Ağustos 1914'ün tekrarı da olabilecekken... "Ne anlama" gelecek savaş? Karanlık, zor günler: Korkarım büyük olasılıkla ölüm. Ve bütün dostlarımın kapılacağı dehşet: Ve Quentin'in:... Bütün bunların hepsi denizin öteki yakasındaki o gülünç ufacık adamın kafasının içinde. Niçin gülünç? Çünkü hiçbir şey yerli yerine oturmuyor: Hiçbir gerçekliği yok. Ölüm, savaş, karanlık domuz kasabından başbakana kadar

Tanrı'nın tek bir kulunun bile bir zerre önemsediği hiçbir şeyi karşılamıyor. Ne özgürlüğü ne hayatı. Yalnızca temizlikçi kadının rüyası o ve biz o rüyadan uyandık, meyvelerinin neler olduğunu hatırlatan Meçhul Asker Anıtı'nı bulduk karşımızda. İşte, akla yatkın biçimde kavrayabilecek kadar genişletemiyorum zihnimi. Bütün bunlar gerçek olsaydı, insan bir anlam bulabilirdi belki. Ama, gerçekliğin arkasından yükselen, hiçbir anlam taşımayan homurdanmalar bunlar, düpedüz. Bu adamın çılgın sesinin bas bas bağırdığını duyabiliriz bu gece. Nürnberg toplantısı başladı: Bir hafta daha sürecek ama. Ve bundan on gün sonra neler olacak? Diyelim ki kılpayı durumu kurtardık, yine de her an ufacık bir kaza ansızın o kargaşayı yanı başımıza taşıyabilir. Ama bu sefer herkes istekli. İşte fark burada. Ve hepimiz de eşit biçimde karanlıklar içinde olduğumuzdan toplanamıyoruz, bir araya gelemiyoruz: Sürü içgüdüsüne kapılmaya başlıyoruz: Herkes herkese Haber var mı? diye soruyor. Sen ne diyorsun? Tek yanıt, Bekle Gör.

Bu arada 74 yıl boyunca atları su içsin diye dereye götürüp otlağa çıkardıktan sonra hastanede öldü Mr. Thompsett. Çarşamba günü L. vasiyetini okuyacak.

10 Eylül, Cumartesi

Bu bunalım gerçek gibi gelmiyor bana – şu anda yazmakta olduğum 1910 yılında Gordon Meydanı'ndaki Roger kadar gerçek değil; öğle yemeğinden önceki son yirmi dakikayı kullanmak için bu konuyu zorla da olsa kapatıyorum. Elbette önümüzdeki hafta bu zamanlar savaşa girmiş olabiliriz. Gazetelerin her biri sırayla, belki de hükümetin kendilerine yazdırdığı, aynı tek tip sert aklı başında sözcüklerle Hitler'i uyarıyor, bizi zorlarsa savaşacağımızı söylüyor. Hepsi de eşit ölçüde sakin ve aklı başında. Kışkırtıcı hiçbir şey söy-

lenmemeli. Her türlü hoşgörü gösterilmeli. Aslında kâhinin konuşacağı pazartesi ya da salı gününe kadar elimizden geldiğince sükûnetle yerimizde sayıyoruz. Aklımızdan geçenleri bilmesini bekliyoruz. Tek kuşkumuz söylediklerimizin onun epey tıkalı uzun kulaklarına ulaşıp ulaşmayacağı. (Ben Hitler'i değil Roger'ı düşünüyorum – üzerinde düşüneceğim bir şey olarak bana kendini sunduğu için nasıl gönül borcu duyuyorum Roger'a, keşke bunu kendisine de söyleyebilseydim – bu gerçekdışı karmaşada nasıl da yardımı dokunuyor bana.) Bütün bu suratsız adamlar, anlaşılmaz bir nedenle gerçek kocaman şatoya dönüşmüş ve yerle bir edilmesi için barutla dinamit gereken kumdan çocuk şatosuna kuşkuyla gözlerini dikmiş yetişkinler gibi görünüyor benim gözüme. Aklı başında hiç kimse inanamaz buna. Yine de hiç kimse gerçeği dile getiremiyor. Böylece de insan unutuyor. Bu arada da, uçaklar tepelerin üstünde uçarak ortalığı kolaçan ediyor. Bütün hazırlıklar tamam. Hava akınının ilk belirtisinde canavar düdükleri belli biçimde çalacak. Artık bu konuyu konuşmuyoruz L.'yle. Dokuz kuka oynayıp yıldızçiçeği toplamak daha iyi. Dün gece siyahın karşısında turuncu renkleriyle ışıldıyorlardı. Şimdi balkonumuz tamamlandı.

20 Eylül, Salı

Çalışamayacak kadar bitkin olduğum için –biraz başım ağrıyor– gelecek bölümün* taslağını yapsam daha iyi. (Kendimi *P. H.*'ye kaptırdım, bu yüzden de başım ağrıdı. Not: Kurmaca insanı biyografiden daha fazla gerilime sokuyor – coşku yüzünden.)

Diyelim ki H.**'nin ölümünden sonra (delilik) ara veriyorum. R.'nin kendi söylediklerinden alıntılar yaptığım ayrı

* Roger Fry.

** Helen Fry.

bir paragraf yazıyorum. Sonra ara veriyorum. Sonra ilk karşılaşmayla kesin olarak başlıyorum. İlk izlenim şu. Görmüş geçirmiş bir adam, profesör ya da Bohem değil. Sonra annesine yazdığı mektuplardaki gerçekleri versem. Sonra ikinci buluşmaya dönsem. Resimler: Sanat üzerine konuşmalar: Ben camdan dışarı bakıyorum. Onun inandırıcılığı –belli bir yoğunluk– kendi sevdiği şeyi sevmen için seni ikna etmek istemesi. Heves, kendini adama, canlılık – sanki çevresinde pervane uçuyormuş gibi bir çeşit titreşim. Yoksa burada bir olay mı olsa – Ott.'un evinde? Sonra Cple.* Araba kullanırken: Bir şeyler alırken: Onun kaynaştırmadaki ustalığı. Sonra R.'ye yazdığım mektuplardan alıntılar.

İlk 1910 sergisi.

Alaylar. W. Blunt'tan alıntı.

R.'deki etkisi. Bir yakın çekim daha.

MacColl'a mektup. Kendi kişisel özgürlüğü.

Coşku. Kendi yöntemini buldu (ama uzun sürmedi. V'ye yazdığı mektuplar onun etkisine çok fazla girdiğini gösteriyor.)

Aşk. Asla âşık olmadığını nasıl söylemeli?

Savaş öncesi havasını ver. Ott. Duncan. Fransa.

Güzellik ve şehvet üzerine Bridges'a yazdığı mektup. Onun titizliği. Mantığı.

22 Eylül, Perşembe

Yanlışlıkla *Roger*'ın bazı sayfalarını buraya yazdım; hep dediğim gibi kitaplarımın birbiri içine geçtiğinin kanıtı bu, eğer kanıta gerek varsa. Evet, şu anda 1910-1916 arası V. B.'ye yazılmış deste deste mektup var –Oxford Sanat Okulu için deste deste tavsiye mektubu– her biri değişik mektuplar, gazete kesikleri, kitaplardan alıntılar içeren sonu gelmez dosyalar. Araya da benimkiler karışıyor, şimdi sayısını bi-

* İstanbul.

lemediğim yarı resmi *Üç Gine* mektupları (şimdiye kadar 7.017 tane satıldı...) Bell'ler gittikten sonra kavuşmayı tasarladığımız gibi gün boyu çalıştığımız aklı başında dingin, yalnız haftalar gerçekleşmedi. Galiba bu durum insanın hoşuna gidiyor. Yine de düzenli olarak bir o kitabı bir bu kitabı okuyarak girdiğim o eski, çok eski ritmi tutturuyordum neredeyse: Sabah boyunca *Roger*: 14.00'ten 16.00'ya kadar yürüyüş: 17.00'den 18.30'a kadar dokuz kuka; sonra Madame de Sevigne; 19.30'da akşam yemeği; *Roger*'ı oku; müzik dinle; Eddie'nin *Candide*'ini ciltle; Siegfried Sassoon oku; 11.30'da falan da doğru yatak. Çok güzel bir ritim; ama göründüğü kadarıyla ancak birkaç günlüğüne becerebiliyorum. Gelecek hafta hepsi darmaduman olacak.

6 Ekim, Perşembe

Bir on dakika daha. Yalnızca bir saat yazabildiğim *P. H.*'yle biraz oynaşıyorum. Tıpkı *Dalgalar* gibi. Müthiş hoşuma gidiyor: *Roger* üzerinde kafam kilitleniyor. İki gün önce korkunç bir fırtına vardı. Yürüyüşe çıkamadım. Elmalar döküldü. Elektrikler kesildi. Woolworths'ten aldığımız dört mumu kullandık. Yemek odasındaki ateşte akşam yemeği pişirdik, tütsüledik. Erkekler şimdi tahtaları vernikliyor. Oda gerçekten bu hafta bitecek. Şimdi politika düpedüz "Ben sana demedim mi... Sen yaptın. Ben yapmadım." aşamasında. Artık gazete okumayı bırakacağım. Sonunda düşüncelerime gömüleceğim. Hayatımız boyunca barış: Niçin buna inanmaya çalışmayalım? Bir atağa kalkıp S. Remy'ye gidemez miyiz? İstiyorum bunu: İstemiyorum. Değişiklik özlemi çekiyorum: Mum ışığında bile olsa Sevigne okumaya bayılıyorum. Londra'ya ve ışıklarına özlem duyuyorum; bağbozumunu özlüyorum; katıksız yalnızlığı özlüyorum. Dün Piddinghoe'ya yürürken bütün bunları konuştuk L.'yle.

14 Ekim, Cuma

Uzun karanlık geceler çöktüğünde iki şey yapmak geliyor içimden; şimdi olduğu gibi tam o anın dürtüsüyle, *P. H.*'ye girecek bir sürü küçük şiir yazmak: Daha sonra yararlanmak için; sayısız *T. L. S.* notlarımı bir araya toplamak, hatta ciltlemek: Yazacağım eleştiri kitabı gibi bir şeyin malzemesi olarak kullanmak bunları; alıntılar? Yorumlar? Son yirmi yıldır baştan sona okuduğum, notlar aldığım bütün İngiliz edebiyatına yayılıyor bunlar.

1 Kasım, Salı

Cheshire kedisine benziyor Max*. Yusyuvarlak. Gerdanlı. Mavi gözlü. Gözleri dalgınlaşıyor. Bruce Richmond gibi –her yanı kavis kavis. Dediği şuydu, ben bir topluluğun üyesi olmadım hiç. Hayır, delikanlıyken bile olmadım. Korkunç bir yanlıştı bu. Gençken tek bir doğru yol bulunduğunu düşünmek zorundasın. Ve ben de bunun çok bilgece olduğunu, ama insanın bu bilince varamayabileceğini sandım. "Bir dünya oluşturmak için her tür şey gereklidir." Ben bütün toplulukların dışındaydım. Benden hoşlanan sevgili Roger Fry doğuştan önderdi. Hiç onun kadar "aydınlanmış" birini görmedim. Görünüşü de öyleydi. Görünüşü bu kadar uyum içinde birini de görmedim. Sanat Estetiği üzerine konuşma yaparken dinledim onu. Hayal kırıklığına uğradım. Sayfaları çevirip duruyordu – çevir de çevir... Hampstead daha bozulmamıştı. Birkaç yıl önce Jack Straw'un şatosunda kaldım. Karım nezle olmuştu. Omzunun üstünden bakan garson kız dedi ki –karım iki kere nezle olmuştu– "Sen pek de açgözlü bir şeysin, değil mi?" İşte bu, ölümsüz. Bütün garson kızlar ırkını barındırıyor içinde. Herhalde on kere falan gitmişim-

* Max Beerbohm.

dir içkievlerine. George Moore gözlerini hiç kullanmadı. İnsanların neler düşündüğünü hiç bilmezdi. Her şeyi kitaplardan öğrendi. Ah, bana *Ave atque Vale**'yi hatırlatacağınızdan korkmuştum. Evet; çok güzel o. Evet, doğru orada gözlerini kullandı. Yoksa içinde hiç balık yaşamayan güzel bir göle benzer. *Kerith Deresi*... Coulson Kernahan mı? (Ona C.K.'nın nasıl Hastings'te yoluma çıktığını anlattım. Siz Edith Sitwell misiniz? Hayır, Mrs. W.'yim. Ya siz? Coulson Kernahan.) Bunun üzerine Max hindi sesleri çıkardı. Onu Sarı Kitap günlerinden tanıdığını söyledi hemen. *God and the Ant*'i [Tanrı ve Karınca] yazdı. 12 milyon sattı. Bir de hatıralarını yazdı. Lord Robert'ın evine nasıl gittim... O yüce adam koltuğundan kalktı. Gözleri – ela mıydı? Mavi miydi? Kahverengi miydi – hayır, yalnızca asker gözleriydi. Ve o, Max Beerbohm, benim hiç tanışmadığım ünlü seçkin kişileri yazdı.

Onun kendi yazılarına gelince: Sevgili Lytton Strachey bana dedi ki: Önce bir cümle yazıyorum; sonra bir tane daha. İşte ben böyle yazarım. Böylece sürer gider. Ama sanki yazmak, kırlarda koşmak gibi olmalıymış duygusu içindeyim. Sizin tarzınız bu. Şimdi kahvaltıdan sonra odanıza nasıl iniyorsunuz – neler hissediyorsunuz? Ben saate bakar, aman Tanrım, derdim, makaleme başlama zamanım geldi... Hayır, önce gazete okuyacağım. İçimden hiç yazmak gelmezdi. Ama bir akşam yemeğinden gelir, fırçamı elime alır, birbiri ardından karikatür çizerdim. Tam şuramdan baloncuklar yükselirlerdi sanki... midesine bastırdı elini. Bir tür esindi, galiba. O güzel makalenizde Charles Lamb ve benim için söylediklerniniz çok doğruydu. Çılgının biriydi o; yetenekliydi; dahiydi. Ben de Jack Horner gibiyim. En iyi ürünümü ortaya çıkarıyorum. Tamamlanmış, hiç kusursuz...1500 kişilik falan bir okur kitlem var. Ah, ünlüyüm, büyük ölçüde de size, sizin gibi dorukta olan önemli kişilere borçluyum bunu. Sık sık kendi

* Merhaba ve elveda.

yazdıklarımı baştan okurum. Saygı duyduğum kişilerin gözleriyle okumak gibi bir alışkanlığım var. Sıklıkla Virginia Woolf'un okuyacağı gibi okudum – sizin seveceğiniz türden şeyleri seçerek. Siz hiç yapmaz mısınız bunu? Ah, denemelisiniz.

Isherwood'la kapı eşiğinde karşılaştık. Ele avuca sığmaz oğlan çocuğunu andırıyor biraz: Cıva gibi fıldır fıldır gözler; kavruk; jokeye benziyor. W. Maugham'ın dediğine göre, "Bu delikanlı, İngiliz romanının geleceğini avuçlarının içinde tutuyor." Çok coşkuluydu. Max'in kendisinin de tam anlamıyla bilincinde olduğu, ama şımarmadığı parlaklığına, özgünlüğüne karşın, çok yüzeysel bir geceydi; yanımda getirdiğim puroyu içemediğim için benim de kanıtladığım gibi. Bu daha derin bir değerlendirme. Sybil'in konukseverliği her şeyi aynı yüzeysellikte tuttu. Öyküler, övgüler. Ev: Deniz kabuğu beyazlığı, gümüş rengi, yeşilleri: Tahta kaplamaları: Eski eşyaları.

16 Kasım, Çarşamba

Dağın doruğunda olduğunu hissettiğin çok az sayıda an var. Demek istediğim şey, bir yükseklikten huzur içinde aşağıya bakmak. Üst kata çıkarken düşündüm bunu. Simgesel bir şey bu. Şimdi "yukarı çıkıyorum" *Biyografi* yazmaya. Dorukta bir an yaşayacak mıyım? Ya da Roger'ı bitirince? Ya da bu gece yatağımda, saat 2.00'yle 3.00 arasında? Ansızın kasılmalarla karşıma çıkıyorlar. Daha çok da *Yıllar* için öylesine acılar çekerken yaşadım.

Dün gece Viola Tree öldü, zatülcenpten: Benden iki yaş küçüktü.

Teninin dokusunu hatırlıyorum: Kayısı gibiydi; birkaç kehribar rengi tüy. Altlarını boyadığı gözleri boncuk boncuk. Iriyarı tanrıça kadın, aynı zamanda da yaşlı ağır işçi; uzun adımlarla yürüyen iri kemikli biri; oldukça yükseldi, son zamanlarda. En son onu Gargoyle kokteylinde gördüm;

o pek abartılı, dost canlısı tavırlarıyla. Başka türlü davrandığını hiç görmedim; yine de hep hoşlandım ondan. Belki de yılda bir kere karşılaşırdık, kitapları nedeniyle. *Castles in Spain* çıktığı gün akşam yemeğini burada bizimle yedi. Ben de Woburn Meydanı'na gittim, tereyağı gazete kâğıdına sarılıydı. Konuk odasında çift kişilik İtalyan yatak vardı. İçgüdüleriyle davranırdı; yıldız oyuncu tavırlarının çekiciliği vardı onda; ve Bohemliklerinin, duyarlılıklarının. Ama bence sahiden içinden geldiği gibi davranan anneydi, kız evlattı; hırslı değildi; hayata büyük beceriyle sarıldı; galiba parasızlık çekti; ve savurgandı; çok gözü pekti; yürekliydi – elinin değdiği yer güzelleşirdi. Öylesine güçlüydü, iriyarıydı ki 80'ine kadar yaşaması gerekirdi; ama hiç kuşku yok, o şatoyu hor kullandı, geç saatlere kadar uykusuz kalarak; bilmiyorum. Bir şeyleri sözcüklere dökme yeteneği vardı. Kızı Virginia bu hafta evleniyor. Ve Viola'yı ölmüş yatarken düşününce. Nasıl da yersiz – gereksiz.

22 Kasım, Salı

Bir yazar olarak durumum üzerine Düşünceleri yazmayı tasarlıyordum. Dante okumak istemiyorum; belki 20 yıl, belki daha uzun süre önce, galiba *Gece ve Gündüz*'ü yazdığım sıralar Asheham'da yazdığım bir öykü olan "Lappin ve Lapinova"yı yeniden elden geçirirken on dakika ara veriyorum.

Uzun bir zamana yayılıyor bu. Besbelli göklere çıkarılmış durumdayım, galiba on yıl öncesinden: Sonra W. Lewis ve Miss Stein boynumu vurdu: Ve şimdi galiba –dur bakalım– modam geçti, elbette: Morgan* konusunda gençlerle hiç ortak noktamız yok. Yine de *Dalgalar*'ı yazdım; ama bir daha iyi bir şey yazacağa benzemiyorum; ikinci sınıfım, belki de, bence bir yana atılacağım. Galiba halkın gözünde yerim bu,

* E. M. Forster.

şu anda. Büyük ölçüde C. Connolly'nin yamalı bohça gibi eleştirisinden kaynaklanıyor: Rüzgârın önünde sürüklenen kuş tüyü yumağı. Ne kadar umurumda? Sandığımdan daha az. Ama sonra de elbette; hepsi benim gördüğüm kadar önemli değil. Yani demek istiyorum ki, hiç bu kadar ünlü olduğumu düşünmemiştim: Bu yüzden de boynumu vurduklarını hissetmiyorum. Yine de *Dalgalar*'dan ya da *Flush*'tan sonra galiba *Scrutiny* beni göz önüne serdi. W. L. bana saldırdı. Etkin bir karşı çıkmanın farkındaydım. Evet, gençler beni övüyor, yaşlılar saldırıyordu. *Üç Gine*'yle birlikte ortalık karıştı. Çünkü hem G. M. Young'cılar, hem de Scrutiny'ciler saldırdı ona. Ve benim kendi dostlarım da onun yüzünden bana sırtını döndü. İşte böylece de durumum çok bulanık. Hiç kuşkusuz Morgan'ın ünü benimkinden çok fazla. Tom*'unki de mi? Bir bakıma bu bir teselli. Ben temelde, galiba, yabancıyım. En iyi işlerimi çıkarıyorum, sırtımı duvara verdiğimde kendimi en güvende hissediyorum. Yine de tuhaf bir duygu ama, akıntıya karşı yazmak. Akıntıyı bütünüyle yok saymak çok zor. Yine de elbette öyle yapacağım. *P. H.*'de bir şeyler var mı, göreceğiz. Ne olursa olsun, kendi eleştirel kafamdan başka sığınağım yok.

19 Aralık, Pazartesi

Son sabahımı –çünkü yarın, iğrenç bir karmaşa olacak– bu yılı özetlemek için harcayacağım. Daha önümüzde on gün falan olduğu doğru: Ama bu defterin ayrıcalığı böyle şeylere izin veriyor – tanıdığı özgürlükler diyecektim ama kılı kırk yaran vicdanım bir başka sözcük aramaya yöneltiyor beni. Bu da bazı sorular çıkarıyor ortaya. Ama onları bir yana bırakıyorum; yazma sanatı konusunda benim kaygılarımla ilgili soruları. Genel olarak sanatın içine giderek daha

* T. S. Eliot.

çok gömülüyorum – daha mı çok, hayır, galiba, St.Ives'daki konuk odasında büyükler akşam yemeği yerken yeşil peluş divanda Hawthorne'dan esinlenerek öykü karalayan küçücük bir yaratık olduğum günlerden beri gömülüyorum içine. Yılın son yemeğine Tom'u çağırdık.

Bu yıl *Üç Gine* üzerinde çalıştım: Galiba 1 Nisan'da *Roger'a* başladım: 1919 yılına kadar getirdim. Aynı zamanda Walpole'u yazdım: Lappin Lapinova'yı; ve *The Art of Biography*'yi [Biyografi Sanatı]. *Üç Gine*'nin karşılanışı ilginç oldu, beklenmedikti – yalnızca ne beklediğimden emin değilim. 8.000 sattı. Arkadaşlarımdan teki bile ağzına almadı. Geniş çevrem daha da genişledi – ama kitabın gerçek erdemleri konusunda bütünüyle karanlıklar içindeyim. Acaba o?.. Hayır, niteliklerini belirlemeyeceğim bile, çünkü işin doğrusu daha hiç kimse onun üzerine bir yargı belirtmedi. *Kendine Ait Bir Oda*'dan çok daha az ağızbirliği içindeler. Galiba bu çalışma için en uygunu uzun zamana yayılmış bir yargı olacak gibi görünüyor. *Pointz Hall*'dan 120 sayfa yazdım. 220 sayfalık bir kitap yapmayı düşünüyorum. Rengârenk bir şey. Fry'ın olgularının uzun süreli baskılarından kaçıp rahatlamak için ona sarılıyorum. Ama galiba bir yerlerde bir bütün görüyorum. Nisan sıralarında bir gün bir yerlerde ip gibi sallanırken yakaladım düpedüz. Arkasından hangi sayfanın geleceğini hiç bilmeden. Ve sonra geldiler. Zevk için yazayım diye.

1939

5 Ocak, Cuma

Eskisiyle *Roger*'ı Josette'e kadar getirdikten sonra kalemime yeni uç takıyorum ve bu çok güzel ocak sabahında son beş dakikamı Yeni Yılın ilk sayfasını yazmak için harcıyorum. Öğle yemeğinden önceki beş dakikamı – bu kafayla, bu kadar zamanda bu önemli defterin açılışını nasıl yapacağım? Hâlâ son cümlenin tekerlek izinde koşan bu kafayla. Son cümlesi de defalarca yeniden yazılacak üstelik. Demek ki baskın konu çalışmak: *Roger:* Ötekiler alışıldık Rodmell konuları. Yani, üzerinde durmayarak buzlanma sorununda ipin ucunu kaçırdım. 14 ya da 15 gün önce buraya geldiğimizde bütün boruların donmuş olduğunu gördük. Tam beş gün süreyle kar vardı – zehir gibi ayaz: Rüzgâr. Bir saat süreyle tipinin içinde bata çıka ilerledik. Tekerleklerimize zincir takmıştık. Noel günü güç bela Charleston ve Tilton'a gittik. Derken iki gün sonra bir sabah uyanıp her yerde yeşil çimenleri gördük. Mutfak camından sarkan uzun buzulların ucunda su damlacıkları vardı. Eridiler. Borular çözüldü. Şimdi esen doğu rüzgârıyla sanki haziran sabahı. Sürem bitti. Ama neyse deftere başladım. Belki kafam açılacak yarın, 10 dakika yazacağım.

8 Ocak, Pazartesi

Şimdi *Roger*'ı yazmaktan –Tanrım, Josette bölümü– baştan sona çok ayrıntılı, çok kısıtlayıcı – beynimi temizlikçi kadının toz bezine çevirdiğim için ilkönce bu uçarı sayfaya sere serpe yazacağım, sonra da yemin ederim, pazar günü geri dönmeden önce dört gün boyunca içimden geldiği gibi roman yazacağım. Yazma isteğimin çoğunu, hatta roman yazma isteğimi bile, öğütüp tüketmeme karşın. Beyin törpüsü Rodmell: Özellikle de kışın. Hiç aralıksız üç saat yazıyorum: İki saat yürüyorum: 11.30'a kadar okuyoruz; akşam yemeği pişirmek, müzik, haberler için falan aralar vererek. İşte böyle destelerce mektubunu okudum R.'nin; biraz Sévigné; Chaucer – kimi saçma sapan kitaplar.

18 Ocak, Perşembe

Harper'ın hikâyemi alması hiç kuşkusuz beni çok heveslendirdi. Bu sabah duydum. Çok güzel bir hikâye, onu almak büyüledi bizi. 600 dolar kazandım böylece. Öte yandan, insanın yüreklendirilmeden de başının çaresine bakması gerektiği kuramlarımı karşılasın diye söylemeliyim ki yüreklendirilmek insanın içini ısıtıyor, canlandırıyor. Bunu inkâr edemem. Belki de biraz bu nedenle bu sabah soluk bile almadan son hızla yazdım *P. H.*'yi. Galiba ilişkileri özetlemenin çok daha dolaysız bir yöntemini buldum: Sonra şiirler (ölçülü) lirik düzyazı tarzının dışına taştı, Roger'ın dediği ve benim de katıldığım gibi bu konuda biraz aşırıya kaçıyorum. Bu arada, bu, uzun süredir aldığım en iyi eleştiriydi: Yani cansız sahnelerimi şiirselleştirdiğim, kişiliğimi vurguladığım; sanatsal unsurların içinden süzülüp anlamın yüzeye çıkmasına izin vermediğim yolundaki eleştiri.

28 Şubat, Salı

Konuşmalarla kafamın içi çın çın ötmeye başlamadıkça buraya yazmamam çok yazık, aslında. Yalnızca çerçöpü, kasveti yazıyorum, onu da üstünkörü. *Roger*'ı bir yana bıraktım. Ve *P. H.*'yle bir günlük mutluluk. Sonra bir sürü paket: Yeni çıkan kitaplar; uyuşmuş bir ense. Her zamanki gibi ben dayanıksızsam bütün sivrisinekler üşüşüyor. Her zamankiler. Açıkça belirtmem gerekmez. Politeknikte "konuşmam" gerek; yükümlülükler çoğalıyor. Karmaşaya eklenecek sayısız sığınmacı. İşte – yapmayacağımı söylemişken sayıp döktüm onları.

11 Mart, Cumartesi

Dün, yani 10 Mart Cuma günü *Roger*'ın ilk taslağına son sözcüğü yerleştirdim. Ve şimdi başlamam gerek – hatta başlamak bile değil, yeniden yeniden gözden geçirmem. Korkunç yıpratıcı günler yaklaşıyor. Ve sayısız kuşku, biyografi yazarı olarak kendimden kuşku: Acaba hiç yapmasa mıydım kuşkusu: Yine de ne olursa olsun sona kadar getirdim. Ve kendime bir anlık tatlı hoşnutluk izni verebilirim. Az çok süzülüp alınmış gerçekler var. Ve o sayısız dehşete dalacak zamanım yok. İçinde bir nebze hayat vardır belki – yoksa baştan aşağı toz ve kül mü?

11 Nisan, Salı

Dickens okuyorum; canlanayım diye. Nasıl yaşadı, onu okuyorum: Nasıl yazdığını değil; hem bir erdem hem de hata. Bir şeyin ortaya çıkışını seyretmek gibi; aklı işe kat-

madan. Yine de can evinden vurması ve kavrayışı –örneğin Miss Price'ı, Miss Squeers'ı, köylüyü– çok olağanüstü. İstesem bile eleştirel aklımı bir şeye kaptıramıyorum. Sonra iş gibi Sévigné okuyorum, amaçladığım kitapların çabucak bir alaşımını yapmak için. Gelecekte hızlı, yoğun, kısa kitaplar yazmalı, bir şeye saplanıp kalmamalıyım asla. Yaşlılığın getirdiği yatışma ve donma durumundan sakınmanın yolu bu. Ve bütün önyargılı kuramları bir yana itmenin. Çünkü hepsi bu kadar aşırı vurgulu ve gelenekselken olası satırları bile kabaca yazmak için yeterli bilgimiz olduğundan gittikçe daha çok kuşkuya düşüyorum. Ll. Davies kardeşlerin sonuncusu olan Maurice öldü; Margaret yaşıyor; aşırı özen göstererek; insan ne demeye yılları üst üste yığmak amacıyla hep önüne kolay görevler koyup, azıcık dermanını sürekli ölçerek, sınayarak sürüklensin dursun duygusu içindeydim ben. Aynı zamanda da Rochefoucauld okuyorum. Küçük kahverengi defterimin gerçek amacı bu – yani beni okumaya yöneltmesi – elimde kalemle – kokunun izini sürerek; iyi kitapları okuyorum: Müsveddelerin sürünmelerini ya da genç yaban kuşların tiz çığlıklarını değil –bu sözcüklerle anlatmak istediğim şey toy gagaların kardeşçe sevgisi ve çene çalmaları – duygudaşlık dileyerek. Gerek duyduğumda başvuruyorum Chaucer'a. Demek ki zamanım olsaydı – ama belki önümüzdeki hafta daha çok yalnız kalabileceğim – savaş olmasaydı– içinde öylesine ender yaşanan o coşku verici katmana doğru kalemimi yukarılara kaydırabilirdim; beynimin son hızla çalıştığı, bu yüzden de uykuda gibi göründüğü yere doğru; tıpkı uçak pervaneleri gibi. Oysa son Clifton bölümünü yeniden daktiloya çekmem gerek; yarın boş kalmak, Cambridge için ortalığı temizlemek amacıyla. Oldukça iyi sanıyorum: Yoğun ve iyi kotarılmış.

13 Nisan, Perşembe

Pek ağır olmayan ama her zamanki gibi insanın kafasını emen iki günlük nezleden sonra uyuşuk uyuşuk birkaç Roger mektubuna bakmak için işte bu sabah buradayım. İlk 40 sayfamı bitirdim –çocukluğunu falan– neyse, bir haftadan kısa sürede; ama zaten büyük ölçüde özyaşamöyküsüydü; şimdi de politika kılıcı sallanıyor tepemde. Bugün Parlamentoda Chamberlain konuşacak. Savaş çıkacak bence, yarın değilse daha yakında. Dün 100 sayfa Dickens okudum, tiyatro oyunu ve roman konusunda belli belirsiz bir şeyler gördüm; sürekli kişilik yaratan o sayısız sahnenin vurgulanmasıyla, alaya alınmasıyla nasıl sahne geleneğinden kaynaklandığını. Edebiyat – yani Henry James'in yaptığı gibi ince ayrımlar ve imalar hemen hiç kullanılmamış. Her şey gözü pek, renkli. Oldukça tekdüze; yine de öylesine gür, öylesine yaratıcı; evet, ama *çok* yaratıcı değil; ima etmiyor. Her şey masanın üstüne serilmiş. Yalnızlık içinde yaratılacak hiçbir şey yok. Bu kadar hızlı ve çekici olmasının nedeni de bu. İnsana kitabı elinden bıraktırıp düşündürecek hiçbir şey yok. Ama bunlar nezle sayıklamaları; öylesine sersemlemiş durumdayım ki Sir Edward'ı eve götürüp ateşin başında onun özsuyunu çıkartacağım.

15 Nisan, Cumartesi

Galiba *Roger* konusunda iyi iş başardım; her bölüme iki haftadan fazla zaman ayıracağımı sanmıyorum. Hem oldukça eğlenceli – bu yılki angaryanın böyle büyük ölçüde üstesinden gelmek. Galiba nasıl biçimlendiğini görüyorum: Ve benim derleme yöntemim oldukça iyiydi. Belki o da romana benziyor. Canımı sıkmıyorum. Mektuplara elimi sürmüyorum: Gazete yok: Kafam öylesine tek şeye saplanmış

ki okuyamıyorum. L. kitabında dörtnala ilerliyor. Tatil bana iyi gelecek –Fransa'da birkaç gün– ya da hızla Cotswolds'u dolaşmak. Ama sevdiğim ne kadar çok şey olduğunu düşününce –çok tuhaf bu– (hep böyle başlıyorum) bunun savaştan kaynaklanan ilgisizlik olduğunu anlıyorum: Her şey anlamsızlaşıyor: Plan yapamıyorum: Sonra bir de ortak duyarlılık var: Bütün İngiltere aynı şeyi düşünüyor –bu savaş dehşetini– aynı anda. Daha önce hiç böyle güçle hissetmemiştim. Arkasından kendini yatıştırıyorsun, yine kendi özel hayatını soyutluyorsun.

Ama Londra'dan makama ısmarlamalıyım.

26 Nisan, Çarşamba

Çeyrek bölümünü yazdım – *Roger*'ın 100 sayfasını yarına kadar tamamlayacağım. 400 sayfa olduğuna göre ve 100 sayfa üç haftayı alıyorsa (ah, ama araya bir şeyler girdi) – bitirmek dokuz haftamı alacak demektir. Evet, temmuz sonuna kadar bitirmek zorundayım. Yalnızca bir yerlere gidebiliriz. Diyelim ki ağustosta. Ve hepsinin daktilosunu eylülde tamamlarım... Neyse... seneye bu zamanlar çıkmış olur. Ve ağustosta özgür olacağım – nasıl da zorlu çalışma olacak; ve ancak altı yedi kişilik çok küçük bir ilgi bekliyorum. Ve bana demediklerini bırakmayacaklar.

29 Haziran, Perşembe

Roger ve P I P üzerinde bu zorlu çalışma başımı döndürüyor, burada geçireceğim on dakikayla bu sersemlikten kurtulmaya çalışıyorum. Merak ediyorum nedenini; bunu bir daha okuyup okumayacağımı. Belki de hatıralarımı yazmayı sürdürürsem hem *R.*'den kaçış olacak hem de ileri-

de işime yarayacak. Dün kasvetli bir gündü; Fortnums'da ayakkabı avına çıktım. İndirimli satış vardı, ama yalnızca satılamayacak şeylerde. Ve o hava, İngiliz üst sınıfın havası; hepsi de son derece ölçülü, kırmızı tırnaklı; ben de aralarında şarlatan – tenim kırbaçlanıyor: Yerimde huzursuz kıpırdanıyorum: Ama yağmur altında parklarda dolaşarak kendimi toparlıyorum. Eve dönüp kendimi Pascal'a vermeye çalışıyorum. Yapamıyorum. Yine de ayak uydurmamın tek yolu bu, anlayamasam bile dinginliğe kavuşuyorum. Tanrıbilimin bu ufak tefek noktaları beni aşan bir kavrayış gerektiriyor. Yine de Lytton'ın bakış açısını anlıyorum – sevgili dost yılanım. Nasıl da bir rüya olmalı bu hayat – yani onun ölmesi, benim onu okumam: Bu dünyada bir iz bıraktığımızı ileri sürmeye çalışarak; ben bazen bütün bunların bir hayal olduğunu hissederken – çok çabuk yol aldık; çok hızla yaşadık; şu küçücük defterler dışında bunu gösterecek hiçbir şey de yok. Ama bu benim ayaklarımı yere sımsıkı gömmeme, bu anı sıkıp ezmeme yol açıyor. Böylece de akşam yemeğinden sonra L.'yle birlikte kliniğe yürüdüm; beni çekiştiren Sally'yle birlikte dışarıda bekledim; akşam görünümünü seyrettim. Regents Park'ın üstündeki mor, gri bulutlar eflatun, sarı ışıklı ilanlarla birlikte sevinçten yerimde zıplattı beni.

7 Ağustos, Pazartesi

Şimdi atak ve gözü pek bir kalkışmayla *Hayal ve Tasarım*'ı kısaltmayı bırakacak, yani zorunlu olduğum bu sabahki zorlu çalışmamı 10 dakikalığına kesecek ve buraya yazacağım.

Ah evet, yazacak bir sürü şey geçti aklımdan. Tam olarak günlük değil. Çeşitli düşünceler. Bu aralar pek tutulan bir kurnazlık bu. Hem Peter Lucas hem Gide bunu yapıyor.

İkisi de yaratıcı sanata yanaşamıyor. (*Roger* olmasa, ben yapabilirdim sanıyorum.) Yorumlama –araya gündelik laflar sıkıştırma– böylesi zamanlarda pek elverişli oluyor. Ben de bunu hissediyorum. Ama ne geçiyordu aklımdan? Sansürleri düşünüyordum. Hayali kişilerin bizi nasıl uyardığını. Okuduğum basılacak kitaplarda da açıkça görülüyor bu.

Eğer ben bunu söylersem, falanca filanca benim duygusal olduğumu düşünür. Şöyle olursa... beni burjuva sanır. Şimdi bana bütün kitapların çevresini görünmez sansürcüler sarmış gibi geliyor. Onların kendi bilinçleri, tedirginlikleri bu yüzden. Şu anda sansürcülerin neler olduklarını bulmaya çalışmak zahmete değer. Wordsworth karşılaştı mı bunlarla? Kuşkuluyum. Kahvaltıdan önce "Ruth"u okudum. Ondaki dinginlik, kendinden geçme, dikkatini dağıtmama, bir şeye yoğunlaşma ve bunların sonucu olan "güzellik" çarptı beni. Sanki inci salgılayabilmesi için aklın nesnesi üzerine tedirgin edilmeden yerleşmesine olanak tanımak gerekiyor.

Bir makale için iyi bir fikir bu.

Simgesel anlatımla, aklın bütün alanları birbirine çok daha yaklaştı. Kırlarda ağlayan bir çocuk akla yoksulluğu getiriyor; benim rahatlığımı; aklıma. Köy spor karşılaşmalarına gitmem gerekir mi? Böylece "gereklilik" zorla düşüncelerime giriyor.

Ah, giyinirken birden aklıma geldi, yaşlılığın yaklaşmasını ve giderek ölümün gelişini tanımlamak nasıl da ilginç olurdu. Tıpkı insanların aşkı tanımlamaları gibi. Çöküşün her belirtisini yazmak: Ama niye çöküşün? Yaşlılığı ötekilerden daha değişik bir deneyim olarak ele almak; kendi başına muhteşem bir deneyim olan, en azından yaklaşması doğum gibi bilinçsiz olmayan ölümün adım adım gelen her aşamasında izini sürmek.

Yine zorlu çalışmama dönmeliyim, sanırım canlanmış olarak.

9 Ağustos, Çarşamba

Zorlu çalışmam sersemlemiş ve bunalım içinde bıraktı beni. Tanrım nasıl ortaya çıkaracağım bu bölümü? Kim bilir?

24 Ağustos, Perşembe

Belki de "bunalımı" tanımlamak, R.'nin gönül işlerini tanımlamaktan daha ilginç olur. Evet, tam göbeğindeyiz. Savaşa girdik mi? Saat birde dinleyeceğim. Duygusal olarak geçen eylül ayından çok farklı. Londra'da dün neredeyse ilgisizlik vardı. Trenlerde hiç kalabalık yoktu – trenle gittik. Ne de sokaklarda kaynaşma. Hamalın biri askere alınmış. Alınyazısı, ustanın dediği gibi. Alınyazısı karşısında elinden ne gelir? 37*'de tam bir kargaşa. Ann** mezarlıkta karşıladı. Şimdi elbette savaş falan yok, dedi. "Şey, ne düşüneceğimi bilemiyorum," dedi John***. Ama kostümlü prova olarak eksiksiz. Müzeler kapalı. Rodmell tepelerinde ışıldaklar. Tehlike kapıda, diyor Chamberlain. Rus anlaşması tatsız ve öngörülmemiş bir şaşkınlık oldu. Hepimiz koyun sürüsüne benziyoruz daha çok. Hiç coşku yok. Sabırlı bir afallamışlık. "Bununla başa çıkalım" isteği var galiba. İki misli yiyecek ve biraz kömür ısmarladım. Violet Teyze Charleston'a sığındı. Gerçekdışı. Umutsuzluk esintileri. Çalışmak zor. Chambers bir öykü için 200 pound önerdi. Bataklığın üstünde sis. Uçaklar. Düğmeye bir dokundular mı doğru savaşa. Danzing daha düşmedi. Yazmanlar neşeli. Savaşa girmemizi beklerken yazmaktan inme inmiş, bir küçük saman çöpünü ötekine ekliyorum. Şimdi savaşmak için hiçbir nedenimiz yok, dedi Ann. Komünistler bölündü. Demiryo-

* Yeni taşınmakta olduğu 37 Mecklenburg Meydanı.

** V. W.'nin yeğeni Ann Stephen.

*** John Lehmann.

lu grevi ertelendi. O taşra beyi sesiyle yayın yapıyor Lord Halifax. Giysi fiyatları artacak mı, diyor Louie? Alttan alta, elbette karamsarlık kabarıyor. Paramparça olmuş delikanlılar: Nessa'nın iki yıl önceki durumunda olan anneler. Ama yine de her an sağa doğru bir yoldan çıkış gerçekleşebilir. Ortak duygu, öznel olanın üstünü örtüyor, sonra geri çekiliyor. Rahatsızım ve aklım dağınık. Ve hepsi de meydandaki keşmekeşle karışıyor.

6 Eylül, Çarşamba

Bu sabah 8.30'da ilk hava akını uyarısı yapıldı. Yatağımda uzanırken giderek keskinleşen bir çınlama. Hemen giyinip L.'yle terasa çıktık. Gökyüzü açık. Bütün kulübeler kapalı. Kahvaltı ettik. Her şey berrak. Verilen arada Southwark'a hava saldırısı yapıldı. Hiç haber yok. Hepworth'ler pazartesi günü geldi. Daha çok deniz yolculuğuna benziyordu. Zorlama konuşmalar. Can sıkıntısı. Her şeyin içinden anlam uçup gitmiş. Gazete okumaya bile değmiyor. B.B.C. bir gün öncesinden haberleri veriyor. Boşluk. Beceriksizlik. Bunları yazmamda yarar var. Roger üzerinde çalışmaya beynimi zorlamayı tasarlıyorum. Ama Tanrım, bu hayatım boyunca yaşadığım en kötü deneyim. Yalnızca bedensel duyguları algıladığım anlamına geliyor, insan üşüyor, uyuşuyor. Bitmez tükenmez ayak bağları. Perdeleri astık. Kömürü kulübeye taşıdık falan, Battersea'li 8 kadın ve çocuk için. Hamile annelerin hepsi kavga ediyor. Bazıları dün geri döndü. Arabanın üstünü kapattırmaya götürdük, Nessa'yla buluştuk, Charleston'a çaya gittik. Evet şimdi bu, bomboş, anlamsız bir dünya. Ben korkak mıyım? Bedensel olarak galiba öyleyim. Yarın Londra'ya gitmek, galiba beni korkutuyor. İnsanı dingin tutmak için yeterli bir tutam adrenalin salgılanıyor. Oysa beynim duruyor. Bu sabah saatimi elime aldım, sonra

yine bıraktım. Şimdi kayıp. Bu tür şeyler beni tedirgin ediyor. Kuşkusuz bunun üstesinden gelebilir insan. Ama sanki aklım dertop oluyor, kararsızlaşıyor. Bunu iyileştirmek için Tawney gibi sağlam bir kitap okumalı. Kaslara alıştırma olsun diye. Hepworth'ler Brighton'da yolculuk kitapları gibiler. Yürüsem mi? Evet. Pireler, keneler savaşmayanların üzerine yapışır. Bu savaş soğukkanlılıkla başladı. İnsan ölüm makinesinin çalıştırılması gerektiğini hissediyor düpedüz.

Şu ana kadar *Athenia* batırıldı. Baştan sona anlamsız görünüyor – üstünkörü bir katliam. Tıpkı bir eline cam kavanoz, ötekine çekiç almak gibi. Niçin bunu tuzla buz etmeli? Kimse bilmiyor. Bu duygu daha öncekilerin hepsinden farklı. Ve toplumsal hayatın bütün kanı çekildi. Hiçbir sinemaya, tiyatroya izin verilmiyor. Amerika'dan yanlışlıkla gelenler dışında hiç mektup yok. Eleştiri'yi geri çevirdi *Atlantic*. Hiçbir arkadaşım yazmıyor, telefon etmiyor. Evet, yabancılarla çene çaldığın, çevreni ufak tefek sıkıntıların, çeşitli düzenlemelerin sardığı uzun bir deniz yolculuğu, elde edebileceğim en olası şey gibi görünüyor. Elbette bütün yaratıcı gücüm sökülüp alındı. Kusursuz bir yaz havası var.

Başını kaldırıp bir fincan çay içebilen sakat birine benziyorum. Ansızın insan iç huzuruyla kaleme sığınabiliyor. Sıcakta yürümenin, boğucu havayı dağıtmanın, kanı iş başına koşmanın sonucu bu. Bu tür hızlanmanın ilki olarak bu defter küçük notlar biriktirmeye yarayacak. Ve yüzüncü kere yineliyorum –herhangi bir düşünce, herhangi bir ölçüde savaş sefaletinden çok daha gerçek. Ve insan ne amaçla yaratılmıştır? İnsanın yapabileceği tek katkı – bu hafif düşünce pırtısı, özgürlük adına payıma düşen mermi esintisi. İşte böyle diyorum kendime. Böylece de bir hayali destekliyorum – bir hayaleti; sisleri, varolmayışı pekiştiren bir şeylerin dışarıdan baskı uyguladığı duyumundan kurtuluyorum.

Güneş altında pişen birinin sapsarı bulutlandığını gördüğüm bataklıklarda dolaşırken geldi aklıma bu düşünce,

şu on beş sıradışı günlükten bir makale çıkartma düşüncesi. Yokuş aşağı kolay bir çalışma olacak: Roger gibi zorlanarak dik yokuş tırmanmayacağım. Ama acaba bir daha okuyacak birkaç saatim olacak mı hiç? Okumalıyım. Bu gece Southwark'a yapılan akınla bizim Akın azaldı; Portsmouth'a yapılan yüzünden; Scarborough'ya, Doğu Kıyısı'na yapılan ama zarar vermeyen saldırı girişiminden ötürü. Yarın kuzeye gidiyoruz.

11 Eylül, Pazartesi

Daha şimdi Yunanca'dan İngilizce'ye doğru sendeleye sendeleye Theophrastos'tan 3-4 bölüm okudum, en iyisi birkaç satır yazayım bu konuda. Aklımın demirini Yunancaya atmaya çalışarak. Oldukça başarılı. Her zamanki gibi Yunanca nasıl da dayanıyor, ok gibi ileri atılıyor, yılanbalığı gibi kıvrılıyor! Hiçbir Latince kitap, gece yarısı kaba saba bir adamın borçlarını hatırladığını yazmaz. Yunanlılar gözlerini nesnelerine dikiyor. Ama insanın Theophrastos'a, Platon'a ulaşmak için çok uzun çok zorlu bir yolu aşması gerekir. Ama çabaya değer.

28 Eylül, Perşembe

Hayır, tarihten emin değilim. Ve Vita bizde öğlen yemeği yiyecek. Saat 12.00'de *R.*'yi bırakacağım, gerçek bir şey okuyacağım. Kafamın cılkı çıkacak yoksa. Küçük, coşkun notlar yazacağım. Çünkü sevinçle bir makale ya da roman çiziktirmeme yetse de, nedense bir kitabın sonunda beynim pek dinç olmuyor. Öyleyse neden kurtarmayayım onu? Beynimi öldüren şey Yıllar için kılı kırk yaran zorlu çalışma değil miydi? Böylece de vınn diye Stevenson'a geçiyo-

rum –Jekyll ve Hyde'a– pek hoşuma giden bir şey olmasa da. Rüzgârlı ama güzel bir ışık var. Ve harfleri oluşturmayı beceremiyorum.

6 Ekim, Cuma

Başka ülkelerle ilgili konular yüzünden kafam dağınık olsa bile, neyse, *Roger*'ın tamamını temize çekmeyi başardım yine. Söylememe gerek yok, hâlâ gözden geçirilmeli, yoğunlaştırılmalı, canlandırılmalı. Ve acaba becerebilecek miyim hiç? Kafamı dağıtan şeyler öylesine bitip tükenmez ki. Lewis Carroll üzerine makale oluşturuyorum, bir sürü kitap okuyorum –Flaubert'in hayatını, sonunda basılan R.'nin konferanslarını, Erasmus'un, Jacques Blanche'ın hayatlarını. Sık sık bizden söz eden Mrs. Webb öğle yemeğine çağırdı. Ve ellerim kavak yaprakları kadar titrek. Odamı derleyip toplayarak yatıştırdım kendimi. Bu durumda bir sonraki adımımı göremiyorum. Tom bu hafta sonu geliyor. Üçüncü Sınıf Tren Kompartmanı konuşmalarını kaleme almayı düşünüyorum. İşadamlarının konuşmalarını. Onların erkeksi bağımsız hayatlarını. Hepsi kendini politikaya kaptırmış. Temkinli, yakışıklı, kadınsı olana tepeden bakan, ilgisiz. Örneğin biri *Evening Standard* gazetesini uzatıyor, bir kadının resmini gösteriyor. "Kadınlar mı? Evine gitsin, elinin hamuruyla erkek işine karışmasın," diyor, mavi ince yünlü takım giymiş, gözüne yumruk yemiş adam. "Kadın adamın sırtında yük," diye bir başka konuşma kırıntısı. Oğlu her gece ders verecek. Bu küstah adamların dünyasına bakmak tuhaf; kolay etkilenmeyen; hepsi mesleklerinin doruğunda sigortacılar; dışarıya kapanmışlar; kendilerine yeterli; beğenilesi; herkesi kınayan; az ve öz; nesnel; tam donanımlı. Yine de ince ve duyarlı; ama okul çocuğu gibi; gerçi hayatlarını kazanan yetişkin erkekler. İlk trene bindiklerinde, "İnsanların savaşa gidecek zamanı

nereden bulduklarını kestiremiyorum," dediler. "Herhalde bu adamların işleri güçleri yok." "Salaklar cennetini gerçek cehenneme yeğlerim." "Savaş çılgınlık. Mr. Hitler ve çevresindekiler birer haydut. Tıpkı Al Capone gibi." Aralığından sanatı, kitapları gördükleri bir çatlak yok hayatlarında. Sigorta acenteleri kapandığında bulmaca çözüyorlar.

7 Ekim, Cumartesi

Savaş ilk patladığındaki o koyu hiçlik duygusunun yerini düşüncelerin baskısına ve çalışmaya bırakması, kafamın içinde her zamankinden yoğunlukla o eski zonklamayı, dönmeyi hissedişim çok tuhaf. Bir bakıma gazeteciliğe başlamamın sonucu. İyi bir geçiş, bence; çünkü beni kısa ve öz yazmaya yöneltiyor; düzenli olmaya zorluyor. R.'nin ayrıntılı bölümlerini ustaca bir araya topluyorum çünkü durup makale yazmam gerektiğini biliyorum. Makale için düşünce üretmek saplantı oldu. Niçin *The Times*'a bir tane yazmayı denemeyeyim? Bunu söyler söylemez de kafamın içine düşünceler doluşuyor. *Roger* kalesi düşmemeli –Noel'e kadar bütün kitap daktiloya çekilmiş olarak Nessa'nın eline verilecek– zor kullanılarak.

9 Kasım, Perşembe

Bu özgür sayfama kaçıp kurtulduğum için nasıl mutluyum. Ama galiba *Roger*'la çilemin sonuna yaklaşıyorum. Bir kere daha son sayfaları yazıyorum: Galiba öncekinden daha çok hoşuma gidiyor. Sanırım son bölümü parçalara ayırmak iyi fikirdi. Bir de şu sonunu getirsem. Gazeteciliğin en kötü yanı insanın aklını dağıtması, tıpkı denizin üstündeki sağanak yağmur gibi.

*Eleştiri** geçen hafta çıktı; ve sandığım gibi belirsizliğin içinde kaybolup gitmedi. *Lit. Sup.* iğneli ve hırçın bir yazıyla başı çekti; o çok iyi tanıdığım eski ton – kızgın, alınmış. Sonra *N. S.*'de Y. Y. kibar ama şaşkın. Sonra da benim yanıtım – niçin yanıtlamak beni hep hayvanat bahçesindeki maymun gibi hoplatıp zıplatıyor, yürürken homurdanmama neden oluyor, yeniden yazdırıyor, bilmiyorum. Bence bunların hepsi düpedüz zaman kaybı; yine de insan yabancıysa, yabancı kalmalı. Yalnızca, Tanrı aşkına, kasım kasım kasılmamalı, göz alıcı, çekici tavırlar takınmamalı.

30 Kasım, Perşembe

Çok bıkkın, yorgun, bunalımda, öfkeliyim, bu yüzden de duygularımı burada açıklamayı göze alıyorum. *R.* tam bir fiyasko – ve nasıl da sıkı çalışmıştım... artık asla. Beynimin iler tutar tarafı kalmadı, hepsini paramparça etme, karalama isteğime direnmeliyim – kafamı havayla, ışıkla doldurmalıyım; yürümeli, onu sislerle sarıp sarmalamalıyım. Lastik çizmeler işe yarıyor. Bataklıklarda bata çıka yürüyebilirim. Hayır, küçük bir hatıra yazacağım.

2 Aralık, Cumartesi

Hemen o anda bir gün dinlenirsem yorgunluk ve hüzün usulca yok oluyor. İçeri girip hasarı azaltacak önlemleri aldım. Akşam olunca başımdaki ağrı dindi. Düşünceler geri geldi. Hatırlanması gereken bir ipucu bu. Her zaman hazırda bir önlem bulunsun. Ardından kafamın içi düşüncelerle arı kovanına dönüyor. Yalnızca *R.*'yle işim bitinceye kadar onları kovanda tutmalıyım. Yüzeye çıkmak, küçük elkitabı-

* V. W.'nin yayımladığı bir elkitabı.

mın iğnesiyle sokulmak tedirgin ediciydi. Bir yıl süreyle hiç uzlaşmazlık olmayacak, yemin ederim. Düşünceler: Yazarın görevleri konusunda. Hayır, bunu rafa kaldıracağım. Dün gece Freud okumaya başladım: Çemberi genişletmek için; beynime daha geniş bir alan açmak için; nesnel olmasını sağlamak için; dışarı çıkmak için. Böylece de yaşlılıkla gelen büzüşmeyi yenmek için. Hep yeni şeylere girişmeli. Ritmi bozmalı, falan. Bu sayfayı yalnızca arada bir küçük notlar için kullanmalı. Sabah boyu soluksuz çalıştıktan sonra yalnızca bunlar kaçıp kurtulabiliyor.

16 Aralık, Cumartesi

Bu odadaki dağınıklık öylesine dehşet verici boyutta ki kalemimi bulmam bile beş dakikamı alıyor. *R.* sökük dökük parçalar halinde. Ve ben 50 sayfasını ele almalıyım, pazartesiye kadar 100 sayfaya ulaşmam gerekiyor. Evlilik bölümünü doğru dürüst oturtamıyorum. Orantılar tutmuyor. Değişiklikler, alıntılar daha da kötüleştiriyor. Ama işin doğrusu romanda olduğu kadar ince eleyip sık dokumuyorum. *Yıllar*'ı yeniden yazarken asla unutmayacağım bir ders aldım. Kendime hep, onun dehşetini aklından çıkarma, diyorum. Dün, galiba, neşeliydim. *Üç Gine*'yi beğenenlerden iki mektup aldım; ikisi de özgündü: Biri siperlerde bir askerden; öteki orta sınıftan kafası karışık bir kadından.

18 Aralık, Pazartesi

Sık sık olduğu gibi bir kere daha, pek emin olamadığım bir içgüdüyle sevgili emektar kırmızı kaplı defterimi arıyorum. Bu ufak tefek şeyleri yazmamın anlamı ne bilmiyorum; kıskacı gevşetmenin gereklilik olduğu ve bazılarının daha

sonra ilgimi çekebileceği dışında. Ama hangisinin? Çünkü hiçbir zaman derinliklere ulaşamıyorum; çok yüzeyde savruluyorum. Ve her zaman içeri geçmeden önce buraya bir şeyler karalıyorum – çabucak saatime göz attıktan sonra. Evet –10 dakikam kalmış– ne yazabilirim. Düşünmeyi gerektirecek hiçbir şey; bu da çekilmez; çünkü sıklıkla düşünüyorum. Hem tam da buraya yazabileceğim şeyler geliyor aklıma. Yabancı olmak üzerine. Meslek adabına meydan okumam konusunda. Mrs. W.'ye dün yapılan bir başka ekşi dokundurma ve onun *Lit. Sup.* eleştirmenlerini öldürme isteğine kapılması. Frank Swinnerton iyi çocuk, ben de küçük kötü kızım. Ve bu çok önemsiz, neyle karşılaştırıldığında? Ah, *Graf Spee* bugün Monte Video'dan istim salarak ayrılacak, ölümün dişleri arasına atılacak. Ve gazetecilerle zenginler bu manzarayı seyretmek için uçak kiralıyorlar. Bu durum bence savaşa değişik bir açı getiriyor sanki; ve bizim ruhsal durumumuza. Anlamaya çalışacak zaman yok. Her neyse, bütün dünyanın gözleri (B.B.C.) bu oyunun üstünde; ve bir sürü insan ölecek bu gece ya da acılar içinde kıvranacak. Ve bu zehir gibi kış gecesinde biz yanan kütüklerimizin başında otururken bütün bunlar ayağımıza getirilecek. İngiliz Kaptan'a şövalyelik madalyası verildi, *Horizon* yola çıktı: Louie dişini çektirdi; dün gece tavşan etli böreği biraz fazla kaçırdık; topluluklar üzerine Freud'un yazdıklarını okudum; bir yandan da *Roger*'ı derleyip topluyorum; ve bu son sayfa; usul usul yıl kendi sonuna yaklaşıyor; Plomer'i çağırdık Noel için; ve – şimdi süre bitti, her zamanki gibi. Rickett'in günlüklerini okuyorum –baştan sona savaş üzerine– son savaş; ve Herbert'in günlüklerini... evet, Dadie'nin *Shakespeare*'ini, iki defterim de notlarla dolup taşıyor.

1940

6 Ocak, Cumartesi

Bir ölüm yazısı: Humbert Wolfe. Bir keresinde Eileen Powers'larda onunla bir paket kaymaklı çikolatayı paylaşmıştım. Bir hayran yollamıştı. Çok yerinde bir armağandı. Abartılı tavırları olan, konuşkan bir adamdı. Sıklıkla benim karısı olup olmadığımı soruyorlarmış ona, dediğine göre. Hevesle, mutlu bir evliliği olduğunu söyledi, ama karısı başka yerde yaşıyordu – Cenova'da mı? Unutmuşum. Şöyle düşündüğümü hatırlıyorum. Niçin karşı çıkıyorsunuz? Sizi kaygılandıran nedir? Ah, *Evening Standart*'ta Arnold Bennett'ın bana saldırdığı geceydi. Orlando mu? Ertesi gün Sybil'lerde onunla buluşacaktım. Tuhaf aşırı duygusal bir görünümü vardı, belki de çok gergindi. Çok kendine güvenliydi, dışarıdan bakınca. İçten içe, çok kolay yazdığı, hicve taptığı saldırıları yüzünden yaralı. Onun özyaşamöyküsü yıkıntıları arasından benim kurtarabildiklerim bunlar – içlerinden biri de şu, sanki kendinden hoşnut değilmiş de kendi resmini durmadan yeniden çizmesi gerekiyormuş gibi. Galiba yeni orta yaş özyaşamöyküsünün çoğunun kökeninde bu var. Şimdi bu bulanık kış gecesi hatıralarına esin veren kişi –yorgun kafamdan son kere belli belirsiz bir ince zar gibi geçen kişi– o sülfür sarısı çökmüş yüzündeki kara

böğürtlen gözleri kapanmış uzanıyor. (Eğer yazsaydım ya palavraları ya gözleri dışarıda bırakmam gerekirdi. Doğru mu bu? Evet, galiba benim için; bunun akışı bozmasına gerek yok: İnsan yalnızca her zaman her üslubu denemeli: Canlı kalmanın tek yolu bu: Demek istiyorum ki, kabuk bağlamayı önlemenin tek yolu sözcüklerden oluşmuş çalıçırpı demetini tutuşturmak. Bu deyiş işaret bayrağı gibi dalgalanıyor. Bırak dalgalansın. Bu sayfalar bana üç otuz paraya patlıyor, bu yüzden de servetim tehlikede değil.) Mill okumam gerekiyor. Ya da *Little Dorrit*'i [Küçük Dorrit], ama ikisi de bayatladı, tıpkı kesilip bırakılan peynir gibi. İlk dilim hep en iyisidir.

26 Ocak, Cuma

Bu umutsuzluk anları –yani buzulumsu endişe– cam fanustaki renkli sinek sanki – sıklıkla olduğu gibi yerini esrikliğe bıraktı. Bunun nedeni o iki ölü güvercini kaldırıp atmam olabilir mi –öykümü, *Gas at Abbotsforth*'u (bugün yayınlandı)– bu yüzden de düşünceler doluşuyor kafama. Bir gece başladım Julian'ı okumaya, boğazıma kadar batmışken, boğulurken, *Roger*'la didişmekten bir kıskacın içine sıkışıp kalmışken –hiç çıkış bulamazken– her şey demir gibi sertken. Ve hop diye kanat açtı aklım o el değmemiş yaylalara. Geleceğe ilişkin bir belirtiydi. Hep uçarak baskıdan kurtuluyorum. Her zaman başka alana atlayarak hasarı azaltacak bir önlem buluyorum: Oyup bir çıkış noktası yaratıyorum. Sıklıkla önemsiz bir şey işe yarıyor. *Listener,* Maria Corelli üzerine inceleme yazmamı istedi. Yine kaybolurum belki diye kendime sunduğum yolculuk notları bunlar. Galiba son bölümü 20.000'den 10.000 sözcüğe indirgemem gerekiyor. İlk sözcüklere el atıyorum şu aşağıdakileri yazıyorum:

"Dönüşüm, Roger Fry'ın son deneme kitabına verdiği isim. Ve hayatının son on yılına dönüp baktığımızda onlar için de bu başlığı seçmesi son derece doğal görünüyor.

Onlar dinginlik, durağanlık yılları değil, sürekli araştırma, deneyim yıllarıydı. Eleştirmen olarak konumu sağlamlaşmıştı. 'Öldüğü zaman,' diye yazıyor Howard Hannay, 'İngiliz sanat dünyasında Roger Fry'ın konumu son derece özgündü, ona koşut olan tek kişi ününün doruğundaki Ruskin'di.'

Ama bu konum, onun aydın olarak sürdürdüğü hayatındaki özgürlük ve canlılığın sonucuydu; bununla görüş alanını yaydı, genişletti. Bunun dışında kalan hayatında da en az o kadar serüven düşkünüydü. Ve bu iki dönüşüm kalıcı bir şeyle sonuçlandı. Sir K. Clark'ın dediği gibi, 'Ana hatlarıyla inançlarında çok tutarlı olsa bile kafası alt edilemez biçimde deneyseldi, bu durum onu akademik geleneğin sınırlarının ne kadar dışına taşırsa taşısın her serüvene hazırdı.'

Bedensel olarak yaşadığı bu gerilim çok aşırıydı. Omega'daki uzun yılların sonucunda sağlığı bozulmuştu."

Hayır, ezberden sıralayamıyorum. Kendin için özel olarak yazdıklarından, okur için yazmaya geçmek ne tuhaf. Ve nasıl da yorucu. Küçük dedikodu ve yorum dağarcığım kurudu. Ne söyleyecektim? Ah, kışla gelen şiirsel duyarlılık –onun yoğun duygusal coşkusu– bitti. Buzlar çözüldü; yağmur, rüzgâr başladı; bataklık vıcık vıcık, beyaz lekeler var üzerinde, doğu rüzgârında sendeleyen ufacık iki kuzu. Ölü koyunu el arabasıyla götürdüler: Bunun dehşetinden kurtulmak için silonun yanından usulca döndüm geri. Bu sözcükleri yontmakla erdem dolu bir gece geçirdiğimi söyleyemem. Yine de Burke hoşuma gidiyor, yönümü Fransız Devrimi'ne çevireceğim.

2 Şubat, Cuma

Yalnızca ateş, yazmak istediğim her şeyi hayal etmeme yol açıyor. Londra'dan taşraya taşınmamız, ev değiştirmek-

ten çok daha kesin bir değişikliğe neden oldu hayatımızda. Evet, ama burada nasıl yaşamam gerektiğini tam olarak kavrayamadım. Koskoca alan ansızın boşalıyor: Ardından aydınlanıyor. Ve Londra ayaza kesmiş, kısıtlanmış, buruş buruş. Galiba kent merkezi aşkı denebilecek duyguyla onu bu kadar sık düşünmem tuhaf: Kule'ye yaptığım yürüyüşleri: Orası benim İngiltere'm; yani demek istiyorum ki o hiç değişmeyen perdeleriyle, ırmak kokusuyla, kitap okuyan yaşlı kadınla o daracık sokaklardan birini bir bomba mahvetse, neler hissederdim –vatanseverlerin hissettiği şeyleri elbette.

9 Şubat, Cuma

Nedense umudum dirildi. Aklımı çelen ne oldu? Corelli yazımı beğenen Joe Ackerly'nin mektubu mu? Pek değil. Tom'un bizimle akşam yemeği yemesi mi? Hayır, bence büyük ölçüde Stephen'ın yaşamöyküsünü okumam yüzündendi: Gençliğiyle, dinçliğiyle, bazı iyi romancı dokunuşlarıyla içimde kıskançlık duyguları ayaklandırdı – yine de bazı eksik gedikler buldum. Ama tuhaf – ikisi de yepyeni olan bu kitabı ve *South Riding*'i okumak, Mill ve Burke'le didişerek geçirdiğim bütün o eziyetli gecelerden sonra içimde özenme duygusu uyandırıyor. İnsanın çağdaşlarını okuması iyi şey, zavallı W. H.'ninkiler gibi hızlı, kaşla göz arasında hayattan bir kesit veren romanları bile. Pazartesi günü Londra'ya gidecek son üç lanet bölümü son noktasına kadar tamamladım; galiba Dönüşümler'in sonuncusuna dişlerimi sapladım: Ama elbette Nessa ve Margery'ye vermek şöyle dursun, yeniden okuduğumda bile soğuk terler dökecek olmama karşın, bu yanardöner adamı büyük ölçüde o çalışkan kelebek ağıma kapattığımı sanıyorum. Galiba her sayfayı –kesinlikle de sonuncusunu– 10 ya da 15 kere baştan yazdım. Cansızlaştırdığımı sanmıyorum; galiba kıvraklaştırdım. Bu yüz-

den de o bir gece coşkusu. Ama rüzgâr tırpan gibi biçiyor; yemek odası halısı küf bağlıyor; ve John Buchan tepeüstü düşmüş ölüyor besbelli. Monty Shearman da öldü ve Campell de. L.'nin o uyumsuz tatlı papaz arkadaşı – bekârlık arkadaşı. Şimdi rüzgâr şiddetleniyor; bir şeyler takırdıyor, neyse ki ben Kuzey Denizi'nde değilim ya da Heligoland'a saldırmak için havalanmıyorum. Şimdi Freud okuyacağım. Evet, Stephen bana üç saatlik kesintisiz hayal kurma olanağı sağladı – ve insan hâlâ bunu yapabiliyorsa, demek ki bir dünya var – alıntı neydi – dışarıda bir dünya var mıydı? Hayır. *Coriolanus*'tan mıydı alıntı?

11 Şubat, Pazar

Çek yazmayı erteleyerek –sırası gelmişken, haftada 11 şilin cep harçlığıyla idare ettiğim eski günlerde olduğu gibi savaş yüzünden yine para sıkıntısı çekmeye başladım– buraya yazıyorum: Hemen söyleyeyim bir kitabı bitirmenin kendine özgü ışıltısı üzerimde yine. Kitabın iyi olduğu anlamına mı geliyor bu: Yoksa yalnızca aklımdakileri başarıyla aktardığım anlamına mı? Her neyse, dün tit tir titredikten sonra bugün ilerleme gösterdim ve galiba bu haftayı 37'yle bitireceğim. Yine de bu sımsıkı ve özenli. İşte bu hafiften ılıman günde Telscombe'a kadar yürürken vereceğim konferans için –ayrıntılı ve verimli olmalı– sayfalarca sayfalarca konuşma ürettim: 19. yüzyıl baskılarından sonra Eğri Kule okulunun, kendi benliğini çözümleme okulu olduğu geliverdi aklıma. Stevenson'dan alıntı yapmalı. Hem bu, Stephen'ın özyaşamöyküsünü de açıklıyor. Louis MacNeice'i falan. Aynı zamanda beynin işleyiş biçimi konusunda bir düşünce oluşuyor: Bilincin safdışı kalmadığı, politika gibi yabancı, bağdaşamayan unsurun katkıda bulunduğu yüzeysel tedirginliklerle bulanıklaşan şiir üzerine düşünce.

Böylece de ima gücü zayıflıyor. En çok ima eden şiir en iyisi midir – bir sürü değişik düşüncenin kaynaştırılmasından mı oluşur, böylece de açıklanabilir olandan daha çok şey mi anlatır? Neyse, ana çizgi bu ve konu buradan halk kitaplıklarına uzanıyor: Sıradan okurun, kentsoylu kültürü dışlamasına: Böylece de sınıfsal edebiyatın sonunun gelmesine: Kahraman edebiyatının başlamasına; taze kandan taze sözcükler; ve Elizabeth dönemi yazarlarıyla karşılaştırmalara. Ruhsal çözümleme düşüncesinde önemli bir yan var, bence: Eğri Kule yazarı toplumu tanımlayamadı; bu yüzden de bir ürün ya da kurban olarak kendini tanımlamak zorunda kaldı: Bir sonraki kuşağı baskılardan kurtarmak için gerekli bir adımdı bu. Yeni bir yazar kavramı gerekiyordu: Kendilerini azımsayarak, yüce adamın "dehası" romansını yok ettiler. H. James gibi bireyi incelemediler; derinleşmediler. Dış çizgileri keskin hatlarla belirlediler. Falan filan. L. onlarda gri haberci kuşu gördü: Ben yalnızca kendi düşüncelerimi gördüm.

18 Şubat, Pazar

Bu günlük, Londra ve taşra günlüğü olarak ikiye ayrılabilir. Bence bu ayrım var. Londra bölümünden daha yeni döndüm. Zehir gibi soğuktu. Kalabalık sokaklarda uzun uzun yürüme niyetim kısa yürüyüşe dönüştü bu yüzden. Sonra karanlık –hiç ışıklı pencere yoktu– beni bunalıma soktu. Whitehall'da durup atlarıma seslendim, "Haydi eve, John" ve gri alacakaranlık ışığında, evlerin içinde sönükleşen akşamın kederli hayalet ışığında –taşra akşamlarından çok daha kederli– Holborn'a, koltukların yerini değiştirdiğim için daha çok sevdiğim parlak mağarama geri döndüm. Nasıl da sessiz burası – ve Londra sessiz: Koskoca dilsiz öküz kafasını havaya dikip uzanmış.

19 Şubat, Pazartesi

Kendi kendime şunu söylemek için yazayım: Bütün bu karalamaları kim okuyacak diye düşünüyorum bazen? Belki günün birinde küçücük bir topak damıtabilirim – hatıralarımdan. Bu arada bir sonraki görevimin Lytton olacağına ilişkin belirti var. Ve *Üç Gine* Amerika'da ölü bir fiyasko oldu; ama bu kadar yeter.

20 Mart, Çarşamba

Evet, bir nöbet* daha, aslında iki başka nöbet daha: Biri geçen pazar –Angelica buradaydı, 38.5 ateşle beni yatağa yatırdı; öteki geçen cuma, öğle yemeğinden sonra, ateşim 39'du. Hemen burada L.'nin odasında yattım, beni yarına kadar yataktan kaldırmayan Dr. Tooth geldi (L.'yle oturmuş provaları okuyoruz). İşte can sıkıcı hikâye. Şu yinelenen türden hafif bronşit dedikleri şey. Evet. Bir pazar günü (ateşimin 38.5 olduğu pazar) L. bana ilk yarı üzerine çok ciddi bir söylev çekti. Kırlarda yürüdük. Çok sert, güçlü bir gagayla gagalanmaya benziyordu. Her zamanki gibi ne kadar çok gagalarsa o kadar derine işliyordu. Sonunda "ona yanlış gelen bir yöntemi" seçtiğim için neredeyse öfkeye kapıldı. "Bu yalnızca bir çözümleme, tarih değil. Sert bir baskılama. Aslında yabancılar için can sıkıcı. Bütün o ölü alıntılar." Anlatmaya çalıştığı şey, hayatın böyle ele alınamayacağıydı; yaşayan aynı zamanda kâhin de olmadıkça, ki R. değildi, yazarın bakış açısından görülmesi gerekiyordu. En mantıklı, en kişisellikten uzak haliyle alışılmadık bir L. vardı karşımda: Epey etkileyiciydi; ama yine de öyle kesin, öyle ısrarlıydı ki inandığımı hissettim. Yani başarısızlığıma: Yalnızca kafamın içinde bir an beliren tuhaf parıltıda onun kendisinin yanlış

* Nezle.

iz üzerinde olduğunu, daha derinde yatan bir nedenle ısrar ettiğini sezdim –R'den pek hoşlanmadığı için mi? Kişiliğine ilgi duymadığından mı? Tanrı bilir neden. Bu saç örgüsü gibi üst üste binmişlik aklıma takıldı: Yürüdüğümüz sırada, gaga daha daha derinlere işlerken L.'nin kişiliğindeki bu bütünüyle soğuk ilgiyi gördüm. Sonra Nessa geldi; ona katılmadı. Margery'nin mektubu "Çok canlı ve ilginç" diyordu; sonra L. ikinci yarıyı okudu; Bernard Caddesi'nin eşiğinde bittiğini sanmış: Sonra Nessa'nın notu "Ağlıyorum, sana teşekkür edemiyorum" – sonra N. ve D. buraya çaya çıktı: Bir şeyleri değiştirme yasağı koydu: Ardından Margery'nin son mektubu "İşte bu o... sınırsız hayranlıklar." Burada duraklayalım. Bence belli bölümleri yeniden yazmalı, aslında yataktayken tasarladım, ama bu ilkbahara nasıl yetiştireceğim. Bunu yarına kadar rafa kaldırıyorum. Ne olursa olsun büyük bir yük kalktı üzerimden.

21 Mart, Perşembe

İşte Kutsal Cuma şenlikleri başlıyor. İçinde yalnızca çiçeklerle kuşların bulunduğu bir bahçede insan bunu nasıl duyumsayabilir, bilemiyorum. Şimdi usul usul ortaya çıkan tatsız uzlaşmanın alacakaranlık saati başlıyor benim için. Öğle yemeğine kadar. Oturma odasında çay içerek. O korkunç, dağınık, rahatsız, her yana saçılmış kâğıtlarla, bir onu bir bunu karıştırdığın ruhsal durumu bilirsin. Ve tepemde asılı duran *R.*'yle. Hemen bundan kurtulup Hervey'in hatıralarını okumayı sürdüreceğim. Böylece de yavaş yavaş yüzeye çıkacağım. Bazı makaleler yazmayı düşünüyorum. Sidney Smith. Madame de Staël. Vergilius. Tolstoy, belki de Gogol. Şimdi Lewes Kitaplığı'ndan Smith'in hayatını aldıracağım L.'ye. İyi fikir. Helen'a o bölümü yollaması için Nessa'ya telefon edip bir buluşma sağlayacağım. Kahvaltıda

Tolstoy okudum – 1923'te Kot'la birlikte çevirdiğim Goldenweiser neredeyse unutulup gitti. Hep aynı gerçeklik – tıpkı çıplak elektrik teline dokunur gibi. Hatta o kadar da kusurlu aktarılmış olsa bile –onun çetin, kestirme aklı –bana göre en duygudaş değilse de, en esin verici, en coşku uyandırıcı akıl: İşlenmemiş bir deha. Böylece de sanat yazılarında bile, edebiyat yazılarında bile bütün yazarlardan daha huzur bozucu, daha "şaşkınlıktan dondurucu", daha çok gök gürlemesi gibi. Twickenham*'da yatakta okuduğum *Savaş ve Barış* üzerine duygularımın bunlar olduğunu hatırlıyorum. Bizim emektar Savage** aldı eline, "Pek hoş şey!" Ve benim için vahiy gibi olan şeyi beğenmeye zorladı kendini Jean. Dolaysızlığıyla, gerçekliğiyle vahiy gibi olan. Yine de Tolstoy resim çeker gibi gerçekliğe karşı. Sally topallıyor, veterinere gitmesi gerek. Güneş açıyor. Kuşun biri iğne gibi deliyor. Bütün çiğdemler, mavi yıldızçiçekleri açıyor. Ağaçlarda hiç yaprak, tomurcuk yok daha. *Lit. Sup.* başyazısında Rusça konusunda benden alıntı yapmış, çok tuhaf.

29 Mart, Cuma

Bu özgürleşme, canlanma için ne düşüneceğim? Hani şu camı açıp yıldızlara baktığım zamanki duygular içindeyim. Ne yazık ki gri, kasvetli bir günün saat 12.15'i, uçaklar uçuyor, saat 15.00'te Botten gömülecek; ve Margery'den sonra, John'dan sonra, Q.'dan sonra beynim paçavra gibi. Ama beni zehirleyen şey M.'nin karınca gibi ufak ufak kemirmesi – beynimin içinde karıncalar kaynaşıyor – düzeltiler, övgüler, duygular, tarihler – yazar olmayan birine öylesine kolay görünen bütün o ayrıntılar – ("bir de Joan için bunu eklemek") benim için işkence. Bu eski sayfaları parmakla çevirmek – ve

* Twickenham'daki bakımevi.

** Sir George Savage, V. W.'nin doktoru.

kopya kâğıdıyla temize çekmek. Tanrım, Tanrım! Ve nezlem geçmeye başladı. İşte yineliyorum, ne düşüneceğim? Irmağı. Diyelim ki Londra Köprüsü'nden baktığım Thames'i: Defter satın almayı: Sonra Strand'da yürüyüp her yüzün bana bir şeyler sunmasını sağlamayı; ve her dükkânın; belki de bir Penguin kitabı alırım. Çünkü pazartesi günü Londra'ya gidiyoruz. Sonra belki Elizabeth dönemi yazarlarından birini okurum – tıpkı daldan dala sallanır gibi. Sonra buraya dönüp aylak aylak dolaşacağım... ah, evet kıyı boyunca kitaplarımızı dolaştıracağız – bir kafede çay içeceğiz, antikalara bakacağız; sevimli bir çiftlik evi göreceğiz – ya da belki yeni bir keçiyolu – çiçekler; L.'yle dokuz kuka oyunu, büyük bir dinginlik içinde *S. O.* için bir şeyler okuyacağım ama hiç baskı olmayacak; mayıs yaklaşacak, kuşkonmazlar, kelebekler. Belki biraz bahçeyle uğraşacağım; ah ve basım işleriyle; yatak odamın eşyalarını değiştireceğim. Yaşlılık mı, ne yoksa, burada yaşadığım arkadaşsız, konuksuz yapayalnız hayatı uzun bir hazdan kendinden geçme gibi gösteren şey bana... bir dinginlik ve algı duygusu başlıyor içimde – düşünme duygusu değil. İşin gerçeği, Asheham'da hasta yatağımda yattığımdan beri taşrada ilkbahar yaşamadık –1914'ten beri– ve o bunalıma karşın ne tapınılası bir şey olduğunu gördük. Aynı zamanda galiba şiir-düzyazı bir kitap yazmayı hayal edeceğim; belki arada bir pasta yapacağım. Şimdi, şimdi – artık bir daha asla gelecek çekişmeleri, geçmiş pişmanlıkları olmayacak. Pazartesinin salının tadını çıkaracağım, bencillik duygusunun suçluluğunu yaşamayacağım: Çünkü Tanrı aşkına ben insan soyu adına payıma düşeni yaptım, kalemimle, sözlerimle. Demek istiyorum ki, genç yazarlar da kendi ayakları üstünde durabilir. Evet, bir ilkbaharı hak ediyorum – hiç kimseye hiçbir şey borçlu değilim. Tek bir mektup yazmama bile gerek yok (sırada bekleyen şiirler var) ne de hafta sonu konukları gerekli. Çünkü başkaları da benim kadar becerebilir kendi başlarına kalmayı

bu ilkbaharda. Şimdi akar su altında boğulmaya başladığım için öğle yemeğine kadar Whymper'ımı okuyacağım.

31 Mart, Pazar

Bu tutuk, karınca gibi kaynaşan sabahın –ayrıntılarını sayıp dökmeyeceğim çünkü ayrıntılar benim için ölüm olur– ardından kanatlarımı açmak için kendime tatlı küçük inanılmaz bir hikâye anlatmak geliyor içimden. Neyse ki haftaya bu zamanlar özgür olacağım. M.'nin düzeltmelerini ve kendiminkileri sayfa boşluklarına yazmaktan kurtulmuş olacağım. Ya hikâye? Bir kuşun hayatını anlatacak, onun cik cik şakımasını – tüyünü camıma savuruşunu ve bu durumun yarattığı hissi. Ya da belki Botten'ın çamura dönüşmesini –sönen zaferi– yas tutan üzgün arkadaşlarının gönderdiği milyonlarca rengârenk çiçeği. Kadın tepeden tırnağa karalara bürünmüş yürüyen posta kutusu gibiydi – ya da adam kara mukavva kasa içindeymiş gibi. Buradan hikâye çıkmıyor. Hayır, ama bir mecaz serebilirim ortaya – Hayır. Camlar kopkoyu güvercin grisi ve soluk mavi adacıkları var üstünde – L. ve V.*'nin üstünde pas kızılı var ve tıpkı deniz dibindekine benzer bataklık yeşili ve karanlık. Ensemdeki tel hâlâ sımsıkı gerili. Altı kuka oynayarak gevşeteceğim onu. Taslağın değerli özelliklerini –onun gelişigüzel yakaladığı şeyleri, mutlu buluşlarını– bitmiş esere taşımak belki de beni aşıyor. Sydney Smith konuşmada başardı bunu.

6 Nisan, Cumartesi

Bir öğle sonramı Londra Kitaplığı'nda alıntılar arayarak geçirdim. Bir başkasını da yelek diktirmek için ipek almak-

* Bahçedeki karaağaçlardan söz ediyor.

la. Tom ve Desmond'la buluşmak için Hutchinson'lara akşam yemeğine gitmedik. Ve nasıl da mutluydum o uyuşuk akşamda. Ve dün 12.45'te bitmiş iki müsveddeyi* verdim L.'nin eline, bayram tatiline çıkmış çocuklar kadar mutlu arabamıza atlayıp yola koyulduk. Nasıl da bir yük kalktı omuzlarımdan! İyi ya da kötü – bitti işte. Omuzlarımda kanatlarım çıkmış duygusuna kapıldım; ve lastik patlayıncaya kadar sessizce düşüncelere daldım: Yolun ortasında yardımcı aramak zorunda kaldık: Buraya vardığımızda buruş buruş bir bitki sapına dönmüştüm. Ve şahane bir ilkbahar günü: Son derece aydınlık, renkli, serin, yumuşak; dere kıyısı boyunca küme küme sarı nergisler; üst üste üç oyunda da yenildim, uyumaktan başka hiçbir şey istemiyorum.

13 Mayıs, Pazartesi

Bugün provalarımı postaya vermiş olmaktan kaynaklanan bir mutluluğu, bir sayfanın kapanması ve onunla birlikte gelen huzur doyumunu yaşamaya bırakıyorum kendimi. Kendimi bırakıyorum – çünkü "tarihteki en büyük savaşın" üçüncü günündeyiz. Burada, yatağımda yarı uyanık uzanırken 8 haberleri Hollanda ve Belçika'nın işgal edildiğini bildirerek başladı. Waterloo Savaşı'nın üçüncü günü. Elma çiçekleri kar gibi yağıyor bahçeye. Bir tahta top havuzda kayboldu. Churchill bütün erkekleri birlik olmaları için yüreklendiriyor. "Size kandan, gözyaşından, terden başka vaat edeceğim hiçbir şey yok." Bu dev gibi biçimsiz hayaletler tepemizde dönüp duruyor. Maddeleri yok: Ama başka her şeyi minicik gösteriyorlar. Charleston üzerinde bir hava savaşı görmüş Duncan – gümüş bir kalem ve bir duman bulutu. Percy de çizmeleri ayaklarında geri dönen yaralıları. İşte böyle, benim o ufacık huzur anım açılıp genişleyen bir boş-

* *Roger Fry: A Biography*'nin müsveddesi.

lukta geliyor. Ama L. eğer Hitler kazanırsa intihar etmek için garajda benzin olduğunu söylese bile hayatımız sürüp gidiyor. Bunu olası kılan onun hem devasa büyüklüğü hem aynı zamanda ufacıklığı. Duygularım öylesine yoğun ki (*Roger* konusunda); yine de çember (savaş) sanki çevresini kuşatıyor. Hayır, aynı zamanda böyle hissetmemin hiçbir önemi olmadığını bildiğim için bu duygunun tuhaf uyuşmazlığını yoğun olarak yakalayamıyorum. Yoksa, kimi zaman aklıma geldiği gibi, hiç olmadığı kadar önemli mi?

20 Mayıs, Pazartesi

Bu düşüncenin çok daha etkileyici olması gerekiyordu. Galiba o duygusal anlardan birinde pat diye ortaya çıktı. Umutsuz bir hastalık gibi savaş. Bir günlüğüne tam anlamıyla saplantı oluyor; sonra hissetme yeteneğin sönüyor; ertesi gün bedeninden sıyrılmış havada yüzüyor insan. Sonra pil yeniden doluyor – ne? İşte bomba dehşeti. Bombalanmak için Londra'ya gidiyoruz. Ve o felaket – sınırlardan içeri girerlerse. Bu sabah gözlerini Manş'a diktikleri söylendi. Dün gece Churchill, üzerimize bombalar yağarken en azından bir kereliğine olsun ateşi askerlerden kendi üzerimize çekebildiğimizi düşünmemizi istedi. Desmond ve Moore* şu anda kitap okuyor – elma ağaçlarının altında konuşarak. Güzel rüzgârlı bir sabah.

25 Mayıs, Cumartesi

Savaşın şimdiye kadarki en kötü haftasına girdik. Hâlâ da öyle. Salı akşamı, biraz kendimi toparladığım sıra, Tom'la Wm. P.** gelmeden önce, Amiens ve Arras'nın düştüğünü

* Desmond MacCarthyve Profesör G. E. Moore.

** William Plomer.

bildirdi B.B.C. Fransız Başbakan gerçeği dile getirdi ve "elimizde ne varsa" tuzla buz etti. Pazartesi günü cepheyi yarıp geçtiler. Ayrıntılara takılmak can sıkıcı. Tanklarla, paraşütlerle saldırıyorlar gibi görünüyor: Sığınmacılarla dolu olan yolların bombalanması yasak. Ezip geçiyorlar. Şimdi Boulogne'dalar. Ama bu işgaller pek de kalıcıymış gibi görünmüyor. Bu 25 millik boşluğu açık tutmak için büyük ordular ne yapıyor? Yenilgiye uğradığımızı hissediyorum. Onlar uyanıklar, korkusuzlar ve her yeni kurnazlığa başvuruyorlar. Fransızlar köprüleri havaya uçurmayı unutmuş. Almanlar genç, taptaze, yaratıcı görünüyor. Biz arkalarından sürükleniyoruz. Londra'da geçirdiğimiz üç gün boyunca sürdü bu.

Rodmell söylentilerle alev alev yanıyor. Bombalanacak mıyız, evlerimizi boşaltacak mıyız? Camlarımızı şangırdatan top sesleri. Hastane gemileri batırılıyor. Böyle giriyor savaş hayatımıza.

Bugünün söylentisi, otobüste bilet parasını ödeyen rahibenin elinin erkek eli olduğuydu.

28 Mayıs, Salı

Ve bugün saat 8'de Fransa Başbakanı, Belçika Kralı'nın ihanetini bildirdi. Belçikalılar teslim oldu. Hükümet teslim olmuyor. Saat 16.00'da Churchill radyoda konuşacak. Yağışlı, kasvetli bir gün.

29 Mayıs, Çarşamba

Ama umudum canlanıyor. Neden, bilmiyorum. Umutsuz bir savaş bu. Müttefikler dayanıyor. İnsan bu söylemden nasıl bıkıyor, usanıyor – mertlik üzerine Duff Cooper'vari söylev çekmek nasıl da kolay; cümle sonunun baştan belli oldu-

ğu tarih konusunda. Ama insan neşeleniyor, nasılsa. Tom'un dediği gibi şiir yazmak, düzyazıdan daha kolay. Düzinelerce vatansever söylev çekebilirim kafadan. L. Londra'ya indi. Feci bir fırtına patladı. Bataklıkta dolaşıyordum, kanaldaki limanlarda topların patladığını sandım. Sonra yönü değiştikçe Londra'ya hava akını yapıldığını düşündüm; radyoyu açtım; parazit vardı; sonra top sesleri hafiflemeye başladı; ardından yağmur bastırdı. *P. H.*'ye başladım yine bugün, belki ufacık bir buğday tanesi bulabilirim diye harman sürüp durdum. Şu benim Walpole'u da yolladım. Akşam yemeğinden sonra Sydney Smith'e başladım; kısa kısa kaçışları sürdürmeyi tasarlıyorum: *P. H.*'yi araya sokarak. Ah evet, insan artık uzun kitap yazmayı tasarlayamıyor. H. Brace telgraf çekip *Roger*'ı onayladığını söyledi – ben unutup gitmiştim. Öyleyse bu da bir başarı: Fiyasko beklediğim noktada. O kadar kötü olmayabilir. Peşin 250 aldım. Ama galiba kesinlikle erteleyeceğiz. Bir gecede destelerce Coleridge ve Wordsworth mektubu okudum – o saç örgüsü yuvanın büklümlerini çözüp içine süzülerek.

30 Mayıs, Perşembe

Bugün (Nessa'nın doğum günü) Kingfisher havuzu yanından yürürken ilk hastane trenini gördüm – ağzına kadar dolu, cenaze törenine benzemiyor, ama ağırlığı olan bir şey, sanki kemikleri sarsmak istemiyormuş gibi: Şey gibi –aradığım sözcük hangisi– yas tutan, şefkatli, yükü ağır ve özel – belki de bazılarının başlarını uzatıp baktığı yemyeşil kırlarımızdan geçerek yaralılarımızı özenle geri getiriyor. Onları göremedim ama. Onları hayalimde görme yeteneği, yarı duygusal yarı görsel olan bir şeyle içimi öylesine dolu bırakıyor ki bütün benliğimi kaplamış da olsa, eve döndüğümde

* *Perde Araları* oldu.

onu yakalayamıyorum – yükünü kırlardan aşırıp getiren o uzun ağır trenin usuldan gelişini, o ölüm solgunluğunu, acısını. Çok yavaşça süzülerek kaydı Lewes'teki makasa. Aynı anda da uçaklar yabankazı uçuşlarıyla tepemizde belirdi; manevra yaptılar: Sıraya girdiler, Caburn üzerinden geçtiler.

31 Mayıs, Cuma

Şimdi köpük köpük fokurdayan *P. H.*'de dediğim gibi döküntüler, kırıntılar, parçacıklar. Sözcüklerle oynuyorum: Galiba biraz el becerisini de burada parmak oynatmama borçluyum – ama döküntüler: Mr. Westmacott'un adamını görmüş Louie. "Göz zevkini bozuyor" diye tanımlamış Boulogne yakınındaki çarpışmayı. Percy esip süpürüyor: "Sonunda onları ele geçireceğim. Öteki savaşı kazanacağımıza güvenseydim..." Dün gece hava akını uyarısı yapılacağı söylendi. Bütün ışıldaklar sürekli taradı ortalığı; çiçek sapındaki çiğ taneciği dizileri gibi ışık dilimleri. Mr. Hanna gecenin yarısına kadar "ayaktaydı". Söylenti, büyük olasılıkla: Söylenti şöyle, bir arabada golf sopaları, topları, ağlarıyla Flandre'dan dönen İngilizleri Belçika'da paraşütçü sanmışlar; ölüm cezası vermişler; sonra salıvermişler; Seaford'a yollamışlar. Percy'den gelen söylenti şöyle, "Eastbourne yakınlarında bir yere" bırakmışlar, köylüler tüfeklerle, tırmıklarla silahlanmış falan. Kullanılmamış hayal gücümüzün ne çok üretim fazlası olduğunu gösteriyor elimizde. Biz –eğitimliler– onu denetliyoruz; tıpkı benim Telscombe tepesindeki süvarilerimi denetim altına alıp onları su içen ineklere dönüştürmem gibi. Yeniden uydurdum. Öyle ki eve nasıl döndüğümü, mantar biten keçiyolundan mı, yoksa tarlalardan mı geçtiğini hatırlayamadım. O eski ırmaktan hâlâ su alabilmek çok şaşırtıcı; çok da mutlu edici. Ama sürecek mi? Sonun tamamını oluşturdum: Yalnızca arayı

doldurmak kaldı: *Roger*'ın ağırlığı altında durağan kalmış olan yeteneğim canlanıyor. Benim için o yine iz sürdüğüm kokunun üstündeki ses. Bu noktada çınlayan zil araya girdi. "Atık kâğıt var mı?" Beyaz kazaklı küçük oğlan geldi galiba, çünkü Mabel'ın dediğine göre izciler dadanmış, her gün uğruyorlarmış 37'ye; atılacak şeyleri alıyorlarmış. Umutsuz bir savaş. Aynı can sıkıcı konuşmalar. Southease üzerinden gelirken, eski bahçe şapkasını takmış yabanotları ayıklayan Mrs. Cockell'i gördüm. Müslin önlüklü, mavi kurdeleyle bağlı bir şapka takmış hizmetçi dışarı çıkıverdi. Neden? Uygarlık ölçülerini korumak için mi?

7 Haziran, Cuma

Bu kavurucu sıcak akşamda daha yeni döndük buraya*. Hayatımıza ya da ölümümüze karar veren büyük savaş sürüyor. Dün gece buraya hava saldırısı yapıldı. Bugün savaş kıvılcımları var. Sabahın 2.30'una kadar ayaktaydım.

9 Haziran, Pazar

Devam edeceğim – ama elimden gelir mi? Bu savaşın üzerimizdeki baskısı Londra'yı çok hızla silip yok ediyor belleğimden. Sinir bozucu bir gün. Şu andaki duygusal durumunun yansıması, diye düşünüyorum: Teslim olmanın anlamı bütün Yahudilerin gözden çıkarılması olacak. Toplama kampları. Demek ki biz de garaja gideceğiz. *Roger* düzeltmelerinin, üç kuka oyununun arkasında bu var. İnsan kendini rahatlatan her kaynağını kullanıyor – örneğin Charleston'da Leigh Ashton'a gittik dün. Oysa bugün hat bel verdi. Dün gece uçaklar vardı yine (Alman mı?) tepemizde: Arkalarında ışıktan kuyruklarla. Camlarımı kâğıt kapladım. Aklıma

* Londra'dan eve dönüş.

gelen bir şey daha: Gün ortasında yatmak istemiyorum: Bu garajı çağrıştırıyor. Korktuğumuz şey, (hiç abartmıyorum) Fransız Hükümeti'nin Paris'ten ayrıldığı haberini almak. Gugukkuşlarının, öteki kuşların ardındaki bir tür guruldama bu. Gökyüzünün ardındaki fırın. Yazan "ben"in yok olup gittiğini birden kavradığım tuhaf duyguyla fark ettim. Hiç dinleyici yok. Hiç yankı yok. İnsanın ölümünün bir parçası bu. Pek de o kadar ciddi değil, çünkü *Roger*'ı düzeltiyorum, umarım sonunda yarın göndereceğim: ve *P. H.*'yi bitirebilirim. Ama bu da bir gerçek – yankının yok oluşu yani.

10 Haziran, Pazartesi

Bir günlük dinlenme. Tedirginliğin durulduğu, belki de yanıltıcı olan, o eski günlerimden birini yaşıyorum demek istiyorum. Neyse, bu sabah hattın çökmediğini söylediler – birkaç nokta dışında. Ve bizim ordu Norveç'ten ayrıldı, onların yardımına gidiyor. Neyse –bu benim dinlenme günüm– kömür karası sinir bozucu bir gün. Elektrik ışığında kahvaltı etti L. Ve ne mutlu ki o fırın sıcağından sonra hava serinledi. Bugün provaları yolladım, sonra da *Roger*'ı son kez okudum. Alfabetik sıralama kalıyor geriye. Hüzün içindeyim: Dibe vurdum biraz, dokundurmalarla karşılaşacağım, Leonard'ın soğuk davranışlarıyla benim fiyaskolarımdan biri olduğunu sezdiğim ve bu sezgi John*'un sessizliğiyle de güçlendiği için böyle hissediyorum.

22 Haziran, Cumartesi

Waterloo gibi galiba. Fransa'da çarpışmalar sürüyor: Anlaşma koşulları daha halka açıklanmadı: Ve ağır, gri bir gün, üç kukada yenildim, canım sıkıldı, huzursuz oldum, artık

* John Lehmann.

oynamayacağıma, kitabını okuyacağıma yemin ettim. Coleridge: Rose Macaulay; Bessborough mektupları – Harry o'dan esinlendiğim aptalca bir kaçış. Tek bir kitap bulup onu elimden bırakmadan okumak isterdim. Ama yapamıyorum. Bunlar benim son günlerimse Shakespeare okumamam mı gerekir, diye düşünüyorum? Ama okuyamıyorum. *P. H.*'yi tamamlamamam mı gerekir, herhangi bir şeyi sonuna kadar götürmemem mi gerekir? Sonuçlandırmak, gündelik gelişigüzel hayata canlılığını, neşesini, atılganlığını kazandırıyor. Bu, diye düşündüm dün, belki de benim çıktığım son yürüyüştür. Baydean'in üstündeki tepede birkaç yeşil cam borucuk buldum. Aralarına serpişmiş gelinciklerle mısırlar büyüyordu. Geceleyin de Shelley okudum. Sol Kanat Ekibi'nden sonra, Coleridge ve o nasıl da duyarlı, saf, ezgi dolu ve el değmemiş. Ayaklarını yere nasıl da usulca ama sağlam basıyorlar ve nasıl şarkı söylüyorlar; nasıl da yoğunlar: Kaynaşıyorlar, derinleşiyorlar. Keşke yeni bir eleştiri biçimi bulabilsem – daha hızlı, daha hafif, daha gündelik dilde, yine de daha yoğun: Can alıcı noktayı yakalayan, daha az yatışmış; daha akıcı, uçuşu daha iyi izleyen; benim *S. O.* makalelerimden daha çok bu saydıklarımı gerçekleştiren bir üslup. O eski sorun: Aklın uçup gidişine ayak uydururken nasıl kesin olunacak? İşte taslakla bitmiş iş arasındaki bütün ayrım da bu. Şimdi akşam yemeğini pişirmem gerek. Bu da üstlendiğim bir iş. Doğu ve güney kıyılarında her geceki hava akınları. 6, 3, 22 insan öldürüldü sırasıyla, her gece.

Sert bir rüzgâr esiyordu. Mabel ile Louie üzüm topladı. Sonra Charleston'a gittik, havuza atılan bir taş daha. Ve şu anda elimde tutunacak bir tek *P. H.* olduğu için bir yere demirlemiş değilim. Dahası, savaş –ameliyat için bıçaklar bilenirken bekleyişimiz– dış güvenlik duvarımı da yerle bir etti. Hiçbir yankı gelmiyor. Çevremde hiçbir şey yok. Toplumla ilgimi öylesine kestim ki *Roger* çıkacak mı, çıkmayacak mı, unutuyorum. Bunca yıldır yankıları bana ulaşan, böylece

de kimliğimi sağlamlaştıran çevremi kuşatmış bildik bütün çemberler –bu ölçüler– şimdi önümde çöl kadar uçsuz bucaksız, vahşi. Demek istiyorum ki hiç "sonbahar" yok, hiç kış yok. Uçurumun kıyısına sürükleniyoruz... ya sonra? 27 Haziran 1941 gününün geleceğini düşünemiyorum. Charleston'da çay içerken bile bu durum bir şeyleri kesip alıyor. Bir öğle sonrasını daha değirmen deresine atıyoruz.

24 Temmuz, Çarşamba

Evet, yazılması gereken şeyler var: Ama şu anda, tam kitabımın yayını öncesinde, duygularımı ölçüp biçmek istiyorum. Değişkenler: Bu yüzden de çok güçlü değiller –*Yıllar*'ın öncesindeki duygularımla hiç benzerlikleri yok– ah Tanrım, hiç ilgileri yok. Yine de sızlıyorlar. Keşke önümüzdeki hafta bu zamanlara gelmiş olsaydık şimdi. Morgan'la Desmond gelecek. Korkarım Morgan şöyle diyecek – tam da hiç beğenmediğini belirtecek kadarını dile getirecek ama kibarlığı elden bırakmayacak. Kesinlikle keyfimi kaçıracak. *The Times, Lit. Sup.* çatlaklar bulacak (*Eleştiri* konusundaki huysuzluklarından sonra). T. ve T. çok coşkulu olacak. Ve – hepsi bu. Yineliyorum, her zamanki gibi iki ana tavır gelişecek: Büyüleyici bulanlar; can sıkıcı bulanlar; hayat gibi; ölü. Öyleyse niye içimde sızı var? Neredeyse ezberlemiş olmaktan. Ama tam değil. Mrs. Lehmann hevesle övecek. John sessiz kalacak. Ve elbette Bloomsbury'ye burun kıvıranlar benimle alay edecek. Bunu unutmuştum. Ama L. Sally'yi fırçaladığı için aklım dağılıyor. Kendime özel bir yerim yok. 11 gündür değişik yüzlerin dik dik bakışları altında dikkatimi toplamaya çalışıyorum. Dün W. I.*'yla sona erdi: Zırhlı Gemi üzerine benim konuşmamla – herkesin dilindeydi. Basit, bütünüyle doğal, dostça bir durumdu. Fincanlar dolu-

* Kadın Enstitüsü.

su çay içtik; kurabiyeler; daracık giysisiyle Mrs. Chavasse başkanlık yaptı: Bana duyulan saygı yüzünden kitapların da bulunduğu bir çaydı. Miss Gardner giysisinin üstüne *Üç Gine*'yi iğnelemişti: Mrs. Thompsett *Üç Hafta*'yı: Bir başkası da gümüş bir kaşığı. Hayır, Ray*'in ölümüne geçmeyeceğim, o konuda hiçbir şey bilmiyorum, çok iriyarı bir kadın olduğu, bir tutam kır saçı, berelenmiş dudağı olduğu dışında; genç kadınlığın özgün örneği olarak gördüğüm o dev ansızın yok olup gitti. Beyaz paltosunun, pantolonunun içinde bir şeylerin sözcüsü gibiydi; duvarlar ören: Hayal kırıklığına uğramış, yürekli, şeyden yoksun –neden– hayal gücünden mi?

Biriktirmenin erdem olmadığını, harcamanın daha çok erdem olduğunu söyledi Lady Oxford. Gözyaşı seli içinde boynuma sarıldı. Mrs. Campbell kansere yakalanmış. Ama kaşla göz arasında iyileşmiş, harcamaya başlamış. Dediğine göre her an benim için hazırlanmış soğuk tavuk eti varmış, dolabın üstünde, kapağın altında. Taşrada tereyağı kullanıyorlar. Janjanlı ipekler içinde, lacivert boyunbağıyla çok şıktı; kırmızı kuyruğu olan lacivert Rus beresi takmıştı. Şapkacısı vermiş: Harcamanın meyvesi.

Bütün duvarlar, koruyan duvarlar, yansıtan duvarlar bu savaşta yıpranıp öylesine inceldi ki. Yazarken kullanacak hiçbir ölçü yok; sana yankısı gelecek hiç halk yok; hatta "gelenek" bile saydamlaştı. Böylece de belli bir güç ve atılganlık ortaya çıktı – bir bakıma iyi bir bakıma kötü belki. Ama tutulacak tek yol bu. Ve belki var gücümle yumruklarsam duvarlar sonunda içeri girmeme izin verir. Bu gece hâlâ perdelenmiş olduğumu hissediyorum. Yarın kitabım çıktığında perde kalkacak. İşte acılı olabilecek şey bu; belki de canlandıracak olan. Ve sonra bir kere daha o özlemini çektiğim duvarı hissedebileceğim çevremde – ya da boşluğu mu? Ürpertiyi? Bu notları yazıyorum, ama bıktım usandım notlardan, Gide'den, Vigny defterlerinden bıktım. Şimdi tutarlı, dirençli

* Ray Strachey.

bir şeyler istiyorum. Savaşın ilk günlerinde yalnızca notları okuyabiliyordum.

25 Temmuz, Perşembe

Şu anda pek sinirli değilim: Gerçekten, en kötüsünden derimin hemen altındaki yüzeysel bir sinirlilik bu: Çünkü sonuç olarak, önemli kişiler beğendi: Yine de Morgan beğenirse içime su serpilecek. Bunu da galiba yarın öğreneceğim. İlk eleştiri (Lynd) diyor ki: "derin hayal gücüne dayanan duygudaşlık... onu çekici bir kişilik yapıyor (çılgınca sözcüklere karşın): Çok az canlı olaylar dizisi var... aynı zamanda modern sanatla ilgilenenler onu çok sürükleyici, ilginç bulacak..."

Şu anda Roger'la aramdaki ne tuhaf bir ilişki – ölümünden sonra ona bir tür biçim vermiş olan benimle. Öyle biri miydi o? Şimdi kendimi çok fazla onunla bir arada hissediyorum; sanki onunla aramızda çok yakın ilişki varmış gibi; sanki onunla birlikte onun bu hayaline can vermişiz gibi; bizden bir çocuk doğmuş gibi. Yine de onda bu durumu değiştirecek güç yoktu. Yine de yıllarca onu simgeleyecek bu.

26 Temmuz, Cuma

Lit. Sup.'taki eleştiriyi değerlendirdiğim kadarıyla iyi bir destek buldum galiba. Morgan değil. Yaşamöyküleri arasında gerçekten çok önemli bir yere yerleştiğini söylüyor *Times*. Bu konuda bir deha olduğumu ileri sürüyor. *Times* (galiba sanat eleştirmeni, anladığım kadarıyla) Roger'ın ifade biçimlerini çözümleyerek falan devam ediyor. *Times*'daki yazı zekice ama daha fazlasına yer vermemiş. Şimdi çok dingin hoş bir duygu içindeyim. Şimdi Coleridge'ım aşağılarda

bir yerlerde kaldığı ve bu da göründüğü kadarıyla hemen hemen bittiği için (nasıl nefret ediyorum bu çarpışmadan) varoluşumda sürekliliği olan gerçek bir şeylerin bilincine varıyorum. Bu arada sağlam bir iş çıkardığım için gurur duyuyorum. Doyum içindeyim. Oysa mektuplarımı okuduğumda elimi sülük kavanozuna daldırmış gibi oldum, yazılacak bir yığın can sıkıcı, korkunç mektup var. Ama inanılmaz hoş –evet, uygun sözcük hoş– uçucu, değişken, ılık, cilveli bir yaz akşamı. Hem de iki oyun kazandım. Nilüfer havuzunda boğulmuş kocaman bir kirpi bulduk: L. canlandırmaya çalıştı. Gülünç bir görünümdü. Canlı kirpiler için Hükümet 2.5 pound veriyor. Önerilerin baskısıyla Ruth Benedict okuyorum –kültür kalıpları üzerine– bir sürü şey ileri sürüyor. Altı cilt. Hare'in de önerisi var – kısa makaleler istiyor. Ama şu an için çok huzurluyum, bu akşam. Cumartesi galiba eleştirisiz bir gün olacak. Bağışıklık kazanmak, işte yine uygun sözcük. Hayır, John daha okumamış. Dün gece üzerimizden denize doğru, savaşmak için on iki uçak geçtiği zaman, galiba B.B.C.'nin bellettiği ortak duyguya değil de, bütünüyle kişisel bir duyguya kapıldım. Neredeyse içgüdüsel olarak onlara şans diledim. Tepkiler üzerine bilimsel notlar tutabilmeyi isterdim. Belki bu gece işgal gerçekleşir: Belki de hiç olmaz – Joubert böyle özetliyor. Ve –benim söyleyecek başka bir şeyim vardı– ama neydi? Akşam yemeği hazırlamam gerek.

2 Ağustos, Cuma

Bu kitabı tam bir sessizlik çevreliyor. Hüznün içine yelken açmış ve kaybolmuş gibi. B.B.C.'nin deyimiyle, "kitaplarımızdan biri geri dönmedi." Morgan hiç eleştiri yazmadı: Hiç mi hiç. Hiç mektup da yok. Morgan kitabımı ele alınmaya bile değmez bulup yazmaya yanaşmıyor sanıyorsam

da hâlâ –evet, dürüstçe söylüyorum– umursuyorum ve sonu gelmez tam bir sessizlikle yüzleşmeye kendimi hazırlıyorum.

4 Ağustos, Pazar

Judith'le Leslie* oyunlarını bitirirken, içime sular serpildiğini yazmanın tam sırası – Desmond'un eleştirisi tam söylenmesini istediğim şeyleri söylüyor gerçekten. Arkadaşlarım ve genç kuşak kitaba bayılıyor, Evet, evet onu tanıyoruz, diyorlar: Yalnızca çok hoş değil, aynı zamanda da önemli. Bu kadar yeter. Ve bana çok dingin bir ödüllendirilme duygusu verdi – bir romandan aldığım o eski zafer duygusunu değil, benden isteneni yaptığım, arkadaşlarıma istediklerini verdiğim duygusunu. Tam da daha yazmamış olduğum bir kitap için malzeme dışında onlara hiçbir şey sunmamış olduğuma karar vermişken. Şimdi mutlu olabilirim: İnsanlar ne düşünecek diye kaygılanmama gerek yok: Çünkü Desmond iyi bir çancı başı; ötekileri de peşinden sürükleyecek – yani demek istiyorum ki, yakın arkadaşlar arasında konuşmalar üç aşağı beş yukarı onun çizgisini izleyecek. Herbert Read'le Maccoll en acımasız dişlerini geçirdiler: Düşündüklerini açıkladılar; şimdi geriye yalnızca Morgan kaldı ve belki bir de W. Lewis'ten kişisel bir ok.

6 Ağustos, Salı

Evet, bu sabah kahvaltıda (John'la birlikte) Clive'ın mavi zarfını görünce yine çok mutlu oldum. Tam Clive işte –ne?– içten mi: Hayır, dingin, ağırbaşlı, alaycılıktan bütünüyle uzak, onaylayan. Kendi çizgisinde benim en iyi kitaplarımla boy ölçüşürmüş –yıllardır yazılan en iyi yaşamöyküsü– ilk

* Judith Stephen ve Leslie Humphrey.

bölümü de en az sonuncusu kadar iyiymiş ve hiç kopukluk yokmuş. Mart ayında, ateşim 38 dereceyken gaga darbeleriyle didiklene didiklene Leonard'la yürüdüğüm sıra hissettiklerimin ne kadar doğru olduğunu görüyorum, ilk bölüm daha az karmaşık ve daha az yoğun olsa da, genel olarak son bölümden daha ilginç olduğu duygum da doğrulandı böylece. Eminim gerekliydi bu – yani bütünün üzerinde duracağı sağlam bir zemin gerekliydi.

10 Ağustos, Cumartesi

Derken, Morgan biraz hevesimi kırdı: Zaten bir önceki gece ve gün Leslie'nin ağzında geveledikleri yüzünden tadım kaçmıştı, üzerine bir de yarın olacaklar var. İşte Morgan ve Vita da biraz keyfimi kaçırdı; sonra Bob azıcık gururumu okşadı, biraz da Ethel ve *Spectator*'da Read'e saldıran bizim eskilerden biri. Ama Tanrı adına, bunlar son. Artık eleştiri yok ve eğer yalnızlığıma çekilirsem – kimse bana eziyet etmeden, arkamdan kuyumu kazmadan, komşular olmadan yalnız kalabilsem hiç kuşkusuz daha verimli olurdum, yükseklere süzülürdüm – yani *P. H.*'ye yükselebilirdim, Coleridge'e; ama önce –John sardırdı başıma– *Genç Ozana Mektup*'u yeniden yazmam gerek. Sürekli birileriyle birlikte olmak inzivaya çekilmek kadar kötü.

16 Ağustos, Cuma

Üçüncü baskı ısmarlandı. 37'de çarşamba günü L. dedi ki "tam bir patlama bu." Uzakta oluşumuz yüzünden bu patlamayı tam yaşayamadık. Neden bir kayıtsız sözcüğün yarattığı can sıkıntısı, övgü sözcüğünün sevincinden daha baskın oluyor? Bilmiyorum. Waley'ye gönderme yapıyo-

rum: Büyük bir sanat eseri falan diyen Pamela'ya yapmıyorum. Neyse hepsi kendi akışını buluyor. Yerleşiyor. Yapılıp bitiyor. Ve ben de, bana bir saat boş zaman bırakan *P. H.*'yi yazıyorum. Bir sürü hava akını oluyor. Bir tanesi de yürüyüş yaptığım sıraya denk geldi. Yakınlarda sığınabileceğim saman yığını vardı. Oysa yürümeyi sürdürdüm, eve vardım. Geçti gitti. Yine canavar düdükleri başladı arkadan. Sonra Judith ve Leslie geldi. Dokuz kuka oynadık. Derken masa ödünç istemek için Mrs. Ebbs uğradı falan. Havada bir şey yok. Son saatim için bazı geçici önlemler almalıyım yoksa burada yaptığım gibi dağılıp gideceğim. Öte yandan *P. H.* tam bir dikkat yoğunlaşması – bir baskı. İçeri gireceğim; Hare okuyacağım, Ethel'e yazacağım. Çok sıcak, burada dışarıda bile.

Çok yaklaştılar. Ağacın altında yere yattık. Tam üstümüzde hızar çalışıyormuş gibi bir ses çıkıyordu. Ellerimizi ensemize koyup yüzüstü yattık. Dişlerini kenetleme, dedi L. Durağan bir şeyi hızarla doğruyorlardı sanki. Bombalar evimin camlarını sarstı. Üzerimize düşer mi, diye sordum. O zaman birlikte parçalanırız. Galiba hiçliği düşündüm – yamyassı olmayı, duygularım da yamyassı. Galiba biraz korktum. Mabel'ı garaja alsak mı? Bahçeyi geçmek çok tehlikeli, dedi L. Sonra Newhaven taraflarından bir başkası geldi. Bütün çevremizi homurtular, cızırtılar, hızar sesleri sardı. Bataklıkta bir at kişnedi. Çok boğucuydu. Gök gürlemesi mi, dedim. Hayır, toplar, dedi L., Ringmer yönünden, Charleston yönünden. Sonra yavaş yavaş ses azaldı. Mabel mutfaktan camların sarsıldığını söyledi. Hava akını hâlâ sürüyordu: Uzaklarda uçaklar: Leslie'yle üç kuka oynadık. Bir güzel yenildim. Kitaplarım bana yalnızca acı veriyor, demişti Charlotte Brontë. Bugün ona katılıyorum. Çok ağır, sıkıntılı, nemli. Bir an önce iyileştirilmesi gerek. Hepsi berraktı. 5'le 7 arasında. Dün gece 144 tanesi düştü.

19 Ağustos, Pazartesi

Dün, yani 18 Pazar günü bir kükreme duyduk. Tam üstümüze geldiler. Kükreyen köpekbalığının karşısındaki minik balık gibi uçağa baktım. Işık çakımı gibi geçtiler – üç taneydiler, galiba. Zeytin yeşili. Ardından pat pat pat – Almanlar? Yine pat pat pat Kingston'ın üstünde. Londra'ya yönelmiş beş bombardıman uçağının korunma ateşi açtığı söylendi. Bu kadar en yakından gördüklerimdi. 144 tanesi düşürüldü –hayır o son seferkiydi. Ve bugün hiç akın olmadı (şimdiye kadar). Deneme. *Remorse*'u okuyamıyorum. Neden söylemeyeyim.

23 Ağustos, Çarşamba

Kitap güme gitti. Londra'ya hava akını yapıldığından beri satışlar günde 15 taneye düştü. Neden bu mu? Toparlanacak mı?

28 Ağustos, Çarşamba

Nasıl da isterdim gün boyu şiir yazmayı – okuldayken nefret ettiği için hiç şiir okumayan zavallı X'ten armağan bu bana. Tam olarak söylemek gerekirse, salı gününden pazar akşamına kadar kaldı: Ve neredeyse beni altüst etti. Neden? Çünkü (bir bakıma) sanatçı olmadan sanatçı coşkusu var onda. İçi içine sığmıyor ama çıkış bulamıyor. Bence çekici biri; özgün; dürüst ve biraz da acınası. O tuhaf kalın kafalılığını, aklının bayatlığını kendisi de seziyor. Ve kararsız kalıyor. İnsan bir şeyler yaratmalı mı? Y. evet diyor – ben hayır diyorum. İşin aslına bakılırsa onda hiç renk duygusu yok. Ne müziğe yatkın, ne resme. Çok fazla gücü, hevesi

var, ama tam çıkış yapacağı sıra bir şeyler engelliyor onu: Uykuya dalarken ağladığını hayal edebiliyorum. Böylece de yanında ne yiyecek ne de kitap getirdiği için burada bocaladı durdu. Yükünü hafifletmek istedim. Benim tatlı köpeğim o. Afgan tazım – uzun çok kalın bacaklarıyla, uzun gövdesiyle; tepesinde bir tutam dağınık fırçalanmamış saçıyla. Bu kadar güzel olduğum için mutluyum, dedi. Güzel de. Ama neyse, hiç aralıksız kesintilerle, oyunlarla, çay toplantılarıyla, birilerinin uğrayıvermeleriyle geçen bir hafta, yatılı okul hayatının neye benzediğini öğretti – hiç özel hayat yoktu. Hiç kuşkusuz benim yaşlı aklımı ovan kaba sert bir havlu gibiydi. Judith'le Leslie dokuz kuka oynamak üzereler. İşte bu yüzden bu benim ilk yalnızlık sabahım, Londra'dan ve uzatmalı hava saldırılarından sonra –21.30'dan 4.00'e kadar– öylesine hafiflemiş, özgür, mutluydum ki *P. H.* şiiri adını verdiğim şeyi yazdım. İyi mi? Galiba çok iyi değil. Ağustos 1940'ta olup bitenleri bilmek istediğinde V. W.'yi yatıştırmak için şöyle demeliyim – hava saldırıları açılışı daha yeni yaptı. Eğer işgal gerçekleşecekse, üç hafta içinde olmalı bu. Şimdi halkın çektiği çile dorukta. Hava hızarla doğranıyor: Eşekarıları vızıldıyor; canavar düdükleri –şimdi gazeteler adını Ağlayan Willie taktı– akşam çanları kadar dakik... Daha bize akın yapılmadı, diyoruz. Londra'ya iki tane yapıldı. Birine Londra Kitaplığı'nda yakalandım. Orada *Scrutiny*'de Mrs. W.'nin yine de gençlerden daha iyi olduğunu okuyordum. Buna sevinmiştim. John Buchan da –"V. W. bizim M. Arnold'dan beri en iyi eleştirmenimiz, hem de daha akıllı ve haksever– " sevindirmişti. Pamela'ya yazmalıyım. Satışlar biraz daha iyi.

Son sayfaya ek. Terasa çıktık: Oynamaya başladık. Koskoca iki katlı uçak bütün ağırlığıyla yavaşça geldi. Wellesley falan bir şeyler dedi L. Eğitim uçağı, dedi Leslie. Ansızın kilisenin arkasından pat pat sesleri geldi. Eğitim atışı yapıyorlar, dedik. Toprağa ve bize çok yaklaşarak yavaşça

bataklığın üstüne kıvrıldı ve sonra geri döndü. Sonra birbiri ardınca yaylım ateş (tıpkı patlayan kesekâğıtları gibi) art arda geldi. Yavaşça, ağırlığıyla, Lewes'e doğru halka çizerek döndü uçak. Bakakaldık. Leslie Alman gamalı haçını görmüş. Bütün işçiler bakıyordu. Alman bu: Aklımız başımıza geldi. Düşmandı bu. Lewes üzerinde köknar ağaçlarının arasına daldı, bir daha yükselmedi. Ardından vızıltıyı duyduk. Başımızı kaldırıp baktık, çok yükseklerde iki uçak gördük. Üzerimize yönelmişlerdi. Benim kulübeme gizlenmeye davrandık. Ama döndüler, Leslie İngiliz armasını gördü. Bu yüzden de seyrettik –sanki kimliğini belirliyorlarmış ve emin oluyorlarmış gibi beş dakika süreyle yan yattılar, süzüldüler, alçaldılar, kükrediler. Sonra Londra'ya yöneldiler. Bizim yakıştırmamıza göre inecek yer arayan, yara almış bir uçaktı. "Kesinlikle Alınan'dı," dedi erkekler: Bahçe kapısının yanında silah saklayacak yer hazırlayan erkekler. Bu çok güzel serin güneşli ağustos akşamında terasta üç kuka oynarken havaya uçup ölmek çok huzur dolu bir şey olurdu.

31 Ağustos, Cumartesi

İşte şimdi savaştayız. İngiltere'ye saldırdılar. İlk olarak dün bu duyguyu tam anlamıyla yaşadım, baskı, tehlike, dehşet duygusunu. Savaşın sürüp gittiği duygusunu – acımasız bir savaşın. Dört hafta sürebilir. Korkuyor muyum? Ara ara. En kötüsü de insanın aklının ertesi gün çok iyi çalışmayacak olması. Elbette bu işgalin başlangıcı da olabilir. Bir baskı hissi. Bitmez tükenmez mahalle hikâyeleri. Hayır – hayır, İngiltere'nin savaşa girdiği duygusunu yakalamaya çalışmanın anlamı yok. Belki de A.B.D. için o cehennem gibi bombalama makalesini yazacağıma roman ya da Coleridge yazımı yazsam huzurlu sulara kulaç atarım.

2 Eylül, Pazartesi

Son iki gündür sanki savaş yoktu. Bir tek hava akını uyarısı yapıldı. Tam anlamıyla sessiz geceler. Londra'ya saldırıdan sonra bir dinginlik.

5 Eylül, Perşembe

Sıcak, sıcak, sıcak. Bu yaz kayıt tutsaydık, sıcak dalgası, alışılmamış sıcak bir yaz, diye kayıt düşerdik. 2.30'da bir uçak hızla yaklaştı: On dakika sonra hava saldırısının sesleri geldi; 20 dakika sonra tehlike geçti. Sıcak, diye yineliyorum: Ve acaba ben şair miyim, diye kuşkuya düşüyorum. *P. H.* ağır işçilik. Beynim pö –hayır, sözcük aklıma gelmiyor–evet, pörsüyor. Bu da bir düşünce. Bütün yazarlar mutsuzdur. Bu yüzden de dünyanın kitaplardaki resmi karanlıktır. Sözcükleri olmayanlar mutlu. Kulübe bahçelerindeki kadınlar: Mrs. Chavasse. Dünyanın gerçek resmi de değil aslında; yalnızca yazarın çizdiği resim. Müzikçiler, ressamlar mutlu mu? Onların dünyası bizimkinden daha mı mutlu?

10 Eylül, Salı

Londra'da geçirdiğimiz yarım günden sonra geri döndük – belki de arada kısaca uğrayışlarımızın en tuhafıydı. Gower Caddesi'ne girdiğimizde başka yere yönlendiren bir çit gördük. Yıkım belirtisi yoktu. Ama Doughty Caddesi'ne girince kalabalığı gördük. Sonra da camda Miss Perkins'i. Mecklenburgh Meydanı halatlarla kapatılmıştı. Muhafızlar bekliyordu. İçeri kimseyi bırakmıyorlardı. Bizimkinden aşağı yukarı 30 metre uzaktaki eve geceyarısı 1.00'de bomba düşmüştü. Tamamen harabeye dönmüştü. Meydanda hâlâ patlamamış

bir bomba vardı. Arkaya dolandık. Jane Harrison'ın evinin yanında durduk. Evden hâlâ dumanlar çıkıyordu. Koca bir tuğla yığınıydı. Aşağıda sığmaklarına inmiş olan bütün insanlar. Yanda hâlâ ayakta duran çıplak duvarlarda kumaş parçaları asılıydı. Bir ayna galiba sallanıyordu. Yumrukla yerinden sökülmüş diş gibi – tertemiz. Bizim ev hasarsızdı. Daha cam bile kırılmamış – belki de şimdi bir bombayla kırılmıştır. Koluna bant takmış Bernal'ı tuğlaların üstünde zıplarken gördük. Kim oturuyordu orada? Galiba hep penceremden gördüğüm o sıradan delikanlılar, genç kadınlar; çiçek saksıları olan balkonda oturan o apartman sakinleri. Şimdi hepsi havaya uçup parçalanmış. Arkadaki garajda çalışan adam –gözleri çapaklı, titrek adam– bir patlamayla yatağından yuvarlandığını söyledi: Kiliseye sığınmış. "Sert soğuk bir sıra," dedi, "ve kucağımda uyuyan ufak oğlanla. Tehlike geçti sesiyle neşem yerine geldi. Her yanım sızlıyor." Almanlar, üç gece üst üste tepemizde dolaşıp Kings Cross'u bombalamaya çalışmışlar. Argyll Caddesi'nin yarısını, bir de Grays Inn Road'daki dükkânları bombalamışlar. Sonra Mr. Pritchard sallana sallana geldi. Bu haberler karşısında kılı kıpırdamadı. "Böylece barışı kabulleneceğimizi ileri sürecek kadar küstahlar!.." dedi: Teras çatısından hava akınlarını seyrediyor, kütük gibi uyuyor. İşte böyle, Miss Perkins'le, Mrs. Jackson'la – ama ikisi de huzurlu – Miss P. sığınağında bir kamp yatağında uyumuş – konuştuktan sonra Grays Inn'e gittik. Arabayı bıraktık, Holborn'u gördük. Chancery Lane'in başında koskoca bir delik açılmıştı. Hâlâ dumanlar tütüyordu. Büyük bir mağaza bütünüyle yerle bir olmuştu: Karşısındaki otel deniz kabuğuna benziyordu. Bir meyhanede hiç cam kalmamıştı. İnsanlar masaların başında ayakta dikiliyordu – galiba içki veriliyordu. Chancery Lane'de orta yere mavi yeşil cam kırıkları yığılmıştı. Çerçevelerin içindeki kalıntıları kırıyordu adamlar. Yere düşen camlar. Oradan doğru Lincoln's Inn'e. *N. S.*'nin işyerine. Camlar kırılmış,

ama binaya bir şey olmamış. İçerisini dolaştık. Terk edilmiş. Islak geçitler. Merdivenlerde cam kırıkları. Kapılar kilitli. Arabaya döndük. Trafik düğüm olmuştu. Madame Tussaud'nun arkasındaki sinemanın duvarları delik deşik: Sahne görünüyor: Dekorlar havada sallanıyor. R. Park evlerinin hepsinin camları kırık, ama kendileri sağlam. Sonra millerce millerce düzenli sıradan sokaklar – bütün Bayswater ve Sussex Meydanı her zamanki gibi – sokaklar boş – yüzler donuk, gözler sulanmış. Chancerry Lane'de müzik kitapları dolu el arabasıyla bir adam gördüm. Benim daktilo işlerimi yapan kızın işyeri yerle bir. Sonra Wimbledon'dan canavar düdükleri; insanlar koşuşmaya başladı. Elimizden geldiğince hızla bomboş sokaklardan geçtik arabayla. Atlar koşumlarından çözülmüştü. At arabaları kenara çekilmişti. Sonra tehlike geçti. Şimdi, diyelim ki Heathcote Caddesi'nde kir pas içindeki kiralık evleri işletenlere takıldı aklım: Yüzleşilmesi gereken bir gece daha; kapılarında dikilen yaşlı perişan kadınlar; pislik içinde, sefil. Neyse – Nessa'nın telefonda söylediği gibi, çok yakınımıza sokuluyor. İki gece 37'de kalmayalım dediğim zaman kendimi korkak gibi görmüştüm. Miss P. telefon edip de evde kalmayın dediği zaman içime su serpildi, L. de karşı çıkmadı.

11 Eylül, Çarşamba

Daha az önce Churchill konuştu. Açık seçik, sağlam, ölçülü bir konuşma. İşgale hazırlandıklarını söyledi. Eğer gerçekleşirse bu önümüzdeki iki hafta içinde olacak. Gemiler ve mavnalar Fransız limanlarında kümeleniyor. Londra'nın bombalanması, elbette, işgal hazırlığı. Görkemli başkentimiz – falan, bana çok dokunaklı geliyor çünkü gerçekten Londra'nın görkemli olduğunu hissediyorum. Bizim cesaretimiz, falan. Dün gece Londra'ya bir hava

saldırısı daha yapıldı. Zaman ayarlı bomba sarayı vurdu. John telefon etti. Hava saldırısı gecesi Mecklenburgh Meydanı'ndaymış: Basımevinin bir an önce taşınmasını istiyor. Cuma günü gidecek L. John camlarının kırıldığını söylüyor. Dışarıda bir yere sığınmış. Mecklenburgh Meydanı boşaltılıyor. Çaydan tam önce gözlerimizin önünde bir uçak vuruldu: Yarış alanının üstünde; bir karmaşa, dönme, hızla yere çakılma, ardından yükselen kalın siyah duman. Percy pilotun dışarı çıkarıldığını söylüyor. 20.30 sıraları hava saldırısı bekliyoruz, şimdi. Her neyse, saldırı olsun olmasın, o sıralar o uğursuz hızar sesini duyuyoruz, giderek yükseliyor, sönüyor; sonra bir duraklama; ardından bir başkası başlıyor. "Yine iş başındalar" diyoruz, oturduğumuz yerden, ben işimi yaparken, L. sigara sararken. Arada bir ağır düşme sesi. Camlar sarsılıyor. Yine Londra'ya hava saldırısı yaptıklarını anlıyoruz.

12 Eylül, Perşembe

Fırtına patladı. Hava kararsız. Savaş gemileri havası. Bugün hiç uçak sesi yok, yalnızca rüzgâr. Dün gece hava trafiği korkunçtu. Ama hava saldırısı Londra'dan açılan yeni yaylım ateşle püskürtüldü. Sevindirici bir şey bu. Eğer bu haftayı atlatabilirsek – gelecek haftayı – ondan sonraki haftayı – hava dönerse – Londra'ya yapılan saldırılar püskürtülürse – yarın yayınevinin taşınması konusunda John'u görmeye gideceğiz; camları yamamaya, değerli şeyleri kurtarmaya, mektupları almaya – bütün bunlar elbette Meydan'a girmemize izin verilirse olacak. Ah, böğürtlen toplarken Ortak Tarih adını vereceğim bir kitap geldi aklıma, ya da o düşünceyi bir daha yoğurdum kafamda –bir ucundan okunduğunda yaşamöyküsünü de içine alacak bir edebiyat kitabı– sırasıyla istenen biçimde çeşitlenecek.

13 Eylül, Cuma

Havada güçlü bir işgal duygusu var. Yollar orduya ait yük arabalarıyla, askerlerle dolu. Londra'daki zorlu bir günden sonra yeni döndük. Wimbledon dışında başlayan hava saldırısını duymadık. Ansızın her şey donup kaldı. İnsanlar yok oldu. Ama hâlâ bazı arabalar çalışıyordu. Tepenin üstündeki tuvalete gitmek istedik. Kapalıydı. L. de bir ağacı kullandı. Şakır şakır yağmur yağıyor. Uzaklarda toplar. Pembe tuğladan sığınak gördük. Yolculuğumuzun ilgi çekici tek şeyi o oldu – orada yaşayan adamla, kadınla, çocukla konuşmamız. Clapham'da bombalanmışlar. Evleri artık güvenli değilmiş; bu yüzden de yürüye yürüye Wimbledon'a gelmişler. Tıka basa dolu bir eve sığınmaktansa bu bitmemiş top siperi daha iyiymiş. Yol işçilerinin kullandığı lambalardan biri, bir de tavaları vardı, çay kaynatabiliyorlardı. Gece bekçisi çaylarını içmiyordu; onun kendi çayı vardı; birisi banyoyu kullanmalarına izin verdi. Wimbledon evlerinden birinde yalnızca bekçi vardı. Elbette bizi eve alamazlardı. Ama kadın çok tatlıydı – onlara oturacak yer verdi. Hepimiz konuştuk. Epsom'a doğru giden, orta sınıftan oldukça şık bir hanım çocuğu yanına alamadığına pek üzüldü. Ama ondan ayrılamayız, dediler – adam çok duygulu bir Kelt, kadın uysal bir Sakson'du. O iyi olduğu sürece bizim için hava hoş. Talaşların üstünde uyuyorlar. Köy otlağına bombalar düşmüş. Adam badanacıymış. Çok sıcakkanlı, konuksever. Konuşacakları birilerinin olması hoşlarına gidiyordu. Ne yapacaklar? Yakında Hitler'in işinin biteceğini düşünüyordu adam. Şapkası yana yatmış kadın Asla dedi. İki kere ayrıldık buradan; silahlar susmadı; geri geldik. Gözümüzü sığınaklardan, insanların ne yaptığından ayırmadan yola düzüldük sonunda. Russell Otel'e vardık. John falan yoktu. Top ateşi gümbürtüleri. Bir yere sığındık. Mecklenburgh Meydanı'na doğru yola çıktık; John'la buluştuk, meydanın hâlâ kapalı

olduğunu söyledi; bu yüzden de otelde yemek yedik: Yayınevinin ivediliğine karar verdik –Garden City yayınevini tutmaya– 20 dakika içinde. Hava akını hâlâ sürüyor. Mecklenburgh Meydanı'na yürüdük.

14 Eylül, Cumartesi

İşgal duyumu –yani kamyonlar dolusu asker ve makineler (vinç gibi) Newhaven'a doğru sarsılarak yol alıyor. Hava saldırısı sürüyor. Makineli tüfek atışı olduğunu düşündüğüm hafif patırtı daha şimdi bitti. Uçaklar kükrüyor, kükrüyor. Bazılarının İngiliz olduğunu söylüyor L. ve Percy. Mabel dışarı çıkıp bakıyor: Balığı kızartma mı, yoksa buğulama mı istediğimizi soruyor.

Bu sayfanın en büyük yararı bana tedirginlikle kıpırdanacağım alan sağlaması: Üç kukada yenilgiye uğramaktan ve işgalden kaynaklanan tedirginlikle: Bir başka uluyan ölüm perisinden, okumam gereken kitabım olmamasından kaynaklanan: Falan filan. Sévigné okuyorum: Geçen hafta nasıl da sağaltıcıydı; şimdi şu yapmacık, kısır Burney yüzünden biraz ağzımın tadı kaçtı; yüzyıllar ötesinden bile onun ekşi züppe biraz tepeden bakan şeyi, neyi –sözcüğü bulamıyorum– işte şu davranışı, şu kişiliği insanın bilincine işliyor: Dahası bana hiç hoşlanmadığım birini hatırlatıyor. Logan'ı mı? Bir de aklıma Tom'u getiren bir tören havası var onda. Bir de kavruk yapay acımasızlık – ah sözcük! Sözcük! Yazarken kişilikler konusunda aşırı duyarlı mıyım? Galiba biz çağdaşlarda aşk eksikliği var. Çektiğimiz işkenceler bizi acıyla kıvrandırıyor. Ama bu konuya giremem – mektup yazmayı istediğim eski dost Rose'u aklıma getiren bir deyiş bu. İnsan hep rahat soluk alacağı bir yerin yaklaştığını sanıyor. Ama yok öyle bir yer. Bir ortam, bir dal, bir son. *Roger* konusunda teşekkür mektubu yazmaktan hoşlanmıyorum.

Defalarca söyledim bunu. Penguin Yayınları'ndan çıkan 6 penilik Ifor Evans'ı okuyarak başlayacağım yeni kitabıma.

16 Eylül, Pazartesi

İşte, gemimizde yalnızız. Yağışlı fırtınalı bir gün. Mabel* saat 10.00'da elinde bavulları, şiş ayaklarıyla sendeleyerek geldi. Bana gösterdiğiniz kibarlık için teşekkür ederim; dedi ikimize birden. Aynı zamanda ona iyi hal yazısı da verir miydim? "Umarım yine karşılaşırız," dedim ben. "Ah, hiç kuşkusuz" dedi, ölüme gönderme yaptığımı sanarak. İşte böylece beş yıllık huzursuz, dilsiz ama çok edilgen ve dingin ilişki bitti gitti: Çok ağır güneş yüzü görmemiş armut dalından düştü. Ve tek başımıza daha özgürüz. Hiçbir sorumluluğumuz yok; ona karşı. Ev için bulduğumuz çözüm buraya yatılı birini almamak. Ama ben aptalım; benmerkezciliğinden dehşete kapılarak Mr. Williamson'ın itiraflarıyla zaman öldürüp duruyorum. Bütün yazarlar kendilerini böyle dev aynasında mı görüyor? Kendi kişiliğinin parıltısından bir parmak öteye geçemiyor – kendi ününün. Ve ben asla şu ölümsüz eserlerinden birini bile okumadım. Lewes'te kalacağımız yer için hazırlıklarımızı yapıp bu öğleden sonra Charleston'a gidiyoruz. Dün gece gökyüzünün orasında burasında simli kıvılcımlar gördük. Londra'dan açılan yaylım ateş sonucu patlayan mermiler olduğunu düşündü L. Gece boyu çok yoğun hava trafiği vardı. Bazı çok şiddetli patlamalar. İtiraf ediyorum, daha çok da Mabel'la birlikte buraya kapatılıp kalacağımızı düşünerek kilise çanlarının çalmasını bekledim. O da aynı şeyi düşünmüş. İnsanın öldürüleceği varsa öldürüleceğini söyledi bana. Holloway sığınağında iskambil oynarken gelen ölümü –doğal olarak– burada ölmeye yeğliyor.

* Gidip kız kardeşiyle yaşamaya karar veren aşçı.

17 Eylül, Salı

İşgal yok. Sert rüzgârlar. Dün Halk Kitaplığı'nda, raftan X'in eleştiri kitabını aldım. Bu da beni kendi kitabımı yazmaktan caydırdı. Londra Kitaplığı havası dışarı taştı. Beni bütün edebiyat eleştirilerine karşı çıkar duruma soktu: Bunlar öylesine zekice, öylesine boğucu, öylesine gerçeklikten yoksun ustalıklar ve girişimler ki yalnızca kanıtlamaya çalışıyorlar – örneğin T.S. Elliot'ın X'ten daha kötü eleştirmen olduğunu. Bütün edebiyat eleştirisi bu tür boğucu havasızlık mı? – kitap tozu, Londra Kitaplığı havası. Yoksa yalnızca X mi elden düşme, donuk parmaklı, üniversite uzmanı, yaratıcı olmaya çalışan öğretmen, tıka basa kitap dolu öğretmen yazar mı? Biri çıkar da *Sıradan Okur* için aynı şeyleri söyler mi? Beş dakika karıştırdım, canım sıkkın geri bıraktım kitabı. Adam "Ne istemiştiniz, Mrs. Woolf," dedi. İngiliz edebiyat tarihi, dedim. Ama öylesine usanmıştım ki bakamadım. Bir sürü vardı. Stopford Brooke adını da hatırlayamadım.

Dokuz kukada iki oyun kazandıktan sonra devam ediyorum. Bizimki ıssız ada. Meck.'ten mektup yok. Kahve yok. Gazeteler 15.00'le 16.00 arası geliyor. Telefon ettiğimizde Meck.'e bağlanamıyoruz. Kimi mektupların gelmesi 5 gün sürüyor. Tren saatleri belirsiz. İnsan Croydon'da inmek zorunda kalıyor. Hilton'a Oxford üzerinden gidiyor Angelica. Böylece de biz, yani L. ve ben, bütün dünyadan kopmuş durumdayız. Dün gece eve dönerken bahçede genç bir asker bulduk. "Mr. Woolf'la konuşabilir miyim?" Kesinlikle bizde kalmak isteyeceği anlamına geldiğini düşündüm. Hayır. Ona daktilo ödünç verebilir miydik? Tepedeki subay gitmiş, onunkini yanında götürmüştü. Benim taşınabilir daktilomu verdik. Sonra dedi ki: "Kusura bakmayın, efendim. Satranç oynar mısınız?" Satranca bayılıyormuş. Bu yüzden de cumartesi günü oynamak için çaya çağırdık. Tepedeki uçaksavar ışıldaklarında görevli. İşini sıradan buluyor. Yıkanamı-

yormuş. İçten, iyi huylu bir delikanlı. Meslekten asker mi? Bence, diyelim ki emlakçının ya da küçük dükkân sahibinin oğlu. Özel okulda okumamış. Alt sınıftan da değil. Ama araştıracağım. "Özel hayatınıza izinsiz girdiğim için bağışlayın" dedi. Hem cumartesi günü de Lewes'de sinemaya gidiyormuş.

18 Eylül, Çarşamba

"Bütün cesaretimizi toplamamız gerek." Bu sabah yüzeye çıkan sözcükler bunlar: Mecklenburgh Meydanı'nda bütün camlarımızın kırıldığını, tavanların çöktüğünü, bütün porselenlerimizin kırıldığını duyunca. Bomba patlamış. Ne demeye bıraktık ki Tavistock'ı? Bunu düşünmenin yararı ne? Bize bunu söyleyen Miss Perkins'e rastladığımızda Londra'ya gitmek için yola çıkmak üzereydik. Matbaayı –ne kalmışsa– Letchworth'e taşımak gerek. Kasvetli bir sabah. İnsan kafasını nasıl Michelet ve Coleridge'e verebilir? Dediğim gibi, bütün cesaretimizi toplamamız gerek. Dün gece Londra'ya çok kötü bir hava saldırısı yapmışlar – radyoyu bekliyoruz. Ama ne olursa olsun *P. H.*'de sağlam adımlarla ilerliyorum.

19 Eylül, Perşembe

Bugün cesaret daha az gerekli. Galiba hasarı tanımlayan Miss P.'nin sesinin etkisi zayıflıyor.

25 Eylül, Çarşamba

Bütün gün –pazartesi günü– Londra'daydık; apartman katında; karanlık; halılar camlara çivilenmiş; yer yer tavanlar

çökmüş; mutfak masasının altında gri toz ve porselen yığınları; arka odalara bir şey olmamış. Tatlı bir eylül günü –yumuşacık– üç günlük yumuşak hava – John geldi. Letchworth'e taşındık. O gün Garden City bizi taşıyacaktı. *Roger* şaşılacak biçimde satıyor. Brunswick Meydanı'ndaki bomba patladı. Ben fırındaydım. Telaşlı bitkin kadınları yatıştırdım.

29 Eylül, Pazar

O kadar yakına düştü ki bomba pencereyi çarptığını sanıp L.'ye söylendim. Hugh'ya yazıyordum. Kalem elimden fırladı. Hava saldırısı hâlâ sürüyor. Sanki kurdu sürüsünden kovuyor çobanköpeği. Hırladıklarını, ısırdıklarını, çapulcunun bir kemik attığını, yani Newhaven yönünde bomba attıklarını, havalandıklarını görüyorsunuz. Sonra tehlike geçiyor. Üç kuka. Köylüler kapılarına çıkıyor. Soğuk. Şimdi hepsi tanıdık oldu. Düşünüyordum da (başka şeylerin yanında) bu çok tembel bir hayat. Yatakta kahvaltı. Yatakta kitap oku. Yıkan. Yemek ısmarla. Kulübeye çık. Odamı yeniden düzenledikten sonra (masamı güneş alacak biçimde çevirerek: Kilise sağda; pencere solda; çok hoş bir yeni manzara) sigara yakıp kendini hazırla; 12'ye kadar yaz: Bırak: L.'yi gör: Gazetelere göz at; geri gel: 13.00'e kadar daktiloya çek. İçeriyi dinle. Öğle yemeği ye. Çenem acıyor: Isıramıyorum. Gazete oku. Southease'e yürü. 15.00'te geri dön. Elmaları topla, düzenle. Çay. Mektup yaz. Üç kuka. Yine daktiloya çek. Michelet oku ya da buraya yaz. Akşam yemeği pişir. Müzik. El işi yap. 9.30'da oku (ya da uyu) 11.30'a kadar. Yatak. Eski Londra günlerimizle karşılaştırınca. Üç öğleden sonra birileri gelirdi. Bir gece yemeğe konuk çağırırdık. Cumartesi yürüyüş. Perşembe alışveriş. Salı Nessa'yla çaya giderdik. Bir gün kent merkezine inerdik. Telefonlar çalar. L. toplantılara gider. K. M. ya da Robson huzur kaçırır. Bu ortalama bir haftay-

dı: Cumadan pazartesiye buradaydık. Şimdi dünyayla ilişkimiz kesildi sanıyorum. Biraz daha yoğun okumalıyım. Ama niye? Mutlu, çok özgür, yükümlülükleri olmayan – bir basit tınıdan ötekine geçen bir hayat. Evet: Öteki hayatın bütün o yıllarından sonraneden bunun tadını çıkarmayayım: Yine de Miss Perkins günleriyle karşılaştırıyorum.

2 Ekim, Çarşamba

Bunu yazacağıma günbatımını seyretsem daha iyi olmaz mı? Mavinin içinde kızıl ışık çakımı; bataklıktaki saman yığını ışıltıyı yakalıyor; arkamda elmalar kıpkırmızı ağaçlarda. L. topluyor. Caburn'ün altındaki trenden yumak yumak duman yükseliyor. Ve bütün havada ağırbaşlı bir durgunluk var. 20.30'a, gökyüzündeki ölümcül çınlama başlayıncaya kadar; Londra'ya giden uçakların çıkardığı. Neyse, buna daha bir saat var. İnekler karınlarını doyuruyor. Karaağaç ufacık yapraklarını gökyüzüne serpiştiriyor. Armut ağacımız armutlarla dolu: Üçgen kilise kulesinin üstündeki rüzgârgülü ağacın tepesinde. Bir şeylerin dışta kaldığı o bildik listeyi sıralamayı neden deneyeyim yine? Ölümü düşünmek zorunda mıyım? Dün gece camın altına koskoca ağır bir bomba saplandı. Öyle yakına ki ikimiz de yerimizden fırladık. Bu meyveyi bırakıp geçivermişti bir uçak. Terasa çıktık. Cicili bicili yıldızlar serpişmişti, ışıl ışıl. Her yer sessizdi. Itford Tepesi'ne bomba yağdı. Beyaz tahtadan çarpı işaretleriyle belirlenmiş ve hâlâ patlamamış iki tane var ırmak kıyısında. L.'ye dedim ki: Daha ölmek istemiyorum. Oysa çok şansım yok. Ama demiryoluna ve elektrik santrallarına nişan alıyorlar. Her seferinde daha da yaklaşıyorlar. Kanatlarını açıp çöreklenmiş bir pervane taçlandırmıştı Caburn'ü –Messenschmitt uçaktı, pazar günü vurulup düşürülmüştü. Bu sabah Coleridge'le güzel bir koşu tutturdum – Sara'yla. İki makale

yazıp 20 pound alacağım. Kitaplar hâlâ gecikiyor. Ve Spiras serbest, "Bunu ben başardım" demek için yazıyor Margot* ve ekliyor: "Kendin ve inandığın şeyler üzerine uzun bir mektup yaz." Neler onlar? Şu anda hatırlayamıyorum. Ah, insanın bir bombayla nasıl öldüğünü hayal etmeye çalışıyorum. Oldukça canlı beliriyor gözümün önünde – o his: Ama hemen ardından boğularak hiçliğe yuvarlanmak dışında bir şey göremiyorum. Düşüneceğim – bir on yılım daha olsun istedim – bu değil – ve bu sefer bunu tanımlamayı beceremeyeceğim. Bunu – yani ölümü, demek istiyorum: Hayır, kemiklerimin çatırtılarla ezilmesi, bulamaça dönmesi, öğütülmesi çok etkin çalışan gözlerimin önünde, beynimde beliriyor: Işığın sönükleşme süreci – acılı mı? Evet. Dehşet verici. Sanırım. Ardından bir baygınlık, gücün çekilmesi; bilinci yakalamaya çalışarak iki üç soluk alma çabası –ve sonra– nokta nokta nokta.

6 Ekim, Pazar

Bir şey söylemeleri an meselesi olan Anreps ve Ruth Beresford'ın elinden kapıyorum bu sayfayı –ne diyecekler? L.'yle bataklıkta yürürken ilk iş olarak bomba çukuruna baktığımızı söylememde bir tuhaflık var mı: Sonra tepemizde Alman uçağı uğultusu dinlediğimizi: Ardından tek taşla iki kuş vurulmasının belki de daha iyi olduğuna sağgörüyle karar verip L.'ye iki adım daha yaklaştığını. Sonunda dün Lewes'e dayandılar.

12 Ekim, Cumartesi

Günümü daha dolu dolu yaşamak isterdim; okumaların çoğu çıtır çıtır yemek gibi olmalı. Bunu söylemek ihanet ol-

* Lady Oxford.

masaydı, böylesi bir gün için neredeyse çok fazla şey derdim – mutlu diyemeyeceğim: Ama uyum içinde. Tını bir tatlı ezgiden ötekine çeşit çeşit akıyor. Hepsi çalındı (bugün) böylesi bir sahnede. Tepelerde, kırlarda. Gözlerimi alamıyorum: Ekim ayı çiçekleri: Kahverengi saban; bataklığın solması, tazelenmesi. Şimdi pus kalkıyor. Ve birbiri ardınca "keyifli" bir şeyler: Kahvaltı, yazmak, yürümek, çay, üç kuka, okumak, tatlılar, yatak. Bir gününü anlatan Rose'un mektubu. Benimkini neredeyse bölmesine izin verdim. Benim günüm kendini toparlıyor. Küre yeniden yuvarlaklaşıyor. Ardında – ah evet. Ama yoğunlaşmam gerektiğini düşünüyordum. Bir bakıma Rose yüzünden. Bir bakıma edilgen uyumdan dehşete kapıldığım için. Yoğunluk içindeyken yaşadığımı hissediyorum. Londra'da şimdi ya da iki yıl önce gece baykuş gibi sokaklarda dolaşırdım. Buradakinden çok daha dolu, gerilimli. Öyleyse bunu sağlamalıyım – nasıl? Galiba kitaplar yaratarak. Ve her zaman da hoyrat bir dalga olasılığı var; hayır, büyütecimi bir kere daha oraya çevirmeyeceğim. İçimi serinleterek öylesine bölük pörçük hatıralar doluşuyor ki kafama. O üç küçük makaleyle (birini bugün yolladım) kurulan zembereği, Thoby için yazdığım tek sayfayla boşaltıyorum. Balığı unuttum. Akşam yemeği yaratmalıyım. Ama her şey öylesine müthiş özgür ve kolay ki – L.'yle ben yalnızız. Diz battaniyem hazır. Bir başka keyif. Ve bütün giysi angaryaları, Sybil angaryası, toplum angaryası silinip gitti. Geri dönüp bu savaş yıllarına baktığımda, olumlu şeylerle dolu olduğunu görmek istiyorum. L.'nin elma toplamasıyla. Sally'nin havlamasıyla. Bir köyün işgal edilişini canlandırıyorum gözlerimin önünde. Hayatı bir köyün erimine indirgemek tuhaf. Bir sürü kışa yetecek kadar odun depoladık. Bütün arkadaşlarımız kış ateşlerinin başında kabuğuna çekildi. Araya bir şeylerin girmesi olasılığı zayıf şimdi. Araba yok. Benzin yok. Trenler düzensiz. Ve biz o tatlı özgür sonbahar adamızdayız. Ama Dante ve İngiliz edebiyatında

yapacağım bir uçtan ötekine yolculuk kitabım için okuyacağım. Üye olmayı düşündüğüm ücretsiz kitap ödünç alınan kitaplıkta S. O.'nun okurlarca ne kadar çok istendiğini görmek hoşuma gitti.

17 Ekim, Perşembe

Özel hayatımızda şansımız döndü. Artık Tavistock Meydanı yok* diyor John. Durum buysa, Woolf'ların şansının tepetaklak olduğunu düşünerek geceyarıları uyanmama da gerek yok artık. İlk kez olarak sabırsız ve aptaldılar. İkinci olarak da, Harper's Bazaar hemen bir makale ya da öykü istiyor. Demek ki bu ağaç sandığım gibi çırılçıplak değil, tam tersine meyve yüklü. Ve üç küçük makaleyle 30 gine kazanmak için bilmem ne kadar beyin ve sinir gücü harcadım. Ama diyorum ki, çabanın bir ödülü var; şu bendeki böcek hamaratlığı ve bilinciyle A.B.D. için 120 pound değerindeyim. Muhteşem bir gün –kırmızı kelebek elma festivalinde ziyafet çekiyor. Kırmızı çürümüş bir elma çimenlere düşmüş; üzerinde kelebek, ötelerde yumuşak mavi sıcak renkli tepeler, kırlar. Toprakta dinlenmek için yumuşacık havadan dökülüyor her şey. Işık soluyor şimdi. Az sonra canavar düdükleri başlar. Ardından kopuk tellerin tıngırtısı... Ama hâlâ neredeyse unutulabilir şeyler bunlar; işkence çeken Londra üzerindeki gece çıkartması. Mabel bizi bırakmak istiyor. L. odun kesiyor. Tepelere karşı kilisenin üstündeki gülünç küçük haç görünüyor. Yarın gidiyoruz. Sis kalkıyor; bataklıkların üstünde uzun beyaz yumuşak örtü. Beynimi boşaltmalıyım. Söyleyeceğim o kadar çok şey vardı ki. Kafamı yavaş yavaş Elizabeth dönemi yazarlarıyla dolduruyorum: Bir başka deyişle aklımın kırmızı kelebek gibi beslenmesine izin veriyorum – tam perdeleri kapattığım sıra canavar düdükle-

* Tavistock Meydanı'nda kiraladıkları ev bir bombayla yerle bir olmuştu.

ri. Şimdi tatsız bölüm başlıyor. Kim öldürülecek bu gece? Biz değil, sanırım. İnsan bunu düşünmüyor – kışkırtıcı bir şey olarak kullanmak dışında. Aslında sık sık bu pastırma yazımızı hak ettiğimizi düşünüyorum: Bütün o Londra yıllarının ardından. Diyorum ki, bu durum da kışkırtıyor. Her günü belli belirsiz bedensel tehlike gölgesinin ardından görmek yani. Ve bugün *P. H.*'ye döndüm: Şu kısa karalamalar yapma alışkanlığımı – sıradışı günlerde yaptığım işi – gelişigüzel okumaya aktarmalıyım. Bunun arkasındaki düşünce küçük notlar biriktirmek. Ah, beynime demir perde çekme işinde ustalaştım. Tıkanınca şak diye indiriyorum. Ne okuma ne yazma. Ne istekler ne "zorunluluk". Yürüyorum –dün yağmur altında Piddinghoe tepesinde dolaştım– yeni bir yol.

20 Ekim, Pazar

En –ne?– etkileyici, hayır, sözcük bu değil – görünüm cuma günü Londra'daki kuyruktu, Warren Caddesi metro istasyonundaki, çoğu ellerinde bavullarla çocuklardan oluşmuş kuyruk. Bu aşağı yukarı 11.30 sıralarındaydı. Evleri boşaltılmış, otobüs bekleyenler sandık. Oysa saat 3.00'te hâlâ ellerinde daha fazla bavullarla, battaniyelerle kadınlı, erkekli daha uzun bir kuyrukta bekleşiyorlar, yerlerde oturuyorlardı. *Gece akını sırasında sığınağa girmek için kuyruktaydılar* – ve elbette akın yapılacaktı. Demek ki saat 6.00'da metrodan çıktıklarına göre (perşembe günü çok kötü bir saldırı oldu) saat 11.00'de geri geliyorlardı. Biz de doğruca Tavistock Meydanı'na* gittik. O yıkıntı yığınını görünce derin bir nefes aldık. Üç ev, galiba, yerle bir olmuştu. Bodrum katı moloz yığınıydı. Tek kutsal emanet eski hasır koltuktu (Fitzroy Meydanı günlerinden kalma) ve Penman'in Kiralık ilanı. Geri kalan her şey tuğla ve tahta kıymığıydı. Bitişik evde tek

* 52 numaralı evleri bombayla yıkıldı.

bir camlı kapı asılı kalmıştı. Çalışma odamın tek duvarından bir parçanın yerinde durduğunu gördüm. Onun dışında onca kitap yazdığım yerden geriye yalnızca moloz kalmıştı. Onca gece oturduğumuz, onca arkadaş toplantısı yaptığımız yerler çırılçıplak ortadaydı. Otele bir şey olmamıştı. İşte böyle, Meck'e* döndük. Sil baştan. Çerçöp, cam kırıkları, kara yumuşak toz, sıva bulutu. Miss T. ve Miss E. üzerlerinde pantolonlar, iş tulumları, başları örtülü, yerleri süpürüyordu. Miss T.'nin ellerindeki titreme çarptı gözüme: Miss Perkins'inkiler de titriyordu. Elbette son derece sıcakkanlı ve konukseverdiler. Neşeli, dağınık bir konuşmaydı. Boyuna yinelemelerle. Çok üzgünüz kartını alamadık ... sizi bu dehşet görüntüsünden kurtaramadık. Korkunç... Üst katta yan yatmış bir kitaplığı düzeltti bizim için. Yemek odasının yerlerine bir uçtan ötekine saçılmıştı kitaplar. Oturma odamda Mrs. Hunter'ın dolabının her yeri cam kırığı içindeydi – falan. Yalnızca konuk odasındaki camlar sağlamdı neredeyse. İçeri rüzgâr giriyordu, yine de. Günlüklerimi aramaya başladım. O küçücük arabanın içinde neyi kurtarabilirdik? Darwin, gümüşler, biraz cam ve porselen eşya.

Sonra konuk odasında acele yenen öğle yemeği. John geldi. *The Voyage of the Beagle* [Beagle Gemisinin Yolculuğu] kitabını unuttum. Gün boyu hiç hava saldırısı olmadı. Böylece de 14.30 sıralarında eve doğru yola çıktık.

Eşyalarımı yitirmenin keyfi – bazı kitaplarımı, koltuklarımı, halılarımı, yataklarımı özlediğimi saymazsak. Nasıl da çalışmıştım onları almak için –tek tek– ve resimler. Ama Meck.'ten de kurtulsam, bir rahatlayacağım ki. Yerle bir olacağı neredeyse kesin – ve bizim o güneşli apartman katındaki tuhaf kiracılığımız sona eriyor... taşınmaya, harcamalara karşın, kuşkusuz, eşyalarımızı kurtarabilirsek ucuz atlatmış olacağız – yani demek istiyorum ki, 52 numarada oturup bütün eşyalarımızı yitirme durumuyla karşılaştırıl-

* Mecklenburgh Meydanı'ndaki evleri bombayla harabeye döndü.

dığında. Ama tuhaf – bütün mallarını yitirmenin yol açtığı iç hafifliği. Yeniden başlamak isterdim hayata, huzurla, neredeyse sıfırdan – nereye istersem gitmekte özgür. Acaba Meck.'ten de kurtulabilecek miyiz?

1 Kasım, Cuma

Kasvetli bir akşam, duygusal olarak –tek başıma, ateşin karşısında– birisiyle konuşmak için bu fazla tombul kitaba sığınıyorum. Bu hafta *Times* için inceleyeceğim kitap E. F. Benson'ın son özyaşamöyküsü – burada üstüne yapışmış asalakları kazıyıp atmaya çalışıyor. Yüzeyselliğin tehlikelerini öğreniyorum orada. Ben de bir çırpıda sözcük dizileri atıveririm ortaya. "İnsan kendi içinde yeni derinlikler bulup çıkarmalı," demiş. Burada bununla uğraşmayacağım. Ama yine de yüzeyselliğin tehlikelerini göz ardı etmeyeceğim. Bir de şunu ekleyeyim, inceleme yazarken bile, parmaklarımda her sözcüğün ağırlığını nasıl hissettiğim düşünülürse suçluluk duymama gerek var mı?

3 Kasım, Pazar

Dün ırmak yatağından taştı. Bataklık şimdi üzerinde martılarla bir deniz. L.'yle birlikte siloya yürüdük. Başıboş, beyaz, kükreyen sular, koruganın yanındaki boşluktan akıyordu. Geçen ay bir bomba patladı: Onarmanın bir ay aldığını söyledi yaşlı Thompsett. Nedense (korugan yüzünden setin zayıfladığını söyledi Everest) yeniden patladı. Bugün yağmur feci. Ve fırtına. Sanki bizim sevgili emektar doğa topuklarıyla yeri göğü dövüyor. Yine siloya indik. Sel daha da azıyor, derinleşiyor. Köprüye ulaşılamıyor. Su yüzünden çiftlik çevresindeki yoldan geçilemiyor. Demek ki bütün ba-

taklık yürüyüşlerime veda edeceğim – ne zamana kadar? Sette bir gedik daha. Sular çağlayan gibi geliyor: Denizin sırrını çözmek mümkün değil. Evet, şimdi usulca Botten'ın saman yığınına dayandı –yığın selin ortasında– bizim tarlanın dibine ulaştı. Güneş parlasaydı çok hoş olurdu. Bu gece siste ortaçağ havası vardı. Mutluyum, para kazanma zorunluluğundan kaytardım. Ansızın atağa kalkıp *P. H.*'ye döndüm: Küçük bir tuvali doldurduğum için mutluyum. Ah özgürlük...

5 Kasım, Salı

Selin orta yerindeki saman yığını öyle müthiş bir güzellik ki... Başımı kaldırıp baktığımda bütün bataklık sularını görüyorum. Güneş içinde koyu mavi, martılar küçük kimyon tohumları: Kar fırtınası: Atlantik'in dibi: Sarı adacıklar: Yapraksız ağaçlar: Kırmızı kulübe çatıları. Ah, keşke sel sonsuza kadar sürse. Bakire dudağı: Kulübeler yok oldu: Varoluşun başlangıcındaki gibi. Şimdi önünde kırmızı yapraklarla kurşun grisi. Bizim iç denizimiz. Cabum dik kayalığa dönüştü. Düşünüyordum: Üniversite H. A. L. F. ve Trevelyan gibi deniz kabuklarının içini dolduruyor. Onlar onların ürünü. Bir de: Ben hiç bu kadar verimli olmamıştım. Bir de: O eski kitap açlığı sardı yine benliğimi: O çocuksu tutku. Bu yüzden de çok "mutluyum" sözgelişi: Ve *P. H.* yüzünden coşku içinde. Bu kısa kısa ve simgelerle yazılan günlük çok yararlı oluyor. Yeni bir üslup – araya karıştırılabilir.

17 Kasım, Pazar

Akıl tarihinde bir tuhaf ayrıntı gözlemliyorum – tıpkı doğa bilimci gibi not tutmak isterdim – insan doğası uzma-

nı gibi – kafasının içinde koşarak insanı sarmalayıp yusyuvarlak küreye dönüştüren şey bir kitabın ritmi; böylece de insanı bitkin düşüren şey. *P. H.*'nin ritmi (son bölüm) öyle bir saplantı oldu ki söylediğim her cümlede onu duydum, belki de kullandım. Hatıralar için notları okuyarak bu ritmi bozdum. Notların ritmi çok daha özgür, gevşek. İki gün bu ritimle yazmak beni tepeden tırnağa tazeledi. Bu yüzden de yarın *P. H.*'ye dönüyorum. Bence bu oldukça temel bir şey.

23 Kasım, Cumartesi

Tam şu anda *Geçit Töreni*'ni bitirdiğim için –yoksa Poyntz Salonu mu?– (Galiba 1938 Nisan ayında başlamıştım) düşüncelerim, bir sonraki (adsız) kitabın ilk bölümüne kayıyor bir güzel, belki de adı Çok Geçmeden olur. Bu son *sabahın* gerçek öyküsüne, elinde kavanozla ve içindeki yoğun sütte yüzen tereyağı topakçığıyla Louie'nin araya girmesine değinmeli. Ve hemen onunla sütün yağını çıkarmaya gittim. Sonra kavanozu alıp Leonard'a gösterdim. Bu büyük bir eviçi zaferi anıydı.

Kitapla da biraz zafer kazanmış gibiyim. Yeni bir yönteme ilginç bir girişim bence. Ötekilerden daha öze yönelik. Çok daha fazla sütten tereyağı çıkartılmış. Daha zengin bir topak, kesinlikle o hınzır *Yıllar*'dan daha taze. Neredeyse her sayfayı yazmaktan tat aldım. Bu kitap yalnızca (bunu belirtmeliyim) *Roger* angaryası sırasında baskı doruğa çıktığı zaman aralıklarla yazıldı. Galiba bunu yazma düzeneğim olarak kullanacağım: Eğer yeni kitaba gündelik angarya işlevi yüklenebilirse – yalnızca bu durumu hafifletmeyi umuyorum – zaten olguyla desteklenmiş bir kitap olacak – yoğun baskı anlarını demlenmeye bırakacağım. Başlangıç noktası olarak o dağ doruğumu seçmeyi düşünüyorum – o peşimi

bırakmayan hayali. Sonra da ardından neler gelecek göreceğim. Hiçbir şey gelmezse, hiç önemi yok.

22 Aralık, Pazar

Nasıl da güzeldi onlar, o yaşlılar –annemle babam, demek istiyorum– nasıl yalın, nasıl berrak, nasıl tasasız. Eski mektupların, babamın hatıralarının içine dalıyordum. Babam onu sevdi. Ah, hem nasıl da dürüst, mantıklı, içi dışı birdi – ve nasıl da titiz duyarlı bir aklı vardı, eğitimli, saydam. Şimdi okurken nasıl huzur dolu, hatta neşeli görünüyor bana hayatları: Hiç çamura bulanmamış; hiç girdaba kapılmamış. Ve nasıl da insanca – çocuklarla, küçük mırıldanmalarla, çocuk odası ninnileriyle. Ama çağdaş biri olarak bunları okursam çocukluğumun hayalini kaybedeceğim, burada kesmeliyim. Çalkantılı hiçbir şey yok; anlaşılamayan hiçbir şey: Hiç içebakış yok.

29 Aralık, Pazar

Yelkenlerin pat diye suya düştüğü anlar var. Sonra, hayat sanatının büyük acemisi olduğumdan üzerine konduğum çiçek solarsa, tıpkı dün olduğu gibi, portakalımın özünü emmeye kararlı eşekarısı gibi – çıplak yaylalardan dik kayalığa doğru süzülüyorum. Kıyıya bir top dikenli tel gerilmiş. Newhaven yolu boyunca beynimi ovup canlandırdım. Üzerinde villalar olan bu ıssız yolda evde kalmış kılıksız yaşlı kızlar yiyecek satın alıyor, yağmur altında. Ve Newhaven delik deşik. Ama bedeni bitkin düşür ki beynin uyusun. Buraya günlük yazmak için duyduğum bütün istek sönüp gitti. Doğru panzehir nedir? Ortalığı koklamalıyım. Bence, Mme. de Sévigné. Yazmak gündelik bir haz olmalı. Yaşlılığın katı-

lığından iğreniyorum – onu hissediyorum. Törpülüyorum. Aksiyim.

Acele etmiyor ayak sabah çiyiyle buluşmakta
Yürek yeni tutkulara bağlanmakta
Ve umut bir dağıldı mı, pek davranmıyor yine fışkırmaya

Sahiden Matthew Arnold'ın kitabını açıp bu dizeleri aynen yazdım. Yazarken de bu kadar çok şeyi şimdi tümden kendime özgü biçimde sevmemin ve sevmeyişimin nedeni olarak hiyerarşiden ve ataerkillikten giderek koptuğum düşüncesi dank etti kafama. Desmond, *East Coker*'ı övdüğünde, benim de içimi kıskançlık kapladığında bataklıkta dolaşıyorum, ben benim diyorum: Bu tekerlek izinden gitmeliyim, başkasının peşinden değil. Yazmamın tek haklı gerekçesi bu, yaşamamın da. İnsan nasıl da bayılıyor şimdi yemeğe; hayalimde yemekler uyduruyorum.

1941

1 Ocak, Çarşamba

Pazar gecesi çok doğru ve ayrıntılı bir kitaptan Büyük Yangın'ı okurken Londra yanıyordu. Kentimin sekiz kilisesiyle, Guildhall tam bir harabe. Bu geçen yılın olayı. Yeni yılın bu ilk gününde tıpkı yuvarlak testere gibi kesen bir rüzgâr var. Bu defteri 37 numaralı evden kurtardım: Şimdi adı *Turning A Page* [Sayfayı Çevirmek] olan kitabım için bir avuç Elizabeth dönemi yazarıyla birlikte işyerinden getirdim. Bir ruhbilimci şu yukarıdakilerin, bir başkasının ve bir köpeğin bulunduğu odada yazıldığını görürdü. Özel olarak ekleyeyim: Belki de burada daha az lafebeliği yapacağım, galiba – ama ne önemi var bu kadar çok sayfa doldurmanın. Göz önünde tutulacak yayıncı olmadan. Hiç okuyucu olmadan.

9 Ocak, Perşembe

Boşluk. Her yer dondu. Hâlâ buz kaplı. Yakıcı beyaz. Yakıcı mavi. Karaağaçlar kıpkırmızı. Bir kere daha kar altındaki tepeleri tanımlamak gelmiyordu içimden; ama oldu işte. Öylesine aşırı duygulara sürükleyen haçın arkasında-

ki kızıl, mor, güvercin mavisi-gri Asheham tepesine dönüp bakmamak elimde değil, şimdi bile. Hani şu hep hatırladığım sözcükler neydi –ya da unuttuğum. Son bakışın bütün güzel şeylere olsun. Dün Mrs. X.'i baş aşağı gömdüler. Ne aksilik. Louie'nin dediği gibi mezarın üstünde o anda ziyafet çeken öyle kilolu bir kadın. Bugün de kocası Seaford'da hayalet gören teyzesini toprağa veriyor. Geçen hafta bir gün erken saatlerde sesini duyduğumuz bomba düşmüş evlerine. Ve L. söylev çekiyor, odayı yeniden düzenliyor. Bunlar ilginç şeyler mi? Ki hatırlıyorum: Kes artık, diyorum, o kadar adil misin? Neyse, hayat bütünüyle adil, benim yaşımda. Yani demek istiyorum ki önümde galiba pek fazlası kalmamışken. Ve tepenin öteki yakasında gülpembesi mavi kızıl kar olmayacak. *P. H.*'yi temize çekiyorum.

15 Ocak, Çarşamba

Bu defterin sonunda vardığım nokta aşırı tutumluluk olabilir. Odamda birbirine karışmış tam yirmi defter bulunduğunu gördüğümde kapıldığım kendi laf ebeliğimden utanç da olabilir aynı zamanda. Kimden utanıyorum? Onları okuduğum için kendimden. İşte Joyce öldü: Benden neredeyse iki hafta küçük olan Joyce. Hogarth Yayınevi'ndeki çay masamıza *Ulysses*'in daktiloya çekilmiş sayfalarını getiren, elleri yün eldivenli Miss Weaver'ı hatırlıyorum. Galiba onu Roger yollamıştı. Bütün hayatımızı bunu basmaya adayabilir miydik? O uygunsuz sayfalar öyle saçma sapan görünüyordu ki: Kadın da boğazına kadar ilikli düğmeleriyle kızkurusu gibiydi. Ve sayfalar edepsizlik dolu. Gömme dolabın çekmecesine koydum. Günün birinde Katherine Mansfield geldi, dışarı çıkarttırdı. Okumaya başladı, alay ederek. Sonra ansızın, ama bunun içinde bir şeyler var, dedi: Galiba edebiyat tarihinde yerini alması gereken bir sahne. Buralarda bulunmuş

ama onu hiç görmedim. Sonra Ottoline'ın Garsington'daki odasında Tom'un dediklerini hatırlıyorum –o zaman basılmıştı– son bölümdeki o olağanüstü dehaya ulaştıktan sonra insan bir daha nasıl yazabilirdi? Bildiğim kadarıyla hayatında ilk kez mutluluktan kendinden geçmişti, coşku içindeydi. Mavi kâğıt kapaklı kitabı satın aldım, bir yaz burada merak, keşfetme kasılmalarıyla ve yine uzun yoğun can sıkıntısı dalgalarıyla okudum. Bu tarihöncesi dönemlere uzanıyor. Şimdi bütün beyefendiler görüşlerini tazeliyor ve kitaplar, galiba, o uzun geçit töreninde yerlerini alıyor.

Pazartesi günü Londra'daydık. Londra Köprüsü'ne gittim. Irmağa baktım; puslar içinde: Belki de yanan evlerden yükselen duman kümeleri. Cumartesi günü bir yangın daha çıktı. Ardından bir köşede dik kayalık gibi bir duvar gördüm, delik deşikti. Koskoca köşe bütünüyle yerle bir olmuştu; bir banka da; Anıt ayaktaydı; otobüse binmeye çalıştım; ama öyle bir insan duvarı vardı ki geri indim: İkinci otobüsü görünce yürümem gerektiğini düşündüm. Trafik kilitlenmişti; çünkü caddeler havaya uçurulmuştu. Bu yüzden metroyla Temple'a gittim; orada eski alanlarımın ıssız yıkıntıları arasında dolaştım: Yarıklar açılmış; paramparça; o eski kırmızı tuğlalar baştan aşağı beyaz toz, yapı ustasının şantiyesine benziyor. Gri pislik, kırık camlar. Görmeye gelenler; o eksiksizliğin ırzına geçilmiş, yakılıp yıkılmış.

26 Ocak, Pazar

Bunalıma, reddedilmeye (Harper's Bazaar öykümü ve Ellen Terry'yi geri çevirdi) karşı verdiğim savaşla bugün yönümü (umarım) değiştirdim, mutfağı temizleyeceğim; *N. S.*'ye makale (kör topal bir tane) yollayacağım; iki günlüğüne hatıraya ara verip *P. H.*'yi yazacağım. Yemin ediyorum bu umutsuzluk ummanı beni yutamayacak. Yalnızlık

muhteşem. Rodmell'deki hayatta hiç önemli şey olmuyor. Ev nemli. Ev dağınık. Ama başka seçenek yok. Hem de günler uzayacak. Bana gerekli olan o eski atağa kalkış. "Senin gerçek hayatın, tıpkı benimki gibi düşüncelerinde" dedi Desmond bana bir keresinde. Ama unutmamalıyım, insan düşünce pompalayamaz. İçebakıştan hoşlanmamaya başlıyorum: Yatıp uyuma, gevşeme; düşüncelere dalma; okuma; yemek pişirme; bisiklete binme: Ah ve güzel çetin, biraz kaya gibi bir kitap –yani Herbert Fisher. İşte benim reçetem.

Savaş biraz yatıştı. Hava akını olmadan altı gece. Ama en büyük çarpışmanın yolda olduğunu söylüyor Garvin – galiba üç hafta içinde – her erkek, kadın, çocuk, köpek, kedi, hatta bitler, pireler, silahlarını, inançlarını kuşanmak zorunda kalacak – falan filan, işte bu soğuk saat: Işıklar yanmadan önceki. Bahçede birkaç kar tanesi. Evet, düşünüyordum: Biz geleceğimiz olmadan yaşıyoruz. İşte tuhaf olan da bu: Burunlarımızı kapalı bir kapıya yapıştırmış. Şimdi, yeni bir kalem ucuyla Enid Jones'a yazayım.

7 Şubat, Cuma

Neden bunalımdaydım? Hatırlayamıyorum. Charlie Chaplin'e gitmiştik. Aynı sütçü kız gibi sıkıcı bulduk. Yanaklarım kızararak yazıyordum. Cambridge'e gitmeden önce Mrs. Thrale'ın bitirilmesi gerek. Çalkantılı bir haftanın eli kulağında.

16 Şubat, Pazar

Geçen haftanın hengâmesinden sonra hırçın gri sulardayım. En çok hoşuma giden şey Dadie'yle yediğim akşam yemeğiydi. Her şey çok coşkulu, güven vericiydi. Newn-

ham'daki yumuşak gri geceyi de sevdim. Yüksek tavanlı, her yanı ışıl ışıl parlayan, tören havası taşıyan seyirlik odasında bulduk Pernel'ı. Yumuşacık kırmızılara, siyahlara bürünmüştü. Parlak bir ateşin karşısında oturdu. Daldan dala atlayan tuhaf bir konuşmaydı. Gelecek yıl gidiyor. Sonra Letchworth –daktilolarına zincirlenmiş köleler, onların asık donuk yüzleri ve makineler– hiç durmadan daha daha becerikli olan makineler, katlayarak, yapıştırarak kusursuz kitaplar çıkartıyor. Deri taklidi baskılı kumaş yapıyorlar. Bizim matbaa makineleri camlı dolaba kaldırılmış. Başını çevirip bakabileceğin hiç yeşillik yok. Çok uzun tren yolculukları. Yiyecekler yetersiz. Ne tereyağı var, ne reçel. Yaşlı çiftler masalarının üstüne marmelat ve kahvaltı gevreği istifliyorlar. Konuşmalar, salonlardaki ateşlerin başındaki fısıldaşmalar biçiminde. Geri dönüşümüzden iki saat sonra Elizabeth Bowen geldi ve dün gitti. Yarın Vita geliyor; sonra Enid; sonra belki şu benim kutsal hayatlarımdan birine yeniden gireceğim. Ama daha değil.

26 Şubat, Çarşamba

"Kutsal hayatım" neredeyse bütünüyle Elizabeth dönemi tiyatrosundan oluşuyor. Pointz Salonu'nu, yani Geçit Töreni'ni bitirdim – sonunda bu sabah adı *Between the Acts* [Perde Araları] oldu.

8 Mart, Pazar

Brighton'da L.'nin yaptığı konuşmadan daha şimdi döndük. Yabancı ülkelerden birinin kenti gibi; ilkbaharın ilk günü. Kadınlar sıralarda oturuyor. Bir çayevinde güzel bir şapka – moda nasıl da can veriyor göze! Ve çayevinde

kabuk bağlamış yaşlı kadınlar, allıklı, süslü, ceset gibi. Kareli pamuklu bir elbise giymiş garson kız. Hayır: İçgözlem yapmaya hiç niyetim yok. Henry James'ın cümlesini aklımdan çıkarmıyorum. Sürekli gözlemle. Yaşlılığın yaklaşmasını gözlemle. Açgözlülüğü gözlemle. Kendi umutsuzluğumu gözlemle. Bunun anlamı da bunların yararlanılabilir duruma gelmesi. Ya da öyle olacağını umuyorum. Bu zamanı en çok yararlanabileceğim biçimde geçirmekte direniyorum. Bütün renklerim uçuşurken aşağı inmek istiyorum. Bu da gördüğüm kadarıyla beni içgözlemin kıyısına getiriyor; ama tam da içine düşmüyorum. Diyelim ki müzeye bir bilet aldım, her gün bisikletle oraya gidip tarih okudum. Diyelim ki her çağdan bir baskın kişi seçtim, onun çevresinde, onun hakkında yazdım. İnsanın yaptığı iş hayati önem taşır. Ve şimdi saatin yedi olduğunu sevinçle görüyorum; akşam yemeği pişirmem gerektiğini. Mezgit balığı ve köftelik kıyma. Bence mezgit ve kıyma yazarak insanın onlar üzerinde belli bir egemenlik kurduğu doğru.

Modern Klasikler Dizisi - 30

Bir Yazarın Günlüğü, bizi 20. yüzyılın en büyük edebi dehalarından birinin özel dünyasında bir gezintiye çıkartıyor. Virginia Woolf'un ölümünden sonra eşi Leonard Woolf tarafından derlenen bu günlükler, 27 yıl boyunca yazarın en büyük sırdaşı olmuştu. Kendi sanatıyla fırtınalı ilişkisini, sancılı yaratma süreçleriyle utkulu zafer sarhoşluklarının birbirini izlediği kendi yazma eylemini, her daim uç noktalarda yaşadığı acı ve sevinçlerini hep bu defterlere dökmüştü Woolf. Günlükler Woolf'un yazı alıştırmalarına, yapıtlarının yapı taşını oluşturan kişi ve olaylara ışık tutarken, hem çağdaşlarının yapıtları hem de klasikler üzerine düşüncelerini de açıkça ortaya koyuyor. 1918 yılından başlayan günlükler, yazarın 1941'deki intiharının üç hafta öncesine dek sürüyor. 20. yüzyılda roman sanatını dönüştürmüş en büyük ustalardan birinin zihnine girmek, kuşkusuz yapıtlarını kavrayışımıza da ışık tutuyor.

VIRGINIA WOOLF (1882-1941): Roman türüne özgün katkılarda bulunmasının yanı sıra döneminin önemli eleştirmenlerinden biri olan Virginia Woolf, Londra'da doğdu. Eğitimini eleştirmen olan babası Sir Leslie Stephen'dan aldı. İki dünya savaşı arasındaki dönemde, Londra'nın edebi çevrelerinin yanı sıra İngiliz yazar, filozof ve sanatçılardan oluşan Bloomsbury grubunun üyeleri arasında da önemli bir şahsiyet haline geldi. 1912'de Leonard Woolf'la evlendi ve 1917'de birlikte Hogarth Yayınevi'ni kurdular. *Mrs. Dalloway* ve *To the Lighthouse* [Deniz Feneri] gibi çığır açan romanların yazarı olan Woolf, daha sonra tarihsel bir fantezi olan *Orlando*'yu ve I. Elizabeth döneminden 1928'e değin İngiltere'deki edebiyat yaşamını konu aldığı uzun denemesi *A Room of One's Own*'u [Kendine Ait Bir Oda] yayımladı. Bilinç akışı tekniği üzerine yoğunlaştığı *The Waves*'i [Dalgalar] daha geleneksel bir roman olan *The Years* [Yıllar] izledi. Yazar son romanı *Between the Acts*'i [Perdeler Arasında] bitirdikten sonra ruhsal bunalım sonucu kendini evinin yakınındaki bir ırmağa atarak yaşamına son verdi.

9 786053 320753

KDV dahil fiyatı
26 TL

Bütün Eserleri - I